POLIROM

Dennis Deletant

TEROAREA COMUNISTĂ ÎN ROMÂNIA

Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948-1965

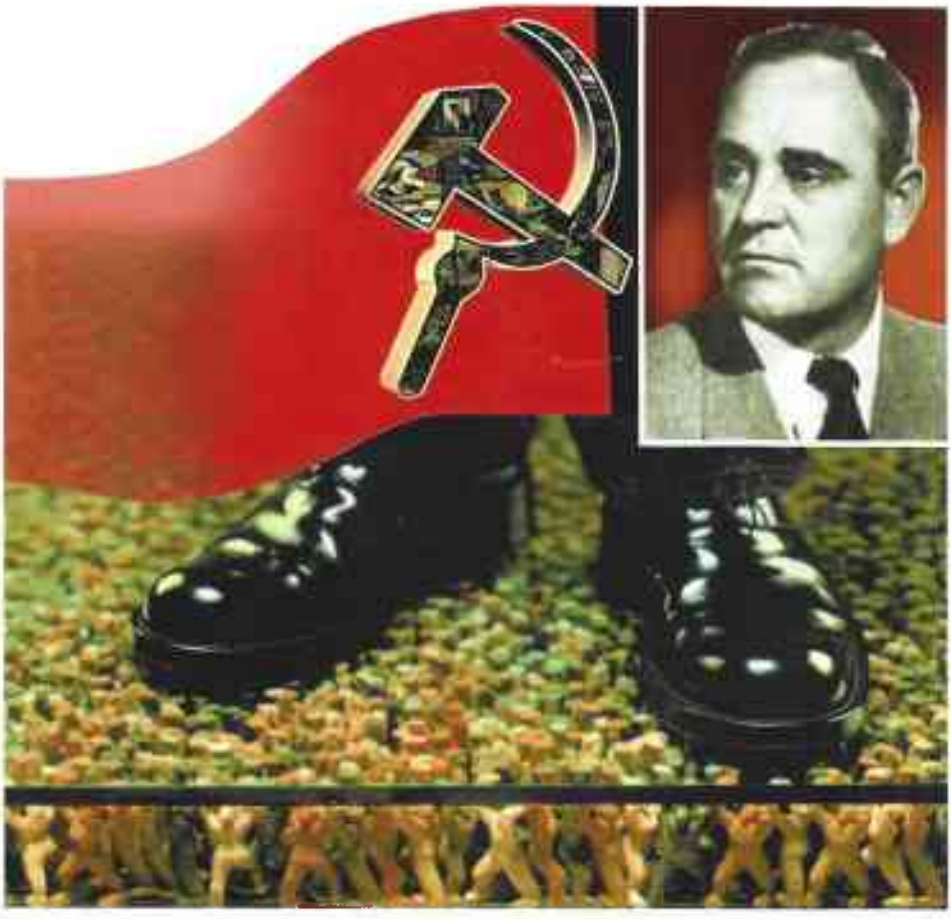

HISTORIA

Colecţia *Historia* este coordonată de Mihai-Răzvan Ungureanu

Dennis Deletant (n. 1946, Norfolk, Anglia) este profesor de studii româneşti la School of Slavonic and East European Studies, University College, Londra. După o primă şedere de nouă luni în România, în 1969, a vizitat în repetate rânduri ţara, până în 1988, când a fost declarat *persona non grata* datorită comentariilor nefavorabile la adresa regimului Ceauşescu pe care le-a făcut în mediile de informare britanice. După decembrie 1989 a revenit de multe ori în România, pentru activităţi ştiinţifice, publicistice, politice şi umanitare. Dintre lucrările sale amintim: *Historians as Nation Builders: Central and South-East Europe*, Macmillan, Londra, 1988 (în colaborare cu H. Hanak); *Studies in Romanian History*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1991; *Ceauşescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, Hurst & Co., Londra, M.E. Sharpe, New York, 1995; *Romania under Communist Rule*, Center for Romanian Studies, Iaşi, 1999; (în colaborare cu Kieran Williams) *Security Intelligence Services in New Democracies: The Czech Republic, Slovakia and Romania* (*Studies in Russian and East European History and Society*), Palgrove, Londra, New York, 2001.

Dennis Deletant, *Communist Terror in Romania. Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948-1965*

First published in the United Kingdom by C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd.

© 1999 by Dennis Deletant. All rights reserved.

© 2001 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

www.polirom.ro

Editura POLIROM
B-dul Copou nr. 4, Iaşi, P.O. BOX 266, 6600
B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, Bucureşti, P.O. BOX 1-728, 70700

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

DELETANT, DENNIS
Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul poliţienesc, 1948-1965 /
Dennis Deletant; trad. de Lucian Leuştean - Iaşi, Polirom, 2001
272 p.; 24 cm - (Historia)
Bibliogr.
Index

ISBN: 973-683-783-1

I. Leuştean, Lucian (trad.)

94(498)"1948/1965"

Printed in ROMANIA

Dennis Deletant

TEROAREA COMUNISTĂ ÎN ROMÂNIA

Gheorghiu-Dej şi statul poliţienesc, 1948-1965

Traducere de Lucian Leuştean

Cu o prefaţă a autorului pentru ediţia în limba română

POLIROM
2001

Cuprins

Prefață la ediția în limba română 7
Prefață și mulțumiri 9
Mulțumiri 11
Abrevieri 13

Capitolul 1 – **Anii de început ai Partidului Comunist din România** 15
Note 20

Capitolul 2 – **Partidul Comunist din România, 1930-1944** 23
Note 32

Capitolul 3 – **Partidul Comunist și lovitura de stat de la 23 august 1944** 39
Note 48

Capitolul 4 – **Preluarea puterii de către Partidul Comunist Român** 53
Note 63

Capitolul 5 – **Impunerea modelului totalitar și persecuția religioasă** 69
Note 91

Capitolul 6 – **Securitatea și teroarea** 96
Note 112

Capitolul 7 – **Lupta lui Dej pentru dominație în partid** 118
Note 129

Capitolul 8 – **Căderea lui Lucrețiu Pătrășcanu** 136
Note 147

Capitolul 9 – **Gulagul românesc** 155
Note 172

Capitolul 10 – **Rezistența armată** 176
Note 182

Capitolul 11 – **Dej își impune supremația, 1952-1956** 184
Note 203

Capitolul 12 – **De la supunerea față de Uniunea Sovietică la autonomie, 1957-1965** 207
Note 219

Capitolul 13 – **Concluzii** 221
Încotro ne îndreptăm ? 223
Note 226

Anexe 227

Anexa 1 – *Relatarea lui Emil Bodnăraş despre acţiunile sale în perioada noiembrie 1942 – aprilie 1944* 229
Anexa 2 – *Raportul lui V. Lesakov* 240
Anexa 3 – *Declaraţia lui Gheorghe Pintilie, fostul şef al Securităţii, datată 15 mai 1967 şi prezentată Comisiei de partid însărcinate cu investigarea morţii lui Ştefan Foriş* 244
Anexa 4 – *Formarea guvernului Groza* 248
Anexa 5 – *Ministerul Român de Externe* 250
Anexa 6 – *Condiţiile din Penitenciarul Central Aiud* 253
Anexa 7 – *Organizarea Serviciului de Securitate românesc, 1948-1965* 256
Anexa 8 – *Arestarea şi anchetarea lui Herbert (Belu) Zilber* 258

Bibliografie 260

Indice 266

Prefaţă la ediţia în limba română

Cititorii acestei lucrări trebuie să aibă în vedere faptul că ea a fost scrisă pentru publicul anglo-american, adică pentru oameni care n-au nici cea mai vagă idee despre ce înseamnă să trăieşti într-un regim totalitar. De aceea, unele dintre detaliile prezentate, ca şi dintre concluziile noastre ar putea să i se pară cititorului român lucruri comune; altele, îmi exprim speranţa, vor fi inedite şi incitante.

Legăturile mele personale şi profesionale cu România au acoperit întreaga perioadă a regimului Ceauşescu, din 1965 până în 1989, iar vizitele mele frecvente şi contactele cu istorici şi scriitori români au atras în mod inevitabil atenţia Securităţii. Din perspectiva experienţei mele româneşti, am avut, drept consecinţă, în permanenţă un sentiment de frustrare, pentru că înainte de 1989 literatura referitoare la istoria românească de după impunerea dominaţiei comuniste în 1945 era foarte săracă atât cu privire la mecanismul de teroare pe care Stalin l-a utilizat în România pentru a-şi impune voinţa, cât şi cu privire la organizarea Departamentului Securităţii Statului.

După Revoluţie au apărut multe informaţii noi despre activitatea DSS. O mare parte din aceste informaţii au luat forma memoriilor personale ce descriu brutalitatea represiunii în perioada comunistă. Schiţe ale structurii Securităţii în 1989 au apărut în mass-media, în special într-o serie de articole din cotidianul *Evenimentul zilei* din iulie 1993, dar o prezentare detaliată a istoriei şi organizării sale lipseşte încă. Această lacună, combinată cu experienţa mea personală despre România şi posibilitatea de a consulta unele documente de arhivă ale Securităţii în 1992 şi 1993, m-a determinat să realizez studiul de faţă. Nu este pur şi simplu o istorie a Securităţii din timpul regimului Dej, ci mai curând o analiză a rolului pe care l-a jucat impunerea terorii, a represiunii în menţinerea la putere a lui Dej, în suprimarea opoziţiei şi a disidenţei de orice fel.

Pare ciudat să te gândeşti că, în urmă cu ceva mai mult de un deceniu, România era paralizată de cea mai perversă dictatură de pe continentul european. Dominaţia lui Nicolae Ceauşescu adusese poporul român la ceea ce poeta Ana Blandiana numea „o stare vegetală" - raţionalizări, cozi interminabile la alimente de bază precum laptele, pâinea şi ouăle -, iar restricţiile impuse de putere au transformat existenţa românilor într-un calvar. Adesea, oamenii comunicau aruncându-şi şoapte pe fugă, de teama urechilor atotprezenţilor informatori, mereu gata să-i toarne la stăpânii lor securişti. Pentru cititorii mai vârstnici care au uitat acele suplicii şi pentru cei mai tineri care au avut prea puţin sau chiar deloc prilejul să le trăiască, această carte prezintă regimul care l-a făcut pe Ceauşescu posibil.

Dennis Deletant
august 2001

Prefaţă şi mulţumiri

Nu există nici un studiu important despre întreaga perioadă a dominaţiei comuniste în România. În ţară, istoriografia locală a trebuit să se conformeze constrângerilor ideologice ale partidului. În exterior, cercetarea istorică s-a concentrat asupra Partidului Comunist Român (PCR) ca instituţie şi asupra lui Nicolae Ceauşescu. Gheorghe Gheorghiu-Dej, predecesorul lui Ceauşescu, cel care a construit şi a menţinut sistemul comunist între 1944 şi 1965, nu s-a bucurat de aceeaşi atenţie.

În consecinţă, lucrarea de faţă analizează ascensiunea lui Dej spre conducerea PCR şi represiunea care a fost instrumentul ascensiunii lui. Astfel, această lucrare completează studiul meu *Ceauşescu and the Securitate : Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989* (Hurst, 1995). Ca şi în cazul acelui volum, arhiva Securităţii reprezintă principala sursă de informaţii. O mică parte din acest material a fost utilizată în lucrări publicate în afara României ; pentru unele articole din presa românească şi din periodicele academice româneşti s-a apelat la arhivele Securităţii, însă nu a apărut nici o lucrare cuprinzătoare despre aspectul represiv al conducerii lui Dej şi nici nu se află, după câte ştiu eu, vreuna în pregătire. După 1990, pe lângă documentele poliţiei secrete, au fost publicate numeroase lucrări cu caracter memorialistic despre închisori şi lagăre de detenţie, care mi-au permis să compar şi să confrunt relatările celor întemniţaţi cu cele ale temnicerilor.

Înainte de 1990, lucrările despre comunismul din România nu s-au putut baza decât pe izvoare fragmentare şi secundare când au tratat esenţa represivă a regimului comunist - excelentul studiu al lui Ghiţă Ionescu nu spune practic nimic despre extinderea gulagului şi face doar câteva referiri la poliţia secretă. Istoricii au acum acces la o mulţime de documente arhivistice inedite, care scot în evidenţă represiunea profundă din epoca Dej, oferind astfel o confirmare pentru ceea ce se bănuise de multă vreme despre natura comunismului din România.

Noul material documentar este completat de interviurile pe care le-am realizat cu martori oculari ai acestor evenimente. Extrasele din procesele-verbale de la şedinţele Biroului Politic al PCR din acea perioadă au apărut în unele lucrări româneşti, fiind deci citate ca atare. Atâta timp cât nu se va permite accesul total la aceste documente, unele texte nu vor putea fi verificate. Bineînţeles, documentele oficiale ale partidului îşi au propriile lor limite. Cercetările mele în arhiva Ministerului de Interne din România au scos la iveală procese-verbale de interogatoriu, supuse spre aprobare lui Gheorghiu-Dej la începutul anilor '50, documente pe care apar numeroase ştersături cu creionul roşu, făcute chiar de mâna liderului comunist. Dacă şi procesele-verbale ale şedinţelor Biroului Politic au fost corectate în acest fel rămâne o chestiune de domeniul speculaţiilor. Se recomandă, de asemenea, o mare precauţie în folosirea mărturiilor orale. Interlocutorii sunt adesea subiectivi şi încearcă să-şi justifice comportamentul din trecut, ascunzând adeseori aspectele mai puţin plăcute. Unii dintre cei intervievaţi oferă, într-adevăr, informaţii ce pot fi coroborate cu izvoare scrise, în timp ce alţii dau amănunte spectaculoase, pentru care cercetătorul nu poate găsi nici o confirmare. Mai sunt unii care, ca să-şi dea importanţă, nu recunosc faptul că nu pot răspunde la anumite întrebări, şi atunci inventează. Sarcina cercetătorului este de a stabili gradul de credibilitate al interlocutorului, iar eu am indicat în notele de capitol caracteristicile informaţiei orale utilizate. Din experienţa mea în materie de interviuri cu notabilităţile partidului din acea perioadă, un aspect mi se pare interesant în mod special : nimeni nu se simte în largul lui când vine vorba despre legăturile partidului cu Uniunea Sovietică şi cu anumiţi oficiali sovietici.

Sper că prezentul studiu le va oferi celor ce studiază fenomenul comunist din Europa de Est o perspectivă comparativă suplimentară pentru cercetarea lor, iar românilor înşişi - un studiu

cuprinzător despre un trecut care le este încă, în mare măsură, ascuns. O dovadă în acest sens este oferită de recent apărutul volum de 586 de pagini, *A History of Romania* (Centre for Romanian Studies, Romanian Cultural Foundation, Iaşi, 1995), care reuşeşte performanţa de a trata 40 de ani de dominaţie comunistă în 36 de pagini şi care dedică doar 14 pagini epocii lui Dej (pp. 528-542). Şi mai de mirare este faptul că despre gulagul românesc se vorbeşte în mai puţin de 100 de cuvinte. La fel de zgârcită în prezentarea represiunii comuniste este autobiografia lui Silviu Brucan, *The Wasted Generation - Generaţia pierdută* (Westview Press, Boulder, Colorado, 1993). Brucan, un disident autentic de la sfârşitul anilor '80 şi pretinsă eminenţă cenuşie a Revoluţiei române din 1989, este mut în privinţa ultrastalinistului Brucan de la sfârşitul anilor '40. El nu ascunde faptul că au existat două feţe ale societăţii comuniste, „faţa bună şi frumoasă" a unui viitor prosper şi egalitarist, imagine trâmbiţată în mass-media, şi „cealaltă faţă", a gulagului; însă relatării despre teroarea comunistă din cei douăzeci de ani ai epocii lui Dej, când el însuşi a fost o figură centrală în partid, îi dedică mai puţin de trei pagini (pp. 86-88). Brucan oferă o apreciere unilaterală a lui Dej ca despot luminat, dăruit de natură cu inteligenţă, tact şi o extraordinară stăpânire de sine, care a manifestat „respect faţă de competenţa profesională şi, în general, faţă de oamenii educaţi, ale căror cunoştinţe şi pricepere le aprecia în cel mai înalt grad" (p. 39).

Vladimir Tismăneanu, într-o serie remarcabilă de eseuri, intitulată *Fantoma lui Gheorghiu-Dej* (Editura Univers, Bucureşti, 1995), recunoaşte această deformare a realităţii:

> În avalanşa de articole acuzatoare la adresa comunismului românesc, în puzderia de texte incriminante în legătură cu dictatura familiei Ceauşescu, îmi pare că se pierd cumva din vedere istoricitatea şi natura fenomenului totalitar din România. Mai mult, există tendinţa de a uita cine, cum şi în ce condiţii a prezidat asupra stalinizării şi sovietizării ţării. [...] Numele lui Gheorghe Gheorghiu-Dej a fost pomenit în ultima vreme doar sporadic, fără a se încerca o pătrundere în spaţiile obscure şi chiar tenebroase ale biografiei politice a celui care a condus Partidul Comunist Român între 1944 şi martie 1965 (p. 105).

În realitate, Tismăneanu pătrunde în eseurile sale până departe în acele „zone întunecate". Ce reiese de aici este imaginea unui asasin lipsit de scrupule, ale cărui cruzime şi perfidie rămân necgalate în istoria României secolului XX: „Stalinismul lui Dej era unul de instinct, iar nu de ideologie. Iubea puterea, o adulmeca voluptuos, îşi alegea cu agilitate de felină victima, se pricepea să simuleze blândeţe şi chiar tandreţe umană, numai pentru a lovi mai sigur şi fără ezitare când celălalt se aştepta mai puţin" (p. 107). Aceste caracteristici personale sunt esenţiale pentru evaluarea şi interpretarea motivelor sale şi explică de ce Dej a folosit teroarea ca instrument al puterii politice. Oricine crede că formula „folosirea terorii" este o exagerare va descoperi în următoarele pagini că, pe lângă măsurile punitive adoptate de către Dej pentru a supune societatea românească şi care au dus la moartea a mii de deţinuţi politici, el însuşi a dat ordin să fie asasinate cel puţin trei persoane, dintre care două erau rivali politici, iar cea de-a treia era iubitul fiicei sale. El a inaugurat şi a controlat mecanismul terorii, al cărei impact asupra societăţii româneşti este analizat în această lucrare.

Intrarea trupelor sovietice în România, în 1944, a transformat Partidul Comunist într-o forţă politică majoră în ţară, iar prin intermediul puterii sovietice au fost aduşi la putere Gheorghiu-Dej şi tovarăşii săi. Iniţial, România, la fel ca toate regimurile comuniste din Europa de Est, s-a bazat exclusiv pe folosirea terorii ca instrument al puterii politice. Această teroare s-a desfăşurat în două faze: în prima au fost eliminaţi adversarii din calea consolidării puterii, iar în cea de-a doua s-au aplicat metode pentru a asigura obedienţa, o dată realizată schimbarea revoluţionară. În cazul României, prima fază a acoperit, în mare, perioada dintre 1945 şi 1964 (anul în care s-a dispus amnistierea deţinuţilor politici), iar cea de-a doua a durat din 1964 până în 1989. În 1964 s-a putut sesiza o schimbare în atitudinea represivă a regimului. Până în acest ultim an al dominaţiei lui Dej, ca secretar general al Partidului Muncitoresc Român, teroarea cuprinsese întreaga societate românească, în vânătoarea de duşmani reali sau potenţiali ai conformismului totalitar, inculcând

în bună parte populaţiei senzaţia de hăituire. Pentru a putea înţelege acea perioadă, este esenţial să conştientizăm faptul că, indiferent de evoluţia relaţiilor dintre Bucureşti şi Moscova, natura represivă a regimului Dej rămânea în principal aceeaşi, aşa cum rămăsese şi comportamentul violent faţă de cei arestaţi şi anchetaţi. După 1964, românii au fost marcaţi mai degrabă de frica de Securitate decât de teroarea de tip stalinist, iar regimul Ceauşescu, în ciuda revoltătoarelor încălcări ale demnităţii umane şi a disprețului faţă de drepturile omului, nu s-a folosit niciodată de tactica arestărilor în masă sau a deportărilor interne masive, care fuseseră trăsăturile distinctive ale celei mai mari părţi din epoca lui Dej. Nu mai era nevoie de aşa ceva. Dej îşi făcuse treaba foarte bine.

Mulţumiri

Acest studiu a ajuns să fie ceea ce este şi datorită numeroaselor comentarii şi critici ale lui Maurice Pearton. Prieteni români mi-au oferit cu generozitate timpul lor, povestindu-mi propriile experienţe în epoca lui Dej, şi din interiorul puşcăriilor şi al lagărelor de muncă, şi din afara lor. Printre aceştia se află regretatul meu socru, Andrei Caracostea, regretatul Corneliu Coposu, Ana Blandiana şi Romulus Rusan, Seta, Alexandru şi Aristide Ionescu, Şerban Papacostea, Paul Cernovodeanu, Alexandru Zub, Constantin Ticu Dumitrescu, Ion Gavrilă-Ogoranu, regretatul Traian Borcescu şi Alexandru Salca.

Mircea şi Rodica Dumitrescu, rude prin alianţă şi cei mai dragi dintre prieteni, mi-au oferit de-a lungul ultimilor 25 de ani nu numai opinii inestimabile despre experienţa românească în ceea ce priveşte dominaţia comunistă, ci şi o ospitalitate fără margini. Marius Oprea, Claudiu Secaşiu şi Robert Levy, din noua generaţie de cărturari, mi-au oferit un ajutor imens în cercetări, împărţind cu mine roadele propriilor căutări prin arhivele româneşti, iar Florin Constantiniu şi Ion Chiper au făcut acelaşi lucru în privinţa arhivelor din străinătate.

O bursă Nuffield Small mi-a permis să lucrez o perioadă de timp în arhivele SRI, Serviciul Român de Informaţii, pentru a consulta materiale despre organizarea şi apartenenţa la Securitate. Îmi exprim aici gratitudinea faţă de Virgil Măgureanu, fostul director al SRI, care mi-a facilitat accesul la aceste arhive.

Dennis Deletant
noiembrie 1998

Abrevieri

Termenul de Securitate este utilizat în această carte pentru a desemna instituţia Securităţii de Stat a României din perioada dominaţiei comuniste. Organizaţia a cunoscut diverse modificări între 1948 şi 1989, modificări care, ca şi modelul sovietic de unde se inspirau de obicei, sunt reflectate de următoarele abrevieri :

DGIE	Direcţia Generală de Informaţii Externe (1963-1972, martie 1978-octombrie 1978, subordonată Securităţii)
DGSP	Direcţia Generală a Securităţii Poporului (1948-1951)
DGSS	Direcţia Generală a Securităţii Statului (1951-1956)
DS	Departamentul Securităţii (1956-1978)
KGB	Serviciul de Securitate Sovietic, 1954-
MGB	Serviciul de Securitate Sovietic, 1946-1954
NKGB	Serviciul de Securitate Sovietic, 1943-1946
NKVD	Serviciul de Securitate Sovietic, 1934-1943

Capitolul 1

Anii de început ai Partidului Comunist din România

Până la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, Partidul Comunist Român (PCR) s-a aflat la periferia vieţii politice româneşti. Identificarea sa cu politicile comunismului internaţional, ca şi ameninţarea reprezentată de Uniunea Sovietică, în chip de vecin ostil, l-au lipsit de sprijinul maselor[1]. Intervenţiile Internaţionalei Comuniste (Cominternul) de la Moscova în activitatea partidului au fost întotdeauna dezastruoase şi au marginalizat şi mai mult partidul, deoarece a fost considerat aservit intereselor sovietice. Mai ales două dintre politicile Cominternului au stârnit indignarea: cererea de retrocedare a Basarabiei către Uniunea Sovietică şi cea de autodeterminare a minorităţilor din România. Această imagine a partidului ca „străin" şi ca unealtă a Uniunii Sovietice a determinat guvernul român să-l interzică, la 11 aprilie 1924. Interdicţia a durat douăzeci de ani şi a paralizat activitatea partidului. Cei rămaşi fideli au fost obligaţi să activeze în clandestinitate, riscând să fie prinşi de Siguranţă, altfel spus poliţia secretă. De aceea, mai toţi activiştii partidului din perioada interbelică au fost întemniţaţi. Şederea în închisoare le-a cristalizat credinţele şi i-a convins pe mulţi dintre ei de justeţea cauzei lor. În aceste circumstanţe, partidul a devenit mai curând o sectă, membrilor lipsindu-le acea atât de necesară verificare a convingerilor lor pe care o oferă participarea la viaţa politică.

Unele dintre problemele cu care s-a confruntat partidul nu erau neobişnuite. În general, partidele de stânga au avut o influenţă limitată asupra vieţii politice din perioada interbelică. România, ca ţară predominant agrară, nu avea o clasă muncitoare autohtonă puternică, pe care să se bazeze respectivele partide, în timp ce forţa electorală a Partidului Naţional Ţărănesc (înfiinţat în 1926 prin unirea Partidului Ţărănesc cu Partidul Naţional din Transilvania) a dovedit că e preferat de ţărănime, datorită programului ce prevedea controlul acesteia asupra mijloacelor de producţie din agricultură şi o întărire a autorităţilor locale în detrimentul celor centrale. La alegerile generale din 1926, PNŢ a obţinut 727.000 de voturi (28% din voturile exprimate), în 1928 - 2.209.000 (78%), în 1932 - 1.204.000 (40%), iar în 1937 - 627.000 (20%).

Partidul Social Democrat (PSD), principalul partid democratic al stângii, fusese afectat de disensiuni în timpul primului război mondial, la finalul căruia apăruseră două facţiuni intitulate „maximaliştii" şi „minimaliştii"[2]. Primii erau echivalentul bolşevicilor din Rusia, susţinând necesitatea instaurării imediate, prin revoluţie, a dictaturii proletariatului, şi erau conduşi de Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Boris Ştefanov şi Alecu Constantinescu[3]. Printre cei mai tineri membri ai grupului se aflau Marcel Pauker şi viitoarea lui soţie, Ana Rabinsohn[4]. Diferenţele dintre maximalişti şi minimalişti erau

mai mult de intensitate decât de substanţă, minimaliştii adoptând o atitudine mai precaută în privinţa transformării violente a societăţii. O altă fragmentare s-a produs o dată cu apariţia celei de-a treia facţiuni, „centriştii", care susţinea afilierea la Comintern, cu condiţia ca independenţa României să nu fie afectată.

Crearea Cominternului, în martie 1919, a schimbat în mod esenţial evoluţia mişcării socialiste din România, deoarece i-a atras irezistibil pe acei membri ai PSD care doreau schimbarea prin intermediul revoluţiei. Maximaliştii au pledat pentru afilierea imediată la Comintern, dar au fost înfrânţi de minimalişti, care, la Congresul PSD din mai 1919, i-au convins pe participanţi să adopte un program bazat pe socialismul democratic: trecerea tuturor mijloacelor de producţie din sectorul privat sub controlul statului, dar în cadrul sistemului politic existent. Conflictul dintre cele două facţiuni s-a redeschis în noiembrie 1920, când o delegaţie de şase membri, maximalişti şi minimalişti, a fost trimisă la Moscova pentru a negocia afilierea la Comintern. Când Buharin şi Zinoviev au criticat PSD-ul pentru refuzul de a adopta un program revoluţionar, minimaliştii au ripostat criticând amestecul Cominternului în alcătuirea conducerii PSD.

Când delegaţia s-a întors de la Moscova, în ianuarie 1921, membrii săi au redactat o moţiune către Consiliul General al Partidului, recomandând afilierea. Votul a ilustrat sciziunile din cadrul partidului: propunerea a primit sprijinul maximaliştilor şi centriştilor, care formau împreună majoritatea, în timp ce minimaliştii, care se opuneau afilierii, au decis să părăsească partidul. Consiliul a hotărât convocarea unui congres al partidului în mai, punctul principal pe ordinea de zi fiind afilierea la Comintern. Această reuniune a fost ceea ce mai târziu s-a numit Congresul I al PCR, deschis la Bucureşti, la 8 mai 1921. Fusese programat să se desfăşoare timp de cinci zile, dar raidurile poliţiei şi arestările au forţat abandonarea Congresului la 12 mai, la o zi după votul în favoarea afilierii la Comintern. Potrivit lui Constantin Titel-Petrescu, un socialist de frunte în perioada interbelică, trei dintre cei mai fervenţi susţinători ai afilierii erau agenţi de poliţie, care urmăreau să obţină astfel motive pentru arestări[5]. Acţiunea neterminată – mai trebuia să se adopte un program şi să fie aleşi conducătorii – a fost continuată la cel de-al doilea congres, desfăşurat la Ploieşti, la 3-4 octombrie 1922, când participanţii au adoptat numele de „Partidul Comunist din România, secţie a Internaţionalei Comuniste". Exact aşa a fost înregistrat partidul la Comintern. Gheorghe Cristescu a fost ales secretar general.

Apartenenţa la Comintern a spulberat şansele comuniştilor din România în perioada interbelică. Până în momentul celui de-al doilea congres al partidului, impactul afilierii la Comintern devenise evident. La insistenţa Moscovei, „centriştii" au fost excluşi din partid la începutul lui 1922; surse ale Cominternului au arătat că, în timp ce PSD avusese peste 45.000 de membri înainte de sciziune, PCR avea în 1922 doar 2.000 de membri[6]. La 11 aprilie 1924, la scurt timp după ce negocierile cu privire la reluarea relaţiilor diplomatice între România şi Uniunea Sovietică au fost blocate de refuzul părţii sovietice de a accepta orice formulă care ar fi putut fi interpretată ca o recunoaştere a suveranităţii româneşti asupra Basarabiei, guvernul român a emis un ordin de interzicere a PCR.

Din acel moment, partidul a fost obligat să-şi desfăşoare activităţile în secret sau prin intermediul unor organizaţii de faţadă. În ambele cazuri erau afectate recrutările de membri şi conducerea democratică a partidului. Cu toate că nu era decât un grup marginalizat, Cominternul îi cerea să se comporte ca un „adevărat" Partid Comunist,

adică să ţină congrese şi să aplice linia partidului. Congresele au avut loc, dar în secret şi în afara României – al treilea la Viena (1924), al patrulea la Harkov (1928), iar cel de-al cincilea şi ultimul din perioada interbelică, la Moscova (1931).

Cele mai mari obstacole în calea popularităţii PCR-ului au fost directivele Cominternului care atacau integritatea teritorială a României. Ele erau diametral opuse sentimentelor imensei majorităţi a românilor, inclusiv ale clasei muncitoare. Directivele au declanşat înfruntări şi între membrii PCR. Cristescu, român prin naştere, a recunoscut că adoptarea unei astfel de linii politice de către partid putea duce la interzicerea acestuia, în timp ce maghiarii ardeleni Elek Köblös (cu pseudonimul românesc Bădulescu) şi Sándor Körösi-Krizsán (Georgescu) erau în favoarea lor. Ca să-i împace, Alexandru Dobrogeanu-Gherea a propus trimiterea unei delegaţii la Moscova ca să discute problema cu liderii Cominternului. Vizita din septembrie 1923 s-a soldat cu înfrângerea lui Cristescu, care a fost înlocuit în anul următor în funcţia de secretar general de către maghiarul Köblös.

Caracteristicile acestor directive au fost apelul de la Congresul al V-lea al Cominternului, desfăşurat în iunie-iulie 1924, privind „separarea politică a popoarelor oprimate din Polonia, România, Cehoslovacia, Iugoslavia şi Grecia", precum şi cererea ca Basarabia, nordul Bucovinei şi vestul Ucrainei să fie alipite la Uniunea Sovietică, iar Transilvania şi Dobrogea să devină state independente[7]. După scoaterea în afara legii a PCR, nu mai era nimic de pierdut adoptând o asemenea poziţie şi, parcă pentru a sublinia caracterul ne-naţional al partidului, Köblös a fost numit secretar general la Congresul al III-lea al PCR, desfăşurat la Viena. Delegaţii au aprobat o rezoluţie ce proclama dreptul minorităţilor de a se separa de noua Românie Mare, iar poziţia a fost menţinută şi la următoarele două congrese. Rezoluţia a susţinut, practic, pretenţiile sovietice privitoare la Basarabia, exprimând speranţa „muncitorilor şi ţăranilor din Basarabia ca revoluţia lor naţională să-i unească cu URSS"[8]. Parlamentul român a reacţionat, în luna decembrie a aceluiaşi an, adoptând legea prin care activitatea comunistă era considerată infracţiune. Ca urmare, peste „opt sute de membri de partid au fost arestaţi şi a trebuit să se organizeze un aparat de partid complet nou", după cum spun rapoartele Cominternului[9].

Politica referitoare la autodeterminarea minorităţilor i-a atras inevitabil pe membrii acestora într-un număr disproporţionat în rândurile partidului, lucru care, în schimb, a întărit imaginea de formaţiune politică „străină"[10]. Această imagine a fost accentuată şi deoarece, de la sfârşitul verii lui 1924 şi până în primăvara lui 1944, secretarii generali nu au fost etnici români, iar congresele al IV-lea şi al V-lea au fost organizate în Uniunea Sovietică. În cadrul Congresului al IV-lea, Vitali Holostenko, fost membru al Partidului Comunist Ucrainean, a fost ales secretar general în locul lui Köblös, dar disputele facţioniste au continuat, provocate mai degrabă de înfruntări între personalităţi decât de divergenţe ideologice. Autoritatea lui Holostenko a fost contestată de Marcel Pauker, care, sub numele conspirativ de Luximin, pretindea că reprezintă partidul. El era susţinut de către Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Boris Ştefanov şi László Luká (Vasile Luca), un muncitor maghiar din Transilvania care, la congresul de la Harkov, fusese ales în Comitetul Central al partidului. Deoarece partidul era paralizat de această confuzie, Cominternul a intervenit, convocând cel de-al V-lea Congres, la Moscova, în 1931, unde a impus un alt ne-român, Alexandru Ştefanski (Gorun), ca secretar general. Stefanski era membru al Partidului Comunist Polonez şi timp de trei ani a condus PCR de la sediul său

din Berlin, până când a fost înlocuit de Eugen Iacobovici. În iunie 1936, bulgarul Ştefanov a preluat postul şi l-a deţinut până în decembrie 1940, când în această funcţie a fost numit de către Comintern maghiarul transilvănean Ştefan Foriş[11].

Foriş s-a născut la 9 mai 1892 în satul Tărlungeni, lângă Braşov, în Transilvania, care în acel moment era sub stăpânire maghiară. După ce a obţinut o diplomă în fizică şi matematică la Universitatea din Budapesta, s-a întors la Braşov în septembrie 1919 şi a lucrat ca redactor la ziarul socialist de limbă maghiară *Munkas* (*Muncitorul*). A devenit membru al PCR în 1921, iar în anul următor s-a mutat la Bucureşti, unde, după interzicerea partidului, a lucrat în ilegalitate ca agitator. În 1926 a devenit secretar la Ajutorul Roşu, secţia română a unei subdiviziuni a Cominternului, Organizaţia Internaţională pentru Ajutorarea Luptătorilor Revoluţiei, cunoscută după iniţialele sale ruseşti ca MOPR (*Mejdunarodnaia organizaţiia pomorşci borţam revoliuţii*). MOPR oferea alimente şi asistenţă juridică pentru activiştii comunişti aflaţi în puşcării. În 1927, Foriş a fost cooptat membru al Comitetului Central şi a luat parte la Congresul al IV-lea din anul următor. A fost arestat şi întemniţat în iulie 1928, însă înrăutăţirea rapidă a stării sale de sănătate a făcut să fie eliberat, el plecând apoi la Moscova. La sfârşitul lui 1930 a revenit în România şi a fost arestat din nou la 26 august 1931. Eliberat în 1935, a fost numit în 1938 la secretariatul Comitetului Central, iar în februarie 1940 a fost convocat de către Comintern la Moscova, de unde s-a întors în decembrie ca secretar general al partidului[12].

Structura etnică a conducerii făcea partidul foarte vulnerabil în arena ultranaţionalistă a politicii româneşti din anii '30, când mitul „iudeo-bolşevismului" era propagat de către Garda de Fier a lui Corneliu Zelea Codreanu şi de către alte mişcări ale extremei drepte, cum ar fi Partidul Naţional Creştin condus de Octavian Goga şi Alexandru C. Cuza. Încercând să-şi construiască o imagine mai autohtonă, unii dintre membrii de partid evrei au adoptat nume româneşti, printre aceştia numărându-se Ion Roitman (Chişinevski), Lev Oigenstein (Leonte Răutu) şi Ernst Neulander (Valter Roman). Cei care n-au procedat astfel, ca Ana şi Marcel Pauker, Bela Brainer şi Remus Koffler, au confirmat bănuielile vehiculate de opinia publică în privinţa apartenenţei lor[13]. Prezenţa lor, alături de aceea a maghiarilor ardeleni, precum Elek Köblös şi Ştefan Foriş, şi a bulgarilor Gheorghe Crosneff şi Dimităr Kolev (Dumitru Coliu), ducea la concluzia că folosirea termenului „român" în titulatura partidului era o ficţiune. Cei mai mulţi dintre români ignorau faptul că majoritatea evreilor din România nu erau membri PCR şi că unii lideri comunişti, ca Dobrogeanu-Gherea şi Marcel Pauker, erau victime ale represiunii staliniste din Uniunea Sovietică[14].

O analiză a structurii etnice a partidului în anii '30 arată că maghiarii, reprezentând mai puţin de 8% din populaţia ţării, reprezentau 28% din PCR; cifrele analoage privitoare la evrei erau de 4% şi, respectiv, 18%, pentru ruşi şi ucraineni de 3% şi 10%, iar pentru bulgari de 2% şi 10%. Prin contrast, românii - 72% din populaţia ţării - reprezentau doar 23% dintre membrii partidului[15].

S-a afirmat că principala atracţie pentru evreii care au îmbrăţişat comunismul a fost ideologia sa universalistă, promiţând o nouă identitate, dincolo de cea etnică sau naţională. Crezând că asimilarea era răspunsul la criza lor de identitate, comuniştii evrei considerau că este necesară o schimbare fundamentală în societate, ca o condiţie pentru asimilarea lor[16]. Aceste opinii l-au determinat pe un analist să-i descrie pe comuniştii români din perioada interbelică ca pe nişte „somnambuli politici, ghidaţi de credinţa

cvasi-religioasă că Uniunea Sovietică întruchipa cele mai sacre vise de justiţie socială şi libertate umană"[17]. Apropiaţii Anei Pauker spun că ea îl idolatriza pe Stalin şi era convinsă că, în pofida greşelilor lui, viitorul va aparţine Uniunii Sovietice[18].

Cu toate acestea, numărul membrilor de partid era în continuare redus. În 1922 partidul avea 2.000 de membri, dar, potrivit datelor Cominternului, în 1925 număra 1.661 de membri. În 1927, gruparea s-a diminuat în mod dramatic, la doar 300 de membri, probabil datorită faptului că poziţia partidului în problema Basarabiei devenise cunoscută; totalul membrilor a crescut însă uşor de-a lungul anilor '30, atingând apogeul în 1937, când erau 1.635 de activişti[19]. În ciuda numărului redus de membri, partidul a reuşit să exercite o anumită influenţă prin intermediul organizaţiilor de faţadă. Cea mai importantă dintre acestea era Blocul Muncitoresc Ţărănesc, înfiinţat în mod legal în 1925. Gruparea respectivă a obţinut între 32.000 şi 39.000 de voturi la alegerile parlamentare din 1926, 1927 şi 1928, cel mai mare succes înregistrându-se la alegerile din iunie 1931, când a avut 73.716 voturi şi cinci locuri în Parlament, chiar dacă această victorie a fost ulterior invalidată. Printre cei cinci deputaţi era şi Lucreţiu Pătrăşcanu, tânăr avocat, care urma să devină o figură centrală a partidului în anii '40. Cel mai puternic sprijin pentru Blocul Muncitoresc Ţărănesc venea din Transilvania şi Banat, teritorii cu mare densitate a etnicilor minoritari maghiari, germani şi evrei. Ambele provincii se uniseră cu România abia în 1918, iar politicile integraţioniste rigide aplicate după Unire au dezamăgit o mare parte din populaţia minoritară. Atunci când judecăm însă popularitatea partidului, trebuie să ţinem cont şi de alţi factori, în afara celor de natură etnică. Transilvania şi Banatul erau mai industrializate decât alte regiuni ale ţării, iar poziţia partidului în problemele sociale şi economice a făcut să crească numărul de voturi venite din aceste zone. Sprijinul pentru Bloc a dispărut după 1931, iar doi ani mai târziu guvernul a dispus desfiinţarea acestei formaţiuni politice, ca şi a altor organizaţii comuniste de faţadă.

Note

1. Până când a intrat în legalitate, la 23 august 1944, PCR a fost cunoscut sub numele său cominternist: „Partidul Comunist din România". Pentru istoria de început a partidului, vezi Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania, 1944-1962*, RIIA/Oxford University Press, Londra, 1964, pp. 1-28; Stephen Fischer-Galaţi, *The New Rumania: From People's Democracy to Socialist Republic*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1967, pp. 1-16; Robert R. King, *History of the Romanian Communist Party*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 1980, pp. 9-38; Michael Shafir, *Romania: Politics, Economics and Society*, Pinter, Londra, 1985, pp. 9-28.
2. Ghiţă Ionescu, *op.cit.*, pp. 10-11.
3. Ştefanov (numele conspirativ – I. Draganov) s-a născut la 8 octombrie 1883 şi era nepotul lui Christian Rakovski, unul dintre fondatorii PSD din România. S-a alăturat partidului în 1913, iar în anul următor a fost cooptat în consiliul partidului ca reprezentant al Dobrogei. Ales în Parlament în mai 1920 pe listele PSD, a fost arestat după greva generală din octombrie. Imediat după eliberarea din puşcărie, ca urmare a unei amnistii generale în iunie 1922, Ştefanov a fost ales membru în Comitetul Central la Congresul al II-lea al PCR. După scoaterea în afara legii a partidului în aprilie 1924, a fost trimis la Paris ca reprezentant al partidului în cadrul Federaţiei Comuniste Balcanice, iar în primăvara lui 1925 s-a întors clandestin în România. În iarna lui 1925, a plecat la Moscova împreună cu toţi membrii Biroului Politic român, în conformitate cu ordinele Cominternului. La trei luni de la revenirea în România, la 5 august 1926, a fost arestat, fiind judecat şi condamnat, în februarie 1928, la opt ani de închisoare pentru activitatea sa în cadrul unei organizaţii ilegale. După eliberarea sa în august 1933, Biroul Politic l-a trimis la Moscova ca reprezentant al partidului în Comitetul Executiv al Cominternului, iar în decembrie 1934 (potrivit necrologului oficial, de fapt în 1935, potrivit lui Ştefanov), a fost numit secretar general al PCR, o poziţie pe care a deţinut-o până la începutul lui 1940, în tot acest timp rămânând în Uniunea Sovietică. Locul său ca reprezentant român la Comintern a fost preluat de Ana Pauker în 1941, iar la sfârşitul anului, Ştefanov a fost trimis într-un lagăr rusesc pentru prizonierii de război, ca instructor politic pentru prizonierii români. Douăsprezece luni mai târziu, a fost rechemat la Moscova, ca editor român la Editura pentru Limbi Străine. La 15 mai 1945, a fost trimis de Gheorghe Dimitrov, secretarul Cominternului, la Sofia, unde a rămas până la moartea sa, la 11 octombrie 1969 (vezi V. Smârcea, „Boris Ştefanov", în *Anale de istorie*, vol. 19, 1973, nr. 5, pp. 143-146). O scrisoare de la Ştefanov, datată 29 septembrie 1956 şi adresată Comitetului Central al PCR, oferă o scurtă autobiografie (îi sunt recunoscător lui Marius Oprea pentru că mi-a transmis o fotocopie). Această scrisoare conţine şi o cerere a autorului de a i se permite să contribuie la o istorie a PCR, despre care el ştia că se realiza sub auspiciile nou înfiinţatului Institut de Istorie a Partidului din Bucureşti. Pe scrisoare se menţiona: „În atenţia tovarăşului Pârvulescu". Nu ştim dacă s-a trimis vreun răspuns la această scrisoare. Alte surse dau momentul iunie 1936 ca dată a numirii lui Ştefanov în funcţia de secretar al partidului.
4. Ginerele lui Marcel Pauker, Gheorghe Brătescu, a adunat o fascinantă colecţie de documente de la Centrul Rus pentru Conservarea şi Studierea Documentelor Istoriei Contemporane, de la Moscova, cu privire la Pauker, publicând-o în Gheorghe Brătescu (ed.), *Lichidarea lui Marcel Pauker*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995. Colecţia include 400 de pagini de material autobiografic, scrise de Pauker cu propria mână, în octombrie şi noiembrie 1937, pe când era arestat la Moscova.
5. Ghiţă Ionescu, *op.cit.*, p. 19.

6. Mary Ellen Fischer, *Nicolae Ceauşescu : A Study in Political Leadership*, Lynne Rienner, Boulder, Colorado, 1989, p. 20. De dragul consecvenţei, numesc PCR partidul existent în toată această perioadă.
7. *Ibidem*, p. 21. Detalii despre banii primiţi de PCR de la Comintern, pentru tipărirea materialelor de propagandă cu acest conţinut, pot fi găsite în G. Buzatu, „Cominterniştii români se pregătesc", în *Magazin istoric*, vol. 28, nr. 2, februarie 1994, pp. 37-38.
8. Michael Shafir, *op.cit.*, p. 24.
9. Mary Ellen Fischer, *op.cit.*, p. 16, *apud* G.D. Jackson, *Comintern and Peasant in Eastern Europe, 1919-1930*, Columbia University Press, New York, 1966, p. 254.
10. Nici măcar documentele esenţiale ale partidului nu erau scrise în limba română, ci în germană sau rusă ; un exemplu în acest sens este „autocritica" lui Marcel Pauker, adresată Comitetului Central al partidului în mai 1932 (vezi Gheorghe Brătescu (ed.), *op.cit.*, pp. 304-306).
11. Potrivit unei scrisori autobiografice a lui Ştefanov, el a fost numit secretar general al PCR în 1935 (vezi *supra*, nota 3).
12. A.G. Savu, „Ştefan Foriş. Schiţă pentru o viitoare biografie", în *Magazin istoric*, nr. 7, 1968, pp. 53-58. Acest număr din *Magazin istoric* a fost retras de pe piaţă de către autorităţi din cauza articolului citat mai sus despre Foriş. Îi sunt recunoscător lui Marian Ştefan pentru că mi-a oferit o copie ; vezi şi N.I. Florea, „Ştefan Foriş", în *Anale de istorie*, vol. 18, nr. 3, 1972, pp. 150-153.
13. Aşa cum subliniază M. Shafir (*op.cit.*, p. 26), unii dintre comuniştii de frunte, precum Chişinevski şi Răutu, erau de două ori compromişi, ei fiind nu numai evrei, ci şi crescuţi în Basarabia.
14. Alexandru Dobrogeanu-Gherea a fost executat în închisoarea Lublianka din Moscova, la 4 decembrie 1937 (vezi Marius Mircu, *Dosar Ana Pauker*, Editura Gutenberg, Bucureşti, 1991, p. 93). Tatiana Pauker a fost informată de către Prezidiul URSS în 1959 că tatăl său a murit la 16 august 1938 (interviul autorului cu Tatiana Brătescu, la 30 iulie 1994). Această informaţie a primit o confirmare parţială în 1993, când Tatiana a fost anunţată de către Ministerul Securităţii al Federaţiei Ruse despre faptul că, „după toate probabilităţile", Marcel Pauker a fost executat la 16 august 1938, prin împuşcare, într-una dintre suburbiile Moscovei, la Butovo (G. Brătescu (ed.), *op.cit.*, p. 297).
15. Michael Shafir, *op.cit.*, p. 26.
16. Robert R. King, *op.cit*, p. 34.
17. Vladimir Tismăneanu, „The Tragicomedy of Romanian Communism", în *East European Politics and Societies*, vol. 3, nr. 2, primăvara 1989, p. 341.
18. Interviul autorului cu Gheorghe Brătescu, ginerele lui Pauker, la 30 iulie 1994. Faptul că Ana Pauker nu era oarbă în privinţa crimelor lui Stalin este evident din următoarea poveste. Când dl Brătescu a discutat cu Pauker, în 1956, despre criticile aduse lui Stalin de către Hruşciov, el a întrebat-o dacă era de acord cu opinia că Hruşciov minţea. Spre surpriza dlui Brătescu, ea a spus că totul era probabil adevărat.
19. Numărul membrilor PCR în perioada 1925-1937 a evoluat după cum urmează :

- 1925	1.661
- 1926	1.500
- 1927	300
- 1928	500
- 1929	461
- 1930	700
- 1936	1.083
- 1937	1.635

Structura etnică a PCR în 1933 era următoarea: 440 maghiari, 375 români, 300 evrei, 140 bulgari, 100 ruşi, 70 moldoveni, 70 ucraineni şi 170 alţii (Dosarele Cominternului în RŢHIDNI [Centrul Rus pentru Conservarea şi Studierea Documentelor Istoriei Contemporane], fond 495, opis 25, dos. 744; îi sunt recunoscător prof. Ioan Chiper pentru această informaţie).

Capitolul 2

Partidul Comunist din România, 1930-1944

Acea România în cadrul căreia acţiona Partidul Comunist era fundamental diferită de ţara în care fusese introdusă doctrina socialistă[1]. Ca urmare a participării la primul război mondial, ţara îşi dublase teritoriul, iar populaţia crescuse de la 7,5 milioane la peste 17 milioane. România Mare cuprindea zone ce aparţinuseră Rusiei, Ungariei şi Bulgariei – ceea ce însemna doi vecini care nu se împăcau cu pierderile suferite şi luptau pentru a revizui tratatele ce le consfinţeau, precum şi un al treilea, Uniunea Sovietică, ce refuza să recunoască pierderea Basarabiei. Adăugându-şi aceste teritorii, noua România avea acum minorităţi reprezentând 29% din populaţie, iar politicile centralizatoare ale guvernelor din anii '20 făcuseră prea puţin sau chiar nimic pentru a le ajuta să-şi accepte noul statut. Şi înainte, şi după război, au existat evreii, în mare parte concentraţi în Moldova, a căror venire – de cele mai multe ori silită – din Rusia şi Ucraina a făcut totuşi ca ei să fie priviţi, în special de către ţărani, ca „ruşi". Imigranţii sefarzi din sud, stabiliţi în mare parte în Muntenia, au fost percepuţi mai favorabil, şi s-au integrat, într-adevăr, mult mai bine, în special în finanţe şi industrie.

Dezvoltarea industrială era limitată la o axă est-vest, de la Timişoara la Braşov în Transilvania, şi o axă nord-sud, de la Sighişoara, în Transilvania, la Ploieşti şi Bucureşti, în Muntenia. Aceasta făcea ca ţara să fie preponderent agrară, cu mari discrepanţe între oraşe şi mediul rural. Potrivit recensământului din 1930, 80% din populaţia de 18 milioane locuiau la ţară, în sate aproape lipsite de mijloace de transport şi comunicaţii. Puţine sate beneficiau de canalizare sau electricitate, serviciile de sănătate erau rudimentare, în special în regiunile mai înapoiate din Moldova şi Basarabia; în aceste condiţii, nu este de mirare că mortalitatea infantilă ajungea la cele mai ridicate niveluri din Europa de Est.

Problemele respective erau atât de complexe, încât ar fi pus în dificultate cele mai prevăzătoare guverne şi pe cei mai conştiincioşi funcţionari din administraţie; în perioada interbelică însă, România nu a avut aşa ceva. Cea mai mare discrepanţă, dintr-o perspectivă occidentală, era aceea dintre vorbe şi fapte. Dincolo de faţada instituţiilor politice copiate după modelul vestic, guvernarea era dominată de nepotism şi de urmărirea intereselor personale. Potrivit Constituţiei din 1923, regele avea dreptul să dizolve Parlamentul şi să numească un nou guvern. Respectivul guvern era însărcinat să obţină mandatul popular prin organizarea de alegeri, sarcină ce revenea prefecţilor din teritoriu. Noul guvern numea invariabil noi prefecţi, pentru a-şi asigura rezultatul dorit. În general, se consideră că singurele alegeri relativ lipsite de asemenea manevre au fost cele din 1928.

Corupţia instituţionalizată a fost dublată de cea individuală. Dominaţia exploatatoare a domnilor străini din Muntenia şi Moldova, în secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea, contribuise la crearea unei mentalităţi în cadrul elitei dominante, potrivit căreia rapacitatea era considerată dovadă de abilitate şi iscusinţă, determinând astfel o largă răspândire a denaturării principiilor morale. Această cultură fusese asimilată de către o mică clasă de mijloc alcătuită din funcţionari – care, numiţi fiind pe criterii politice, se bazau pe venituri neoficiale, sub formă de mită, pentru a-şi completa salariile modeste. În economie nu exista o clasă de mijloc autohtonă care ar fi putut controla acţiunile elitei, deoarece comerţul ajunsese în mare parte în mâinile evreilor lipsiţi de cele mai multe drepturi cetăţeneşti, neputând intra în serviciile publice.

Idealismul era disprețuit, iar cei care îl căutau – tinerii – au fost atraşi de singurele partide ce păreau să ofere aşa ceva, cele de dreapta. Deşi la puţin timp după război fusese aplicată o reformă agrară radicală, mulţi ţărani nu-şi puteau permite să facă împrumuturile necesare pentru achiziţionarea utilajelor agricole. Criza economică din anii '30 a adus un deceniu de instabilitate în care xenofobia ţărănimii sărăcite a fost exploatată de către mişcările de dreapta, în primul rând Garda de Fier, şi întoarsă împotriva evreilor. Nemulţumirea produsă de eşecul guvernării parlamentare în rezolvarea problemelor economice a sporit popularitatea Gărzii, cu promisiunea ei de regenerare spirituală şi programul de combatere a „bolşevismului evreiesc".

Partidul Comunist, în ciuda interzicerii sale, a reacţionat la această situaţie activând în mediul muncitoresc. A organizat câteva greve, una dintre acestea aducând în prim-plan un muncitor ceferist care, după impunerea dominaţiei comuniste în România, a ajuns conducătorul ţării. Gheorghe Gheorghiu era o raritate printre membrii PCR, fiind şi român, şi de origine muncitorească (tatăl său era muncitor). Lipsa studiilor l-a făcut să se îndepărteze de intelectualii din partid, cum erau soţii Pauker sau Pătrăşcanu, şi chiar de cel ce avea să-i devină mai târziu un prieten apropiat, Emil Bodnăraş, absolvent al şcolii româneşti de ofiţeri.

Gheorghiu s-a născut la Bârlad, în Moldova, la 8 noiembrie 1901. Părinţii săi, Tănase şi Ana, l-au trimis, la vârsta de 11 ani, să lucreze ca hamal la Galaţi. A reuşit să termine trei clase gimnaziale la o şcoală comercială, obţinând calificarea de electrician. Potrivit unor informaţii, el a lucrat la o fabrică de cherestea, la o ţesătorie, iar apoi s-a angajat la nişte meşteri dogari din Piatra-Neamţ şi Moineşti. Între 1919 şi 1921 a lucrat ca electrician la Câmpina, după care s-a întors la Galaţi, unde s-a angajat ca electrician la o staţie de triaj. În perioada 1923-1925 şi-a îndeplinit serviciul militar, ajungând la gradul de sergent. În 1927 s-a căsătorit cu Maria Alexe, o fată din partea locului, al cărei tată era comerciant, iar cuplul a avut două fete[2]. Acuzat fiind de „agitaţie comunistă", Gheorghiu a fost transferat la 15 august 1931 de la staţia de triaj din Galaţi la una din Dej, ceea ce l-a făcut ulterior să adauge Dej la numele său (din raţiuni de concizie, vom folosi numele Dej de-a lungul întregii cărţi).

S-au emis mai multe păreri despre momentul intrării lui Dej în rândurile Partidului Comunist – 1928, 1930 şi 1932. Pentru că erau angajaţi ai statului, muncitorii de la căile ferate nu aveau dreptul la grevă, ceea ce le sporea nemulţumirea. Gheorghiu a adunat plângerile colegilor săi, iar la 20 martie 1932 a participat la Bucureşti la o reuniune naţională a ceferiştilor, unde a fost ales în Comitetul Central de Acţiune. La 2 februarie 1933, muncitorii ceferişti de la Atelierele Griviţa din Bucureşti au declanşat o grevă după ce guvernul a anulat înţelegerile mai vechi privitoare la condiţiile de muncă. Greva

s-a extins şi la ceferiştii din Cluj şi Iaşi. La 14 februarie au fost arestaţi Dej şi alţi membri ai comitetului, iar în ziua următoare au avut loc ciocniri violente între muncitori şi poliţie, în care au murit câţiva ceferişti. Deşi se afla în închisoare în timpul acestor conflicte, Dej a fost judecat ca instigator, alături de Constantin Doncea, Chivu Stoica, Dumitru Petrescu, Ilie Pintilie şi Gheorghe Vasilichi - care mai târziu au ajuns în eşaloanele superioare ale partidului - şi de alţi 100 de „agitatori". La 19 august 1933, Dej a fost condamnat la 12 ani de „muncă silnică"[3]. Cu un an înainte, soţia divorţase de el, recăsătorindu-se cu un poliţist.

Dej a fost trimis la închisoarea Doftana, lângă Câmpina, unde, în 1936, i s-au alăturat toţi ceilalţi comunişti închişi, ca urmare a deciziei autorităţilor de a-i ţine pe toţi în aceeaşi închisoare. Dacă scopul fusese acela de a-i putea supraveghea mai uşor, atunci a fost un eşec evident, aşa cum arăta un raport de poliţie din septembrie 1936: „La Doftana, comuniştii, deşi sunt izolaţi în celulele lor, desfăşoară activitate politică... ţin şedinţe zilnic şi... discută subiecte de propagandă comunistă. [...] Deţinuţii sunt organizaţi într-un colectiv care-i cuprinde pe toţi comuniştii. [...] În plus, există un grup comunist... care conduce acest colectiv"[4]. Perioada de detenţie de la Doftana, la fel ca greva de la Griviţa şi lovitura de stat de la 23 august 1944, a avut un loc sacru în cariera lui Gheorghiu-Dej, aşa cum a fost ea relatată de către istoriografia comunistă postbelică, păstrându-şi aureola de legendă în analele mişcării comuniste şi în timpul lui Nicolae Ceauşescu, care fusese închis tot acolo, doi ani, între 1936 şi 1938, pentru propagandă comunistă. Închiderea comuniştilor la Doftana a fost prezentată ca parte integrantă a luptei de clasă dintre proletariat şi alianţa burghezo-moşierească, în care cea de-a doua tabără, ameninţată cu înfrângerea, a apelat la legislaţia „de natură represivă" pentru a frâna dezvoltarea „mişcării revoluţionare a proletariatului". Condiţiile în care au fost ţinuţi comuniştii la Doftana, susţinea un istoric de partid, demonstrau, exact invers faţă de cele susţinute într-un raport al poliţiei din 1936, „scopul premeditat de a-i distruge fizic şi psihic, prin folosirea presiunilor, încarcerarea solitară, bătăi şi înfometare"[5].

Această condamnare atât de tranşantă nu este însă susţinută de dovezi solide. Deşi au fost folosite ocazional carcerele, în care deţinuţii erau ţinuţi singuri şi în beznă, cei din celulele obişnuite puteau să comunice cu vecinii. Deţinuţii de la Doftana puteau primi vizitatori, pachete cu alimente, bani şi materiale de lectură[6]. Li se strecura chiar şi corespondenţă, ceea ce i-a permis lui Gheorghiu-Dej să menţină legătura cu conducătorii partidului, deoarece fusese cooptat în 1935, *in absentia*, în Comitetul Central (CC)[7]. Având în vedere originea etnică şi socială, el era unic printre membrii CC, cu excepţia lui Ilie Pintilie, care era tot ceferist. Spre deosebire de Constantin Pârvulescu, Iosif Chişinevski, Petre Borilă şi Gheorghe Stoica, din rândul comuniştilor români, sau Klement Gottwald, Erno Gero, Bolesław Bierut sau Iosip Broz Tito, din cadrul celorlalte partide comuniste est-europene (mai târziu egali ca poziţie cu el), Dej nu a studiat la şcoala Cominternului de la Moscova.

La Doftana, tinerii comunişti doreau să fie conduşi de Gheorghiu-Dej, iar el a acceptat. Şi-a construit o imagine paternală, toţi numindu-l „bătrânul", chiar dacă în realitate avea doar în jur de 35 de ani. Printre aceşti tineri se aflau Gheorghe Apostol, Nicolae Ceauşescu, Alexandru Drăghici şi Alexandru Moghioroş, care, după 1944, au fost promovaţi în posturi importante de partid şi de stat, ca ajutoare de nădejde ale lui Gheorghiu-Dej. Pe lângă acest grup de tineri activişti, el şi-a atras şi o altă serie de prieteni, care erau agenţi sovietici: Pintilie Bodnarenko, Vasile Bucikov, Petea Goncearuk,

Serghei Nikonov şi Mişa Posteuca. De la acest din urmă grup a învăţat Dej nişte cuvinte ruseşti[8]. Închisoarea nu era însă locul unde Gheorghiu-Dej să-şi poată transforma autoritatea în acţiune eficientă. În plus, nu putea ţine legătura cu Cominternul, ceea ce a însemnat că nu a trecut prin mâinile instructorilor acestuia nici la Moscova, nici în altă parte. Aceasta l-a deosebit de ceilalţi membri ai Partidului Comunist care fuseseră instruiţi, fiind astfel un element necunoscut pentru Stalin.

Lucrurile stăteau exact invers în cazul persoanei care avea să devină principalul rival al lui Gheorghiu-Dej după 1944. Ana Pauker s-a născut la 13 decembrie 1893, la Codăieşti, în Moldova, în familia Rabinsohn, care aparţinea clasei de mijloc. Tatăl ei era *haham*, cantor evreu şi profesor de ebraică la şcoala locală. La începutul secolului, familia Rabinsohn s-a mutat la Bucureşti. Detaliile despre tinereţea şi educaţia Anei sunt fragmentare şi în mare măsură anecdotice, prima menţionare a activităţii ei profesionale fiind ca profesoară de ebraică la şcoala primară „Frăţia Sionului" din Bucureşti[9]. La puţin timp după aceea, în septembrie 1915, s-a alăturat mişcării socialiste. Conform unei broşuri autobiografice, publicată în 1951, Ana ajuta la distribuirea materialelor de propagandă realizate de PSD. Ea i-a destăinuit mai multe despre activitatea sa din acea perioadă lui Corneliu Coposu, secretarul personal al liderului PNŢ Iuliu Maniu, pe care l-a întâlnit la închisoarea din Cluj, la mijlocul anilor '30. I-a spus că, după ce a renunţat la învăţământ, a lucrat ca secretară asistentă la ziarul independent *Dimineaţa*, unde se ocupa de bibliotecă. Acolo l-a întâlnit, în 1921, pe fiul unuia dintre principalii acţionari ai ziarului, Marcel Pauker, cu trei ani mai tânăr decât ea, care tocmai se întorsese de la Paris cu un doctorat în drept[10].

Cei doi au luat parte la congresul de înfiinţare a PCR, în mai 1921, dar arestarea principalilor membri ai partidului i-a determinat să fugă la Zürich, unde s-au căsătorit, la 1 iunie. Marcel şi-a început studiile de inginerie la École Polytechnique Fédérale, iar Ana s-a înscris la Medicină. La câteva luni după căsătorie, Ana s-a întors la Bucureşti, unde a născut primul copil, Tania, mort de dizenterie înainte de a împlini un an. La cel de-al doilea congres al PCR, desfăşurat la Ploieşti în octombrie 1922, Marcel şi Ana au fost aleşi în Comitetul Central al partidului. După interzicerea partidului şi suprimarea ziarului său, *Socialismul*, în aprilie 1924, Anei i s-a dat sarcina să se ocupe de publicarea materialelor propagandistice clandestine, intrând astfel în vizorul Siguranţei. A fost arestată împreună cu alte patru colege ale sale şi dusă la închisoarea Văcăreşti. La îndemnul Anei, cele patru au intrat în greva foamei şi au fost bătute, după care toate cinci au fost puse în libertate până la data procesului lor, stabilită în iulie 1925[11].

Acuzatele nu s-au prezentat la judecată, iar Ana Pauker a fost condamnată, în contumacie, la zece ani de închisoare. Soţii Pauker au reuşit să fugă peste graniţă, în 1926, şi au locuit la Berlin, Paris şi Praga, în acelaşi an născându-se, la Viena, fiul lor, Vlad. De acolo au mers la Moscova, unde Ana a urmat şcoala de pregătire a Cominternului, cu scopul de a deveni instructor. La Moscova, în 1928, Ana a mai născut o fată, Tatiana. Soţul ei s-a întors pe ascuns în România, în primăvara lui 1929, unde a fost arestat imediat, la 4 mai, dar a beneficiat de o amnistie, ceea ce i-a permis să acţioneze clandestin vreme de doi ani, înainte de a se întoarce la Moscova. În decembrie 1932 a fost din nou trimis de Comintern în România, de această dată pentru a organiza activitatea comunistă din Transilvania, iar în anul următor a fost rechemat la Moscova.

Şi Ana a primit o misiune de la Comintern. A fost detaşată pe lângă partidele comuniste din Cehoslovacia, Germania şi Franţa (în perioada 1931-1932), ca instructor,

sub numele conspirativ de Marina[12]. În martie 1934, a fost trimisă de Comintern înapoi în România, împreună cu alţi tovarăşi, pentru a reînsufleţi activitatea clandestină aproape paralizată ca urmare a grevei de la Griviţa. Până la urmă a fost arestată la Bucureşti, în dimineaţa zilei de 13 iulie 1935. Procesul ei şi al altor 18 comunişti, printre care se numărau Alexandru Moghioroş, viitoarea sa soţie Stela (Estera Radoşevţki), Alexandru Drăghici şi Liuba Chişinevski, trebuia să se desfăşoare în capitală, dar, din pricina demonstraţiilor în favoarea acuzaţilor, a fost mutat la Craiova. Procesul a început la 5 iunie 1936, fiind urmărit de numeroşi corespondenţi de presă şi observatori din străinătate. Printre cei 24 de avocaţi ai apărării se aflau Lucreţiu Pătrăşcanu şi Ion Gheorghe Maurer, alături de avocaţi renumiţi din Bucureşti[13].

Ana a fost găsită vinovată pentru că făcea parte din conducerea unei organizaţii ilegale şi a fost condamnată, la 7 iulie, la zece ani de închisoare. A executat cinci ani în puşcăriile de la Dumbrăveni, Râmnicu-Sărat şi Caransebeş, înainte să fie schimbată, la 3 mai 1941, cu Ion Codreanu, un român de 62 de ani din Basarabia, arestat pentru „propagandă antisovietică" în iulie 1940, după anexarea provinciei de către URSS[14]. În perioada când Ana se afla în detenţie, soţul ei a fost arestat la Moscova, în 1937, împreună cu alţi membri de frunte ai PCR: Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Ecaterina Arbore, Pavel Tcacenko, Elek Köblös şi David Fabian[15]. Toţi erau victime ale epurărilor staliniste.

Cu toate loviturile primite, PCR a reuşit să organizeze recrutarea de voluntari pentru Brigăzile Internaţionale, în timpul războiului civil din Spania. Voluntari au venit şi din rândurile PSD-ului, şi ale PNŢ-ului. Cele trei partide au înfiinţat „Comitete pentru Sprijinirea Spaniei Republicane", cu scopul de a ajuta forţele republicane cu alimente şi îmbrăcăminte. Guvernul liberal a promovat o politică de neintervenţie şi a ordonat forurilor competente să nu elibereze paşapoarte pentru voluntari, însă mulţi au plecat şi fără ele. Mai mult de 500 de comunişti români au luptat de partea republicană, iar trecerea lor spre Spania a fost asigurată de o reţea ce acoperea România, Cehoslovacia, Austria, Elveţia şi Franţa[16]. Printre cei care au luptat s-au aflat Petre Borilă, Mihai Burcă, Constantin Doncea, Mihail Florescu, Valter Roman şi Gheorghe Stoica. După ce republicanii au fost învinşi, unii voluntari români au fost duşi în lagăre din sudul Franţei, însă alţii, ca Mihail Florescu şi Mihai Patriciu, au reuşit să fugă şi au luptat în Rezistenţa franceză până în 1944, după care s-au întors în România[17].

Izolarea în lagărele din Franţa, arestările din România şi execuţiile ordonate de Stalin au fost, toate, lovituri grele pentru PCR. Situaţia financiară a partidului era şi ea dezastruoasă. Dintr-un raport redactat de un anume Scervorţov (descris ca unul dintre conducătorii partidului din România), primit de Comitetul Executiv al Cominternului în ianuarie 1940, reiese că sumele obţinute din cotizaţii erau departe de a acoperi costurile activităţilor partidului în ţară. Potrivit raportului, în 1939 existau doar 26 de activişti remuneraţi, şapte în Bucureşti şi restul în filialele din provincie. Ajutorul bănesc necesar menţinerii în viaţă a rămăşiţelor partidului a venit din partea Cominternului, care a folosit diverse canale pentru scurgerea fondurilor. Banii erau trimişi din Moscova comuniştilor români din Franţa, care îi trimiteau apoi în România. La începutul anului 1939, Boris Ştefanov, secretarul general al PCR, care locuia la Moscova, i-a trimis o scrisoare lui Gheorghi Dimitrov, secretarul Cominternului, atrăgându-i atenţia că doi membri de partid, Bela Brainer şi Gheorghe Vasilichi, stabiliţi în Franţa, i se plânseseră de lipsa banilor. Dimitrov a aprobat trimiterea a 1.000 de dolari americani, pe care

trebuiau să şi-i împartă cele două persoane. La 4 august 1939, Vasilichi l-a informat pe Ştefanov că trimisese pe cineva în România pentru a-i transmite instrucţiunile[18].

Până în vara anului 1939, Cominternul, ai cărui şefi erau bulgarul Gheorghi Dimitrov şi Dmitri Manuilski, un membru al Comitetului Central al Partidului Comunist Sovietic, organizase o cruciadă împotriva lui Hitler şi a fascismului, ca principali duşmani ai păcii şi ai socialismului în Europa, iar în acest context PCR a lansat un slogan ce chema la „apărarea hotarelor". Însă, după ce Molotov şi Ribbentrop au semnat pactul sovieto--german din august 1939, Cominternul şi-a modificat poziţia. Hitler şi fascismul nu mai erau duşmanii ; în schimb, Marea Britanie şi Franţa urmau să fie condamnate, făcându-se vinovate pentru izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Un manifest al Cominternului din octombrie 1939 nu conţinea nici un atac împotriva dictaturii naziste şi relua chemarea lui Molotov şi Ribbentrop la negocieri pentru pace. Un articol al lui Ştefanov, publicat în decembrie 1939 în *Communist International*, acuza Marea Britanie şi Franţa că încearcă să atragă România în războiul imperialist. Ştefanov susţinea că interesele României presupun încheierea unui tratat de asistenţă mutuală cu Uniunea Sovietică şi îndruma PCR-ul să acţioneze pentru susţinerea dreptului la autodeterminare în provinciile anexate, Basarabia, Bucovina, Transilvania şi Dobrogea, chiar dacă acest lucru însemna separarea lor de România. Puţini români au luat în serios dezminţirea Ministerului de Externe sovietic, potrivit căreia Ştefanov nu reprezenta opiniile guvernului sovietic, cei mai mulţi fiind convinşi că articolul demonstra interesele sovietice privitoare la România, care depăşeau chestiunea recuperării Basarabiei[19].

Dificultăţile lui Ştefanov au fost sporite de un raport trimis la Comintern în ianuarie 1940 de câţiva activişti de partid din România, în care secretarul general era criticat pentru faptul că furnizase Cominternului informaţii eronate cu privire la situaţia politică din România. Drept răspuns, Ştefanov i-a acuzat pe liderii locali de oportunism, „deviaţie de dreapta" şi „troţkism". Impunerea liniei Cominternului de la distanţă (schimbarea ei în condiţiile încheierii Pactului Ribbentrop-Molotov), mai ales în lipsa unei comunicaţii regulate între Moscova şi Bucureşti, s-a dovedit o operaţiune foarte dificilă pentru Ştefanov. Se pare că Dimitrov era nemulţumit de el, ceea ce a determinat înlocuirea sa, la începutul lui 1940, din funcţia de secretar general al PCR, cu Bela Brainer, care era bolnav[20].

Pierderile teritoriale suferite de România în vara anului 1940 aproape au desfiinţat partidul. Stalin, prin anexarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei în iunie 1940, şi Hitler, prin transferarea în august a nord-vestului Transilvaniei către Ungaria, au redus suprafaţa şi populaţia României cu aproape o treime. Pierderea acestor provincii a fost catastrofală pentru PCR, deoarece se pierduseră regiuni unde partidul era bine implantat. Potrivit cifrelor Cominternului, numărul membrilor PCR a scăzut brusc de la 4.210 la 1.000, ca urmare a anexării de către sovietici a Basarabiei şi nordului Bucovinei şi a împărţirii Transilvaniei şi Dobrogei[21].

Dorinţa lui Dimitrov de a se asigura că PCR rămânea supus faţă de Comintern i-a determinat să-i convoace pe Ştefan Foriş şi Teohari Georgescu, în octombrie 1940, pentru consultări cu oficialii Cominternului[22]. Foriş şi Georgescu au trecut clandestin în Basarabia recent ocupată, pentru a primi instrucţiuni. Foriş a fost numit secretar general al partidului, după moartea lui Bela Brainer, iar Georgescu a fost desemnat, se pare, succesor al lui Foriş, dacă acesta din urmă păţea ceva[23].

Anexarea Basarabiei a avut diverse urmări pentru unii dintre membrii PCR. Leonte Răutu şi Alexandru Bârlădeanu, fiind amândoi din Basarabia, au primit cetăţenia sovietică şi au fost trimişi la Moscova[24]. Acolo s-au alăturat lui Vasile Luca – arestat ca activist comunist la Cernăuţi în 1940, dar eliberat după ocuparea sovietică a nordului Bucovinei – şi lui Valter Roman[25]. După sosirea Anei Pauker, în mai 1941, grupul s-a constituit în aşa-numitul „Birou de la Moscova" al PCR. Toţi erau colaboratori ai postului cominternist de radio *România liberă*. În 1943, Ana Pauker a primit sarcina de a participa la recrutarea diviziei „Tudor Vladimirescu" a Armatei Roşii, alcătuită din prizonieri români de război; împreună cu Vasile Luca şi doi ofiţeri români aflaţi în captivitate, colonelul Captaru şi colonelul Nicolae Cambrea, ea a vizitat lagărele de prizonieri pentru a atrage voluntari[26].

Participarea României la atacul german asupra Uniunii Sovietice din iunie 1941 a făcut să persiste disensiunile din cadrul PCR. De la acea dată, comuniştii aflaţi în detenţie, ale căror sentinţe expiraseră, au fost transferaţi de la Caransebeş în lagărul de la Târgu-Jiu, înfiinţat în toamna anului 1939 pentru refugiaţii polonezi[27]. Printre cei mutaţi s-a aflat şi Teohari Georgescu, care fusese prins de poliţie şi întemniţat la Caransebeş la începutul lui 1941. Din punct de vedere legal, aceşti comunişti nu mai erau deţinuţi, ci „internaţi". Dej s-a impus ca lider al grupului respectiv, „grupul din închisori", cum a fost numit uneori[28]. În ciuda izolării lor în lagăr, comuniştii au reuşit ca, mituindu-i pe paznici, să ţină legătura cu membrii de partid care nu fuseseră arestaţi. Figurile principale ale celui de-al treilea grup, ce mai rămăsese din partid, erau Ştefan Foriş, confirmat de către Comintern ca secretar general al PCR în 1940, adjunctul său, Remus Koffler (care, se pare, a preluat funcţia după arestarea lui Georgescu), Constantin Agiu, Lucreţiu Pătrăşcanu, Constantin Pârvulescu şi Iosif Rangheţ.

La Târgu-Jiu, condiţiile erau mai blânde decât în închisori. La Caransebeş, Dej a reuşit să intre în graţiile guvernatorului, Dobrian, care i-a permis să asculte radioul putând astfel urmări evoluţia războiului[29]. Gustav Corbu, un cetăţean britanic de origine română internat la Târgu-Jiu între octombrie 1941 şi noiembrie 1943, vorbeşte despre trei grupuri de deţinuţi: cei care îşi permiteau să suporte costurile întreţinerii (echivalentul a 8 lire sterline pe lună, la cursul din 1945); intelectualii strâmtoraţi, care puteau suporta doar o parte din costuri; săracii şi comuniştii, care trebuiau să muncească. Până în 1942, comandantul lagărului a fost colonelul Zlătescu, despre care se spune că s-a îmbogăţit în acea funcţie. Cei ce şi-au permis să plătească au locuit în colibe curate şi confortabile şi au primit mâncare bună. Trebuiau să-i plătească însă lui Zlătescu pentru cel mai mic serviciu[30]. Erau admise în lagăr ziarele şi cărţile aprobate de cenzor, nu însă şi aparatele de radio.

După o ceartă cu Zlătescu, Corbu a fost trimis să muncească la calea ferată Târgu-Jiu – Petroşani. A fost instalat, împreună cu alţi 50 de deţinuţi, într-o colibă de trei metri pe zece, muncind ziua la construirea, în munţi, a opt tunele feroviare. Corbu îl menţionează pe locotenentul Trepăduş, responsabilul formaţiilor de lucru, care era foarte brutal cu evreii comunişti. Corbu a văzut un evreu legat pe o cruce şi lăsat acolo timp de 24 de ore, pe un frig năpraznic; a fost martor şi la bătăile administrate evreilor, în urma cărora unii au murit[31]. Procedeele abuzive ale lui Zlătescu au ajuns la cunoştinţa ministrului de Interne, care l-a demis, înlocuindu-l cu colonelul Şerban Leoveanu. Şi despre acesta din urmă unii deţinuţi au spus că s-a comportat în acelaşi fel[32].

La 8 septembrie 1942, aproape toţi evreii din rândurile comuniştilor internaţi la Târgu-Jiu au fost deportaţi în Transnistria, teritoriul dintre Nistru şi Bug administrat de

români, care fusese cucerit de armatele germană şi română în toamna anului 1941. Evreii au fost adunaţi în lagărul de la Vapniarka, districtul Jugastru[33]. Un total de 1.312 comunişti şi socialişti din toată România au fost adunaţi în acest lagăr[34]. Mâncarea mizerabilă, ce includea un soi de mazăre folosită drept hrană pentru vite, a cauzat paralizia permanentă a membrelor inferioare la nu mai puţin de 117 deţinuţi. Alţi 52, transferaţi în închisoarea de la Râbniţa, au fost împuşcaţi, la 18 martie 1944, de către o unitate SS germană în retragere[35]. Ceilalţi au supravieţuit războiului, iar unii dintre ei, inclusiv Simion Bughici şi Aurel Rottenberg (Ştefan Voicu), au ajuns mai târziu miniştri în guvernul comunist.

După bătălia de la Stalingrad şi înaintarea trupelor sovietice, condiţiile au devenit mai bune pentru deţinuţii de la Târgu-Jiu. În acelaşi timp, lipsa de mână de lucru a făcut ca echipe alcătuite din comunişti să fie trimise pentru reparaţii în afara lagărului, ceea ce a permis comuniştilor din libertate să transmită mesaje celor aflaţi în detaşamentul de muncă. Printre cei care au făcut reparaţii electrice pe la casele de lângă lagăr s-a aflat şi Nicolae Ceauşescu.

În lagărul de la Târgu-Jiu, „grupul din închisori" condus de Gheorghiu-Dej a luat, în aprilie 1944, decizia de a-l înlătura pe Ştefan Foriş din funcţia de secretar general al partidului. Circumstanţele în care a fost adoptată această hotărâre nu sunt în întregime limpezite, întrucât ceaţa distorsiunii politice mai stăruie asupra acestui subiect. Potrivit versiunii oficiale oferite ulterior, la 4 aprilie s-a desfăşurat o şedinţă la infirmeria lagărului, fiind prezenţi acolo Dej, Emil Bodnăraş, Constantin Pârvulescu, Iosif Rangheţ şi Chivu Stoica. Dej a cerut înlăturarea lui Foriş pe motiv că era informator al poliţiei. În locul lui, cei prezenţi au numit un secretariat provizoriu format din Bodnăraş, Pârvulescu şi Rangheţ[36]. Care au fost temeiurile pentru această învinuire adusă lui Foriş? Au acţionat Dej şi tovarăşii săi din proprie iniţiativă sau în conformitate cu instrucţiunile Moscovei, transmise prin intermediul agentului sovietic Bodnăraş? De fapt, Foriş fusese confirmat în funcţia de secretar general al partidului de către Comintern, dar legăturile cu acest organism încetaseră în timpul războiului.

Contactul dintre Foriş şi Comintern fusese asigurat prin agenţii sovietici de la Sofia care călătoreau la Bucureşti, însă legătura s-a întrerupt după intrarea României în război, în iunie 1941, împotriva Uniunii Sovietice. Ca urmare, mesajele îi erau transmise lui Foriş de la Moscova prin Petre Gheorghe, secretarul partidului de la Bucureşti[37]. Relaţiile dintre Foriş şi Gheorghe s-au tensionat atunci când cel de-al doilea, se pare la ordinul Cominternului, i-a dat instrucţiuni lui Foriş să organizeze acţiuni de sabotaj în spatele frontului. Foriş a refuzat, arătând că această cerere era nerealistă, deoarece cei mai mulţi membri de partid erau fie arestaţi, fie cu domiciliu forţat[38].

Conflictul de opinii l-a determinat pe Foriş să-l înlăture pe Gheorghe de la conducerea organizaţiei de partid din Bucureşti. Acesta a refuzat însă să predea lista cu parole. În 1942, Gheorghe a fost arestat de către agenţii români de contraspionaj şi a fost acuzat că face spionaj pentru Uniunea Sovietică. Arestarea sa a făcut ca Foriş să poată fi acuzat de trădare, deoarece, la fel ca toţi membrii importanţi ai partidului care nu se aflau în închisoare, şi el era ridicat adeseori de către poliţia secretă, Siguranţa, pentru interogatorii. Unii, cum a fost Pătrăşcanu, poate chiar şi Foriş, erau consultaţi de generalul Piki Vasiliu, subsecretar la Ministerul de Interne, în privinţa atitudinii partidului faţă de evoluţia războiului. Tocmai această învinuire i-a fost adusă postum lui Foriş de către Dej, în 1951, când l-a acuzat că a colaborat cu Siguranţa[39]. Foriş a refuzat să-i ofere ajutor

juridic lui Gheorghe, ceea ce ar fi constituit o dovadă că era considerat membru al partidului. Astfel, Gheorghe a fost judecat nu drept comunist, ci drept spion[40]. După Stalingrad, mareşalul Antonescu a comutat pedepsele capitale ale comuniştilor (ultimul a fost executat în octombrie 1942), nu însă şi pe cele ale condamnaţilor pentru spionaj, iar Gheorghe a fost executat în 1943[41]. Este clar că atitudinea lui Foriş, dacă într-adevăr aşa au stat lucrurile, l-a transformat într-o ţintă nu numai a partidului, ci şi a NKVD-ului[42].

Dej l-a considerat pe Foriş răspunzător pentru numeroasele arestări care afectau activitatea PCR începând din 1940[43]. Totuşi, era greu să se pună totul pe seama lui Foriş şi adjunctului său, Remus Koffler, arestările datorându-se fie eforturilor Siguranţei, fie greşelilor activiştilor înşişi, fie informaţiilor provenite de la surse din cadrul partidului. Cu toate acestea, la procesul lui Koffler şi Lucreţiu Pătrăşcanu din aprilie 1954, cei doi şi Foriş au fost acuzaţi că au menţinut informatori cunoscuţi ai poliţiei în funcţii de răspundere din cadrul partidului, ceea ce a permis Siguranţei să ştie tot ce se întâmpla[44].

Gheorghiu-Dej şi apropiaţii săi au făcut multe referiri la acţiunile lui Foriş – este imposibil de determinat dacă aceste referiri erau sau nu justificate – atunci când au complotat, la Târgu-Jiu, înlăturarea acestuia, aşa cum reiese dintr-o relatare a lui Bodnăraş. Bodnăraş şi-a descris acţiunile din perioada dintre eliberarea sa în noiembrie 1942 şi înlăturarea lui Foriş de la conducerea partidului, la 4 aprilie 1944, în discuţiile cu Valter Roman, Gheorghe Zaharia şi Ada Grigorian, din 18 şi 20 ianuarie 1960. Acest grup a fost însărcinat de către Dej să examineze preliminariile loviturii de stat de la 23 august 1944, prin prisma publicării în Occident a unei cărţi a generalului Hans Friessner, fostul comandant al trupelor germane din România în timpul războiului, părţi din lucrare fiind tipărite şi într-un ziar sovietic. De asemenea, Dej fusese iritat de criticile din publicaţiile sovietice cu privire la participarea României la războiul împotriva Uniunii Sovietice şi la pretinsa „inactivitate" a PCR de-a lungul războiului. Relatarea lui Bodnăraş nu a fost niciodată făcută publică şi, cum aceasta scoate în evidenţă faptul că el a fost elementul-cheie în înlăturarea lui Foriş de la conducerea partidului, este reprodusă în prima anexă a prezentului studiu.

Arestarea lui Petre Gheorghe în circumstanţe destul de dubioase şi execuţia sa, şi natura ambiguă a relaţiilor lui Foriş şi Koffler cu Siguranţa au oferit temeiurile pentru acţiunea lui Dej împotriva lui Foriş. Ambiguitatea a fost o consecinţă inevitabilă a încercării lui Foriş de a apăra partidul, ca şi o anumită formă de clandestinitate. Siguranţa, la rândul ei, a sperat ca, prin intermediul lui Foriş, să obţină informaţii despre intenţiile Moscovei, mai ales după Stalingrad, când a devenit clar că Stalin urma să joace un rol de maximă importanţă în determinarea viitorului României.

Înlăturarea lui Foriş, în aprilie 1944, şi uciderea sa cu brutalitate, mai târziu, la ordinele lui Dej, simbolizează, aşa cum scria Vladimir Tismăneanu, „caracterul esenţialmente represiv, antidemocratic al comunismului românesc"[45]. Acţiunile lui Dej erau caracteristice pentru incapacitatea comuniştilor români de a urma vreo procedură democratică în realizarea schimbărilor din conducerea partidului. Zvonurile şi delaţiunile pe scară largă au fost preferate unei discuţii raţionale cu Foriş, iar încercarea *post factum* a lui Dej de a-şi justifica acţiunile prin procesul Pătrăşcanu-Koffler a reprezentat o culme a cinismului. Înlăturarea lui Foriş a deschis un deceniu de luptă mafiotă pentru putere în sânul partidului.

Note

1. Înainte de primul război mondial, două figuri marcante ale mişcării socialiste din România au fost Constantin Dobrogeanu-Gherea, născut Konstantin Katz, care fusese obligat să plece din Ucraina natală în 1875, din cauza implicării sale în activităţi revoluţionare, şi Christian Rakovsky, un bulgar din Dobrogea, devenit mai târziu un membru proeminent al Partidului Comunist Sovietic. Gherea a înţeles repede că România nu oferea un teren propice pentru răspândirea ideilor socialiste, plângându-se că socialismul era considerat de către intelectualii români o „plantă exotică de import" şi afirmând într-o scrisoare către Karl Kautsky din 1894 că, atunci când „ajunsese pentru prima dată în România, ca refugiat rus, cuvântul socialism nici măcar nu era cunoscut" (Michael Shafir, *Romania : Politics, Economics and Society*, p. 12 ; pentru amănunte biografice despre Dobrogeanu-Gherea şi o analiză a influenţelor pe care marxismul le-a exercitat asupra operei sale, vezi Michael Kitch, „Constantin Dobrogeanu-Gherea and Romanian Marxism", in *Slavonic and East European Review*, vol. 133, nr. 1, p. 87).
2. Vasilica (Lica) (născută la Galaţi, la 28 august 1928, şi decedată la Bucureşti, la 15 martie 1987) şi Constantina (Tanţi) (născută la Galaţi, la 23 aprilie 1931). Maria Gheorghiu a divorţat de Dej în 1933, iar ulterior s-a recăsătorit. În noiembrie 1938, potrivit unui raport al poliţiei, Dej a cerut partidului permisiunea de a se căsători cu Elena Sârbu, o activistă comunistă, însă apoi şi-a retras cererea (J. Enache, „Căsătorii, divorţuri, iubiri, copii şi nepoţi", in *Dosarele Istoriei*, nr. 3(8), 1997, p. 11). Se spune că Maria era alcoolică, iar Dej, după eliberarea sa din închisoare, a preluat custodia fetelor sale. Lica Gheorghiu s-a remarcat ca actriţă, jucând în câteva filme româneşti de la începutul anilor '60. A fost măritată de două ori, prima dată cu Marcel Popescu, pe care Dej l-a făcut ministru al Comerţului Exterior (19 martie 1957 – 17 august 1959). După moartea lui Dej, a fost vicepreşedinte al Camerei de Comerţ. A murit în 1979. Lica şi Marcel au avut doi copii : Sanda, născută în 1950, de profesie notar ; Camelia Mândra, născută în 1955, de asemenea notar. La sfârşitul anilor '50, Lica s-a îndrăgostit de un doctor, Gheorghe Plăcinţeanu. Aventura lor l-a înfuriat pe Dej, care i-a ordonat lui Alexandru Drăghici, ministrul de Interne, să-l „înlăture" pe doctor – iar Drăghici s-a conformat pe deplin, omorându-l. După ce a divorţat de Marcel, Lica s-a măritat cu Gheorghe Rădoi, care în acel moment era director la fabrica de tractoare „Steagul Roşu" din Braşov. A fost făcut imediat membru al Comitetului Central. Pentru o scurtă perioadă, Rădoi a fost vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (18 martie – 21 august 1965). În 1975, Rădoi nu a mai fost ales în Comitetul Central. Tanţi, fiica mai tânără, a obţinut o diplomă de inginer şi a devenit profesoară la Politehnica din Bucureşti. În 1953 s-a îndrăgostit de Cezar Grigoriu, un cântăreţ cunoscut. Dej s-a opus şi acestei relaţii, iar în 1956 a ordonat arestarea lui Grigoriu. Cântăreţul a fost interogat şi bătut de Isidor Hollinger, şeful Departamentului de contraspionaj al Securităţii, fiind acuzat că lucrează pentru americani şi britanici. A fost eliberat după 24 de ore, iar Hollinger i-a cerut să-şi motiveze absenţa spunând că s-a îmbătat. Se spune că Tanţi a încercat cu disperare să-şi contacteze iubitul prin telefon, din biroul lui Marcel Popescu de la Comitetul Central. Grigoriu a urmat instrucţiunile lui Hollinger, în timp ce Popescu s-a întors către Tanţi şi i-a spus : „Vezi, nu l-ai supărat pe şef foarte tare. Uite, nici măcar nu l-au arestat ! ". Tanţi s-a măritat ulterior cu Stamate Popescu, un sculptor, cu care a avut o fiică (M. Oprea, „Lica şi Tanţi Dej se iubeau cu doi bărbaţi", in *Cuvântul*, 25-31 mai 1992).
3. Mircea Chiriţoiu, „Radiografia unui stalinist", in *Dosarele Istoriei*, nr. 3(8), 1997, pp. 4-5 şi Mary Ellen Fischer, *Nicolae Ceauşescu : A Study in Political Leadership*, p. 23. Printre cei arestaţi împreună cu Dej s-au aflat Constantin Agiu, care a fost eliberat la scurt timp după aceea, Vasile Bâgu, Constantin Doncea (alias Victor Pandelescu), Dumitru Petrescu, Chivu Stoica şi Gheorghe Vasilichi. În 1938, Agiu a fost din nou arestat, stând şase luni la Doftana.

4. *Ibidem.*
5. Olimpiu Matichescu, *Doftana : Simbol al Eroismului Revoluţionar*, Editura Politică, Bucureşti, 1979, pp. 12-13.
6. Discuţia autorului cu Gheorghe Apostol, 7 mai 1990.
7. Mircea Bălănescu, un secretar al lui Ştefan Foriş, a relatat cum au menţinut legătura Foriş şi Gheorghiu-Dej, prin curieri cunoscuţi sub numele de „tehnicele". Erau nişte tinere frumoase prin intermediul cărora scrisorile lui Foriş îi erau transmise lui Mircea Bălănescu, care i le livra lui Iosif Şraier, avocatul lui Gheorghiu-Dej, acesta ducându-le clientului său la Doftana (interviu cu Mircea Bălănescu, la Televiziunea Română, 28 iulie 1994).
8. Scrisoarea lui Mircea Oprişan către autor, 3 ianuarie 1996. Oprişan, care îl ştia pe Dej din închisoarea de la Caransebeş, scria că acesta învăţase şi un pic de idiş de la Simion Zeiger, un avocat care i-a devenit prieten apropiat şi a fost secretarul personal al lui Dej în momentul preluării puterii.
9. Despre această descriere a tinereţii Anei, bazată în mare măsură pe relatările cunoştinţelor, vezi Marius Mircu, *Dosar Ana Pauker*, Editura Gutenberg, Bucureşti, 1991, pp. 12-23. O altă sursă o plasează într-un oraş din nordul Moldovei, la Buhuşi, în calitate de profesoară (Corneliu Coposu, *Dialoguri cu Vartan Arachelian*, Editura Anastasia, Bucureşti, 1992, p. 63).
10. *Ibidem.*
11. Marius Mircu, *op.cit.*, p. 43.
12. În perioada când a stat la Paris, a avut o aventură cu Albert Fried (Clement), un coleg instructor din Partidul Comunist Francez, legătură din care s-a născut o fetiţă, Maria, la Moscova, în decembrie 1932. Marcel era la fel de inconstant în afecţiunea sa în perioada respectivă. El a avut o aventură amoroasă în Basarabia, cu o activistă a PCR, Rosa Elbert, care a născut un fiu, Iacov, în 1931 (discuţia autorului cu Tatiana Brătescu, 30 iulie 1994).
13. Ion Gheorghe Maurer s-a născut la Bucureşti, la 23 septembrie 1902. Mama sa era românca, dar tatăl era din Alsacia şi fusese preceptorul francez al prinţului Carol (viitorul rege Carol al II-lea). După ce a studiat dreptul la Universitatea din Bucureşti, Ion Gheorghe Maurer a practicat avocatura. S-a apropiat de marxism şi deseori i-a apărat în instanţă pe comunişti. Potrivit propriei declaraţii, a intrat în partid „cam înainte de 1936" (L. Betea, *Maurer şi lumea de ieri : mărturii despre stalinizarea României*, Fundaţia Culturală Ioan Slavici, Arad, 1995, p. 13).
14. Detalii relatate de Codreanu lui Archibald Gibson de la grupul de presă Kemsley Newspapers, în 1945, şi înregistrate în documentele personale ale lui Gibson (aflate în posesia autorului).
15. Dobrogeanu-Gherea a fost executat la 4 decembrie 1937 la închisoarea Lublianka din Moscova. Pentru o biografie a lui Fabian, vezi *Anale de istorie*, vol. 16, nr. 6, 1970, p. 174.
16. Această reţea îi includea în România pe Eduard Mezincescu, Gheorghe Rădulescu şi Leonte Răutu, iar în Franţa pe Alexandru Buican (Tismăneanu, „The Tragicomedy...", art.cit., p. 356, nota 62). Răutu s-a născut în 1910 în Basarabia. Ca şi concitadinul său Iosif Roitman Chişinevski (amândoi erau din Bălţi), s-a alăturat secţiunii Agitprop (Agitaţie şi Propagandă) a PCR la începutul anilor '30.
17. Nu toţi voluntarii comunişti români au călătorit pe ruta România – Spania. În octombrie 1936, un grup de comunişti români emigranţi au plecat spre Spania din Franţa. Printre ei se afla şi Valter Roman, care fusese obligat să părăsească România în 1934, după eşecul mişcării comuniste studenţeşti de acolo. Roman era inginer mecanic şi în timpul războiului civil a comandat un regiment de artilerie format din voluntari. În octombrie 1938, voluntarii au fost retraşi din Spania. Unii au fost închişi în lagăre în sudul Franţei, dar Roman a ajuns la ambasada sovietică din Paris, de unde a fost dus la Le Havre şi trimis cu vaporul la Leningrad. A stat în timpul războiului la Moscova şi s-a întors în România în 1945, cu divizia „Horea, Cloşca şi Crişan", pregătită de NKVD (interviu cu Mihail Florescu, 12 august 1996).
Rolul jucat de comuniştii români în Rezistenţa franceză este prezentat într-o serie de amintiri personale reunite în *Les Roumains dans la Résistance française*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1971.

Potrivit lui Eduard Mezincescu, un vechi comunist şi fost funcţionar superior în Ministerul român de Externe în 1948, Stalin intenţionase să se folosească de războiul civil spaniol pentru a stabili un cap de pod al comunismului în Spania, acesta fiind motivul pentru care a trimis „voluntari" acolo. De fapt, mulţi dintre ei erau agenţi NKVD, cărora li se dăduse ordin să-i elimine pe toţi cei care nu erau consideraţi demni de încredere din Partidul Spaniol. Mezincescu a fost trimis la Cluj în 1936 şi a contribuit la coordonarea unei reţele care i-a ajutat pe „voluntari", în rândurile cărora se aflau agenţi sovietici (Pavel Cristescu, Grigore Naum, Minea Stan), să treacă în Cehoslovacia, de unde Partidul Ceh i-a trimis în Franţa. La sfârşitul războiului civil, voluntarii au fost duşi în lagăre în sudul Franţei, de unde NKVD-ul şi-a scos doar propriii agenţi şi pe aceia ai Cominternului, trimiţându-i la Moscova. Ceilalţi au fost lăsaţi să agonizeze în lagăre (interviu cu Eduard Mezincescu, 7 aprilie 1993).

18. Detalii despre această corespondenţă şi despre relaţiile dintre Comintern şi Partidul Comunist din România din acea perioadă pot fi găsite în P.A. Pokivailova, „1939-1940 : Cominternul şi Partidul Comunist din România", în *Magazin Istoric*, vol. 31, nr. 3, martie 1997, pp. 45-48.
19. Henry L. Roberts, *Rumania : Political Problems of an Agrarian State*, Yale University Press, New Haven, 1951, p. 258.
20. L. Betea, „Testamentul lui Foriş", în *Magazin istoric*, vol. 31, nr. 4, aprilie 1997, p. 42.
21. Un document din 8 iulie 1940 semnat de un anume Ilin ilustrează scăderea numărului de membri PCR, pe regiuni, după cum urmează : Transilvania - 780, Prahova - 160, Oltenia - 170, Dobrogea - 260 (în principal bulgari), Dunărea de Jos - 90, Moldova - 250, Bucovina (la sfârşitul lui martie 1940) - 280 şi Bucureşti (inclusiv studenţii) - 440. Încă 1.200 erau consideraţi a fi în armată, iar 200 în Uniunea Tineretului Comunist. Numărul total al membrilor ajungea astfel la 4.210. După cedarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei, numărul a scăzut la 3.260, iar amputările ulterioare ale Transilvaniei şi Dobrogei l-au redus până la aproximativ 1.000 (Moscova, RTsKhIDNI, fond 495, opis 180, dos. 482). Îi sunt recunoscător profesorului Ioan Chiper pentru această informaţie.
22. Teohari Georgescu s-a născut la 31 ianuarie 1908 la Bucureşti. După absolvirea a patru clase primare a devenit ucenic tipograf, iar în 1923 s-a angajat la tipografia Editurii Cartea Românească. În 1928 s-a înscris în sindicatul tipografilor şi a contribuit la organizarea unei greve. Rolul său în respectiva grevă l-a adus în atenţia Siguranţei, care l-a pus sub supraveghere. În anul următor s-a alăturat Partidului Comunist. În noiembrie 1933, a fost arestat pentru răspândirea de manifeste comuniste şi a stat în închisoare câteva luni, fiind apoi eliberat din „lipsă de probe". A fost arestat din nou în iunie 1934 pentru activitate comunistă, dar a fost eliberat pe cauţiune. A fost arestat încă o dată, la Ploieşti, în ianuarie 1935, pentru că nu s-a prezentat la proces ; a rămas în închisoare câteva luni, fiind apoi pus în libertate până la data procesului. Acesta a fost amânat de mai mult de zece ori, între 1937 şi 1940, când în cele din urmă a fost condamnat la două luni de închisoare. În 1937 şi 1938 lucrase ca tipograf la ziarul *Adevărul* şi la Oficiul Tipografic Naţional. În august 1940, a fost trimis la Moscova pentru a primi instrucţiuni de la NKVD, cu privire la ordinele lui Gheorghi Dimitrov, secretarul Cominternului, în privinţa metodelor de codificare a mesajelor şi a tehnicii speciale de scriere a acestora pe sticlă. A fost arestat în aprilie 1941 ca membru al organizaţiei de partid Bucureşti, condusă de Iosif Chişinevski (Roitman), şi condamnat în mai la zece ani de închisoare. Prima parte a pedepsei a fost executată la închisoarea de la Caransebeş. În aprilie 1942, a fost mutat la închisoarea Văcăreşti, pentru a lucra în atelierul tipografic, şi s-a întors la Caransebeş la sfârşitul lui august, unde a rămas până la eliberare, la sfârşitul lui august 1944 (Arhiva Serviciului Român de Informaţii - ASRI -, fond Y, dos. 40009, vol. 21, pp. 111-137). O caracterizare a lui Georgescu, făcută în 1946 de către misiunea politică britanică, aruncă o lumină interesantă asupra contextului familial al acestuia : „Câteva rapoarte autorizate pretind că, deşi botezat ortodox, [Georgescu] este de origine evreiască, numele [său] actual fiind Burah Tescovici. S-a căsătorit a doua oară cu o evreică, Eugenia Samoilă, fostă croitoreasă.

Are o fiică. Familia lui oferă un exemplu interesant de nepotism. El este cumnatul generalului [Nicolae] Pârvulescu, subsecretar la departamentul pentru aprovizionare, care, prin intermediul lui Georgescu, a intrat în legătură cu comuniştii. Are un frate şef al poliţiei districtului 31 Bucureşti. Soţia sa are doi fraţi, dintre care unul a fost responsabil cu presa în cadrul Tribunalului Popular unde s-au judecat procesele criminalilor de război, iar cel de-al doilea, când a revenit din Rusia, a înfiinţat, în ianuarie 1946, un birou de poliţie secretă, intitulat «Biroul de Documentare»" (Public Record Office, FO 371/59190/R7847/6181/37). Generalul Nicolae Pârvulescu a fost numit de către Georgescu secretar general al poliţiei în cadrul Ministerului de Interne, la 6 martie 1945. Nemulţumit de acest post, a fost numit subsecretar la Ministerul Aprovizionării în vara anului 1945. Afirmaţia că Georgescu era evreu nu reiese din dosarul său de partid.

23. Discuţia autorului cu Eduard Mezincescu, la 7 aprilie 1993. Ştefanov, aflat la Moscova din 1939, nu avusese nici un contact direct cu ceea ce mai rămăsese din PCR.
24. Bârlădeanu s-a născut la Comrat, în Basarabia, în 1911. A terminat liceul la Iaşi, iar în 1932 a devenit cadru didactic la Universitatea din Iaşi, disciplina economie politică. Se pare că a fost membru activ în PNŢ în acea perioadă, de vreme ce Corneliu Coposu, liderul tineretului ţărănist, şi-a amintit că Bârlădeanu i-a fost prezentat în timpul unei vizite făcute la Iaşi (Corneliu Coposu, *op.cit.*, p. 67). Bârlădeanu a admis că a fost comunist încă din studenţie şi că a cochetat cu PNŢ-ul, pe care l-a părăsit din cauza atitudinii respectivului partid în timpul grevelor de la Griviţa. Anexarea Basarabiei de către sovietici l-a prins în vacanţă, la casa mamei sale, şi a rămas acolo. A lucrat la un institut de ştiinţe economice din Chişinău până la izbucnirea războiului din 1941, când a fost evacuat în Kazahstan. Problemele cu ochii l-au salvat de mobilizare şi a fost trimis la o mină de cărbuni din Karaganda, unde a stat câteva luni, până când a reuşit să convingă un şef local de partid să-l numească profesor de matematică la o şcoală secundară din oraş. În 1943, a fost trimis la Moscova pentru doctorat şi s-a întors în România în 1946. Şederea neobişnuit de lungă a lui Bârlădeanu în Rusia a stârnit unele zvonuri potrivit cărora era în realitate rus şi membru al Partidului Comunist Sovietic – însă el a negat, pretinzând că s-a înscris în Partidul Comunist Român în 1946 (L. Betea, *Maurer şi lumea de ieri: mărturii despre stalinizarea României*, ed.cit., pp. 289-290).
25. Vasile Luca este numele românizat al lui László Luká, un maghiar născut în comuna Cătălina din judeţul Covasna, din Transilvania, la 8 iunie 1898. A rămas orfan la vârsta de şapte ani, fiind plasat la orfelinatul din Sibiu. La 13 ani a intrat ca ucenic la un lăcătuş din părţile locului. În 1915, a obţinut o slujbă la Atelierele CFR din Braşov, dar la sfârşitul anului a fost încorporat în armata austro-ungară şi trimis pe front. Şi-a reluat slujba în 1919, când s-a alăturat şi mişcării sindicale. În 1924, a devenit secretar regional, la Braşov, în cadrul Partidului Comunist. Arestat în acelaşi an, deoarece era membru al unei organizaţii ilegale, a stat trei ani în închisoare. În 1928, a fost ales în Comitetul Central al partidului. Ca urmare a luptelor interne din partid, Luca a fost trimis la „munca de jos", în Moldova. În 1933, a fost arestat pentru că s-a implicat în organizarea activităţii sindicale, a fost judecat şi întemniţat timp de cinci ani. După eliberare, a fost cooptat în Comitetul Central al partidului şi delegat să redacteze un raport destinat Cominternului, privind activitatea partidului. La 4 aprilie 1940, a fost prins în timp ce încerca să traverseze graniţa cu Uniunea Sovietică, fiind închis la Cernăuţi, în nordul Bucovinei. A fost eliberat după ce sovieticii au ocupat provincia, la sfârşitul lui iunie (*Documentarul referitor la procesul privind pe Vasile Luca*, Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, nr. 264/19, 18 februarie 1972. Îi sunt recunoscător lui Marius Oprea pentru identificarea acestui document). Datorită prezenţei sale pe teritoriul sovietic, lui Luca i s-a oferit cetăţenia sovietică, pe care a şi acceptat-o. A petrecut următorii patru ani la Moscova, lucrând la secţia română de la Radio Moscova şi la postul de radio românesc susţinut de către Comintern, *România liberă* (Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania, 1944-1962*, p. 353); vezi şi Gh. Buzatu, „Cominterniştii români se pregătesc", în *Magazin istoric*,

vol. 28, nr. 2, februarie 1994, pp. 41-42, care a consultat la Moscova un registru ce-i aparţinuse Anei Pauker, unde sunt notate 185 de nume de comunişti români refugiaţi în Uniunea Sovietică în timpul războiului.

26. Primul lagăr vizitat de Pauker a fost cel de la Oranki, în iulie 1943 (vezi N. Fuiorca, *Divizia Stalinistă „Tudor Vladimirescu" în Umbra Steagului Roşu*, Editura Pan-Arcadia, Bucureşti, 1992, p. 17). Două divizii, numite „Tudor Vladimirescu" şi „Horea, Cloşca şi Crişan", au fost formate în octombrie 1943, respectiv aprilie 1945, din prizonieri români de război aflaţi în Uniunea Sovietică. Ele au fost organizate după modelul sovietic, loialitatea faţă de Partidul Comunist reprezentând factorul decisiv. Aceasta era asigurată de către un comandament politic, care, în cazul diviziei „Tudor Vladimirescu", era alcătuit după cum urmează: maiorul Ştefan Iordanov, ofiţer politic al diviziei; maiorul Dumitru Petrescu, şeful secţiei de educaţie şi cultură; căpitanul Mihai Burcă, ofiţer politic pentru regimentul I infanterie; căpitanul Dumitru Coliu, ofiţer politic pentru regimentul II infanterie; căpitanul Gheorghe Stoica, ofiţer politic pentru regimentul III infanterie; căpitanul Petre Borilă, ofiţer politic pentru regimentul I artilerie; căpitanul Sergiu Sevcenko, ofiţer politic pentru batalionul antitanc; Alexandru Paraschiv, ofiţer politic pentru batalionul de recunoaştere; Ştefan Rab, ofiţer politic pentru compania de comunicaţii. Toţi aceştia erau comunişti cărora li se acordaseră grade militare. Petrescu şi Stoica luaseră parte, împreună cu Ana Pauker, la conferinţa desfăşurată la 3-4 septembrie 1943 la Krasnogorsk, unde fuseseră adoptate nişte măsuri destinate „îmbunătăţirii activităţii antifasciste" din lagărele de prizonieri de război. Cea mai importantă dintre aceste măsuri a fost aceea privitoare la crearea, în luna următoare, a diviziei „Tudor Vladimirescu" din prizonierii din diverse lagăre. Au fost încurajaţi să se alăture diviziei de către Ana Pauker, Vasile Luca şi alţi comunişti români ce trăiau în Uniunea Sovietică. Colonelul Nicolae Cambrea, unul dintre prizonieri, a fost numit comandantul diviziei. Înaltul Comandament sovietic a decis să pregătească divizia pentru acţiune la 29 martie 1944, în care zi generalii Kovalenko şi Melnikov au inspectat unitatea militară. Au decis că divizia trebuia să depună jurământul de credinţă la 30 martie. Acesta includea angajamentul de „a păstra cu credinţă frăţia de arme cu Uniunea Sovietică" şi de „a lupta pentru o pace durabilă cu Uniunea Sovietică, ce mi-a dat posibilitatea să lupt cu arma în mână pentru distrugerea inamicului comun, Germania nazistă" (A.D. Duţu, „Politizarea armatei române", în *Dosarele Istoriei*, vol. 1, nr. 4, 1996, p. 30). Oricum, problema delicată a evitării contactului cu unităţile româneşti i-a condus pe sovietici la decizia de a ţine divizia departe de linia frontului. A fost mutată la Vapniarka, în Transnistria, iar la 9 mai a fost vizitată din nou de Ana Pauker şi Vasile Luca. Lovitura de stat de la 23 august a înlăturat pericolul unei confruntări directe între divizia „Tudor Vladimirescu" şi trupele române, iar aceasta a primit ordinul de a se îndrepta direct spre Bucureşti. Pentru realizarea operaţiunii, i s-au pus la dispoziţie 150 de vagoane, iar la 30 august avangarda diviziei a intrat în Bucureşti. Maiorul Dumitru Petrescu i-a contactat imediat pe Gheorghe Gheorghiu-Dej şi pe ceilalţi conducători comunişti. Divizia a continuat să lupte, ca parte a Armatei Roşii, în Transilvania, Ungaria şi Slovacia. După ce a fost plasată în rezervă la 20 martie 1945, a fost retrasă de pe front şi trimisă cu trenul la Bucureşti, unde a fost întâmpinată de către Gheorghiu-Dej. Aproape 1.000 de ofiţeri şi soldaţi au fost selectaţi din rândurile diviziei, fiind supuşi unei pregătiri speciale de către activiştii de partid. La 26 aprilie, au fost încorporaţi în Armata română, promovaţi şi decoraţi. La începutul lunii mai, 986 dintre ei au fost trimişi la unităţile de pe front, unde au preluat nou-create posturi de ofiţeri politici. La 8 mai 1945, s-a înfiinţat noul comandament de care aparţineau, Înaltul Directorat pentru Educaţie, Cultură şi Propagandă al Armatei, instrumentul prin intermediul căruia Partidul Comunist şi-a impus politica asupra Armatei.

A doua divizie de voluntari români, numită „Horea, Cloşca şi Crişan", a fost formată la Kotovsk, în Uniunea Sovietică, la 12 aprilie 1945, din ordinul lui Stalin. Comandantul ei era generalul Mihail Lascăr, care fusese luat prizonier la Stalingrad. Pe lângă divizie a fost numit un consilier sovietic, colonelul Novikov Stepanovici, căruia i s-a dat sarcina de a-i „ajuta pe

voluntari să se familiarizeze cu armamentul sovietic". Ofiţerul politic era locotenent-colonelul Dumitru Petrescu (care îndeplinise aceeaşi funcţie în cadrul diviziei „Tudor Vladimirescu"), iar şeful secţiei de educaţie şi cultură era maiorul Valter Roman. Misiunea diviziei era, potrivit lui Lascăr, „să fie un model pentru organizarea întregii armate române, cu scopul de a construi o nouă armată, cu un nou spirit, Armata Democratică Română..." (A.D. Duţu, art.cit., p. 3). Divizia a fost inclusă oficial în Armata română, împreună cu divizia „Tudor Vladimirescu", la 15 august 1945.

27. Comuniştii întemniţaţi fuseseră mutaţi la Caransebeş în noiembrie 1940, după distrugerea închisorii Doftana de către un cutremur.
28. Îi includea pe Gheorghe Apostol, Nicolae Ceauşescu, Iosif Chişinevski, Miron Constantinescu, Alexandru Drăghici, Teohari Georgescu şi Alexandru Moghioroş. Conducerea de către Dej a comuniştilor întemniţaţi a fost la început contestată. Pavel Câmpeanu, un tânăr comunist deţinut la Caransebeş, a povestit că trei colegi de închisoare, Ion Meţiu, Tănase Bratosin şi Virgil Fulgerescu, care erau şi ei ceferişti, au încercat fără succes să-l înlăture pe Dej din poziţia de lider al facţiunii comuniste din închisoare (P. Câmpeanu, „Note asupra PCR în anii '40-'50", in *Sfera Politicii*, vol. 1, nr. 2, ianuarie 1993, p. 18). Alte personaje importante din lagărul de la Târgu-Jiu au fost industriaşul Max Auschnitt, poetul Tudor Arghezi şi generalul Nicolae Rădescu.
29. După 23 august 1944, Constantin Dobrian a fost promovat la gradul de general şi a fost procuror la procesul mareşalului Antonescu din mai 1946.
30. Tarifele acestuia erau variabile, de la echivalentul a 15 lire (la cursul din 1945) pentru o „permisie" de şase zile în Bucureşti sau o convorbire telefonică cu capitala, până la 5 lire pentru permisiunea de a primi un vizitator sau de a merge la Târgu-Jiu şi 3 lire pentru trimiterea unei scrisori printr-un mesager privat. Corbu şi-a făcut studiile liceale şi universitare la Glasgow, a lucrat ca inginer la un şantier naval din Scoţia, a trăit în Marea Britanie timp de 29 de ani şi s-a căsătorit cu o englezoaică. Nu a reuşit însă să părăsească România înainte de izbucnirea războiului dintre Marea Britanie şi România, în decembrie 1941, şi a fost internat în lagăr.
31. Documentele personale ale lui Archibald Gibson, corespondentul în România al grupului de presă Kemsley.
32. Un tribunal al poporului i-a condamnat pe Zlătescu şi Trepăduş, la 22 mai 1945, la moarte şi, respectiv, închisoare pe viaţă. După câteva zile, sentinţa lui Zlătescu a fost comutată în închisoare pe viaţă.
33. Excepţie a făcut Iosif Chişinevski, rămas la Caransebeş. S-a născut în 1905 în Basarabia şi se crede că a studiat la Academia Partidului Comunist de la Moscova la sfârşitul anilor '20. A fost arestat în 1941, având pe atunci funcţia de şef al celulei comuniste Bucureşti, şi a fost trimis la închisoarea din Caransebeş. A scăpat de deportarea în Transnistria, deoarece doar evreii cu sentinţe sub 10 ani au fost trimişi acolo. Cei care aveau de executat sentinţe mai grele, precum Chişinevski, Simion Zieger şi Radu Mănescu, au rămas la Caransebeş până la eliberarea lor, la 23 august 1944 (vezi Pavel Câmpeanu, „Pe marginea unei recenzii. Mistere şi pseudo-mistere din istoria PCR", in *22*, nr. 34, 23-30 august 1995, p. 12).
34. Numărul deţinuţilor de la Vapniarka era, la 5 mai 1943, de 1.312, dintre care 1.092 erau evrei, iar 198 creştini. Ceilalţi 220 erau clasificaţi drept criminali şi erau creştini. Dintre evrei, 835 erau bărbaţi, 136 femei şi 5 copii (Arhiva Ministerului Român de Interne, pachet 91, dosar 569, p. 445).
35. Dora Litani, *Transnistria*, Tel Aviv, 1981, p. 77 (în limba română).
36. Eduard Mezincescu, „Polemici", in *România literară*, nr. 27, 9-15 septembrie 1992, p. 2. Mezincescu susţine că Pârvulescu a rămas în România, a fost exclus în 1942 din secretariatul PCR de către Foriş pentru indiscreţie, rămânând ascuns, împreună cu soţia sa la acea vreme, Ana Toma, într-o casă conspirativă a partidului, până la 4 aprilie 1944, când el şi Bodnăraş

s-au întâlnit cu Dej şi ceilalţi membri ai grupului acestuia în infirmeria lagărului de la Târgu-Jiu şi au decis înlăturarea lui Foriş sub acuzaţia de trădare. Mai mult decât atât, Mezincescu pretinde că Bodnăraş nu a fost implicat în pregătirile pentru lovitura de stat din 23 august decât după 13 iunie 1944.

37. Gheorghe era bulgar şi activase în Partidul Comunist din sudul Dobrogei. Trimis la Moscova, la mijlocul anilor '30, pentru a se pregăti ca agent NKVD, a fost detaşat la Bucureşti în ajunul izbucnirii războiului.
38. Eduard Mezincescu, art.cit., p. 2.
39. Ghiţă Ionescu, *op.cit.*, p. 80. Şi Pătrăşcanu a fost acuzat, la procesul său din aprilie 1954, de colaborare cu Siguranţa, iar învinuirea a fost repetată papagaliceşte de către Dej şi tovarăşii acestuia. De exemplu, la plenara Comitetul Central din noiembrie 1961, Maurer a pretins că fusese închis la Târgu-Jiu „din pricina activităţilor trădătoare ale lui Pătrăşcanu" (*ibidem*). Comisia de partid alcătuită în 1965 pentru anchetarea cazului Pătrăşcanu a raportat că acesta fusese invitat în primăvara anului 1944 de generalul Vasiliu să discute situaţia României cu mareşalul Antonescu şi că acceptase, cu aprobarea conducerii partidului. Oricum, până la urmă Antonescu n-a mai dorit să-l întâlnească („Raportul Comisiei de partid, constituită în vederea clarificării situaţiei lui Lucreţiu Pătrăşcanu", în *Cuvântul*, nr. 36, 8-14 septembrie 1992, p. 6).
40. Avocaţii necesari pentru a-i apăra pe comuniştii arestaţi, ca şi banii şi alimentele pentru cei întemniţaţi sau internaţi veneau din partea Organizaţiei Ajutorul Roşu Internaţional, cunoscută după iniţialele sale ruseşti – MOPR. Secretarul general al secţiunii din România în perioada războiului a fost Eduard Mezincescu. În toamna anului 1944, numele organizaţiei a fost schimbat cu cel de „Apărarea patriotică".
41. Eduard Mezincescu, art.cit., p. 2.
42. Potrivit unui alt scenariu, Foriş ar fi acţionat conform instrucţiunilor Moscovei. S-a afirmat că Foriş avea sprijinul Moscovei în toamna anului 1943 pentru încheierea unei înţelegeri cu Antonescu, târg ce ar fi presupus sacrificarea comuniştilor din România (Fischer-Galaţi, *The New Rumania: From People's Democracy to Socialist Republic*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, p. 21). Având în minte mulţimea de exemple ale cinismului sovietic din perioada interbelică, Dej şi tovarăşii săi de detenţie au hotărât să prevină această mişcare, să-l înlăture pe Foriş şi să preia conducerea partidului înainte de sosirea Armatei Roşii şi a comitetului de la Moscova. Uciderea ulterioară a lui Foriş se poate să fi fost foarte convenabilă pentru Stalin, deoarece orice dezvăluiri publice despre încercările de a se ajunge la o înţelegere cu Antonescu, ca să nu mai vorbim că se făcea pe seama comuniştilor închişi, i-ar fi expus, în faţa opiniei publice româneşti, la acuzaţia de duplicitate şi ar fi compromis faţiunea lui Dej din partid, periclitând totodată relaţiile lui Stalin cu aliaţii occidentali.
43. Dej a vorbit întotdeauna despre Foriş cu mare duşmănie, deoarece îl considera agent al Siguranţei. Această convingere o avea din cauza unei întâmplări, pe când era la Doftana, în 1940, când, potrivit lui Alexandru Bârlădeanu, Dej i-ar fi spus avocatului său, Ion Gheorghe Maurer, că dorea să evadeze din închisoare. Maurer nu i-a vorbit despre aceasta decât lui Foriş. Dej a fost convocat câteva zile mai târziu la comandantul închisorii, care i-a spus că auzise că el [Dej] intenţiona să evadeze (interviul autorului cu Alexandru Bârlădeanu, 8 aprilie 1996).
44. În interogatoriul încrucişat de la procesul său, Koffler a declarat că persoana vinovată de arestarea a peste 60 de activişti comunişti în 1942 era un anume Melinte, secretar al organizaţiei de partid Ilfov. După ce a executat o pedeapsă de şase luni de închisoare în 1941, el a fost numit din nou în postul de secretar de partid în Ilfov, chiar dacă, a pretins Koffler, se ştia că era un informator al poliţiei (*Principiul Bumerangului. Documente ale Procesului Lucreţiu Pătrăşcanu*, Editura Vremea, Bucureşti, 1996, p. 576).
45. V. Tismăneanu, *Arheologia Terorii*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1992, p. 106.

Capitolul 3

Partidul Comunist şi lovitura de stat de la 23 august 1944

Impulsul pentru lovitura de stat de la 23 august 1944 l-a dat înfrângerea Axei la Stalingrad, în ianuarie 1943. În cursul contraofensivei sovietice, două armate germane, două româneşti şi una italiană au fost decimate. Pierderile româneşti din perioada 19 noiembrie 1942-7 ianuarie 1943 s-au ridicat la 155.010 morţi, răniţi şi dispăruţi, mulţi dintre cei din urmă fiind de fapt luaţi prizonieri[1]. Această cifră reprezenta peste un sfert din totalul trupelor româneşti angajate pe frontul răsăritean. Hitler pierduse iniţiativa în războiul desfăşurat împotriva Uniunii Sovietice, iar trupele germane începuseră să fie împinse înapoi înspre Europa. Consecinţele înfrângerii de la Stalingrad au fost la fel de importante şi pentru Antonescu. El a înţeles atunci că Hitler nu mai putea câştiga războiul. La sfatul şefului său de stat-major, generalul Ilie Şteflea, nu-şi angajase toate forţele în campaniile din Uniunea Sovietică, menţinând jumătate dintre ele în rezervă, cu scopul de a apăra integritatea teritorială a ţării. Deoarece situaţia militară s-a deteriorat cu repeziciune, Antonescu a tolerat unele încercări pentru încheierea păcii, întreprinse de adjunctul său de la conducerea guvernului, Mihai Antonescu, şi de Iuliu Maniu; toate aceste demersuri s-au împotmolit însă din cauza condiţiei ferme puse de englezi şi americani, „capitularea necondiţionată", anunţată de Roosevelt şi acceptată de Churchill la Conferinţa de la Casablanca din ianuarie 1943.

Poziţia faţă de capitularea necondiţionată a României, adoptată atât de Maniu, cât şi de Antonescu, a constituit obstacolul în calea tuturor negocierilor ulterioare dintre reprezentanţii lui Maniu şi cei ai Aliaţilor la Cairo, în primăvara anului 1944. Însă contactele realizate în decembrie 1943 de către oficiali sovietici cu diplomaţi români la Stockholm au sugerat că Moscova dorea să stabilească relaţii independente cu Antonescu şi Maniu şi era pregătită să accepte şi ceva mai puţin decât capitularea necondiţionată. Astfel, a apărut o situaţie curioasă, guvernul român şi opoziţia căutând să obţină cei mai buni termeni posibili pentru un armistiţiu prin intermediul unor negocieri paralele: la Cairo cu toţi Aliaţii, iar la Stockholm doar cu ruşii. Deloc surprinzător, şi Antonescu, şi Maniu credeau că pot negocia principiul capitulării necondiţionate, ceea ce a dus la apariţia unor neînţelegeri între Aliaţi şi Maniu, britanicii fiind din ce în ce mai iritaţi de atitudinea lui. Pe de altă parte, ruşii au adoptat punctul de vedere pragmatic conform căruia era mai realist să se trateze cu Antonescu, de vreme ce el controla armata, iar o întoarcere a acesteia împotriva germanilor ar fi evitat realizarea unei lovituri de stat a opoziţiei.

La rândul său, Antonescu, conştient de fragilitatea integrităţii teritoriale a României în contextul înaintării sovietice, a încercat să obţină acele condiţii de armistiţiu care ar fi garantat independenţa României faţă de puterea sovietică. Însă cu cât întârzia, cu atât Armata Roşie se apropia mai mult şi creştea pericolul ocupaţiei. Se pare că regele Mihai şi consilierii săi au fost singurii care au înţeles că Stalin va fi tentat să renunţe la orice fel de negocieri privitoare la armistiţiu dacă va ajunge într-o postură în care să-şi poată impune voinţa prin mijloace militare. Refuzul lui Antonescu de a accepta condiţiile Aliaţilor, pe care le considera nesatisfăcătoare, ca şi reţinerea sa, în calitate de ofiţer, de a-şi abandona aliatul german aflat acum în defensivă l-au determinat pe rege să plănuiască împreună cu liderii opoziţiei înlăturarea lui. Tânărul rege a fost cel care a luat iniţiativa arestării lui Antonescu, în după-amiaza zilei de 23 august 1944, scoţând astfel România din Axă.

Una dintre marile tragedii ale istoriei românilor a fost aceea că principalii arhitecţi ai loviturii de stat de la 23 august 1944, regele Mihai şi liderii democratici, au înlăturat o dictatură militară doar pentru a fi ei înşişi înlăturaţi după şase luni de zile de către un alt regim totalitar incipient. În zona sovietică de ocupaţie din Germania şi în Polonia, unde războiul distrusese toate structurile politice, lui Stalin i-a fost destul de uşor să aducă la putere partidele comuniste clientelare, însă în România impunerea unei noi ordini presupunea înlăturarea structurilor existente. Lovitura de stat a regelui Mihai prevenise orice acţiune sovietică de preluare imediată a puterii, iar când trupele sovietice au intrat în Bucureşti, opt zile mai târziu, au găsit un guvern român fără vreo participare comunistă semnificativă gata să negocieze un armistiţiu şi să organizeze alegeri.

Lovitura de stat a avut un impact crucial asupra cursului stabilit de Stalin pentru PCR. A determinat, de asemenea, aducerea lui Dej în prim-planul evenimentelor politice, deschizându-i astfel drumul spre putere. Deoarece Dej a apărut la început ca lider al acelei aripi a partidului care era cea mai implicată în lovitura de stat, iar apoi şi-a asigurat dominarea asupra întregului partid, loviturii de stat i s-a acordat un loc sacru în istoria partidului. Chiar înainte ca Dej să obţină supremaţia în cadrul partidului şi să fie capabil să-i controleze istoriografia, tovarăşii săi comunişti s-au străduit să nege prestigiul obţinut de rege şi principalele partide democratice în urma loviturii de stat, asumându-şi-o deplin şi proclamând astfel legitimitatea dominaţiei lor.

În acest scop, partidul a exagerat intenţionat rolul comuniştilor români în lovitura de stat. Regelui Mihai i s-a atribuit postura de simplu spectator. Străduinţa apologeţilor comunişti a fost uşurată de suprimarea de către autorităţile comuniste a tuturor dovezilor care nu se potriveau cu versiunea lor despre lovitura de stat. De aceea, relatările principalilor participanţi – regele şi anturajul său, care plecaseră în Occident –, unde era descrisă decizia crucială a regelui de a-l aresta pe mareşalul Antonescu, la 23 august 1944, nu au fost cunoscute aproape de nimeni în România înainte de răsturnarea regimului comunist[2].

O ilustrare a acestei deformări a faptelor a fost relatarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu cu privire la pregătirea loviturii de stat, publicată în *România liberă* cu ocazia primei aniversări a zilei de 23 august. Pătrăşcanu pretindea că „s-au desfăşurat trei şedinţe la Palat, prezidate de regele Mihai, pentru pregătirea loviturii de stat de la 23 august", la care el (Pătrăşcanu) a fost „singurul reprezentant al întregii opoziţii"[3]. Nu este adevărat. Pregătirile pentru lovitura de stat au fost discutate simultan la Palat, unde regele s-a sfătuit cu consilierii personali, şi în Blocul Naţional Democrat (BND), înfiinţat la

20 iunie 1944 din reprezentanţii Partidului Naţional Ţărănesc, Partidului Naţional Liberal, Partidului Social Democrat şi Partidului Comunist, care s-au întâlnit în diverse locuri.

Deşi este adevărat că, încă înainte de înfiinţarea BND, Pătrăşcanu şi Titel Petrescu, liderul social-democraţilor, au participat la pregătirea în secret, sub conducerea regelui, a loviturii de stat, toate planurile ulterioare au fost discutate la reuniunile BND, iar la ultima şedinţă, din 21 august, au participat regele, consilierii săi, liderii principalelor partide de opoziţie şi Pătrăşcanu[4]. Astăzi, când dispunem de relatările recent publicate ale unor martori oculari ai loviturii de stat şi când contemporanii lui Pătrăşcanu şi Dej au dezvăluit noi aspecte ale activităţii PCR în timpul războiului şi ale relaţiilor acestuia cu Moscova, rolul jucat de comunişti poate fi stabilit cu mai mare precizie, spărgându-se balonul de săpun al loviturii de stat date din ordinul lui Dej[5].

Ca urmare a situaţiei dezastruoase în care se aflau trupele române la Stalingrad, regele Mihai a făcut un apel la pace în mesajul său către popor, difuzat la radio cu ocazia Anului Nou 1943. Iritat de ceea ce considera a fi nehotărârea opoziţiei conduse de Maniu şi Brătianu, tânărul rege a declarat mai târziu că în februarie 1944 era pregătit să scoată România din războiul împotriva Aliaţilor, dar că, „de fieçare dată când un plan părea să se contureze, el era împiedicat să acţioneze de obiecţiile opoziţiei"[6]. Nerăbdarea regelui se datora, desigur, tinereţii sale (avea doar 22 de ani), iar experimentatul Maniu i-a recomandat prudenţă în privinţa unei lovituri de stat în acel moment, pe motivul că erau prea multe trupe germane în ţară. Regele a putut apela şi la sfaturile înţelepte ale mamei sale, regina Elena, ale generalului Sănătescu, comandantul gărzii regale, şi ale lui Grigore Niculescu-Buzeşti, şeful secţiunii „Cifru şi comunicaţii" din Ministerul Afacerilor Străine.

În acel moment, Maniu se afla în legătură prin radio în mod regulat cu englezii prin intermediul lui Nicolae Ţurcanu (un operator radio al cărui nume de cod era Reginald), trimis în România în iunie 1943 de către Serviciul de Operaţiuni Speciale. La sfârşitul lui octombrie 1943, Maniu îşi exprimase dorinţa de a părăsi România pentru a-i putea contacta pe ruşi cu ajutorul englezilor. Din partea Ministerului de Externe englez lui Maniu i s-a răspuns că orice iniţiativă venită din România, fie din partea unor persoane private, fie din partea guvernului, trebuie să fie adresată tuturor celor trei Aliaţi şi trebuia să ia forma propunerii unui emisar special, împuternicit să semneze capitularea necondiţionată faţă de toţi cei trei Aliaţi[7]. Ministerul de Externe englez a informat guvernul sovietic despre solicitarea lui Maniu. În decembrie 1943, consilierul Ambasadei României la Stockholm, George Duca, i-a contactat pe ambasadorii american şi englez în numele lui Maniu, punând problema termenilor păcii, fără să ştie că ministrul său, Frederic Nanu, fusese abordat, la 26 decembrie, de către cineva despre care Nanu a presupus că este ofiţer NKVD şi care aducea o ofertă de tratative cu guvernul român[8]. Contactul a fost menţinut în secret câteva luni. Lui Nanu i s-a spus că ruşii îi vor informa pe Aliaţii occidentali şi că trebuie să păstreze discreţie absolută. La 13 aprilie, termenii asupra cărora au căzut de acord la Cairo reprezentanţii guvernelor american, englez şi sovietic au fost transmişi mareşalului şi lui Maniu. Se cerea ca România să întoarcă armele împotriva germanilor, să plătească reparaţii ruşilor, să confirme că Basarabia şi nordul Bucovinei sunt teritorii sovietice, să recapete nordul Transilvaniei şi să le asigure trupelor sovietice libertate de mişcare nelimitată pe întregul teritoriu românesc pe durata armistiţiului, fără a se stipula însă ocupaţia militară sovietică[9].

Acceptarea respectivilor termeni de armistiţiu se pare că a provocat o ruptură între mareşal şi Maniu. Într-o scrisoare de pe la mijlocul lui aprilie 1944, Maniu a afirmat că Antonescu „dorea să continue războiul de partea germanilor"; în orice caz, Maniu a acceptat condiţiile şi a afirmat că, de vreme ce era sigur că Antonescu nu putea fi convins să-şi schimbe părerea, el va acţiona împreună cu regele[10]. Chiar şi aşa, bănuiala că Aliaţii occidentali, şi în special Anglia, abandonaseră România în mâinile ruşilor îl îngrijora pe Maniu, care, la sfârşitul lunii mai, l-a însărcinat pe emisarul român la Cairo, Constantin Vişoianu, să discute despre acest subiect cu Christopher Steel, reprezentantul britanic. Ceea ce l-a determinat pe Anthony Eden, ministrul de Externe, să-l însărcineze pe Steel să-i comunice lui Vişoianu că nu are rost să încerce să obţină asigurări privitoare la o politică britanică „distinctă de cea a guvernului sovietic"[11]. Însă Eden nu a protestat atunci când Steel, răspunzând la întrebarea lui Vişoianu dacă Maniu poate alcătui o „coaliţie democratică împreună cu Partidul Comunist Român", a afirmat că, după părerea sa, o uniune naţională lărgită de acest tip ar fi „primită cu bunăvoinţă de opinia publică din ţările aliate"[12].

Acest sfat precaut i-a întărit probabil lui Maniu convingerea că ar fi o mişcare politică înţeleaptă să realizeze o coaliţie împreună cu comuniştii, iar când Vişoianu i-a cerut lui Daniel Semionovici Selod, adjunctul lui Nikolai Novikov, reprezentantul sovietic la Cairo, să sugereze un nume, Selod i-a răspuns: „Lucreţiu Pătrăşcanu"[13]. Deşi avusese domiciliu forţat în satul de munte Poiana Ţapului, lângă Sinaia, reşedinţa de vară a regelui, tot anul 1943 şi până la începutul lui 1944, Pătrăşcanu era ţinut la curent de colonelul Octav Ulea, maestrul de ceremonii al Casei Regale, cu planurile de scoatere a României din război[14]. În aprilie 1944, Pătrăşcanu a negociat o înţelegere cu Titel Petrescu, liderul social-democraţilor, cu privire la înfiinţarea unui Front Unit Muncitoresc, sporind astfel autoritatea Partidului Comunist. Ambii au luat parte la pregătirile secrete pentru lovitura de stat, dirijate de rege. Pătrăşcanu a fost inclus într-un subcomitet, condus de colonelul Dumitru Dămăceanu, care elabora planurile pentru apărarea Bucureştiului, iar la începutul lui iunie a sugerat să participe şi specialistul în probleme militare al Partidului Comunist, Emil Bodnăraş (numele său de cod fiind Inginerul Ceauşu), deoarece putea organiza mici grupuri de muncitori înarmaţi, care ar fi fost de folos în cazul întoarcerii armelor împotriva germanilor.

Bodnăraş nu era un activist obişnuit al Partidului Comunist; el fiind şi agent NKVD, iar rolul său în pregătirea loviturii de stat rămâne încă neclar, ceea ce a alimentat diverse speculaţii, inclusiv sugestia că a fost folosit de mareşalul Antonescu ca mijloc de comunicare clandestin cu autorităţile sovietice[15]. După înfrângerea de la Stalingrad a Axei, pentru Antonescu a devenit limpede că era prudent să stabilească relaţii mai apropiate cu ruşii, iar Bodnăraş era un intermediar la îndemână. Spre deosebire de tovarăşii săi, Dej, Apostol, Chişinevschi şi Georgescu, el nu fusese internat în lagărul de la Târgu-Jiu după eliberarea din închisoarea de la Caransebeş, în noiembrie 1942, pe motiv că fusese ofiţer în armata română. Bodnăraş a apărut prima dată la una dintre şedinţele de pregătire a loviturii de stat, ţinută într-o casă de pe Calea Moşilor, în noaptea zilei de 13 iunie 1944. Chiar şi apropiaţii regelui au fost impresionaţi de râvna lui Bodnăraş[16], care, la rândul său, a fost convins de calitatea planurilor pentru a-i asigura pe tovarăşii săi comunişti că poziţia PCR urma să fie consolidată de unirea cu Partidul Naţional Ţărănesc, Partidul Naţional Liberal şi Partidul Social Democrat pentru a crea BND, la 20 iunie 1944.

După o săptămână, reprezentanţii de la Cairo ai Aliaţilor au primit planul loviturii de stat, conceput de rege şi BND. Pentru a fi încununată de succes, argumenta Maniu, lovitura de stat trebuia să fie însoţită de trei acţiuni ale Aliaţilor. În primul rând, trebuia să se declanşeze o puternică ofensivă sovietică în 24 de ore de la întoarcerea armelor de către români; în al doilea rând, trei brigăzi aeropurtate, anglo-americane sau sovietice, plus 2.000 de paraşutişti, trebuiau paraşutate în România în timpul loviturii de stat; în al treilea rând, era nevoie de bombardarea susţinută a căilor de comunicaţie cu Ungaria şi Bulgaria. Planul a fost acceptat de reprezentanţii englezi şi americani, însă atunci când americanii au propus o reuniune tripartită pentru a-l discuta, delegatul sovietic, Nikolai Novikov, a răspuns că ar fi prematur.

Novikov a aşteptat în zadar instrucţiuni de la Moscova. Ruşii nu aveau nimic de pierdut întemeindu-şi speranţele pe o înţelegere bilaterală cu mareşalul Antonescu. Acest lucru prezenta un dublu avantaj pentru ei: pe de o parte, negociau direct cu liderul militar al României, evitând astfel necesitatea de a negocia cu Maniu, şi, pe de altă parte, câştigau timp, datorită ezitărilor mareşalului, pentru a pregăti ocupaţia militară a României. Într-adevăr, la începutul lui iunie, Alexandra Kollontai, veche revoluţionară, ambasador al Uniunii Sovietice la Stockholm, îi oferise lui Nanu condiţii de armistiţiu îmbunătăţite, incluzând, pe lângă promisiunea necondiţionată de a înapoia Transilvania, şi acordul pentru „zonele libere", unde guvernul român urma să fie suveran, nefiind permis accesul trupelor străine, precum şi promisiunea de îngăduinţă în privinţa reparaţiilor şi acordarea unui interval de 15 zile între semnarea armistiţiului şi declaraţia de război a României împotriva Germaniei[17].

Speranţele ruşilor în privinţa lui Antonescu s-au spulberat după întâlnirea mareşalului cu Hitler, la 5 august. La întrebarea principală a lui Hitler, dacă România intenţionează să continue lupta, Antonescu a şovăit, spunând că acest lucru depindea de angajamentul Germaniei de a ajuta România să blocheze înaintarea ruşilor şi de atitudinea Ungariei şi Bulgariei. Mareşalul s-a întors la Bucureşti extrem de deprimat şi nu a mai făcut nimic în privinţa condiţiilor de armistiţiu propuse de sovietici. Între timp, Maniu aştepta cu disperare un răspuns de la Cairo cu privire la planul loviturii de stat trimis la 27 iunie. La 7 iulie, regele şi consilierii săi, inclusiv liderii opoziţiei, au hotărât declanşarea acţiunii pe 15 august, sperând să-şi sincronizeze operaţiunea cu o ofensivă sovietică. Cu cât întârzia lovitura de stat, cu atât creştea posibilitatea ca Armata Roşie să înainteze, ocupând mai mult teritoriu românesc şi oferind Moscovei motivul să prefere cucerirea militară directă a ţării, fără vreun ajutor din partea regelui şi a opoziţiei. În plus, raidurile aeriene anglo-americane din ce în ce mai frecvente deasupra zonelor petroliere din jurul Ploieştiului şi deasupra Bucureştiului le reaminteau românilor preţul greu al alianţei cu Germania. Dar Maniu nu primea nici o veste de la Cairo, iar lovitura de stat a fost amânată. În cele din urmă, la 20 august, s-a declanşat mult aşteptata ofensivă sovietică, obligându-l pe Maniu să-i informeze pe cei de la Cairo că regele şi grupul său hotărâseră să acţioneze.

Generalii sovietici Malinovski şi Tolbuhin au lansat cu succes o ofensivă masivă, cu aproape 1 milion de oameni şi 1.500 de tancuri, împotriva trupelor româneşti şi germane staţionate pe Prut. Frontul a fost rupt la sud de Iaşi, iar regele a plecat în grabă de la Sinaia spre Bucureşti pentru a se sfătui cu consilierii săi. Reprezentanţii partidelor politice nu au putut fi găsiţi. Regele l-a întrebat pe colonelul Dămăceanu de cât timp avea nevoie pentru a definitiva partea ce-i revenea din planul de acţiune, adică să cucerească

Palatul Telefoanelor şi staţia de radio, iar acesta i-a răspuns „cinci zile". De aceea, lovitura de stat a fost fixată pentru ziua de 26 august, ora 13. Mareşalul şi Mihai Antonescu aveau să fie invitaţi la prânz, după care urma să aibă loc o audienţă pentru a se discuta linia ce trebuie urmată. Dacă mareşalul refuza să negocieze cu Aliaţii, regele avea să-l demită şi să numească un nou guvern, alcătuit din reprezentanţii partidelor de opoziţie. Acest guvern urma să le ceară germanilor să părăsească România şi să-i împuternicească pe emisarii români de la Cairo, Barbu Ştirbei şi Constantin Vişoianu, să semneze armistiţiul.

În seara următoare, la 21 august, planul conceput în ziua precedentă de rege şi consilieri a fost aprobat de membrii BND, la ultima şedinţă cu participare completă dinainte de lovitura de stat. Au participat regele, Maniu, Brătianu, Pătrăşcanu, Titel Petrescu, Grigore Niculescu-Buzeşti, şeful comunicaţiilor din Ministerul de Externe, Ion Mocsonyi-Stârcea, mareşalul Palatului, generalul Constantin Sănătescu şi Mircea Ionniţiu, secretarul personal al regelui[18]. Pătrăşcanu a adus o schiţă de proclamaţie, pe care a supus-o aprobării regelui, şi a pledat, susţinut de Petrescu, pentru un guvern de uniune naţională condus de Maniu. Acesta din urmă a refuzat şi a solicitat un guvern de tehnicieni, condus de un militar, care să se ocupe de problema armistiţiului şi de prezenţa Armatei Roşii. Problema a fost încredinţată lui Maniu şi Pătrăşcanu, care urmau să alcătuiască o listă de miniştri până la 23 august. S-a convenit ca politicienii să se despartă până la ziua convenită pentru acţiune, 26 august.

Încă o dată însă neprevăzutul a intervenit în programarea loviturii de stat. Antonescu, neliniştit de înaintarea rapidă a forţelor sovietice, era în continuă mişcare între frontul din sudul Moldovei şi Bucureşti, şi a hotărât să se întoarcă pe front la 24 august. Ceea ce însemna că, probabil, el nu s-ar fi aflat în capitală în ziua fixată pentru lovitura de stat. Aceste informaţii, obţinute întâmplător de către Stârcea, au fost transmise imediat regelui, care a putut să-l anunţe pe Maniu că lovitura de stat trebuie să aibă loc la 23 august. Mihai Antonescu, primul-ministru, s-a speriat de agravarea situaţiei de pe front şi a luat iniţiativa negocierii cu Aliaţii. În seara zilei de 22 august i-a comunicat hotărârea mareşalului, iar acesta nu s-a opus. În aceeaşi seară, mareşalul i-a spus ministrului german Clodius că va face un ultim mare efort de a-i opri pe ruşi şi că, în eventualitatea unui eşec, îşi rezervă dreptul de a acţiona aşa cum consideră de cuviinţă. După întâlnirea cu Clodius, Mihai Antonescu a trimis un curier la Stockholm, dându-i instrucţiuni lui Nanu să-i comunice Alexandrei Kollontai disponibilitatea guvernului român de a încheia un armistiţiu. Curierul a ajuns la destinaţie la 24 august, la o zi după lovitura de stat[19].

În dimineaţa zilei de 23 august, într-un efort de ultimă oră de a-l convinge pe mareşal să încheie un armistiţiu, Maniu şi Constantin Brătianu i-au cerut istoricului Gheorghe Brătianu, nepotul liderului liberal, să se folosească de respectul de care se bucura din partea conducătorului României, pentru a-l convinge să se întâlnească cu regele în acea după-amiază. Mareşalul a ascultat argumentele lui Brătianu şi a acceptat să meargă la Palat, dar cu condiţia ca Maniu şi Gheorghe Brătianu să-i trimită până la ora 15 o scrisoare în care să confirme faptul că ei îl susţin în semnarea armistiţiului. Mareşalul a dat apoi instrucţiuni să se solicite regelui o audienţă la ora 16. Lui Mihai Antonescu i s-a acordat o audienţă separată, la 15.30.

Regele şi-a chemat consilierii şi a hotărât ca mareşalul să fie înlăturat în cursul audienţei din acea după-amiază. Niculescu-Buzeşti şi Mocsonyi-Stârcea au plecat de la

Palat pentru a-i anunţa pe Maniu şi, respectiv, pe Pătrăşcanu, dar Maniu nu era acasă, iar persoana de contact a lui Pătrăşcanu a spus că acesta şi Titel Petrescu vor veni la Palat, însă numai după lăsarea întunericului. Pe de altă parte, Gheorghe Brătianu nu i-a găsit nici pe unchiul său, nici pe Maniu, şi, de aceea, nu a putut îndeplini condiţia mareşalului de a-i aduce până la ora 15 o scrisoare de la cei doi lideri. Când Gheorghe Brătianu s-a întors la mareşal cu mâna goală, acesta din urmă s-a înfuriat şi a spus că Mihai Antonescu va merge singur la Palat şi îi va prezenta regelui scuzele sale[20].

Mihai Antonescu s-a prezentat la audienţă la ora fixată şi a fost primit de rege şi de generalul Sănătescu. Când Mihai Antonescu a prezentat scuze în numele mareşalului, Sănătescu a părăsit camera şi i-a telefonat acestuia din urmă, spunându-i că n-avea nici un rost să-l sfideze pe rege într-un moment atât de critic. Mareşalul s-a domolit şi a acceptat să vină. A fost însoţit în camera de primire pentru a-l întâlni pe rege, care era împreună cu Mihai Antonescu şi Sănătescu. Mareşalul a prezentat în detaliu situaţia de pe front şi a spus că va încheia armistiţiul doar cu consimţământul lui Hitler. Regele a replicat că situaţia militară nu admite nici un fel de întârziere ; deoarece trupele sovietice deja ocupaseră o parte din ţară, armistiţiul trebuie să fie semnat imediat. Întrebat de rege dacă ar accepta să se retragă în favoarea altcuiva care să intre în legătură cu Aliaţii, mareşalul a răspuns : „Niciodată". După ce s-a retras un timp în biroul său, pentru a-şi informa consilierii – Stârcea, Buzeşti, Ionniţiu şi generalul Aurel Aldea – că venise momentul ca mareşalul să fie arestat, regele s-a întors în salon şi i-a spus lui Antonescu că, în conformitate cu dorinţele poporului român, exprimate prin intermediul celor patru partide democratice, el scotea ţara din război pentru a o salva de la dezastru. Dacă mareşalul refuză să îndeplinească dorinţa regelui în privinţa semnării unui armistiţiu, atunci se poate considera demis.

Când mareşalul a ripostat că nu primeşte ordine de la nimeni, regele a răspuns că, în acel caz, este demis, şi a ieşit din încăpere. Acesta era semnalul pentru aghiotantul său, colonelul Emilian Ionescu, să-i aresteze pe mareşal şi pe Mihai Antonescu. Ionescu a chemat grupul de patru soldaţi pregătit pentru această eventualitate şi, în vreme ce mareşalul protesta, i-a escortat pe cei doi Antoneşti la etaj şi i-a încuiat în camera blindată a regelui.

Întors în biroul său, regele a discutat cu consilierii măsurile care se impunea să fie luate imediat. Era necesar să fie informaţi liderii principalelor partide politice despre aceste arestări, să fie anunţaţi Aliaţii, să se aplice planul militar al loviturii de stat şi, în primul rând, să fie numit un prim-ministru în locul lui Mihai Antonescu. În absenţa lui Maniu, s-a decis numirea generalului Sănătescu, care se bucura de respectul armatei. Ionniţiu a dactilografiat un decret în acest sens, regele l-a semnat, iar noul prim-ministru s-a deplasat la cartierul general al armatei ca să transmită trupelor conduse de colonelul Dămăceanu ordinul să ocupe punctele strategice din Bucureşti şi să înceteze lupta împotriva forţelor sovietice. Dovada că armata a considerat că loialitatea faţă de comandantul ei suprem, regele, este mai presus de cea datorată mareşalului Antonescu a fost faptul că nici un ofiţer superior nu a încălcat ordinele lui Sănătescu şi nici unul nu a trecut de partea mareşalului.

Deoarece Maniu şi Pătrăşcanu nu reuşiseră să se pună de acord în privinţa unei liste de miniştri şi nici unul dintre ei nu se afla la Palat, noul guvern a trebuit să fie alcătuit pe loc, din sfetnicii regelui. Niculescu-Buzeşti, consilier în Ministerul de Externe, a fost ridicat la rangul de ministru de Externe, iar generalul Aldea a devenit ministru de

Interne, în timp ce reprezentanţii celor patru partide din BND – Maniu, Brătianu, Petrescu şi Pătrăşcanu – au fost numiţi miniştri de stat fără portofoliu. Fără îndoială, Ionniţiu nu era singurul care considera că politicienii se dovediseră a fi, în acel moment crucial, o „adunătură jalnică"[21].

Primul dintre ei care a apărut la Palat a fost Pătrăşcanu, la câteva minute după ora 20. Aducea cu el proclamaţia regelui, aprobată după câteva modificări făcute de Buzeşti şi Sănătescu, şi textele celor două decrete aprobate anterior la şedinţele BND, privind amnistierea deţinuţilor politici şi desfiinţarea lagărelor de internare, unde fuseseră aduşi mulţi comunişti şi alţi deţinuţi politici. Cu aceeaşi ocazie, Pătrăşcanu i-a cerut regelui postul de ministru de Justiţie. Cum nici un alt lider politic nu primise vreun post ministerial, regele nu voia să fie acuzat de părtinire, dar, ţinând cont de pregătirea juridică a lui Pătrăşcanu, de modul strălucit în care concepuse proclamaţia şi decretele şi de faptul că era primul membru al BND care venise la Palat, regele i-a oferit o soluţie de compromis: ministru de Justiţie *ad interim*. Deoarece Pătrăşcanu a fost singurul dintre politicieni care şi-a asigurat o poziţie temporară, în relatările despre formarea noului guvern s-a presupus că el acţiona la ordinele Partidului Comunist, fapt care, ulterior, a alimentat legenda din istoriografia comunistă despre rolul dominant al partidului în lovitura de stat. În acele împrejurări, era cea mai credibilă însărcinare pentru Pătrăşcanu, dacă ne gândim la viteza cu care s-au derulat evenimentele în după-amiaza zilei de 23 august 1944 şi la lipsa timpului necesar pentru a-i contacta pe conducătorii Partidului Comunist[22].

La puţin timp după Pătrăşcanu a sosit Titel Petrescu, iar apoi, după vreo oră, Emil Bodnăraş, care i-a fost prezentat regelui, sub numele de „inginerul Ceauşu", ca şef al unui grup de civili înarmaţi şi antrenaţi de comunişti, grup numit „Gărzile patriotice". La circa o oră după ce înregistrarea proclamaţiei regelui către ţară, în care erau anunţate lovitura de stat şi încetarea ostilităţilor cu Aliaţii, a fost difuzată la radio (la ora 22.12), mareşalul Antonescu, închis încă în camera blindată a palatului, a cerut hârtie şi şi-a scris testamentul. În jurul orei 1 noaptea, Bodnăraş şi un grup de muncitori înarmaţi i-au preluat pe cei doi Antoneşti şi i-au dus într-o ascunzătoare din Bucureşti, în cartierul Vatra Luminoasă[23].

Chiar şi astăzi, adversarii politici ai regelui se alătură admiratorilor lui Antonescu defăimându-l pe rege, pe motivul predării mareşalului în mâinile comuniştilor, şi acuzându-l pe monarh de „trădare". Adevărul este că lucrul cel mai important pe care regele şi reprezentanţii BND îl avuseseră în vedere când au plănuit lovitura de stat a fost să-l împiedice pe Antonescu să ajungă la trupele germane şi să alcătuiască un guvern „rebel" pro-german. Ei se confruntau cu următoarea problemă: nu doreau să-l predea pe Antonescu poliţiei, pe care mareşalul o folosise pentru a-i hărţui pe liderii opoziţiei, de teamă că poliţia l-ar putea elibera. În schimb, Pătrăşcanu a propus ca o gardă civilă, compusă din persoane de încredere aparţinând tuturor celor patru partide de opoziţie, să-l ia în custodie pe Antonescu până când poliţia ar fi fost epurată. A oferit voluntari comunişti şi a invitat celelalte partide să facă acelaşi lucru. Ideea a fost acceptată de Maniu şi Brătianu. La o reuniune ulterioară de la Palat, la 17 august, Maniu a anunţat că avea o echipă de voluntari din PNŢ pregătită să-şi asume acest rol. Totuşi, în seara zilei de 23 august respectiva echipă nu a fost disponibilă, deoarece, potrivit lui Maniu, fusese trimisă în Transilvania, pentru a ajuta la lupta împotriva germanilor. Astfel, paza lui Antonescu a fost încredinţată lui Bodnăraş, al cărui grup a fost singurul care s-a prezentat la Palat[24].

Tot în casa din Vatra Luminoasă au fost duşi şi alţi miniştri din cabinetul demis: generalul Constantin Pantazi, ministrul Apărării, generalul Dumitru Popescu, ministrul de Interne, generalul Constantin Vasiliu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne, şi colonelul Mircea Elefterescu, şeful Poliţiei Bucureşti. La 31 august, la două zile după ce trupele sovietice au intrat în Bucureşti, grupul de arestaţi a fost predat de către Bodnăraş generalului-locotenent Tevcenkov şi generalului-maior Nikolai Burenin, comandantul trupelor sovietice din Bucureşti, din ordinul generalului (mai târziu mareşal) Rodion Malinovski, comandantul forţelor sovietice din România[25].

Regele Mihai se afla încă într-o ascunzătoare din munţi, după ce părăsise capitala, în dimineaţa zilei de 24 august, pentru a nu cădea în mâinile nemţilor. Cu sau fără prezenţa regelui, o dată ce Antoneştii le fuseseră predaţi, autorităţile sovietice se aflau în postura de a-şi impune voinţa nestingherite. România era o ţară ocupată şi este greu de imaginat ce ar fi putut face regele ca să-şi împiedice noii aliaţi să-l preia pe cel care dirijase ostilităţile împotriva lor pe parcursul ultimilor trei ani. Cei care susţin că regele ar fi trebuit să procedeze astfel ignoră realităţile de la acea vreme.

Din această descriere a preparativelor pentru lovitura de stat şi a înfăptuirii ei reiese că doar unul dintre comuniştii români a participat la evenimente. Rolul lor a fost limitat de câteva elemente. Aparţinând unui partid prea puţin popular în România, contribuţia comuniştilor în stabilirea viitorului ţării a depins de influenţa pe care susţinătorul lor, Stalin, a reuşit să o exercite în treburile româneşti. Pe măsură ce războiul continua, această contribuţie a sporit, o dată cu înaintarea Armatei Roşii. Includerea reprezentanţilor PBR în BND a fost considerată de rege şi de principalii lideri ai opoziţiei o măsură necesară, din perspectiva intrării iminente a Armatei Roşii pe teritoriul românesc şi a avantajului pe care Uniunea Sovietică l-ar fi avut în stabilirea condiţiilor armistiţiului. Pe de altă parte, comuniştii au ajuns să joace un rol semnificativ în lovitura de stat şi datorită absenţei celorlalte partide în seara loviturii de stat, contrabalansată de organizarea superioară a comuniştilor: Pătrăşcanu a fost primul reprezentant al unui partid politic care şi-a făcut apariţia la Palat la 23 august; Maniu şi Brătianu nu au putut fi contactaţi; iar Bodnăraş şi ale sale „Gărzi patriotice" au fost singurele forţe civile care s-au prezentat ca să-l preia pe Antonescu. Aceste fapte au fost utilizate de către comunişti pentru a-şi argumenta pretenţia exagerată că au jucat rolul conducător în lovitura de stat.

Lovitura de stat de la 23 august a schimbat statutul Partidului Comunist în România. La începutul lui 1944, după 23 de ani de existenţă, partidul era un minuscul grup politic cu mai multe facţiuni, cu rezonanţă slabă sau nulă în România, conducerea era împărţită între trei centre principale şi trebuia să urmeze politica stabilită la Moscova, care era relevantă mai degrabă pentru strategiile politice sovietice decât pentru condiţiile politice româneşti. Până în toamna anului 1944, PCR devenise un factor influent pe scena politică românească. Până la sfârşitul lui 1944, puterea sovietică de ocupaţie propulsase partidul în avanscena evenimentelor, iar rivalitatea diverselor facţiuni se estompase datorită necesităţii ca partidul să se pregătească pentru îndeplinirea rolului ce-i fusese atribuit de Stalin pentru viitorul României. Adaptându-se acestui rol, comuniştilor le-a fost greu să se elibereze de moştenirea clandestinităţii. Principalii lor reprezentanţi erau, ca peste tot, învăţaţi cu dogmatismul şi prefăcătoria. Având în minte epurările staliniste din 1937 şi 1938, Gheorghiu-Dej şi Ana Pauker considerau că viclenia este un element important pentru supravieţuire, şi ea a caracterizat lupta lor pentru conducerea partidului.

Note

1. *România în anii celui de-al doilea război mondial*, vol. I, Editura Militară, Bucureşti, 1989, p. 489.
2. Printre acestea se aflau A.G. Lee, *Crown against Sickle*, Hutchinson, Londra, 1950; R.H. Markham, *Rumania under the Soviet Yoke*, Meador Publishing, Boston, Massachusetts, 1949; R. Bishop şi E.S. Crayfield, *Russia astride the Balkans*, Evans, Londra, 1949. Istoriografia referitoare la lovitura de stat este prezentată în Robert R. King, *History of the Romanian Communist Party*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 1980, pp. 40-43, şi în Michael Shafir, *Romania : Politics, Economics and Society*, Pinter, Londra, 1985, pp. 30-37.
3. L. Pătrăşcanu, „Cum s-a pregătit actul de la 23 august 1944", în *România liberă*, p. 9.
4. Într-o discuţie din decembrie 1944 cu V. Morev, corespondentul TASS în România, Pătrăşcanu a pretins că „prima reuniune legată de pregătirile în vederea loviturii de stat a avut loc, împreună cu regele, în mai 1944. La şedinţă, în afara regelui, au participat generalii Sănătescu, Mihail, Răşcanu şi Aldea, Niculescu-Buzeşti, Stârcea, Pătrăşcanu şi Bodnăraş. Ultimii doi erau singurii reprezentanţi ai unui partid politic" (Arhiva de Politică Externă, Moscova, fond 0125, opis 33, f. 6, folio 127, pp. 128-134). Îi sunt recunoscător lui Florin Constantiniu pentru că mi-a arătat acest document. Totuşi, se spune că Niculescu-Buzeşti s-a întâlnit prima oară cu Pătrăşcanu şi Bodnăraş la 13 iunie (I. Hudiţă, „Pagini de jurnal", în *Magazin istoric*, vol. 28, nr. 7, iulie 1994, p. 41).
5. Cea mai lucidă relatare a loviturii de stat şi a pregătirilor în vederea desfăşurării ei este oferită de Ivor Porter, *Operation Autonomus : With S.O.E. in Wartime Romania*, Chatto and Windus, Londra, 1989. „Autonomus" a fost numele de cod pentru misiunea încredinţată de Serviciul de Operaţiuni Speciale unei echipe formate din trei persoane, paraşutată în România la 22 decembrie 1943. Echipa, alcătuită din locotenent-colonelul A.G.G. de Chastelain, căpitanul Ivor Porter şi operatorul radio român Silviu Meşianu, a fost arestată aproape imediat de către jandarmii români şi dusă la sediul poliţiei din Bucureşti, unde cele trei persoane au rămas până la eliberarea lor la 23 august 1944.
6. „Raport al locotenent-colonelului A.G.G. de Chastelain despre Misiunea «Autonomus», datat septembrie 1944", în I. Ardeleanu, V. Arimia, M. Muşat (ed.), *23 august 1944. Documente*, vol. II, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 802.
7. The National Archives of the United States, Washington, DC, General Records of the Department of State (R.G. 59), European War, 74000119, EW 1939/2057. Reprodus în I. Ardeleanu *et al.*, *op.cit.*, vol. I, doc. 456.
8. Respectivul oficial sovietic era un om numit Spicikin, despre care Serviciul de Operaţiuni Speciale presupunea că acţiona independent de ministrul său, Alexandra Kollontai (Elisabeth Barker, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, Macmillan, Londra, 1976, p. 229).
9. *Foreign Relations of the United States, 1944*, vol. IV, US Department of State, Washington, DC, p. 170.
10. Elisabeth Barker, *op.cit.*, p. 233.
11. *Ibidem*, p. 237.
12. *Ibidem*, p. 238.
13. Interviu cu Corneliu Coposu, la 31 octombrie 1991. Într-o comunicare prezentată la un simpozion la Paris, la 22 mai 1994, în calitatea sa de secretar al lui Maniu şi de persoană responsabilă de cifrarea şi descifrarea, folosind codul britanic, a telegramelor lui Maniu trimise prin intermediul lui Ţurcanu la Cairo, Coposu a dezvăluit faptul că răspunsul la

sugestia pe care Novikov i-o făcuse lui Vişoianu, ca opoziţia română să includă şi secţia Cominternului din România, conţinea şi informaţia conform căreia comuniştii identificaţi de SSI (serviciul secret românesc) în ţară erau în număr de 845, dintre care 720 nu erau etnici români.

Lui Maniu i s-a răspuns că toată lumea ştie că nu există o secţie a Cominternului în România, dar opinia publică din străinătate trebuia să aibă impresia că opoziţia este omogenă, cuprinzând toate categoriile sociale şi politice. Maniu a spus că, în acel caz, nu se împotriveşte lărgirii opoziţiei. Oricum, nici unul dintre comuniştii contactaţi în România nu a pretins că este adevăratul reprezentant al PCR. Cu o anumită satisfacţie, Maniu i-a telegrafiat lui Novikov, pentru a afla numele reprezentantului oficial al Cominternului în România, iar Novikov a răspuns: „Lucreţiu Pătrăşcanu" („Exilul românesc: Identitate şi Conştiinţă istorică", articol nesemnat, în *Lupta*, nr. 232, 7 octombrie 1994, p. 5). Potrivit istoriografiei comuniste, la şedinţa din 4 aprilie de la Târgu-Jiu li s-a cerut lui Pătrăşcanu, Bodnăraş şi Ion Gheorghe Maurer să se alăture celorlalte partide politice în efortul de a scoate România din războiul împotriva Uniunii Sovietice. După câteva zile, Pătrăşcanu a negociat o înţelegere cu Titel Petrescu, liderul PSD, cu privire la înfiinţarea unui Front Unit Muncitoresc. Bodnăraş s-a ivit pe scena politică la lucrările subcomitetului însărcinat cu pregătirea planurilor de apărare a Bucureştiului, la 13 iunie, cu toate că, potrivit unei alte relatări, scopul principal era să discute viitoarele relaţii cu Moscova (Ioan Hudiţă, art.cit., p. 41).

14. Iosif Şraier, juristul Partidului Comunist, a condus negocierile cu Iuliu Maniu şi prinţul Ştirbei privitoare la lovitura de stat de la 23 august. O sursă afirmă că Şraier era autorizat de Moscova să discute cu Maniu, la început fiind singur în această acţiune. Mai târziu, a acţionat ca intermediar al lui Lucreţiu Pătrăşcanu în negocierile dintre Partidul Comunist şi ceilalţi membri ai BND. Înainte de remanierea guvernului Groza, în ianuarie 1946, el a sperat să fie numit ministru de Interne, dar ambiţiile sale politice nu s-au materializat şi a părăsit România în cursul acelui an („List of Romanian Personalities, 1947", Report no. 262, 3 November 1947, Public Record Office, Londra, FO/371/67272 B).

15. Există multe semne de întrebare referitoare la adevărata apartenenţă a lui Bodnăraş. Potrivit dosarului de partid, se născuse la Colomea (azi în Ucraina) la 10 februarie 1904, având şi origini ucrainene, şi germane (îi sunt recunoscător lui Claudiu Secaşiu pentru această informaţie). Bodnăraş a studiat dreptul la Universitatea din Iaşi, unde, potrivit necrologului oficial, a venit pentru prima oară în contact cu grupurile marxiste. Apoi a intrat la Academia Militară din Timişoara, unde şi-a încheiat studiile în 1927 (*Anale de istorie*, vol. 22, nr. 1, 1976, p. 189). Necrologul său nu spune nimic despre următorii şapte ani din viaţa lui, până când a fost arestat şi condamnat în 1934 la 10 ani de muncă silnică. Pentru completarea perioadei s-a apelat la alte surse. În 1927, a fost trimis la Craiova cu gradul de locotenent, iar ulterior a fost transferat la cazarma de la Sadagura din nordul României, la doar 30 km de Nistru şi de graniţa cu Uniunea Sovietică. De acolo, a dezertat şi a trecut în URSS. Se impun două întrebări cu privire la această acţiune. De ce a trebuit Bodnăraş, ucrainean de origine, să fie trimis atât de aproape de graniţa sovietică? Să fi fost recrutat de serviciile secrete ale Armatei, iar dezertarea a fost plănuită? O informaţie provenită din arhivele KGB aruncă astăzi o lumină asupra acestor chestiuni. Ea atestă că Bodnăraş a fost trimis în Uniunea Sovietică în 1931 ca ofiţer de informaţii din cadrul regimentului 12 de artilerie încartiruit la Sadagura, dar a fost convins de sovietici să lucreze pentru ei şi a fost pregătit ca agent sovietic la o şcoală din Astrahan (G. Iavorschi, „Pentru cine a lucrat inginerul Ceauşu?", în *Magazin istoric*, vol. 28, nr. 9, septembrie 1994, p. 18). Bodnăraş a recunoscut, într-o şedinţă a Biroului Politic român desfăşurată la 13-14 martie 1961: „Către sfârşitul lui 1933, [Viaceslav] Menjinski era încă în viaţă şşiţ conducea agenţia specială în cadrul căreia lucram eu, [...] persoana mea de contact era unul dintre adjuncţii şefului acelui serviciu". Menjinski a fost şeful OGPU (Serviciul Sovietic de Securitate) din 1926 până la moartea sa, în mai 1934, când a fost succedat de

primul său adjunct, Genrih Iagoda, posibil omul la care se referea Bodnăraş. În iulie 1934, OGPU a fost integrat în NKVD (Comisariatul Poporului pentru Afacerile Interne), condus de către Yagoda, care conducea poliţia politică, poliţia obişnuită, investigaţiile penale, trupele de frontieră şi trupele interne. Deşi era doar o parte a NKVD-ului, poliţia politică a fost numită de obicei NKVD (C. Andrew şi O. Gordievsky, *KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, Sceptre, Londra, 1991, p. 146). Activităţile de informaţii externe erau direcţionate de către INU, Departamentul de Informaţii Externe al NKVD, care fusese înfiinţat în 1921. Activităţile lui Bodnăraş au fost, probabil, coordonate de către Artur Artuzov, şef al INU din 1929 până în 1934, iar apoi de către Abram Sluţki, succesorul lui Artuzov, care a fost otrăvit în timpul epurărilor din februarie 1938. Bodnăraş şi-a amintit cu plăcere felul în care s-au purtat acolo cu el: „Cei din serviciile secrete sovietice erau foarte atenţi cu mine şi au avut grijă să mă informeze despre ceea ce se întâmpla, oferindu-mi cărţi şi ziare, astfel încât nu m-am rupt de evenimentele din România. Am primit şi gazeta *Universul*. Când a avut loc greva de la atelierele Griviţa [februarie 1933], sovieticii m-au dus de la apartamentul meu la sediul lor, unde am petrecut câteva zile urmărind informaţiile care veneau de la serviciile lor secrete, care înregistrau ceea ce se întâmpla" (stenograma şedinţei Biroului Politic al PMR din 13-14 martie 1961). Îi mulţumesc lui Marius Oprea, pentru că mi-a oferit o copie a acestui document. Câţiva ofiţeri care au activat în contraspionajul românesc în timpul şi imediat după cel de-al doilea război mondial au declarat că Bodnăraş vorbea fluent limba germană, lucru ce a putut fi folosit de către OGPU/NKVD în diverse misiuni de spionaj în Polonia şi ţările baltice, înainte de a fi trimis în Bulgaria, în 1934. În călătoria sa prin România, a fost recunoscut în Gara de Nord din Bucureşti şi arestat. A fost judecat pentru dezertare, furt de documente oficiale şi crime împotriva siguranţei statului şi a fost condamnat la 10 ani de închisoare. Apar aici alte întrebări. De ce a fost trimis de către şefii săi sovietici spre Bulgaria cu trenul, prin România, cu toate riscurile pe care le implica această călătorie, când ar fi putut merge direct, cu vaporul, de la Odessa la Burgas? A fost oare trimis anume cu trenul, în speranţa că va fi prins de către români ca spion sovietic şi întemniţat alături de comuniştii români, printre care să se infiltreze ca agent NKVD? Era el, în realitate, un agent dublu? Misiunea pe care o primise de la sovietici ar fi putut să fie foarte bine aceea de a-l evalua pe Gheorghiu-Dej, deoarece el, spre deosebire de alte personaje de frunte din PCR, nu studiase în Uniunea Sovietică. Serghei Nikonov, şef – pregătit de sovietici – al SSI (Serviciul român de Informaţii) în perioada 1946-1951, şi-a exprimat convingerea, într-o discuţie din 1988 cu Titu Simon, fost ofiţer din serviciul român de informaţii al armatei, că Bodnăraş fusese recrutat în anii '20 de către un ofiţer SSI numit Florin Becescu (alias Georgescu) pentru a se infiltra în serviciile de securitate şi de informaţii ale sovieticilor, acesta fiind scopul misiunii sale în Uniunea Sovietică. În 1947, ruşii i-au oferit lui Bodnăraş informaţia că Georgescu lucrase ca agent dublu, şi pentru români, şi pentru sovietici, iar Bodnăraş a dat ordin să fie lichidat, înainte ca Nikonov să poată investiga acuzaţiile. Nikonov credea că graba lui Bodnăraş se explică prin faptul că dorea să evite dezvăluirea unor amănunte privind recrutarea sa de către Becescu (T. Simon, *Pacepa: Quo Vadis?*, Editura Odeon, Bucureşti, 1992, pp. 77-78). Relatarea lui Simon despre implicarea lui Bodnăraş în moartea lui Becescu este confirmată de cea a lui Traian Borcescu, şeful secţiei de contraspionaj din SSI în perioada 1941-1944. Becescu a intrat în Partidul Comunist după 23 august 1944 şi a fost numit şef al contraspionajului din SSI (el mai deţinuse acest post înainte de 1941). Totuşi, a furnizat detalii despre viaţa intimă a tinerei Ana Pauker, pierzând astfel încrederea lui Bodnăraş. După spusele lui Borcescu, din cauza acestei indiscreţii Bodnăraş a ordonat înlăturarea lui Becescu. În timp ce mergea, din ordinul lui Bodnăraş, la o şedinţă la Sinaia, maşina lui Becescu a căzut într-o ambuscadă, iar el a fost împuşcat de către agenţi comunişti (interviul autorului cu Traian Borcescu, la 8 martie 1995). Conform necrologului oficial, Bodnăraş şi-a executat sentinţa la Doftana, Aiud, Galaţi şi Braşov. A fost însă deţinut şi în închisoarea din Caransebeş, fiind văzut acolo de un alt deţinut, Mircea Oprişan, în 1942 (scrisoarea lui M. Oprişan către autor,

din 29 august 1994). La Doftana, Bodnăraş s-a împrietenit la cataramă cu Gheorghiu-Dej şi s-a înscris în Partidul Comunist. A fost eliberat din închisoare la 7 noiembrie 1942, la sugestia SSI-ului, şi s-a stabilit în oraşul Brăila, nu departe de gurile Dunării. Acolo, plătindu-l pe Rânzescu, un inspector al poliţiei locale care era prieten cu şeful SSI-ului, Eugen Cristescu, i s-a permis să se deplaseze liber prin oraş şi prin împrejurimi, putând astfel să ridice instrucţiunile aruncate de avioanele sovietice la marginea oraşului. Folosind acoperirea de reprezentant comercial al unei mici companii din Brăila şi cunoscut ca „inginerul Ceauşu", Bodnăraş a călătorit fără restricţii, cu toate că era supravegheat de Siguranţă, ajungând de multe ori în Bucureşti. Aici, Bodnăraş prelua informaţii de la un agent numit Kendler, comerciant de cherestea, care, la ordinul lui Bodnăraş, îi plătea 30.000 lei pe lună, în 1943, colonelului Enache Borcescu, membru al Statului-Major General al Armatei române, pentru informaţii despre mişcările trupelor române şi germane. Locul obişnuit de întâlnire dintre Kendler şi Borcescu era o biserică greco-catolică din Bucureşti (interviul autorului cu Traian Borcescu, la 8 martie 1995).

De asemenea, Bodnăraş s-a deplasat de multe ori la Târgu-Jiu, unde, mituindu-l pe colonelul Şerban Lioveanu, comandantul lagărului, a putut să se consulte cu Gheorghiu-Dej în mai multe rânduri. Dispunând de fonduri secrete ale Partidului Comunist, Bodnăraş a cumpărat arme de la soldaţii germani încartiruiţi în România, cu scopul de a înarma detaşamentele comuniste pe care le organizase la Bucureşti la începutul verii 1944. Această activitate nu a scăpat atenţiei Gestapo-ului, care a solicitat arestarea sa, dar colonelul Traian Borcescu, şeful contraspionajului din SSI, s-a opus, pe motiv că Bodnăraş „poate fi util în cazul ieşirii României din război" (G. Iavorschi, art.cit., p. 19).

16. Ivor Porter, *op.cit.*, p. 175.
17. Elisabeth Barker, *op.cit.*, p. 239.
18. Ivor Porter, *op.cit.*, pp. 192-193.
19. Vezi Nicholas Baciu, *Sell-Out to Stalin: The Tragic Errors of Churchill and Roosevelt*, Vantage Press, New York, 1984, p. 147. Curierul respectiv, Neagu Djuvara, a spus foarte clar auditoriului de la cel de-al cincisprezecelea simpozion aniversar, „23 august în istoria României", desfăşurat la Bucureşti în 8-9 octombrie 1994 (la care regele Mihai acceptase să participe, autorităţile refuzându-i însă intrarea în România), că Mihai Antonescu, cu aprobarea mareşalului, îi ceruse lui Nanu doar să o abordeze pe Alexandra Kollontai pentru a o întreba dacă mai vechile condiţii promise de ruşi mai erau valabile sau trebuiau renegociate. În acelaşi timp, a spus Djuvara, Mihai Antonescu i-a transmis lui Nanu să nu le relateze britanicilor şi americanilor despre aceste discuţii cu sovieticii. Mihai Antonescu nu i-a spus, aşa cum a pretins mai târziu Nanu, că mareşalul era gata să se retragă şi îi dăduse lui Mihai libertatea de a semna armistiţiul (F.C. Nano, „The First Soviet Double-Cross: A Chapter in the Secret History of World War II", in *Journal of Central European Affairs*, vol. 12, nr. 3, octombrie 1952, pp. 236-258). Aşa cum a remarcat Djuvara, evenimentele din cele trei luni scurse de când sovieticii emiseseră condiţiile de armistiţiu făcuseră ca multe dintre acestea să nu mai fie de actualitate, iar simpla întrebare privind menţinerea acelor condiţii arăta că cei doi Antoneşti pierduseră contactul cu realitatea.
20. Această desfăşurare a evenimentelor din 23 august este preluată din M. Ionniţiu, „23 august 1944. Amintiri şi reflecţiuni", în *Revista istorică*, vol. 2 nr. 9-10, 1991, pp. 557-575, şi Ivor Porter, *op.cit.*, pp. 198-202.
21. M. Ionniţiu, art.cit., p. 570.
22. Aceasta este opinia lui Ionniţiu.
23. L. Pătrăşcanu, art.cit. Printre membrii acestui grup de civili înarmaţi se afla şi Ştefan Mladin, care în perioada de după 23 august a făcut parte din gărzile de corp ale lui Gheorghiu-Dej.
24. M. Ionniţiu, art.cit., p. 574.

25. În ziua următoare, grupul a fost urcat într-un tren cu destinaţia Moscova, fiind ţinut până în mai 1946 într-un castel situat la 60 de km de capitala rusă. Potrivit relatării scrise de fiul lui Pantazi, ei au fost trataţi bine (Ion Pantazi, „O mărturie indirectă despre 23 august", în *Apoziţia*, 1980-1981, München, pp. 20-30). La sfârşitul lui aprilie 1946, toţi şase au fost trimişi înapoi la Bucureşti pentru a fi judecaţi drept „criminali de război". La 17 mai, mareşalul Antonescu, Mihai Antonescu, Pantazi, Vasiliu, Gheorghe Alexianu, fost guvernator al Transnistriei, Radu Lecca, fost responsabil cu problemele evreieşti, şi Eugen Cristescu, şeful seviciilor de informaţii, au fost condamnaţi la moarte. Toţi, cu excepţia mareşalului, au făcut apel, iar Cristescu, Lecca şi Pantazi au obţinut din partea regelui comutarea pedepselor, cu consimţământul guvernului, care acţiona la sugestia autorităţilor sovietice. Mama mareşalului a făcut apel la clemenţa regelui, dar, la sfatul guvernului, regele i-a refuzat cererea. Cei doi Antoneşti, Alexianu şi Vasiliu au fost executaţi prin împuşcare în închisoarea Jilava, la 1 iunie 1946, ora 18.

Capitolul 4

Preluarea puterii de către Partidul Comunist Român

Imediat după lovitura de stat, poziţia externă a României era aceea a unui stat independent care lupta împotriva foştilor aliaţi, de partea foştilor inamici. Astfel încât, atunci când trupele sovietice au intrat în Bucureşti, la 30 august 1944, au găsit un guvern român interimar dispus să negocieze armistiţiul şi să organizeze alegeri libere. Englezii sugeraseră înfiinţarea, ca parte a acordului de armistiţiu, a Comisiei Aliate de Control, care să supravegheze aplicarea termenilor stabiliţi, însă hotărârea sovieticilor de a juca rolul principal în această chestiune s-a concretizat prin proiectul sovietic de armistiţiu, din 31 august, care stabilea că termenii vor fi puşi în practică „sub controlul Înaltului Comandament Sovietic, numit în continuare Înaltul Comandament Aliat (Sovietic), acţionând în numele Puterilor Aliate". Parcă pentru a sublinia acest aspect, ministrul sovietic de Externe, Viaceslav Molotov, a sugerat, într-o discuţie cu ambasadorul american Averell Harriman, că puterile occidentale vor putea avea contacte politice cu guvernul român doar prin intermediul ruşilor[1].

Ruşii au refuzat să facă orice fel de concesii englezilor şi americanilor în chestiunile de principiu ale propunerilor de armistiţiu şi au fost inflexibili în privinţa stabilirii sumei exacte a reparaţiilor de război. Oricum, ambasadorii englez şi american erau împuterniciţi de guvernele lor ca, în eventualitatea în care sovieticii insistau, să fie de acord cu propunerile acestora, pentru a li se prezenta românilor o imagine unită. Delegaţia română, condusă de Lucreţiu Pătrăşcanu, sosise în capitala sovietică la 29 august, însă divergenţele dintre Aliaţi au făcut ca termenii armistiţiului să nu-i poată fi prezentaţi decât pe 10 septembrie. Dacă ruşii au sperat că Pătrăşcanu, în calitate de comunist, va fi mai docil în negocieri, s-au înşelat, şi se prea poate ca schimbul tăios de replici cu Molotov să-i fi adus la Kremlin eticheta de persoană care nu este de încredere[2]. Convenţia a fost semnată la 13 septembrie, la 5 dimineaţa[3].

În realitate, Stalin s-a folosit de armistiţiu pentru a contracara efectele loviturii de stat de la 23 august 1944, care ameninţa să-i interzică iniţiativa în chestiunile româneşti. Pentru a recâştiga acest drept, liderul sovietic a făcut din armistiţiu un cadrul legal prin care îşi asigura poziţia politică şi economică dominantă în România[4]. Potrivit termenilor armistiţiului, România urma să le ofere Aliaţilor 12 divizii de infanterie şi să permită trecerea liberă a trupelor sovietice. Statul român urma să plătească, în natură, reparaţii în valoare de 300 de milioane de dolari într-o perioadă de şase ani şi să restituie bunurile luate de la Aliaţi. Articolele 13 şi 14 stabileau arestarea criminalilor de război şi desfiinţarea organizaţiilor de „tip fascist". Urma să fie impusă cenzura, dacă autorităţile

sovietice considerau că este necesar. Clauzele teritoriale recunoşteau anexarea de către Uniunea Sovietică a Basarabiei şi a nordului Bucovinei, fiind anulat arbitrajul de la Viena, care dăduse nord-estul Transilvaniei Ungariei.

Deoarece Uniunea Sovietică deţinea monopolul interpretărilor lui, acordul de armistiţiu a devenit instrumentul pentru preluarea controlului asupra României. Articolul 18 stabilea existenţa unei Comisii Aliate de Control, aflată sub conducerea generală şi la ordinele „Înaltului Comandament Aliat (Sovietic), acţionând în numele Puterilor Aliate". În practică, a funcţionat după regulamentele stabilite de ruşi, conform cărora, până la Potsdam, ofiţerii americani şi englezi erau trataţi ca delegaţi în cadrul Comisiei, nu ca parte componentă a acesteia. Astfel, drepturile acordate formal Aliaţilor prin acordul de armistiţiu erau definite şi puse în practică de către ruşi. Stalin avea deci la dispoziţie două intrumente potrivite pentru a-şi atinge obiectivele în România : Partidul Comunist, care era o componentă recunoscută a structurii politice a ţării, şi înţelegerea cu Aliaţii, ce oferea Armatei Roşii toată libertatea de care avea nevoie.

Preluarea controlului asupra României a rezultat din interacţiunea celor două instrumente : Armata Roşie, ca orice armată, trebuia să primească ordine din spatele frontului cât timp s-a aflat în luptă ; în România însă, singurele ordine acceptabile pentru ruşi erau cele garantate de PCR. Rolul partidului era de a împiedica regimul de după 23 august să restabilească ordinea în alte condiţii. Această cerinţă implica în primul rând neutralizarea mijloacelor existente de menţinere a ordinii sociale, adică armata, sistemul judiciar şi poliţia, şi remodelarea lor după tiparul sovietic ; în al doilea rând, trebuia să se obţină sprijinul maselor, care îi lipsise cu desăvârşire PCR-ului şi care putea oferi noului regim legitimitatea teoretică necesară. Ambele acţiuni implicau folosirea terorii şi ambele erau potrivite pentru distrugerea ultimelor rămăşiţe de sprijin pentru monarhie şi pentru democraţia „occidentală".

În cadrul guvernului provizoriu al generalului Sănătescu (23 august-2 noiembrie 1944), format în vederea noii orientări a României în război, cele mai multe posturi ministeriale fuseseră date unor ofiţeri, doar Ministerul Justiţiei fiind atribuit comuniştilor, reprezentaţi de Pătrăşcanu. Câţiva ofiţeri superiori din serviciul secret, SSI (Serviciul Special de Informaţii), au fost arestaţi în septembrie 1944, dar comitetul însărcinat cu verificarea celor 600 de persoane angajate ale SSI din toată ţara a tras concluzia, într-un raport din 20 octombrie, că doar doi ofiţeri au fost găsiţi vinovaţi, şi anume de „atitudine abuzivă şi comportament necuviincios"[5]. Personalul din Ministerul de Interne şi din forţele de securitate, Siguranţa, a rămas în cea mai mare parte pe loc[6]. Faptul că aceste organisme nu au fost restructurate a oferit comuniştilor pretextul pentru subminarea guvernului Sănătescu. În acelaşi timp, autorităţile sovietice au început să slăbească forţele armate şi de poliţie ale României.

La 2 octombrie, Înaltul Comandament Sovietic a solicitat reducerea forţelor de poliţie de la 18.000 la 12.000 de persoane. La 6 octombrie l-a obligat să demisioneze pe generalul Gheorghe Mihail, şeful Statului-Major român, care s-a opus ordinului dat de ruşi ca toate unităţile militare româneşti să fie dezarmate, cu excepţia celor 12 divizii ce luptau alături de ei. Succesorul lui Mihail, generalul Nicolae Rădescu, a acceptat, nu fără a protesta, solicitarea sovietică (din 26 octombrie) ca armata română din ţară să fie redusă de la 13 divizii complete la trei divizii scheletice, cu un total de 10.000 de oameni, iar numărul grănicerilor şi al jandarmilor să fie micşorat de la 74.086 la 58.018. Acest proces a continuat în următorii trei ani, ducând la scăderea forţelor armate româneşti de la 419.000, în mai 1945, la 136.000, în decembrie 1947[7].

Aceste acţiuni ale autorităţilor sovietice au făcut ca partidul să-şi urmeze calea fără obstacole serioase. Prima lui sarcină era să-şi consolideze capul de pod din guvern, ceea ce presupunea accesul la ministerele-cheie – Interne, Apărare, Justiţie –, precum şi obţinerea sprijinului maselor, care putea fi folosit pentru a cere o transformare politică radicală. La 2 octombrie, Partidul Comunist şi Partidul Social Democrat şi-au unit forţele, formând Frontul Naţional Democrat (FND). Membrii Frontului i-au ameninţat pe muncitorii de la principalele fabrici din Bucureşti şi din ţară cu arestarea de către armata sovietică, dacă refuzau să-i aleagă pe reprezentanţii FND în locul vechilor comitete muncitoreşti. Noile comitete au preluat apoi cantinele muncitoreşti, precum şi procedurile de raţionalizare a alimentelor, astfel încât, în scurt timp, FND a ajuns să controleze cea mai mare parte a industriei, forţând muncitorii să i se supună, sub ameninţarea retragerii raţiilor şi a bonurilor speciale de alimente.

În industrie şi în alte domenii, ameninţările erau întărite de „Formaţiunile de Luptă Patriotice", provenite din nucleul de muncitori înarmaţi care-l preluase pe Antonescu după arestare. Creşterea numărului lor, în septembrie 1944, era supravegheată de Serviciul de Securitate Sovietic, NKGB, şi se afla sub comanda lui Emil Bodnăraş. Era o acoperire ideală pentru pregătirea de agenţi şi executanţi care urmau să fie infiltraţi în poliţie şi în forţele de securitate atunci când comuniştii obţineau controlul asupra Ministerului de Interne. Gărzile au fost utilizate pentru a-i elimina pe „fascişti" şi pentru a le arăta recalcitranţilor ce înseamnă să li se opună. Când a fost nevoie, au beneficiat de cooperarea logistică a comandamentului rusesc. Printre ei se aflau foşti deţinuţi şi legionari, ale căror tehnici de intimidare fuseseră, bineînţeles, perfecţionate la sfârşitul anilor '30[8]. La 15 ianuarie 1945, primul-ministru, generalul Rădescu, a ordonat desfiinţarea Gărzilor, însă Georgescu şi Bodnăraş au ignorat, pur şi simplu, ordinul. Armata română, mutilată, fiind absentă sau dezarmată, guvernul nu dispunea de o forţă compensatoare.

Acordul de armistiţiu stipulase desfiinţarea „tuturor organizaţiilor pro-hitleriste (de tip fascist)" (art. 15). Această prevedere, concepută în sens larg, a fost interpretată liber. La începutul lui septembrie, ministrul de Externe, Niculescu-Buzeşti, şi Stârcea, mareşalul Palatului (ambii personaje importante în lovitura de stat de la 23 august), au cerut înfiinţarea imediată a unui tribunal pentru judecarea criminalilor de război şi a persoanelor filo-germane care deţinuseră poziţii de răspundere. Maniu a ridicat însă obiecţii de natură juridică, iar propunerea a fost abandonată[9].

Astfel, temerile celor care făcuseră propunerea s-au adeverit: lichidarea fascismului a căzut în sarcina ruşilor şi a protejaţilor lor locali. Trebuie să amintim aici că războiul împotriva Axei, care continua, era în mare măsură privit ca o cruciadă antifascistă şi că existau destui în România care, într-un sens sau altul, puteau fi consideraţi „fascişti", iar guvernele de după lovitura de stat s-au dovedit ezitante în rezolvarea acestei probleme. Astfel încât o agitaţie vizând eliminarea fasciştilor putea conta pe un anumit sprijin popular. Evenimentele au demonstrat în scurt timp că, în practică, termenul „fascist" ajunsese să însemne ceea ce spuneau comuniştii că este şi că ei o puteau spune prin demonstraţii „spontane" şi prin presă, care a fost adusă curând sub controlul lor[10].

La 8 octombrie FND a organizat prima demonstraţie de masă din Bucureşti, la care circa 60.000 de persoane au cerut demisia guvernului Sănătescu pentru că nu reuşise să-i înlăture pe „fascişti" din viaţa publică. În ziua următoare, generalul Vinogradov, şeful Misiunii Militare ruse, a cerut guvernului arestarea a 47 de români, acuzaţi de crime de

război, printre ei aflându-se şi doi miniştri în funcţie, generalul Gheorghe Potopeanu, ministrul Economiei Naţionale, care fusese pentru o scurtă perioadă guvernator militar al Transnistriei, şi generalul Ion Boiteanu, ministrul Educaţiei. Încetineala cu care a acţionat Sănătescu împotriva oficialităţilor din timpul lui Antonescu a dat apă la moară Partidului Comunist şi autorităţilor sovietice, care i-au acuzat pe români că nu respectă articolele 14 şi 15 din acordul de armistiţiu. Oficialii români au replicat că administraţia nu putea funcţiona dacă se făceau epurările pe scară largă cerute de ruşi[11]. O confirmare a acuzaţiilor înaintate de comunişti a venit din partea Oficiului american pentru Servicii Strategice (OSS), în al cărui raport din februarie 1945 se afirma că în primele şase săptămâni după lovitura de stat din august 1944 guvernul Sănătescu a demis doar opt oficiali români[12].

Demonstraţiile vizau şi anumite personalităţi politice, de care comuniştii doreau să se debaraseze. Unul dintre ei a fost noul ministru de Interne, Nicolae Penescu, naţional-ţărănist, antisovietic înverşunat. S-au organizat demonstraţii de masă pentru a se striga „Jos Penescu!". La sfârşitul lui noiembrie, FND s-a folosit de un conflict de mahala pentru a cere demiterea lui[13]. Nişte soldaţi români beţi au împuşcat doi sindicalişti, pentru care FND a organizat o înmormântare monumentală. Presa comunistă s-a dezlănţuit cu privire la „gloanţele fasciste hitleriste din armele automate ale Coloanei a Cincea sprijinite de conducătorii Partidului Naţional Ţărănesc". Miniştrii ţărănişti şi colegii lor liberali s-au retras din cabinetul Sănătescu, pe care îl considerau mult prea tolerant faţă de hărţuielile comuniştilor. La 2 decembrie, regele i-a solicitat generalului Nicolae Rădescu, fostul şef al Statului-Major General, care nu era membru al vreunui partid politic, să formeze guvernul[14].

Rădescu era sprijinit cu tărie de regele Mihai, care, la 4 decembrie, i-a atras atenţia lui Andrei Vîşinski, adjunctul ministrului sovietic de Externe, că activităţile comuniştilor ameninţau să arunce ţara în anarhie. Printre aceste activităţi se număra şi o campanie neîntreruptă în ziarul partidului, *Scânteia*, care înfiera aşa-zisa neîndeplinire a principalelor condiţii din acordul de armistiţiu. *Scânteia* a publicat din nou, la 6 decembrie 1944, acuzaţia ruşilor că guvernul român se sustrage sistematic de la achitarea datoriei directe faţă de Uniunea Sovietică şi că sprijină pe faţă o administraţie care sabotează acordul de armistiţiu. Responsabili erau liderii aşa-numitelor „partide istorice" din România (PNŢ şi PNL), majoritare în guvernul Sănătescu. Concluzia era de rău augur:

> Comandamentul sovietic din această parte a frontului sovieto-german manifestă o răbdare uriaşă, de care profită acei politicieni români care au transformat această regiune a frontului într-o zonă de intrigi ce subminează mobilizarea forţelor poporului român şi ordinea fundamentală din ţară[15].

Regele i-a spus lui Vîşinski că, în condiţiile în care Uniunea Sovietică îi sprijinea în continuare pe comunişti în acest fel, el se va simţi obligat să abdice şi să părăsească ţara. Se spune că Vîşinski a fost surprins de fermitatea regelui şi a negat vreo implicare sovietică. În remanierea guvernamentală, FND, dominat de comunişti, sperase să obţină Ministerul de Interne, dar Rădescu şi-a păstrat postul. De aceea, liderii partidului, Ana Pauker şi Vasile Luca, au refuzat chiar şi să discute prezenţa FND-ului în noul guvern. Până la urmă, la ordinul lui Vîşinski, au dat înapoi[16]. Rădescu a cedat totuşi comuniştilor postul de ministru adjunct de Interne, numindu-l pe Teohari Georgescu, membru al

Comitetului Central al partidului; colegii săi comuniști din cabinet erau Pătrășcanu, ministrul Justiției, și Gheorghiu-Dej, ministrul Comunicațiilor și Lucrărilor Publice.

Decizia lui Vîșinski aruncă un strop de lumină asupra intențiilor din acel moment ale rușilor. Misiunea sa pe termen lung era pregătirea României pentru sovietizare, dar prioritatea pe termen scurt rămânea încheierea războiului cu Germania în cel mai scurt timp posibil. Instabilitatea din România putea compromite atingerea acestui țel. În plus, PCR nu era încă destul de puternic pentru a prelua administrarea țării, unde majoritatea populației era ostilă comunismului; de aceea, dacă regele ar fi abdicat, probabil că rușii ar fi trebuit să-și asume ei înșiși o parte din administrarea României. Această acțiune ar fi dezvăluit Marii Britanii și Statelor Unite motivațiile lor. În consecință, Vîșinski a redus presiunea în România. A părăsit țara așa cum venise, fără să anunțe pe nimeni, la 8 decembrie 1944[17].

Astfel, pentru o scurtă perioadă, mitingurile și demonstrațiile de stradă ale FND-ului au încetat, însă infiltrarea comuniștilor în instituțiile statului a continuat cu aceeași intensitate. Teohari Georgescu și-a instalat oamenii în nouă dintre cele 16 prefecturi din țară, cu ordinul strict de a ignora instrucțiunile guvernului și de a asculta doar de el. De asemenea, a ignorat cererea lui Rădescu de a desființa Miliția comunistă, alcătuită din 10.000 de persoane, și a angajat la Siguranță agenți pregătiți în cadrul „Formațiunilor Patriotice". Calmul relativ s-a încheiat o dată cu publicarea apelului de Anul Nou către popor al FND-ului, în care guvernul Rădescu era condamnat că nu a reușit să îndeplinească termenii din acordul de armistițiu, solicitându-se realizarea în termen de șase săptămâni a reformei agrare pentru toate proprietățile ce depășeau 50 de hectare.

Curând, s-a văzut limpede că mișcările PCR-ului erau dirijate de sovietici. La începutul lui ianuarie 1945, Ana Pauker și Gheorghiu-Dej s-au întors de la Moscova, pretinzând că „primiseră aprobarea Moscovei pentru aducerea la putere a unui guvern comunist"[18]. Acțiunile FND-ului au întărit această pretenție. FND-ul i-a atacat pe partenerii săi de guvernare, PNL și PNȚ, numindu-i „fasciști" care se opun voinței poporului. La 29 ianuarie, FND și-a publicat programul de guvernare, unde PNL-ul și PNȚ-ul apăreau drept „reacționarii" ce se opuneau voinței populare și unde se cereau formarea unui nou guvern, reforma agrară imediată și democratizarea armatei[19]. Când liberalii și țărăniștii au încercat să răspundă la aceste acuzații, ziarele lor și-au încetat apariția, din cauza refuzului sindicatelor tipografilor, controlate de comuniști, de a le tipări și a apariției unor comitete „activiste" în ateliere.

Acționând conform cu instrucțiunile lui Vîșinski, Gheorghiu-Dej i-a propus liderului disident liberal Gheorghe Tătărescu să intre în FND, pentru a da aparența unei baze lărgite. La 31 ianuarie, Gheorghiu-Dej a raportat consiliului FND despre discuțiile cu Tătărescu, care își declarase disponibilitatea de a intra în FND. „Există părerea", a declarat Gheorghiu-Dej, „în locuri foarte competente [adică la Moscova], că e nevoie să ni-l apropiem pe Tătărescu, nu să-l respingem". Vasile Luca s-a declarat de acord; pentru el, Tătărescu „reprezenta puterea economică". Însă Lothar Rădăceanu era mai puțin încântat, criticând toleranța lui Tătărescu față de legionari și faptul că „le era cel mai mare apărător". Gheorghiu-Dej privea atragerea lui Tătărescu nu doar din perspectiva avantajelor pe care acesta le putea aduce FND-ului, ci și din punctul de vedere al neplăcerilor pe care i le putea produce lui Maniu: „Maniu dorește să scape de el [Tătărescu], care îi este un adversar periculos... Hai să ne ocupăm serios de ruperea frontului național-țărănesc", a încheiat Gheorghiu-Dej[20].

Presa comunistă îl acuza pe Rădescu de sabotarea armistiţiului, prin faptul că nu curăţa societatea românească de „fascism", însă uita să menţioneze că nici în ministerele conduse de comunişti nu se făcuse ordine. Teohari Georgescu a trimis presei o scrisoare deschisă, în care îl acuza pe Rădescu de împiedicarea „decontaminării" Ministerului de Interne. Într-o şedinţă de cabinet furtunoasă, la 14 februarie, Rădescu a solicitat demisia lui Georgescu pentru insubordonare. Georgescu, susţinut de colegii săi comunişti din guvern, a refuzat să plece, iar primul-ministru a răspuns, la 16 februarie, prin publicarea a trei circulare, în care ordona comisiei însărcinate cu realizarea listelor de oficiali ce urmau a fi probabil înlăturaţi să-şi îndeplinească sarcina. Rădescu a reuşit să arate că această comisie de epurare a Ministerului de Interne, din care făcea parte şi Teohari Georgescu, nu examinase în trei luni decât 75 de cazuri din 300 şi că, în urma intervenţiei generalului, în 12 zile au fost rezolvate 137 de cazuri. În fapt, în timpul guvernului Rădescu au fost înlăturaţi 780 de ofiţeri (angajaţi ai Ministerului de Interne), dintr-un total estimat de 14.000[21].

Conştient de creşterea puterii lui Georgescu şi Bodnăraş, Rădescu a odonat, la 15 ianuarie, desfiinţarea „Formaţiunilor Patriotice", dar cei doi comunişti i-au ignorat ordinul. Georgescu refuza să-şi părăsească postul. A continuat să meargă la serviciu şi a trimis o telegramă către prefecţi, informându-i că, „în conformitate cu decizia consiliului FND, el va rămâne în post". „Vă recomand insistent", a continuat el, „să nu executaţi ordinele îndreptate împotriva poporului, date de generalul Rădescu, care s-a dovedit, prin acţiunile sale dictatoriale, duşman al poporului nostru"[22]. Între timp, Petru Groza, viceprim-ministru, îi încuraja pe ţărani să anticipeze reforma agrară, luând pământul de la latifundiari. Un articol din *Scânteia* din 13 februarie 1945 relata despre exproprierea moşiilor de către ţărani, în judeţele Prahova şi Dâmboviţa. Două zile mai târziu, într-o şedinţă a cabinetului, Rădescu l-a acuzat pe Groza de pregătirea unui război civil. Şi Rădescu, şi regele Mihai se temeau că stânga pregătea o lovitură de stat, mai ales că rapoartele semnalau trimiterea de către ruşi a unor trupe NKGB la Bucureşti[23].

FND-ul a organizat demonstraţii în câteva oraşe, printre acestea numărându-se Brăila şi Constanţa la Marea Neagră, Craiova în sud, Roman în Moldova şi Târgu-Mureş în Transilvania, cerând demisia guvernului Rădescu. Deşi mulţi dintre participanţi au venit din proprie iniţiativă, FND-ul a folosit şi şantajul pentru a-i mobiliza pe demonstranţi. Muncitorilor care nu s-au alăturat sindicatelor li s-au refuzat cartelele de alimente. Un raport din 4 februarie al poliţiei declara că în multe fabrici comitetele muncitoreşti erau dublate de aşa-numitele „comitete de sacrificiu", alcătuite din membrii partidelor de stânga. Acestea fuseseră înfiinţate pentru a se asigura că muncitorii urmau ordinele Partidului Comunist şi nu se alăturau altor partide sau organizaţii necomuniste[24].

Speranţele pe care poporul român ar fi putut să le aibă, din perspectiva declaraţiei despre Europa eliberată, adoptată la Conferinţa de la Yalta, cu privire la faptul că „drepturile suverane şi autoguvernarea" vor fi redate „acelor popoare care au fost private de ele cu forţa", s-au destrămat în scurt timp. „Gărzile patriotice" susţineau prin acte de banditism comitetele FND-ului, al cărui control asupra multor fabrici de primă importanţă din Bucureşti era contestat de muncitorii nemembri FND. Această campanie de violenţă comunistă a fost demarată la fabrica de armament ASAM, la începutul lunii februarie, şi s-a răspândit apoi la *Monitorul oficial* şi la uzinele „Stella", unde comitetele FND au fost alungate. La alegerile sindicale de la ASAM, doar 14 din cei 600 de muncitori au votat pentru candidaţii comunişti, în vreme ce 180 au votat pentru lista

nepartinică (ceilalţi s-au abţinut). La 6 februarie, 60 de membri ai „Formaţiunilor patriotice" şi doi soldaţi NKGB au năvălit la uzinele ASAM şi i-au bătut pe cei ce votaseră pentru lista independentă, luând 11 muncitori la sediul NKGB. La 19 februarie, 3.600 din cei 5.500 de angajaţi de la uzinele Malaxa au semnat o rezoluţie prin care solicitau demisia comitetului FND, condus de Vasile Mauriciu, fost legionar. Când rezoluţia a fost supusă la vot, în ziua următoare, comitetul FND a chemat în fabrică, pentru a-l apăra, ceferişti şi angajaţi de la tramvaie. Au izbucnit lupte între muncitorii de la Malaxa şi cei din afară, conflicte în care au fost ucişi câţiva muncitori, printre răniţi aflându-se şi liderul comunist Gheorghe Apostol. După încăierare, toţi cei ale căror cărţi de identitate dovedeau că votaseră au fost arestaţi şi duşi la sediile FND[25].

Tensiunea a crescut, deoarece la răul comis s-a adăugat şi denaturarea. *Scânteia* l-a acuzat pe Rădescu de încercarea de a declanşa un război civil; atacurile au fost reluate în *Graiul Nou*, ziarul Armatei Roşii în România, şi *Pravda*. Anatoli Pavlov, reprezentantul politic sovietic în Comisia Aliată de Control, s-a conformat scenariului, spunându-i principalului reprezentant american în cadrul Comisiei că, în cazul în care guvernul Rădescu „nu se debarasează singur... de elementele fasciste..., ne putem aştepta ca poporul însuşi să acţioneze"[26]. Evenimentele au atins punctul culminant la 24 februarie. La sfârşitul unei mari demonstraţii a FND-ului, mulţimea s-a deplasat în Piaţa Palatului, în faţa Ministerului de Interne, unde se afla biroul lui Rădescu. S-au tras focuri de armă şi au fost omorâţi câţiva oameni. La ordinul lui Rădescu, trupele române care păzeau clădirea au tras în aer, pentru a împrăştia mulţimea. Istoricul american Henry Roberts, pe atunci ofiţer OSS, relatează:

> [...] Priveam procesiunea şi eram în mulţime la mai puţin de 25 de metri de locul de unde s-au auzit primele împuşcături. Însă n-am fost în stare să aflu ce s-a întâmplat de fapt, şi nu ştiu nici până în ziua de azi. Ştiu că guvernul român îşi retrăsese trupele de pe străzi în acea zi, pentru a evita provocările. Mulţimea mergea în direcţia Ministerului de Interne, cu toate că nu era chiar limpede încotro se îndreaptă. Primele focuri au fost trase dintr-o armă mică şi de undeva din mulţime, dar de cine şi cu ce scop, nu ştiu[27].

Ceea ce s-a stabilit în mod clar ulterior, de către o comisie de medici români şi ruşi, a fost faptul că gloanţele extrase din corpurile victimelor nu aparţineau vreunui calibru folosit de armata română, însă aceste descoperiri au venit prea târziu pentru Rădescu. Incapabil să-şi stăpânească mânia faţă de această provocare, primul-ministru s-a adresat naţiunii la radio şi i-a numit pe liderii comunişti Ana Pauker şi Vasile Luca „hiene" şi „străini fără Dumnezeu ori ţară", o aluzie la originile lor neromâneşti şi la ateismul lor[28]. De data aceasta, ruşii au intervenit. Adjunctul ministrului sovietic de Externe, Andrei Vîşinski, a sosit pe neaşteptate la Bucureşti, la 27 februarie, şi s-a dus direct la Palat, solicitând înlocuirea lui Rădescu. Regele Mihai a ezitat şi i-a spus reprezentantului rus că trebuie să fie respectate procedurile constituţionale. În după-amiaza următoare, Vîşinski a revenit şi a cerut să afle ce măsuri adoptase regele. Când Mihai i-a spus că tocmai se sfătuieşte cu liderii politici, ministrul sovietic şi-a arătat nemulţumirea, pe un ton ridicat, şi i-a dat regelui un ultimatum, solicitându-i ca până la ora 18.00 să anunţe demiterea lui Rădescu. Regele, constrâns, a acceptat.

Mihai a cerut sprijin şi îndrumare reprezentanţilor englezi şi americani, însă, în ciuda unor proteste occidentale, la Bucureşti şi Moscova, cu privire la atitudinea lui Vîşinski, ministrul adjunct de Externe a continuat să forţeze nota:

> Toate forţele cu adevărat democratice din România trebuie să fie reprezentate în guvern, şi un astfel de guvern va fi în stare să asigure liniştea şi ordinea în România, adică în spatele frontului Armatei Roşii, asigurând în acelaşi timp îndeplinirea corectă şi conştiincioasă a termenilor armistiţiului[29].

Presiunii politice i s-a adăugat curând cea militară. La 28 februarie, generalul-colonel Ivan Susaikov, comandantul adjunct al grupului de armate din sud, l-a înlocuit pe generalul-locotenent V. Vinogradov în funcţia de adjunct al reprezentantului Comisiei Aliate de Control[30]. Fără a-i consulta pe colegii săi americani şi englezi, el a trimis pe front unele unităţi româneşti staţionate în Bucureşti şi în împrejurimi, iar pe altele le-a demobilizat. Locul lor a fost luat de trupele şi tancurile sovietice, care au ocupat Prefectura Poliţiei, Palatul Telefoanelor şi Cartierul General al Armatei române. Două grupuri de bombardiere româneşti şi două escadre de avioane de vânătoare cu sediul în capitală au fost desfiinţate, iar restul forţelor aeriene române au fost reţinute la sol. Sute de poliţişti civili şi în uniformă au fost demişi, iar trupele sovietice au început să patruleze pe străzile din Bucureşti, verificând documentele trecătorilor şi şoferilor, precum şi mijloacele de transport, nescăpând ocazia de a rechiziţiona şi mai multe vehicule româneşti.

La 1 martie, Vîşinski l-a informat pe rege că Petru Groza, adjunctul lui Rădescu şi omul de încredere al ruşilor, „este ales de sovietici". Mihai şi-a dat, împotriva voinţei sale, acordul ca Groza să formeze guvernul, dar liberalii şi ţărăniştii au refuzat să intre într-un guvern controlat de FND. Primul cabinet Groza a fost respins de rege. La 5 martie, Vîşinski i-a adus la cunoştinţă lui Mihai că, dacă guvernul Groza nu este acceptat, el „nu mai poate răspunde de continuarea existenţei României ca stat independent"[31]. De teama unei lovituri de stat, în după-amiaza zilei următoare regele a cedat presiunii ruşilor. Din acel moment, preluarea României de către comunişti s-a desfăşurat cu rapiditate[32].

Susaikov a explicat ulterior reprezentanţilor englez şi american, viceamiralul Stevenson şi, respectiv, generalul de brigadă Schuyler, că guvernul Groza fusese, într-adevăr, impus prin forţă, la ordinul mareşalului Malinovski, care se temea de o revoltă în spatele frontului. Susaikov fusese trimis la Bucureşti pentru a dezarma trupele române şi a-l aduce la putere pe Groza, cu scopul de a preveni o întoarcere a armelor de către români[33]. Acest argument nu este complet lipsit de temei. Nemulţumirea ruşilor faţă de tulburările din spatele liniilor îi fusese adusă la cunoştinţă lui Schuyler în acea vreme de către A. Pavlov, reprezentantul politic sovietic. La o şedinţă a Comisiei Aliate de Control din 14 februarie 1945, Pavlov îi spusese lui Schuyler că „nu se poate tolera nici un fel de dezordine în spatele armatelor sovietice... tot aşa cum nu pot fi acceptate nici un fel de activităţi fasciste în situaţia în care se află România"[34].

Din documentele de arhivă disponibile în prezent reiese faptul că au existat anumite neînţelegeri în cadrul conducerii Partidului Comunist în privinţa componenţei guvernului Groza. Se pare că rolul decisiv în această chestiune a fost jucat de Vîşinski. Într-o notă din 21 ianuarie 1945, trimisă lui Serghei Dangulov, primul-adjunct al şefului

departamentului politic al Comisiei Aliate de Control, Vîşinski i-a cerut acestuia „să menţină contacte şi relaţii cu Gheorghe Tătărescu", fost prim-ministru în timpul lui Carol al II-lea şi disident liberal[35]. Vîşinski l-a convins pe Gheorghiu-Dej să respingă solicitările venite la sfârşitul lunii februarie din partea reprezentantului PNL, Constantin (Bebe) Brătianu, cu privire la continuarea colaborării cu PNL şi PNŢ în cadrul guvernării. În schimb, Gheorghiu-Dej a făcut presiuni în direcţia realizării unei alianţe împreună cu Tătărescu şi cu gruparea disidentă din PNŢ condusă de Anton Alexandrescu. La o şedinţă a consiliului FND, desfăşurată la 26 februarie, Gheorghiu-Dej şi-a clarificat poziţia spunându-i tăios lui Brătianu că nu este împuternicit să discute cu el şi că propunerea lui (de a continua cooperarea) nu este acceptabilă. „Nu vedem vreun motiv ca guvernul actual să-şi continue activitatea." Comentând situaţia politică din acel moment, Gheorghiu-Dej a afirmat că, deşi FND-ul îşi consolidase poziţia în cadrul guvernului, nu reuşise să rezolve criza politică.

> Ceea ce am propus noi este lărgirea bazei politice. Forţele care alcătuiesc astăzi FND-ul nu sunt suficiente, trebuie să găsim noi aliaţi. I-am găsit în elementele progresiste dintre naţional-ţărănişti [...], şi, în al doilea rând, în grupul politic al lui Tătărescu. Nu mai putem face acelaşi gen de combinaţii cu reprezentanţii aşa-numitelor partide „istorice" aşa cum am făcut până astăzi[36].

Părerile lui Gheorghiu-Dej nu erau împărtăşite de ceilalţi comunişti din conducere. Vasile Luca, luând cuvântul la şedinţa consiliului FND din 5 martie, a arătat că, în ciuda neplăcerii FND-ului de a trata cu PNL şi PNŢ, „trebuie să facem tot ce este omeneşte posibil pentru a forma guvernul într-o manieră constituţională, în funcţie de interesele ţării şi de situaţia internaţională actuală, [şi] nu trebuie, în graba noastră, să distrugem totul"[37]. Ana Pauker dorea, în opinia lui Anton Alexandrescu, disidentul din PNŢ, un nou guvern, format în colaborare cu Maniu şi Brătianu, şi se spunea că era sprijinită de generalul Susaikov[38].

Noul guvern Groza era dominat de FND, care deţinea 14 din cele 18 posturi ale cabinetului. Comuniştii controlau Ministerul de Interne, pe cel al Justiţiei, Războiului şi Economiei Naţionale. Ţărăniştii şi liberalii disidenţi deţineau celelalte patru portofolii, cel mai cunoscut fiind fostul prim-ministru din timpul regelui Carol al II-lea, Gheorghe Tătărescu, pe vremuri adversar, iar acum aspirant la favorurile sovietice, care a fost numit prim-ministru adjunct şi ministru de Externe. Teohari Georgescu a fost adus în funcţia de ministru de Interne. Imediat după numirea sa, Georgescu a anunţat că „pentru a-şi îndeplini sarcinile... Ministerul de Interne trebuie să se bazeze pe un aparat poliţienesc puternic, care să fi fost epurat de toate elementele fasciste, colaboraţioniste sau compromise, pervertite prin practici şi obiceiuri venale şi antidemocratice"[39]. Din personalul de 6.300 de oameni al Ministerului de Interne, utilizat la 6 martie 1945, 2.851 de persoane au fost trecute în rezervă şi 195 demise. În locul lor au fost aduse „elemente cinstite, democratice şi capabile"[40].

Poliţia, Siguranţa, Jandarmeria şi Corpul Detectivilor au fost reorganizate, celui din urmă organism dându-i-se sarcina specială de a-i identifica şi aresta pe membrii Gărzii de Fier care erau încă activi[41]. Sub conducerea unui agent NKVD, Alexandru Nicolski, Corpul Detectivilor avea să furnizeze nucleul viitoarei Securităţi[42]. Tovarăşul lui Georgescu, Emil Bodnăraş, a fost numit secretar general al primului-ministru. Bodnăraş

ocupa astfel o poziţie-cheie, deoarece numeroase fire ale operaţiunii de preluare a puterii de către comunişti s-au legat în biroul său. El era şi agent NKGB, informându-i cu râvnă pe şefii săi de la Moscova despre atitudinea personajelor principale din noul guvern, precum şi despre manevrele din cadrul PCR.

La 7 martie, Groza a anunţat că va avea loc o epurare a „fasciştilor" din viaţa publică, iar la 2 aprilie, ziarul partidului, *Scânteia*, a declarat că sute de ofiţeri de poliţie şi din contraspionaj, „vinovaţi de dezastrul care se abătuse asupra ţării" (element al jargonului comunist ce desemna alianţa cu Germania), fuseseră arestaţi. Arestările au fost făcute pe 20 martie, de către agenţi sovietici născuţi în Basarabia, proaspăt angajaţi în cadrul poliţiei. Mulţi dintre ei fuseseră capturaţi de autorităţile româneşti în perioada interbelică şi fuseseră eliberaţi din puşcării după 23 august 1944. Pentru a desăvârşi controlul sovietic asupra forţelor de represiune, Groza a semnat, la 27 aprilie, un ordin prin care îi acorda secretarului său general autoritatea asupra serviciului de informaţii, SSI. Astfel a fost eliminat pericolul existenţei vreunei opoziţii faţă de sovietici şi comunişti din partea forţelor armate şi cu pregătire militară, iar noile instrumente pentru impunerea comunismului în România erau deja instalate.

Note

1. Paul D. Quinlan, *Clash over Romania : British and American Policies towards Romania : 1938-1947*, American-Romanian Academy of Arts and Sciences, Los Angeles, 1977, pp. 106-107.
2. Procesul-verbal al celei de-a doua întâlniri dintre delegaţiile sovietică, engleză şi americană, pe de o parte, şi delegaţia română, pe de altă parte, pentru stabilirea condiţiilor armistiţiului, întâlnire ce a avut loc la 10 septembrie, ora 22, arată fricţiunile dintre cei doi. Iată un exemplu :

   Dl Molotov a remarcat că România fusese învinsă şi că trebuie să recunoască această stare de fapt. Acest lucru trebuie să fie inclus în termenii armistiţiului.

   Dl Pătrăşcanu a ripostat că guvernul român actual nu este guvernul care luptase împotriva ruşilor, ci este cel care l-a răsturnat pe acela.

   Dl Molotov a subliniat faptul că România a cerut armistiţiu doar după ce fusese obligată la aceasta de spargerea frontului românesc de către Armata Roşie. Discuţia este încheiată ; preambulul rămâne în forma sa actuală ; a mai adăugat doar că armistiţiul va fi semnat de mareşalul Malinovski.

   Dl Pătrăşcanu a spus că românii doriseră să accepte armistiţiul încă din luna iulie.

   Dl Molotov a spus că a dori e una şi a acţiona e alta.

   (PRO, FO 371/44011, ff. 22-52 ; vezi şi V.F. Dobrinescu, *România şi organizarea postbelică a lumii, 1945-1947*, Editura Academiei, Bucureşti, 1988, p. 199.) Procesul-verbal diplomatic român al negocierilor a fost publicat în G. Buzatu, *România cu şi fără Antonescu*, Editura Moldova, Iaşi, 1991, pp. 259-271.
3. Cu toate acestea, armistiţiul a fost datat 12 septembrie.
4. Importanţa pe care sovieticii o acordau armistiţiului a fost exprimată public în cadrul unui prânz oferit de ministrul român de Externe, Constantin Vişoianu, în onoarea lui Andrei Vîşinski, adjunctul ministrului sovietic de Externe, la 14 octombrie 1944, la Bucureşti. În discursul său, Vişoianu a declarat că „la 23 august, la comanda Majestăţii Sale Regele şi la chemarea partidelor democratice, naţiunea română şi armata sa s-au ridicat până la ultimul om împotriva guvernului dictatorial". În replică, Vîşinski a îmbinat momentele 23 august şi 12 septembrie şi a evitat referirea la rege : „La 12 septembrie au fost stabilite bune relaţii între poporul rus şi poporul român. [...] Nu întâmplător, cealaltă zi, 23 august, a fost prevestitoarea ei. [...] În acea zi, acţiunea revoluţionară a poporului român, condusă de partidele democratice ale ţării, a pus capăt războiului criminal, [...] o dată de mare importanţă pentru politica internă a României. Cred că sunt îndreptăţit să spun că 12 septembrie are o importanţă egală pentru politica externă românească". Citat din raportul despre discursuri în Public Record Office, FO 371/43984. Accentul pus de Vîşinski pe data de 12 septembrie se poate să fi fost prima semnalare „oficială" a liniei partidului.
5. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. I, SRI, Bucureşti, 1995, p. 92. Ofiţerii arestaţi au fost Eugen Cristescu, şeful SSI, Gheorghe Cristescu şi Nicolae Trohani, ambii şefi de departamente, Florin Begnescu, ofiţer din secţia de contraspionaj, şi Eugen Haralamb.
6. Sarcinile de menţinere a ordinii publice erau îndeplinite de către Direcţia Generală a Poliţiei (organism căruia îi era subordonată Siguranţa), Corpul Detectivilor şi Inspectoratul General al Jandarmilor. Ultimul era responsabil pentru menţinerea ordinii publice în mediul rural. Toate cele trei organisme depindeau de Ministerul de Interne.
7. A. Duţu, „Comisia Aliată de Control destructurează Armata română (3)", în *Revista de Istorie Militară*, nr. 5, 1992, p. 221.

8. Unul dintre avantajele teoriei politice de clasă este că legitimează crima. Numărul victimelor Gărzilor, ucise pe loc sau care au murit în urma maltratărilor, nu a putut fi stabilit încă. În afară de rolul lor de „trupe de şoc", Formaţiunile de Luptă Patriotice (FLP) au jucat şi un rol în materie de informaţii, fiind infiltrate în SSI şi în serviciul de informaţii militare (Secţia a II-a a Statului-Major General român). Aceşti agenţi FLP au ocupat ulterior poziţii importante în Securitatea şi Miliţia comuniste. Vezi Claudiu Secaşiu, „Serviciul de Informaţii al PCR; Secţia a II-a Informaţii şi Contrainformaţii din cadrul Comandamentului Formaţiunilor de Luptă Patriotice (FLP) - Penetrarea serviciilor oficiale de informaţii (23 august 1944 - 6 martie 1945)", în *6 martie 1945. Începuturile comunizării României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995, pp. 146-157.
9. Vezi rezumatul rapoartelor OSS la Public Record Office, FO to Minister Resident, Cairo, no. 3251, 16 septembrie 1944 (WO 201 1602).
10. Soarta ziarului *Viitorul*, vechiul organ de presă naţional-liberal, este un exemplu concludent. În perioada septembrie 1944-februarie 1945, publicaţia a fost deseori suspendată din ordinul Comisiei de Control ca urmare a demascării falsurilor din comunicatele oficiale care anunţau eliberarea de către trupele ruseşti a unor oraşe deja eliberate de armata română şi a tipăririi unor editoriale care îi atacau pe liderii comunişti. În cadrul întreprinderii, începând din noiembrie 1945, un comitet comunist autodesemnat împiedica tipărirea unor articole critice la adresa FND. Muncitorii au capitulat, ameninţaţi fiind cu retragerea cartelelor de alimente şi cu deportarea. Editorul a fost ameninţat cu moartea. În cele din urmă, Comisia de Control a ordonat interzicerea ziarului la 15 februarie 1945, când toate ziarele necomuniste au fost suprimate. Una dintre acuzaţii a fost aceea că se tipăreau abrevieri dubioase. Era vorba despre distincţiile vicemareşalului Stevenson, şeful Misiunii Militare britanice, ale sale „CBE, DSO, MC" fiind interpretate drept un mesaj codificat.
11. Acelaşi argument a fost invocat, 45 de ani mai târziu, de către foştii comunişti din România, când au pledat pentru menţinerea în funcţii a membrilor birocraţiei ceauşiste, după Revoluţia din 1989.
12. Paul D. Quinlan, *op.cit.*, p. 116, nota 58.
13. James Marjoribanks, asistent al reprezentantului politic britanic în Comisia Aliată de Control, a trimis la Ministerul de Externe englez, la 2 decembrie 1944, procesul-verbal al unei discuţii cu Penescu. „Penescu a spus că acceptase postul din două motive: (a) pentru a asigura ordinea în ţară; (b) pentru a organiza alegeri locale. Comuniştii fuseseră de acord cu numirea sa, pentru că îl considerau un membru agrarian al aripii stângi a Partidului Naţional Ţărănesc. Dl Penescu a adus dovezi substanţiale: (a) că în incidentul armat provocat pentru a-l discredita fusese implicat un om care nu era un simplu muncitor, ci un fost legionar bogat, şi care fusese împuşcat deoarece avea o aventură cu o femeie căsătorită; (b) că unii foşti legionari erau încurajaţi să intre în Partidul Comunist (mi-a spus că îmi va trimite o fotocopie a ordinului dat în acest sens); (c) că un număr mare de arme - mitraliere, puşti, grenade etc., cărora le cunoaşte amplasamentul exact şi caracteristicile - fusese furnizat Gărzilor comuniste de către Armata Sovietică (FO 371/48547. R/95/28/37).
14. Rădescu (1874-1953) a obţinut Ordinul Mihai Viteazul, cea mai înaltă decoraţie militară românească, în timpul primului război mondial. Între aprilie 1926 şi iulie 1928 a fost ataşat militar al României la Londra. După reîntoarcerea în România, a devenit membru al gărzii militare regale. În 1930 a fost trecut în rezervă datorită vârstei. În noiembrie 1941 a fost arestat, din ordinul lui Antonescu, pentru că îi expediase o scrisoare sfidătoare baronului Killinger, trimisul lui Hitler, drept răspuns la remarcele dispreţuitoare ale baronului despre România. La 15 octombrie 1944 a fost numit şef al Marelui Stat-Major General, rămânând în această funcţie până la începutul lui decembrie. La 6 decembrie a fost numit prim-ministru şi ministru de Interne.
15. „În Bucureşti acum 50 ani", în *Magazin istoric*, vol. 28, nr. 12, decembrie 1994, pp. 49-50.

16. Dinu C. Giurescu, *Romania's Communist Takeover : The Rădescu Government*, East European Monographs, Boulder, Colorado, 1994, p. 135. Discutând cu un corespondent al agenţiei TASS, la sfârşitul lunii decembrie, Pătrăşcanu considera că Partidul Comunist a greşit provocând căderea guvernului Sănătescu, deoarece fusese înlocuit de mai energicul Rădescu. „Dacă înainte aveam un prim-ministru pe care FND îl avea în buzunarul său, acum avem un prim-ministru pe care îl are altcineva în buzunar." Când i s-a cerut să explice ce vrea să spună, Pătrăşcanu a declarat că în spatele lui Rădescu erau forţe interne şi externe ostile. „El se referea la englezi", a transmis Moscovei corepondentul TASS (F. Constantiniu, A. Duţu, M. Retegan, *România în război, 1941-1945*, Editura Militară, Bucureşti, 1995, p. 285).
17. *Ibidem*, p. 137.
18. Paul D. Quinlan, *op.cit.*, p. 120.
19. Programul de guvernare al Frontului Naţional Democrat, in Ioan Scurtu *et al.* (ed.), *Viaţa politică în documente*, Arhivele Statului, Bucureşti, 1994, pp. 93-96.
20. Stenograma şedinţei Consiliului FND, in *ibidem*, pp. 97-119.
21. *Cartea Albă a Securităţii*, ed.cit., pp. 12, 92. Numărul ofiţerilor de poliţie a rămas practic acelaşi până la reorganizarea poliţiei potrivit modelului sovietic în august 1948.
22. Din documentele personale ale dlui Ivor Porter, căruia îi sunt recunoscător pentru permisiunea de a vedea acest document. Georgescu şi Bodnăraş arătaseră aceeaşi desconsiderare faţă de Rădescu şi cu o lună înainte.
23. Paul D. Quinlan, *op.cit.*, p. 120. Ipoteza că Dej nici măcar nu s-a întâlnit cu Stalin în timpul vizitei sale la Moscova este susţinută de o telegramă pe care lordul Halifax, ambasadorul britanic la Washington, a trimis-o la Ministerul de Externe englez, la 3 februarie 1945. Burton Berry, reprezentant politic principal american în Comisia Aliată de Control din România, a raportat, la 30 ianuarie, despre o discuţie cu mareşalul Curţii Regale, în care acesta din urmă a declarat că regele Mihai „a stat de vorbă cu Gheorghiu-Dej, care a mărturisit că nu (repet : nu) s-a întâlnit cu liderii sovietici, dar «căpătase impresia generală» că poziţia românilor faţă de ruşi se va îmbunătăţi în condiţiile în care se va instala un guvern comunist". Comentând telegrama, un oficial al Ministerului de Externe englez a notat : „Mărturisirea lui Dej sugerează că el şi Pauker au pretins că au sprijinul ruşilor pentru programul lor, fără să-l aibă cu adevărat" (Public Record Office, FO 371/48547. R2516/28/37).
24. N. Tampa, „Starea de spirit din România la începutul anului 1945", in *6 martie 1945...*, ed. cit., pp. 312-318.
25. Într-un afiş realizat de muncitorii de la uzinele Malaxa la 23 februarie se afirma :
    Protestăm cu cea mai mare tărie împotriva tacticii teroriste pe care persoane irresponsabile din afara fabricii o folosesc la uzinele Malaxa în sprijinul comitetului de agitatori neruşinaţi care a fost menţinut pe poziţie împotriva voinţei muncitorilor. Protestăm faţă de violenţa mercenarilor înarmaţi care au fost aduşi cu camioanele, sub conducerea lui Gheorghiu-Dej, care a venit să impună voinţa unei minorităţi disparate ce şi-a împuşcat chiar propriii susţinători. Îi denunţăm pe huliganii care doresc să oprească cu focuri de armă exprimarea liberă a voinţei muncitorilor. Cerem arestarea bandelor înarmate de susţinători ai FND-ului, care au fost aduse din afară şi nu-şi au locul printre noi. Cerem arestarea lui Gheorghiu-Dej şi a altor agitatori troţkişti. Vrem alegeri libere şi vot secret. Vrem sindicate bazate pe profesiuni, şi nu hoarde manipulate politic. Cerem ca guvernul să asigure libertatea şi votul secret şi să înlăture teroarea la care ne supun nişte criminali irresponsabili. Vrem muncă şi ordine. Vrem pace. Jos cu teroarea din cadrul sindicatelor !
26. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. I, p. 122.
27. Henry L. Roberts, *Rumania : Political Problems of an Agrarian State*, Yale University Press, New Haven, 1951, p. 263, nota 29. Viceamiralul L. Bogdenko, vicepreşedintele Comisiei Aliate de Control, scria într-un raport trimis la Moscova despre faptul că „trupele române care

păzeau Ministerul de Interne au deschis focul. Unii dintre demonstranţi au tras şi ei. În acelaşi moment, a început să se tragă şi din clădirea Prefecturii Bucureşti". La ora 17.00, Bogdenko a solicitat ca primul-ministru să dea ordin ca toţi militarii, jandarmii şi poliţiştii să înceteze focul. Acelaşi ultimatum a fost transmis şi conducerii militare române, precum şi şefului Jandarmeriei. Solicitarea a fost acceptată (vezi T.A. Pokivailova, „A.Y. Vişinski, primul-adjunct al comisarului pentru afaceri externe al URSS, şi stabilirea guvernului Groza", în *6 martie 1945...*, ed.cit., pp. 53-54).

28. Textul discursului poate fi găsit în Ioan Scurtu *et al.*, *op.cit.*, pp. 149-150.
29. Fotocopii Rusia, pachet XII, document 5, p. 21. Citat în M. Ignat, „Implicaţiile Convenţiei de armistiţiu asupra evoluţiei vieţii politice româneşti", în *6 martie 1945...*, ed.cit., p. 33.
30. Preşedintele Comisiei, mareşalul Rodion Malinovski, comandant al celui de-al doilea front ucrainean, era ocupat cu desfăşurarea ostilităţilor din Ungaria şi Cehoslovacia.
31. Paul D. Quinlan, *op.cit.*, p. 128.
32. După demitere, Rădescu a fost luat sub protecţia englezilor şi a locuit nouă săptămâni în clădirea legaţiei, până când guvernele britanic şi sovietic au convenit ca Rădescu să se întoarcă fără probleme acasă. La 11 noiembrie a primit ordin din partea Ministerului de Interne să nu-şi părăsească domiciliul, ceea ce a şi făcut până în primăvara lui 1946, când poliţia i-a oferit o maşină, un şofer şi o gardă de corp. Un incident din 15 martie 1946 l-a convins să părăsească România în cel mai scurt timp posibil. În acea zi, în timp ce asista la un concert la Ateneul din Bucureşti, a fost atacat de un grup de oameni înarmaţi cu bâte, iar el şi garda sa de corp au fost răniţi. Fuga i-a fost pusă la cale de secretarul său, Barbu Niculescu. La 15 iunie, Rădescu, împreună cu secretarul său şi alte patru persoane, inclusiv un pilot român, a decolat de la aeroportul Cotroceni şi a fugit în Cipru. În 1947 s-a stabilit la New York, unde a contribuit la înfiinţarea unui Comitet Naţional Român anticomunist, aflat sub patronajul regelui Mihai. Activitatea acestui organism a fost finanţată cu câteva milioane de dolari, ce fuseseră scoase în acest scop din România, în secret, în perioada 1945-1946. În februarie 1950, Rădescu a solicitat ca aceşti bani să fie decontaţi din banii publici, dar pentru că alţi membri ai Comitetului n-au fost de acord, a demisionat. A murit la New York, la 16 mai 1953. Comitetul, a cărui preşedinţie a fost preluată de Constantin Vişoianu, a rămas activ până în 1975 (*Free Romanian Press*, vol. 29, nr. 3, martie 1984).
33. Susaikov a oferit această explicaţie la sfârşitul lui octombrie 1945, întrebându-i pe Stevenson şi Schuyler dacă ei ar fi procedat altfel. Aceştia au recunoscut că ar fi acţionat în acelaşi fel, dar considerau că această explicaţie ar fi trebuit să le fie oferită mai devreme (H. Hanak, „The Politics of Impotence: The British Observe Romania, 6 March 1945 to 30 December 1947", în I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu şi V. Cristian (ed.), *Românii în istoria universală*, vol. III/1, Iaşi, 1988, p. 433). Neliniştea ruşilor privind o posibilă revoltă a românilor fusese alimentată şi de infiltrarea unor agenţi germani şi a unor prizonieri de război români deţinuţi în Germania în unităţile româneşti, cu scopul de a le incita la revoltă. Roland Gunne, un ofiţer SD din Transilvania, s-a alăturat conducerii Armatei a IV-a române care lupta în Ungaria. Comandantul Armatei a IV-a era generalul Gheorghe Avramescu, care, înainte de lovitura de stat de la 23 august 1944, luptase împotriva ruşilor în Crimeea şi al cărui ginere, Ilie Vlad Sturdza, era fiul ministrului de Externe din guvernul legionar din exil, ce se stabilise la Viena la 10 decembrie 1944. Sentimentele antiruseşti ale lui Avramescu l-au transformat pe acesta în candidatul principal pentru o eventuală manipulare germană, iar Gunne şi simpatizanţii legionari l-au convins pe general să dezerteze împreună cu trupele sale şi să se alăture taberei germane în cazul unei contraofensive germane încununate de succes (P. Biddiscombe, „Prodding the Russian Bear: Pro-German Resistance in Romania, 1944-1945", în *European History Quarterly*, vol. 23, nr. 2, aprilie 1993, pp. 205-212, şi G. Klein, „Începuturile rezistenţei antisovietice în România (23 august 1944-6 martie 1945)", în *6 Martie 1945...*, ed.cit., pp. 295-311). La 3 martie 1945, Avramescu şi şeful său de stat-major, generalul Nicolae

Dragomir, au fost arestaţi la postul de comandă al celui de-al doilea front ucrainean, la Divin, în Cehoslovacia, la ordinele mareşalului Malinovski, de către ofiţeri de contraspionaj ai Armatei sovietice. Soarta lui Avramescu este neclară. Potrivit unui raport prezentat lui Stalin de către Beria şi adjunctul său Abakumov, generalul român a fost ucis într-un atac aerian german asupra Budapestei (G. Klein, art.cit., p. 309). Acest fapt este confirmat de un răspuns pe care Curtea Supremă a URSS l-a trimis în vara anului 1963 la o cerere a Ministerului de Justiţie din România, prin care se solicitau informaţii despre soarta lui Avramescu. În scrisoare se afirma că generalul murise la 3 martie 1945 lângă oraşul Iasbereni, în urma unui atac german, şi fusese înmormântat la Soshalom, un cartier din Budapesta (A. Duţu, F. Dobre, „S-a mai dezlegat o enigmă în cazul Avramescu?", in *Magazin istoric*, vol. 31, nr. 5, mai 1997, pp. 7-8). Autorităţile sovietice n-au menţionat niciodată arestarea generalului. Soţia şi fiica acestuia au fost arestate în aceeaşi zi. Fiica s-a sinucis trei zile mai târziu, iar soţia lui Avramescu a stat 11 ani în lagăre de muncă sovietice, înainte de a i se permite să se întoarcă în România (J. Urwich-Ferry, *Fără paşaport prin URSS*, Iskra, München, 1977, vol. II, pp. 51-57). Dragomir a fost dus direct în Uniunea Sovietică, unde a fost judecat şi condamnat la opt ani de muncă silnică. După ce şi-a executat sentinţa, a fost trimis la 4 aprilie 1953 să lucreze ca asistent veterinar la o fermă de stat din regiunea Kustanai. A solicitat repatrierea în România şi a revenit în ţară la 10 ianuarie 1956. La 11 ianuarie 1957, a fost arestat din nou, la Bucureşti, aparent fără nici un motiv. A făcut numeroase petiţii, fără nici un succes, şi a trecut prin mai multe închisori până când a fost eliberat, la 27 iulie 1963. A murit în 1981, la vârsta de 83 de ani (A. Duţu, F. Dobre, „Opt ani de muncă silnică pentru un post de felcer veterinar", in *Magazin istoric*, vol. 30, nr. 6, iunie 1996, pp. 47-52).

34. Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 34.
35. T.A. Pokivailova, „1939-1940: Cominternul şi Partidul Comunist din România", in *Magazin istoric*, vol. 31, nr. 3, martie 1997, p. 52.
36. Şedinţa Consiliului FND, 26 februarie 1945, Arhivele Centrale, din Institutul de Istorie a Partidului, ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, fond 80, inventar 1, dosar 16, pp. 7-8, 11. Gheorghiu-Dej a pretins ulterior, la o plenară a Comitetului Central, desfăşurată la 9-10 iunie 1958, că „el singur lucrase" pentru o coaliţie limitată cu Tătărescu, în timp ce Pauker, Pătrăşcanu şi oficialii sovietici din Comisia Aliată de Control doreau „ca noi să continuăm cu naţional-ţărăniştii şi naţional-liberalii" (R. Levy, „Power Struggles in the Romanian Communist Party Leadership During the Period of the Formation of the Groza Regime", in *6 martie 1945...*, ed.cit., p. 88). Se poate ca aceste cuvinte ale lui Gheorghiu-Dej să fi fost o încercare retroactivă de a arăta că acţionase independent de Uniunea Sovietică şi de aşa-numita „faţiune moscovită" a lui Luca şi Pauker; procedând astfel, el a omis să menţioneze rolul decisiv jucat de Vişinski.
37. „Stenograma Şedinţei Consiliului Frontului Naţional Democrat", in Ioan Scurtu *et al.*, *op.cit.*, pp. 170-171.
38. „Piese noi la «Dosarul Ana Pauker»", in *Magazin istoric*, nr. 10, octombrie 1992, p. 26; vezi şi R. Levy, art.cit., p. 88.
39. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. I, p. 92.
40. *Ibidem*. În iunie 1946, Georgescu a raportat că numărul personalului Ministerului de Interne ajunsese la 8.500, dintre care numai 4.084 lucraseră şi înainte de 23 august 1944.
41. *Ibidem*, p. 13.
42. Numărul ofiţerilor din Corpul Detectivilor a fost, potrivit documentelor disponibile, înjumătăţit, de la 221 în martie 1945 la 101 în ianuarie 1947. După martie 1945 au fost înrolaţi câţiva agenţi sovietici vorbitori de limba română, dintre care mulţi fuseseră, ca Nicolski, arestaţi de autorităţile române şi eliberaţi din închisoare după 23 august 1944. Printre aceşti agenţi se numărau Andrei Gluvakov, Vladimir Gribici, Mişa Protopopov, Vanea Didenko, Iaşka Alexeev, Mihail Postanski (Posteucă), Mişa Petruc, Alexandru Şişman şi Piotr Gonciaruc (P. Ştefănescu,

Istoria Serviciilor Secrete Româneşti, Divers Press, Bucureşti, 1994, p. 163). O biografie în serial a lui Nicolski a fost publicată în săptămânalul românesc *Cuvântul* (aprilie şi mai 1992) de către Marius Oprea. În octombrie 1944, Nicolski a intrat în poliţie, iar după instalarea guvernului Groza a fost numit şef al Corpului Detectivilor. La 17 aprilie 1947 a fost numit inspector general al forţelor de securitate, iar când s-a înfiinţat Securitatea, la 30 august 1948, a devenit unul dintre cei doi directori adjuncţi. Pentru alte detalii, vezi Dennis Deletant, „The Securitate and the Police State in Romania, 1948-1964", in *Intelligence and National Security*, vol. 8, nr. 4, octombrie 1993, pp. 13-14.

Capitolul 5

Impunerea modelului totalitar şi persecuţia religioasă

Instalarea guvernului Groza a dus la subordonarea totală faţă de comunişti a forţelor de ordine. S-au înfiinţat comitete cetăţeneşti pentru a sprijini poliţia, care fusese redusă, prin ordinul sovietic din 28 februarie, şi epurată, iar aceste comitete şi-au arogat dreptul de a controla actele oamenilor de pe stradă, de a scotoci prin case, căutând bunuri luate, chipurile, din Uniunea Sovietică în timpul războiului sau care ar fi aparţinut germanilor ori maghiarilor, şi de a inspecta locuinţele în vederea cazării unor refugiaţi sau ofiţeri sovietici. Nu exista nici un fel de control legal al acestor amestecuri abuzive în vieţile oamenilor, iar rapiditatea cu care, sub guvernarea Groza, poliţia degenera, transformându-se într-o forţă de represiune, a determinat generalizarea spaimei faţă de autorităţi.

Pentru a obţine verdictele pe care le dorea în procese, Vîşinski i-a ordonat, în aprilie 1945, lui Pătrăşcanu, ministrul Justiţiei, să dea afară peste 1.000 de magistraţi şi să-i înlocuiască cu adepţi fanatici ai noului regim[1]. Era important nu doar caracterul punitiv al acestor epurări, ci şi rolul lor de instrument. Cele două aspecte sunt legate: ameninţarea cu pedeapsa a fost folosită pentru a-i sili pe oameni să devină unelte ale comuniştilor. Groza însuşi i-a spus jurnalistului britanic Archie Gibson, la 23 mai 1945, că în cele două luni de când conducea guvernul fuseseră arestaţi 90.000 de români[2], dar nu avem informaţii care să confirme această cifră. Pentru unii au existat motive temeinice de arestare, ca în cazul lui Nicolae Sturdza şi Nelly Ostroveanu, membri ai unui grup legionar, care găzduiau 19 soldaţi germani ce locuiau în Bucureşti sub o identitate falsă şi care au fost arestaţi în martie. Pentru alţii situaţia era exact opusă: 13 polonezi erau ţinuţi în lagărul de la Caracal, fără să fi fost vreodată interogaţi. Persoanele condamnate pentru atrocităţile din timpul administraţiei româneşti din Transnistria au fost aspru pedepsite. Pătrăşcanu a introdus Tribunale ale Poporului pentru a-i judeca pe pretinşii criminali de război şi, la 22 mai, 29 de persoane, printre care se aflau generalii Nicolae Macici, Constantin Trestioreanu şi Cornel Calotescu, au fost condamnate la moarte, iar alte opt, la diverse termene de detenţie[3]. La 5 iunie, condamnările la moarte au fost comutate în închisoare pe viaţă[4]. În august 1945, descoperirea a două comploturi „teroriste" a dus la arestarea a aproximativ 20 de „simbriaşi ai fostului premier Rădescu" şi a unui al doilea grup de 17 oameni despre care s-a pretins că acţionau „împotriva unităţii naţiunii române". Ambele grupuri includeau şi naţional-ţărănişti.

Tânărul rege a fost zguduit de aceste evenimente şi a cerut ajutorul Angliei şi Statelor Unite, invocând principiile Cartei Atlanticului şi ale Declaraţiei de la Yalta. La 2 august, la sfârşitul Conferinţei de la Potsdam, cele două mari puteri au anunţat că vor semna

tratate de pace „doar cu guverne democratice recunoscute", precizare care le-a dat anumite speranţe regelui şi liderilor opoziţiei, Maniu şi Brătianu[5]. Ei au discutat un plan de înlăturare a guvernului Groza şi, la 20 august, regele i-a cerut lui Groza demisia, însă primul-ministru, susţinut de generalul Susaikov, a refuzat. Drept răspuns, regele Mihai a boicotat guvernarea; a refuzat să-i vadă pe miniştri şi să semneze decretele.

Impasul a durat mai mult de patru luni. I-a pus capăt conferinţa de la Moscova a miniştrilor de Externe din Statele Unite, Anglia şi Uniunea Sovietică, desfăşurată în perioada 16-26 decembrie 1945, când s-a hotărât ca o comisie, alcătuită din ambasadorii Clark Kerr şi Harriman şi ministrul adjunct de Externe Vişinski, să meargă la Bucureşti şi să-i recomande regelui Mihai să includă în guvern câte un reprezentant din PNŢ şi PNL. După această reorganizare, s-a stabilit să se desfăşoare alegeri libere „cât mai curând posibil, pe baza sufragiului universal şi a votului secret"[6].

Acordul de la Moscova a fost ultimul pas pentru recunoaşterea de către Occident a dominaţiei sovietice în România[7]. Dacă înţelegerea ar fi fost respectată cu stricteţe, ar fi fost o victorie determinată de nesupunerea regelui Mihai, însă, aşa cum aveau să o dovedească evenimentele, ea n-a făcut altceva decât să-i îngăduie Occidentului să-şi mascheze neputinţa. Groza a pus în practică termenii acordului, acceptându-i în cabinetul său, ca miniştri fără portofoliu, pe Emil Haţieganu de la ţărănişti şi Mihai Râmniceanu de la liberali, şi a promis, la 8 ianuarie 1946, că va organiza alegeri anticipate şi va garanta accesul la radio şi la presă pentru toate partidele. Pe baza acestor asigurări, Anglia şi Statele Unite şi-au exprimat, la începutul lui februarie, disponibilitatea de a recunoaşte guvernul Groza, aşteptându-se ca alegerile să se desfăşoare la sfârşitul lui aprilie sau începutul lui mai. Însă Petru Groza a tot tergiversat. La 27 mai, Anglia şi Statele Unite i-au reproşat lui Groza că nu-şi respectă promisiunile şi, în cele din urmă, cabinetul a emis o lege electorală prin care îşi asigura mari avantaje. Toate partidele de stânga urmau să candideze pe o listă comună, intrând şi PSD-ul, pe care comuniştii reuşiseră să-l dezbine.

Un nou val de arestări a început în mai 1946. Printre cei închişi s-a numărat generalul Aldea, ministrul de Interne din primul guvern Sănătescu, arestat la 27 mai sub acuzaţia de „complot pentru distrugerea unităţii statului român", pe motivul că „în vara anului 1945 reunise sub comanda sa diverse organizaţii subversive" într-o „Mişcare Naţională de Rezistenţă". Cel mai important dintre aceste grupuri era „Haiducii lui Avram Iancu", fondat în Transilvania la 1 decembrie 1944 de către personaje marcante din PNŢ, printre care se afla şi nepotul lui Iuliu Maniu. O aripă a acestui grup era „Divizia Sumanelor Negre", cu centrul de operaţiuni tot în Transilvania. La început, aceste grupuri acţionau independent, însă, într-o declaraţie dată la Siguranţă, Aldea a recunoscut că stabilise legături cu ele în toamna lui 1945 şi le reunise sub comanda sa. În realitate, Mişcarea Naţională de Rezistenţă nu era decât o sperietoare: principala sa activitate era distribuirea de materiale propagandistice anticomuniste rudimentare, iar acţiunile sale au constat în mare parte din atacurile „Haiducilor lui Avram Iancu" împotriva maghiarilor, ca răzbunare pentru uciderea unor români de către poliţiştii unguri în timpul dominaţiei maghiare în nord-vestul Transilvaniei. Aceste atacuri neliniştea cel mai mult autorităţile sovietice, existând pericolul declanşării unui război civil în Transilvania. Aldea a fost judecat, împreună cu 55 de „complici", în ajunul alegerilor din noiembrie 1946, şi condamnat la muncă silnică pe viaţă[8].

În timpul campaniei electorale, mitingurile opoziţiei erau adesea întrerupte de bande de huligani, iar când reprezentantul politic american la Bucureşti, Burton Berry, a protestat, Groza i-a spus că

> [...] atunci când anglo-americanii au acceptat decizia de la Moscova, ei se gândeau la alegerile libere din Anglia sau America, în timp ce ruşii se gândeau la alegerile libere din Rusia. Dacă avem în vedere prezenţa Armatei Roşii în România, se pare că alegerile se vor desfăşura potrivit părerii ruşilor despre ceea ce înseamnă liber şi neîngrădit[9].

Rezultatele alegerilor, desfăşurate la 19 noiembrie, nu au surprins Ministerul de Externe englez şi Departamentul de Stat. Blocul guvernamental a pretins că a obţinut aproape cinci milioane de voturi (84%), în timp ce naţional-ţărăniştilor le-au fost recunoscute 800.000, iar liberalilor mai puţin de 300.000. Au fost aleşi în total 414 deputaţi, într-un Parlament unicameral, dintre care 348 reprezentau partidele de guvernământ, iar 66 aparţineau opoziţiei. Diplomaţii occidentali şi corespondenţii de presă au considerat că rezultatele au fost falsificate şi, în consecinţă, Dean Acheson, secretarul de stat american, a declarat că guvernul său nu le va recunoaşte. În Camera Comunelor, Hector McNeil, subsecretar pentru Afaceri Externe, a susţinut că alegerile nu au fost nici libere, nici corecte. În timpul campaniei electorale, a afirmat el, partidelor de opoziţie nu li s-a dat libertate deplină de exprimare, iar în ziua votului s-au făcut aranjamente care au permis măsluirea pe scară largă a rezultatelor. Aceste afirmaţii sunt întărite de unele documente din arhivele PCR, publicate recent[10]. Însă, în ciuda dezaprobării rezultatelor, guvernul britanic, la sugestia Ministerului de Externe englez, a decis să nu susţină protestul adresat de americani ruşilor, în care cereau noi alegeri, din motivul stupid că Moscova va reacţiona evaziv.

Regele Mihai a ameninţat cu amânarea deschiderii Parlamentului, dar Burton Berry, căruia îi ceruse sprijinul, a fost în imposibilitatea de a-l încuraja. Semnarea tratatului de pace cu România, la 10 februarie 1947, a fost urmată de şi mai multe arestări. Clauzele sale politice erau atât de imprecise, încât Ministerul de Interne putea interpreta sintagme ca „organizaţie de tip fascist" şi „criminal de război" oricât de arbitrar dorea. Aşa cum a remarcat un observator britanic, „nu era menţionat organul juridic care să judece cazurile unor astfel de organizaţii sau criminali de război, şi aceasta i-a dat posibilitatea guvernului Groza să declanşeze răfuiala cu unii ţărănişti şi liberali, desemnându-i «fascişti» şi «criminali de război»"[11]. La 20 martie au fost arestate 315 persoane aparţinând partidelor din opoziţie, urmate în noaptea de 4 mai de alte 600. Nu exista nici o bază legală pentru aceste arestări ; cele din mai s-au făcut conform unui ordin ultrasecret al Ministerului de Interne, iar persoanele arestate au fost trimise în închisorile de la Gherla, Piteşti, Craiova şi Miercurea-Ciuc. Unii dintre cei 596 de oameni trimişi la Gherla erau ţărani care se opuseseră colectivizării, iar alţii erau profesori, medici şi preoţi care susţinuseră partidele de opoziţie în noiembrie 1946. Mulţi nici nu ştiau de ce fuseseră arestaţi. Unii au reuşit să evadeze, iar majoritatea au fost eliberaţi după şase luni, însă autorităţile comuniste îşi atinseseră obiectivul : intimidarea populaţiei şi pregătirea terenului pentru lichidarea partidelor de opoziţie.

Atmosfera de teroare ajunsese atât de densă, încât Tătărescu, vicepremierul, a trimis în luna mai un memoriu cabinetului, în care afirma că

[...] arestările preventive trebuie să înceteze, ca să se risipească atmosfera de nesiguranţă. Forţele de securitate trebuie să fie permanent în alertă, dar trebuie să acţioneze numai împotriva acelora care încalcă legea. Persoanele vinovate trebuie să fie pedepsite fără milă, dar numai după litera legii. Toate persoanele deţinute ilegal trebuie să fie eliberate[12].

Intervenţia lui Tătărescu a fost ignorată, întrucât campania de înlăturare a partidelor de opoziţie, aprobată de Stalin şi coordonată de Vişinski, intrase în faza finală. Lui Pintilie Bodnarenko, agent superior NKGB, aflat la Bucureşti pentru a supraveghea Siguranţa, i s-a ordonat să compromită conducerea Partidului Naţional Ţărănesc. Bodnarenko a trimis un agent să-l convingă pe adjunctul lui Maniu, Ion Mihalache, să fugă din ţară cu un avion pe care i-l punea la dispoziţie[13]. Planul a reuşit, iar la 14 iulie 1947, Mihalache şi alte câteva personaje importante din PNŢ au fost arestate, în momentul în care se pregăteau să zboare spre Turcia de la aerodromul Tămădău (aflat la circa 50 de km de Bucureşti). După câteva zile a fost reţinut şi Maniu, întreaga conducere a partidului fiind judecată, la 30 octombrie, pentru complot împotriva siguranţei statului. Maniu şi Mihalache au fost condamnaţi la muncă silnică pe viaţă, pedeapsă comutată ulterior în închisoare pe viaţă, şi nici unul dintre ei nu a mai apărut vreodată în public[14].

Ultimul obstacol în calea desăvârşirii dominaţiei sovietice asupra României era regele Mihai. Încă din 1945, existenţa unei monarhii în sfera sovietică părea, în contextul respectiv, o anomalie[15]. Tânărul monarh luptase eroic cu tentaculele sovietice care ucideau cu încetul independenţa ţării, adesea sprijinit doar de jumătate din Anglia şi Statele Unite, însă procesul regizat lui Maniu şi batjocorirea justiţiei din România erau semne evidente că lupta îi era zadarnică. Totuşi, poporul român se agăţa de el ca de ultimul simbol al speranţei într-un viitor sănătos şi stabil. În septembrie 1947, ministrul de Externe Tătărescu fusese obligat să demită câteva sute de membri ai corpului diplomatic, consideraţi pro-occidentali, iar la 7 noiembrie el şi ceilalţi membri liberali ai cabinetului au fost înlăturaţi din posturi, la insistenţele lui Groza. Regele a fost obligat să-i accepte pe Ana Pauker şi Vasile Luca în posturile de ministru de Externe şi, respectiv, ministru de Finanţe, iar la 23 decembrie Emil Bodnăraş a fost numit ministru de Război. Când regele s-a dus la Londra, la 12 noiembrie, împreună cu regina-mamă, pentru a asista la căsătoria prinţesei Elisabeta, Groza şi Dej, ultimul în calitate de prim-secretar al Partidului Comunist, au sperat că el va renunţa la tron şi nu va mai reveni. Într-adevăr, regele a cerut sfatul americanilor în această problemă, iar ambasadorul Statelor Unite la Londra i-a spus că revenirea în România „nu ar avea nici un rost"[16]. Cu toate acestea, regele, care şi-a anunţat în timpul călătoriei logodna cu prinţesa Ana de Bourbon-Parma, a luat hotărârea temerară de a reveni, împreună cu regina-mamă, la 21 decembrie. Nouă zile mai târziu, comuniştii au acţionat. Groza şi Dej i-au cerut regelui să vină la Bucureşti de la reşedinţa sa din Sinaia şi i-au prezentat o declaraţie de abdicare. Când Mihai a refuzat, cei doi i-au acordat o jumătate de oră de gândire. Între timp, au fost aduse trupe, care au înconjurat palatul regal. Regele a refuzat totuşi să semneze, dar Groza l-a ameninţat cu declanşarea unui război civil. Confruntat cu riscul vărsării de sânge, Mihai a cedat. Semnătura sa punea capăt existenţei regatului României, precum şi capacităţii ţării de a acţiona autonom. În aceeaşi zi, 30 decembrie 1947, a fost proclamată Republica Populară Română.

Ameninţarea cu forţa, folosită de conducătorii comunişti împotriva regelui, era tipică pentru însăşi natura Republicii Populare, o structură născută nu din voinţa poporului, ci din dictatura unui grup politic, marionetă a unui stăpân străin. Chiar legalitatea legii de înfiinţare a Republicii era dubioasă, deoarece procesul-verbal oficial al sesiunii speciale a Parlamentului unicameral, convocată în seara zilei de 30 decembrie, consemna că şedinţa durase doar 45 de minute. În acest timp, se pretinde că a fost prezentat proiectul de lege şi a fost ales un prezidiu, ambele măsuri fiind votate prin intermediul bilelor albe de către 295 de deputaţi. În plus, se spune că au fost 19 ovaţii care au întrerupt prezentarea. Există în primul rând îndoiala că ar fi putut fi adunaţi atât de mulţi deputaţi în Bucureşti, în timpul vacanţei parlamentare de Anul Nou, şi, în al doilea rând, că lucrările s-ar fi putut încheia atât de repede cum s-a spus[17].

O dată cu proclamarea Republicii, se putea pune temelia statului totalitar[18]. Primul pas a vizat fixarea României în blocul sovietic din punct de vedere militar. Acest lucru s-a înfăptuit prin încheierea unui tratat de prietenie, cooperare şi asistenţă mutuală între România şi Uniunea Sovietică, tratat semnat la 4 februarie 1948[19].

Al doilea pas l-a constituit consolidarea partidului unic de masă, compus dintr-o elită şi din membri fideli. Aceasta s-a realizat prin desfiinţarea principalelor partide de opoziţie, PNL şi PNŢ, în vara anului 1947, şi prin fuziunea PSD cu Partidul Comunist, la 12 noiembrie 1947[20]. După război, vechiul secretar al PSD, Titel Petrescu, şi-a văzut autoritatea erodată treptat, datorită infiltrărilor comuniste. Acest proces a culminat la congresul partidului din 10 martie 1946, când, la insistenţele unor membri marcanţi, ca Lothar Rădăceanu şi Ştefan Voitec, s-a votat în favoarea colaborării cu Partidul Comunist. Petrescu a părăsit congresul şi a rămas lider al unei rămăşiţe din PSD, intitulată Partidul Social Democrat Independent. Ultimul congres al PSD-ului oficial s-a desfăşurat la 5 octombrie 1947, la el participând Groza, Gheorghiu-Dej şi Ana Pauker; atunci s-a adoptat, cu ovaţii, rezoluţia de a fuziona cu Partidul Comunist. Potrivit cifrelor prezentate în cadrul congresului, PSD număra în acel moment circa o jumătate de milion de membri, dintre care se pare că numai jumătate s-au alăturat partidului nou format, numit Partidul Muncitoresc Român (PMR), care avea 1.060.000 de membri[21].

PMR şi-a ţinut primul congres la 21-23 februarie 1948, când Gheorghiu-Dej a fost reales secretar general, ceilalţi trei membri ai secretariatului fiind Ana Pauker, Luca şi Teohari Georgescu. Începea să se accentueze caracterul elitist al partidului şi s-au stabilit condiţii mai stricte pentru cei care doreau să devină membri. Nu se mai acceptau persoane din „fostele clase exploatatoare", iar cei care cereau să se înscrie în partid erau verificaţi cu atenţie şi treceau printr-o etapă obligatorie de „candidatură" sau probă.

O prefigurare a acestor măsuri împotriva celor consideraţi adversari ai regimului a apărut în raportul lui Dej la congres. El a afirmat că „gardiştii, spionii şi diversioniştii" sunt „duşmanii democraţiei româneşti". Atacuri asemănătoare la adresa membrilor clerului catolic, pentru care Biserica era „mijloc de propagandă îndreptată împotriva ordinii democratice", indicau ce li se pregăteşte[22]. La 26 martie, această categorie de „elemente duşmănoase" a fost completată cu „sabotorii", care, în viziunea lui Dej, trebuiau „lichidaţi fără milă". Astfel, metoda stalinistă de acuzare abstractă, urmată de lichidarea fizică a acuzaţilor, şi-a găsit locul printre metodele folosite de PCR. Practic, toate discursurile lui Dej din 1948 au fost o continuă tiradă, care incita la persecutarea adversarilor actuali sau viitori ai regimului, constituind, în acelaşi timp, şi o autorizare

a represiunii comuniste. De asemenea, i-au încurajat pe informatori şi pe „mardeiaşi" să acţioneze în spiritul „vigilenţei".

Primul pas către legalizarea represiunii a fost amendarea, la 27 februarie 1948, a Codului Penal care fusese în vigoare din 2 martie 1940. Codul revizuit a împrumutat o serie de concepte din legislaţia sovietică, străine de legislaţia românească, dar utile pentru consolidarea puterii politice comuniste. Au fost introduse noţiuni noi, ca „sabotaj contrarevoluţionar", „diversiune contrarevoluţionară" şi „agitaţie şi propagandă contrarevoluţionară", şi au fost aplicate imediat, pentru a justifica vânătoarea de legionari din întreaga ţară, în noaptea de 14 spre 15 mai 1948. Până la sfârşitul anului au fost arestate circa 4.500 de persoane, iar 1.162 de legionari au fost puşi sub supraveghere. Trebuie să subliniem faptul că raziile au dus la descoperirea a 6.000 de încărcătoare, 649 de grenade, 32 de mitraliere, 27 de pistoale-mitralieră şi 128 de pistoale, însă arestările n-au făcut decât să întărească hotărârea celor care erau pregătiţi să-şi transforme opoziţia în rezistenţă armată şi care, pentru a-şi atinge scopul, s-au retras în munţi[23].

Pasul următor în legalizarea represiunii s-a făcut prin decretul din 18 august, care completa Legea pentru urmărirea şi pedepsirea celor vinovaţi de crime de război sau de crime împotriva păcii şi siguranţei, apărută cu exact un an înainte. Pe baza acestei legi, Ministerul de Interne a ordonat arestarea a peste 1.000 de ofiţeri din SSI, Siguranţă şi Jandarmerie. Locul lor a fost luat de către oamenii Partidului Comunist.

Ca urmare a unei rezoluţii a Comitetului Central din noiembrie 1948, s-a declanşat o campanie de verificare a partidului de către ceea ce s-a numit „un *activ* nepartinic", format din circa 200.000 de anchetatori. Acesta era un eufemism pentru implicarea forţelor de securitate, a armatei şi a angajaţilor Ministerului de Justiţie[24]. Perioada de verificare a durat din noiembrie 1948 până în mai 1950 şi a vizat diverse valuri de înscrieri în partid.

Primul dintre aceste valuri îi cuprindea pe muncitorii neafiliaţi politic şi pe tinerii legionari, cărora în 1945 li se dăduseră posturi de răspundere în fabrici şi sindicate ca recompensă pentru intrarea în partid. Acest grup includea şi servitori, care fuseseră racolaţi de comunişti pentru a afla informaţii despre stăpânii lor. Al doilea val se produsese în 1946-1947 şi era alcătuit din unităţi militare, cum a fost divizia „Tudor Vladimirescu", formată din prizonieri români de război din Uniunea Sovietică[25]. Includea, de asemenea, şi personal administrativ român care lucra pentru armata sovietică. Al treilea val fusese generat de fuziunea cu PSD din 1948, iar cel de-al patrulea era format din cei care se alăturaseră noii birocraţii din instituţiile înfiinţate pentru a înfăptui revoluţia comunistă în toate sectoarele de activitate. Acest din urmă val cuprindea personalul din sfaturile populare (echivalentul primăriilor occidentale), ţăranii care se alăturaseră gospodăriilor colective şi fermelor agricole de stat, precum şi studenţii şi profesorii din sistemul restructurat al educaţiei. Cei mai mulţi considerau apartenenţa la partid fie un element decisiv pentru promovare sau pentru obţinerea de privilegii, fie o garanţie împotriva discriminărilor sau chiar a arestării, existând deci o doză apreciabilă de oportunism în motivaţia lor[26].

Procesul de verificare a dus la înlăturarea din Partidul Comunist a 192.000 de „elemente exploatatoare şi ostile", iar eliminarea lor a accentuat sentimentul de teroare care se infiltrase în cea mai mare parte a societăţii româneşti. Această epurare, ce viza crearea unei elite, a coincis cu programul partidului de revoluţionare a agriculturii, de industrializare a economiei şi de transformare a societăţii. Punerea în practică a

programului presupunea instituţionalizarea noului sistem comunist şi, în acest scop, a fost creată o organizaţie a partidului pentru a controla toate aspectele procesului. S-au înfiinţat secţii ale Comitetului Central pentru femei, tineret, ţărani, sindicate, transport, aprovizionare, industrie şi comerţ; toate acestea aveau corespondente şi la nivel local. S-a atribuit o mare importanţă pregătirii ideologice, care, pe lângă întărirea sentimentului de apartenenţă la o elită, asigura şi loialitatea faţă de partid şi proteja membrii de influenţe viclene din exterior. Partidul a înfiinţat în 1948 Şcoala A.A. Jdanov, pentru pregătirea ideologilor, iar în iulie 1949 aceasta a fost transformată într-o şcoală de ştiinţe sociale, pentru pregătirea profesorilor din domeniu. Pentru pregătirea activiştilor de partid a fost fondată Academia „Ştefan Gheorghiu". Sentimentul apartenenţei la o elită, exclusivismul, precum şi privilegiile aduse de funcţii au contribuit la sporirea coerenţei şi unităţii din rândurile partidului.

Al treilea pas în impunerea modelului totalitar sovietic în România a constat în introducerea unui sistem juridic de tip sovietic şi adoptarea, în aprilie 1948, a Constituţiei Republicii Populare Române. Epurările iniţiate de Lucreţiu Pătrăşcanu în aprilie 1945 au continuat pe toată durata mandatului său ministerial. Ajustarea sistemului juridic în acord cu scopurile politice ale Partidului Comunist a fost confirmată la 24 noiembrie 1947, prin adoptarea legii de reorganizare a mecanismului judiciar. Se stabilea principiul „alegerii" magistraţilor, numiţi şi „asesori populari", care erau nominalizaţi de către partid. „Asesorii", care stăteau alături de judecători, erau de două ori mai numeroşi decât aceştia din urmă, asigurând astfel triumful partidului în toate cauzele judecate. Cuvintele lui Pătrăşcanu au fost: „Incluzând reprezentanţii aleşi ai clasei muncitoare printre judecătorii din tribunale, justiţia a devenit cu adevărat justiţia poporului"[27]. Practica legală privată a fost interzisă printr-un decret din 31 martie 1950. Constituţia a urmat modelul Constituţiei sovietice din 1936. Parlamentul, unicameral, a fost numit Marea Adunare Naţională, descrisă ca „organ suprem al autorităţii de stat". Prezidiul, compus dintr-un preşedinte, un secretar şi 17 membri, acţiona în numele Adunării atunci când aceasta nu era în sesiune, ceea ce se întâmpla foarte des, iar organul executiv suprem era Consiliul de Miniştri. Cele trei organisme erau, desigur, supuse Partidului Comunist. Erau oferite cu generozitate garanţiile libertăţilor civile, însă erau golite de orice sens, aşa cum demonstra articolul 32: „Cetăţenii beneficiază de dreptul de asociere şi de organizare, dacă ţelurile urmărite nu sunt îndreptate împotriva ordinii democratice stabilite prin Constituţie"[28]. Respectiva ordine democratică era definită de către Partidul Comunist şi susţinută de către forţele de securitate.

Partidul a acţionat cu repeziciune pentru transformarea României conform modelului sovietic, prin intermediul normelor şi practicilor staliniste. Naţionalizarea, în iunie 1948, a întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, din minerit şi transporturi nu numai că a permis introducerea planificării cantitative centralizate, dar a distrus, în acelaşi timp, baza economică a celor stigmatizaţi ca duşmani de clasă. Confiscarea întreprinderilor şi ameninţarea patronilor au fost relativ uşor de realizat; agricultura punea însă probleme mai complexe. La 2 martie 1949, proprietatea asupra pământului a fost complet interzisă persoanelor particulare. Aceasta a permis lichidarea rămăşiţelor vechii clase a moşierilor, ca şi eliminarea chiaburilor, ţărani care angajau forţă de muncă sau închiriau utilaje agricole, indiferent de mărimea proprietăţii lor. Pământul, vitele şi echipamentul agricol aflate în posesia celor care deţineau până la maximum 50 de hectare – cât permisese legea agrară din 1945 – au fost expropriate fără compensaţie.

Practic, Securitatea şi Miliţia au acţionat, izgonind peste noapte 17.000 de familii din căminele lor şi mutându-le în zone de recolonizare. Pământul confiscat, totalizând aproape un milion de hectare, a fost fie comasat, creându-se ferme de stat (gospodăriile agricole de stat), fie organizat în colective (gospodăriile agricole colective), care erau deţinute în comun doar teoretic, pentru că în fapt erau conduse de stat, de vreme ce Ministerul Agriculturii hotăra ce trebuie să se cultive şi stabilea preţurile. Membrilor cooperatori li s-a permis deţinerea unor mici loturi, care nu depăşeau o jumătate de pogon.

Majoritatea ţăranilor, de la cei lipsiţi de pământ până la chiaburi – adică aceia care îşi lucrau pământul doar în familie –, au fost organizaţi în ferme de stat sau colective. Acest proces a presupus o constrângere pe scară largă, în ciuda promisiunii făcute de Dej sătenilor că „în nici un caz ţărănimea nu va fi silită să intre în colective"[29]. Rezistenţa la colectivizare a dus la arestarea a peste 80.000 de ţărani, dintre care 30.000 au fost judecaţi în public[30]. Colectivizarea a fost încheiată în 1962, 60% din totalul de 15 milioane de hectare de pământ cultivabil aparţinând gospodăriilor colective, 30% fermelor de stat, iar 9% în proprietate privată (acestea din urmă erau terenuri din zona montană, iar accesul dificil le făcea inadecvate pentru colectivizare).

Dizolvarea partidelor de opoziţie a fost urmată de lichidarea presei lor, astfel încât mijloacele de informare în masă au ajuns sub controlul total al statului. Bibliotecile şi librăriile au fost curăţate de titlurile necorespunzătoare din punct de vedere politic, iar activităţile ziariştilor, scriitorilor, artiştilor şi muzicienilor au fost puse sub autoritatea secţiei de propagandă a Comitetului Central al partidului. Nimic nu putea fi publicat sau prezentat publicului fără aprobare. Până la sfârşitul lui 1954 s-au tipărit în România aproape 13 milioane de volume din operele lui Lenin şi Stalin.

În acelaşi mod a fost abordată şi problema educaţiei. Prin Legea pentru reforma educaţiei, din august 1948, au fost închise toate şcolile străine, inclusiv cele conduse de ordinele religioase. S-au epurat corpul profesoral şi studenţimea. Profesori eminenţi au fost înlăturaţi de la facultăţile de istorie şi filosofie, iar locul lor a fost luat de activişti stalinişti, cel mai notoriu dintre cei din domeniul istoriei fiind propagandistul Mihai Roller. Ministerul Educaţiei a interzis folosirea anumitor materiale didactice şi a autorizat manualele ce cuprindeau preceptele marxist-leniniste. Marxism-leninismul, aşa cum îl interpretase Stalin, a devenit obiect obligatoriu de studiu în toate şcolile, începând cu ciclul gimnazial; predarea religiei a fost complet interzisă.

Ultimul obstacol important din calea impunerii modelului sovietic era Biserica. Securităţii i-a revenit sarcina de a-l îndepărta. În abordarea acestei probleme însă, PCR-ul nu a imitat soluţia sovietică. Şi Biserica Ortodoxă Română, şi cea Unită, sau Greco-Catolică, din Transilvania jucaseră, de-a lungul secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea, un rol de primă importanţă în menţinerea sentimentului de coeziune şi de identitate naţională, şi ambele se bucurau de fidelitatea a milioane de români. Dacă puteau fi manipulate pentru a servi scopurilor regimului, nu avea rost să fie distruse. Ortodoxia fusese declarată confesiunea dominantă, potrivit Constituţiei din 1923, iar Bisericii Ortodoxe i se acordaseră privilegii speciale, de exemplu plata de către stat a salariilor clerului; Partidul Comunist s-a folosit de această dependenţă pentru a controla ierarhia ortodoxă. Situaţia Bisericii Greco-Catolice era diferită: fusese creată la începutul secolului al XVII-lea ca urmare a activităţii iezuiţilor, care i-au convins pe mulţi români ortodocşi din Transilvania să accepte anumite dogme ale credinţei catolice, printre care

primatul papal. Atâta timp cât autoritatea supremă a acestei Biserici se afla la Roma, ar fi fost dificil pentru noul regim să o controleze. Astfel, deşi condamna în mod oficial credinţa religioasă, PCR a tolerat-o în cadrul anumitor restricţii impuse prin lege. În acest sens, a fost mai blând decât regimul sovietic. Tolerarea cultelor recunoscute presupunea supunerea acestora faţă de partid şi validarea sonoră a politicilor partidului, atât pe plan intern, cât şi în exterior.

Noile limite impuse libertăţii de acţiune a Bisericilor au fost instituite prin Legea confesiunilor religioase, din 4 august 1948, care reducea numărul cultelor religioase recunoscute de la 60, cum stabilise legea din 1928, la 14. Controlul activităţii tuturor Bisericilor din ţară era atribuit Ministerului Cultelor (reorganizat în 1957 ca Departament al Cultelor). Chiar dacă era anunţată de la început garantarea „libertăţii conştiinţei şi religiei" (articolul 1), aceasta era strict limitată de o prevedere ambiguă, conform căreia practicarea religiei trebuie să fie în concordanţă cu Constituţia, securitatea internă, ordinea publică şi morala (articolele 6 şi 7). Recunoaşterea legală a cultului putea fi revocată în orice moment (articolul 13). Restricţii similare derivau din articolul 32, care stipula că „preoţii care au atitudini antidemocratice pot fi privaţi temporar sau permanent de salariul plătit de stat". Li se solicita tuturor confesiunilor să trimită spre aprobare la Ministerul Cultelor câte un statut care să regularizeze activităţile în conformitate cu legile statului ; în schimb, Ministerul urma să plătească salarii pentru clerul confesiunilor recunoscute.

Chiar înainte de introducerea legii, Ministerul Cultelor din timpul guvernului Groza adoptase măsuri de epurare a ierarhiei Bisericii Ortodoxe (principala confesiune, cu circa 10,5 milioane de membri), înlăturându-i pe cei consideraţi adversari ai regimului. Totul s-a făcut sub aparenţa legalităţii. O lege din 1947 stabilise că vârsta maximă de activitate pentru membrii clerului era de 70 de ani şi, în aceste condiţii, au fost înlocuiţi unii dintre conducătorii a cinci mitropolii (Muntenia ; Moldova şi Suceava ; Transilvania, Crişana şi Maramureş ; Oltenia ; Banatul) şi 12 episcopii : mitropolitul Irineu al Moldovei, mitropolitul Nifon al Olteniei, episcopul Lucian al Romanului, episcopul Cosma al Dunării de Jos şi episcopul Gheronte al Constanţei au fost cu toţii obligaţi să se retragă. A doua lege, din acelaşi an, instituia controlul statului asupra alegerii episcopilor. Până atunci, adunările episcopale erau alcătuite din delegaţi aleşi de către parohii pe o perioadă de trei ani ; noua lege stabilea că adunările episcopale trebuiau să includă membri ai Parlamentului şi miniştrii care ţineau de acele dioceze, ceea ce garanta prezenţa majoritară a celor aprobaţi de regim[31]. În plus, în Sfântul Sinod Ortodox şi în Consiliul Naţional Bisericesc s-au infiltrat membri ai Partidului Comunist. Astfel, poziţiile-cheie din cadrul Bisericii au fost atribuite protejaţilor regimului, complet necunoscuţi populaţiei. Moartea patriarhului Nicodim, la 27 februarie 1948, a permis alegerea lui Iustinian (pe numele mirean Ioan Marina), care abia fusese uns, în decembrie 1947, mitropolit al Moldovei, ca succesor, la 24 mai 1948. Iustinian îşi datora ascensiunea rapidă lui Gheorghiu-Dej, ale cărui favoruri le câştigase adăpostindu-l câteva zile, în vara anului 1944, în biserica sa parohială din Râmnicu-Vâlcea, ca şi înscrierii sale bruşte în rândurile Partidului Comunist. În 1945, mitropolitul Irineu l-a numit episcop vicar la Iaşi, iar după pensionarea forţată a acestuia, în august 1947, Iustinian a fost însărcinat cu păstorirea arhiepiscopiei în numele partidului.

Noul statut al Bisericii Ortodoxe, conceput sub conducerea personală a lui Iustinian, îi asigura patriarhului controlul lărgit asupra administrării Bisericii, permiţându-i să

intervină în treburile interne ale diocezelor, cu sau fără aprobarea episcopilor. Aceste puteri se deosebeau radical de practica anterioară, care dădea episcopilor o mare libertate de acţiune. Prevederea caracteriza statul în întregime, deoarece crea o formă de administrare centralizată, care uşura manipularea Bisericii de către regim[32]. La fel ca în cazul partidului şi al instituţiilor statului, se cereau urmarea strictă a liniei oficiale, unanimitatea de opinii şi respectarea deciziilor adoptate de forurile superioare ale partidului. Noul statut a fost aprobat de Ministerul Cultelor şi, la 23 februarie 1949, a devenit lege.

Deposedând Biserica de bunurile sale, regimul a înlăturat motivaţia pentru o activitate independentă, făcând-o să depindă de stat. Astfel, orice participare a Bisericii la crearea societăţii civile a fost anulată dintr-o singură mişcare. Ca urmare a naţionalizării proprietăţilor şi fondurilor sale, Biserica Ortodoxă depindea de stat pentru a supravieţui. Potrivit Legii educaţiei din 3 august 1948, instituţiile şcolare bisericeşti – 2.300 de şcoli primare, 24 de şcoli secundare, 8 şcoli bisericeşti, 13 seminarii şi un conservator bisericesc – au fost fie preluate de stat, fie închise. Interzicându-se educaţia religioasă în şcoli, familia, oricare i-ar fi fost credinţa, juca un rol vital în transmiterea acesteia.

Două şcoli de preoţi au fost deschise – la Predeal, în 1948, şi la Bucureşti, în 1951 – pentru studenţi aleşi din rândurile organizaţiilor comuniste de tineret, iar în ianuarie 1949 s-a înfiinţat un institut teologic la Universitatea din Bucureşti. Spiritul în care erau instruiţi studenţii poate fi intuit din afirmaţia făcută în *Scânteia* din 22 februarie 1948: „Clerul român trebuie să urmeze exemplul clerului ortodox din Uniunea Sovietică, deoarece partidul clasei muncitoare nu poate rămâne indiferent la diversele prejudecăţi şi opinii mistice sădite în rândurile muncitorilor de către regimul burghezo-moşieresc"[33].

Aşadar, credinţa religioasă nu urma să fie scoasă în afara legii de către partid, ci urma să fie descurajată. Regimul a făcut eforturi să inhibe practicile religioase, interzicând botezurile şi cununiile religioase, precum şi sărbătorirea publică a Crăciunului şi a Paştelui. Membrii de partid au fost instruiţi să nu meargă la slujbele religioase, ca, de altfel, şi ofiţerii şi soldaţii. Căsătoriile civile erau singurele recunoscute oficial, chiar şi după ce cununia religioasă a fost îngăduită. În ochii celor care au respins preceptele ortodoxiei despre necesara supunere a Bisericii faţă de stat, prelaţii Bisericii Ortodoxe, ajungând la un compromis cu regimul, şi-au asigurat supravieţuirea cu preţul pierderii autorităţii morale.

Instituirea controlului guvernării comuniste asupra Bisericii Romano-Catolice şi a celei Greco-Catolice (Unite) s-a lovit de o rezistenţă mai mare. Acest fapt s-a datorat parţial legăturilor strânse cu Occidentul, care le făceau mai rezistente, dar şi faptului că episcopii au manifestat o demnitate, un curaj şi o fidelitate remarcabile faţă de credinţa lor. În orice caz, a existat o mare diferenţă în atitudinea regimului faţă de cele două Biserici: Biserica Unită a fost suprimată, dar cea Romano-Catolică a rămas, deşi nu a scăpat de persecuţie, lucru ce s-ar explica prin aceea că majoritatea credincioşilor romano-catolici erau maghiari, iar regimul din România a ţinut cont, în politica faţă de Biserică, de necesitatea de a evita acţiunile pe care poporul vecin şi frate le-ar fi putut interpreta ca îndreptate în mod special împotriva minorităţii maghiare. În consecinţă, politica Partidului Comunist faţă de Biserica Romano-Catolică nu viza desfiinţarea, ci manipularea ei, prin înlocuirea controlului de la Vatican cu cel de la Bucureşti. Această politică a reuşit doar în parte. Deşi a tăiat legăturile Bisericii cu Roma, regimul nu a reuşit să-şi impună propria autoritate. În perioada comunistă, Biserica Romano-Catolică s-a aflat într-o postură ambiguă, fiind tolerată, dar nerecunoscută. Nu s-a ajuns niciodată

la acord cu Ministerul Cultelor în privinţa statutului legal al Bisericii, din punctul de vedere al legii din 1948 privind confesiunile, astfel încât cea de-a doua ca mărime dintre Bisericile supravieţuitoare din România era, practic, nici legală, nici ilegală.

Statutul Bisericii Romano-Catolice fusese stabilit prin Concordatul dintre guvernul României şi Vatican, încheiat la 10 mai 1927. Potrivit acestuia, au fost înfiinţate cinci dioceze: Alba-Iulia şi Oradea – Satu Mare în Transilvania, în mare măsură maghiare; Timişoara, în Banat, predominant germană; Iaşi, în Moldova, şi Bucureşti, în principal româneşti. Mulţi dintre catolicii din Moldova erau ceangăi, populaţie de origine maghiară ce locuia în preajma oraşului Bacău şi fusese în mare parte asimilată. Din cei aproximativ 1,3 milioane de credincioşi, cam 450.000 aparţineau diocezei Alba-Iulia, 200.000 erau în Oradea – Satu Mare, 300.000 în Timişoara, 200.000 în Iaşi şi 80.000 în Bucureşti. În 1948, cei cinci episcopi erau: monseniorul Aron Marton la Alba-Iulia, monseniorul Ianoş Scheffler la Oradea – Satu Mare, monseniorul Augustin Pacha la Timişoara, monseniorul Alexandru Cisar la Bucureşti şi monseniorul Anton Durcovici la Iaşi. În primele luni ale acelui an, Concordatul a fost atacat violent de către presă şi conducătorii partidului, Dej afirmând, la 22 februarie 1948, că el este unicul obstacol în calea „democraţiei". Campania a culminat cu abrogarea unilaterală de către guvernul României a Concordatului, la 17 iulie 1948. Autoritatea Vaticanului asupra Bisericii a fost înlăturată prin Legea confesiunilor religioase, emisă la 4 august 1948. Articolul 41 stipula că, „pe teritoriul statului român, cultele religioase străine nu-şi pot exercita jurisdicţia asupra credincioşilor", o prevedere cu implicaţii grave şi pentru greco-catolici (uniţi)[34]. Guvernul a reuşit să reducă numărul diocezelor romano-catolice la două, Alba-Iulia şi Bucureşti, invocând articolul 22 din lege, care stabilea în mod arbitrar că o diocеză trebuia să aibă 750.000 de credincioşi pentru a putea exista. Pe această bază, trei dintre cei cinci episcopi au fost privaţi de scaunele lor, rămânând doar episcopul Aron Marton de Alba-Iulia şi episcopul Alexandru Cisar de Bucureşti.

De asemenea, legea stabilea că fiecare cult trebuia să prezinte Ministerului Cultelor propriul statut, pentru a fi aprobat, iar regimul a încercat să-i atragă pe episcopii catolici într-un compromis. Marton a conceput un set iniţial de propuneri, care au fost însă respinse de către guvern; autorul lor a fost arestat în iunie 1949[35]. Ceilalţi episcopi au avut aceeaşi soartă. În martie 1949, episcopul Ianos Scheffler de la Satu Mare a fost reţinut la mănăstirea franciscană de la Baia de Criş, fiind apoi mutat, în 1950, la celebra închisoare de la Sighet, unde a murit. Fostul episcop de Bucureşti, Alexandru Cisar, a fost arestat în iunie 1949, ca şi succesorul său, Augustin Pacha, împreună cu Aron Marton, episcopul de Alba-Iulia, şi Anton Durcovici, episcopul de Iaşi. Pacha a murit la scurt timp după arestare, Cisar a fost ţinut într-o mănăstire, Durcovici în închisorile de la Gherla şi Aiud, iar Marton la Ministerul de Interne de la Bucureşti; în 1950, toţi trei au fost transferaţi la Sighet, unde Durcovici a murit, la 10 decembrie 1951[36]. Lui Cisar i s-a permis să revină la Bucureşti cu puţină vreme înainte de moartea sa, în 1954[37].

Întrucât nu s-a putut ajunge la un *modus vivendi*, mulţi dintre cei 800 de preoţi romano-catolici şi 250 de călugări şi călugăriţe au fost arestaţi. În urma reformei învăţământului din 3 august 1948, şcolile confesionale au fost închise, ca şi seminariile catolice. Ziarele şi publicaţiile romano-catolice au fost interzise, iar prin decretul din 29 iulie 1949 toate ordinele şi congregaţiile catolice au fost desfiinţate. La 30 august 1949, s-a emis ordinul ca înainte de miezul nopţii toate mănăstirile şi schiturile să fie evacuate, iar agenţii Securităţii au fost însărcinaţi cu aplicarea neîntârziată a acestui ordin.

Ministerul Cultelor a exercitat, prin agenţii Securităţii, o presiune intensă asupra clericilor catolici rămaşi în libertate, pentru a-i obliga să se conformeze regimului. Tertipul folosit a fost crearea „Comitetului Catolic de Acţiune", a cărui sarcină era să strângă semnături pentru Apelul de Pace de la Stockholm şi să susţină plasarea Bisericii Catolice din România sub autoritatea supremă a Republicii Populare Române[38]. Comitetul a fost sprijinit de o adunare a preoţilor şi laicilor catolici, care a avut loc la Târgu-Mureş, pe 27 aprilie 1950, şi la care a participat şi o delegaţie ortodoxă, condusă de Petre Constantinescu-Iaşi, vicepreşedintele Academiei Române. Un personaj important din acest comitet era părintele Andrei Agotha, care fusese suspendat de Sfântul Scaun şi ulterior excomunicat. Cei care au refuzat să accepte deciziile comitetului au fost arestaţi, printre ei numărându-se monseniorul Luigi Boga, vicarul diocezei Alba-Iulia, considerat şeful ierarhiei romano-catolice în absenţa episcopilor, şi monseniorul Glaser, administratorul diocezei desfiinţate de la Iaşi. Cel din urmă a murit de infarct, la 25 mai 1950, în urma torturilor la care a fost supus; corpul său a dispărut, se presupune că în scopul de a împiedica ceremonia religioasă de înmormântare[39].

După ce i-a îndepărtat pe cei mai importanţi adversari ai comitetului, Ministerul Cultelor a intrat în negocieri cu acesta, pentru a redacta un nou „Statut de organizare, conducere şi funcţionare a confesiunii romano-catolice în Republica Populară Română". Documentul convenit îl recunoştea pe Papă drept autoritatea ecleziastică supremă a Bisericii în probleme de credinţă şi dogmă, însă în toate celelalte privinţe Biserica se supunea legilor statului. Era acceptat dreptul Sfântului Scaun de a numi episcopi; numirile urmau să se facă însă doar la recomandarea Bisericii Catolice din România şi cu aprobarea guvernului român. Comunicarea cu Roma urma să se desfăşoare exclusiv prin intermediul Ministerului Cultelor şi Ministerului de Externe, împiedicându-se astfel orice contact direct cu Vaticanul. Înainte ca aceste propuneri să fie prezentate tuturor catolicilor de către Comitetul de Acţiune, la 28 iulie 1950, Papa l-a instruit pe nunţiul O'Hara să se opună, anulând în acest fel orice posibilitate de a se ajunge la un compromis cu guvernul, aşa cum s-a întâmplat în Polonia.

Un comentator ulterior a criticat aspru atitudinea Vaticanului faţă de regimul din România. Hansjakob Stehle a afirmat că guvernul român era pregătit să accepte noile statute şi a întrebat dacă în acest fel nu s-ar fi putut asigura oare supravieţuirea pe parcursul epocii staliniste. În viziunea lui Stehle, Vaticanul a privit noile statute doar ca pe un „instrument inteligent de subjugare a Bisericii", ceea ce probabil au şi fost, însă ar fi trebuit să accepte riscul, „aşa cum a procedat cu succes Biserica Ortodoxă Română, şi astfel să încerce să salveze cel puţin posibilităţile duhovniceşti"[40].

Este foarte discutabilă opinia lui Stehle potrivit căreia acel compromis făcut de Biserica Ortodoxă ar fi fost un „succes". Stehle a criticat şi decizia de a se trimite un episcop american ca nunţiu la Bucureşti în momentul de apogeu al războiului rece, precum şi disponibilitatea Papei de a pregăti o Biserică clandestină. Papa l-a instruit însă pe O'Hara să numească episcopi clandestini abia *după* ce începuse arestarea episcopilor romano-catolici. În prima jumătate a anului 1950, nunţiul a numit 20 de administratori apostolici, alcătuind o listă de înlocuitori pentru cei care ar fi fost arestaţi. O'Hara l-a consacrat pe Joseph Schubert ca episcop de Bucureşti în capela nunţiaturii din Bucureşti, la 30 iunie 1930. În acelaşi mod, Adalbert Boros a fost numit episcop de Timişoara, iar Ion Duma - episcop de Iaşi. După o săptămână, guvernul i-a cerut lui O'Hara să părăsească România. Acesta fusese acuzat de „adunarea unor informaţii militare" într-un

proces în care era judecat şoferul său, deoarece incidentele privind hăituirea preoţilor şi credincioşilor de către trupele sovietice aflate pe teritoriul României fuseseră raportate nunţiului, care transmisese informaţiile compatrioţilor săi americani din Comisia de Control a Aliaţilor[41]. Înainte de a pleca, O'Hara a mai consacrat în secret şi câţiva episcopi uniţi, însă nici unul dintre aceştia nu a ajuns vreodată să oficieze ; până în 1951, toţi episcopii romano-catolici şi uniţi numiţi astfel au fost arestaţi. De exemplu, episcopul Duma a fost arestat la 5 decembrie 1951 şi reţinut la sediul Securităţii din Arad, iar mai târziu la cel din Cluj. A fost apoi trimis în puşcăria de la Sighet, unde a stat patru ani, fiind eliberat la 23 septembrie 1955, cu domiciliu forţat la Târgu-Jiu.

Continuându-şi campania de obţinere a aprobării noilor statute de către un număr cât mai mare de preoţi catolici, Comitetul Catolic de Acţiune a convocat un congres la Gheorghieni, în Transilvania, la 6 septembrie 1950. La reuniunea prezidată de excomunicatul Andrei Agotha au participat 120 de preoţi şi 150 de laici, fiind votată o moţiune finală care cerea stabilirea unor relaţii legale între Biserica Catolică şi stat. S-a luat decizia de a se convoca un nou congres, care să confirme acceptarea de către Biserică a noilor statute. Comitetul a lansat o vastă campanie de propagandă pentru a-i convinge pe clericii nehotărâţi să accepte situaţia. S-au desfăşurat adunări regionale la Oradea, Timişoara, Braşov şi Bucureşti, culminând cu congresul de la Cluj, din 15 martie 1951. Au participat 224 de clerici şi mireni, care aparent reprezentau cele 683 de parohii din România ; congresul, sub preşedinţia părintelui Grigore Fodor, a decis „să încorporeze Biserica Catolică în cadrul ordinii legale de stat, îndeplinind astfel dorinţa arzătoare a tuturor romano-catolicilor iubitori de pace din ţara noastră"[42]. A fost ales un consiliu executiv, condus de Fodor şi dr. Joseph Delner, şi s-a elaborat o declaraţie prin care se solicita permisiunea de a colabora cu autorităţile în organizarea activităţii Bisericii Romano-Catolice. Toţi preoţii au fost invitaţi să semneze acest jurământ de loialitate, iar cei care au refuzat au fost arestaţi.

Pentru unii dintre cei aflaţi pe lista lui O'Hara, care fuseseră arestaţi, semnarea declaraţiei însemna eliberarea din închisoare. Acesta a fost cazul canonicilor Franz Augustin şi Traian Iovanelli, ultimul fiind numit vicar capitular al diocezei catolice Bucureşti, în locul episcopului Schubert, la 5 aprilie 1951. La 3 iunie, Vaticanul a declarat invalidă numirea lui Iovanelli, ca şi pe acelea ale lui Agotha, Fodor, Joseph Torog, Mihai Kulcsar şi Joseph Pop, care fuseseră cu toţii urcaţi în ierarhie de către guvern. Lista clericilor arestaţi din cauza refuzului de a se supune regimului i-a inclus şi pe episcopii Schubert de Bucureşti şi Boros de Timişoara, ambii reţinuţi la 17 februarie 1951. Alte arestări au urmat în acel an[43]. Cei mai mulţi dintre arestaţi au fost aduşi în faţa unui tribunal militar, alături de episcopul Augustin Pacha, în septembrie 1951, într-un proces public. Au fost siliţi să mărturisească şi au fost condamnaţi pentru „spionaj în favoarea Vaticanului şi a Statelor Unite şi pentru încercarea de a înfiinţa un Partid Social Creştin cu scopul de a răsturna actualul regim cu ajutorul americanilor"[44]. Schubert a fost condamnat la închisoare pe viaţă, Pacha şi Boros la 18 ani de muncă silnică, părintele Gatti şi părintele Joseph Walther la 15 ani, părintele Ion Heber la 12 ani, iar părintele Schiopa la 10 ani. Pentru ca farsa să fie completă, Radio Bucureşti a transmis după proces o emisiune de 30 de minute în care acuzaţii şi-au repetat mărturisirile.

În încercarea cinică de a scăpa de răspunderea deceselor din închisori, Ministerul de Interne a ordonat din când în când eliberarea unor prelaţi de rang superior, a căror

sănătate era considerată deosebit de precară; episcopul Pacha a intrat în închisoare orb şi a fost eliberat în 1954, cu domiciliu forţat la Timişoara. A murit după doi ani. Alţii aproape că îşi îndepliniseră termenele de detenţie în momentul eliberării, prin amnistiile generale din 1963-1964, deşi eliberarea unora dintre ei a fost însoţită de restricţii. De exemplu, episcopul Schubert a ieşit din închisoare în iulie 1964, după 13 ani de temniţă, cu domiciliu forţat la Timişul de Sus, la sud de Braşov. Vaticanul i-a susţinut prea puţin pe episcopii întemniţaţi. „Singura atitudine recunoscută de Roma este aceea a monseniorului Schubert", răspundea Domenico Tardini (secretarul pentru afaceri extraordinare în cadrul Secretariatului de Stat), la 10 mai 1951, îndoielilor adunării canonicilor de la Catedrala din Bucureşti, când Schubert se afla deja de trei luni în închisoare şi nici un alt episcop român nu mai era în libertate. Acea „atitudine" onorabilă şi supusă oferea, desigur, celor din Occident, care vorbeau despre „Biserica tăcută din Răsărit" cu un fior de pietate, un alibi pentru propria lor nehotărâre politică[45].

Acei clerici care nu au fost „onorabili" şi „supuşi" au fost trataţi cu neîncredere de Vatican. Franz Augustin, eliberat din închisoare după semnarea unei declaraţii de loialitate faţă de regim, a fost numit administrator al diocezei Bucureşti în 1954 şi a rămas în funcţie până la moartea sa, în 1983. Deşi Vaticanul i-a îngăduit, în 1961, să fie *„ordinarius substitutus"* (administrator provizoriu), Sfântul Scaun a refuzat să-l promoveze la rangul de administrator apostolic. De-a lungul anilor '50, el s-a dedicat catolicilor din Bucureşti, făcând educaţie religioasă copiilor şi atrăgând congregaţii întinse la catedrală, dar toate acestea nu au reuşit să-i impresioneze pe cei de la Roma. Chiar dacă începuse să fie privit cu încredere de Sfântul Scaun, „alegerea" sa ca deputat în Marea Adunare Naţională a şters totul. Permisiunea de a merge la Roma pentru a participa la Conciliul de la Vatican, acordată în 1964 – el fiind primul preot catolic din ultimii 16 ani care primise acordul autorităţilor –, era o recompensă pentru serviciile pe care Ministerul Cultelor considera că le făcuse, lucru evidenţiat de refuzul autorităţilor române de a extinde această permisiune şi la episcopii *invitaţi* de Vatican. În consecinţă, Vaticanul i-a refuzat lui Augustin participarea la Conciliu.

Fidelitatea greco-catolicilor faţă de Biserica lor a declanşat o campanie brutală din partea regimului, cu scopul de a o distruge. Ultimele date disponibile înainte de interzicerea cultului indicau faptul că existau circa un milion şi jumătate de uniţi, cu 1.725 de biserici, 1.594 de preoţi, 34 de canonici şi 75 de prelaţi. Potrivit termenilor Concordatului din 1927, erau recunoscute cinci dioceze: Alba-Iulia – Făgăraş, cu scaunul la Blaj, Gherla, al cărei scaun s-a mutat în 1931 de la Gherla la Cluj, Oradea Mare, Lugoj şi Maramureş, cu scaunul la Baia Mare. În 1948, titularii acestor scaune erau episcopul mitropolit Ion Suciu, administrator apostolic al scaunului de la Blaj, Iuliu Hossu, episcop de Cluj, Valeriu Traian Frenţiu, episcop de Oradea Mare, Ioan Bălan, episcop de Lugoj, şi Alexandru Rusu, episcop de Baia Mare. Mai exista un vicar general la Bucureşti, episcopul Vasile Aftenie, care în 1940 fusese numit episcop auxiliar de Alba Iulia – Făgăraş, dar rămăsese la Bucureşti. Biserica avea 143 de case de cult, 377 instituţii de învăţământ şi 111 instituţii caritabile şi de binefacere[46].

Aceleaşi raţiuni politice care conduseseră la crearea Bisericii Unite în 1699 au fost invocate de către comunişti, pentru a o readuce în cadrul Bisericii Ortodoxe. Unirea cu Roma a fost catalogată în publicaţiile oficiale din timpul perioadei comuniste drept „antinaţională şi antiistorică", deoarece distrusese unitatea poporului român. Campania menită să-i atragă pe uniţi înapoi la Biserica Ortodoxă a fost o parte componentă a

acţiunii împotriva Concordatului, lansată în februarie 1948. La 31 martie 1948, Marea Adunare Naţională a adoptat decizia de pensionare a tuturor preoţilor în vârstă de peste 60 de ani, măsură care nu a fost recunoscută nici de ierarhia romano-catolică, nici de cea unită. Un apel special adresat uniţilor, „de a se reîntoarce în sânul Bisericii-Mame", a fost făcut cu ocazia centenarului Adunării de pe Câmpia Libertăţii de lângă Blaj, unde românii transilvăneni, ortodocşi şi greco-catolici se adunaseră la 15 mai 1848 pentru a cere recunoaşterea drepturilor lor naţionale:

> Astăzi, când Republica Populară Română garantează drepturi, politice, culturale şi religioase egale pentru toţi, indiferent de credinţă sau rasă, a persista într-o dezbinare spirituală care a răsărit din primejdia gravă în faţa căreia s-au găsit românii din Transilvania la 1700 înseamnă să părăseşti frontul unit al noilor destine pe care oamenii muncii de la noi şi le creează pentru viitor[47].

Patriarhul Iustinian, conducătorul nou ales al Bisericii Ortodoxe, a reluat mesajul din acest apel într-o adresă către clerul unit, la 6 iunie:

> Ce ne desparte în această clipă? Nimic, în afară de supunerea credincioasă pe care voi încă i-o acordaţi Romei. Aduceţi această supunere Bisericii naţiunii noastre, care este Biserica strămoşilor noştri şi ai voştri. [...] Se vor deschide cele mai largi perspective, nouă şi activităţii noastre viitoare, de îndată ce nu vom mai lucra în izolare[48].

Având exemplul uniţilor din Galiţia, care fuseseră siliţi să se unească în aprilie 1946 cu Biserica Ortodoxă Rusă, autorităţile au încercat să infiltreze membri de partid comunişti în consiliile diocezelor unite. Mitropolitul Suciu a chemat la rezistenţă, emiţând, la 29 iunie, o scrisoare pastorală unde le solicita credincioşilor „să rămână fermi în confesiunea de credinţă pe care Sfinţii Părinţi au apărat-o cu sângele şi suferinţele lor"[49]. Opoziţia sa implacabilă faţă de Partidul Comunist fusese demonstrată în nenumărate predici, cum a fost cea rostită în decembrie 1947 la Biserica Greco-Catolică din Bucureşti, din Strada Polonă, sau aceea de la Catedrala Catolică Sf. Iosif, când a numit comunismul ideologia diavolului şi a declarat că nici unui creştin nu-i va fi vreodată teamă de o asemenea credinţă[50]. De vreme ce Suciu a continuat să cheme la împotrivire şi după promulgarea Legii educaţiei din 3 august, care interzicea instrucţia religioasă şi închidea şcolile confesionale, era doar o chestiune de timp să se ia măsuri împotriva sa. La 3 septembrie, un decret administrativ l-a suspendat din funcţie. Episcopul Hossu a fost reţinut la domiciliu, iar 30 de preoţi şi laici care au încercat să-l contacteze au fost arestaţi, printre aceştia numărându-se canonicii Tamaian, Barbu şi Ghilea din Oradea.

În acel moment, Ministerul Cultelor pregătise deja terenul pentru manipularea unirii dintre Biserica Greco-Catolică şi cea Ortodoxă. Au fost răspândite în întreaga Transilvanie formulare de împuternicire în alb, care să fie semnate de preoţii uniţi. Trebuiau desemnaţi câte doi preoţi din fiecare district, uneori necunoscuţi semnatarilor, care să-i reprezinte la o adunare ce urma să se desfăşoare la Cluj, la 1 octombrie. Scopul adunării era, potrivit formularului, „revenirea Bisericii Greco-Catolice la Biserica Ortodoxă"[51]. Indicii despre metodele utilizate pentru a obţine semnăturile au fost oferite de nunţiul papal O'Hara într-o notă de protest înaintată la 2 octombrie Ministerului Afacerilor Externe:

În multe cazuri, preoții au fost aduși cu forța la sediile Securității de stat, intimidați, amenințați cu închisoarea, cu separarea de familiile lor, cu deportarea și chiar cu moartea. Cei care au rezistat actelor inițiale de violență au fost aruncați în celule subterane, tratați mizerabil, supuși unor interogatorii epuizante și eliberați numai când, doborâți de tratamentul inuman al temnicerilor lor, au consimțit să semneze[52].

Cu astfel de metode, Securitatea a reușit să forțeze 423 de preoți să semneze, și așa au fost delegați 38 de clerici, aleși de autorități, care să-i reprezinte la reuniunea de la Cluj. Adunarea a avut loc la Liceul „Gheorghe Barițiu", sub conducerea protopopului Traian Balaşcu, care i-a determinat pe delegați să semneze o rezoluție ce confirma revenirea lor „la sânul mamei noastre, Biserica Ortodoxă". În ziua următoare, delegații au mers la București, unde s-au întâlnit cu patriarhul, care a emis un act sinodal de recunoaștere a trecerii la ortodoxie, de înregistrare a rupturii de Roma și de acceptare a noilor convertiți.

Nota de protest din 2 octombrie a monseniorului O'Hara a fost respinsă cu vehemență de guvernul român, două zile mai târziu, ca „act de provocare împotriva statului și poporului român". Protestul era „un pas în direcția campaniei desfășurate de cercurile imperialiste și agenții lor împotriva realizărilor democratice ale Republicii Populare Române". La 21 octombrie, „reintegrarea" Bisericii Unite a fost celebrată în Catedrala Greco-Catolică „Sfânta Treime" de la Alba-Iulia, care s-a numit de atunci „Catedrala Reîntregirii Bisericii Românești din Transilvania". Ceremonia s-a încheiat cu un discurs ținut de dr. Coriolan Tatar, în numele foștilor mireni de rit unit. Șase zile mai târziu, a început prigoana celor care se opuseseră trecerii la ortodoxie.

În nopțile de 27 și 28 octombrie s-au făcut razii în care au fost reținuți mitropolitul Suciu și toți episcopii greco-catolici, împreună cu circa 600 de preoți uniți. Cruzimea forțelor de securitate a fost ilustrată prin împușcarea părintelui Ieronim Susman, ucis în timp ce încerca să părăsească satul Asinip de lângă Blaj, care era parohia lui. Toți cei șase episcopi (Suciu, Hossu, Frențiu, Bălan, Rusu și Aftenie) au fost duși inițial la reședința de vară a Patriarhiei Ortodoxe din satul Dragoslavele, lângă Câmpulung-Muscel, și puși sub pază armată. Apoi, la 27 februarie 1949, au fost mutați la mănăstirea Căldărușani, la nord de București, de unde puteau fi duși mai ușor la Ministerul de Interne, pentru interogatorii. Mulți preoți uniți, printre care s-au aflat și părinții Alexandru Rațiu, Augustin Olah și Alexandru Ciudariu din Oradea, au fost trimiși la mănăstirea Neamțu din Moldova[53]. Ca și la arestarea episcopilor romano-catolici, Vaticanul a dat instrucțiuni nunțiului O'Hara, în 1950, să consacre în secret șase episcopi auxiliari, recomandați de cei șase episcopi arestați. Episcopii clandestini, ale căror nume au fost descoperite curând de autoritățile comuniste, deși nu erau menționate în *Annuario Pontificio*, au fost Ioan Ploscaru, numit la dioceza din Lugoj, Ioan Cherteș la Cluj - Gherla, Alexandru Todea la Alba-Iulia - Făgăraș, Ioan Dragomir la Maramureș, Iuliu Hirțea la Oradea și Liviu Chinezu la București[54].

Potrivit părintelui Alexandru Rațiu, Chinezu și Cherteș au fost consacrați de către episcopul Frențiu, la 3 decembrie 1949, în timp ce se aflau cu toții în detenție la mănăstirea Căldărușani; Dragomir, Hirțea și Ploscaru au fost consacrați la 29 martie 1949 de către nunțiul O'Hara, la nunțiatura din București[55]. Todea a fost consacrat de către episcopul romano-catolic Joseph Schubert, la 19 noiembrie 1950, în Catedrala Sf. Iosif din București. Părintele Gheorghe Guțiu a fost singurul martor[56]. După ceremonie,

Todea s-a întors la Reghin şi a trecut în clandestinitate. Securitatea a descoperit casa în care se ascundea şi, la 30 ianuarie 1951, a înconjurat-o, silindu-l pe Todea să se predea. A fost dus la Târgu-Mureş pentru interogatoriu, după care a fost transferat la Ministerul de Interne din Bucureşti, iar apoi la Jilava şi Uranus, unul dintre centrele de anchetă ale SSI, serviciul de informaţii. Acuzat ca duşman al statului, a fost judecat la Bucureşti, la 15 februarie 1952, şi condamnat la muncă silnică pe viaţă. Şi-a început executarea sentinţei la închisoarea din Sighet la 28 februarie 1952[57]. Până în 1951, toţi episcopii auxiliari au fost arestaţi; Chinezu a murit în puşcăria de la Sighet la 15 ianuarie 1955.

Bisericile unite au fost date Bisericii Ortodoxe, iar mănăstirile au fost închise. Aceasta a fost soarta Ordinului Fecioarei Imaculate şi a Institutului Părinţilor Asumpţionişti de la Blaj, a Institutului Ordinului Bazilian de la Bixad şi a mănăstirii Buna Vestire de la Iedera, lângă Moreni. Se spune că mitropolitul ortodox al Transilvaniei, dr. Nicolae Bălan, a avut necuviinţa de a intra în catedrala unită de la Blaj, la 31 octombrie 1948, în fruntea trupelor de securitate, pentru a o lua în posesie[58]. Şi unii clerici uniţi s-au supus: Teofil Herineanu a fost recompensat pentru că s-a conformat dorinţelor regimului, fiind promovat în scaunul ortodox al Romanului şi Huşilor, la 8 iunie 1949. Statul a plătit salarii doar acelor preoţi uniţi care au trecut la ortodoxie, iar existenţa din punct de vedere legal a Bisericii a fost încheiată definitiv prin Decretul nr. 358 al Marii Adunări Naţionale, emis la 1 decembrie 1948 şi prin care se desfiinţau toate diocezele şi instituţiile Bisericii Greco-Catolice şi se acordau toate bisericile cultului ortodox.

Anchetatorii Securităţii s-au străduit să stabilească o legătură între Suciu, Aftenie şi unul dintre episcopii clandestini – Liviu Chinezu – şi grupurile de partizani care organizaseră centre de rezistenţă împotriva autorităţii comuniste în Carpaţii transilvăneni. Aftenie a fost mutat în închisoarea de la Jilava, unde a împărţit celula cu Vasile Gârneţ. El i-a spus lui Gârneţ că fusese luat la Ministerul de Interne pentru anchetă, iar de acolo a fost dus la o vilă din Sinaia, pentru a se reface. Pe când era la Sinaia, a fost vizitat de Gheorghiu-Dej şi patriarhul Iustinian, care au încercat să-l convingă să treacă la Biserica Ortodoxă, oferindu-i în schimb mitropolia Iaşi. Se pare că Aftenie i-a răspuns lui Iustinian: „Nu am nici suflet, nici conştiinţă, nici credinţă, nici neam de vânzare". Aftenie a fost ulterior dus înapoi la Jilava, iar de acolo la Ministerul de Interne, unde a fost bătut atât de rău, încât a murit, la 10 mai 1950. Detalii despre maltratarea sa au ajuns la părintele Tertullian Langa prin intermediul părintelui Johann Baltheiser, preotul Catedralei Sf. Iosif din Bucureşti, căruia doi agenţi ai Securităţii îi ordonaseră să oficieze o înmormântare la Cimitirul Bellu din capitală. Rămas câteva clipe singur la cimitir cu sicriul, Baltheiser a ridicat capacul şi a văzut că Aftenie avea faţa lovită crunt şi ochii tumefiaţi[59].

Chinezu a fost transferat la 24 mai 1950 la închisoarea din Sighet, în Maramureş, împreună cu Hossu, Rusu şi Bălan; li s-au alăturat în septembrie Suciu şi, ulterior, Frenţiu. Ultimul a murit la 11 iulie 1952, la vârsta de 77 de ani. După mai puţin de un an, Suciu a decedat, la vârsta de 43 de ani, la 27 iunie 1953, şi a fost înmormântat lângă puşcărie, ca şi Frenţiu. La 15 ianuarie 1955, Chinezu, care avea aproape 50 de ani, a murit de frig în închisoare. Dintre cei şase episcopi uniţi întemniţaţi – Iuliu Hossu, Vasile Aftenie, Alexandru Rusu, Ioan Bălan, Ioan Suciu şi Valeriu Traian Frenţiu –, doar Bălan, Hossu şi Rusu au supravieţuit cinci ani în puşcărie, până la eliberarea lor, ordonată de Dej în 1955[60]. Nici unul dintre episcopi nu fusese judecat.

Lui Bălan, Hossu şi Rusu li s-a impus ca reşedinţă obligatorie mănăstirea de la Curtea de Argeş, unde au fost vizitaţi de mulţi credincioşi greco-catolici, ceea ce i-a determinat să solicite o audienţă la Petru Groza, preşedintele prezidiului Marii Adunări Naţionale. Când episcopul Hossu i-a cerut permisiunea să refacă Biserica Unită, se spune că Groza ar fi replicat: „Dar, episcope, nu există catolici de rit bizantin în România! Toţi sunt ortodocşi, şi nu există nici o modalitate de a dovedi existenţa unei Biserici Catolice de rit bizantin"[61]. La 23 aprilie 1956, cei trei episcopi au trimis guvernului un memoriu în care solicitau reînfiinţarea Bisericii Unite. Petiţiile redactate de către episcopi au fost semnate de atât de multe persoane, încât Ministerul de Interne s-a simţit forţat să reacţioneze. I-a mutat pe episcopi la mănăstirea ortodoxă de la Ciorogârla, de lângă Bucureşti, şi apoi i-a despărţit; Bălan a rămas la Ciorogârla, unde a murit, potrivit unei versiuni, la 4 august 1963, la vârsta de 83 de ani[62], iar potrivit alteia în 1969[63]. Rusu a fost exilat la mănăstirea Cocoş de lângă Tulcea, iar Hossu a fost trimis înapoi la mănăstirea de la Căldăruşani, unde a fost lăsat să zacă într-o chilie vreme de 15 ani.

Pentru episcopul Rusu, calvarul puşcăriei avea să revină. Numărul crescând de cereri ale preoţilor uniţi pentru restaurarea Bisericii lor, exemplificate de slujba sub cerul liber de la Cluj, din 16 august 1956, la care au oficiat Vasile Chindriş şi Isidor Ghiurco, a iritat regimul, mai ales după revolta de la Budapesta, din toamna anului 1956. În decembrie, Rusu a fost adus de la mănăstirea Cocoş la Cluj, unde a fost acuzat că a primit un emisar al Vaticanului, cu care ar fi discutat urcarea sa în scaunul mitropolitan vacant de la Blaj. Inculpaţi în acelaşi proces erau şi Ludovic Vica, vicarul general al diocezei Baia Mare, şi Iosif Sângiorzan, vicar general la Gherla. Rusu a fost găsit vinovat şi a fost condamnat la 25 de ani de muncă silnică, deşi avea deja 72 de ani. A fost trimis în puşcăria de la Gherla, unde a rezistat şapte ani în celule friguroase şi fără îngrijire medicală, aducând alinare celor aflaţi în suferinţă (comunica binecuvântări, prin alfabetul Morse, celor din celulele învecinate şi oferea cuminecătură celor care i-o cereau). A murit, înfrânt până la urmă de condiţiile grele de detenţie, la 9 mai 1963.

Lui Rusu i s-au alăturat la Gherla, în 1963, episcopii auxiliari Ioan Ploscaru, Ioan Cherteş, Alexandru Todea, Ioan Dragomir şi Iuliu Hirţea. Ei au fost transferaţi de la Sighet în primăvara anului 1955 – una dintre surse dă ca dată exactă 9 aprilie 1955 – şi au trecut prin mai multe puşcării[64]. Altor preoţi uniţi li s-a spus în acel moment că vor fi trimişi în oraşele natale, unde vor fi judecaţi pentru „activitate de instigare împotriva bunăstării muncitorilor"[65]. De fapt, au fost eliberaţi şi li s-a spus să-şi caute slujbe. Părintele Alexandru Raţiu, unul dintre cei eliberaţi, a descris ce rămăsese din Biserică:

> În cele cinci dioceze din Transilvania au rămas circa 700 de preoţi, 200 de călugăriţe şi mii de credincioşi. Întâlnirea cu aceşti oameni a fost o experienţă fericită, care ne-a înflorit speranţa. Biserica trăia încă în acele suflete părăsite, care, după ani de persecuţie şi aşteptare, se reuneau acum în spirit şi în adevăr. Cine va putea să ştie sau să spună vreodată care le-au fost suferinţele şi speranţele în acei ani de persecuţie? În tot acest timp, preoţi adevăraţi au celebrat Sfânta Mesă în casele credincioşilor sau în bisericile de rit latin încă deschise în marile oraşe. Bineînţeles, informatorii agenţilor de Securitate au depistat aceste cuiburi de rezistenţă împotriva programului de unificare"[66].

Libertatea acordată preoţilor uniţi a fost de scurtă durată, deoarece ei au fost vizaţi de valurile de arestări care au urmat revoltei din Ungaria. În octombrie 1957, un grup de

preoţi, printre care se aflau Alexandru Raţiu şi Teofil Baliban, a fost judecat la Bucureşti, sub acuzaţia de „complot" pentru reinstituirea Bisericii Unite. După ce au primit sentinţe de câte 15 ani de muncă silnică, au fost trimişi la închisoarea din Aiud, apoi la Gherla. Toţi au fost în cele din urmă eliberaţi în amnistia generală din 1964, aşa cum au fost şi cei cinci episcopi auxiliari care au supravieţuit: Cherteş, Dragomir, Hirţea, Ploscaru şi Todea. Cel din urmă fusese transferat de la Sighet la Râmnicu Sărat în martie 1955, iar apoi, în 1957, la Piteşti. La 5 iunie 1960 a fost mutat la Dej şi, în cele din urmă, a ajuns la Gherla, în februarie 1963. Aşa cum se obişnuia în aceste transferuri, deţinuţii treceau întâi pe la Jilava. După eliberarea sa de la Gherla din 1964, Todea s-a întors la Reghin[67].

Persecutarea Bisericii Greco-Catolice a fost în avantajul Bisericii Ortodoxe. Adaptarea la poziţia ei privilegiată i-a făcut pe conducătorii Bisericii Ortodoxe să caute o justificare a situaţiei în care se aflau. Patriarhul Iustinian şi-a exprimat opinia despre rolul Bisericii Ortodoxe în cadrul comunismului în adresa emisă, ca mitropolit al Moldovei, cu ocazia Anului Nou 1948:

> Acest An Nou găseşte România în noi condiţii sociale – Republica Populară Română. Biserica nu este legată de instituţiile limitate, create pentru nevoile de moment ale omului. Biserica este creată de către Dumnezeu cel veşnic. În aceste vremuri, ea va sprijini justiţia socială, patriotismul, şi va căuta mântuirea oamenilor. Ea nu trebuie să rămână închisă, izolată în sine, ci trebuie să vibreze în permanenţă pentru a revoluţiona viaţa religioasă a comunităţii sale[68].

Misiunea creştină de a-i ajuta pe cei săraci şi nevoiaşi i-a oferit lui Iustinian temelia pentru îmbinarea rolului Bisericii cu materialismul dialectic:

> Unii consideră materialismul duşman creştinismului. Totuşi, noi judecăm oamenii după faptele şi realizările lor. Judecăm doctrina în funcţie de ordinea socială pe care o produce. Putem oare să nu vedem că în ordinea socială actuală sunt puse în practică cele mai sacre principii ale Evangheliei? Nu este mai bună împărţirea bunurilor, care sunt luate astfel de la exploatatori? [...] De aceea, haideţi să fim cinstiţi şi să recunoaştem că actuala conducere de stat a adus linişte oamenilor, pentru că le-a asigurat existenţa şi le-a permis să trăiască din roadele muncii lor cinstite[69].

Iustinian nu spunea însă nimic în acea vreme despre liniştea pe care regimul comunist o refuza oamenilor, nici despre faptul că zeci de mii de români, deţinuţi în puşcării şi lagăre de muncă, dintre care mulţi fuseseră aduşi acolo pur şi simplu din cauza fidelităţii lor faţă de o anumită credinţă, nu aveau dreptul la o existenţă normală. În schimb, Iustinian s-a concentrat asupra apărării propriei Biserici, stabilindu-i acesteia obiective compatibile cu revoluţia comunistă. În acest scop, a propus în 1949 reorganizarea educaţiei duhovniceşti, care urma să pună accentul pe familiarizarea sătenilor cu noile metode din agricultură, pe sprijinirea programului guvernamental de alfabetizare şi pe reforma vieţii monahale, călugării şi călugăriţele urmând să înveţe şi o meserie utilă. Iustinian a avut însă grijă să sublinieze că aceste „noi forme de viaţă", cum le numea el, nu afectau primordialitatea rugăciunii.

Aprecierea de care se bucura Iustinian a permis Bisericii Ortodoxe să treacă peste începutul anilor '50 aproape neatinsă. Susţinătorii săi îl considerau un mare reformator, încurajarea clerului de a se implica în activitatea socială fiind o îndepărtare semnificativă

de tradiţia ortodoxă. El a îmbunătăţit învăţământul religios, cerând profesorilor de la cele două institute teologice să redacteze manuale care să fie folosite în seminariile din toată ţara. Ca urmare, clerul român era, potrivit opiniei unui observator occidental, „cel mai bine pregătit din cadrul Bisericii Ortodoxe", iar după 1964 unii clerici au fost trimişi să studieze în Europa de Vest[70]. Dintre reformele lui Iustinian, cea care s-a bucurat de cel mai mare succes privea viaţa monahală. Existau, după cum a afirmat singura dată în public Iustinian, la 9 octombrie 1955, „peste 200 de mănăstiri"[71]. Faptul că el le-a cerut călugărilor şi călugăriţelor să înveţe o meserie i-a permis să apere mănăstirile, înregistrându-le în 1951 drept cooperative şi înfiinţând ateliere de împletit şi alte meşteşuguri rurale, ale căror încasări reprezentau un venit util. Alte mănăstiri au creat cooperative agricole, transformându-se astfel în componente vitale ale comunităţilor rurale, prin folosirea forţei de muncă locale.

Pentru contestatarii lui Iustinian, acest „succes" era doar o recompensă pentru supunerea sa faţă de regimul comunist. Mulţi uniţi l-au considerat pe Iustinian marionetă comunistă şi oportunist, în special din cauza reacţiei sale exagerate faţă de suprimarea Bisericii lor şi de absorbirea ei de către Biserica Ortodoxă. Însă atitudinea lui era înrădăcinată în credinţa larg răspândită că unitatea Bisericii Ortodoxe este totuna cu unitatea poporului român. Această atitudine a fost uşor de exploatat de către propagandiştii regimului, care au prezentat diversitatea ca o ameninţare la adresa integrităţii naţionale. Mulţi dintre cei închişi de comunişti au subliniat cu amărăciune apelurile lui Iustinian către cler, de a participa la construirea noii Republici Populare, însă din scrierile patriarhului, reunite într-o serie intitulată *Apostolatul social* (10 volume), reiese cu claritate faptul că el privea unele aspecte ale socialismului ca părţi integrante ale credinţei creştine. Ceea ce Iustinian nu a făcut a fost să pună la îndoială metodele folosite pentru a construi noua republică; şi, procedând astfel, el îşi urma convingerea că Biserica nu trebuie să se angajeze în acte „nechibzuite" de opoziţie[72].

Împăcarea misiunii transcendentale a Bisericii, de a salva sufletele prin intermediul credinţei în învăţăturile lui Hristos, cu obligaţia ei de a servi interesele Republicii Populare poate fi încercată doar dacă se neagă faptul că un sistem politic poate influenţa această misiune spirituală. Este exact ceea ce a susţinut Iustinian, atribuind Bisericii un rol dublu, de corp spiritual şi instituţie socială. Nu prea există dovezi că credincioşii ortodocşi şi-ar fi bătut capul cu această diferenţă, ei văzând în Iustinian un conducător eficient şi un apărător al Bisericii lor.

Unul dintre preţurile pe care Iustinian a trebuit să le plătească pentru conformismul faţă de regim a fost sprijinirea politicii externe a regimului, care, până la sfârşitul anilor '50, a însemnat politica externă sovietică. În 1948, Biserica Ortodoxă a fost silită, ca şi celelalte Biserici din Europa de Est, să participe la lupta „de apărare a păcii", o mişcare iniţiată de Consiliul Mondial al Păcii, organism de inspiraţie comunistă. Revistele teologice româneşti s-au angajat într-o condamnare rituală a Consiliului Mondial al Bisericilor şi, în particular, a Bisericii Romano-Catolice, care au fost condamnate ca instrumente ale imperialismului american. La începutul anilor '60, deoarece politica externă românească viza strângerea legăturilor cu Occidentul, Biserica Ortodoxă a fost încurajată să-şi dezvolte propriile contacte în afara Europei de Est, iar în 1961 a intrat în mişcarea ecumenică[73].

Unii preoţi ortodocşi au simţit forţa represiunii comuniste. Într-un raport din 1949, redactat de acel departament al Securităţii care se ocupa cu supravegherea activităţii Bisericii Ortodoxe, autorii ajungeau la concluzia că „problema ortodoxă s-a agravat din

cauza creşterii numărului de provocări faţă de regim, care sunt opera preoţilor proprietari de pământ". Aceasta era o referire clară la rezistenţa preoţilor faţă de reforma agrară din martie 1949. Totuşi, raportul continua arătând că „cei mai mulţi dintre preoţii şi credincioşii ortodocşi – există 18.000 de preoţi şi călugări – au ales să sprijine regimul şi să lupte pentru pace"[74]. Această supunere a ortodocşilor nu a ferit Biserica lor de persecuţie. Într-un discurs din 12 mai 1953, Iustinian a afirmat că în 1951 erau „peste 10.000" de călugări şi călugăriţe, dar acest număr scăzuse doi ani mai târziu la „aproape 7.000". Cam jumătate dintre ei, a subliniat patriarhul, lucrau în cooperativele mănăstireşti. Această cifră de circa 7.000 a rămas constantă până la apariţia, în decembrie 1958, a restricţiilor privind viaţa monahală[75].

Supravegherea atentă a preoţilor ortodocşi făcea parte din setul de măsuri drastice de securitate internă adoptat de Gheorghiu-Dej pentru a preveni orice agitaţie anticomunistă care ar fi putut să apară după retragerea trupelor sovietice din România, în vara anului 1958, şi pentru a linişti teama lui Hruşciov că retragerea ar fi putut submina controlul pe care partidul îl exercita asupra României. Unii preoţi au fost asociaţi cu Garda de Fier. De asemenea, preoţii erau implicaţi în diverse grupuri unde se discuta liber, ceea ce a determinat arestarea, judecarea şi întemniţarea unora dintre ei, în 1958 şi 1959, sub acuzaţia că aparţineau unor „asociaţii clandestine reacţionare şi mistico-legionare"[76]. În acelaşi timp, mănăstirile erau considerate o sursă potenţială de opoziţie. Într-un raport din octombrie 1958, semnat de Alexandru Drăghici, ministrul de Interne, însuşi patriarhul Iustinian era acuzat de faptul că, „de la preluarea conducerii Bisericii Ortodoxe, a acţionat sistematic pentru înlăturarea elementelor progresiste şi pentru promovarea elementelor celor mai reacţionare, în special a legionarilor, în rândurile clerului". După ce semnala partidului numărul mare de „elemente legionare adunate în mănăstiri", ministrul de Interne propunea „înlăturarea din mănăstiri a legionarilor; interzicerea seminariilor călugăreşti; reducerea la jumătate a numărului de mănăstiri şi impunerea vârstei de cel puţin 50 de ani pentru intrarea în călugărie"[77]. Principalele puncte din planul de acţiune al lui Drăghici au fost aprobate, aşa cum indică un raport al Securităţii din 2 aprilie 1960:

> În 1958 conducerea de partid şi de stat a analizat poziţia călugărilor din ţara noastră şi a ajuns la concluzia că numărul mănăstirilor şi al călugărilor din Republica Populară România este neobişnuit de mare şi că ele au devenit centre ale activităţii contrarevoluţionare şi ale imoralităţii. La 15 decembrie 1958 existau în ţara noastră 224 de mănăstiri şi 6.214 călugări. Din acest motiv, Departamentul Cultelor a convins Sinodul Bisericii Ortodoxe să ia măsuri pentru reducerea numărului călugărilor, şi astfel, la 15 decembrie 1958, Sinodul a decis să-i înlăture din mănăstiri pe minori, pe cei care nu şi-au încheiat şcolarizarea elementară, persoanele imorale şi elementele duşmănoase faţă de regimul nostru[78].

Raportul continua arătând că, potrivit acestei decizii, 1.492 de călugări şi călugăriţe urmau să părăsească mănăstirile şi că, în ciuda opoziţiei şi maşinaţiunilor unor conducători ai Bisericii Ortodoxe, până la 1 noiembrie 1959 fuseseră deja alungaţi 1.200 de călugări. Principalul obstacol era patriarhul Iustinian Marina. Tăcerea lui Iustinian în faţa persecutării Bisericii Romano-Catolice şi aprobarea suprimării Bisericii Unite, în 1948, nu însemnau că el era pregătit să stea deoparte atunci când era ameninţată propria Biserică. Securitatea raporta că patriarhul

...şi-a manifestat opoziţia în cadrul şedinţei Sinodului [din 15 decembrie], iar apoi a luat o serie de măsuri menite să compromită decizia, şi anume : şi-a declarat deschis intenţia de a nu recunoaşte decizia Sinodului în prezenţa altor conducători bisericeşti, descriind-o ca o măsură guvernamentală şi nu una bisericească, încălcând legile canonice ; a cerut unor călugări care trebuiau să fie alungaţi să facă cereri pentru a rămâne în mănăstiri, şi le-a aprobat el însuşi ; sub pretextul înfiinţării de ateliere în mănăstiri, a căutat să adune un grup de călugăriţe care ar fi trebuit să renunţe la călugărie la Mănăstirea Dealu, care în acel moment nu mai era locuită de călugări [...][79].

Şi alţi prelaţi şi-au manifestat solidaritatea cu patriarhul, iar poziţia lor comună i-a făcut pe unii dintre călugării alungaţi să se întoarcă în mănăstiri, determinând intervenţia forţelor de securitate, care au fost chemate pentru a-i evacua. Deoarece numărul de mănăstiri şi de călugări nu se reducea suficient, Marea Adunare Naţională a emis un decret, la 28 octombrie 1959, care stipula că doar călugării de peste 55 de ani şi călugăriţele de peste 50 de ani puteau rămâne în mănăstiri şi că, în cazul în care aceştia primeau pensie de la stat, erau obligaţi să renunţe la ea. Cele trei seminarii monastice au fost închise, oprind astfel valul de novici. Pregătind aplicarea decretului, Ministerul Cultelor a realizat un recensământ al mănăstirilor şi al celor care trăiau în ele şi a stabilit că existau 132 de mănăstiri şi 3.239 de călugări şi călugăriţe. Potrivit decretului, 1.456 de călugări şi călugăriţe au primit ordinul de a părăsi viaţa monahală[80].

Astfel, în decurs de zece luni, aproape 3.000 de călugări şi călugăriţe au fost siliţi să părăsească viaţa religioasă, fiind închise 92 de mănăstiri. Însă autorităţile erau în continuare nemulţumite de numărul mare de preoţi ortodocşi. Într-un act din 1962, Securitatea stabilea că Biserica Ortodoxă avea „9.853 de preoţi pentru 6.000 de posturi", surplusul fiind folosit în activităţi de răspândire a credinţei, care erau împotriva politicii oficiale de ateism. Printre metodele folosite pentru eliminarea surplusurilor a fost scăderea numărului de locuri de la institutele teologice. În 1960, 701 preoţi erau arestaţi sau deţinuţi în închisori ; cei mai mulţi erau ortodocşi acuzaţi de a fi fost legionari[81]. În majoritatea cazurilor, arestarea nu fusese determinată de vreun act de ostilitate faţă de regim sau de apartenenţa la cultul ortodox, ci se datora temerii adânc înrădăcinate a comuniştilor faţă de o mişcare care se sprijinise temeinic, în anii '30, pe preoţimea ortodoxă pentru susţinere şi legitimitate şi pe care o considerau cea mai serioasă ameninţare potenţială pentru puterea lor.

În perioada de dominaţie comunistă în România, conducerea lui Iustinian a fost judecată din perspectiva eficacităţii sale în protejarea Bisericii, în supravieţuirea lăcaşurilor ortodoxe de cult ca sanctuare în mijlocul încercărilor şi chinurilor din viaţa de zi cu zi, oferind un loc privat de rugăciune şi reculegere pentru cei profund tulburaţi de coşmarul dominaţiei comuniste. Ca şi în alte domenii ale vieţii din România, ambiguitatea este principala explicaţie pentru ceea ce a reuşit să înfăptuiască Iustinian. Înhămând Biserica la revoluţia socială, a putut, vreme de 29 de ani – a murit la 26 martie 1977 –, să ţină în viaţă o Biserică ce s-a dovedit sursa de hrană spirituală a turmei credincioşilor. În aceasta, susţin ortodocşii, stă valoarea faptelor sale.

Note

1. În aprilie 1945 în Ministerul de Justiţie au fost numiţi drept acuzatori publici unii activişti comunişti. Printre ei erau Stroe Botez, Avram Bunaciu, Alexandru Drăghici, H. Leibovici, M. Mayo, C. Mocanu, M. Popilian, I. Pora, I. Raiciu, Ştefan Ralescu, Dumitru Săracu, Alexandru Sidorovici, V. Stoican, Camil Suciu şi C. Vicol. Drăghici, care a devenit în 1952 ministru de Interne, a fost acuzatorul public în procesul lui Ion Antonescu, din mai 1946.
2. Manuscris nepublicat al lui Gibson, aflat în posesia autorului.
3. Macici, Trestioreanu şi Calotescu au fost acuzaţi de acţiunile represive împotriva populaţiei evreieşti de la Odessa, în octombrie 1941. La 22 octombrie 1941, o teribilă explozie a distrus cazarma armatei române de la Odessa, omorând 128 de soldaţi şi civili, inclusiv pe generalul Ioan Glogojanu, comandantul garnizoanei. Mareşalul Antonescu a ordonat imediat represalii: pentru fiecare ofiţer român sau german ucis, trebuiau spânzuraţi 200 de comunişti; pentru fiecare soldat, 100 de comunişti. În noaptea zilei de 22 octombrie, autorităţile militare au îndeplinit ordinul, iar până în zorii zilei, 450 de evrei, consideraţi comunişti, au fost spânzuraţi pe străzile Odessei. În plus, circa 50.000 de evrei au fost adunaţi şi mânaţi în marş forţat spre Dalnik, la 8 km de oraş, pentru a fi executaţi. La intervenţia primarului Odessei, Gherman Pântea, şi a generalului Macici, coloana a fost trimisă înapoi la Odessa; nu înainte însă ca persoanele din fruntea coloanei să fie înghesuite în patru şoproane mari şi ucise prin împuşcare, dându-li-se apoi foc şoproanelor. Nu se ştie exact câţi evrei au fost ucişi astfel, însă la procesul lui Macici s-a vorbit de 20.000. Acesta a negat responsabilitatea pentru îndeplinirea ordinului lui Antonescu, arătând că însăşi acuzarea recunoscuse că el a ajuns la Odessa abia în dimineaţa zilei de 23 octombrie 1941. Răspunsul lui Macici la acuzaţia că nu făcuse nimic pentru a opri masacrele a fost că generalul Ion Iacobici, care-i era superior, în calitate de comandant al Armatei a IV-a române, ştia ce se întâmpla în oraş şi nu a ordonat oprirea represaliilor. Generalul Trestioreanu, a declarat Macici, a fost cel care i-a raportat lui Antonescu îndeplinirea ordinului privitor la represalii (*Cotidianul: Arhiva*, vol. 5, nr. 3, 22 martie 1996, p. 3).
4. *Universul*, 6 iunie 1945. Macici a murit în urma unui stop cardiac, în închisoarea de la Aiud, la 15 iunie 1950 (*Cotidianul: Arhiva*, vol. 5, nr. 3, 22 martie 1996, p. 7).
5. Paul D. Quinlan, *Clash over Romania: British and American Policies towards Romania: 1938-1947*, American-Romanian Academy of Arts and Sciences, Los Angeles, 1977, p. 140.
6. *Ibidem*, p. 151.
7. *Ibidem*.
8. Aldea a murit, în urma unui stop cardiac, în închisoarea de la Aiud, la 17 octombrie 1949. Grupurile „Haiducii lui Avram Iancu" şi „Divizia Sumanelor Negre" îşi luaseră numele de la Avram Iancu şi oamenii lui („Cătanele Negre"), care declanşaseră o revoltă împotriva autorităţilor maghiare în timpul Revoluţiei de la 1848. Rapoarte despre aceste grupuri de opoziţie, împreună cu exemplare din manifestele lor, se găsesc în Arhiva Serviciului Român de Informaţii (de aici înainte, ASRI), Fond D, dosar 9046, vol. 1-4. O descriere a condiţiilor de detenţie de la Aiud din 1947, scrisă în limba engleză de un membru anonim al cabinetului Antonescu, a ajuns la mine în 1994. Am citat din ea într-o anexă la acest capitol.
9. *Ibidem*, p. 154.
10. Aceste arhive conţin „Rapoarte confidenţiale despre adevăratele rezultate ale alegerilor parlamentare". Rezultatele din judeţele Cluj, Someş şi Turda indică o victorie clară, chiar dacă nu copleşitoare, a PNŢ-ului condus de Maniu, cu peste 40% din voturi. În judeţul Someş, de exemplu, comuniştii au fost creditaţi oficial cu 67,9% din voturi, în timp ce, în realitate, ei obţinuseră doar 22,8%. PNŢ-ului i s-au atribuit 11,1%, când câştigase, e fapt, 51,6% (V. Ţârău, „Campania electorală şi rezultatul real al alegerilor din 19 noiembrie 1946 în

judeţele Cluj, Someş şi Turda", in Sorin Mitu şi Florin Gogâltan, ed., *Studii de Istorie a Transilvaniei*, Asociaţia Istoricilor din Transilvania şi Banat, Cluj-Napoca, 1994, pp. 204-212).

11. Manuscrisul lui A. Gibson.
12. *Ibidem*. Nu s-a găsit nici un exemplar al ordinului ultrasecret nr. 50000 din 1947, în conformitate cu care s-au operat arestările. Motivele respectivelor acţiuni erau numeroase şi au fost reconstituite din rapoartele locale ale poliţiei de către Dumitru Şandru în „Deţinuţii politici de la Gherla în 1947", in *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, vol. 34, 1995, pp. 271-282.
13. Ion Pacepa, „Falsificarea istoriei", in *Indiscret*, nr. 2, 1992, p. 10.
14. Maniu a murit în închisoarea de la Sighet, la 2 februarie 1953, iar Mihalache la Râmnicu Sărat, la 5 martie 1963.
15. Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania, 1944-1962*, RIIA/Oxford University Press, Londra, 1964, p. 142.
16. Paul D. Quinlan, *op.cit.*, p. 157.
17. E. Focşeneanu, „O descoperire istorică", in *România liberă*, 15 octombrie 1991.
18. Impunerea modelului totalitar sovietic în România a fost descrisă detaliat în Ghiţă Ionescu, *op.cit.*, Stephen Fischer-Galaţi, *The New Rumania: From People's Democracy to Socialist Republic*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1967, şi, pe scurt, în Dennis Deletant, *Ceauşescu and the Securitate. Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, Hurst, Londra, 1995, pp. 13-56.
19. G. Ionescu, *op.cit.*, pp. 147-149.
20. Soarta lui Titel Petrescu a fost emblematică pentru aceea a capilor opoziţiei. A fost arestat la 6 mai 1948, ţinut la sediul Securităţii din Bucureşti, trimis la închisoarea Jilava şi, în cele din urmă, judecat *in camera* în ianuarie 1952, pentru crime împotriva statului. A fost condamnat la închisoare pe viaţă şi a fost închis trei ani în puşcăria de la Sighet, înainte de a fi transferat, în decembrie 1954, la sediul din Bucureşti al Securităţii, în Calea Rahovei. Aici, ministrul de Interne, Alexandru Drăghici, i-a spus că unii dintre colegii săi din fostul PSD vor fi eliberaţi dacă semnează o scrisoare de adeziune la regim, care urma să fie publicată în *Scânteia*, ziarul partidului. A refuzat, iar în august a fost trimis la închisoarea de la Râmnicu Sărat, unde a aflat de la alţi deţinuţi despre moartea multor socialişti prin puşcării. La 13 septembrie a acceptat să semneze o declaraţie, cu condiţia ca toţi membrii de frunte ai PSD să fie eliberaţi. El însuşi a ieşit din închisoare, dar a fost menţinut în arest la domiciliu. Scrisoarea a apărut în *Scânteia*, la 18 decembrie 1955 (vezi şi *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, doc. 237, pp. 527-529), însă numai un mic număr de social-democraţi au fost eliberaţi. Petrescu i s-a plâns lui Petru Groza, preşedintele Marii Adunări Naţionale, fiind anunţate după aceea câteva eliberări. Petrescu a murit în septembrie 1957.
21. Robert R. King, *History of the Romanian Communist Party*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 1980, p. 71.
22. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, p. 7. O analiză a editorialelor ziarului de partid *Scânteia* ilustrează evoluţia limbajului folosit pentru caracterizarea „duşmanilor statului" în perioada 1945-1953; vezi Liviu Ţirău, „Ziarul «Scânteia» şi războiul rece. Atitudine politică şi limbaj, 1945-1953", in *Revista istorică*, vol. 4, 1993, nr. 7-8, pp. 725-741.
23. *Ibidem*, p. 8.
24. Două divizii ale armatei, numite „Tudor Vladimirescu" şi „Horea, Cloşca şi Crişan", fuseseră formate în octombrie 1943 şi, respectiv, aprilie 1945, din rândul prizonierilor de război din Uniunea Sovietică. Ele au fost organizate după modelul sovietic, conform căruia fidelitatea politică faţă de Partidul Comunist era esenţială (vezi capitolul 2, nota 24).
25. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 204.
26. *Ibidem*, p. 206.

27. M. Oprea, „Cum a întinat Pătrăşcanu valorile comunismului", in *Dilema*, nr. 177, 31 mai-6 iunie 1996, p. 9. Potrivit articolului 65 din Constituţia Republicii Populare Române, rolul sistemului juridic era acela de „a apăra regimul democraţiei populare şi cuceririle oamenilor muncii, de a asigura respectarea legalităţii populare, a proprietăţii publice şi a drepturilor cetăţenilor". Tribunalele, reprezentate de judecători şi asesori, aveau de asemenea dreptul de a numi avocaţii apărării, al căror rol era în mare măsură limitat la cererea de scuze pentru pretinsele infracţiuni ale acuzatului.
28. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 157.
29. *Scânteia*, 22 ianuarie 1949.
30. *Scânteia*, 7 decembrie 1961, *apud* G. Ionescu, *op.cit.*, p. 201.
31. Raoul Bossy, „Religious Persecutions in Captive Romania", in *Journal of Central European Affairs*, vol. 15, nr. 2, iulie 1955, p. 163.
32. Keith Hitchins, „The Romanian Ortodox Church and the State", in B.R. Bociurkiw, J.W. Strong, în colab. cu J.K. Laux (ed.), *Religion and Atheism in the USSR and Eastern Europe*, University of Toronto Press, Macmillan, Londra, 1975, p. 317.
33. Raoul Bossy, art.cit., p. 165.
34. H. Stehle, *Eastern Politics of the Vatican, 1917-1979*, trad.engl. Sandra Smith, Ohio University Press, Athens, 1981, p. 265.
35. Janice Broun, „The Latin-Rite Roman Catholic Church of Romania", in *Religion in Communist Lands*, vol. 12, nr. 2, vara 1984, p. 169.
36. *Persecuţia Bisericii din România sub Dictatura Comunistă*, Coresi, Freiburg, 1983, *passim*.
37. H. Stehle, *op.cit.*, p. 422, nota 5.
38. Raoul Bossy, art.cit., p. 174.
39. *Ibidem*.
40. H. Stehle, *op.cit.*, p. 266.
41. *Ibidem*, p. 264.
42. Raoul Bossy, art.cit., p. 177.
43. Părinţii Waltner, Heber şi Schwartz din Timişoara au fost arestaţi în februarie; la 8 martie, părintele Clementi Gatti, preot la Biserica italiană din Bucureşti; la 10 martie, preoţii Petz, Clofanda, Vamosin, Bachmeyer şi Mihoc din dioceza Iaşi, Maghiar şi Borz din dioceza Oradea, Imre Sandar, Czumbel şi Bela Gajdaczi din dioceza Alba-Iulia; la 24 aprilie, trei călugăriţe: maica superioară Hildegarde şi surorile Judith şi Christina; la 11 mai, părintele Baltheiser din Bucureşti.
44. *Procesul unui grup de spioni, trădători şi complotişti în slujba Vaticanului şi a centrului de spionaj italian, Bucureşti, 10-17 septembrie 1951*, Editura de stat pentru literatură ştiinţifică, Bucureşti, 1952, p. 102.
45. Anumiţi catolici occidentali au criticat vehement ceea ce ei considerau lipsă de acţiune a Vaticanului în numele clericilor întemniţaţi în România. Opiniile lui Stehle reies cu claritate din această concluzie caustică la capitolul despre cazul Schubert (*Eastern Politics of the Vatican*, ed.cit., p. 268). Potrivit lui Stehle, Vaticanul nu a făcut nici o încercare de a-l elibera pe Schubert. Abia la începutul lui 1969, când acesta era deja muribund, i s-a permis să părăsească România, ajungând la Roma la 8 februarie. A trebuit să aştepte apoi două săptămâni până când papa Paul al VI-lea l-a îmbrăţişat, la 23 februarie 1969. După şase săptămâni, a murit la München, pe 4 aprilie, şi a fost înmormântat la Frauenkirche. Stehle, care s-a întâlnit prima oară cu Schubert în 1965, spune că episcopul a murit plin de amărăciune, lipsit de cinstirea cuvenită din partea Bisericii.
46. Raoul Bossy, art.cit., p. 167.
47. *Ibidem*, p. 168.

48. *Ibidem.*
49. *Persecuţia Bisericii din România*, ed.cit., p. 30.
50. Interviu cu părintele Tertullian Langa, la 31 mai 1993.
51. Raoul Bossy, art.cit., p. 168.
52. *Ibidem*, p. 169.
53. Raţiu a scris despre experienţele trăite în A. Raţiu şi W. Virtue, *Stolen Church : Martyrdom in Communist Romania*, Our Sunday Visitor, Huntington, Indiana, 1978.
54. H. Stehle, *op.cit.*, p. 422, nota 4.
55. A. Raţiu şi W. Virtue, *op.cit.*, p. 169.
56. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II : *august 1948-iulie 1958*, doc. 110, p. 226.
57. S.A. Prunduş, C. Plaianu, *Cardinalul Alexandru Todea*, Ordinul Sfântului Vasile cel Mare, Cluj-Napoca, 1992, p. 28.
58. *Persecuţia Bisericii din România*, ed.cit., p. 57.
59. Interviu cu părintele Langa, la 31 mai 1993.
60. Bălan a fost eliberat în ianuarie, iar Hossu şi Rusu în iunie.
61. A. Raţiu şi W. Virtue, *op.cit.*, p. 48.
62. *Persecuţia Bisericii din România*, p. 73.
63. S.A. Prunduş, C. Plaianu, *op.cit.*, p. 102.
64. A. Raţiu şi W. Virtue, *op.cit.*, p. 43.
65. *Ibidem*, p. 45.
66. *Ibidem*, p. 47.
67. S.A. Prunduş, C. Plaianu, *op.cit.*, p. 30.
68. A. Scarfe, „Patriarch Justinian of Romania : His Early Social Thought", în *Religion in Communist Lands*, vol. 5, nr. 3, toamna 1977, p. 165.
69. *Ibidem*, p. 166.
70. T. Beeson, *Discretion and Valour : Religious Conditions in Russia and Eastern Europe*, Fontana, Londra, 1974, p. 311. În 1973 erau 8.185 de parohii şi 11.722 de lăcaşuri de cult, unde oficiau 8.564 de preoţi şi 78 de diaconi. Numai în Bucureşti erau aproape 250 de biserici şi 400 de preoţi. Biserica dispunea de două institute teologice de nivel universitar, la Bucureşti şi Sibiu, care, în anul academic 1972-1973, aveau 496 şi, respectiv, 780 de studenţi. Cei mai mulţi preoţi erau instruiţi în cele şapte seminarii şi şcoli de cântăreţi bisericeşti, unde, în aceeaşi perioadă, erau înscrişi 1.597 de cursanţi (*ibidem*, p. 303).
71. Ioan Dură, *Monahismul românesc în anii 1948-1989*, Harisma, Bucureşti, 1994, p. 59.
72. K. Hitchins, art.cit., p. 232.
73. *Ibidem*, p. 323.
74. Arhiva SRI (ASRI), Fond D, dosar 9051, vol. 2. Îi sunt recunoscător lui Marius Oprea pentru această informaţie.
75. Ioan Dură, *op.cit.*, pp. 56-57.
76. Printre aceste grupuri se afla şi aşa-numitul „Rug aprins al Maicii Domnului", care a fost acuzat de faptul că încerca să atragă studenţi de la institutele teologice din Bucureşti şi Iaşi. Printre cei arestaţi s-au aflat teologii Dumitru Stăniloae, Alexandru Mironescu, Sandu Tudor, Valeriu Bartolomeu Anania, Ghius Benedict, Braga Roman şi Antonie Plămădeală (*Cartea Albă a Securităţii*, vol. III : *1958-1968*, p. 56).
77. *Ibidem.*
78. *Ibidem*, p. 243.
79. *Ibidem.*
80. *Ibidem.*

81. *Ibidem*, p. 57. Ceilalţi preoţi erau uniţi şi catolici. Ultimul grup de preoţi uniţi a fost arestat în februarie 1962, toţi fiind eliberaţi după doi ani. În 1966 s-au instituit noi restricţii privitoare la mănăstiri, prin introducerea unui regulament care stabilea ca toate călugăriţele sub 40 de ani şi călugării sub 50 de ani să părăsească mănăstirile şi să înceapă o activitate „mai utilă din punct de vedere social" (T. Beeson, *op.cit.*, p. 303). Desconsiderarea vieţii monahale a continuat şi în perioada lui Ceauşescu, însă, ca şi faţă de credinţa religioasă în general, atitudinea era mai degrabă de toleranţă decât de suprimare. La 25 iunie 1966, Iustinian a anunţat că „peste 2.500 de suflete trăiau în mănăstiri", dintre care „aproape 2.000 erau călugăriţe" (I. Dură, *op.cit.*, p. 59). Efectul măsurilor adoptate împotriva mănăstirilor se poate vedea în scăderea numărului lor, de la peste 200 (cu aproape 7.000 de călugări şi călugăriţe) în 1956 la 114 (cu 2.068 de membri - 1.493 de călugăriţe şi 575 de călugări) în 1972 (T. Beeson, *op.cit.*, p. 303).

Capitolul 6

Securitatea şi teroarea

Forţele de securitate au reprezentat instrumentul nemijlocit al represiunii aplicate de Partidul Comunist. Ele au fost organizate după tiparul sovietic şi sub coordonare sovietică. În general vorbind, rolul atribuit de autorităţile sovietice Siguranţei (poliţia politică) după lovitura de stat de la 23 august a fost similar cu cel jucat de acest organism în timpul dictaturii regelui Carol şi al celei antonesciene, însă cu o diferenţă majoră: în vreme ce între 1938 şi 1944 constrângerea a fost îndreptată împotriva unui anumit grup al societăţii, evreii, şi a câtorva adversari ai regimului Antonescu, după lovitura de stat ea a fost extinsă la întreaga societate românească. Chiar şi în timpul războiului, moşierul, ţăranul, bancherul, avocatul şi preotul îşi duceau viaţa în general fără amestecul poliţiei politice; acum, în procesul de construire a democraţiei populare, forţelor de securitate li s-a cerut să elimine anumite instituţii politice şi anumite structuri sociale existente. Constrângerea şi amestecul poliţiei au ajuns să fie parte din viaţa zilnică, trăsături ale existenţei care au instaurat teama generalizată, o stare de spirit ce a schimbat nu doar structurile societăţii, ci şi comportamentul personal. Conversaţia animată a lăsat loc cuvintelor şoptite pe fugă sau exprimărilor prin parabole, aluziile au înlocuit discuţia deschisă, iar mesajele cele mai simple erau mascate.

Pătrunderea sovieticilor în serviciul secret, SSI, şi în forţele de securitate, Siguranţa, a fost realizată prin infiltrarea, în toamna lui 1944, a „Gărzilor Patriotice" ale lui Emil Bodnăraş şi a agenţilor NKVD/NKGB[1]. Controlul asupra ambelor organisme a fost asigurat după instalarea guvernului Groza în martie 1945. La 27 aprilie, Groza a semnat un ordin prin care i se atribuia secretarului general controlul asupra SSI. Ordinul stabilea că SSI era alcătuit „din personal civil şi personal militar propriu pus la dispoziţie de Ministerul de Război, la recomandarea secretarului general". Un alt agent sovietic, Serghei Nikonov, a fost numit director al SSI, sub supravegherea lui Bodnăraş.

Cariera lui Nikonov este exemplară pentru metodele folosite de către NKVD pentru a-şi infiltra agenţii. Nikonov fusese exmatriculat de la Universitatea din Iaşi, unde studia chimia, din cauza participării la demonstraţiile comuniste, şi a fost trimis, cu bani provenind din surse comuniste, să-şi continue studiile la Bruxelles. De acolo s-a mutat la Marsilia, unde a fost cooptat în conducerea locală a Partidului Comunist Francez. A primit ordin de la superiorii săi să se întoarcă în România, pentru a conduce o reţea de spionaj, dar a fost prins, judecat şi întemniţat, la început la Doftana, iar apoi, după distrugerea acesteia, în cutremurul din noiembrie 1940, la Caransebeş, unde s-a întâlnit cu Bodnăraş şi Pintilie Bodnarenko. După eliberarea sa, în urma loviturii de stat de la 23 august 1944, a primit noi sarcini de la INU, Departamentul de Informaţii Externe al NKGB, oficializate o dată cu numirea sa ca director general al SSI, la 7 decembrie 1946.

În 1951 a fost numit şef al apărării antiaeriene, iar în 1954 a trecut, cu gradul de general-locotenent, la conducerea Biroului al II-lea al Serviciului de Informaţii Militare al Statului-Major General Român, unde a rămas până în 1960, când a devenit şef al Departamentului de Control din cadrul Ministerului Forţelor Armate[2].

Sarcinile SSI-ului vizau „adunarea de informaţii generale privitoare la interesele fundamentale ale statului", organizaţia fiind structurată în patru secţiuni şi un secretariat. Prima secţiune se ocupa de „obţinerea din străinătate a informaţiilor de natură politică, economică, socială şi militară" şi „controlarea tuturor oficiilor diplomatice din afara ţării", fiind împărţită în trei departamente organizate pe criterii geografice: „Sud", „Vest" şi „Nord". Ea cuprindea şi serviciul pentru emiterea de paşapoarte şi vize pentru cetăţenii români, care urma să fie folosit ca „instrument auxiliar de recrutare a informatorilor cu jumătate de normă"[3]. Aici găsim pentru prima oară declaraţia unui organism guvernamental din România despre politica de condiţionare a emiterii unui paşaport de colaborarea cu Securitatea. Această tactică a rămas o componentă a arsenalului represiv al regimului comunist până la răsturnarea lui Ceauşescu.

Celelalte secţiuni ale SSI se ocupau cu obţinerea de informaţii din interiorul ţării şi cu operaţiuni de contraspionaj civil şi militar. Un rus născut în Basarabia, Piotr Goncearuc, a fost numit la conducerea secţiunii de contraspionaj. Născut la Chişinău, în 1911, el s-a alăturat mişcării comuniste de tineret din Basarabia, iar în 1932 a fost trimis la Moscova. Trei ani mai târziu a fost infiltrat în România, peste Nistru, dar a fost repede prins, judecat şi condamnat la zece ani de închisoare. După eliberarea din puşcăria de la Caransebeş, în august 1944, a primit un post în cadrul Secţiunii Administrative şi Politice a Partidului Comunist Român, iar în aprilie 1945 a fost transferat la SSI[4]. Potrivit lui Eduard Mezincescu, care s-a întâlnit cu el în câteva rânduri în mod oficial – Mezincescu era funcţionar superior în Ministerul de Externe –, Goncearuc era o „brută şmecherâ", ale cărui metode de anchetă s-au dovedit „foarte eficiente". Acestea au fost aplicate în cazul lui Lucreţiu Pătrăşcanu (vezi capitolul 8).

Punerea sub ascultare şi filarea „ţintelor" reveneau Secţiunii a patra a SSI-ului, în colaborare cu departamentul omolog din cadrul Siguranţei. Informaţiile militare au rămas în sarcina Biroului II al Statului-Major General al Armatei, care era şi el subordonat unei autorităţi sovietice, GRU. Punerea serviciilor de securitate şi informaţii româneşti în slujba intereselor sovietice a fost desăvârşită în 1945, prin aducerea la conducerea forţelor de securitate, cunoscute încă sub numele antebelic de Direcţia Poliţiei de Siguranţă (DPS), a lui Pantelimon Bodnarenko, agent sovietic de origine ucraineană, zis Pantiuşa, care fusese întemniţat în România la sfârşitul anilor '30, din cauza activităţilor sale de spionaj. Bodnarenko şi-a luat un nume românesc, Gheorghe Pintilie, aşa cum au făcut şi Serghei Nikonov de la SSI (Serghei Nicolau) şi alţi câţiva agenţi pregătiţi de sovietici, care s-au alăturat ulterior lui Bodnarenko la conducerea Siguranţei, printre care se afla şi Boris Grunberg (care s-a impus sub numele de Alexandru Nicolski). Printre şefii serviciilor secrete sovietice de la care informaţiile ajungeau la Bodnăraş şi Pintilie se număra şi Dmitri Georgievici Fedicikin, consilierul-şef sovietic din România în perioada 1944-1947 şi principalul reprezentant al Diviziei de Informaţii Externe (INU) din NKGB[5].

După impunerea guvernului Groza, poliţia de securitate (DPS), care a rămas subordonată Direcţiei Generale a Poliţiei din cadrul Ministerului de Interne, a fost organizată în patru departamente numite *servicii*. Primul departament urmărea mişcările şi

activităţile străinilor, al doilea se ocupa de persoanele bănuite de activitate subversivă, al treilea intercepta corespondenţa, iar al patrulea asigura contactul radio în cadrul organizaţiei. În 1946, la DSP s-a adăugat o nouă „brigadă specială mobilă", care se ocupa de arestări şi organiza transportul deţinuţilor, al căror număr crescuse cu repeziciune prin epurarea „fasciştilor" din viaţa publică, operaţiune anunţată de primul-ministru Groza la 7 martie 1945.

Promovarea lui Gheorghe Pintilie ca membru în Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român, în februarie 1948, ca şi statutul soţiei sale, Ana Toma, ca agent al Direcţiei de Informaţii Externe (INU) a NKVD dovedesc controlul strict pe care serviciile de securitate sovietice îl aveau asupra factorilor de conducere din România. Rolul Anei Toma era tipic pentru ceea ce cerea NKVD-ul de la agenţii săi de sex feminin, descrise adesea în cercurile de partid româneşti drept „amazoane". Infiltrată în partid înainte de război, se pare că ea a fost mai degrabă custode al partenerilor ei decât soţie. Primul ei mariaj, cu un comunist veteran, Sorin Toma, s-a desfăcut în urma exilării lui în Uniunea Sovietică; în 1942 a devenit partenera lui Constantin Pârvulescu, alt personaj important din partidul aflat în fază embrionară. După patru ani s-a măritat cu Pintilie, beţiv notoriu, pe care NKVD-ul considera prudent să-l supravegheze în permanenţă, având în vedere poziţia ce i se atribuise[6].

În august 1948, Pintilie a trecut din postul de şef al secţiei politice şi administrative a Comitetului Central la conducerea proaspăt reorganizatei Siguranţe. Acesteia i s-a schimbat denumirea în Direcţia Generală a Securităţii Poporului (DGSP) sau, pe scurt, Securitatea. Noul nume indica şi noua ei misiune. Din punct de vedere formal, a rămas o componentă a Ministerului de Interne. Rolul său, definit prin decretul de înfiinţare nr. 221 din 30 august 1948, era de „a apăra cuceririle democratice şi a asigura securitatea Republicii Populare Române împotriva uneltirilor duşmanilor interni şi externi"[7]. Apărarea „cuceririlor democratice" însemna menţinerea la putere a Partidului Comunist şi, în acest fel, noua Republică Populară Română se declara oficial stat poliţienesc. 90% dintre ofiţerii Securităţii erau membri de partid, iar prezenţa lui Pintilie în Comitetul Central era un semn implicit al controlului direct exercitat de partid asupra instituţiei.

Cu două săptămâni mai devreme, la 15 august, generalul-locotenent Gheorghe Pintilie fusese numit prin decret director al Securităţii. La 1 septembrie au fost numiţi doi directori adjuncţi, cu rangul de general-maior: Alexandru Nikolski, evreu basarabean vorbitor de limbă rusă, şi Vladimir Mazuru, ucrainean din Basarabia (ulterior ambasador al României în Polonia)[8]. Toţi trei erau agenţi ai serviciului sovietic de securitate, cunoscut în acel moment sub numele de MGB[9]. Un corp de consilieri sovietici din cadrul MGB supraveghea activitatea tinerei Securităţi. Consilierul-şef al MGB la Bucureşti, din 1949 până în 1953, a fost Aleksandr Saharovski, care în 1956 a devenit şeful Primei Direcţii Principale a KGB[10].

Lavrenti Pavlovici Beria, şeful NKVD-ului între 1939 şi 1946, iar din 1946 vicepreşedintele Consiliului de Miniştri sovietic, a fost cel care a supravegheat crearea reţelei de securitate ce unea Moscova cu ţările-satelit. Puterea lui crescuse enorm, ca urmare a extinderii sistemului de securitate în timpul războiului, cu toate că Stalin a încercat să limiteze influenţa lui Beria, îndepărtându-l în 1946 de la conducerea NKVD-ului. Beria a rămas al doilea personaj principal din Uniunea Sovietică, prin poziţia sa de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi prin respectul pe care i-l arăta noul şef al MGB-ului, Viktor Semionovici Abakumov. Stilul în care Abakumov conducea MGB-ul

era, ca şi al lui Beria, brutal – trăsătură caracteristică şi pentru oamenii aleşi de sovietici în fruntea forţelor de securitate ale României[11]. Comportamentul lui Pintilie şi Nikolski vorbeşte de la sine. Primul, ca şef al Secţiei Politice şi Administrative a Comitetului Central, în ale cărui atribuţii intra securitatea partidului, a executat în 1946 sentinţa de condamnare la moarte a fostului secretar general al PCR, Ştefan Foriş[12]. Apoi a dat ordin să fie asasinată şi mama lui Foriş, al cărei corp, legat de o piatră de moară, a fost aruncat în apele râului Criş din Transilvania[13].

Filosofia lui Pintilie este subliniată într-o adresă din 1 martie 1950, destinată şefilor Securităţii: „În ţara noastră n-au ce căuta tovarăşii care cred în Dumnezeu. [...] Avem nevoie de membri de partid cinstiţi, devotaţi, ca să ne putem îndeplini sarcinile, altfel nu se poate. Cu disciplina stăm prost. Din ce cauză stăm prost? Pentru că ne credem buricul pământului!". Acest sentiment de superioritate a fost cel care i-a făcut pe ofiţerii Securităţii să sară peste cal în bătăile administrate acuzaţilor. Pintilie a subliniat faptul că deţinuţii trebuie să fie bătuţi numai la ordinele ofiţerilor superiori şi conform instrucţiunilor date de aceştia. Experienţa practică a lui Pintilie dă culoare modului în care descrie metodele Securităţii:

> Tovarăşi, fiecare meseriaş, fiecare doctor, oricine are o unealtă, şi se îngrijeşte de ea. La Securitate, care este unealta noastră? Şi noi avem unealtă. Dacă frizerul are brici, dacă dulgherul are strung, eu spun că unealta noastră sunt informatorii. Trebuie să ştim care sunt sarcinile noastre şi cu cine avem de-a face. Aşa cum muncitorul are grijă de uneltele lui, aşa trebuie să avem şi noi grijă de informatori. Dacă frizerul are ca unealtă briciul, noi avem oameni, şi încă oameni vii! Asta înseamnă că trebuie să avem grijă de ei, să le dăm instrucţiuni, să le arătăm linia partidului, nu aşa, gata, îi iei şi-i umpli de vânătăi! Dacă un dulgher îşi strică strungul, ce mai mănâncă mâine? Aşa ne învaţă pe noi Partidul?[14]

Însă Pintilie nu şi-a urmat propriul sfat. El a dat semne clare de megalomanie după ce a asistat la un concert oferit de corul şi orchestra Ministerului de Interne, la 8 mai 1949:

> Ordon ca artiştii să nu mai fie posomorâţi! Artistul e artist, indiferent cum se simte, şi nu trebuie să uite că e pe scenă! Apoi, de ce orchestra simfonică e jos şi corul pe scenă? Orchestra să urce imediat pe scenă, pentru că ea şi corul formează un ansamblu şi trebuie să se sprijine unul pe celălalt. Să se adauge imediat orchestrei simfonice acordeoane, ca să poată cânta marşuri vioaie şi mobilizatoare[15].

Adjunctul lui Pintilie, Alexandru Nicolski, s-a născut la 2 iunie 1915 la Chişinău, cel mai mare oraş din Basarabia, care în acel moment se afla sub stăpânire rusească. În 1932 a intrat în Uniunea Tineretului Comunist din oraşul natal, iar în anul următor a fost reţinut vreme de două săptămâni de către Siguranţă. Între 1937 şi 1939 şi-a îndeplinit serviciul militar la un regiment de transmisiuni de la Iaşi, iar după demobilizare a obţinut o slujbă la o centrală telefonică din Chişinău. În decembrie 1940, la şase luni după anexarea Basarabiei de către ruşi, a fost recrutat de NKVD şi s-a mutat la Cernăuţi, unde a fost pregătit ca agent al Direcţiei de Informaţii Externe (INU) din cadrul NKVD. Cu acte de identitate româneşti false, pe numele Vasile Ştefănescu, a fost trimis peste

graniţă, la 26 mai 1941, ca să culeagă informaţii despre mişcările trupelor româneşti. După doar două ore a fost arestat de grănicerii români. Potrivit procesului-verbal al interogatoriului, cunoştinţele rudimentare de limbă română i-au trădat identitatea străină şi a declarat că este etnic rus, pe nume Alexandru Sergheevici Nicolski. A fost judecat pentru spionaj în iulie 1941 şi condamnat la muncă silnică pe viaţă. Prima parte a sentinţei a executat-o la închisoarea de la Ploieşti, fiind apoi mutat la Aiud, unde erau închişi ceilalţi spioni sovietici, printre care şi Vladimir Gribici, Simion Zeigner şi Afanasie Şişman, toţi aceştia rămânând în România după eliberarea lor, în august 1944. După impunerea guvernului Groza, în martie 1945, Nicolski a fost numit adjunct al şefului Corpului de Detectivi din cadrul poliţiei, Gheorghe (Guţă) Petrovici[16]. La 17 aprilie 1947 a fost numit inspector general al Siguranţei (Poliţia de Siguranţă), iar în anul următor, când s-a înfiinţat DGSP, a fost numit adjunct al lui Pintilie. În 1953 a fost numit secretar general al Ministerului de Interne.

În ciuda misterului care înconjura personalul Securităţii, reputaţia de brutalitate a lui Nicolski i-a adus discutabila faimă de a fi primul ofiţer superior cunoscut în afara graniţelor României. Într-o declaraţie făcută la Paris, în ianuarie 1949, Adriana Georgescu Cosmovici, o femeie de 28 de ani care fusese arestată la Bucureşti pe motivul apartenenţei la o mişcare de rezistenţă, a povestit cum „anchetatorii poliţiei secrete comuniste" au bătut-o de mai multe ori cu un furtun umplut cu nisip, au izbit-o cu capul de pereţi şi au lovit-o peste faţă şi bărbie până ce i-au mai rămas şase dinţi pe maxilarul inferior. Ea a dat numele celor trei anchetatori care au ameninţat-o cu pistoalele: Stroescu, Bulz şi Nicolski[17]. Documentele publicate după moartea lui Nicolski, la 16 aprilie 1992, sugerează că în iulie 1949 el a ordonat uciderea a şapte deţinuţi, presupuşi lideri ai unei mişcări de rezistenţă anticomunistă, aflaţi în tranzit de la închisoarea Gherla[18].

Consultarea datelor fragmentare care s-au păstrat în arhiva Ministerului de Interne cu privire la forţa DGSP arată că numărul ofiţerilor din cele 10 direcţii naţionale la scurt timp după înfiinţare era de 1.151, dintre care 848 apăreau ca personal de secretariat sau auxiliar (cei din urmă aveau toţi grade militare, cum ar fi cel de sergent-major, chiar dacă erau dactilografe, şoferi, instalatori sau chelneriţe)[19]. Cele 13 direcţii regionale aveau 2.822 de ofiţeri, dintre care aproape două treimi erau personal auxiliar[20]. Aceste cifre pot părea anormal de mici, dacă ne gândim la impresia populară că DGSP este un instrument de represiune omniprezent şi care pătrunde peste tot. Datele nu includ însă reţeaua de informatori care permitea Securităţii să funcţioneze atât de eficient.

Pe lângă fiecare dintre direcţiile naţionale ale DGSP erau ataşaţi consilieri sovietici, care supravegheau pregătirea recruţilor români şi le controlau activitatea, iar comunicarea se realiza prin intermediul unor translatori, dintre care mulţi erau din Basarabia. S-a pus accentul pe cadrele de încredere. În ochii consilierilor sovietici, mulţi dintre românii cu studii erau consideraţi dubioşi şi compromişi, din cauza alianţei regimului Antonescu cu Germania. Al doilea motiv de precauţie era faptul că foarte puţini români s-au arătat atraşi de PCR înainte ca el să ajungă la putere, spre deosebire de unii membri ai minorităţilor etnice. De aceea, nu este de mirare că multe dintre posturile de conducere din Securitate erau ocupate de persoane care făceau parte din două categorii umane: minorităţile etnice şi muncitorii necalificaţi.

În ciuda afirmaţiilor făcute de ultranaţionalişti, numărul membrilor Securităţii proveniţi din rândurile minorităţilor etnice, deşi disproporţionat, nu pare să fie excesiv.

Cuvântul „pare" trebuie să fie subliniat, deoarece, din specificarea făcută chiar de Securitate în privinţa ofiţerilor săi superiori, reiese clar dorinţa de a ascunde originea sovietică a trei dintre principalii comandanţi : Pintilie, Nicolski şi Mazuru. Însă nu există nici o dovadă care să indice „românizarea" ofiţerilor de altă origine etnică[21]. În privinţa pregătirii profesionale, documentaţia disponibilă se limitează la direcţiile naţionale şi la secretariat ; din cele 25 de persoane numite în posturi de ofiţeri superiori, erau doi electricieni, doi tâmplari, un lăcătuş, un fierar, un strungar, un meşteşugar, un croitor, un chimist, un profesor de liceu, un doctor, un contabil, un avocat, un absolvent de liceu, cinci cu studii superioare şi cinci cu pregătire nespecificată[22]. La nivelul unei populaţii de circa 17 milioane de oameni, numărul ofiţerilor de Securitate pare foarte redus, iar dovezile obţinute prin consultarea dosarelor de Securitate arată că ei se bazau în mare măsură pe datele obţinute de la informatori, al căror număr era de 42.187 în 1948 - primul an de existenţă a Republicii. În birourile locale, alcătuite adesea dintr-o mână de oameni, ofiţerii erau suprasolicitaţi. Misiunea lor principală era de a identifica şi supraveghea activităţile foştilor membri ai partidelor de opoziţie şi ai organizaţiilor scoase în afara legii, cum era Garda de Fier, şi de a trimite rapoarte lunare direcţiilor de la Bucureşti specializate în informaţii şi contrasabotaj. Aceste rapoarte cuprind referinţe foarte valoroase despre apartenenţele politice şi filiaţiile sociale în România de la începutul anilor '50[23].

Un obiectiv de maximă importanţă al Securităţii îl reprezenta „demascarea activităţii de spionaj imperialist". Principalii ei inamici în epoca Dej erau, judecând după arhivele Securităţii, agenţiile de informaţii americane, britanice, iugoslave şi israeliene. La începutul anului 1949, CIA, prin Oficiul de Coordonare Politică, condus de Frank Wisner, a început să recruteze români din taberele de refugiaţi din sudul Germaniei, din Austria şi Iugoslavia. Erau preferaţi tinerii care cunoşteau regiunile unde fuseseră semnalate acţiuni ale unor partizani. Persoanele respective au fost pregătite pentru misiuni speciale ale căror obiective erau ori obţinerea de informaţii despre apărarea României, ori stabilirea de contacte cu grupurile de rezistenţă anticomunistă din munţi. Iugoslavii fie şi-au infiltrat agenţii peste graniţă, fie au folosit cetăţeni români de naţionalitate sârbă. Pentru a combate infiltrările la frontieră, a fost înfiinţată o secţie de contrainformaţii a trupelor de grăniceri, subordonată Ministerului de Interne. Activităţile serviciilor de informaţii israeliene s-a concentrat asupra situaţiei evreilor din România. Potrivit dosarelor Securităţii, în anul 1951 au fost suspectate de spionaj în România 45.299 de persoane. Acestea erau supravegheate de o reţea alcătuită din 904 agenţi, dintre care cinci erau ofiţeri rezidenţi de Securitate, 306 erau informatori calificaţi, iar 593 erau informatori necalificaţi. Ca rezultat al muncii de adunare a informaţiilor, au fost arestate pentru spionaj 267 persoane[24].

Al doilea obiectiv principal al Securităţii îl constituiau identificarea şi distrugerea oricărei forme de rezistenţă internă faţă de regim. Aceasta era descrisă în jargonul Securităţii drept „activitate antidemocratică subversivă a duşmanilor poporului". Principalele ţinte erau foştii proprietari de întreprinderi şi moşierii, membrii partidelor democratice scoase în afara legii şi membrii Gărzii de Fier, preoţii, studenţii şi profesorii, precum şi foştii ofiţeri şi poliţişti[25]. În 1951, au fost urmărite 417.916 persoane, dintre care 5.401 au fost arestate pentru „activitate ostilă"[26]. Datele despre aceşti oameni, ca şi în cazul celor suspectaţi de spionaj, au fost adunate prin intermediul informatorilor care lucrau sub controlul unui ofiţer de Securitate. Detaliile erau centralizate în birourile

locale, şi un buletin despre situaţia din fiecare zonă se transmitea la oficiile regionale zilnic, prin telefon, între orele 17 şi 17.30.

Ascultarea telefoanelor şi urmărirea suspecţilor au fost mijloace suplimentare folosite de către Securitate pentru adunarea de dovezi împotriva ţintelor sale. Mai ales activitatea de supraveghere presupunea o mare cantitate de muncă, astfel încât au fost adeseori folosiţi informatori pentru a completa filajul efectuat de angajaţii departamentelor de resort ale Securităţii. Nu numai cei percepuţi ca adversari ai regimului au fost supravegheaţi ; şi unii dintre membrii de frunte ai partidului erau în vizor. Printre cei ale căror convorbiri telefonice erau ascultate, începând din 1948, de către ceea ce avea să primească numele de „Unitatea T" a Securităţii, se numărau Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Ion Gheorghe Maurer, Alexandru Bârlădeanu şi Valter Roman. Între 1953 şi 1961, alte nume au fost adăugate la listă : Iosif Chişinevschi şi soţia sa Liuba, Constantin Doncea şi Nicolae Ceauşescu. În 1963, Miron Constantinescu a devenit şi el ţintă, la fel ca fostul şef al Securităţii, Gheorghe Pintilie, în 1964. Cel care a răspuns de activitatea de ascultare a convorbirilor telefonice a fost, până în 1954, Alexandru Nicolski. Nici măcar Gheorghiu-Dej nu a fost scutit. Colonelul Andrei Arghiropol, care lucra la Unitatea T a Direcţiei Tehnice, a declarat în 1968 că prima lui sarcină, în 1949, a fost interceptarea convorbirilor telefonice ale lui Dej[27]. Singurele persoane care mai ştiau despre această operaţiune, executată, conform ordinelor primite de la Moscova, prin consilierii sovietici, au fost Pintilie, Nicolski şi colonelul Alexandru Neacşu, şeful unităţii T[28].

Dosarele Securităţii arată că mai mult de 70.000 de oameni au fost arestaţi în deceniul 1948-1958, dintre care 60.428 numai în perioada 1948-1953. Aceste date se referă probabil numai la anumite categorii de persoane, deoarece, aşa cum a admis chiar Gheorghiu-Dej în 1961, 80.000 de ţărani fuseseră deja arestaţi pentru a se impune colectivizarea agriculturii[29]. Multe dintre arestări erau ilegale, pentru că erau înfăptuite de ofiţeri de Securitate care acţionau pur şi simplu conform ordinelor telefonice primite de la superiorii lor, fără vreun mandat de arestare emis de procuratură. Confuziile de identitate au dus la arestarea unor persoane nevinovate. În 1955, Ministerul de Interne a dat instrucţiuni ofiţerilor de Securitate să facă arestări numai pe baza unui mandat emis de un procuror ; însă în septembrie 1958, Alexandru Drăghici, ministrul de Interne, încă se mai plângea de anumite cazuri în care arestările fuseseră făcute „fără bază şi prematur"[30].

În primii ani de existenţă ai Securităţii s-a pus accentul mai degrabă pe numărul informatorilor decât pe calitatea lor. Mulţi erau ticăloşi de rând şi delincvenţi, şi printre ei se aflau informatori ocazionali, ca şi tot felul de aflători în treabă, de soiul mulţimii de paraziţi produşi, aşa cum remarca Walter Bacon, de toate regimurile totalitare[31]. Aceste categorii au îngroşat rândurile informatorilor până la nivelurile raportate pentru sfârşitul anului 1951 de către Direcţia de Contrasabotaj şi Direcţia de Informaţii Interne, adică 30.585 şi, respectiv, 10.698[32].

Informatorii erau adesea şantajaţi pentru a colabora cu Securitatea. Acuzaţiile împotriva lor erau anulate dacă acceptau colaborarea. Erau adeseori trataţi cu brutalitate de către cei care-i controlau, aşa cum arată discursul lui Pintilie citat mai sus, şi erau ameninţaţi. Documentele arată că, atunci când erau duşi la sediile regionale ale Securităţii din Cluj şi Constanţa, informatorilor li se puneau ochelari negri, ca să nu poată recunoaşte locul, şi erau „aruncaţi într-o cameră"[33]. Lipsa de credibilitate a multora a

dus, în martie 1956, la eliminarea a circa 70% dintre ei, fiind recrutaţi alţii, din rândul intelectualilor.

Şi celelalte două organe de securitate internă, ambele înfiinţate la începutul anului 1949, foloseau informatori. La 23 ianuarie a fost creată Miliţia (Direcţia Generală a Miliţiei), care înlocuia poliţia, iar la 7 februarie au fost create trupele de securitate, care preluau atribuţiile Jandarmeriei[34]. Ambele organisme au fost puse sub autoritatea Ministerului de Interne. Printre îndatoririle Miliţiei era aceea de a emite permisele de rezidenţă, ceea ce îi uşura munca de regularizare a mişcărilor populaţiei, de supraveghere a suspecţilor şi de pregătire a deportărilor[35]. Principalele atribuţii ale trupelor de securitate erau paza clădirilor publice şi a legaţiilor străine şi menţinerea ordinii publice în marile centre industriale; însă aceste trupe au fost adesea folosite pentru a suprima rezistenţa faţă de măsurile regimului, cum au fost colectivizarea sau confiscarea bunurilor şi proprietăţilor. În anii '50, ele au fost folosite pentru a stârpi partizanii din zonele montane şi, într-un rol mai pasiv, pentru a păzi coloniile de muncă, puse în 1950 sub autoritatea unui departament special din cadrul Ministerului de Interne, cunoscut sub numele de Direcţia Unităţilor de Muncă.

Cadrul legal pentru acţiunile Securităţii, Miliţiei şi trupelor de securitate l-au creat noile legi, care transformau opoziţia faţă de regim în infracţiune. La 12 ianuarie 1949 s-a introdus pedeapsa cu moartea pentru trădare şi sabotaj economic, iar un decret promulgat în acelaşi an pedepsea actele „considerate periculoase pentru societate", chiar dacă acestea „nu erau infracţiuni definite ca atare prin lege". O lege din 12 august 1950 instituia pedeapsa cu moartea pentru încălcarea independenţei şi suveranităţii naţionale, pentru neglijenţe ale muncitorilor, care „provocau catastrofe naţionale", pentru furtul şi distrugerea echipamentelor militare, pentru complot împotriva statului, spionaj şi sabotaj economic. Pedeapsa capitală se aplica în cazul trădării „secretelor de stat" în favoarea unei puteri străine, însă natura acestor secrete de stat nu era definită. „Complotul împotriva securităţii interne şi externe a RPR" atrăgea şi el pedeapsa capitală, dar nici în acest caz termenul „complot" nu era definit. Imprecizia acestei legislaţii a permis aplicarea ei arbitrară de către autorităţi. Categoria „crimelor contrarevoluţionare" şi-a făcut apariţia în Decretul nr. 83/1949. Prin acesta erau stabilite pedepse de până la 15 ani de muncă silnică pentru cei care se opuneau exproprierii pământului potrivit reformelor agrare din 1945 şi 1949.

Organul de partid însărcinat cu operarea arestărilor şi declanşarea procedurilor penale era o instituţie specifică regimurilor comuniste, cunoscută în România sub numele de Procuratură. Era învestită cu „puterea supremă de control, pentru a asigura respectarea legii de către ministere şi alte organe centrale, de către organele locale ale puterii, precum şi de către oficiali şi cetăţenii de rând"[36]. Procuratura era împărţită în 12 direcţii, ale căror jurisdicţii erau conducerea anchetelor din domeniul militar, al securităţii statului şi penal, supravegherea activităţilor tribunalelor şi anchetelor penale ale Miliţiei, stabilirea sentinţelor şi inspectarea închisorilor. Aidoma Securităţii, şi Procuratura se baza în mare măsură pe informatori, a căror contribuţie era încurajată şi răsplătită, în spiritul procedurilor stabilite de procurorul general sovietic de la procesele publice din anii '30, Andrei Vîşinski, care s-a lăudat că „mii de informatori dau Procuraturii posibilitatea să reacţioneze cu promptitudine"[37].

O idee despre „principiile" adoptate de către autorităţile comuniste pentru stabilirea vinovăţiei cetăţenilor ne este oferită de un anchetator al lui George Tomaziu, un artist

arestat în 1949 sub acuzaţia de spionaj în favoarea Franţei şi Angliei. La afirmaţia lui Tomaziu că la universitate a învăţat că este mai bine să laşi liber un om vinovat decât să întemniţezi zece suspecţi nevinovaţi, anchetatorul i-a replicat: „Aceea era justiţia burgheză, şi de aceea s-a prăbuşit sistemul burghez. În comunism, lucrurile stau exact invers. Ca nu cumva să ne scape vinovatul printre degete, mai bine îl întemniţăm împreună cu ceilalţi nouă suspecţi"[38].

În procesele politice desfăşurate după impunerea guvernului Groza, inculpatul era adeseori găsit vinovat nu pentru că el (sau ea) comisese vreo infracţiune, ci pentru simplul fapt că era acuzat[39]. Iar dacă era acuzat, trebuia să fie îndepărtat. Aşa era pervertită justiţia în regimul comunist. Nu erau judecate doar acţiunile unui inculpat, ci şi persoana lui, familia şi originea. Acest aspect a fost ilustrat cel mai bine de procesele publice din 1952, ale aşa-zişilor sabotori ai proiectului Canalului Dunăre - Marea Neagră, ca şi de procesul lui Lucreţiu Pătrăşcanu, din 1954. Multe dintre procesele desfăşurate între 1948 şi 1964 au avut un caracter preventiv, acuzaţii fiind învinuiţi de crime potenţiale. Acest principiu fusese aplicat cu fervoare de Andrei Vîşinski, în calitate de acuzator public, în procesele de la Moscova dintre 1936 şi 1938, şi sub supravegherea lui a fost introdus şi în România.

În desfăşurarea proceselor politice, o importanţă deosebită avea mărturisirea[40]. Metoda prin care se obţinea era tortura - psihică, fizică sau ambele. Accentul pus pe mărturisire şi folosirea torturii pentru a o obţine erau străine sistemului juridic românesc, şi ar fi interesant să facem supoziţii cu privire la părerea pe care o aveau despre acestea comuniştii români veterani, care trăiseră în regimul mai puţin brutal din România interbelică. Unii români au susţinut că ritualurile de lichidare importate din Uniunea Sovietică după 1945 presupuneau intervenţia unor agenţi NKVD basarabeni sau ucraineni, ca Nicolski şi Goncearîuc; dar acest punct de vedere ignoră brutalitatea unor ofiţeri de Securitate de origine română, ca Ion Şoltuţiu, care ordonase să fie bătuţi Belu Zilber, Lucreţiu Pătrăşcanu şi Remus Koffler[41].

Bătăile erau de obicei administrate sub îndrumarea ofiţerilor superiori din Direcţia a V-a de anchete penale. Această direcţie a conferit Securităţii caracterul de poliţie politică. Instrucţiuni confidenţiale emise de Ministerul de Interne împuterniceau Securitatea să ţină în detenţie o persoană timp de 24 de ore fără a fi nevoie de vreun mandat de arestare emis de un procuror. În acest interval de timp, persoanei reţinute i se cerea să dea o declaraţie[42]. Mandatele de arestare erau apoi emise pentru Securitate de către procurorii militari, în conformitate cu instrucţiunile venite de la Ministerul de Justiţie. După emiterea unui mandat de arestare începea interogatoriul deţinutului, în prezenţa unui stenograf. Primul şef al Direcţiei a V-a a fost colonelul Mişu Dulgheru, care a fost arestat în noiembrie 1952 sub acuzaţia că a întârziat ancheta privitoare la activităţile lui Pătrăşcanu[43]. Documentele Securităţii arată că Dulgheru aproba apelul la bătaie, la ameninţări, la falsificarea declaraţiilor deţinuţilor şi la prelungirea anchetei dincolo de capacitatea fizică de rezistenţă a celor incriminaţi. Însuşi Alexandru Drăghici, numit ministru de Interne în mai 1952, a recunoscut că ofiţerii anchetatori din cadrul acelei direcţii „aveau un nivel scăzut de pregătire şi de cunoştinţe generale", însă lacunele respective erau compensate de „puternicul lor entuziasm revoluţionar, originea lor sănătoasă (adică neburgheză) şi capacitatea lor de muncă, pusă în slujba revoluţiei proletare"[44].

Nivelul scăzut al cunoştinţelor a fost deseori ilustrat în procesele-verbale ale interogatoriilor, din dosarele Securităţii. Un ofiţer l-a întrebat pe un deţinut: „Când te-ai întâlnit cu Cowles, care este din Uruguay, Statele Unite?"; altul nu ştia că Partidul Naţional Ţărănesc fusese scos în afara legii în timpul regimului Antonescu; al treilea era incapabil să scrie numărul 309, confundându-l cu 3.009, 30.009 şi 300.009. Pentru a le uşura munca, consilierii sovietici au redactat o listă cu întrebările şi răspunsurile dorite, iar pentru a obţine aceste răspunsuri, anchetatorii recurgeau la presiunile psihice şi fizice, refuzându-i deţinutului ţigările, tăindu-i raţia alimentară sau bătându-l. Unii anchetatori ai Securităţii ologeau deţinuţii călcându-i în picioare, alţii aruncau apă pe podeaua de ciment a celulei, astfel încât deţinutul să îngheţe, sau îi forţau pe cei interogaţi să stea în picioare până când îşi pierdeau cunoştinţa. În octombrie 1954, la o şedinţă de la sediul Direcţiei de anchete penale, Drăghici a interzis folosirea constrângerii, cu excepţia cazurilor când o aproba personal. Explicaţia cinică pentru tratamentul brutal aplicat unor deţinuţi a fost aceea că direcţia „nu organizase o şedinţă cu toţi şefii secţiilor de anchete penale din ţară, în care să fi putut face schimb de informaţii şi să fi primit instrucţiuni precise"[45]. Oricum, un raport al Securităţii din septembrie 1958 admitea că unii ofiţeri continuau să-i bată pe deţinuţi, „încălcând astfel cele mai elementare reguli de anchetă"[46].

Este greu de precizat numărul celor arestaţi şi întemniţaţi în epoca lui Dej, din simplul motiv că propriile statistici ale Securităţii sunt contradictorii. Într-un raport al Ministerului de Interne se afirmă că, în decada 1948-1958, 58.733 de persoane au fost condamnate pentru diferite crime, toate de natură politică: conspiraţia împotriva ordinii sociale, apartenenţa la organizaţii subversive sau teroriste – acestea includeau fostele partide politice democratice şi Garda de Fier –, „propagandă ostilă regimului", trecerea ilegală a graniţei, nedenunţarea unei infracţiuni împotriva statului, crime „împotriva umanităţii şi acţiuni împotriva clasei muncitoare", trădare, spionaj, distribuire de manifeste interzise, sabotaj şi „activitate religioasă ostilă". Mulţi dintre cei condamnaţi au primit pedepse de la un an la zece ani închisoare. În perioada 1945-1964 au fost pedepsite cu închisoarea 73.310 persoane, dintre care 335 au primit pedeapsa cu moartea (unora le-a fost comutată). Alte 24.905 persoane au fost achitate sau acuzaţiile împotriva lor au fost ridicate. În plus, în aceeaşi perioadă au fost trimişi în lagăre de muncă 21.068 de oameni. Numărul dat pentru cei care au murit în detenţie este de 3.847, dintre care 2.851 au decedat în timpul executării sentinţei, 203 în timpul anchetei, 137 condamnaţi la moarte, iar 656 în lagărele de muncă[47]. Însă o altă statistică arată că în perioada 1950-31 martie 1958 au fost arestate 75.808 persoane, dintre care au fost condamnate 73.636. În aceeaşi perioadă, 22.007 persoane au fost trimise în lagăre de muncă, iar între 1949 şi 1958, circa 60.000 de oameni au avut domiciliu forţat[48]. Surse independente au oferit o serie de cifre complet diferite; examinarea documentelor tribunalelor din acea perioadă arată că au avut loc 134.150 de procese politice, care au implicat cel puţin 549.400 de acuzaţi[49].

Cei mai mulţi dintre cei trimişi în lagărele de muncă nu fuseseră judecaţi sau condamnaţi. Ajunseseră acolo în urma ordinelor emise de Ministerul de Interne, care, la rândul său, acţiona potrivit instrucţiunilor lui Gheorghiu-Dej şi ale consilierilor sovietici. S-a folosit eufemismul „condamnat administrativ", care masca ilegalitatea situaţiei, pentru a se justifica detenţia persoanelor respective. Nici măcar această ficţiune nu a fost utilizată pentru a motiva arestarea, între 1948 şi 1950, a miniştrilor regimului premergător

celui comunist, a episcopilor Bisericilor Greco- şi Romano-Catolice şi a foştilor poliţişti. Nu exista nici o prevedere în Codul Penal care să justifice arestarea lor, fiind închişi pe baza unor ordine emise de Ministerul de Interne. Aceasta a fost soarta lui Dumitru Caracostea, fost ministru al Educaţiei în guvernul Gigurtu, din iulie 1940, ca şi a altor sute de persoane care deţinuseră posturi ministeriale în perioada precomunistă. Caracostea a fost arestat în septembrie 1950 şi dus imediat în puşcăria de la Sighet. Pe certificatul său de eliberare, emis la 6 iulie 1955, numărul mandatului de arestare şi motivaţiile pentru detenţia sa nu sunt scrise, o dovadă oferită chiar de autorităţi că nu exista nici o bază legală pentru arestarea sa şi pentru cei cinci ani petrecuţi în temniţă. Mulţi dintre cei din lagărele de muncă erau ţărani care se opuseseră colectivizării prin reforma agrară din 2 martie 1949. Soarta lor oferă un exemplu concludent de folosire a terorii de către Securitate, pentru instaurarea revoluţiei comuniste.

Premisa ideologică pe care s-a bazat colectivizarea apare în rezoluţia Partidului Comunist din 3-5 martie 1949. Principala şi cea mai dificilă sarcină pe drumul construirii socialismului, se afirma, era rezolvarea problemei ţărăneşti. Potrivit partidului, la ţară existau cinci categorii de oameni: prima era proletariatul agricol, adică ţăranii fără pământ, circa 265.000 de familii care lucrau pentru chiaburi sau pentru ţăranii bogaţi. Ţăranii săraci reprezentau a doua categorie; ei aveau puţin pământ, până la 5 ha, reprezentând peste 57% din totalul terenurilor aflate în proprietate individuală. Rezoluţia considera că aceste terenuri sunt neproductive, pentru că loturile nu erau compacte, ci alcătuite din mai multe bucăţi, şi trăgea concluzia că aceşti ţărani săraci ar prefera o formă diferită de producţie. Ţăranii mijlocaşi formau a treia categorie şi realizau 60% din producţia agricolă a ţării. Ei foloseau doar munca propriei familii, deţineau de la 5 la 20 ha, adică 34% din pământul cultivabil, şi urmau să constituie nucleele viitoarelor cooperative agricole. Cea de-a patra categorie era alcătuită din ţărani bogaţi (chiaburi), numiţi astfel pentru că angajau forţă de muncă sau închiriau utilaj agricol, nu după suprafaţa de pământ pe care o deţineau. Cea de-a cincea categorie era ceea ce mai rămăsese din clasa moşierilor, ale căror proprietăţi fuseseră dezmembrate prin reforma agrară din 1945 şi distribuite ţăranilor[50].

Schiţând sarcinile partidului în procesul de impunere a colectivizării, Gheorghiu-Dej considera că prima o reprezintă „lichidarea completă a proprietăţii chiaburilor de la sate"[51]. Chiaburii urmau să fie excluşi din cooperativele agricole. Al doilea obiectiv îl constituia convingerea ţăranilor săraci şi mijlocaşi să se unească în aceste colective. S-a pus accentul pe munca de convingere, nu pe constrângere, şi ca măsură preliminară au fost înfiinţate întovărăşirile. S-au stabilit însă pedepse aspre pentru cei care nu reuşeau să predea statului cotele obligatorii de cereale, iar nemulţumirea faţă de acestea a dus la primele incidente datorate rezistenţei ţăranilor. Ele s-au produs în mai 1949, în satul Roma din judeţul Botoşani, când trupele de securitate au tras în protestatari[52]. Revolte pe scară largă au avut loc în iulie în judeţul Bihor, incidente soldate cu împuşcarea de către Securitate a 16 ţărani şi deportarea altor 200. Mişcări mai violente au avut loc în august, de această dată în judeţul Arad, unde au fost împuşcaţi 12 ţărani şi arestaţi mai mult de 100.

Teama faţă de nemulţumirile ţăranilor a determinat-o pe Ana Pauker, care conducea Comisia Agrară înfiinţată cu scopul explicit de a supraveghea crearea colectivelor, să acţioneze cu precauţie. Strategia ei era în contradicţie cu opiniile lui Veretenicov, unul dintre consilierii sovietici ataşaţi Comisiei[53]. La şedinţa Comisiei din 1 septembrie 1949,

ea a aprobat numai patru dintre cele douăsprezece propuneri de înfiinţare a cooperativelor agricole ; totodată, a amânat aplicarea a patru dintre celelalte opt până când urmau să fie îndeplinite anumite condiţii, iar restul de patru le-a respins cu totul. Pauker a manifestat o reţinere similară şi la sesiunea Consiliului de Miniştri din 13 septembrie, când s-a discutat o propunere de expropriere a unor pământuri ale ţăranilor :

> Pur şi simplu, nu trebuie să fie nici un fel de expropriere de la ţăranii săraci şi mijlocaşi pentru câteva mii de lei, pentru că ei vor bea acei bani, iar după aceea nu vor mai avea ce să lucreze. Trebuie să primească alt pământ în schimb. [...] Este bine să avem o nouă cale ferată, însă nu este deloc bine să-i nemulţumim pe ţărani[54].

Doar 56 de colective au fost înfiinţate în 1949, cu toate că opoziţia ţăranilor s-a manifestat doar pe alocuri. În ianuarie 1950 însă, Comitetul Central al Partidului a înlocuit Comisia Agrară cu o Secţie Agrară, căreia i-au acordat fonduri mai mari pentru a accelera campania de colectivizare. În ciuda acestui fapt, Ana Pauker a respins, în aprilie, 655 dintre cele 900 de propuneri de colectivizare care i-au fost înaintate. Prudenţa ei nu a triumfat însă prea mult timp. În vară, în vreme ce Pauker se afla la Moscova, unde se trata de cancer la sân, ritmul colectivizării a fost brusc accelerat, iar în iulie şi august s-a aprobat crearea a 1.012 noi gospodării colective, indiferent de condiţiile din regiunile respective. Ca urmare, rezistenţa ţăranilor s-a extins la nivelul întregii ţări.

Trupele Miliţiei şi Securităţii au făcut incursiuni, adeseori în toiul nopţii, pentru a-i obliga pe ţărani să se înscrie în colective, ameninţându-i cu munca forţată sau cu excluderea copiilor lor din şcoli. Cei care refuzau erau arestaţi şi duşi la sediul Consiliului Popular, unde erau bătuţi şi torturaţi. În regiunea Cluj, unii ţărani au fost puşi în faţa următoarei alternative : sau plăteau o amendă uriaşă şi stăteau zece ani în puşcărie, sau intrau în colectiv. Multe familii au fost alungate din casele lor atunci când pământul le-a fost luat de cooperative, drept compensaţie fie primind terenuri necultivabile în altă parte, fie neprimind nimic.

În unele regiuni, printre care Arad, Argeş, Dolj, Bihor, Munţii Apuseni, Vlaşca, Hunedoara şi Timişoara, ţăranii, uneori ajutaţi de „grupuri de partizani", s-au angajat în ciocniri violente cu Miliţia şi trupele de securitate. Opoziţia ţăranilor faţă de reformă era atât de puternică, încât, în anumite zone, clădirile proaspăt înfiinţatelor cooperative agricole au fost incendiate. Aşa au stat lucrurile în judeţul Arad, unde documentele Securităţii arată cum, după ce fusese distrusă o fermă de stat, la 31 iulie 1949, au fost chemate trupele de grăniceri de la Radna pentru a restabili ordinea la 3 august, după ce au arestat 98 de persoane şi au împuşcat 12 ţărani din satele Apateu, Somoşcheş, Berechiu şi Sepreuş. Rapoartele semnate de şeful Securităţii din Timişoara, colonelul Coloman Ambruş, şi de adjunctul său, maiorul Aurel Moiş, dau detalii despre ceea ce ei numeau „rebeliune" şi menţionează faptul că alţi doi ţărani fuseseră împuşcaţi „în timp ce încercau să evadeze din arest"[55].

O adevărată răscoală a avut loc în nordul judeţului Vlaşca, la începutul lunii iulie. Ţăranii din mai bine de douăsprezece sate s-au înarmat cu furci şi topoare, au devastat birourile locale ale partidului, au distrus fotografiile conducătorilor de partid şi au tăiat liniile telefonice. Autorităţile comuniste au fost bătute şi alungate. Au fost chemate trupele de securitate, care au tras în răsculaţi, omorând zece dintre ei şi rănind mult mai mulţi. Astfel de acţiuni s-au derulat în diverse zone, în întreaga ţară[56].

Procesul accelerat de colectivizare a coincis cu intensificarea prigonirii chiaburilor. După realizarea reformei agrare, partidul le-a permis chiaburilor să se elibereze de stigmatul clasei lor prin „donarea" de pământ către colective. Această practică a contribuit semnificativ la consolidarea fermelor, deoarece țăranii mai săraci aveau prea puțin pământ de dat sau deloc. În vara anului 1950 însă, conducerea partidului a ordonat Secției Agrare că din acel moment „*chiaburii vinovați* (sublinierea autorului) trebuie să fie trimiși în judecată, iar pământul să li se confişte"[57]. Autoritățile din unele județe nu s-au mai obosit să păstreze nici măcar această aparență de legalitate, ci pur și simplu au confiscat pământurile și i-au trimis pe „culaci", împreună cu familiile lor, la Canalul Dunăre – Marea Neagră, fără nici un fel de judecată. Mii de oameni au avut această soartă. Așa cum a recunoscut mai târziu Gheorghiu-Dej, „în numele luptei împotriva chiaburilor, peste 80.000 de țărani au fost trimiși în judecată, cei mai mulți dintre ei fiind țărani care munceau din greu, iar dintre ei peste 30.000 au fost judecați în procese publice"[58].

Dej a pretins că arestările s-au făcut din ordinul Anei Pauker[59], însă, așa cum am menționat mai sus, ea a fost în tratament la Moscova timp de șase săptămâni, în iunie-iulie 1950. S-a întors în septembrie și până în decembrie a fost incapabilă să-și reia munca. În locul ei, Alexandru Moghioroș, un apropiat al lui Dej, a emis instrucțiunile pentru Secția Agrară, inclusiv ordinul de arestare a chiaburilor[60]. Mai mult decât atât, declarațiile ei în fața Secției Agrare, după ce și-a reluat îndatoririle, arată clar că soluția optimă i se părea a fi abordarea treptată a procesului de colectivizare, iar recurgerea la forță împotriva țărănimii o vedea ca pe o mare greșeală. În ianuarie 1951, Ana Pauker a propus Comitetului Central să adopte măsura de trimitere în judecată a celor care îi forțaseră pe țărani să intre în colective, declarând că „cei care au acționat în acest fel nu sunt ființe umane". La scurt timp după aceea, a blocat consolidarea fermelor de stat (Gostat-urile), un proces ce trebuia să se încheie, potrivit legii reformei agrare, în 1952.

Ana Pauker a semnalat eroarea politicii de constrângere în procesul de colectivizare atunci când s-a adresat Secției Agrare a Comitetului Central, la 28 aprilie 1951 :

> În loc să continuăm pe această cale [cea treptată], care s-a dovedit a fi cea mai bună, o cale pe care lucrurile au mers mai încet și cu grijă – noi am început să-i silim pe țărani să intre în gospodăriile colective. [...] Din vara trecută, am pornit acțiuni ce sunt complet opuse liniei partidului nostru și complet opuse vreunei gândiri comuniste serioase. Numai cineva iresponsabil, numai un aventurier, numai cineva rupt de mase și de linia partidului, numai o persoană care se vede azi aici și mâine în altă parte se poate gândi că este posibil să se înființeze gospodării colective cu oameni aduși cu forța și că astfel de gospodării ferme colective ar putea fi viabile[61].

Un raport intern al partidului spune limpede că Ana Pauker a oprit înființarea de noi cooperative agricole în iarna 1950-1951. „Prima noastră preocupare", spunea ea, „trebuie să fie colectivele existente, întărirea și transformarea lor în exemple pentru țăranii individuali". Ca urmare, nu s-a înființat nici o cooperativă agricolă în 1951 ; cele 62 create oficial în acel an (comparativ cu 971 în 1950) fuseseră în realitate înființate și consolidate în vara și toamna lui 1950, însă nu fuseseră încă inaugurate formal[62].

Și Dej a criticat abuzurile comise în timpul colectivizării. Într-un discurs din 11 mai 1951 a criticat „metodele de constrângere folosite", care, spunea el, „duseseră la devieri

flagrante de la linia partidului". Unele comitete regionale organizaseră întreceri pentru crearea celor mai multe colective, iar acest fapt determinase „o rată forţată de creştere a numărului de colective"[63]. Aceste regrete nu pot însă decât să frapeze cititorul prin cinismul lor, de vreme ce din arhivele Comitetului Central reiese clar că şefii partidului ştiau foarte bine ce „metode de constrângere" se foloseau, nefăcând nimic pentru a stopa aplicarea lor nemiloasă.

Într-adevăr, la 3 iulie 1952, Dej a cerut intensificarea campaniei împotriva chiaburilor, solicitând presei „să mobilizeze masa ţărănimii muncitoare în lupta neabătută împotriva chiaburilor"[64]. Aceştia au continuat să fie arestaţi cu miile, adeseori pentru cele mai mărunte neglijenţe, cum ar fi, de exemplu, vina că nu şi-au legat câinii. Un raport din 1953 al Securităţii arăta că în 1951 şi 1952 fuseseră arestaţi 34.738 de ţărani, dintre care 22.000 erau chiaburi[65]. Cu toate acestea, opoziţia ţăranilor încetinea procesul de colectivizare. Până în 1955, doar 26% din pământul arabil fusese colectivizat sau preluat de fermele de stat. În ianuarie 1958 au avut loc numeroase incidente în judeţul Galaţi, fiind implicaţi ţărani care cereau să li se permită retragerea din colective, iar la 12 ianuarie 1958, se spune că nimeni altul decât Nicolae Ceauşescu, în calitate de secretar al partidului pentru agricultură, a ordonat Miliţiei să deschidă focul asupra sătenilor din Răstoaca, judeţul Vrancea, care erau împotriva colectivizării[66]. Pe parcursul anului următor, cooperative agricole din diverse părţi ale Moldovei au fost atacate de ţăranii care cereau desfiinţarea lor, iar astfel de acţiuni s-au repetat în întreaga ţară în următorii trei ani, chiar până în ajunul anunţului făcut de Dej la plenara Comitetului Central din 27 aprilie 1962, cu privire la încheierea colectivizării.

Prin procesul de colectivizare, 60% din totalul de 15 milioane de hectare de teren agricol au fost transformate în cooperative agricole, 30% în ferme de stat, iar 9% au rămas în proprietate privată (acesta din urmă era pământul din zonele înalte, a cărui inaccesibilitate îl făcea nepotrivit pentru cooperativizare)[67]. Micile loturi lăsate ţăranilor, conform legii din 1949, reprezentau 6% din aria colectivizată, ajungându-se astfel la un total de 15% pământ aflat în proprietate particulară, după 1962. Este imposibil de calculat preţul plătit pentru colectivizare, din punctul de vedere al vieţilor omeneşti şi al suferinţei.

Mecanismul terorii folosit împotriva ţăranilor pentru a impune colectivizarea a fost pus în funcţiune de către partid şi pentru a se realiza deportarea în masă a sârbilor şi germanilor din Banat, în partea de vest a ţării. Aceste grupuri etnice erau considerate un potenţial risc în materie de securitate, mai ales când a început să crească tensiunea între România şi Iugoslavia, după excluderea acesteia din urmă din Cominform în iunie 1948. Lui Stalin i s-a năzărit o nouă erezie – „titoismul" –, iar statele-satelit au fost silite să organizeze adevărate vânători de vrăjitoare printre cadrele partidului. Cei eliminaţi au servit drept exemplu pentru oricine ar fi putut pune loialitatea faţă de propria ţară înaintea fidelităţii faţă de Moscova. Urmându-i pe sovietici, România şi celelalte state din Cominform i-au expulzat în 1949 pe diplomaţii iugoslavi. În ianuarie 1950, guvernul român a tăiat toate legăturile feroviare şi poştale cu Iugoslavia, pe motivul că spionajul iugoslav profita de ele, iar în vara aceluiaşi an doisprezece români de descendenţă iugoslavă, printre ei aflându-se şi doi angajaţi ai Ambasadei iugoslave de la Bucureşti, au fost trimişi în judecată, sub acuzaţia de a fi „în serviciul spionajului clicii fasciste a lui Tito". Trei inculpaţi au fost condamnaţi la moarte, ceilalţi primind diverse pedepse cu închisoarea, de la 3 la 25 de ani[68].

Deportările din regiunea Banatului au început în vara anului 1951. La 14 noiembrie 1950, Securitatea a finalizat planul de deportare intitulat „Plan de evacuare din regiunea de frontieră cu Iugoslavia, pe o fâşie de 25 km, a elementelor care prezintă un pericol prin prezenţa lor în zonă". Se aştepta ca operaţiunea „să nu depăşească trei luni"[69] ; erau vizate pentru deportare 40.320 de persoane din regiunea Timişoara, Sînnicolau Mare, Oraviţa, Moldova Nouă, Reşiţa, Almaş, Turnu-Severin, Baia de Aramă, Strehaia, Vânju Mare şi Pleniţa. Securitatea i-a clasificat pe deportaţi astfel: 1.330 cetăţeni străini, 8.477 basarabeni, 3.557 macedoneni, 2.344 persoane care au colaborat cu armata germană în timpul războiului, 257 germani, 1.054 „titoişti", 1.218 oameni ale căror rude fugiseră în străinătate, 367 persoane care susţinuseră „rezistenţa anticomunistă", 731 „duşmani ai ordinii socialiste", 19.034 chiaburi şi crâşmari, 162 foşti moşieri şi industriaşi şi 341 criminali condamnaţi. Mulţi dintre bărbaţii adulţi fuseseră înscrişi în Partidul Comunist, însă acest lucru nu i-a salvat. Printre deportaţi au fost incluse şi 590 de persoane care locuiau în afara zonelor de graniţă. Potrivit planului, toţi urmau să fie mutaţi în judeţul Ialomiţa, în Bărăgan, şi în judeţul Galaţi, mai exact în satele Bâlga, Ciulniţa, Călăraşi, Mărculeşti, Feteşti, Andrăşeşti, Perieţi, Bucu, Cioara, Lunca Dunării, Vădeni, Frumuşiţa, Dudeşti şi Urleasca[70].

Deportările propriu-zise au început la 16 iunie 1951 şi au fost operate de 10.229 de ofiţeri şi soldaţi de la Academia de Grăniceri din Oradea şi de la Şcoala de Instruire a Pompierilor. Întreaga operaţiune s-a derulat sub stricta supraveghere a generalului-maior Mihai Burcă, ministrul de Interne adjunct, şi a generalului-maior Eremia Popescu, comandantul trupelor de securitate din cadrul Ministerului de Interne[71]. Pentru transportul deportaţilor s-au folosit 2.656 de vagoane şi 6.211 camioane. Documentele Securităţii arată că zvonurile despre deportările care aveau să urmeze i-au determinat pe mulţi să încerce să fugă peste graniţă în Iugoslavia, iar pe alţii să-şi trimită copiii pe la rude şi prieteni din afara zonei vizate.

Primele trenuri au plecat între 16 şi 20 iunie 1951. Deportaţilor li se permitea să-şi ia cu ei doar ceea ce puteau duce, celelalte bunuri fiind achiziţionate de nişte comisii special constituite, care nu plăteau decât o mică parte din adevărata valoare a obiectelor. Penuria de trenuri a făcut ca mulţi dintre deportaţi să fie obligaţi să aştepte în câmp, în arşiţă, vreme de două-trei zile. Trenurile speciale erau păzite de trupe şi nu opreau în principalele gări, pentru a se evita comunicarea cu ceilalţi călători. La sosire, deportaţii care aveau noroc erau cazaţi în adăposturi provizorii din lut, cu acoperiş din paie, din aşezări proaspăt înfiinţate, dintre care unora li s-au dat nume sovietice, cum a fost cazul satului Iosif Clisici din regiunea Galaţi, unde au fost plasaţi 859 de oameni. Cei mai puţin norocoşi, aşa cum a recunoscut însăşi Securitatea, au fost pur şi simplu „aruncaţi în mijlocul pustietăţii, sub razele arzătoare ale soarelui, fără nici un adăpost"[72]. Aceleaşi rapoarte vorbesc despre lipsa apei potabile ; alimentele erau furnizate în mod neregulat, iar mulţi copii au suferit insolaţii grave. În ciuda lipsurilor, deportaţii şi-au ridicat case simple din lut şi lemn şi au trudit neîncetat pentru a scoate din pământ recoltele de care aveau atâta nevoie.

O sarcină a Securităţii la fel de importantă ca şi aceea de înlăturare a presupuşilor adversari ai regimului a fost „apărarea cuceririlor socialismului" în România. Pentru Securitate şi Miliţie, ziua de 1 Mai, precum celelalte zile scrise cu roşu în calendarul comunist, nu era o sărbătoare, ca pentru majoritatea românilor. În astfel de zile „sfinte", distrugerea unei pancarte sau a unui afiş reprezenta un mare pericol pentru regim, ţinând

cont de exemplul pe care îl dădea şi, prin urmare, era considerată crimă împotriva statului. În consecinţă, conducerea de partid a însărcinat Securitatea cu supravegherea strictă a mulţimilor şi cu pregătirea atentă a defilărilor. Prima directivă în acest sens a fost emisă în 1952, de Gheorghe Pintilie, şi a fost reînnoită doar cu mici modificări până la răsturnarea regimului, în 1989[73].

Securităţii i se cerea „să garanteze securitatea personală şi a domiciliilor membrilor de frunte ai partidului şi să asigure o desfăşurare ordonată şi paşnică a festivităţilor din întreaga ţară". Măsurile precise includeau supravegherea de către ofiţerii de Securitate a construirii tribunelor oficiale, care erau păzite zi şi noapte de către Miliţie. Ofiţerilor li s-a cerut să-i verifice amănunţit pe cei implicaţi în construirea tribunelor şi să controleze toate gurile de canal din preajma acestora şi de pe traseul defilării. Cu cinci zile înainte de 1 mai, erau verificate toate persoanele care aveau acces la tribune şi cele desemnate de partid să se ocupe de rândurile şi coloanele demonstraţiei. În acelaşi fel erau verificaţi şi cei care serveau băuturile în tribune, şi cei care pregăteau carele alegorice - pe fiecare car aflându-se un ofiţer îmbrăcat în salopetă.

Generalul-maior Alexandru Drăghici, ministrul adjunct de Interne şi şeful Direcţiei politice, a emis instrucţiuni potrivit cărora decorarea localităţilor cu steaguri, pancarte şi lozinci trebuia să înceapă la 28 aprilie, toate aceste obiecte urmând să fie scoase la 3 mai. Pe clădirile oficiale, steagurile trebuiau arborate în proporţie de trei drapele roşii ale partidului la un steag tricolor naţional[74]. Pe măsură ce comunismul naţional a luat locul stalinismului, proporţia s-a modificat în favoarea tricolorului românesc. Securităţii i s-a dat şi sarcina de a se asigura că pe traseul defilării se află tarabe cu cârnaţi prăjiţi şi băuturi răcoritoare, precum şi de a pregăti buchetele de flori care urmau să fie înmânate conducătorilor partidului, în tribune.

1 Mai, ziua internaţională a muncii, era sărbătorită în alt fel în lagărele de muncă şi în puşcării. O directivă a Ministerului de Interne, datată 8 aprilie 1953, stabilea ca ziua de muncă să se desfăşoare normal, paza fiind dublată. Singura schimbare pentru deţinuţi era aceea că în ziua respectivă nu li se înmânau pachetele cu alimente sau corespondenţa[75].

Note

1. Vezi capitolul 4.
2. Îi sunt recunoscător lui Claudiu Secaşiu pentru aceste detalii despre Nikonov. Un alt exemplu privitor la rolul major atribuit agenţilor NKVD în cadrul forţelor de securitate a fost numirea lui Andrei Gluvacov ca şef al Siguranţei din Braşov în 1947. El s-a născut la Arad, la 26 mai 1914, şi a fost lăcătuş. În anii '30 a fost arestat pentru activitate comunistă şi condamnat la şase luni de închisoare, sentinţă pe care, potrivit dosarului de partid, nu a executat-o. Siguranţa l-a suspectat că a fost pregătit în Uniunea Sovietică ca agent NKVD. A fost angajat la Ministerul de Interne la 1 octombrie 1945 (*Cartea Albă a Securităţii*, vol. 1, doc. 170, p. 338).
3. *Organizarea şi funcţionarea Organelor Ministerului de Interne de la înfiinţare până în prezent*, Ministerul de Interne, Bucureşti, 1978, p. 87.
4. E. Mezincescu, „Ecouri la Cazul Pătrăşcanu", în *Magazin istoric*, nr. 7, iulie 1992, p. 34.
5. Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, *KGB : The Inside Story of its Foreign Operation from Lenin to Gorbachev*, Sceptre, Londra, 1991, p. 362.
6. Ana Toma era o apropiată a Anei Pauker. Când Ana Pauker a devenit ministru de Externe, în noiembrie 1947, Ana Toma a fost numită secretar general al Ministerului, iar în 1950 a devenit adjuncta Anei Pauker. Ana Toma şi Iosif Chişinevski au lucrat mână în mână. În august 1951, Chişinevski i-a solicitat Anei Toma să-i organizeze vizita la Moscova, împreună cu Gheorghiu-Dej şi Miron Constantinescu, în scopul de a obţine sprijinul lui Stalin pentru înlăturarea Anei Pauker, a lui Luca şi a lui Georgescu. Chişinevski i-a ordonat Anei Toma să nu-i spună nici un cuvânt Anei Pauker despre călătorie (R. Levy, „Did Ana Pauker Prevent a «Rajk Trial» in Romania?", în *East European Politics and Societies*, vol. 9, nr. 1, p. 164, nota 127). Ginerele Anei Pauker, Gheorghe Brătescu, a acuzat-o pe Ana Toma că a trădat-o pe cea dintâi în 1952, şi din acest motiv nu i-a mai vorbit niciodată până la moartea ei, în 1993 (interviul autorului cu Gh. Brătescu, 30 iulie 1994). Controlul sovietic mai este ilustrat şi de persoanele care lucrau direct, în 1948, cu Gheorghiu-Dej. Secretara lui personală era Nina Nikonova, soţia lui Serghei Nikonov, şeful SSI-ului ; şeful de cabinet era Mihail Gavrilovici, agent NKGB, iar şeful gărzii lui personale era Valerian Bucicov, alt ofiţer NKGB. Bucicov (a cărui biografie succintă a apărut într-un cotidian, în 1995) s-a născut la 8 decembrie 1909 la Salabant, în districtul Cetatea Albă din Basarabia, care se afla în acel moment sub stăpânire rusească. Potrivit dosarului său de partid, era cetăţean român de naţionalitate rusă, de meserie tâmplar. În 1931 a dezertat din armata română, fugind în Uniunea Sovietică, de unde s-a întors după câteva luni, pentru a desfăşura activităţi de spionaj. A fost arestat în septembrie 1931, judecat şi condamnat de Curtea Marţială din Chişinău la 15 ani de muncă silnică. Şi-a executat sentinţa la Ocnele Mari, Doftana, Caransebeş şi în lagărul de la Târgu-Jiu, de unde a fost eliberat la 23 august 1944. Din 1948 şi până la pensionare, în 1963, a lucrat în cadrul Ministerului de Interne român (*Ziua*, 5 iunie 1995, p. 3). Cercetarea lui Claudiu Secaşiu, căruia îi sunt recunoscător pentru aceste detalii despre cariera lui Bucicov, a arătat că, după 23 august 1944, cel amintit a făcut parte din Gărzile Patriotice comuniste. Nu este foarte clar când a devenit şeful gărzilor personale ale lui Gheorghiu-Dej (Direcţia a VI-a) ; dovezile existente arată că deţinea deja această funcţie în ianuarie 1949 (Arhivele Statului, Bucureşti, Arhiva Comitetului Central al PCR, fond 1, dos. 198/1944 [rola -106-1-79-80], fila 173, cadrul 237 ; dos. 205/1944 [rola -106-1-79-81], fila 207, cadrul 572).
7. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, doc. 33, p. 157. DGSP era organizată în zece direcţii naţionale sau centrale, după cum urmează : Informaţii (I) ; Contrasabotaj (II) ; Contraspionaj în închisori şi poliţie (III) ; Contraspionaj în forţele armate (IV) ; Anchete penale (V) ; Protecţia ministerelor (VI) ; Tehnică (VII) ; Cadre (VIII) ; Politică (responsabilă pentru

puritatea partidului) (IX); Administrativă (X). Alte departamente se ocupau cu interceptarea corespondenţei, filajul şi ascultarea convorbirilor telefonice; mai existau o secţie de cifru şi un secretariat. Au fost înfiinţate 13 direcţii regionale, inclusiv cea pentru Bucureşti.

SSI-ul, care răspundea de spionajul extern şi contraspionaj, a lucrat în paralel cu Direcţiile I şi IV ale DGSP din 1948 până în 1951, când le-a fost integrat acestora. Au fost stabilite direcţii regionale care se ocupau de Bucureşti şi de judeţele Braşov, Cluj, Constanţa, Craiova, Galaţi, Iaşi, Oradea, Piteşti, Ploieşti, Sibiu, Suceava şi Timişoara; fiecare avea propria structură corespunzătoare cu cea centrală, căreia îi era subordonată. Fiecare direcţie regională erau împărţită în servicii judeţene, care, la rândul lor, cuprindeau birourile de securitate din oraşe şi comune.

8. Potrivit dosarului său de partid, Mazuru intrase în Partidul Comunist în 1944, după lovitura de stat de la 23 august. S-a născut în 1915, la Chişinău, aflat atunci sub stăpânire rusească. De meserie era tehnician de instrumente medicale. Intrase în Ministerul de Interne în 1947, când a fost numit director de cadre (personal). Un raport despre activitatea şi caracterul său, datat la 26 aprilie 1948 şi semnat de B. Fuchs în calitate de responsabil pentru personalul Siguranţei, îl descria ca „atent la nevoile colegilor, energic, combativ, curajos, vigilent şi nemilos cu inamicii. [...] Este iubit de subordonaţi, autoritar, dar în acelaşi timp prietenos" (*Cartea Albă a Securităţii*, vol. I, doc. 170, p. 338).
9. Statutul NKGB-ului (Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului) fusese ridicat în 1946 de la cel de comisariat la cel de minister, devenind MGB, Ministerul Sovietic al Securităţii Statului. În acelaşi timp, NKVD-ul (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne) a devenit MVD, Ministerul Sovietic al Afacerilor Interne.
10. Ambasadorul sovietic la Bucureşti, Serghei Kavtaradze, numit în 1948, a intrat sub autoritatea nou înfiinţatului KI (serviciul de informaţii externe), condus de Viaceslav Molotov şi de adjunctul său, Fedotov, şi i s-a dat controlul asupra rezidenţilor civili (ex-MGB) şi militari (ex-GRU) din Bucureşti. În 1949, lui Molotov i-a urmat ca ministru de Externe şi şef al KI Andrei Vişinski, protejatul lui Lavrenti Pavlovici Beria, şeful NKVD între 1939 şi 1946, iar din 1946 vicepreşedintele Consiliului de Miniştri (Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, *op.cit.*, p. 485).
11. *Ibidem*, p. 349.
12. E. Mezincescu, „Polemici", in *România literară*, nr. 27 (9-15 septembrie 1992), p. 2; vezi şi capitolul 7 al acestei cărţi.
13. P. Ştefănescu, *Istoria Serviciilor Secrete Româneşti*, Divers Press, Bucureşti, 1994, p. 250; vezi şi Vladimir Tismăneanu, „The Tragicomedy of Romanian Communism", in *East European Politics and Societies*, vol. 3, nr. 2 (primăvara 1989), p. 350, nota 47.
14. M. Oprea, „Zeii de lut ai Securităţii Române", in *Dilema*, vol. III, nr. 133, p. 11. Pintilie a fost numit ministru adjunct de Interne în 1950, poziţie pe care a deţinut-o până în 1962.
15. *Ibidem*.
16. Îi sunt recunoscător lui Claudiu Secaşiu pentru această informaţie.
17. *Suppression of Human Rights in Romania*, Rumanian National Committee, Washington, D.C., 1949, p. 65.
18. *Cuvântul*, nr. 119, mai 1992, p. 6.
19. Structura Securităţii este prezentată în Deletant, *Ceauşescu and the Securitate. Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, Hurst, Londra, 1995, pp. 57-62. Documente din dosare de personal ale Securităţii, accesibile de curând, aruncă o lumină asupra originii sociale şi competenţei angajaţilor. Şeful Direcţiei I a fost colonelul Gavril Birtaş. S-a născut în 1905 la Baia Mare şi era de meserie tâmplar. A intrat în Ministerul de Interne în 1946, iar în aprilie 1948 era şeful Siguranţei din Oradea. În dosarul său de partid, în privinţa caracterului, apare nota: „O incapacitate ocazională de a lega teoria de practică" (*Cartea Albă a Securităţii*, vol. I,

doc. 168, p. 337). Maiorul Nicolae Briceag, şeful secţiei judeţene Someş, din Direcţia Regională Cluj, s-a născut la Negreni, judeţul Olt, în 1916, într-o familie de ţărani. De meserie croitor, a intrat în Ministerul de Interne în 1945, iar în 1948 era şeful Siguranţei din Dej. Dosarul de partid îl descrie ca având „inteligenţă mediocră" (*Cartea Albă a Securităţii*, vol. I, doc. 164, p. 335). Locotenent-colonelul Mauriciu Strul, şeful Direcţiei Regionale Galaţi, s-a născut în 1911, în comuna Sarmoş din judeţul Mureş. Avea doctoratul în drept şi înainte de război practicase avocatura. A intrat în Ministerul de Interne în 1945, iar în 1948 era şeful Siguranţei din Târgu-Mureş (*Cartea Albă a Securităţii*, vol. I, doc. 158, p. 332). Locotenent-colonelul Ludovic Czeller, şeful Direcţiei Regionale Oradea, s-a născut la 24 iulie 1896, la Kismarja, în Ungaria. Era de meserie strungar şi a intrat în Ministerul de Interne din România în mai 1945. Dosarul de partid îl descrie ca fiind „iute la mânie" (*Cartea Albă a Securităţii*, vol. I, doc. 163, p. 334).

20. ASRI, Fond D, dosar 10 970, p. 107 şi Deletant, *op.cit.*, p. 63.
21. Examinarea originii etnice şi profesionale a ofiţerilor superiori din DGSP (adică de la gradul de maior în sus) indică faptul că, din totalul de 60, 38 erau români, 14 evrei, trei maghiari, trei ruşi (Pintilie, Nicolski şi Mazuru), unul ceh şi unul armean. Aceste cifre nu susţin afirmaţia pe care Corneliu Vadim Tudor, unul dintre lingăii lui Ceauşescu, a făcut-o în numărul din 25 octombrie 1991 al săptămânalului ultranaţionalist *România Mare*, pe care îl editează, că în conducerea DGSP erau o mulţime de maghiari şi evrei vorbitori de rusă. Aceste minorităţi erau bine reprezentate în DGSP, dar nu anormal. Din numărul total de 3.973 de angajaţi din 1950, 247 erau maghiari şi 338 erau evrei. Mulţi dintre maghiari erau angajaţi în direcţiile regionale care acopereau principalele concentrări de populaţie maghiară – Braşov (72 de maghiari), Cluj (51), Oradea (60), Sibiu (26) şi Timişoara (27). Aceeaşi observaţie este valabilă şi pentru evrei: din totalul de 1.151 de persoane care alcătuiau personalul direcţiilor centrale de la Bucureşti, 148 erau evrei. Direcţiile regionale cu personal evreiesc mai numeros erau Bucureşti (16), Cluj (36), Iaşi (35), Oradea (34) şi Suceava (34). Compoziţia Securităţii în 1948, pe criteriul originii etnice, era următoarea:

Numărul total de personal, de toate gradele 3.973
- evrei (E) 338
- maghiari (M) 247
- ruşi (Rus) 24
- germani (G) 5
- armeni (A) 3
- cehi (C) 5
- italieni (It) 1
- bulgari (B) 3
- iugoslavi (Iu) 13
- români (R) 3.334

Pentru detalii suplimentare, vezi Deletant, *op.cit.*, pp. 63-64.

22. Recrutarea intensă de muncitori în cadrul Securităţii este menţionată în raportul anual din 1949 al Secţiei a III-a din Direcţia I, care se ocupa de Biserica Ortodoxă. Muncitorii reprezentau 32% din personal, şi doar 40% aveau pregătire profesională sau experienţă în probleme de securitate (ASRI, Fond D, dosar 9051, vol. 2, p. 10).
23. Unele dintre aceste rapoarte sunt publicate în *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II.
24. ASRI, Fond D, dosar 9189, p. 7.
25. Pentru a se asigura supunerea armatei, ea a fost epurată, fiind creată o Armată Populară sub supravegherea unui organism controlat de partid, numit Direcţia Superioară Politică a Armatei. DSPA a fost înfiinţată la 28 martie 1948 şi era alcătuită din ofiţeri cunoscuţi drept „educatori politici". Era împărţită în cinci departamente care se ocupau cu planificarea şi organizarea, administraţia şi contabilitatea, educaţia în şcoli şi licee militare, propaganda şi personalul

(cadrele). În plus, conducea Clubul Central al Armatei, Centrul pentru Educaţie Fizică, Institutul Militar şi publicaţiile armatei. Un indiciu despre importanţa pe care regimul o atribuia DSPA este ridicarea, în martie 1950, a civilului desemnat să o conducă la rangul de ministru adjunct al Forţelor Armate, cu gradul de general-locotenent; civilul era Nicolae Ceauşescu.

DSPA exercita controlul partidului asupra tuturor unităţilor armatei. La nivelul diviziei, era organizat un consiliu politic compus din secretarul de partid şi secretarii cu propaganda, organizarea, cultura şi sportul, ca şi secretarul Uniunii Tineretului Muncitor (UTM), ai cărei membri erau toţi recruţii. Toţi aceşti secretari aveau grade militare superioare şi, practic, toţi ofiţerii din armată erau membri de partid. La nivel de regiment, exista un comitet de partid alcătuit după modelul celui de la nivelul diviziei, iar în cadrul batalioanelor era, de obicei, un singur „comandant politic", care avea gradul de maior şi răspundea de organizarea de cursuri regulate despre politica partidului. Comandantul politic aproba gazetele de perete, care conţineau critici anonime şi, uneori, denunţuri privitoare la soldaţi şi ofiţeri. Era încurajată delaţiunea reciprocă, sub eufemismul „vigilenţă revoluţionară", iar rapoartele ajungeau fie la Secţia a II-a de informaţii militare de pe lângă Statul-Major General, fie la Direcţia a IV-a a DGSP, specializată în contrainformaţii militare. Încă de la impunerea guvernului Groza, în martie 1945, activitatea Secţiei a II-a a Statului-Major General a fost atent supravegheată de ofiţeri sovietici, unii dintre aceştia fiind numiţi, în 1948, consilieri pentru pregătirea tinerilor ofiţeri români pro-sovietici în activitatea de contraspionaj. La 15 februarie 1951, Secţia a II-a a Statului-Major General a fost redenumită Direcţia de Informaţii a Statului-Major General, iar la 2 aprilie a fost transferată de la Ministerul Apărării Naţionale la Ministerul de Interne. De-a lungul întregii perioade comuniste, controlul asupra trupelor de grăniceri a revenit, alternativ, Ministerului Apărării Naţionale şi Ministerului de Interne.

26. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, p. 45.
27. ASRI, Fond 9604, vol. IV, publicat în *Sfera Politicii*, nr. 44, 1996, p. 44.
28. Ofiţerii responsabili de întreaga activitate de supraveghere au fost Alexandru Nicolski (1948-54), Tănase Evghenie (1954-57), Vasile Negrea (1957-65) şi Cornel Onescu (1965-67). Şefii Unităţii T au fost Alexandru Neacşu (1948-52), Nicolae Panaitescu (1952-53), Alexandru Szacsko (1953-61) şi Ovidiu Diaconescu (1961-89) (ASRI, Fond 9604, vol. IV, publicat în *Sfera Politicii*, nr. 44, 1996, pp. 44-45).
29. *Ibidem*, p. 44 şi Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania, 1944-1962*, Oxford University Press, Londra, 1964, p. 201.
30. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, p. 64.
31. W. Bacon, „Romanian Secret Police", in J.R. Adelman (ed.), *Terror and Communist Politics : The Role of the Secret Police*, Westview Press, Boulder şi Londra, 1984, p. 135.
32. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, p. 47.
33. *Ibidem*.
34. V. Mihalache, I.P. Suciu, *Jandarmeria Română. Pagini dintr-o istorie nescrisă, 1850-1949*, Editura Ministerului de Interne, Bucureşti, 1993, p. 171.
35. În 1953, personalul Miliţiei era estimat la 40.000 de oameni, iar în trupele de securitate erau 55.000 ofiţeri şi soldaţi, organizaţi în brigăzi şi echipaţi cu artilerie şi tancuri („The Armed Forces", in *Captive Rumania. A Decade of Soviet Rule*, Atlantic Press, Londra, 1956, p. 363).
36. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 217.
37. V. Veniamin, „The Judiciary", in *Captive Rumania...*, ed.cit., p. 313.
38. G. Tomaziu, *Jurnalul unui figurant*, Editura Univers, Bucureşti, 1995, p. 173.
39. Întrebarea pe care Mircea Vulcănescu a pus-o instanţei în ianuarie 1948, după ce şi-a studiat dosarul, în care era acuzat de crime de război, a fost aceea dacă acuzatorii săi „caută să pedepsească un vinovat sau să sacrifice o victimă" (M. Vulcănescu, *Ultimul cuvânt*, Editura

Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 23). Vulcănescu, profesor universitar de sociologie, fusese subsecretar de stat la Ministerul de Finanţe (ianuarie 1941-august 1944) în guvernul Antonescu. Ca toţi ceilalţi miniştri ai regimului Antonescu, indiferent de portofoliul deţinut, Vulcănescu a fost arestat potrivit Legii pentru urmărirea şi pedepsirea celor vinovaţi de crime de război sau crime împotriva păcii sau umanităţii, publicată la 18 august 1947. A fost găsit vinovat şi condamnat la opt ani de muncă silnică. A murit în închisoarea de la Aiud la 28 octombrie 1952, la vârsta de 48 de ani.

40. Rolul mărturisirii în cadrul proceselor de la Moscova este analizat în *Ritual of Liquidation : The Case of the Moscow Trials*, The Free Press, Glencoe, Illinois, 1954, pp. 81-276.
41. Vezi capitolul 9.
42. Aceasta era denumită în limba română printr-o sintagmă orwelliană : „declaraţie în faza de libertate".
43. Dulgheru a fost demis din Ministerul de Interne la 5 mai 1955.
44. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, p. 57.
45. *Ibidem*, p. 58.
46. *Ibidem*, p. 60.
47. Cifrele au fost calculate de Serviciul C din cadrul Ministerului de Interne şi mi-au fost comunicate personal. Nu deţin informaţii despre modul în care au fost obţinute. Editorii istoriei oficiale a Securităţii, *Cartea Albă a Securităţii*, par să nu fie în posesia lor, deoarece susţin că lipsa documentaţiei face imposibilă stabilirea numărului exact de persoane care au murit pe când erau în custodia Securităţii, în perioada de teroare din timpul regimului Dej (vol. II, p. 73). Corneliu Coposu, secretarul liderului Partidului Naţional Ţărănesc, Iuliu Maniu, şi deţinut el însuşi în închisorile româneşti timp de 17 ani, considera că numărul celor arestaţi după 1947 a fost de 282.000, dintre care el estima că au murit în detenţie circa 190.000 (Corneliu Coposu, *Dialoguri cu Vartan Arachelian*, Editura Anastasia, Bucureşti, 1992, p. 95). Aceste cifre par exagerate. Nu vom şti niciodată, probabil, numărul exact al celor care au murit în detenţie.
48. Arestul la domiciliu era ilegal în 1949, deoarece nu exista nici o legislaţie în vigoare care să-l autorizeze. Împărţirea pe ani a numărului de 75.808 de persoane arestate este următoarea :

1950 - 6636	1955 - 3332
1951 - 19 236	1956 - 2357
1952 - 24 826	1957 - 3257
1953 - 4730	1958 - 6362
1954 - 5073	

Cartea Albă a Securităţii, vol. III, p. 159.
Descoperirea întâmplătoare, în vara anului 1992, a 316 schelete într-o groapă comună de lângă un conac din secolul al XIX-lea din satul Căciulaţi, la circa 20 km nord de Bucureşti, a dus la presupunerea că este vorba despre victimele execuţiilor Securităţii. S-a afirmat că unele dintre craniile dezgropate aveau urme de gloanţe (*România liberă*, 24, 25 octombrie 1992, p. 1). Ancheta realizată de o echipă de patologi argentinieni nu a dus la concluzii certe. În casa respectivă, în anul 1948, era sediul Securităţii locale, mutat în 1951 într-o altă clădire din apropiere, deoarece conacul fusese dat Academiei Române. Rămâne de stabilit dacă scheletele aparţin persoanelor care au fost ucise în acea zonă sau dacă, aşa cum cred oamenii din partea locului, sunt ale familiilor care în anii '50 s-au opus colectivizării şi ale căror corpuri au fost aduse pentru a fi îngropate în acel loc izolat.
49. M. Lupu, C. Nicoară, G. Onişor, *Cu unanimitate de voturi*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997, p. 22.
50. G. Ionescu, *op.cit.*, pp. 187-189.

51. O. Roske, „Colectivizarea agriculturii în România, 1949-1962", in *Arhivele Totalitarismului*, vol. 1, nr. 1, 1993, p. 151, şi Henry L. Roberts, *Rumania. Political Problems of an Agrarian State*, Yale University Ress, New Heaven, Connecticut, 1951, p. 324.
52. O cronologie a colectivizării poate fi găsită în O. Roske, art.cit., pp. 146-168.
53. Alţi consilieri sovietici ale căror nume s-au păstrat au fost Sevcenco, Potimkin, Zubcov, Bobovnicov, Homeakov şi Tomoşenco ; vezi R. Levy, „The «Right Deviation» of Ana Pauker", in *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 28, nr. 2, p. 251, nota 90. Studierea documentelor Comitetului Central demonstrează că Pauker, contrar credinţei generale, indusă de Dej şi acoliţii lui, nu era o susţinătoare înfocată a colectivizării rapide şi a fost cu adevărat vinovată de acuzaţia adusă în 1952, după îndepărtarea ei, că „a desconsiderat experienţa sovietică şi ajutorul consilierilor sovietici... şi nu a luat măsuri de punere în practică a sfaturilor acestora" (*ibidem*, p. 251).
54. *Ibidem*, p. 242.
55. *România liberă*, 2 octombrie 1993, p. 16.
56. O. Roske, art.cit., p. 156.
57. R. Levy, art.cit., p. 244.
58. Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvântări, iunie 1961-decembrie 1962*, Editura Politică, Bucureşti, 1962, p. 206.
59. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 201.
60. R. Levy, art.cit., p. 245.
61. *Ibidem*, p. 246.
62. *Ibidem*, pp. 246-247.
63. O. Roske, art.cit., p. 158.
64. *Ibidem*, p. 160.
65. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, doc. 189, p. 426.
66. *România liberă*, 22 aprilie 1996, p. 1.
67. În zona muntoasă a Maramureşului, de exemplu, până în 1962 fuseseră cooperativizate doar comunele Ieud şi Săpânţa. Culacii din cele două sate au fost arestaţi, judecaţi şi trimişi în puşcărie.
68. *Trial of the Group of Spies and Traitors in the Service of the Espionage of Tito's Fascist Clique*, Bucureşti, 1950.
69. Numărul celor deportaţi din Banat, din fiecare sat, poate fi găsit în *Rusalii '51. Fragmente din deportarea în Bărăgan*, Editura Marineasa, Timişoara, 1994, pp. 217-231. Vezi şi *România liberă*, 2 iulie 1993, p. 11.
70. *Rusalii '51...*, ed.cit., p. 228.
71. Burcă era un mecanic care intrase în Partidul Comunist pe la 20 de ani şi făcuse parte din grupul de tineri voluntari români care au luptat în războiul civil din Spania. Ca şi alţi colegi ai săi, a fost retras în Uniunea Sovietică după război şi a fost internat pentru o perioadă într-un lagăr. S-a întors în România în octombrie 1944. A murit la Bucureşti la 21 decembrie 1994.
72. *România liberă*, 2 iulie 1993, p. 11.
73. *Directiva în vederea măsurilor de ordine, pază şi securitate cu ocazia zilei de 1 Mai 1952*, ASRI, Fond D, vol. 9897, pp. 416-427.
74. Ordinul nr. SO111713 din 18 aprilie 1952.
75. Detalii despre această directivă mi-au fost oferite de către Marius Oprea.

Capitolul 7

Lupta lui Dej pentru dominaţie în partid

Nici lupta lui Dej pentru dominaţie în cadrul Partidului Comunist Român, nici felul în care s-a menţinut în frunte până la moartea sa, în martie 1965, nu pot fi înţelese fără a lua în considerare relaţia partidului cu Uniunea Sovietică. Această relaţie era, la sfârşitul anilor '40 şi începutul anilor '50, de dependenţă absolută. Supunerea totală faţă de Stalin a caracterizat acţiunile lui Dej din perioada 1944-1953, când a jucat după scenariile date de dictatorul sovietic, iar în 1952 Dej a fost singurul care, atunci când a venit ordinul de epurare a pretinşilor sionişti, a fost în măsură să profite de oferta lui Stalin de a distribui personajele în roluri.

Epurarea deţinea un loc de onoare în practica de tip comunist[1]. Stalin a oferit modelele şi a pregătit instrumentele: Dej ştia acest lucru şi, într-adevăr, a desfăşurat el însuşi o operaţiune de epurare în asasinarea lui Foriş; însă soarta lui Foriş fusese stabilită înainte ca PCR să fie sigur de poziţia sa din fruntea ţării şi înainte ca relaţiile cu Uniunea Sovietică să se regularizeze. În orice caz, după 1948, contextul sovietic a devenit vital pentru explicarea comportamentului conducerii PCR, inclusiv al lui Dej. Toţi ştiau cine stabilea regulile jocului, însă „Moscova" nu însemna acelaşi lucru pentru toţi: probabilitatea unei numiri la Bucureşti depindea de deciziile luate la Moscova, iar pentru a influenţa procesul de adoptare a hotărârilor era nevoie de un „protector" din eşaloanele superioare ale Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Chiar şi în acest caz, membrul român din conducerea comunistă trebuia să spere că „protectorul" lui nu va călca strâmb şi că nu va fi el însuşi înlăturat.

Într-adevăr, relaţiile cu Uniunea Sovietică au definit unele interpretări din mediul academic occidental privitoare la epurările din România de la începutul anilor '50. Acestea au fost văzute în termenii unui conflict între aşa-numiţii „comunişti locali", conduşi de Gheorghiu-Dej, care stătuseră în lagărele din România în timpul războiului, şi „moscoviţi", avându-i în frunte pe Ana Pauker şi Luca, persoane care au petrecut anii de război la Moscova[2]. Însă această împărţire este înşelătoare şi incorectă. Tocmai datorită loialităţii sale faţă de Moscova a reuşit Dej să-şi eclipseze rivalii „moscoviţi". Documentaţia ce a devenit disponibilă recent confirmă faptul că la baza luptei pentru putere a stat conflictul personal între Dej, pe de o parte, şi Ana Pauker şi Vasile Luca, pe de altă parte, şi nu o confruntare ideologică[3].

Punerea în circulaţie în România, după 1989, a documentelor privitoare la arestarea, ancheta şi procesul lui Lucreţiu Pătrăşcanu a scos la lumină aspecte ale luptei pentru dominaţie în cadrul partidului din perioada 1944-1954. În acest deceniu, Gheorghe Gheorghiu-Dej a reuşit să înlăture trei tovarăşi pe care îi considera potenţiali rivali la putere: doi dintre ei, Ştefan Foriş şi Lucreţiu Pătrăşcanu, au fost executaţi, iar al treilea, Ana Pauker, a fost redus la starea de cadavru politic.

Faptul că Dej a putut ajunge în această poziţie s-a datorat, în parte, calităţilor sale de tactician răbdător şi manipulator experimentat. Însă consolidarea puterii a depins şi de abilitatea de a evita să dea stăpânului sovietic vreun motiv de a-i pune la îndoială loialitatea. El era cu atât mai expus suspiciunilor lui Stalin, ca singurul dintre personajele marcante din PCR care nu fusese pregătit la Moscova, reprezentînd, în consecinţă, o entitate necunoscută, aşa cum a afirmat Gheorghi Dimitrov, secretarul Cominternului, în faţa Anei Pauker, în septembrie 1944[4]. Pentru a compensa acest dezavantaj, Dej a făcut două lucruri. În primul rând, s-a înconjurat de agenţi NKVD care stătuseră în puşcărie în timpul războiului, numindu-i în funcţii importante din serviciile de Securitate şi din Ministerul de Interne şi oferindu-i astfel lui Stalin o garanţie a loialităţii sale. Printre aceştia se aflau Pantelimon Bodnarenko, Serghei Nikonov, Piotr Gonceariuc, Mişa Postanski şi Vania Didenko. Ultimul era unul dintre cei mai apropiaţi prieteni ai lui Dej, care a evadat împreună cu el de la Târgu-Jiu, în august 1944[5]. În al doilea rând, Dej a folosit toate ocaziile pentru a exploata inevitabilele greşeli din acţiunile rivalilor săi, oferindu-i lui Stalin motive de îndoială faţă de respectivii şi, în acelaşi timp, înmulţindu-şi propriile dovezi de credinţă. Dacă Stalin era singura persoană care-i putea cere socoteală lui Dej, atunci acesta din urmă putea să facă tot ce poftea, cu condiţia să aibă acordul stăpânului.

Deşi Dej nu a fost direct implicat în organizarea loviturii de stat de la 23 august 1944, victoria sa în lupta pentru obţinerea controlului asupra partidului i-a asigurat în istoriografia comunistă rolul principal nu numai în pregătirea acţiunii, ci şi în evenimentele din acea zi. După arestarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu, în 1948, până la începutul anilor '60, nu a mai fost menţionat – lucru previzibil – rolul acestuia de reprezentant al Partidului Comunist în discuţiile din cadrul Blocului Naţional Democrat care au precedat lovitura de stat. Tipică pentru versiunea regimului în privinţa loviturii de stat de la 23 august a fost afirmaţia făcută de Dej într-un discurs din mai 1961, potrivit căreia regele Mihai „a fost obligat să accepte planul de acţiune stabilit de Partidul Comunist, singura forţă politică reală activă în răsturnarea guvernului Antonescu"[6]. Supralicitarea participării lui Dej la lovitura de stat a fost simplificată de faptul că rivalii săi în lupta pentru dominaţie în partid, Ana Pauker şi Vasile Luca, erau încă în Uniunea Sovietică la 23 august 1944 şi, de aceea, nu puteau revendica nici un merit în acest sens.

Lovitura de stat – şi felul în care Dej s-a folosit de ea – a constituit doar unul dintre cele două evenimente de la care putem trasa originile luptei pentru supremaţie din cadrul partidului. Cel de-al doilea, care a avut loc tot în vara anului 1944, *înainte* de intrarea trupelor sovietice în Bucureşti, l-a reprezentat decizia de a-l înlătura pe Ştefan Foriş din funcţia de secretar general al partidului, în aprilie 1944. Circumstanţele în care a fost adoptată această decizie nu sunt clarificate în totalitate, subiectul fiind încă învăluit în ceaţa manipulării politice. Potrivit versiunii popularizate în perioada de supremaţie a lui Dej în cadrul partidului, la 4 aprilie 1944 s-a desfăşurat, la infirmeria lagărului de la Târgu-Jiu, o şedinţă la care au participat Dej, Emil Bodnăraş, Constantin Pârvulescu, Iosif Rangheţ şi Chivu Stoica, în cadrul căreia Dej a cerut înlăturarea lui Foriş, pe motiv că era informator al poliţiei[7]. În locul acestuia, cei prezenţi au numit un secretariat provizoriu – alcătuit din Bodnăraş, Pârvulescu şi Rangheţ – şi le-au dat instrucţiuni lui Bodnăraş, Pătrăşcanu şi Ion Gheorghe Maurer să se asocieze cu celelalte partide politice în efortul de a scoate România din războiul împotriva Uniunii Sovietice. Cele două hotărâri au marcat instaurarea autorităţii lui Dej şi a asociaţilor săi asupra partidului,

precum şi prezentarea în faţa lui Stalin a unei conduceri efective a partidului, care a jucat un rol semnificativ în răsturnarea lui Antonescu şi în formarea noului guvern. Această din urmă contribuţie a constituit baza pentru justificarea pretenţiei partidului de a obţine un sprijin mai mare de la populaţie, iar Dej a exploatat-o din plin în propaganda partidului, după 23 august 1944.

În orice caz, este important, din perspectiva ascensiunii ulterioare a lui Dej, să reamintim că, la acea şedinţă, el nu a fost numit conducător al partidului. Cu toate acestea, în decursul timpului, Dej a ajuns să fie desemnat în mediile de informare comuniste drept cel căruia i se datorează decizia de excludere a lui Foriş, ceea ce i-a folosit şi ca armă împotriva rivalilor săi – cum a fost Ana Pauker, despre care s-a afirmat că a pus sub semnul întrebării înlăturarea lui Foriş –, şi ca emblemă a luptei lui Dej pentru interesele româneşti, atunci când s-a produs ruptura de Moscova, la începutul anilor '60[8]. Însă meritul obţinut de pe urma îndepărtării lui Foriş depindea de dovezile privitoare la „trădarea" acestuia. Fără asemenea dovezi, demiterea şi, mai important, uciderea sa nu aveau nici o justificare. Abia trecuseră trei ani de la moartea lui Dej, când a fost anulată acuzaţia de „trădător" care-i fusese adusă lui Foriş ; în aprilie 1968, la o plenară a partidului, Nicolae Ceauşescu l-a condamnat pe Dej pentru „asasinarea" lui Foriş, care a fost considerat „nevinovat" de acuzaţia de a fi fost agent inamic. Cu toate acestea, Foriş a fost în continuare acuzat de „greşeli grave" în activitatea desfăşurată, ceea ce făcuse ca demiterea lui să fie necesară[9].

Responsabilitatea pentru decizia de înlăturare a lui Foriş a fost pe bună dreptate atribuită lui Dej în perioada comunistă, însă există bănuieli că respectiva hotărâre fusese luată la Moscova, deoarece un rol esenţial în punerea ei în practică a fost jucat de Emil Bodnăraş, implicat fiind şi cel mai bun prieten al lui Dej, Vania Didenko, agent NKVD[10]. După ce Foriş şi secretara lui, Victoria Sârbu, au fost preluaţi de Bodnăraş, la 4 aprilie, şi mutaţi într-o casă conspirativă[11], ei au fost instruiţi de Bodnăraş să scrie materiale pentru ziarul clandestin al partidului, *România liberă*. Cum aceasta a durat o lună întreagă, Foriş şi Victoria Sârbu au cerut „clarificarea situaţiei lor".

Ca urmare a acestei cereri, Bodnăraş şi Didenko i-au separat pe cei doi, ţinând-o pe ea într-o altă casă conspirativă până la 24 decembrie 1944, când cuplul a fost reunit. La începutul lui ianuarie 1945, Bodnăraş şi Didenko au revenit, comunicându-le celor doi că au fost declaraţi nevinovaţi şi că erau liberi să meargă la Cluj, unde partidul le găsise de lucru. Se pare însă că Foriş nu a fost mulţumit de hotărârea luată şi a ameninţat că pleacă în Ungaria pentru a se alătura comuniştilor de acolo. Acest lucru ar explica de ce, potrivit spuselor Victoriei Sârbu, la 23 martie 1945 au apărut doi agenţi de Securitate care l-au dus pe Foriş la Ministerul de Interne, unde a fost ţinut câteva zile şi anchetat cu privire la activităţile sale.

Se pare că Foriş şi-a dat seama că i se apropie sfârşitul, pentru că la 7 aprilie şi-a scris testamentul[12]. La sfârşitul acelei luni, Victoria Sârbu a născut o fată, căreia i-a dat numele Vera-Victoria. În timpul lunii ce-a urmat, Foriş şi Victoria Sârbu au putut să stea împreună câteva zile. La 9 iunie, el s-a dus în oraş să cumpere ceva de mâncare, întrucât intenţiona să meargă la ţară, la unul dintre fraţii Victoriei. A fost ultima oară când a mai fost văzut de vreunul dintre apropiaţii lui. Mai târziu, în vară, mama lui Foriş a venit la Eduard Mezincescu, şeful organizaţiei de apărare patriotică ce furniza alimente şi bani pentru foştii deţinuţi comunişti, rugându-l să o ajute să dea de urma fiului ei, dar Mezincescu nu a putut să facă nimic[13].

Așa cum decizia de înlăturare a lui Foriș a fost folosită ca expedient politic, mai întâi de către Dej, iar apoi de către Ceaușescu, la fel s-a întâmplat și cu ordinul de asasinare a lui. Nu trebuie să trecem cu vederea posibilitatea ca ordinul să fi venit de la Moscova și să-i fi convenit lui Dej, deoarece anula orice șansă ca Foriș să revină ca lider al partidului. Unii i-au atribuit decizia doar lui Dej; alții – bazându-se pe relatarea lui Ceaușescu de la plenara Comitetului Central din aprilie 1968, când Foriș a fost reabilitat – au atribuit-o unui grup alcătuit din Dej, Ana Pauker, Luca și Teohari Georgescu[14]. Este greu de crezut că o asemenea acțiune ar fi putut fi realizată fără încuviințarea cel puțin tacită a lui Stalin, mai ales că era vorba despre lichidarea fără judecată a unui fost conducător al partidului. Faptul că, potrivit documentelor prezentate la plenara partidului din 22-25 aprilie 1968, cel însărcinat cu executarea asasinatului a fost Pintilie Bodnarenko (Gheorghe Pintilie), agent NKVD, nu este lipsit de semnificație. Acesta, în calitate de șef al Secției Politice și Administrative a Comitetului Central, în ale cărui atribuții intra și securitatea de partid, a recunoscut că a îndeplinit sentința dată. Foriș a fost luat de pe stradă de către Pintilie, la ordinul lui Dej, și ținut în celulele din Ministerul de Interne. În vara lui 1946, a fost dus de câțiva ofițeri aflați sub comanda lui Petre Bulgaru la sediul partidului din Aleea Alexandru, sub pretextul unui interogatoriu. După sosire, a avut o ultimă discuție cu Alexandru Nicolski, care i-a pus întrebări cu privire la un caiet găsit în casa conspirativă, unde se dădeau amănunte despre activitatea sa din timpul războiului. Apoi a fost dus într-o anexă, unde a fost lovit cu o bară de fier de către Gheorghe Pintilie și șoferul său, Dumitru Mitea (Necin), până a fost omorât. Corpul a fost îngropat în subsolul clădirii[15].

Insistența cu care mama lui Foriș încerca să afle ce s-a întâmplat cu fiul ei l-a determinat pe Pintilie să o convoace la biroul său, în vara lui 1947. Nu a reușit să o convingă că nimeni din partid nu știa nimic despre Ștefan Foriș. Atunci Pintilie i-a ordonat lui Gavril Birtaș, șeful Securității din Oradea, să o ia pe bătrână și să-i „închidă gura". Pintilie a convins-o să urce în mașina lui Birtaș, spunându-i că fiul ei se afla în zona Oradea și că Birtaș știa exact unde. Întrebat mai târziu ce a făcut cu ea, Birtaș a spus că a lăsat-o cu doi polițiști orădeni, care au aruncat-o în râul Criș cu un bolovan legat de gât[16].

Dej a ieșit din lagăr la 12 august 1944, când un grup de comuniști care primiseră instrucțiuni de la Ion Gheorghe Maurer a reușit să-l scape de la Târgu-Jiu. Au fost adăpostiți câteva zile de niște simpatizanți comuniști din Oltenia, printre aceștia aflându-se preotul ortodox Ion Marina, care i-a găzduit în casa lui parohială de la Râmnicu-Vâlcea; apoi s-au îndreptat spre București[17]. Și în acest caz, mistificarea comunistă a mascat adevărul în privința evoluției conducerii partidului. Cu toate că Dej a fost creditat pe toată durata dominației sale, ca și în perioada Ceaușescu, cu funcția de secretar general al partidului după demiterea lui Foriș, studierea ziarului partidului, *Scânteia*, arată altceva. În primul număr de după ieșirea din clandestinitate, la 21 septembrie 1944, a fost publicat un comunicat semnat de Constantin Pârvulescu. Acesta era numit „secretar general al Partidului Comunist Român". În numărul din ziua următoare îi apărea fotografia, cu aceeași legendă. În următoarele câteva săptămâni, atunci când în coloanele ziarului erau reproduse documente de partid, Pârvulescu avea prioritate ca funcție, însă doi alți etnici români, Dej și Pătrășcanu, umpleau cele mai multe rânduri[18].

În primele săptămâni de după lovitura de stat de la 23 august 1944, Pătrășcanu l-a pus în umbră pe Dej, fiind cel mai important comunist; eclipsarea treptată din această

poziţie de frunte ilustrează perfect modul în care a ştiut Dej să exploateze în avantajul său suspiciunea sovietică faţă de un rival potenţial. În cazul lui Pătrăşcanu, motivaţia lui Dej era completată şi de un interes special; îl supăra superioritatea lui Pătrăşcanu faţă de el din perspectiva momentului intrării în partid – Pătrăşcanu se alăturase mişcării comuniste cu mai bine de un deceniu înaintea lui Dej, acesta din urmă având bănuieli cu privire la trecutul celuilalt. Născut în oraşul moldovean Bacău, în 1900, Pătrăşcanu provenea dintr-o familie din clasa de mijloc, spre deosebire de originile muncitoreşti ale lui Dej. Tatăl său era scriitor şi profesor, iar el însuşi avea studii strălucite, o diplomă în drept la Universitatea din Bucureşti, în 1922, şi doctoratul la Leipzig, cu o teză despre reforma agrară din România din 1918-1921. Şi-a continuat studiile în Franţa şi a fost unul dintre cei cinci comunişti aleşi în Parlamentul României în 1931, deşi nu şi-a îndeplinit nici o clipă mandatul, deoarece alegerile au fost invalidate; din toamna lui 1933 şi până în primăvara lui 1934 a fost reprezentantul permanent al PCR la Comintern. După ce s-a întors în România, a lucrat la secţia de propagandă de la Iaşi a partidului. În această perioadă a fost avocatul apărării pentru un număr de comunişti, fiind el însuşi arestat de şase ori între 1924 şi 1941, deşi cea mai lungă perioadă de reţinere pentru anchetă a fost de două luni[19].

Contrastul dintre Dej şi Pătrăşcanu a fost evidenţiat chiar prin atitudinea autorităţilor faţă de ei. În vreme ce Dej şi asociaţii săi, ca, de exemplu, Apostol, Moghioroş şi Stoica, au fost condamnaţi la închisoare pe perioade lungi, Pătrăşcanu a fost doar pus sub supraveghere de către Siguranţă, iar domiciliul său a fost percheziţionat în mod frecvent. Aparenta bunăvoinţă manifestată de poliţie faţă de Pătrăşcanu a fost folosită mai târziu de Dej pentru a-şi argumenta acuzaţia că acesta era informator al poliţiei, iar după arestarea lui Pătrăşcanu, în 1948, Dej a ordonat anchetatorilor să obţină declaraţii în acest sens din partea prietenilor lui Pătrăşcanu[20]. Tratamenul relativ blând de care s-a bucurat Pătrăşcanu din partea regimului Antonescu a fost exemplificat de faptul că a fost închis, pentru scurte perioade de timp, în doar două rânduri, timp de cinci luni în 1940 şi opt luni, la Târgu-Jiu, în 1943[21], iar în restul timpului i-a fost stabilit domiciliu forţat în vila familiei din staţiunea montană Poiana Ţapului, unde a scris două studii politice importante. În decembrie 1943 a avut permisiunea să stea 20 de zile în capitală, pe motive medicale, şi şi-a prelungit şederea până în mai 1944. A putut să procedeze astfel cu ajutorul verilor săi, colonelul Ştefan Stoica, funcţionar la Ministerul Înzestrării Armatei, şi colonelul Octav Ulea, care era în echipa mareşalului Palatului. În timpul şederii în capitală, Pătrăşcanu a reuşit să se întâlnească atât cu regele, cât şi cu principalii lideri ai opoziţiei. Potrivit dosarelor Siguranţei, nu a mai putut obţine permisiunea să rămână în Bucureşti după mai 1944 şi, de aceea, a trecut în clandestinitate, ceea ce nu l-a împiedicat să continue negocierile în numele partidului cu celelalte formaţiuni politice din BND, între aprilie şi august 1944. Numirea ulterioară a lui Pătrăşcanu ca singurul ministru comunist din guvernul Sănătescu, iar apoi ca ministru al Justiţiei, din noiembrie 1944 până în februarie 1948, a întărit poziţia sa în anumite cercuri din cadrul partidului, ca şi la nivelul întregii ţări.

Nemulţumirea lui Dej faţă de creşterea popularităţii lui Pătrăşcanu era îmbinată şi cu invidia faţă de capacităţile intelectuale ale acestuia. Dej avea puţine studii şi nu publicase nimic. În 1944-1945, Pătrăşcanu a publicat două studii politice importante şi era autorul câtorva articole din *Scânteia* despre industrializarea din România[22]. Scrierile sale analitice despre perioada interbelică îi conferiseră deja un prestigiu printre intelectualii din PCR,

iar Dej se temea că el încerca să valorifice acest prestigiu, pentru a deveni liderul unei mişcări populare care să rivalizeze cu tandemul Dej-Bodnăraş de la conducerea partidului[23]. Această tendinţă devenise manifestă o dată cu propagarea sloganului „Pătrăşcanu la putere!", care a fost strigat la câteva mitinguri organizate de comunişti în septembrie şi octombrie 1944. S-a sugerat faptul că Pătrăşcanu se bucura de sprijinul „unui mic grup de intelectuali cu adevărat revoluţionari, majoritatea tineri şi de origine evreiască, deja nemulţumiţi, ca şi el, de uşurinţa cu care oportuniştilor, fie ei intelectuali sau politicieni, le erau acordate drepturi depline în cadrul Partidului Comunist de către noua conducere"[24]. O manifestare a iritării lui Dej faţă de popularitatea lui Pătrăşcanu a fost amintită de Gheorghe Pintilie, care a povestit cum, atunci când o coloană de susţinători au strigat numele lui Pătrăşcanu, la o demonstraţie de la începutul lui 1945, Dej l-a strâns de braţ şi a şoptit: „Porcul ăsta de Pătrăşcanu!"[25].

Însă, în timp ce Pătrăşcanu, cu aspectul său îngrijit, cu costum şi cravată, oferea lumii o faţă liniştitoare a partidului, în spatele imaginii lui publice agreabile pândea neîncrederea pe care ruşii începeau să o aibă faţă de el. Pătrăşcanu declanşase suspiciunea ruşilor încă din timpul negocierilor pentru armistiţiu din septembrie 1944, când i-a pus câteva întrebări foarte precise lui Molotov cu privire la anumite condiţii[26]. Bodnăraş, conştient de această neîncredere, l-a pus sub supraveghere strictă după întoarcerea de la Moscova, în septembrie, aşa cum a declarat la ancheta din 1949[27].

Comentariile făcute de Vasile Luca într-o discuţie cu V. Morev, corespondentul TASS în România, în decembrie 1944, nu puteau decât să confirme bănuielile ruşilor. Se pare că Luca ar fi afirmat că vorbele lui Pătrăşcanu „nu reflectă întotdeauna punctul de vedere al Partidului Comunist". Pătrăşcanu, a continuat Luca, „nu este nici măcar membru al Comitetului Central, a intrat din întâmplare în istorie şi s-a trezit la cârma situaţiei. El nu este un comunist statornic"[28].

Informaţiile Moscovei despre întâlnirile secrete ale lui Pătrăşcanu cu unii membri din Partidul Naţional Ţărănesc şi Partidul Naţional Liberal, în care se căuta o ieşire din impasul creat de cererea regelui Mihai, la 20 august 1945, de dizolvare a guvernului Groza, au întărit această neîncredere, aşa cum a stabilit ancheta de partid din 1968 în cazul Pătrăşcanu. Deşi Pătrăşcanu a declarat la interogatorii că informase partidul cu privire la aceste discuţii cu Grigore Niculescu-Buzeşti, Victor Rădulescu-Pogoneanu, Constantin Vişoianu şi Ion Mocsonyi-Stârcea, toţi din anturajul regelui, a recunoscut că nu a pomenit de propunerea care îi fusese făcută, de a fi numit prim-ministru[29]. În orice caz, negocierile lor au fost inutile, având în vedere faptul că ruşii au respins cu fermitate cererea lui Mihai, iar regele, până la urmă, a cedat[30].

Dej s-a folosit de neîncrederea ruşilor pentru a bloca alegerea lui Pătrăşcanu în Biroul Politic, la prima Conferinţă Naţională a partidului, deschisă la 17 octombrie 1945[31]. Deşi Pătrăşcanu a fost ales în Comitetul Central, el nu a putut obţine un loc printre cei şapte membri ai Biroului Politic, dintre care patru – Dej, Ana Pauker, Luca şi Georgescu – au fost numiţi secretari. Potrivit lui Dumitru Petrescu, şeful politic al Armatei şi membru în Comitetul Central (cu toate că poziţia sa din cadrul armatei nu permitea anunţarea publică a funcţiei), Ana Pauker a sprijinit includerea lui Pătrăşcanu în Biroul Politic, împotrivindu-se lui Dej, iar chestiunea se pare că a fost ridicată de toţi cei patru secretari la o întâlnire cu Stalin, în timpul unei vizite la Moscova[32]. Petrescu a pretins că Stalin s-a situat de partea Anei Pauker, ceea ce ar explica de ce, potrivit raportului din 1968 al Comisiei de partid înfiinţate pentru a analiza cazul Pătrăşcanu, el a fost cooptat în Biroul Politic în iulie 1946[33].

Existau însă printre sovietici şi unii pregătiţi să-l susţină pe Pătrăşcanu. El a declarat la interogatoriul din 1949 că generalul Susaikov, şeful Comisiei Aliate (Sovietice) de Control, îi ceruse să nu demisioneze din funcţia de ministru al Justiţiei în urma acuzaţiilor aduse de Gheorghe Apostol, aliatul lui Dej, la Conferinţa Naţională a partidului. Această încurajare l-a determinat pe Pătrăşcanu să simtă că era privit de către sovietici ca un factor hotărâtor şi că putea spera să continue să joace un rol important în viitorul României[34].

În acelaşi timp, rezervele sale privitoare la intenţiile sovieticilor l-au determinat să vadă în americani şi englezi o potenţială contrapondere. Prin colegul său, Belu Zilber, ţinea legătura cu oficialii americani şi englezi din Bucureşti şi avea încredere în ei. Legăturile cele mai strânse le-a avut cu ofiţerii din serviciile de informaţii ale Aliaţilor occidentali. Cei doi comunişti s-au întâlnit prima dată cu ofiţerii din cadrul Oficiului american de Servicii Strategice (OSS) la 21 octombrie 1944 şi au pus bazele unei colaborări care a durat până în 1946. Şi Pătrăşcanu, şi Zilber i-au impresionat pe americani prin onestitate, pe care aceştia din urmă o considerau un lucru rar în cercurile politice româneşti[35]. Pătrăşcanu i-a spus unuia dintre contactele sale americane, istoricul şi ofiţerul OSS Henry Roberts, că „mişcarea clasei muncitoare [din România] este de-abia în formare, reprezentând o forţă mai degrabă potenţială decât reală". În consecinţă, comuniştii n-ar trebui să încerce să obţină puterea prin forţă, ci ar trebui să acţioneze ca opoziţie loială în perioada de reconstrucţie economică, până când va veni momentul ca ei să-şi poată asuma autoritatea politică prin popularitate[36].

Până la revenirea Anei Pauker şi a lui Luca din Uniunea Sovietică, la mijlocul lui septembrie 1944, conducerea PCR era alcătuită în principal din etnici români care stătuseră în timpul războiului în România: Dej, Pătrăşcanu, Pârvulescu, Georgescu şi Apostol. În acest grup era inclus şi Bodnăraş, un român cu părinţi de origine germană şi ucraineană. Însă acest grup era, cu excepţia lui Bodnăraş, necunoscut sovieticilor, şi tocmai pentru că Stalin şi Dimitrov, şeful Cominternului („îngheţat" după 1943), nu ştiau prea multe despre ceea ce se întâmpla printre comuniştii din România, Dimitrov i-a ordonat Anei Pauker să preia conducerea partidului[37]. În timpul anchetării ei de către o comisie de partid, în iunie 1956, Ana Pauker a spus că Dimitrov îi ordonase în septembrie 1944 să revină în România, împreună cu doi specialişti în transmisiuni radio. Ea avusese reţineri: „Tovarăşe Dimitrov", a explicat ea, „sunt femeie, n-am fost în România în timpul războiului, am stat în închisoare [în România] şi nu cunosc situaţia; au trecut zece ani, şi îmi cereţi un lucru greu. Sunt femeie, evreică şi intelectuală". Apoi ea a pretins că i-a spus lui Dimitrov că Dej ar trebui să fie şeful partidului: „Nu ştim prea multe despre el, l-am văzut câteva ore la [închisoarea] Caransebeş, dar ştiam că era un tovarăş foarte popular, ceferist, o persoană cu experienţă şi de nădejde". Dimitrov nu a fost de acord: „Noi n-am avut nici o informaţie din România în ultimii cinci ani. Nu cunoaştem pe nimeni, însă pe tine te ştim"[38]. În acelaşi timp, probabil că Dimitrov avea în minte şi faptul că, spre deosebire de Ana Pauker şi, într-adevăr, Pătrăşcanu, Dej nu trecuse prin mâinile instructorilor Cominternului, nici la Moscova, nici în altă parte.

Astfel, dominaţia grupului lui Dej în cadrul conducerii PCR s-a instaurat o dată cu sosirea Anei Pauker. Ea a fost adusă la Bucureşti la 16 septembrie 1944, împreună cu fiica ei, Tatiana, de un avion militar sovietic, iar de la aerodromul Popeşti-Leordeni a fost condusă la una dintre casele conspirative ale partidului. A doua zi, sau poate mai târziu, s-a întâlnit cu Dej, şi rivalitatea dintre ei s-a declanşat imediat. Se spune că de la

prima întâlnire a conducerii provizorii a partidului la care a participat l-a ridiculizat pe Pârvulescu și le-a lăsat lui Dej, Bodnăraș și celorlalți impresia că venise de la Moscova cu instrucțiuni precise pentru reorganizarea partidului. „A fluturat o foaie de hârtie, pe care o tot scotea din geantă și o punea, pentru a ne lăsa impresia că acelea erau ordinele pe care le primise", și-a amintit Bodnăraș la o ședință a Biroului Politic, în martie 1961[39].

Ana Pauker a criticat mai ales implicarea partidului în lovitura de stat de la 23 august, lăsându-l pe Dej perplex. „Eu nu mai știu ce să cred. Poate că tovarășa Ana a discutat această chestiune cu tovarășii sovietici, și dacă părerea lor este că ar fi fost mai bine pentru ei să intre în București ca o armată cuceritoare, scăpând astfel de rege și de partidele burgheze, atunci poate că este ceva aici", a recunoscut Dej față de Silviu Brucan, un tânăr ziarist de la *Scânteia*[40]. Ea i-a spus și lui Lucrețiu Pătrășcanu că ar fi fost mai bine dacă ei (adică ea și sovieticii) ar fi sosit, iar comuniștii din România nu ar fi realizat lovitura de stat[41]. Păstrarea aparenței de conducere colectivă masca lupta pentru impunerea controlului asupra partidului.

Mâna dreaptă a Anei Pauker în operațiunea de preluare a conducerii partidului a fost Vasile Luca. El s-a întors în România în octombrie 1944[42]. Într-o lună, Luca se alăturase lui Dej și Anei Pauker, formând treimea din fruntea partidului, ultimii doi părând să fie egali ca importanță. În orice caz, potrivit fiicei Anei Pauker și conform părerii lui Pătrășcanu, Ana Pauker a fost practic secretarul general până la Conferința Națională a PCR din octombrie 1945[43].

Dovezile lor contrazic relatarea lui Silviu Brucan cu privire la ridicarea lui Dej în poziția de secretar general. Brucan, care în acel moment era redactor-șef adjunct la *Scânteia*, însă nu deținea vreo funcție importantă pe linie de partid, pretinde că Stalin l-a numit pe Gheorghiu-Dej secretar general în timpul vizitei acestuia la Moscova, în ianuarie 1945. Într-adevăr, Dej a fost la Moscova în perioada 31 decembrie 1944-16 ianuarie 1945[44], motivația oficială fiind aceea că Dej, în calitate de ministru al Comunicațiilor în guvernul Rădescu, trebuia să discute cu Stalin probleme economice și de transport. Scopul real, afirmă Brucan, era de a-i da posibilitatea conducătorului sovietic să-și facă o părere despre Dej[45]. Acesta i-a relatat lui Brucan întâlnirea cu Stalin, la care a participat și primul-ministru sovietic, Viaceslav Molotov. Stalin a mers drept la țintă și i-a spus lui Dej că îl invitase pentru a discuta despre conducerea PCR. Ca răspuns la întrebarea lui Stalin cu privire la cele mai urgente probleme cu care se confrunta partidul, Dej i-a spus că existau două: prima, să-i înfrângă pe germani, iar cea de-a doua, să aducă pe linia de plutire economia românească. Stalin a fost de acord, moment în care Molotov, prieten bun cu Ana Pauker, a intervenit declarând că vorbise cu ea în ziua precedentă și că aceasta subliniase prioritatea frontului[46]. După un moment de gândire, Stalin i s-a adresat lui Molotov: „Dragul meu Viaceslav Mihailovici, Ana este o tovarășă bună, de nădejde, însă, vezi tu, este evreică de origine burgheză, iar partidul din România are nevoie de un conducător din rândurile clasei muncitoare, un român adevărat". Apoi Stalin s-a întors către Dej și i-a întins mâna, spunând: „M-am hotărât. Îți urez mult succes, tovarășe secretar general"[47].

Dacă dăm credit relatării lui Brucan, ne lovim de dificultatea de a explica de ce, din perspectiva pretinsei decizii luate de Stalin, problema conducerii partidului a trebuit să fie discutată încă o dată, în cadrul unei întâlniri între Molotov și Ana Pauker, la Moscova, la începutul verii lui 1945. Potrivit opiniilor familiei ei, chestiunea a fost

ridicată de Stalin, dar Ana Pauker a refuzat funcţia de conducător al partidului, pe motiv că era evreică, femeie, intelectuală – nu muncitoare, şi petrecuse anii de război la Moscova. Ea însăşi l-a recomandat pe Dej. Molotov s-a arătat încântat de răspunsul ei, declarând că este „o femeie deşteaptă", însă ginerele acesteia bănuieşte că ar fi dorit în sinea ei ca Molotov să-şi arate regretul cu privire la renunţarea sa[48].

Chiar dacă Ana Pauker şi Dej împărţeau în acel moment scena publică, fiind personajele principale din Partidul Comunist, fără îndoială că, în culise, personajul central, cu toată ambiguitatea lui, era Emil Bodnăraş. Nici măcar astăzi nu este clar de cine asculta el, în ultimă instanţă. Bodnăraş dispunea de o autoritate considerabilă, fiind cel mai de încredere agent al Moscovei, iar calitatea sa de ofiţer NKVD l-a făcut să fie candidatul ideal la postul de secretar general al primului-ministru Petru Groza, funcţie în care a fost numit la 17 martie 1945. La 27 aprilie, Groza a semnat un ordin prin care îi dădea lui Bodnăraş controlul asupra SSI-ului, Serviciul de Informaţii Externe.

Bodnăraş ajunsese într-o relaţie personală apropiată cu Dej, ale cărei începuturi se găseau în zilele petrecute împreună în puşcăria de la Doftana. Această relaţie i-a fost extrem de utilă lui Dej, deoarece prin Bodnăraş oferea stăpânilor sovietici o garanţie a supunerii sale, ceea ce l-a ajutat să elimine orice posibilitate ca Ana Pauker să pretindă că are o legătură strânsă cu Kremlinul. Însă Bodnăraş a fost un maestru al prefăcătoriei, pregătit să trimită oficialilor sovietici marcanţi rapoarte negative atât despre Dej, cât şi despre Ana Pauker şi Luca. Într-o declaraţie scrisă, dată imediat după ce a fost înlăturată, în 1953, Ana Pauker afirma: „Între 1945 şi 1946, tovarăşul Bodnăraş a înaintat rapoarte împotriva lui Luca şi a mea şi a subliniat faptul că cercurile reacţionare vorbeau prea des despre noi ca fiind conducătorii partidului. S-a propus atunci ca noi să fim îndepărtaţi din România"[49]. Ideea de a-i înlătura pe ea şi pe Luca a venit – a pretins ulterior Ana Pauker – de la Andrei Vîşinski[50]. Acesta era clar împotriva actului oficial semnat în august 1945 de Teohari Georgescu, acţionând în numele Anei Pauker, şi Nicolae Pătraşcu, unul dintre liderii Gărzii de Fier, prin care au fost primiţi în rândurile Partidului Comunist mulţi dintre membrii organizaţiei fasciste.

Vîşinski i-a făcut lui Dej propunerea de a o înlătura pe Ana Pauker, iar acesta a ridicat problema în faţa lui Stalin, la Moscova, în februarie 1947. Ana Pauker a fost chemată de urgenţă. La o întâlnire în trei, Stalin a întrebat retoric dacă există naţionalism în Partidul Comunist Român – aluzie la originea etnică a ei şi a lui Luca – şi apoi a declarat: „Suntem un partid de clasă, nu de rasă"[51]. Potrivit propriei relatări a întâlnirii, Dej i-a răspuns lui Stalin: „Nu ştim să fie astfel de probleme, dar probabil vă gândiţi la cazul Pătrăşcanu. Este bine cunoscut". Stalin a replicat: „Nu, nu este bine cunoscut". Cu toate că asta suna a dojană pentru Dej, incidentul este semnificativ nu numai pentru rivalitatea dintre Dej, pe de o parte, şi Ana Pauker şi Luca, pe de altă parte, dar şi pentru preferinţa lui Vîşinski pentru Dej, în detrimentul celorlalţi doi. Cât timp Molotov a rămas în funcţie, Ana Pauker s-a bazat pe sprijinul ministrului de Externe pentru a depăşi obstacolul reprezentat de adjunctul acestuia.

Ea a aflat consolare şi în servilismul lui Bodnăraş, în calitatea lui de agent al sovieticilor. Într-o confruntare cu Ana Pauker, Luca şi Bodnăraş, la începutul verii lui 1947, Dej a fost acuzat de cel din urmă că înclină prea mult spre englezi şi americani. Bodnăraş s-a plâns şi generalului Susaikov, adjunctul şefului Comisiei Aliate de Control, adăugând că „trebuie să se ia măsuri radicale". La 10 iunie, Susaikov i-a transmis această acuzaţie lui Mihail Suslov, secretarul Comitetului Central al Partidului Sovietic, dar a

adăugat propriul comentariu, că autorul se înșela complet; Dej ceruse ajutor economic de la englezi și americani, însă numai pentru că simțea că Uniunea Sovietică însăși avea probleme economice[52].

Aceste tensiuni din conducerea partidului au fost redate într-un raport detaliat despre situația politică din România, redactat de un oficial superior al Secției pentru Relații Internaționale a Partidului Comunist Sovietic. V. Lesakov a vizitat România în perioada 7-20 august 1947, iar la șase zile după întoarcerea la Moscova i-a prezentat șefului său, L.S. Baranov, rezultatele misiunii (vezi anexa 2). Era și el de aceeași părere cu generalul Susaikov, cum că Dej căuta să-i înlăture pe Ana Pauker și Luca din conducerea partidului[53].

În aparență, conducerea colectivă a partidului s-a menținut din 1945 până în 1948. La prima Conferință Națională de după război, în octombrie 1945, *Scânteia* nu a menționat nici un nou secretar general, fiind declarați secretari patru dintre cei șapte membri ai Biroului Politic, adică Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Luca și Teohari Georgescu. Gheorghiu-Dej a prezentat la conferință raportul politic, iar Ana Pauker a făcut un raport despre statutul partidului; cei doi au avut întâietate în ziarul partidului, Dej fiind primul trecut pe listă, în ordine alfabetică, iar această situație a durat trei ani[54]. Secretariatul l-a numit pe Gheorghiu-Dej secretar „politic", adică secretar general[55], cu toate că procesul-verbal al acelei ședințe a fost făcut public doar de puțină vreme[56]. Rolul public al lui Dej fusese întărit prin includerea sa, în noiembrie 1944, în cel de-al doilea guvern Sănătescu, în calitate de ministru al Transporturilor și Telecomunicațiilor, rol consolidat o dată cu instalarea guvernului Groza în martie 1945, când Ministerul său a inclus și lucrările publice. Alături de tovarășii lui comuniști, Dej și Pătrășcanu, în noul guvern apărea și Georgescu, promovat din funcția de subsecretar de stat în cea de ministru de Interne. În noiembrie 1946, Dej a preluat Ministerul Economiei Naționale (care a fost numit în anul următor Ministerul Industriei și Comerțului); în această calitate, el a avut grijă să fie îndeplinite obligațiile economice ale României față de Rusia, în conformitate cu prevederile armistițiului, și a estimat resursele și bogățiile naționale în perspectiva naționalizării. Această sarcină specială a presupus deplasarea repetată la Moscova, ocazii pe care Dej le-a folosit, fără îndoială, pentru a-și arăta supunerea față de conducerea sovietică.

Intrarea Anei Pauker în arena publică s-a produs la 7 noiembrie 1947, când a fost numită ministru de Externe[57], alăturându-i-se lui Vasile Luca, numit ministru de Finanțe în aceeași zi. Poziția de frunte a Anei Pauker în cadrul partidului s-a transformat într-o poziție importantă în aparatul de stat, care urma să-i aducă recunoașterea internațională, chiar dacă în sens negativ[58]. O delegație la cel mai înalt nivel, condusă de premierul Groza, Dej și Ana Pauker, a plecat la Moscova, la 4 februarie 1948, semnând acolo un tratat de prietenie, cooperare și asistență mutuală. Însă fotografia făcută la plecarea delegației, la 11 februarie, și apărută în *Scânteia*, arată punctul de vedere sovietic în privința ierarhiei din cadrul PCR, chiar dacă aceasta nu era reflectată și în legenda ei, concepută la București. Alinierea pentru fotografie, impusă de autoritățile sovietice, i-a arătat pe Groza, Molotov, Dej și Vîșinski în rândul din față. Ana Pauker și Luca au fost trimiși în rândul al doilea. Dej, al doilea din delegația română doar față de premierul Groza, a fost considerat conducătorul PCR-ului. În orice caz, datorită poziției ei, prima din stânga fotografiei, în legendă Ana Pauker a fost numită prima, urmată de Groza, Luca, Molotov, Dej și ceilalți[59].

Preferința lui Stalin pentru Dej a fost confirmată la primul Congres, desfășurat la 21-23 februarie 1948, al noului Partid Muncitoresc Român, formațiune alcătuită din fuziunea dintre PCR și Partidul Social Democrat. Dej a fost ales secretar general, iar Ana Pauker și Luca au fost numiți în secretariatul partidului și în Biroul Politic. Ridicarea lui Dej la o poziție de *primus inter pares* în cadrul partidului a fost completată de eclipsarea finală a rivalului său anterior, Pătrășcanu. Deși fusese prezent în *Scânteia* cu doar zece zile înainte, felicitând delegația românească la revenirea ei de la Moscova, într-un discurs rostit la congres, la 22 februarie, de Teohari Georgescu, ministrul de Interne, Pătrășcanu a fost brusc acuzat de faptul că „a devenit un exponent al ideologiei burgheze" și că „a supraestimat forțele dușmanului de clasă, ajutat poate și de puterile imperialiste occidentale"[60]. Pătrășcanu nu a fost ales în nici unul dintre forurile PMR și, la scurt timp după aceea, a fost demis din Ministerul Justiției. Pedeapsa finală a venit după câteva săptămâni, când i s-a interzis să mai predea la Facultatea de Drept a Universității din București[61].

Note

1. G. Hodoş, *Show Trials : Stalinist Purges in Eastern Europe, 1948-1954*, Praeger, New York, 1987.
2. Vezi Fischer-Galaţi, *The New Rumania : From People's Democracy to Socialist Republic*, MIT Press, Cmbridge, Massachusetts, 1967, p. 31. Victor Frunză, în studiul său *Istoria stalinismului în România*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 219, face o împărţire similară, numindu-i pe „moscoviţi" „exteriori", iar pe „comuniştii locali" „interiori".
3. Trei cercetători au subliniat faptul că nici unul dintre cele două grupuri, „comuniştii locali" şi „moscoviţii", nu putea fi perfect definit ca atare, deoarece afinităţile personale treceau adesea peste această împărţire artificială. Astfel, Leonte Răutu, care în timpul războiului a stat la Moscova, în apropierea Anei Pauker, a trecut de partea lui Dej, în timp ce Miron Constantinescu, deţinut împreună cu Dej în lagărul de la Târgu-Jiu, s-a asociat la început cu Ana Pauker; vezi B. Vago, „Romania", în *Communist Power in Europe, 1944-1949*, Macmillan, Londra, 1977, p. 113; Michael Shafir, *Romania : Politics, Economics and Society*, Pinter, Londra, 1985, p. 35; şi Mary Ellen Fischer, *Nicolae Ceauşescu : A Study in Political Leadership*, Lynne Rienner, Boulder, Colorado, 1989, p. 42.
4. Vezi *infra*, precum şi nota 36.
5. Circa 50 de agenţi NKVD au executat pedepse în puşcăriile româneşti în timpul războiului; interviu cu Eduard Mezincescu, 16 iunie 1994.
6. Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvântări 1959-1961*, Editura Politică, Bucureşti, 1961, pp. 438-440; citat în Michael Shafir, *op.cit.*, p. 32. O informaţie suplimentară despre interesul lui Dej faţă de prezentarea loviturii de stat a fost oferită de Ion Mocsonyi-Stârcea, fostul mareşal al Curţii Regale, care a jucat un rol-cheie în pregătirea loviturii de stat şi care se afla la Palat în momentul arestării lui Antonescu. Într-o scrisoare în limba engleză din 4 august 1984, adresată autorului prezentei lucrări, Stârcea a afirmat că a fost luat din închisoarea de la Dej şi dus „cu trenul la Braşov în noaptea de 18 octombrie 1961, iar în noaptea următoare cu o dubă a Miliţiei până la o clădire anexă a noii puşcării Malmaison, cu celule individuale strict secrete, pentru a scrie «întregul adevăr despre aspectele necunoscute ale pregătirii şi realizării loviturii de stat de la 23 august 1944»: *conditio sine qua non* pentru supravieţuirea, eliberarea, amnistierea, reabilitarea şi justificata decoraţie, cu toate că fusese ignorată până atunci, pentru bine cunoscuta mea contribuţie importantă la înfăptuirea acelui act istoric, nu fără a mi se sugera faptul că mi se va acorda cea mai mare pensie posibilă şi mi se va restitui partea care poate fi recuperată în mod legal din averea ce-mi fusese confiscată în întregime, dacă soţia mea (care îşi reluase cetăţenia elveţiană) se va întoarce în România şi nu va mai cere plecarea mea în străinătate. Aceste propuneri mi-au fost făcute de către Drăghici, în biroul şi în prezenţa şefului Securităţii, iar eu le-am acceptat, însă cu singura condiţie ca nici un cuvânt din textul meu să nu fie cenzurat, schimbat, şi ca nici unei propoziţii să nu i se modifice sensul prin omiterea vreunei părţi, ceea ce ambii «tovarăşi» s-au grăbit să-mi promită în mod solemn, adăugând zeloşi că ar trebui, în consecinţă, să semnez toate copiile dactilografiate ale manuscriselor mele eventual ilizibile. Însă, după trei zile, m-am oprit din scris şi am refuzat să semnez 90% dintre «rezumatele» lor inteligente, adică versiunile mutilate tendenţios ale paginilor mele perfect lizibile, pe care gardienii respectivi au pretins că le-au trimis la îndosariere, şi de aceea nu mi le puteau da înapoi. După o săptămână din ultima mea grevă a foamei, timp în care doctorul închisorii m-a ameninţat că mă va hrăni cu forţa, pe la miezul nopţii de 30 sau 31 octombrie am fost dus în mare grabă, cu o maşină de teren, până la o clădire nouă sau refăcută din centrul oraşului, unde m-au primit Gheorghiu-Dej şi Bodnăraş, într-o imensă sală de conferinţe decorată luxos, şi au izbutit să mă convingă că ceea ce se

întâmplase se datora unei greşeli şi unei interpretări eronate a dorinţei lor sincere de a obţine prezentarea reală a amintirilor mele din perioada 1940-1945, «inclusiv tot ce ştiam despre prima sa [a lui Gheorghiu-Dej] audienţă la Rege, împreună cu Pătrăşcanu, când eu îl obligasem – pe Dej – să-şi pună la gât cravata *mea* neagră... deoarece nu mai trebuia să ne temem şi să ne ascundem de Moscova» ; după care Bodnăraş l-a chemat pe Drăghici, căruia i-a spus ca dentistul lor să pună în gura mea ştirbă o proteză dentară, să-mi dea să mănânc, să beau şi să fumez orice aş vrea, şi să aibă grijă ca nimeni să nu mă deranjeze de la lucru! Această operaţiune s-a încheiat cu aproape 2.000 de pagini dactilografiate şi a durat până în ajunul eliberării mele, la Gara de Nord, miercuri, 28 noiembrie 1962, la orele 16, având în buzunarul de la spate al pantalonilor englezeşti de călărie, uzaţi, un bilet de clasa a II-a până la Câmpulung-Muscel, însă nici un ban pentru a putea cumpăra un pachet de ţigări *Plugar* sau un măr, pe care să-mi încerc cea de-a treia serie de dinţi!".

7. Interviul autorului cu Eduard Mezincescu, la 16 iunie 1994. Într-o declaraţie nedatată, scrisă în timpul anchetei la care a fost supus între 1949 şi 1954, adjunctul lui Foriş, Remus Koffler, a susţinut că, la 3 aprilie 1944, Foriş le-a comunicat membrilor de partid că Bodnăraş reuşise de curând să restabilească contactul cu Uniunea Sovietică „pe linie de spionaj", prin intermediul unui agent recent sosit din Uniunea Sovietică (R. Levy, „Power Struggles in the Romanian Communist Party Leadership During the Period of the Formation of the Groza Regime", în *6 martie 1945. Începuturile comunizării României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995, p. 79). Evident că această informaţie trebuie tratată cu circumspecţie, de vreme ce a fost obţinută prin tortură.
8. Stephen Fischer-Galaţi, *op.cit.*, pp. 38 şi 276, nota 10. Când Ana Pauker s-a întâlnit la Moscova cu Lucreţiu Pătrăşcanu, în perioada negocierii armistiţiului din septembrie 1944, ea l-a întrebat de ce fusese înlăturat Foriş. Pătrăşcanu a răspuns că nu ştia prea multe despre asta. Se spune că Ana Pauker i-a pus aceeaşi întrebare lui Dej, atunci când s-au întâlnit, la scurt timp după sosirea ei în Bucureşti, la 16 septembrie 1944, dorind să afle mai ales motivul înlăturării, deoarece Foriş fusese confirmat în postul său de Comintern în 1940 (interviul autorului cu Eduard Mezincescu, la 16 iunie 1994. Mezincescu, secretar al secţiunii româneşti a MOPR, o organizaţie umanitară controlată de Comintern în timpul războiului, era un protejat al Anei Pauker, ea fiind cea care l-a adus la Ministerul de Externe, în 1948).
9. *Ibidem*, p. 131.
10. Eduard Mezincescu, care a avut ocazia mai târziu să vorbească în detaliu despre cariera lui Emil Bodnăraş cu Serghei Nikonov (Serghei Nicolau), numit şef al SSI de către Bodnăraş la 7 decembrie 1946, a aflat de la Nikonov că înlocuirea lui Foriş fusese discutată pentru prima oară la infirmeria lagărului de la Târgu-Jiu, în iunie 1943. Dej era de părere că Foriş trebuia pur şi simplu dat afară. Decizia de a i se impune lui Foriş arestul la domiciliu a fost aparent una sovietică, îndeplinită de Bodnăraş (interviul autorului cu Mezincescu, la 16 iunie 1994). Potrivit unei declaraţii a Victorici Sârbu, scrisă la 7 februarie 1950, în timpul anchetei, Bodnăraş i-a înmânat lui Foriş o notă dactilografiată prin care i se ordona să predea toate materialele partidului şi prin care era autorizată arestarea sa la domiciliu. Bodnăraş i-a spus lui Foriş că ordinul venise din Uniunea Sovietică (R. Levy, art.cit., p. 73, nota 3).
11. Vezi capitolul 2. Potrivit lui Ilie Zaharia, veteran comunist, care a discutat cu Robert Levy, Foriş a fost reţinut doar pentru două sau trei luni şi a fost văzut în august 1944 căutând de lucru pe la sediul partidului. A fost arestat din nou în 1945, când Dej şi Bodnăraş au adus „dovada" că lucra pentru Siguranţă (R. Levy, *Ana Pauker. The Rise and Fall of a Jewish Communist*, p. 6. Îi sunt recunoscător autorului pentru că mi-a oferit un exemplar din lucrarea sa de cercetare nepublicată [între timp, lucrarea respectivă a apărut la University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Londra, 2001 şi se află în pregătire în trad.rom. Cristina Pupeza şi Ioana Gagea, *Ana Pauker. Gloria şi decăderea unui lider comunist*, Polirom, Iaşi – n.tr.]).
12. Şi-a exprimat mândria faţă de realizările sale şi ale PCR-ului, recunoscându-şi în acelaşi timp greşelile şi lacunele. A lăsat cea mai mare parte din puţinele sale bunuri Victoriei Sârbu, iar

cărţile în limba germană i le-a dăruit lui Remus Koffler (Lavinia Betea, „Testamentul lui Foriş", în *Magazin istoric*, vol. 31, nr. 4, aprilie 1997, p. 44).

13. Interviul autorului cu Eduard Mezincescu, la 16 iunie 1994.
14. Vezi articolele lui E. Mezincescu şi V. Tismăneanu din *România literară*, nr. 21, 27 şi 41, 1992 şi M. Shafir, *op.cit.*, p. 34. Ginerele Anei Pauker, Gheorghe Brătescu, afirmă că soacra sa a subscris la ordinul de arestare a lui Foriş, dar ea nu a fost consultată cu privire la decizia de asasinare, care, presupune el, a fost adoptată într-o seară, la o şedinţă secretă desfăşura în prezenţa lui Dej, Bodnăraş şi Pintilie. Într-adevăr, după ce Ana Pauker a aflat de moartea lui Foriş, ea i-a spus lui Dej că Foriş ar fi trebuit să fie judecat. Dej i-a răspuns că tribunalele româneşti nu erau competente pentru a judeca un astfel de proces. Ana Pauker i-a replicat că, în acel caz, Foriş ar fi trebuit predat sovieticilor (interviul cu Gh. Brătescu, 30 iulie 1994). Faptul că Dej nu s-a consultat cu Ana Pauker în privinţa uciderii lui Foriş întăreşte opinia că cel dintâi, susţinut de Bodnăraş, avea aprobarea lui Stalin pentru această acţiune. O altă explicaţie referitoare la asasinat pretinde că Foriş avusese sprijinul Moscovei în toamna lui 1943, pentru a încheia o înţelegere cu Antonescu, pact care ar fi presupus sacrificarea comuniştilor din România (S. Fischer-Galaţi, *op.cit.*, p. 21). Având din perioada interbelică o mulţime de exemple ale cinismului ruşilor, Dej şi tovarăşii săi din lagăr au hotărât să prevină această mişcare, înlăturându-l pe Foriş şi preluând controlul asupra partidului înainte de sosirea Armatei Roşii şi a biroului de la Moscova, din care făcea parte, evident, şi Ana Pauker. Moartea lui Foriş se prea poate să fi fost pe placul lui Stalin, deoarece scoaterea la iveală a informaţiilor privind încercările de a se ajunge la o înţelegere cu Antonescu, ca să nu mai vorbim de faptul că se făcea pe seama comuniştilor din lagăre, i-ar fi expus pe ruşi la acuzaţia de duplicitate din partea opiniei publice, ar fi fost extrem de neplăcută pentru faţiunea lui Gheorghiu-Dej din cadrul partidului şi ar fi afectat relaţiile lui Stalin cu aliaţii occidentali.
15. Pintilie a recunoscut aceste fapte într-o declaraţie semnată la 15 mai 1967 şi prezentată comisiei de partid însărcinate cu investigarea morţii lui Foriş. Deoarece această declaraţie furnizează dovezi suplimentare cu privire la bănuielile lui Dej în privinţa activităţii lui Foriş, am prezentat-o *in extenso* în anexa 3.
16. P. Ştefănescu, *Istoria Serviciilor Secrete Româneşti*, Divers Press, Bucureşti, 1994, p. 250; vezi şi Lavinia Betea, art.cit., p. 45.
17. Versiunea oficială a evadării lui Dej, scrisă de o persoană din cadrul grupului instruit de Maurer, a fost publicată în momentul culminant al dominaţiei lui Dej, în 1964; vezi M. Roşianu, „Cum a fost organizată evadarea tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej din lagărul de la Târgu Jiu în august 1944", în *Scânteia*, 18 august 1964, pp. 2-3. Gestul lui Marina i-a adus, la recomandarea lui Dej, ridicarea în poziţia de patriarh, în mai 1948. Mai multă lumină în privinţa iniţiativei de evadare a adus Eduard Mezincescu, care i-a declarat autorului prezentei cărţi că, deşi Bodnăraş, Pârvulescu şi Rangheţ erau toţi în favoarea evadării lui Dej din lagăr, Dej însuşi şovăia, deoarece se simţea mai în siguranţă înăuntru decât afară. A acceptat să fie eliberat doar cu condiţia ca Maurer să facă aranjamentele necesare ca să nu fie rănit în timpul evadării. În consecinţă, Maurer l-a contactat pe avocatul Grigore Geamănu, vărul unui oficial superior din Inspectoratul pentru Jandarmi din Bucureşti, care a plătit o anumită sumă respectivului oficial, pentru ca acesta să-l convingă pe colonelul Şerban Lioveanu, directorul lagărului, să slăbească în ziua planificată pentru evadare măsurile de securitate în zona gardului.
18. Numele lui Pârvulescu a continuat să apară cu această funcţie. În orice caz, din iulie 1945, *Scânteia* l-a numit pur şi simplu „membru al Comitetului Central al PCR" (H. Nestorescu-Bălceşti, „Structura conducerii superioare a Partidului Comunist Român", în *Arhivele Totalitarismului*, vol. 2, nr. 1-2, 1994, p. 334).
19. Mary Ellen Fischer, *op.cit.*, p. 40. Propria relatare a lui Pătrăşcanu despre aceste arestări a fost oferită într-o declaraţie dată la Securitate şi datată 7 februarie 1950; vezi *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, doc. 89, pp. 222-225.

20. Într-un raport al comisiei de partid înființate în noiembrie 1965, pentru a clarifica circumstanțele arestării, interogării și executării lui Pătrășcanu, această acuzație era considerată neîntemeiată. Vezi „Raportul Comisiei de partid, constituită în vederea clarificării situației lui Lucrețiu Pătrășcanu", în *Cuvântul*, nr. 35, 1-7 septembrie 1992, p. 9. Raportul a fost făcut public pentru prima oară în septembrie 1992.
21. Eliberarea lui Pătrășcanu din lagărul de la Târgu-Jiu în 1943 s-a datorat intervenției colonelului magistrat V. Gelep, secretarul general al Ministerului Afacerilor Interne, căruia soția lui Pătrășcanu îi dăduse o mare sumă de bani pentru eliberarea soțului ei. Vezi „Raportul Comisiei de partid, constituită în vederea clarificării situației lui Lucrețiu Pătrășcanu", în *Cuvântul*, nr. 36, 8-14 septembrie 1992, p. 6.
22. *Sub trei dictaturi* (1944) și *Un veac de frământări sociale* (1945).
23. Opinia lui Eduard Mezincescu, comunicată personal autorului, la 30 decembrie 1992.
24. G. Ionescu, *Communism in Rumania, 1944-1962*, Oxford University Press, Londra, 1964, p. 95.
25. Cristian Popișteanu, „Cazul Grupului Pătrășcanu (V)", în *Magazin istoric*, nr. 11, noiembrie 1991, p. 44. Silviu Brucan, redactor-șef adjunct la *Scânteia* în acea perioadă, și-a amintit cum Pătrășcanu le spunea diplomaților străini, la recepții, că el ar fi trebuit să fie liderul partidului. Este indiscutabil că rapoarte despre aceste afirmații au ajuns la cunoștința lui Dej (interviu cu S. Brucan, 15 iunie 1994). Comportamentul lui Pătrășcanu la petrecerea de revelion organizată de Ana Pauker în 1944 arată cât de puține lucruri avea el în comun cu unii membri din conducerea partidului. Pătrășcanu a plecat înainte de miezul nopții, scuzându-se față de gazdă și mulțumindu-i pentru invitație. Când Ana Pauker i-a spus că plecarea lui nu va fi bine văzută de către Dej, Bodnăraș și ceilalți, Pătrășcanu a replicat că preferă să intre în noul an împreună cu studenții săi de la Facultatea de Drept (interviu cu Tatiana Brătescu, 30 iunie 1994). Câțiva ani mai târziu, Pauker i-a spus ginerelui ei, Gheorghe Brătescu, că avea o mare admirație pentru Pătrășcanu ca persoană, dar nu era de acord cu opiniile lui antisovietice (interviu cu Gh. Brătescu, 30 iulie 1994).
26. După întoarcerea de la negocierile pentru armistițiu de la Moscova, la 14 septembrie 1944, Pătrășcanu i-a spus lui Corneliu Coposu, care avea un birou alăturat la Consiliul de Miniștri, ca secretar general, că o audiență la Jdanov, desfășurată la 11 septembrie, îl deprimase și îl făcuse pesimist în privința viitorului României. Jdanov, pe care Pătrășcanu îl cunoscuse pe când era delegatul României la Comintern, l-a întâmpinat cu reproșul: „Ce faceți aici, dle [adică nu tovarășe] Pătrășcanu?". „Păi, am răsturnat dictatura, am adus România de partea Aliaților și am venit să semnăm armistițiul." La care Jdanov a replicat: „Ați greșit, pentru că ne-ați stricat toate planurile". Aceste planuri însemnau pentru sovietici cucerirea Bucureștiului, răsturnarea lui Antonescu și tratarea României ca inamic învins, fără impedimentul prezenței vreunui guvern român cu care să negocieze („Exilul românesc: identitate și conștiință istorică", în *Lupta*, nr. 232, 7 octombrie 1994, p. 5).
27. „Imediat după întoarcerea mea de la Moscova, în septembrie 1944, am aflat că... Emil Bodnăraș îi ordonase tovarășului [Vania] Didenko să mă urmărească cu mașina din momentul în care am fost numit ministru fără portofoliu. N-am discutat niciodată cu Bodnăraș motivele acestei măsuri, însă, în orice caz, am primit o explicație de la Bodnăraș însuși, care mi-a spus într-o discuție chiar din acel moment că, în două săptămâni, exact perioada cât am stat eu la Moscova, oricine poate deveni trădător sau spion. Apoi mi-a explicat măsura pe care o luase. În decembrie 1944 Emil Bodnăraș m-a convocat la Comitetul Central, a luat un dosar – dosarul meu – și mi-a pus câteva întrebări din care reieșea cu claritate faptul că eram sub supraveghere" (declarație nedatată a lui L. Pătrășcanu, ASRI, Fond Y, Dosar 40002, vol. 1, p. 23, preluată din R. Levy, „Power Struggles...", loc.cit., p. 85).
28. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Federației Ruse, fond 0125, opis 33, folio 127, dosar (cutie) 6, pp. 128-134. (Îi sunt recunoscător prof. Florin Constantiniu pentru că mi-a

atras atenţia asupra acestei note.) Copii după nota lui Morev, datată 10 ianuarie 1945, au fost trimise în ordinea următoare: (1) Stalin, (2) Molotov, (3) Malenkov, (4) Beria, (5) Vîşinski, (6) Dekanozov, (7) la dosar. Vladimir Georgevici Dekanozov, de origine gruzin, era colaborator apropiat al lui Beria, care l-a adus la Moscova, în 1938, în fruntea INU-lui, Departamentul de informaţii externe al NKGB/NKVD. În 1940 a fost numit ministru sovietic la Berlin, iar în 1941 a devenit adjunct al comisarului poporului pentru afaceri externe, alături de Andrei Vîşinski. A fost arestat în iulie 1953, în acelaşi timp cu Beria, şi a fost executat împreună cu el în decembrie.

29. „Raportul Comisiei de partid, constituită în vederea clarificării situaţiei lui Lucreţiu Pătrăşcanu", în *Cuvântul*, nr. 38, 22-28 septembrie 1992, p. 6.
30. A. Şerbulescu (Belu Zilber), *Monarhia de drept dialectic*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 68.
31. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 118.
32. Declaraţia lui Dumitru Petrescu în faţa Comisiei partidului de anchetă în cazul Pătrăşcanu, datată 2 noiembrie 1967, citată în C. Popişteanu, „Un epilog neaşteptat: Malenkov aprobă lichidarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu", în *Magazin istoric*, nr. 3, martie 1992, p. 38.
33. „Raportul Comisiei de partid, constituită în vederea clarificării situaţiei lui Lucreţiu Pătrăşcanu", în *Cuvântul*, nr. 35, 1-7 septembrie 1992, p. 8. Prima menţionare a lui Pătrăşcanu în calitate de membru al Biroului Politic al PCR se face în *Scânteia* din 24 iulie 1946, p. 1; vezi H. Nestorescu-Bălceşti, art.cit., p. 357.
34. R. Levy, „Power Struggles...", loc.cit., p. 87.
35. Opiniile lui Pătrăşcanu şi Zilber privitoare la evoluţia situaţiei din România sunt înregistrate în rapoartele OSS, care au fost analizate de Eduard Mark, „The OSS in Romania, 1944-45: An Intelligence Operation of the Early Cold War", în *Intelligence and National Security*, vol. 9, nr. 2, aprilie, 1994, pp. 320-344.
36. Şi Pătrăşcanu, şi Zilber s-au dovedit adevăraţi marxişti *şi* adversari ai comunismului sovietic. Opoziţia lor ideologică a ajuns în scurt timp să fie întărită de indignarea patriotică: pretenţiile ruşilor în privinţa reparaţiilor au fost descrise de Zilber ca „ridicole şi imposibile". Aceste sentimente antiruseşti le-au întunecat uneori judecata. Spre exemplu, Zilber a prezis plin de încredere că Stalin nu-i va susţine pe comuniştii români după ce Rădescu şi-a început atacurile împotriva lor, în februarie 1945 (*ibidem*, p. 333).
37. Deşi a fost desfiinţat oficial la începutul lui iunie 1943, Cominternul a continuat să funcţioneze într-o formă reorganizată până în toamna lui 1945. Organizarea centrală şi relaţiile cu partidele comuniste erau subordonate Secţiei pentru Informaţii Internaţionale a Partidului Comunist (Bolşevic) al Uniunii Sovietice. Oficial, şeful era Şerbakov, membru supleant în Biroul Politic şi secretar al Comitetului Central, dar în realitate era condus de Gheorghi Dimitrov, care a fost numit oficial în această funcţie în iunie 1944. O rezoluţie a Biroului Politic a confirmat locul secţiei în structura organizatorică a Comitetului Central al Partidului Comunist Sovietic. Documente ale Comitetului Central şi ale altor partide comuniste arată că obiectivele pe termen lung şi problemele curente ale partidelor comuniste satelite au jucat un rol important în activitatea secţiei. După întoarcerea în ţările de origine, la sfârşitul războiului, a multor activişti care lucraseră în cadrul Secţiei pentru Informaţii Internaţionale (de exemplu, Dimitrov în Bulgaria), secţia a funcţionat ca un instrument de politică externă al Comitetului Central al Partidului Comunist Sovietic, sub conducerea lui Mihail Suslov. Era un valoros mijloc de supraveghere a partidelor comuniste est-europene şi răspundea de conceperea şi transmiterea directivelor sovietice. În acest scop, erau trimise mesaje radio codificate şi se organizau întâlniri cu activiştii de partid, care mergeau cu regularitate la Moscova. Alte metode folosite erau vizitele frecvente ale membrilor secţiei în ţările est-europene. Printre cei care prezentau rapoarte despre România, în afară de Suslov, s-au numărat L. Baronov, M. Burţev, A. Kuzneţov

şi I. Medvedev (vezi L. Ghibianski, „URSS şi câteva aspecte ale formării blocului sovietic în Europa Orientală", în *6 Martie 1945...*, ed.cit., pp. 254-261).

38. R. Levy, „Power Struggles...", loc.cit., pp. 79-80. Levy citează dintr-o copie a interogatoriului pe care Alexandru Moghioroş, Constantin Pârvulescu şi Ion Vinţe i-au luat-o Anei Pauker la 18 iunie 1956. Acoperirea Anei Pauker era un ordin al Direcţiei Politice a Armatei Roşii de a se alătura „Direcţiei Politice a celui de-al doilea Front Ucrainean" din Bucureşti, pentru a supraveghea editarea ziarului în limba română a Armatei Roşii, *Graiul Nou* (E. Mezincescu, „Punct", în *România literară*, nr. 9, 9-15 martie 1994, p. 14). În realitate, ea avea două misiuni: prima, de a prelua conducerea partidului, iar cea de-a doua, de a trimite rapoarte periodic la Moscova, prin intermediul celor doi operatori radio, cu privire la ceea ce se întâmpla în cadrul partidului. Eduard Mezincescu contestă cu probe afirmaţiile potrivit cărora Ana Pauker a fost întâmpinată la aeroport de către Dej, cu care ocazie ea i-ar fi cerut socoteală pentru îndepărtarea lui Foriş. De fapt, Pauker a fost văzută în oraşul Botoşani din nordul Moldovei, la 7 aprilie 1944, împreună cu trupele sovietice care avansau. Era îmbrăcată în uniforma militară sovietică şi era ofiţer politic în cadrul Armatei a II-a sovietice. Ea s-a ocupat de reorganizarea autorităţilor locale, numind comunişti în poziţii de conducere (Şlomo Leibovici, „Cum au apărut fruntaşii comunişti Ana Pauker şi Vasile Luca la Botoşani în preajma lui 23 august 1944", în *Magazin istoric*, vol. 29, nr. 12, decembrie 1995, pp. 26-27). Agenţii sovietici au acţionat în colaborare cu un operator radio, comunicând la Moscova mişcările trupelor germane şi situaţia politică din România din timpul războiului. O asemenea echipă, condusă de un agent numit Lowin, a fost prinsă în cartierul Vatra Luminoasă din Bucureşti; operatorul rus s-a sinucis (C. Troncotă, *Eugen Cristescu*, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1994, pp. 438-439).
39. Stenograma şedinţei Biroului Politic din 13-14 martie 1961, p. 158. Le sunt recunoscător lui Vladimir Tismăneanu, Robert Levy şi Marius Oprea, pentru că mi-au furnizat acest document.
40. S. Brucan, *Generaţia irosită*, Editurile Univers şi Calistrat Hogaş, Bucureşti, 1992, p. 56.
41. Depoziţia Elenei Pătrăşcanu, soţia lui Lucreţiu, făcută în 1967 pentru Plenara din aprilie 1968, la care a fost reabilitat soţul ei (Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, nr. 264, 18 februarie 1972). Îmi exprim mulţumirile faţă de Marius Oprea, pentru că mi-a arătat acest document.
42. Mărturii recent publicate îl semnalează la Botoşani, în nordul Moldovei, în iunie 1944, când se susţine că a fost văzut în uniformă de ofiţer sovietic în momentul intrării Armatei Roşii în oraş (M. Stoian, „Punctul pe i", în *România literară*, nr. 9, 9-15 martie 1994, p. 15), însă, potrivit propriei declaraţii, dată în timpul anchetei din martie 1954, s-a întors în octombrie (R. Levy, „Power Struggles...", loc.cit., p. 81, nota 1).
43. Interviul autorului cu Tatiana Brătescu, 30 iulie 1994. Pătrăşcanu a pretins acelaşi lucru într-o declaraţie din 2 noiembrie 1949, din timpul anchetării lui (*ibidem*, p. 80, nota 4).
44. ASRI, Fond D, dosar 7432, p. 172.
45. S. Brucan, *The Wasted Generation*, Westview Press, Boulder, Colorado, 1993, p. 42.
46. Legătura Anei Pauker cu Molotov se datora prieteniei ei strânse cu soţia acestuia, Poliana Zemciuzina, care a fost ulterior arestată, în 1949, în timpul vânătorii de vrăjitoare cu caracter antisemit declanşate de Stalin, şi trimisă în „exil intern".
47. S. Brucan, *The Wasted Generation*, ed.cit., p. 42. Îndoieli cu privire la întâlnirea lui Dej şi Stalin în timpul vizitei celui dintâi la Moscova apar într-o telegramă trimisă la Ministerul de Externe englez de lordul Halifax, ambasadorul britanic la Washington, la 3 februarie 1945. Burton Berry, reprezentantul politic principal al Statelor Unite în cadrul Comisiei Aliate de Control din România, trimisese la 30 ianuarie 1945 un raport la 30 ianuarie 1945, unde relata o conversaţie avută cu mareşalul Curţii, care-i spusese că regele Mihai „discutase cu Gheorghiu-Dej, care îi mărturisise că nu (repet, nu) s-a întâlnit cu liderii sovietici, dar «căpătase impresia

generală» că poziţia românilor faţă de ruşi s-ar îmbunătăţi dacă s-ar institui un guvern comunist". Comentând telegrama, o mână din cadrul Ministerului de Externe englez a notat: „Mărturisirea lui Dej sugerează faptul că el şi Ana Pauker au pretins că au sprijinul ruşilor pentru programul lor, fără însă să-l fi obţinut încă" (FO 371/48547. R2516/28/37).

48. Marius Mircu, *Dosar Ana Pauker*, Editura Gutenberg, Bucureşti, 1991, p. 141, şi interviul autorului cu dr. Gh. Brătescu, 30 iulie 1994.
49. R. Levy, „Power Struggles...", loc.cit., p. 83.
50. Ana Pauker a afirmat acest lucru la 18 iunie 1956, în faţa unei comisii de partid, înfiinţată pentru a o interoga şi alcătuită din Alexandru Moghioroş, Constantin Pârvulescu şi Ion Vinţe (*ibidem*, p. 83, nota 3). Dej a confirmat, într-o şedinţă a Biroului Politic din 29 noiembrie 1961, faptul că ideea înlăturării Anei Pauker îi fusese dată în ianuarie 1946 de Vişinski; vezi *Stenograma Şedinţei Biroului Politic al CC al PMR din ziua de 29 noiembrie 1961*, pp. 12-13, reprodusă în *Sfera Politicii*, nr. 48, 1997, p. 36. Un fragment relevant din această stenogramă este prezentat în anexa 4 a acestei cărţi.
51. *Ibidem*. Potrivit Tatianei Pokivailova, propunerea făcută de Dej lui Stalin, de a-i îndepărta pe Ana Pauker şi pe Luca, ar fi venit în februarie 1948; „Tragica greşeală a lui Lucreţiu Pătrăşcanu", in *Magazin istoric*, vol. 30, nr. 8, august 1996, p. 49.
52. G.P. Murașko, A.F. Noskowa, T. Wolokitina, „Das Zentralkomitee der WKP(B) und das Ende der «nationalen Wege zum Sozialismus»", in *Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung*, 1994, p. 17.
53. Notele discuţiilor lui Lesakov cu Susaikov, Luca, Ana Pauker şi Dej, care erau anexate raportului său către Baranov, au fost publicate de Ioan Chiper în *Dosarele Istoriei*, nr. 3 (8), 1997, pp. 61-63. Întrucât aduc la lumină divergenţele din cadrul conducerii PCR, le-am prezentat în totalitate în anexa 2.
54. Mary Ellen Fischer, *op.cit.*, p. 44.
55. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 188.
56. R. Levy, „Power Struggles...", loc.cit., p. 82, nota 1.
57. Se produseseră deja schimbări majore de personal în Ministerul Român de Externe. Vezi anexa 5.
58. Deoarece era ministru de Externe, Ana Pauker a devenit mai cunoscută în Occident decât tovarăşii ei. Reacţiile erau adesea nefavorabile. Într-un amplu articol din *Time* (20 septembrie 1948), a fost descrisă astfel: „Acum este grasă şi urâtă; însă cândva era suplă şi (îşi amintesc prietenii ei) frumoasă. Cândva era plină de căldură, timidă şi miloasă faţă de oprimaţi, dintre care făcea parte. Acum este rece ca Dunărea îngheţată, îndrăzneaţă ca un boier pe pământul său bogat şi nemiloasă ca un scit prin grânele Moldovei". Fidelitatea ei faţă de Moscova este subiectul multor bancuri. În iunie 1952, când Ana Pauker fusese înlăturată, *Time* a citat unul dintre ele: „La Bucureşti, într-o zi însorită, spune povestea, un prieten a oprit-o pe Ana Pauker pe stradă şi a întrebat-o: «Ana, ce faci cu umbrela? Nu plouă». Comunista nr. 1 a României a răspuns: «Plouă la Moscova. Am auzit la radio»".
59. Mary Ellen Fischer, *op.cit.*, p. 46.
60. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 152.
61. S-au exercitat presiuni asupra lui George Fotino, secretarul personal al lui Georgescu, pentru a-l „demasca" pe Pătrăşcanu în faţa studenţilor, dar Fotino l-a prevenit pe acesta din urmă, astfel încât atunci când a intrat în sală rostea deja primele cuvinte ale cursului, nelăsându-i în acest fel lui Fotino ocazia de a-l ataca (interviu cu G. Fotino, 9 aprilie 1994).

Capitolul 8

Căderea lui Lucreţiu Pătrăşcanu

Căderea lui Pătrăşcanu nu poate fi pusă exclusiv pe seama lui Dej. Deşi este limpede că Dej îl antipatiza pe Pătrăşcanu, iar comportamentul acestuia din urmă îi supărase şi pe alţi membri de frunte ai partidului[1], există dovezi evidente că la Moscova s-a dat ordinul de demitere[2]. În ochii sovieticilor, el comisese o serie de „erori" după lovitura de stat de la 23 august 1944. Neîncrederea lor fusese alimentată de manifestarea impetuoasă a patriotismului său în discursul rostit la Cluj, la 13 iunie 1945, în care anunţa înfiinţarea în oraş a unui Tribunal al Poporului pentru judecarea criminalilor de război. Adoptând o poziţie radical diferită de abordarea conciliantă a lui Groza, Pătrăşcanu a condamnat „elementele şovine", care, spunea el, duceau o campanie subterană de convingere a populaţiei maghiare din nordul Transilvaniei că reintegrarea provinciei la România nu era definitivă. După ce a lăudat contribuţia Armatei Roşii la eliberarea respectivei regiuni, Pătrăşcanu a făcut apel la populaţia maghiară să accepte ideea unui stat român unitar şi simbolurile sale naţionale. Apariţia steagului sovietic alături de cel românesc fusese salutată cu entuziasm, însă alăturarea drapelelor sovietic şi maghiar nu se făcea întotdeauna cu bună-credinţă şi, uneori, viza incitarea la şovinism şi fascism. Limba oficială în întreaga ţară era limba română şi în toate sectoarele administraţiei, inclusiv în justiţie, aceasta era singura valabilă. În concluzie, Pătrăşcanu a declarat că nu era pregătit să considere reacţionară opoziţia unei „mici părţi" a populaţiei româneşti faţă de guvernul Groza, atribuind-o în mare măsură ignoranţei[3].

Comentariile lui Pătrăşcanu au provocat o dezbatere animată în cadrul conducerii Partidului Comunist, iar discursul a fost publicat, în ciuda opoziţiei puternice a lui Luca, Moghioroş – ambii maghiari – şi Chişinevski. După aproape un an, Pătrăşcanu s-a întors la Cluj, în urma încăierărilor dintre studenţii români şi cei maghiari, stârnite de propunerea din Tratatul de pace de la Paris de a se ratifica reintegrarea nord-estului Transilvaniei în România. Vorbind în numele guvernului şi al Comitetului Central al PCR, Pătrăşcanu a afirmat că tensiunea din partea de nord a Transilvaniei era alimentată de maghiarii din regiune care părăsiseră România înainte de august 1940, când teritoriul fusese acordat Ungariei, şi reveniseră în perioada ocupaţiei maghiare. Urmau să fie luate măsuri, spunea el, atât împotriva maghiarilor, cât şi a românilor care stârnesc ura şi încearcă să tulbure pacea din Transilvania[4].

Deşi bine primit de ziarele proguvernamentale şi ale opoziţiei, acest discurs l-a înfuriat pe Dej, care, într-o adresă către Comitetul Central cu privire la „poziţia PCR referitoare la tendinţele revizioniste şi şovine", trimisă la 7 iulie 1946, l-a criticat pe Pătrăşcanu pentru că nu a menţionat, chipurile, rolul PNL-ului şi PNŢ-ului în aţâţarea urii românilor faţă de minoritatea maghiară[5]. Însă Dej se gândea că se apropie Conferinţa

de pace de la Paris, unde acuzația de stârnire a tensiunii interetnice era ultimul lucru de care avea nevoie România, dacă dorea să i se confirme posesiunea asupra nordului Transilvaniei. Într-adevăr, prezența lui Pătrășcanu la reuniunea de la Paris a fost ulterior exploatată de către anchetatorii săi, acuzându-l că a încercat să provoace o ruptură în cadrul PCR și că a fost complice la fuga ministrului de Externe, Constantin Vișoianu, în Statele Unite[6].

„Șovinismul", păcat cardinal în catehismul lui Stalin de la sfârșitul anilor '40, a fost folosit în 1948 ca eufemism pentru descrierea pretinselor poziții antiruseşti ale lui Tito în Iugoslavia, ale lui Kostov în Bulgaria, Gomulka în Polonia și Rajk în Ungaria. În cazul lui Pătrășcanu, termenul fusese folosit de către Dej în 1946, referindu-se la atitudinea antimaghiară a celui dintâi. Dej nu era singurul din partid nemulțumit de declarațiile necumpătate ale lui Pătrășcanu : Ana Pauker, Luca, Rangheț și ceilalți membri importanți ai Comitetului Central, cum ar fi Iosif Chișinevski, secretarul cu propaganda, și Miron Constantinescu, au criticat cu toții, în diverse reuniuni de partid din vara și toamna lui 1946, „înfumurarea" lui Pătrășcanu și abaterea lui de la linia partidului, însă nu i s-a dat nici o sancțiune[7].

Vulnerabilitatea lui Pătrășcanu a crescut după arestarea lui Iuliu Maniu, liderul național-țărănist, și a colegilor săi de partid, în iulie 1947[8]. Printre aceștia se afla și Victor Rădulescu-Pogoneanu[9]. Probabil că Pătrășcanu se temea ca Rădulescu-Pogoneanu să nu vorbească despre întâlnirile lor secrete din august și septembrie 1945, când au discutat cererea regelui de demitere a guvernului Groza, și ca sovieticii să nu dea ordin să fie arestat și el. S-a susținut mai târziu, la procesul din aprilie 1954, că, după arestarea lui Maniu, Pătrășcanu hotărâse să părăsească țara. S-a spus că i-a cerut unui secretar de încredere, Nicolae Betea, să găsească un pilot care să-i ducă la Istanbul, iar Betea a fost pus în legătură cu un anume căpitan Zaharia. Din nefericire, acel Zaharia era și el informator al SSI-ului. Când Betea i-a spus lui Pătrășcanu numele pilotului, el l-a recunoscut și a înțeles că planurile îi erau compromise[10]. Totuși, nu există dovezi serioase, din surse independente, care să susțină aceste afirmații.

Excluderea din partid a lui Herbert (Bebu) Zilber, în martie 1947, pentru că nu a urmat „linia partidului" și pentru suspiciunea că era „spion anglo-american", a fost un semnal clar de alarmă pentru Pătrășcanu. Zilber era un prieten apropiat, care-l secundase pe Pătrășcanu în discuțiile purtate cu partidele de opoziție pentru organizarea loviturii de stat de la 23 august 1944. Abandonat acum de prietenii și colegii săi, Zilber a ajuns să-i scrie o misivă Anei Pauker, în noiembrie 1947, în care solicita să fie arestat și interogat, astfel încât să se dovedească nevinovăția sa. Solicitarea i-a fost aprobată, deoarece la 6 februarie 1948 a fost arestat din ordinul Comitetului Central[11].

Îngrijorarea lui Pătrășcanu cu privire la poziția sa l-au determinat să-i ceară sfatul lui Serghei Ivanovici Kavtaradze, ambasadorul sovietic în România. La 29 ianuarie 1948, cei doi s-au întâlnit la ambasadă. În raportul sovieticilor despre acea discuție se arată că Pătrășcanu dorea să vorbească cu ambasadorul, „care era un tovarăș cu multă experiență, într-o chestiune foarte delicată privind poziția sa în cadrul partidului". Potrivit lui Kavtaradze, „Pătrășcanu a început referindu-se pe scurt la faptul că era membru PCR de 29 de ani, fiind, alături de Ana Pauker, unul dintre fondatori". Deși a făcut câteva greșeli în această perioadă, a spus el, a rămas un membru disciplinat al partidului. În timpul războiului a jucat un rol important în organizarea loviturii de stat de la 23 august, ceea ce i-a adus o oarecare popularitate. Aceasta a crescut considerabil după lovitura de stat,

dar a fost privită cu suspiciune de unii membri de frunte ai partidului şi i-a atras diverse acuzaţii, printre care şi aceea de a fi naţionalist, acuzaţie bazată pe două lucruri: discursul său în problema Transilvaniei, rostit la Cluj în 1946, şi poziţia sa în privinţa retrocedării proprietăţilor evreieşti[12].

Pătrăşcanu considera că acuzaţia nu este fondată. În discursul său de la Cluj, a argumentat el, nu criticase poporul maghiar, ci pe primul-ministru maghiar pentru „poziţia sa şovină faţă de România în problema Transilvaniei". În privinţa proprietăţii evreieşti, evreii fuseseră deposedaţi de proprietăţile lor printr-un decret al lui Antonescu, iar Pătrăşcanu nu fusese capabil, în calitate de ministru al Justiţiei, să repare răul făcut, deoarece multe dintre apartamentele implicate erau acum ocupate de oficiali ai statului, absolut necesari noului guvern Groza pentru conducerea paşnică a ţării; evreii urmează să-şi primească înapoi proprietăţile, cu excepţia celor în care locuiau funcţionari ai statului.

Ostilitatea faţă de el, a susţinut Pătrăşcanu, s-a manifestat imediat după sosirea la Bucureşti, în septembrie 1944, a Anei Pauker şi a lui Vasile Luca. S-a spus atunci că el nu a jucat nici un rol în partid. Mai mult decât atât, în decembrie 1944 şi ianuarie 1945, *Scânteia*, ziarul partidului, a primit instrucţiuni ca activitatea lui Pătrăşcanu, ca personaj important din partid şi singurul ministru comunist din guvern, să nu fie menţionată în coloanele sale. Lucrul care l-a supărat cel mai mult pe Pătrăşcanu, i-a mărturisit el ambasadorului, a fost refuzul tovarăşilor de a-i atribui vreun rol în partid, în pofida numeroaselor cereri pe care le făcuse în ultimele 18 luni. A discutat aceste probleme cu Dej şi Ana Pauker, dar discuţia cu cea din urmă nu a decurs mulţumitor. „El ştie", a scris Kavtaradze, „că principalul său duşman din Biroul Politic este Ana Pauker, dar nu ştie de ce, pentru că până acum nu i-a fost adusă nici o acuzaţie directă"[13].

Pătrăşcanu i-a repetat ambasadorului că nu-i cere să intervină în favoarea lui pe lângă conducătorii PCR-ului, ci doreşte doar un sfat. A insistat asupra naturii confidenţiale a discuţiei. Kavtaradze i-a spus că îi poate da un singur sfat: ca Biroul Politic să discute poziţia sa şi să ia o decizie. „Pătrăşcanu", a încheiat ambasadorul, „a acceptat acest sfat". La 19 februarie, el a trimis la Moscova următorul raport cu privire la discuţia sa cu Pătrăşcanu:

> De câţiva ani încoace, persoana lui Pătrăşcanu este înconjurată de o oarecare neîncredere şi precauţie. Lucrurile au evoluat până la suspiciunea că ar fi în contact cu spionajul anglo-american. Însă dovezi clare, convingătoare, n-au fost prezentate. [...] Discuţia relatată mai sus reprezintă un amestec de tendenţiozitate, minciuni şi ambiţie. Pătrăşcanu mi-a lăsat impresia unui om care nu are conştiinţa curată. Recent, ministrul de Interne, adică Teohari Georgescu, mi-a oferit nişte informaţii secrete, obţinute dintr-o sursă de încredere. Sunt ucigătoare pentru Pătrăşcanu. Potrivit acestor informaţii, Pătrăşcanu a adoptat o poziţie anticomunistă şi antisovietică şi are contacte cu cercurile reacţionare ale emigranţilor, care i-au cerut să intre în organizaţia lor.
> Având în vedere faptul că Pătrăşcanu poate deveni membru al Partidului Muncitoresc Român, al cărui congres se va deschide la 21 februarie 1948, am pus imediat problema lui Pătrăşcanu în faţa secretariatului Comitetului Central (Dej, Ana Pauker şi Georgescu) şi am propus să se facă lumină în cele din urmă în această afacere sumbră şi să se ia o decizie.

Secretariatul a fost întru totul de acord cu mine și a hotărât să rezolve problema Pătrășcanu înainte de începerea congresului. Vă voi informa despre ceea ce va urma[14].

Căderea lui Pătrășcanu se poate să fi fost legată de planurile de înființare a unei federații balcanice, care să cuprindă Iugoslavia, Bulgaria și România, și de reacția lui Stalin față de aceste planuri. La 17 ianuarie 1948, într-o declarație făcută la București, Gheorghi Dimitrov, liderul comunist bulgar, a sugerat crearea unei federații balcanice. Și Dej, și Ana Pauker au avut grijă să nu lase impresia că susțin ideea. Cu o lună înainte, Tito vizitase capitala României pentru semnarea Tratatului româno-iugoslav. Dimitrov a fost obligat să-și retracteze declarația, în urma apariției în *Pravda*, la 28 ianuarie, a unui violent atac împotriva lui, iar la 10 februarie a fost convocat la Moscova de către Stalin, care i-a ordonat să înceteze orice discuții despre vreo federație; moartea lui Dimitrov, la Moscova, la scurtă vreme după aceea, a garantat acest lucru. În același timp, se afirmă că Stalin i-ar fi spus Anei Pauker, în timpul vizitei la nivel înalt a delegației române, să răcească relațiile României cu Tito, iar la 12 februarie guvernul român a ordonat ca toate imaginile mareșalului Tito să fie înlăturate din vitrinele magazinelor. Apoi a urmat un nou ordin de la Moscova: elementele „șovine" trebuiau eliminate din partid[15].

Pătrășcanu era victima evidentă. Mai mult, el se aflase printre cei care îl primiseră pe Tito, în decembrie 1947, și putea fi acuzat cu ușurință de o conspirație pro-Tito. Lipsa de promptitudine în reacție le putea aduce acuzația de „șovinism", de această dată cu semnificație antirusească, și altor conducători ai partidului. În conformitate cu recomandarea ambasadorului sovietic Kavtaradze de a se lua o decizie în „problema Pătrășcanu", Dej i-a cerut lui Teohari Georgescu, în calitate de ministru de Interne, să-l acuze public pe Pătrășcanu la deschiderea Congresului PMR, desfășurat în perioada 21-23 februarie 1948[16]. Stând în apropierea victimei sale, Georgescu l-a acuzat pe Pătrășcanu că făcea parte dintre cei care deveniseră „exponenții ideologiei burgheze în diverse privințe, se rupeau de mase și se îndepărtau complet de ideologia și principiile partidului clasei muncitoare"[17]. Au trecut patru luni înainte ca acuzațiile să devină mai explicite. În rezoluția plenarei Comitetului Central din 10-11 iunie se afirmă:

> [...] cu câteva săptămâni înainte de martie 1945, Pătrășcanu, în contradicție completă cu linia partidului, a resuscitat sloganul „colaborării cu întreaga burghezie sau cu o mare parte a ei". În 1946 el a susținut teza alianței cu „întreaga" țărănime, deci și cu elementele exploatatoare, dușmănoase față de țărănimea muncitoare. [...] În activitatea sa, el a urmat o politică împăciuitoristă față de exponenții reacțiunii burghezo-moșierești, într-un moment în care partidul era deplin angajat în lupta împotriva reacțiunii. El a urmat linia unei politici naționalist-șovine[18].

Un indiciu că sovieticii se aflau în spatele acestor acuzații era afirmația că Pătrășcanu dorea să lucreze cu „întreaga țărănime, deci și cu elementele exploatatoare, dușmănoase față de țărănimea muncitoare". Această acuzație era ecoul celei aduse în același moment de către Partidul Comunist Sovietic celui iugoslav, și anume că Partidul Comunist Iugoslav (PCI) nu reușise să facă distincția între culaci și ceilalți țărani și cedase rolul conducător în treburile țării Frontului Popular Iugoslav, alcătuit din „culaci, comercianți, mici meșteșugari, intelectualitate burgheză, grupuri politice diverse, inclusiv anumite

partide burgheze"[19]. Legătura dintre acuzaţiile împotriva lui Pătrăşcanu şi criza sovieto-iugoslavă a devenit mai limpede după două săptămâni, la 20 iunie, când PCI a trimis o scrisoare în care îşi anunţa decizia de a nu participa la conferinţa Cominformului, ce urma să aibă loc la sfârşitul lunii, la Bucureşti. Ca pedeapsă, Cominformul a exclus PCI-ul din rândurile sale, anunţându-şi decizia public la 28 iunie, şi şi-a mutat sediul de la Belgrad în capitala României.

Cronologia măsurilor adoptate împotriva lui Pătrăşcanu indică nevoia lui Dej de a urma un scenariu redactat de Stalin sau Beria sau de amândoi. Intervalul dintre atacul lui Georgescu, din 23 februarie, reţinerea lui Pătrăşcanu, la 28 aprilie, emiterea acuzaţiilor explicite, la 10 iunie, şi faptul că el a fost arestat oficial abia după două luni, la 24 august, sugerează anumite ezitări în privinţa modului de a se acţiona împotriva lui. Două aspecte sunt răspunzătoare, probabil, pentru această întârziere: Pătrăşcanu respingea cu încăpăţânare toate acuzaţiile împotriva sa, iar Dej avea nevoie de noi instrucţiuni de la Moscova, care se lăsau aşteptate.

Intervalul de cinci luni dintre arestarea lui Pătrăşcanu, în august 1948, şi anchetarea sa de către poliţie (ca duşman al partidului), în ianuarie 1949, a fost determinat posibil dată fiind dorinţa Moscovei de a coordona acţiunile de înlăturare a sa cu cele din cazul altor eretici titoişti din celelalte state-satelit, culminând cu procesele şi execuţiile lui László Rajk în Ungaria şi Traicio Kostov în Bulgaria, în septembrie şi, respectiv, decembrie 1949. Într-o declaraţie dată la 11 mai 1967, în faţa comisiei de anchetă înfiinţate de către Comitetul Central al partidului pentru reabilitarea lui Pătrăşcanu, Foriş şi a altora, Gheorghe Pintilie a afirmat că în 1949 primise ordin (nu a precizat din partea cui) să contacteze în cazul Pătrăşcanu trei consilieri sovietici stabiliţi la Bucureşti. Pintilie şi-a amintit doar două nume, Aleksandr Mihailovici Saharovski şi Patriki. De la acesta din urmă, Pintilie a aflat că toţi trei fuseseră implicaţi în preparativele pentru procesul lui Rajk. Pe tot parcursul anului 1949, Pătrăşcanu şi soţia sa au fost interogaţi amănunţit la sediul DGSP (Securitatea) din Calea Plevnei, iar în acest timp ancheta a fost supravegheată neoficial de consilierii sovietici. Erau asistaţi de un secretar de rangul al II-lea de la Ambasada sovietică, care transmitea la Moscova informaţiile despre evoluţia anchetei. În cursul acelui an, Saharovski a fost numit consilier-şef al MGB pe lângă Ministerul de Interne, iar ceilalţi doi consilieri s-au întors la Moscova[20]. Dej, Ana Pauker şi Chişinevski erau ţinuţi la curent cu ancheta lui Pătrăşcanu de către Saharovski, iar Pintilie era convocat uneori acasă la Dej, pentru a discuta cu el şi cu Chişinevski[21].

Pot fi identificate câteva etape în evoluţia anchetei lui Pătrăşcanu şi în aceea a prietenilor săi. În martie 1948, SSI-ul i-a arestat pe Nicolae Betea, Anton Raţiu, Constantin Pavel şi Remus Micşa, toţi prieteni ai lui Pătrăşcanu, care deţineau posturi în instituţii publice. În luna următoare, Pătrăşcanu şi soţia sa au fost reţinuţi şi chestionaţi de către membri ai Comitetului Central al partidului. În iunie, Betea, Raţiu şi Pavel au fost predaţi Securităţii. Între ianuarie şi octombrie 1949, Pătrăşcanu şi soţia sa au fost interogaţi de către Securitate. În octombrie 1949, SSI-ul a preluat anchetarea lui Pătrăşcanu şi a altor 25 de persoane, operaţiune ce a durat până în mai 1950. La 24 ianuarie 1950, alte 36 de persoane, în frunte cu Alexandru Ştefănescu, au fost interogate de Securitate. Apoi, în februarie 1951, a început o nouă etapă a anchetei, prin interogarea de către Securitate a grupurilor asociate cu Pătrăşcanu, Ştefănescu şi Remus Koffler, vechi tovarăş al lui Foriş, în încercarea de a le lega într-o mare conspiraţie împotriva regimului[22].

La 28 aprilie 1948, Pătrășcanu a fost convocat de către Dej la sediul partidului și reținut; trecuseră două luni de la acuzarea sa, la congresul partidului[23]. Acest decalaj s-a datorat, probabil, întârzierii noilor ordine de la Stalin privind modul în care trebuia să se procedeze cu „șovinii naționali". Dej i-a spus lui Pătrășcanu, în prezența lui Alexandru Drăghici, că va trebui să apară în fața unei comisii a partidului însărcinată cu investigarea activității sale din perioada când partidul fusese în ilegalitate (1922-1944). Dej l-a însoțit de la sediul partidului la o casă secretă pentru anchete de la Băneasa, aparținând Secției Politice și Administrative a Comitetului Central, unde îl aștepta comisia, compusă din Teohari Georgescu, ministrul de Interne, Iosif Rangheț, membru supleant în Biroul Politic și secretar al partidului însărcinat cu cadrele, și Alexandru Drăghici, adjunctul șefului Secției Politice și Administrative.

Comisia și-a început cercetările întrebându-l pe Pătrășcanu despre presupusa intenție de a părăsi țara, ceea ce fostul ministru de Justiție a negat cu tărie. Timp de câteva săptămâni membrii comisiei au încercat să-l facă pe Pătrășcanu să recunoască faptul că a complotat împotriva conducerii de partid, însă eforturile lor au fost zadarnice, deoarece Georgescu însuși – cel puțin așa bănuia Drăghici – îl sfătuise pe Pătrășcanu să nu spună nimic[24]. În acel moment, Pătrășcanu nu era arestat oficial – un indiciu, probabil, că Dej aștepta semnalul de la Moscova, dar sfatul dat de Georgescu lui Pătrășcanu era ambiguu. El și-a amintit, după aproape treizeci de ani: „M-am dus să-l văd pe Pătrășcanu și i-am spus: «Ascultă, Andrei [numele de cod al lui Pătrășcanu], ce-i cu tine? Ajută partidul să clarifice această chestiune». El era foarte deprimat și a plâns tot timpul. «De ce nu vrei să fii cinstit?» Mi-a spus că e îngrozit de SSI și de Goncearuc, care e sadic, și se teme că va ajunge pe mâinile lui"[25].

Deoarece comisia care cerceta „în conformitate cu linia partidului", așa cum suna jargonul partidului, nu reușise să-l facă pe fostul ministru al Justiției să-și recunoască vreo „greșeală", a fost nevoie să se ia măsuri mai drastice. La 24 august 1948 a fost emis un mandat de arestare pentru Pătrășcanu; era acuzat de a fi informator al poliției și agent al spionajului britanic, care „a desfășurat o activitate criminală pentru a paraliza acțiunile Partidului Comunist Român și a distruge partidul din interior, contribuind astfel la declanșarea, menținerea și continuarea războiului împotriva URSS"[26]. S-a ordonat să fie dus la închisoarea Jilava. Eduard Mezincescu susține însă că, după emiterea mandatului, Pătrășcanu a fost dus la câțiva kilometri de casa de la Băneasa, la vila sa de lângă lacul Snagov, la 35 km nord de București, unde s-a întâlnit cu soția lui, Elena. Amândoi au fost reținuți acolo cinci luni, sub pază înarmată[27].

La 19 ianuarie 1949 a început o nouă etapă din calvarul lor. În acea zi au fost vizitați de Gheorghe Pintilie, colonelul Valerian Bucicov, consilier sovietic pe lângă Direcția a VI-a, responsabil cu paza lui Dej[28], și Iosif Rangheț, membru supleant al Biroului Politic, însărcinat cu contraspionajul din partid, care i-au dus la sediul DGSP din București, în Calea Rahovei, unde au fost închiși la subsol, în celule separate[29]. Nu aveau să se mai vadă niciodată. Anchetarea lor a urmat modelul stabilit de Beria pentru epurarea „ercticilor titoiști", care era în curs de desfășurare în Ungaria, Bulgaria și Cehoslovacia. Sincronizarea cu aceste procese cerea să fie dovedite acuzațiile conform cărora Pătrășcanu era trădător și informator al poliției și să se arate că nu lucrase singur, ci era șeful unui grup de conspiratori care aveau legături cu Tito și cu „imperialiștii occidentali". Pentru a da aparența de complot, câteva luni mai târziu, la 13 decembrie 1949, a fost arestat Remus Koffler. Sub tortură, Koffler a „mărturisit" că el și Foriș

fuseseră „agenţi ai poliţiei fasciste burghezo-moşiereşti" şi că îl recrutaseră în 1941 şi pe Pătrăşcanu. Acesta din urmă, s-a susţinut, furnizase informaţii poliţiei, ceea ce a dus la arestarea unor comunişti, inclusiv a lui Teohari Georgescu[30].

Legăturile cu Tito şi imperialiştii au fost oferite prin implicarea în „complot" a câtorva reprezentanţi ai organizaţiilor minorităţii iugoslave din România şi a unora dintre prietenii lui Pătrăşcanu, printre aceştia numărându-se Herbert (Belu) Zilber, Ion Mocsonyi-Stârcea, fostul mareşal al Curţii Regale[31], Alexandru Ştefănescu, industriaş, Jack Berman şi Emil Calmanovici, ambii ingineri constructori, Victoria Sârbu, Harry Brauner, muzician şi fost director al Institutului de Folclor, Herant Torossian, om de afaceri armean născut în România şi fost consul la Paris[32], şi Lena Constante, pictoriţă de icoane[33]. Oficialii iugoslavi au fost acuzaţi că sunt agenţi ai lui Tito, iar Pătrăşcanu şi prietenii săi au fost prezentaţi drept membri ai unei reţele de spionaj lucrând pentru serviciile secrete americane şi engleze.

Afirmaţiile privitoare la Pătrăşcanu erau similare cu acuzaţiile împotriva lui László Rajk. Acesta din urmă luptase în războiul civil spaniol ca „voluntar" comunist, iar la sfârşitul conflictului a fost internat într-un lagăr din sudul Franţei. A fost eliberat în 1941 cu ajutorul americanului Noel Haviland Field, un agent NKVD care activa în domeniul umanitar, şi s-a întors în Ungaria, dar acţiunile ciudate de mai târziu ale lui Field, printre care şi un contact cu Allen Dulles, şeful Oficiului de Servicii Strategice (predecesorul CIA) din Elveţia, au stârnit suspiciunile ruşilor în privinţa intereselor contribuţiei sale la eliberarea lui Rajk. În vara anului 1948, Matyas Rakosi, primul-secretar al Partidului Comunist Maghiar, a fost convocat la Moscova pentru a fi informat că Rajk, ministrul său de Interne, era agent american infiltrat în conducerea partidului maghiar. Generalul Feodor Belkin, consilierul-şef sovietic al MGB-ului pentru Europa de Sud-Est, a trimis la Budapesta doi generali, Lihaciov şi Makarov, pentru a supraveghea preparativele în vederea arestării lui Rajk şi a procesului său public. Rajk a fost arestat la 30 mai 1949, iar ancheta a fost supravegheată de Belkin[34]. Procesul, deschis la 16 septembrie, îl implica şi pe Pătrăşcanu: Lazar Brankov, unul dintre inculpaţi, a afirmat că Pătrăşcanu a sprijinit planurile lui Tito de creare a unei federaţii balcanice a „statelor burghezo-democratice", care includea şi România[35].

La scurt timp după aceea, în octombrie 1949, la ordinul personal al lui Dej – el însuşi acţionând conform instrucţiunilor lui Saharovski –, Pătrăşcanu şi soţia sa au fost predaţi SSI-ului, Serviciul de informaţii externe şi contraspionaj, pentru a fi anchetaţi. Generalul-locotenent Serghei Nikonov (Serghei Nicolau), şeful SSI, a explicat că motivul pentru această acţiune a fost stabilirea unei legături cu agenţiile străine de spionaj prin intermediul Lenei Constante[36]. Cel însărcinat cu anchetarea lui Pătrăşcanu a fost Petre (Piotr) Goncearuc, şeful Direcţiei de contraspionaj din SSI. Într-o depoziţie făcută în faţa comisiei de anchetă din 1967, Goncearuc a declarat că în 1950 a primit de la Nikonov, şeful SSI, ordinul verbal de a-i interoga pe soţii Pătrăşcanu şi că aceştia au fost aduşi de către colonelul Valerian Bucicov de la vila de lângă aeroportul Băneasa la sediul Direcţiei a II-a a SSI, în strada Maxim Gorki. Nikonov i-a înmânat lui Goncearuc o listă cu problemele care trebuiau clarificate în cursul anchetei, şi anume: care serviciu de informaţii inamic îl recrutase pe Pătrăşcanu ca agent? Ce informaţii le furnizase Pătrăşcanu şefilor de la Siguranţă când a fost eliberat din puşcărie? Cum şi-a pregătit fuga, şi pe aceea a lui Anton şi Betty Raţiu? Ce legături au avut el şi soţia sa, Elena, cu străinii? etc.

Declarația lui Goncearіuc nu spune nimic despre felul în care a condus ancheta, susținând că nici Pătrășcanu, nici soția sa nu au fost torturați. Totuși, a recunoscut că, după un interogatoriu în care s-a pus problema relațiilor lui Pătrășcanu cu Palatul, cel interogat a încercat să se sinucidă, tăindu-și venele de la încheieturile mâinilor cu o lamă de ras. Pentru a nu se afla de unde provenea lama, Pătrășcanu a rupt-o în bucăți mici, pe care le-a înghițit. Goncearіuc a omis însă să menționeze că ofițerii SSI i-au dat laxative lui Pătrășcanu, pentru a recupera fragmentele, și l-au supravegheat cu strictețe. Deși au izbutit să reconstituie lama, sucurile gastrice îndepărtaseră orice amprentă[37]. După refacere, Pătrășcanu a fost mutat în altă clădire a SSI, unde a luat o supradoză de somnifere, într-o nouă încercare nereușită de sinucidere. Acțiunile lui Pătrășcanu sunt semne ale unui om adus la disperare, ceea ce nu se potrivește deloc cu relatarea idilică a lui Goncearіuc.

Potrivit lui Eduard Mezincescu, funcționar superior în Ministerul român de Externe din acel moment și cunoștință a lui Goncearіuc, acesta era o „brută șmecheră", ale cărui metode de anchetă se dovediseră „foarte eficiente"[38]. Mezincescu și-a amintit recent detalii din discuțiile cu Goncearіuc, care completează declarația acestuia din 1967. Pătrășcanu a fost chestionat cu privire la pretinsele aranjamente financiare făcute cu Herant Torossian, însă principalul obiectiv al lui Goncearіuc era să descopere legăturile lui Pătrășcanu cu Serviciul Secret de Informații englez, care erau menținute, se pretindea, prin intermediul folcloristului Harry Brauner și al soției sale, Lena Constante, arestați la scurt timp după soții Pătrășcanu[39]. Potrivit lui Goncearіuc, Brauner a recunoscut că acceptase propunerea unei agenții străine de informații de a părăsi țara pentru a ocupa un post la BBC, unde urma să se ocupe de muzica populară, și că decisese să acționeze în acest sens, cu prima ocazie. Goncearіuc era convins că Brauner era spion englez, dar acesta nu i-a dat nici o informație care ar fi putut stabili o legătură între Pătrășcanu și serviciile secrete britanice[40].

Goncearіuc a descris atitudinea lui Pătrășcanu în toată perioada în care l-a anchetat ca „total nesinceră și arogantă". A negat „absolut orice i se părea a fi o acuzație împotriva sa, cerând în permanență reluarea anchetei de partid și audiență la Dej și Teohari Georgescu". A refuzat să dea orice declarație sau explicație scrisă despre faptele sale sau despre cele ale lui Anton și Betty Rațiu, Harry Brauner și Lena Constante. Metodele de anchetă au fost discutate cu Sergiu Nicolau și George Firescu (numele adevărat fiind Filipescu), șefii Secției Anchete a SSI, însă nu a spus dacă s-a recurs și la tortură. În 1952, după transferul lui Goncearіuc la DGSP, în urma procesului de integrare treptată a SSI, la ordinele lui Pintilie el a predat dosarul Pătrășcanu locotenent-colonelului Ioan Șoltuțiu[41].

Mai concret, Pătrășcanu a fost acuzat că a lucrat pentru serviciile secrete britanice, prin pretinsa intermediere a lui Harry Brauner, Lena Constante, Koffler și Ștefănescu. Contactele pe care le avuseseră cu oficialii britanici din Comisia Aliată de Control erau aduse acum ca dovezi ale complicității lui Pătrășcanu la spionaj, chiar dacă în acel moment englezii erau aliații sovieticilor. În același timp, în vreme ce acuzațiilor li se smulgeau mărturii prin bătaie, pentru întărirea acuzațiilor, n-au fost uitate nici învinuirile de „erezie titoistă". Un articol din ziarul oficial al comuniștilor iugoslavi, *Borba*, din 4 martie 1950, anunța că Pătrășcanu urma să fie judecat în scurt timp, împreună cu câțiva cetățeni iugoslavi, pentru complot pro-Tito[42], dar, din rațiuni încă neclare, se pare că Beria a ordonat amânarea procesului. Una dintre explicațiile date este că, în comparație

cu procesele Rajk şi Kostov, care au dus la epurări guvernamentale pe scară largă în Ungaria şi Bulgaria, versiunea Pătrăşcanu nu putea să apară decât şubredă; de aceea Beria a cerut acţiuni de epurare mai extinse şi mai profunde[43]. Cazul era prea puţin întemeiat, deoarece Pătrăşcanu nu putuse fi obligat să-şi mărturisească „crimele", iar prin prietenii lui nu s-a putut furniza nici o dovadă complementară[44].

Un alt posibil motiv pentru întârzierea procesului Pătrăşcanu l-a reprezentat opoziţia Anei Pauker şi a lui Teohari Georgescu[45]. Cercetări recente au sugerat că Ana Pauker şi protejatul ei, Georgescu, s-au opus încercării de a-l condamna pe Pătrăşcanu pe baza unor acuzaţii false, iar protecţia lor a fost un factor semnificativ în acuzaţia de „deviaţionism de dreapta", lansată împotriva celor doi în mai 1952.

Dificultatea de a găsi dovezi credibile împotriva lui Pătrăşcanu a fost evidenţiată de Pintilie în declaraţia sa din 11 mai 1967, în faţa Comisiei de anchetă în cazurile Pătrăşcanu şi Foriş. El a recunoscut că numai după îndelungate interogatorii „dure" au reuşit anchetatorii, în prima fază, să-i unească pe toţi membrii aşa-numitului grup Pătrăşcanu sub aceleaşi acuzaţii. Vreme de două sau trei luni după ce soţii Pătrăşcanu au fost predaţi Securităţii (în ianuarie 1949), cei trei consilieri sovietici conduşi de Saharovski au stabilit direcţiile anchetei, deşi nu aveau nici un statut oficial. Abia la sfârşitul acelui an Saharovski a fost numit consilier principal pe lângă Teohari Georgescu. A mai existat şi secretarul al II-lea de la ambasada sovietică, care raporta la Moscova evoluţia anchetelor. Aceşti oficiali sovietici îi informau pe Dej, pe Ana Pauker şi pe Chişinevski despre cazul Pătrăşcanu, dar Pintilie nu a adus nici o dovadă că vreunul dintre ei ar fi criticat modul în care se desfăşura ancheta[46], chiar dacă reproşul făcut de Dej lui Georgescu, la plenara din mai 1952 a Comitetului Central, că nu a urmărit suficient de riguros anchetarea lui Pătrăşcanu – fapt scos la iveală de comisia de partid – ar putea fi interpretat ca o dovadă de şovăială din partea ministrului de Interne[47].

Nu există nici o dovadă că întârzierea procesului Pătrăşcanu s-ar fi datorat unei obstrucţii deliberate din partea lui Dej[48]. Împotriva acestei ipoteze trebuie să amintim atmosfera de teroare care domnea în partidele satelite în timpul şi imediat după procesele publice din 1949. Instinctul de conservare ar fi dictat prudenţă şi respectarea ordinelor sovietice. Dej a urmat instrucţiunile de la Moscova, date probabil de Beria, care era acum instigat cu dibăcie de Vişinski, înlocuitorul lui Molotov în postul de ministru de Externe. Relaţia de tip stăpân – slugă dintre Vişinski şi Dej, instaurată în momentele dinaintea instalării guvernului Groza, a fost reînnoită în timpul aplicării scenariilor de epurare, care se modificau în funcţie de intenţiile predominante ale lui Stalin. Rolul principal jucat de consilierii sovietici în stabilirea gradului de presiune din anchetarea grupului Pătrăşcanu, între octombrie 1949 şi 1952, demonstrează acest lucru.

Faptul că Dej era dornic să înlăture orice urmă de suspiciune în privinţa loialităţii sale faţă de Stalin şi să urmeze cu stricteţe instrucţiunile sovietice reiese cu claritate din discursul său la cea de-a treia conferinţă a Cominformului, desfăşurată la Bucureşti, în noiembrie 1949[49]. El a folosit această ocazie pentru a înfiera ereziile lui Tito, iar pe Rajk, Brankov, Kostov şi Pătrăşcanu i-a numit agenţi ai serviciilor imperialiste de spionaj anglo-americane, împreună cu liderul iugoslav. Însă nu exista încă nici o mărturisire care să confirme acuzaţia împotriva lui Pătrăşcanu[50]. Cuvântarea lui Dej fusese, potrivit lui Hruşciov, pregătită la Moscova de către Pavel Iudin, Mihail Suslov şi Gheorghi Malenkov[51]. În acelaşi timp, cuvântarea ţinută de Dej venea ca o confirmare a ascendenţei sale în cadrul PCR.

Scenariul stalinist era clar: dovedirea „activităților anticomuniste și antistatale" ale celor arestați urma să se facă *după* judecarea lor oficială de către partid. Însă dovada, sub forma mărturisirii făcute de Pătrășcanu, nu a putut fi obținută. Anchetatorii și-au sporit eforturile pentru a „dovedi" existența unui mare complot, în care erau implicați Pătrășcanu, Koffler și Ștefănescu, acțiune care să fie corelată cu Rajk, Kostov și ceilalți. Demersurile necesare se făceau potrivit instrucțiunilor lui Saharovski și ale celor doi colegi ai săi sovietici, care constataseră în iarna lui 1950 că se bate pasul pe loc în anchetare. Ei au recomandat desființarea SSI-ului și transferarea ofițerilor la DGSS (Securitatea). Restructurarea a avut loc în ianuarie-februarie 1951, iar cazul Pătrășcanu i-a fost încredințat Direcției G (Anchete penale)[52]. O altă dovadă că evoluția anchetei era stabilită la Moscova o reprezintă atacul lansat de Gheorghiu-Dej în articolul publicat în *Pravda* din 4 septembrie 1951, sub titlul „Vigilența revoluționară a popoarelor în lupta pentru socialism", în care el l-a așezat pe Pătrășcanu în rândul „trădătorilor înrăiți și provocatorilor plătiți și agenților clasei burgheze, ca Rajk, Kostov, Koçi, Dzodze și alții, conduși de agenția de la Belgrad a spionajului american, banda lui Tito și Rankovici"[53].

Anchetarea lui Pătrășcanu a fost încredințată, în al doilea stadiu, mai întâi colonelului Mișu Dulgheru, șeful Direcției de Anchete Penale, care primea instrucțiuni de la Saharovski și Tiganov, consilierul sovietic al direcției[54]. Însă tot nu se făceau progrese. Frustrarea lui Dej și, desigur, a consilierilor sovietici a dus la decizia de înlocuire a lui Teohari Georgescu din funcția de ministru de Interne cu adjunctul său, Alexandru Drăghici, la plenara Comitetului Central din 26 mai 1952. Printre acuzațiile aduse lui Georgescu a fost și aceea că „nici măcar după patru ani nu a reușit să finalizeze ancheta privitoare la activitatea contrarevoluționară și de spionaj a lui Pătrășcanu și Koffler"[55].

S-a alcătuit o nouă echipă de anchetatori, sub comanda colonelului Ioan Șoltuțiu, care s-a angajat să urgenteze lucrurile[56]. Pentru a-și îndeplini mai bine sarcina, a fost trimis la Praga, unde a rămas un timp, asistând la procesul Slánský. Potrivit lui Victor Vânătoru, unul dintre anchetatori, Șoltuțiu trimitea rapoarte lui Saharovski și Chișinevski și cerea mereu echipei să dovedească trădarea lui Pătrășcanu. Deși Koffler, Calmanovici și Berman au fost bătuți, ei au negat în permanență acuzațiile aduse. Dej a urmărit îndeaproape această fază a investigațiilor, adnotând declarațiile acuzaților și dând sfaturi cu privire la direcția pe care trebuiau să o ia interogatoriile. Coordonarea propriu-zisă a anchetelor era asigurată de Saharovski și subordonatul său, Tiganov, consilierul sovietic al Direcției de Anchete Penale a Securității, ceea ce indica interesul direct al Moscovei de a pune în scenă un proces public senzațional în România, care să rivalizeze cu cele din alte părți ale Blocului Răsăritean. Nemulțumirea l-a făcut în cele din urmă pe Saharovski să ordone, la 26 noiembrie 1952, arestarea colonelului Dulgheru, pe motiv că a întârziat ancheta[57].

În același timp, a crescut presiunea psihică și deținuții au fost bătuți, până în momentul procesului, în aprilie 1954, pentru a le smulge mărturisirile. Aceste metode ilegale au fost, în 1967, subiectul unui voluminos raport secret redactat de către Comitetul Central, care menționa „folosirea bătăilor, a torturii, a smulgerii părului și a înfometării prelungite a deținuților"[58]. Aceste abuzuri i-au silit pe acuzați să mintă, așa cum Gheorghe Pintilie însuși a recunoscut în raport, și aceste minciuni aveau să ducă la moartea, în aprilie 1954, a lui Lucrețiu Pătrășcanu și Remus Koffler.

Desfășurarea anchetei lui Pătrășcanu, între 1948 și 1952, confirmă cu claritate rolul secund pe care Dej și ceilalți din conducerea PCR erau obligați de stăpânii lor sovietici

să-l joace în problemele României şi faptul că Dej a considerat că e prudent – şi util – să-l accepte. Anchetarea lui Pătrăşcanu şi a asociaţilor săi era cu totul în mâinile lui Aleksandr Mihailovici Saharovski, consilierul MGB de pe lângă Georgescu, ministrul de Interne, iar succesiunea diverselor acuzaţii aduse lui Pătrăşcanu a urmat un scenariu stabilit la Moscova[59]. Comportamentul lui Dej şi al conducerii Partidului Comunist Român în timpul interogatoriilor dă dovada unor persoane dornice – lucru firesc, de altfel – să se protejeze de capriciile lui Stalin şi să-şi demonstreze fidelitatea faţă de Moscova[60]. Menţinerea la putere presupunea anticiparea următoarei mişcări a lui Stalin şi acţiuni preventive, în funcţie de instinctele fiecăruia. Aşa se explică precauţia cu care Dej a acţionat în privinţa lui Pătrăşcanu şi motivul pentru care era nerăbdător să cunoască fiecare stadiu al anchetei sau stagnarea ei. Oricare dintre cei doi putea fi implicat, în calitate de duşman imaginar, în jocul absurd de ruletă care se juca în mintea lui Stalin. Dej a înclinat balanţa în favoarea sa.

Note

1. În primul rând Bodnăraş. Într-un memoriu adresat lui Nicolae Ceauşescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, în perioada când acesta din urmă ordonase declanşarea unei anchete despre abuzurile comise de Securitate (1967-1968), Anton Raţiu, fost comandant al „Formaţiunilor Patriotice", afirmă că a fost prezent la o discuţie, la începutul lui noiembrie, dintre Bodnăraş şi Vania Didenko, unul dintre agenţii NKVD în România, care fusese eliberat după 23 august 1944. Bodnăraş a comentat faptul că, la mitingul din 7 noiembrie de la Stadionul ANEF din Bucureşti, fusese scandat sloganul „Pătrăşcanu prim-ministru!". Bodnăraş a remarcat: „Ăsta a devenit prea important. Ar trebui să-l prindem cu ceva! Pantiuşa, Serghei, Vania şi Mişa să-l fileze!" (Arhivele Statului, Bucureşti, Arhiva Comitetului Central al Partidului Comunist Român, fond 95, dosar 122.420, p. 4). Îi sunt recunoscător lui Claudiu Secaşiu pentru această informaţie. Contribuţia sa, „Serviciul de Informaţii al PCR; Secţia a II-a informaţii şi contrainformaţii din cadrul Comandamentului formaţiunilor de luptă patriotice (FLP)", din vol. *6 Martie 1945. Începuturile comunizării României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995, p. 153, merită să fie amintită. Cei patru oameni menţionaţi de Bodnăraş erau Pintilie Bodnarenko, cunoscut ca Pantiuşa (ulterior şi-a spus Gheorghe Pintilie), Serghei Nikonov, Ivan/Vania Didenko (cunoscut mai târziu ca Ioan Vidraşcu) şi Mişa Postanski (ulterior Vasile Posteucă). Ei aparţineau grupului de aproximativ 40 de agenţi NKVD care fusese trimis în România în perioada interbelică şi fusese capturat. Faptul că au fost în închisoare cu Dej i-a transformat în slujitorii lui credincioşi, şi, alături de Bodnăraş, erau chezaşi pentru *bona fides* a lui Dej faţă de Moscova.
2. Charlotte Gruia, cu funcţie de conducere în Comisia de Control a partidului, şi Eugen Szabo, ofiţer de Securitate, au stat de vorbă cu Robert Levy şi i-au declarat că Biroul Politic al PCR primise ordin de la Stalin, la sfârşitul anului 1947, să găsească o legătură între Pătrăşcanu şi liderii Partidului Naţional Ţărănesc şi ai Partidului Naţional Liberal, Iuliu Maniu şi, respectiv, Constantin Brătianu, care erau arestaţi (vezi R. Levy, „Did Ana Pauker Prevent a «Rajk Trial» in Romania?", în *East European Politics and Societies*, vol. 9, nr. 1, iarna 1995, p. 153).
3. Document de la I. Le Rougetel, reprezentant politic britanic la Bucureşti, către Foreign Office, 22 iunie 1945, Public Record Office, FO 371/48645/XC 5498.
4. *Roumania: Annual Review for 1946*, de la dl A. Holman către dl Bevin, 12 martie 1947, PRO, FO 371/67233/114052. O versiune a discursului lui Pătrăşcanu a fost publicată în *Scânteia* din 14 iunie 1946. Printre declaraţiile făcute de Pătrăşcanu în timpul anchetării sale de către Securitate s-a aflat şi una scrisă de locotenentul-major Simion Siegler, la 7 ianuarie 1952, în care Pătrăşcanu „recunoştea" că „a ascuns de Comitetul Central o parte din discursul său de la Cluj, deoarece se temea că nu va primi acordul partidului să o folosească, ea referindu-se la problema nordului Transilvaniei". Nu este clar la care dintre cele două discursuri de la Cluj se referă Siegler, cel din iunie 1945 sau cel din iunie 1946. De asemenea, se spune că Pătrăşcanu ar fi recunoscut că „manifestările şi deviaţiile sale naţionaliste l-au transformat într-un trădător, care a exacerbat conflictul dintre români şi maghiari prin discursurile sale de la Cluj din iunie 1945 şi iulie (*sic*!) 1946" (C. Popişteanu, „«Cazul» grupului Pătrăşcanu", în *Magazin istoric*, nr. 11, noiembrie 1991, p. 41).
5. Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania, 1944-1962*, Oxford University Press, Londra, 1964, p. 154 şi *Scânteia*, 8 iulie 1946, p. 3.
6. Într-o declaraţie semnată din timpul anchetei, la 11 iunie 1951, Pătrăşcanu afirmă că înainte de plecarea la Paris, la sfârşitul lui iulie 1946, Vişoianu venise în audienţă la el, la Ministerul de Justiţie, şi îi înmânase din partea generalului de brigadă Cortland Van Rensselaer Schuyler, reprezentantul militar american în Comisia Aliată de Control, invitaţia de a merge în Statele

Unite „în orice condiţii dorea". Pătrăşcanu a respins invitaţia cu fermitate. Pentru că nu a divulgat însă această invitaţie partidului, Pătrăşcanu şi-a „recunoscut" complicitatea la trădarea lui Vişoianu (Vişoianu a părăsit România în secret, cu un avion american, în octombrie 1946 şi s-a stabilit în Statele Unite). Pătrăşcanu a recunoscut şi că a avut o discuţie cu Richard Franassovici, un membru al delegaţiei româneşti de la Paris, care i-a propus să înfiinţeze o faţiune a Partidului Comunist, iar el nu comunicase acest lucru partidului (C. Popişteanu, art.cit., pp. 40-41).

7. Interviul autorului cu E. Mezincescu, 30 decembrie 1992.
8. Declaraţii date la Securitate de cei implicaţi în încercarea de evadare sunt publicate în *Cartea Albă a Securităţii*, vol. 1, anexa, „Manifestaţia de la 8 noiembrie 1945. Capcana de la Tămădău, 14 iulie 1947", pp. 51-92.
9. Potrivit lui Ion Pacepa, în iarna lui 1947, Pintilie l-a informat pe Piotr Vasilievici Fedotov, noul şef al Serviciului de Informaţii Externe al KI, Comitetul de Informaţii (format din fuziunea INU cu GRU - serviciul sovietic de informaţii militare - din toamna acelui an), despre faptul că Pătrăşcanu sabota „mersul României spre comunism" şi i-a furnizat dovezi că ministrul Justiţiei se folosea de funcţia sa pentru a-i proteja pe liderii partidelor de opoziţie (*Moştenirea Kremlinului*, Editura Venus, Bucureşti, p. 108). Însă era contrar tipului de relaţii dintre şefii securităţii locale şi consilierii sovietici să fi existat un canal direct de comunicaţie între Pintilie şi şeful vreunui serviciu sovietic de informaţii de la Moscova.
10. A. Şerbulescu, *Monarhia de drept dialectic*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 69. Aceste detalii au fost confirmate de George Fotino într-un interviu cu autorul, la 9 aprilie 1994. Totuşi, Comisia de anchetă a partidului, înfiinţată pentru a examina cazul Pătrăşcanu, a ajuns la concluzia că „Pătrăşcanu nu intenţiona să părăsească ţara definitiv, chiar dacă a avut numeroase ocazii să procedeze astfel" („Raportul Comisiei de partid, constituită în vederea clarificării situaţiei lui Lucreţiu Pătrăşcanu", în *Cuvântul*, nr. 43, 27 octombrie-2 noiembrie 1992, p. 6).
11. A. Şerbulescu, *op.cit.*, p. 46.
12. Tatiana Pokivailova, „Tragica greşeală a lui Lucreţiu Pătrăşcanu", în *Magazin istoric*, vol. 30, nr. 8 (august 1996), p. 49.
13. *Ibidem*, p. 52.
14. *Ibidem*.
15. G. Hodoş, *Show Trials : Stalinist Purges in Eastern Europe, 1948-1954*, Praeger, New York, 1987, p. 96.
16. La 12 noiembrie 1947, Partidul Social Democrat a acceptat fuziunea cu Partidul Comunist, creându-se astfel Partidul Muncitoresc Român.
17. *Congresul Partidului Muncitoresc Român. Bucureşti, 21-23 februarie 1948*, Editura PMR, Bucureşti, 1948, p. 156.
18. *Scânteia*, 21 iunie 1948, p. 1. Aceste acuzaţii sunt analizate de G. Ionescu, *op.cit.*, pp. 152-154.
19. „Letter from the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union to the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia, 4 May 1948", în *The Soviet-Yugoslav Dispute*, Royal Institute of International Affairs, Londra, 1948, p. 45.
20. În perioada 1946-1954, MGB-ul (Ministerul Sovietic al Securităţii Statului) a fost succesorul NKGB-ului (Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului), care funcţionase în 1941 şi 1943-1946. NKVD-ul (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne) din perioada 1922-1946 a inclus şi OGPU-ul (Serviciul de Securitate Sovietic) în 1922-1923 şi 1934-1943. În 1946 NKVD-ul a devenit MVD (Ministerul Sovietic al Afacerilor Interne).
21. Cristian Popişteanu, art.cit, p. 43.
22. *Ibidem*, nr. 9, septembrie 1991, p. 48.

23. Raportul comisiei de partid despre cazul Pătrăşcanu a stabilit că acesta a fost reţinut la acea dată pe baza „unei instrucţiuni date de Dej"; „Raportul Comisiei de partid, constituită în vederea clarificării situaţiei lui Lucreţiu Pătrăşcanu", în *Cuvântul*, nr. 35, 1-7 septembrie 1992, p. 8.
24. E. Mezincescu, „Detenţie fără mandat de arestare", în *Magazin istoric*, nr. 6, iunie 1992, p. 58.
25. Arhiva Comitetului Executiv al Comitetului Central, 264, vol. 21, p. 15.
26. Cristian Popişteanu, „«Cazul» grupului Lucreţiu Pătrăşcanu", în *Magazin istoric*, nr. 7, iulie 1991, p. 62.
27. E. Mezincescu, „Detenţie fără mandat", loc.cit., p. 58.
28. Bucicov a supravegheat şi percheziţia casei Anei Pauker, după arestarea ei (interviul autorului cu Tatiana Brătescu, 30 iulie 1994).
29. E. Mezincescu, „Ecouri la «Cazul» Pătrăşcanu", în *Magazin istoric*, nr. 7, iulie 1992, p. 33.
30. G. Hodoş, *op.cit.*, p. 99.
31. Baronul Ion de Mocsonyi-Stârcea s-a născut la Cernăuţi, la 16 mai 1909. A absolvit în 1932 cursurile Universităţii Cambridge, obţinând o diplomă în limbi moderne, şi doi ani mai târziu a intrat în Ministerul de Externe român. Între 1 aprilie şi 11 august 1942 a fost secretar personal al regelui Mihai şi şeful Arhivelor Regale, iar de la 11 august 1942 şi până la 1 aprilie 1944 a fost mareşal în exerciţiu al Curţii Regale. La 23 august 1944 a primit funcţia de mareşal al Curţii, funcţie din care a demisionat la 4 noiembrie 1944, din motive de sănătate, rămânând însă în registrele Ministerului de Externe până la înlăturarea angajaţilor necomunişti, la 6 martie 1946. A fost arestat la moşia sa de la Bulci, din Banat, la 6 septembrie 1947 şi obligat să devină martor al acuzării în procesul lui Maniu şi al celorlalţi, în cadrul căruia el era şi inculpat (29 octombrie-11 noiembrie 1947). Condamnat la doi ani de închisoare pentru ascunderea aşa-numitului „complot" al lui Maniu de răsturnare a regimului, şi-a executat pedeapsa la închisoarea din Craiova, în perioada 12 decembrie 1947-22 octombrie 1949. La o lună după eliberarea sa a fost acuzat de a fi „profitor de război", deoarece deţinea mari proprietăţi în Banat, şi, deşi a fost achitat de un tribunal din Timişoara, a fost în continuare ţinut în custodie, la început în închisoarea de la Timişoara (23 noiembrie 1949-25 septembrie 1950), iar apoi la Casa Verde, o fostă cabană de vânătoare a regelui, la 10 km de oraş (25 septembrie 1950-16 mai 1951). La 16 mai 1951 a fost dus la sediul Securităţii din Timişoara, pentru a fi anchetat în legătură cu „complotul" Pătrăşcanu, şi apoi la Ministerul de Interne de la Bucureşti, unde a rămas până la 18 martie 1952. A fost apoi transferat la centrul de anchetă al SSI-ului de la Malmaison, pe Calea Plevnei din Bucureşti, unde a fost ţinut până la procesul lui Pătrăşcanu din 6 aprilie 1954, în care era şi el inculpat. A fost condamnat, la 14 aprilie, la 15 ani de muncă silnică, pedeapsă pe care a executat-o în diverse puşcării: Aiud (8 aprilie 1954-15 februarie 1955), Jilava (15 februarie-4 aprilie 1955), Aiud (4 aprilie 1955-13 august 1956), Jilava (13 august 1956-20 iulie 1957), Piteşti (20 iulie 1957-1 iunie 1959). La 1 iunie 1959 a fost transferat, împreună cu alţi deţinuţi din procesul Pătrăşcanu, la închisoarea de la Dej. La 18 octombrie 1961 a fost adus la Malmaison, unde Drăghici i-a propus un târg: trebuia să scrie o relatare despre lovitura de stat de la 23 august 1944, în schimbul căreia urma să fie eliberat din închisoare şi să i se stabilească un domiciliu obligatoriu. Stârcea a acceptat, iar la finalizarea textului, pe care a fost obligat să-l rescrie de câteva ori, a fost trimis, la 28 noiembrie 1962, la Câmpulung-Muscel, unde a fost reţinut până i s-a permis să părăsească România, la 4 septembrie 1964. S-a stabilit în Elveţia (scrisoare de la Mocsonyi-Stârcea către autor, 4 august 1984).
32. Torossian a fost prins în timp ce încerca să părăsească clandestin România, în martie 1948, pentru a se întâlni la Paris cu soţia sa, care era bolnavă. A fost condamnat la cinci ani de închisoare.

33. Lena Constante şi-a prezentat calvarul în cartea *The Silent Escape*, University of California Press, Berkeley, 1995. În această autobiografie ea povesteşte cele 3.000 de zile pe care le-a petrecut, între 1950 şi 1957, în detenţie solitară, ca deţinut politic în puşcăriile româneşti. Lena a fost arestată prima dată în aprilie 1948, acuzată de implicarea în reţeaua de spionaj condusă de Lucreţiu Pătrăşcanu. A fost eliberată după şase luni, apoi arestată din nou în ianuarie 1950 şi în cele din urmă judecată, în aprilie 1954, când a fost condamnată la 12 ani închisoare. Până în momentul condamnării sale, ea executase mai mult de patru ani de detenţie solitară, petrecând încă trei ani şi jumătate în aceleaşi condiţii, înainte de a fi mutată, în octombrie 1957, într-o celulă comună. Cu menţiunea că a fost singura femeie din România care a îndurat în total opt ani de izolare deplină, a fost eliberată, în cele din urmă, în iulie 1961.
Legătura ei cu Pătrăşcanu se făcea prin intermediul soţiei acestuia, Elena. Lena Constante studiase artele frumoase şi avea o înclinaţie specială spre păpuşi, marionete şi teatrul de păpuşi. În 1945 a colaborat cu Elena Pătrăşcanu la proiectul de înfiinţare a unui teatru de păpuşi la Bucureşti, iar în urma acestei colaborări soţii Pătrăşcanu au devenit prieteni apropiaţi ai Lenei Constante şi ai partenerului acesteia, Harry Brauner, etnomuzicolog (ei s-au căsătorit până la urmă, după eliberarea din închisoare). Şi Lena Constante, şi Brauner urmau să devină, alături de alţi prieteni ai soţilor Pătrăşcanu, ţapi ispăşitori în procesul public de tip stalinist din România a cărui principală victimă a fost Lucreţiu Pătrăşcanu.
„Evadarea tăcută" din titlul cărţii Lenei Constante reprezintă refugiul ei în introspecţie, în timpul încarcerării. Ea îmbină această examinare cu o relatare minuţioasă a ritualurilor şi a rutinei din puşcărie, precum şi a plictiselii care le însoţeşte. Disperarea în faţa scurgerii nesfârşite a minutelor, orelor şi zilelor era întreruptă doar de durerea prelungită de după tortura la care era supusă în timpul anchetei. Stilul ilustrează această scurgere a timpului, ea însăşi o formă intensă de tortură pentru deţinutul izolat. Pentru a-şi oferi iluzia realităţii cuvintelor, ea aluneca încet, fără creion, fără hârtie, într-o lume care nu fusese a ei, poezia. De exemplu, amintindu-şi primele două versuri din poezia *La Beauté* a lui Baudelaire, descoperă secretul ritmului, importanţa silabelor accentuate. Când aceste versuri, prin repetarea la infinit, îşi pierdeau complet înţelesul, ea crea propriile versuri, în franceză.
Franceza este limba originală a memoriilor. Lena Constante a început să le scrie la Paris, în 1977, în timpul unei călătorii, după ce ea şi soţul ei, Harry Brauner, au primit de la autorităţile române permisiunea de a pleca în străinătate. Publicarea lor în România lui Ceauşescu era exclusă, iar publicarea în străinătate ar fi determinat exilarea autoarei. Astfel, ea a ajuns, cum spune singură, „să scrie o carte fără speranţa de a o vedea vreodată publicată" (p. 257).
34. Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, *KGB: The Inside Story of Its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, Sceptre, Londra, 1991, pp. 413-415.
35. G. Hodoş, *op.cit.*, p. 63.
36. C. Popişteanu, „«Cazul» grupului Pătrăşcanu", în *Magazin istoric*, nr. 12, decembrie 1991, p. 72.
37. E. Mezincescu, „Ecouri la «Cazul» Pătrăşcanu", p. 35.
38. *Ibidem*.
39. *Ibidem*.
40. C. Popişteanu, „«Cazul» grupului Pătrăşcanu", în *Magazin istoric*, nr. 1, ianuarie 1992, p. 86.
41. Gonceariuc a adăugat că, în timpul anchetării lui Pătrăşcanu, SSI a fost inclus în DGSP, iar el a fost numit şef al Direcţiei B de contraspionaj, cu grad de colonel *(ibidem)*. Potrivit dosarelor Ministerului de Interne, SSI a fost integrat în Direcţia Generală a Securităţii Statului (rebotezată în 1949 Direcţia Generală a Securităţii Poporului) la 2 aprilie 1951. Pregătirile de fuzionare se desfăşuraseră în lunile anterioare, sub supravegherea lui Saharovski, presupunând transferul de personal de la SSI la direcţiile DGSS şi, în unele cazuri, reprofilări. Astfel, şeful SSI, Serghei Nikonov, a fost numit şeful Comandamentului antiaerian, iar în 1954 a fost transferat ca şef al Serviciului de informaţii militare (DIMSM). În 1960 a fost numit şef al Direcţiei de

Control din cadrul Ministerului Forţelor Armate (detaliile provin din dosarul de partid al lui Nikonov şi mi-au fost comunicate de Claudiu Secaşiu).

42. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 155.
43. G. Hodoş, *op.cit.*, p. 99.
44. Nu înseamnă că Goncearuc nu a făcut totul pentru a le obţine ; vezi *supra*.
45. Acest motiv a fost argumentat plauzibil de R. Levy în „Did Ana Pauker Prevent a «Rajk Trial» in Romania?", loc.cit., pp. 143-178.
46. C. Popişteanu, „«Cazul» grupului Pătrăşcanu", loc.cit., nr. 11, noiembrie 1991, p. 43.
47. La plenara Comitetului Central din 26 mai 1952, Georgescu a fost demis din toate funcţiile sale guvernamentale şi de partid.
48. Aşa susţine George Hodoş, *op.cit.*, p. 100.
49. Neliniştea lui Dej era întemeiată. În aprilie 1968, colonelul Andrei Arghiropol, fost membru al Direcţiei de urmărire a telefoanelor din cadrul Securităţii, a declarat în faţa unui comitet de partid că prima sa însărcinare din 1949 fusese aceea de a intercepta convorbirile telefonice ale lui Dej, la ordinele lui Pintilie şi Nicolski. Aceştia acţionau, fără îndoială, conform ordinelor primite de la Moscova (Arhiva Comitetului Executiv al Comitetului Central, 264, vol. 23, p. 45). Mulţumirile mele lui Marius Oprea, pentru că mi-a oferit această referinţă.
50. *Scânteia*, 6 decembrie 1949, p. 1.
51. J.L. Schecter şi V.V. Luchkov (ed., trad.), *Khrushchev Remembers : The Glasnost Tapes*, Boston, 1990, p. 103. Îi sunt recunoscător lui Robert Levy pentru această referinţă. Este mai probabil ca Iudin să fi fost consultat la Bucureşti, deoarece el era reprezentantul Cominformului în perioada când sediul se afla în Iugoslavia şi l-a urmat când a fost mutat la Bucureşti, în iunie 1948. Pavel Fedorovici Iudin (1899-1968) era un ideolog marcant al Partidului Comunist Sovietic. Director al Institutului de Filosofie al Academiei Sovietice de Ştiinţe din 1938 până în 1944, a fost numit redactor-şef la ziarul *Sovetskaia Kniga* în 1946 şi ales membru în Comitetul Central al partidului la Congresele al XIX-lea şi al XX-lea. I-a urmat ca reprezentant al Cominformului la Bucureşti Mark Borisovici Mitin. Mihail Andreevici Suslov a fost numit secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Sovietic în 1947, iar între 1947 şi 1950 a fost redactor-şef la *Pravda*. În 1950 a devenit membru al Prezidiului Sovietului Suprem. Gheorghi Malenkov era un slujitor de încredere al lui Stalin. În anii '30 a contribuit la evaluarea de către Biroul Politic a informaţiilor oferite de NKVD, iar în 1941 a devenit membru al Comitetului de Apărare a Statului, alcătuit din cinci persoane. I-a urmat pentru o scurtă perioadă lui Stalin ca prim-secretar.
52. Documentele Securităţii se referă cu optimism la această perioadă ca la „stadiul final al anchetei" (C. Popişteanu, „Documente din procesul Pătrăşcanu", in *Magazin istoric*, nr. 9, septembrie 1991, p. 48).
53. H. Nestorescu-Bălceşti, „Structura conducerii superioare a Partidului Comunist Român", in *Arhivele Totalitarismului*, vol. 2, nr. 1-2, 1994, p. 361.
54. Mişu Dulbergher (Dulgheru) s-a născut la Tecuci, la 16 ianuarie 1909. Şi-a început activitatea profesională ca funcţionar de bancă la Galaţi, în 1927. La scurtă vreme, şi-a părăsit postul pentru a lucra în calitate de contabil, la început la o firmă din domeniul vânzărilor en-gros de cereale, aparţinând unchiului său, şi apoi la magazinul vărului său. În 1938 s-a căsătorit, iar în anul următor el şi soţia sa au deschis un atelier pentru confecţionarea de lenjerie intimă masculină. Succesul redus al afacerii l-a determinat să-şi caute altă slujbă, iar în 1940 soţia sa, Liza, s-a angajat la Legaţia comercială sovietică din Bucureşti. La intervenţia ei, Mişu a ajuns şofer la legaţie. La 22 iunie 1941, ziua atacului României împotriva Uniunii Sovietice, soţii Dulbergher au fost arestaţi şi internaţi în lagărul de la Târgu-Jiu, unde au fost „adoptaţi" de către deţinuţii comunişti. Mişu a fost trimis să muncească în afara lagărului, iar Liza lucra într-un atelier din lagăr, împachetând săpun. După lovitura de stat de la 23 august 1944, Mişu a fost ajutat de tovarăşul lui de detenţie, Vania Didenko (Ion Vidraşcu), agent NKVD, care a

jucat un rol important în organizarea poliţiei secrete comuniste. După o scurtă perioadă petrecută în „Formaţiunile patriotice", grupul paramilitar comunist condus de Bodnăraş, Dulbergher a fost numit inspector la Siguranţă, la 15 martie 1945. Acela a fost momentul când, pentru a avea o acoperire, şi-a schimbat numele în Dulgheru. Când s-a înfiinţat DGSP în 1948, a fost numit şeful Direcţiei de Anchete Penale.

În evaluările cu caracter intern, Dulgheru era lăudat pentru „vigilenţa" sa. Lena Constante, unul dintre deţinuţii politici care l-a întâlnit (în 1951), l-a descris după cum urmează: „Era înalt, de 40-50 de ani, îmbrăcat într-un costum gri deschis. M-a primit într-un birou spaţios şi elegant. Mobila era tapiţată cu catifea roşu aprins. [...] M-am aşezat într-un scaun pe care îl pusese pentru mine, destul de departe de biroul lui. Mi-a zis că dacă spun adevărul îmi va da câteva ţigări americane. A deschis uşa din spatele biroului său, unde era un fel de dulap, a luat un pachet de *Chesterfield* şi mi-a dat una. Însă eu nu i-am spus nimic" (Marius Oprea, „Micul funcţionar şi capcanele memoriei", în *Dilema*, nr. 126, 9-15 iunie 1995, p. 9 şi *Cartea Albă a Securităţii*, vol. I, doc. 159, p. 332).

55. H. Nestorescu-Bălceşti, art.cit., p. 362.

56. Şoltuţiu era un ceferist care ajunsese după război secretarul de partid al judeţului Cluj, fiind recrutat de SSI în 1952, prin intermediul lui Rangheţ. Ceilalţi membri ai echipei lui Şoltuţiu erau: maiorii Toma Drăghici, Gheran Moraru, Victor Vânătoru, Teodor Staicu, Mircea Anghel, Teodor Micle, plus Gheorghe Rujan şi Alexandru Gorun, care se ocupau de secretariat. Procesele-verbale, publicate recent, ale unora dintre interogatoriile din ancheta-maraton a lui Pătrăşcanu demonstrează rezistenţa şi demnitatea acestui comunist veteran, ale cărui fermitate şi devotament fuseseră oţelite în puşcăriile guvernelor regelui Carol şi care era obligat acum să facă apel la aceleaşi resurse pentru a rezista unui calvar infinit mai mare, impus de cei ce acţionau în numele tovarăşilor de altădată şi al partidului pe slujit de el. Iată, de exemplu, un fragment din procesul-verbal al interogatoriului condus de locotenent-colonelul Ioan Şoltuţiu, la 23 octombrie 1952, între orele 08.25 şi 13.00, proces-verbal contrasemnat pentru autentificare de către Pătrăşcanu:

Întrebare: De ce te-ai opus prelungirii legii criminalilor de război?

Răspuns: M-am opus pentru că am considerat că România îşi îndeplinise obligaţiile asumate prin acordul de armistiţiu.

Întrebare: Ce ţi-a cerut partidul în legătură cu prelungirea legii criminalilor de război?

Răspuns: Partidul nu mi-a cerut nimic în legătură cu aceasta. Prin martie sau aprilie 1947, preşedintele Comisiei Aliate de Control Sovietice a trimis o scrisoare guvernului român, menţionând o serie de cazuri care cereau prelungirea legii criminalilor de război. Socotind aceste cazuri neconcludente, am rămas la punctul meu de vedere iniţial.

Întrebare: Ale cui interese le-ai servit prin această atitudine?

Răspuns: Prin neprelungirea legii criminalilor de război, am servit interesele Statului Român.

Întrebare: Cu cine din cercurile Palatului ai discutat problema legii criminalilor de război şi ce anume ai discutat?

Răspuns: Problema legii criminalilor de război am discutat-o cu fostul rege Mihai. Regele Mihai era împotriva prelungirii ei. În această chestiune, regele gândea la fel ca mine.

Întrebare: Recunoşti că ai sabotat prelungirea legii criminalilor de război?

Răspuns: Nu recunosc acest lucru, pentru că nu poate fi vorba de sabotaj.

(C. Popişteanu, „«Cazul» grupului Pătrăşcanu", loc.cit., nr. 1, ianuarie 1992, p. 86).

57. *Ibidem*, nr. 12, decembrie 1991, p. 74. Dulgheru a fost interogat vreme de doi ani şi trei luni, însă nu i-au fost aduse nici un fel de acuzaţii, fiind eliberat. Spre deosebire de victimele Direcţiei sale, nu a fost torturat în perioada detenţiei, a fost bine hrănit, i-au fost date medicamente când a avut nevoie, precum şi haine curate.

În 1967, Dulgheru şi-a amintit, în faţa comisiei de partid în chestiunea reabilitărilor, amănuntele arestării şi anchetării sale. La 26 noiembrie 1952, Pintilie i-a ordonat să meargă la centrúl

de detenţie al Securităţii din Bucureşti, de pe strada Uranus, pentru a prelua un deţinut important. La sosire a fost arestat pentru „activitate criminală identificată". Anchetatorilor săi le lipsea experienţa, potrivit lui Dulgheru, dar erau îndrumaţi de Saharovski şi Tiganov, consilierul Direcţiei de Anchete Penale. „S-au folosit diferite metode pentru a-mi distruge moralul, metode care au culminat cu interogatoriul în ture. Am fost luat la interogatoriu într-o miercuri dimineaţă şi am fost ţinut, fără mâncare sau somn, până sâmbătă la două după-amiaza, adică 80 de ore, timp în care anchetatorii erau înlocuiţi la fiecare opt ore." După nouă luni a fost predat anchetatorului Teodor Micle, care l-a ameninţat de mai multe ori cu moartea lui, a soţiei şi a copiilor săi. Adresându-se Comisiei de partid în chestiunea reabilitării din 1967, Dulgheru a exclamat:

> Tovarăşi, nu vreau să fiu greşit înţeles. Afirm însă că din 1941 şi până în 1944, perioada în care am stat în lagărul de la Târgu-Jiu, nici pe departe nu am avut parte de o asemenea maltratare ca din partea alor mei. [...] Alexandru Mihailovici [Saharovski] a arătat un interes deosebit faţă de această anchetă, căutând cu orice preţ să dovedească vinovăţia lui Pătrăşcanu şi a celorlalţi arestaţi în legătură cu ancheta Pătrăşcanu. Am simţit acest lucru pe pielea mea în timpul când am fost anchetat, şi voia cu orice preţ să mă scoată spion. (*Ibidem*, nr. 12, decembrie 1991, p. 74).

58. Rolul primordial al lui Saharovski a fost subliniat în declaraţia lui Şoltuţiu din 1967, în faţa comisiei de anchetă a partidului:

> Din 1952, interogarea grupului Pătrăşcanu s-a desfăşurat sub conducerea mea, dar aceasta era o simplă formalitate, deoarece ancheta era condusă de cei doi consilieri sovietici, Saharovski şi Tiganov, şi de tov. ministru Drăghici [...].
>
> Procedura de anchetă era următoarea: o copie a fiecărei declaraţii a lui Pătrăşcanu, sau a celorlalţi din grup, dacă avea vreo importanţă în ce-l privea pe Pătrăşcanu, i se înmâna lui Saharovski, şi alta lui Drăghici [...]. După aceasta, eram chemat fie în biroul lui Saharovski, fie în cel al lui Drăghici, unde primeam instrucţiuni pentru continuarea anchetei [...].
>
> Declaraţiile pe care i le dădeam lui Drăghici le primeam înapoi din mâna lui [...] şi pe margine erau note scrise de Gheorghiu-Dej, iar tov. ministru Drăghici îmi spunea cum să continuu interogatoriul. Când mi se înapoiau declaraţiile, de cele mai multe ori era de faţă şi Saharovski, consilierul personal al lui Drăghici. Pe tot parcursul anchetei am înţeles că Saharovski era în contact permanent cu Gheorghiu-Dej şi Chişinevski. [...]
>
> Îmi amintesc un moment în care, în prezenţa tov. ministru Pintilie sau Drăghici, consilierul Saharovski a spus că tot ce stabilise până în acel moment ancheta erau doar greşelile lui Pătrăşcanu, dar aici nu este vorba despre greşeli, ci despre acţiuni duşmănoase şi trădătoare din partea lui Pătrăşcanu. Noi, anchetatorii, trebuie să pricepem asta, deoarece ei, ruşii, au toate detaliile legate de atitudinea duşmănoasă şi trădătoare a lui Pătrăşcanu, încă din vremea când era la Moscova, ca reprezentant la Comintern al Partidului Comunist Român.
>
> Subliniez faptul că întrebările care trebuiau puse de mine lui Pătrăşcanu erau formulate de consilierul Saharovski pe baza materialului de la celelalte anchete.
>
> (*Ibidem*, nr. 12, decembrie 1991, p. 74).

Şoltuţiu a recunoscut şi că unii dintre membrii grupului Pătrăşcanu au fost bătuţi, mai exact Koffler, Calmanovici şi Zilber, dar a pretins că nu ştie nimic despre torturarea Lenei Constante. El a afirmat că Saharovski îi sugerase folosirea forţei împotriva deţinuţilor şi a negat că jucase vreun rol în acest sens. Două amănunte merită să fie prezentate aici, pentru a ilustra cinismul regimului în afacerea Pătrăşcanu: maiorului Toma Drăghici, unul dintre anchetatori, i s-a dat apartamentul lui Pătrăşcanu din strada Vasile Lascăr nr. 100, iar Drăghici şi colegii săi anchetatori de la Securitate, Alexandru Gorun, Victor Vânătoru, Gheran Moraru, Teodor Micle, Gheorghe Rujan, Ludovic Weiss şi Ioan Şoltuţiu, au fost decoraţi cu toţii „pentru contribuţia importantă la lupta pentru apărarea patriei şi oamenilor muncii", la 22 mai 1954, la 36 de zile după execuţia lui Lucreţiu Pătrăşcanu (*ibidem*, p. 75).

59. Arhiva Comitetului Executiv al Comitetului Central, 264, vol. 20, pp. 309-363. Îi mulţumesc lui Marius Oprea pentru că mi-a pus la dispoziţie acest raport.
60. Din acest motiv, Dej şi Ana Pauker au întocmit listele de întrebări pe care anchetatorul SSI George Firescu (numele real fiind Filipescu) i le-a pus lui Belu Zilber, în iarna lui 1949. Prin întrebările propuse, Dej şi-a dovedit complexul de inferioritate, fiind interesat în mod special de motivul pentru care se spunea că Zilber l-ar fi descris ca pe un „zombi" şi neşcolit. Ana Pauker, pe de altă parte, era mai interesată de literatura „capitalistă" pe care o citise Zilber (A. Şerbulescu, *op.cit.*, p. 75).

Capitolul 9

Gulagul românesc

Membrii de frunte ai Partidului Comunist din România cunoşteau închisorile. Alături de membrii Gărzii de Fier, comuniştii fuseseră principalele ţinte ale Siguranţei. Dej însuşi a stat mai mult de zece ani în puşcărie, pentru activitate politică ostilă regimului. Cu această experienţă proaspătă în minte, comuniştii probabil că nu şi-au făcut prea multe scrupule în privinţa încarcerării celor pe care îi considerau duşmanii lor politici. Soarta victimelor era pecetluită, n-avea importanţă dacă erau într-adevăr vinovate de crimele puse pe seama lor: teoria comunistă spunea că trebuie să fie. Sistemul partinic de „drept" era în afara sistemului legal oficial, iar acesta din urmă servea doar ca explicaţie publică a măsurilor luate. Comuniştii au abandonat dreptul penal dinainte de război şi practica aferentă, în mare măsură de inspiraţie franceză, şi au introdus sistemul sovietic, care depindea de autoacuzare şi în care, în consecinţă, pledoaria apărării putea solicita doar clemenţa.

Dej a fost direct implicat în aplicarea terorii. Principalul său instrument din perioada în care s-a aflat la conducere a fost Alexandru Drăghici. Născut la 27 septembrie 1913, la Tisău, în judeţul Buzău, Drăghici era mai tânăr decât Dej cu 12 ani. De la început a avut aceeaşi evoluţie ca şi acesta, ca muncitor feroviar, fiind angajat ca lăcătuş la atelierele CFR de la Buzău şi Bucureşti. În 1933, a participat la greva de la Griviţa. A intrat în partidul comunist în anul următor. În 1936, a fost condamnat la nouă ani şi nouă luni de închisoare – termen redus ulterior la şapte ani şi cinci luni – în calitate de „comunist notoriu", împreună cu Ana Pauker şi ceilalţi, şi şi-a executat pedeapsa la Jilava, Doftana, Caransebeş şi Văcăreşti. Eliberat la 25 aprilie 1944, a fost apoi internat în lagărul de la Târgu-Jiu, unde s-a alăturat lui Dej.

După eliberarea sa, în august 1944, Drăghici, care părăsise şcoala la vârsta de 11 ani, a devenit acuzator public. A luat parte la procesele pretinşilor criminali de război din vara anului 1945, iar în octombrie 1945, a fost cooptat în Comitetul Central al partidului, la Conferinţa Naţională. În februarie 1948, a fost promovat membru cu drepturi depline. Două luni mai târziu, s-a alăturat lui Teohari Georgescu şi Iosif Rangheţ la investigaţiile preliminare în cazul Pătrăşcanu. La 30 decembrie 1950, a fost numit şeful Direcţiei Politice a Ministerului de Interne, înlocuindu-l pe generalul Mihai Burcă. Cariera lui s-a sfârşit abrupt în aprilie 1968, când a fost demis – pentru „crime şi abuzuri" – din toate funcţiile de partid şi de stat, pierzând şi gradele militare.

Fiind unul dintre asociaţii cei mai de încredere ai lui Dej, Drăghici a devenit astfel o figură centrală în Ministerul de Interne în momentul de apogeu al controlului sovietic. Cazul Pătrăşcanu devenise o obsesie pentru Dej şi consilierii sovietici, iar Drăghici, devenind ministru de Interne în mai 1952, în locul lui Teohari Georgescu, iar din

septembrie 1952, şef al nou-creatului Minister al Securităţii Statului, a primit ordin de la prim-secretarul partidului să-i prezinte pas cu pas desfăşurarea anchetelor. Iritarea lui Dej din cauza lipsei rezultatelor a răbufnit în comentariile pe care le-a scris – cu o înfiorătoare cerneală roşie – pe marginea rapoartelor lui Drăghici. Dej îşi vărsa năduful pe Pătrăşcanu, conştient de faptul că incapacitatea de a-i oferi lui Stalin un „trădător" ar fi putut însemna înlăturarea sa.

Şi Drăghici era conştient de necesitatea de a urma modelul sovietic al terorii. O estimare modestă a numărului victimelor sale – din cele 75 de puşcării şi lagăre de muncă utilizate de regim la începutul anilor '50 – ar fi de aproximativ 100.000[1]. Unele închisori au fost destinate anumitor categorii de deţinuţi. Sighet, datorită poziţiei sale – în nordul Maramureşului, aproape de Uniunea Sovietică –, a fost desemnat pentru încarcerarea celor pe care regimul îi considera cei mai periculoşi adversari, adică şefii principalelor partide democratice, foştii miniştri şi clericii de frunte. Puşcăria fusese construită în 1896 de către autorităţile maghiare, în vremea când Transilvania făcea parte din Imperiul Austro-Ungar. Primii deţinuţi politici i-au trecut porţile la 22 august 1948. Între acea dată şi 1956, cele 72 de celule au găzduit patru foşti prim-miniştri, dintre care trebuie să-i menţionăm pe Iuliu Maniu, Constantin Brătianu, şeful Partidului Naţional Liberal, şi episcopii Bisericilor Romano-Catolică şi Greco-Catolică. Erau închişi acolo aproximativ 180 de membri ai elitei care a condus România interbelică, mai bine de două treimi dintre ei având peste 60 de ani, iar unii, ca în cazul lui Maniu, peste 70 de ani. Mulţi nu fuseseră judecaţi pentru vreun delict, fiind pur şi simplu arestaţi la ordinele emise de Ministerul de Interne şi duşi direct la Sighet. Aceasta a fost soarta lui Constantin Giurescu, profesor de istorie la Universitatea din Bucureşti, care fusese ministrul Propagandei în guvernul Tătărescu din mai-iunie 1940.

Giurescu a fost arestat la domiciliul său la 6 mai 1950, ora 4 dimineaţa, şi dus direct la Sighet, într-o dubă a puşcăriei, împreună cu alţi foşti miniştri din acea perioadă, printre care şi Dumitru Caracostea, membru al Academiei Române şi pentru scurt timp ministru al Educaţiei în guvernul Gigurtu din august 1940. Au ajuns la Sighet în seara zilei următoare. Giurescu a fost eliberat la 5 iulie 1955, dar i s-a stabilit domiciliul obligatoriu într-un sat de lângă Brăila, nu departe de Delta Dunării. I s-a permis să se întoarcă în sânul familiei în noiembrie. În perioada domiciliului obligatoriu, şi-a povestit viaţa la Sighet într-un manuscris pe care familia l-a ţinut ascuns cu mare grijă până la căderea comunismului[2].

Prizonierii erau dispuşi de obicei câte doi în celulă şi li se cerea să îndeplinească munci ordinare, cum ar fi tăiatul lemnelor, curăţarea coridoarelor, căratul bidoanelor cu mâncare, căratul apei de la pompa din curte până la etajele superioare ale clădirii şi transportarea containerelor cu fecale din celule până la closet. Closetul era, potrivit lui Giurescu, „o gaură tăiată în cimentul murdar al podelei". Nu exista apă curentă. Cei care curăţau toaletele erau deţinuţii.

Unii gardieni erau sadici, fiind cunoscuţi prin iniţiala „B", de la „bestie", şi anume B-1, B-2 etc. Alţii erau desemnaţi prin litera „C", de la „cur". Cu câteva excepţii, deţinuţii nu cunoşteau numele gardienilor. „Lui B-1 i se mai zicea «mongoloidul». El puţea atât de tare încât ţi se făcea rău în preajma lui. Arba, fost deţinut condamnat pentru crimă, înjura la fel ca B-1 şi avea plăcerea sadică de a chinui şi umili deţinuţii." Existau însă şi gardieni care îşi manifestau compasiunea şi îi ajutau pe deţinuţi, transmiţându-le mesaje de la ai lor şi dându-le mâncare în plus[3].

Îndatoririle deţinuţilor, chiar dacă nu erau degradante în sine, deveneau astfel din cauza disciplinei nemiloase cu care erau impuse. Deţinuţii erau pedepsiţi pentru cea mai mică abatere de la regulile puşcăriei, cum ar fi interdicţia de a vorbi în timpul diverselor activităţi. Cei care încălcau regulamentul erau biciuiţi şi obligaţi să stea în poziţia „calul", în timp ce temnicerii săreau peste ei[4], sau erau trimişi în carceră, la „neagra", o celulă fără ferestre. Cei pedepsiţi în acest fel erau închişi acolo numai în cămaşă şi chiloţi sau chiar complet goi. La scurt timp după sosirea sa, Giurescu s-a urcat pe pat pentru a se uita la deţinuţii din curte, însă s-a dat jos înainte ca gardianul Arba să intre pe neaşteptate în celulă. Acesta l-a întrebat pe Giurescu de trei ori dacă a vrut să se uite pe fereastră, promiţându-i că nu-l va pedepsi dacă va răspunde cinstit. Giurescu a recunoscut, iar pentru acest motiv a fost trimis la „neagra"[5].

O caracteristică a stării de detenţie era senzaţia permanentă de foame. Dimineaţa, deţinuţii primeau o cană cu apă cu „un vag miros de tei".

> De la 8 mai 1950 până la 3 iulie 1953, orzul a fost principalul aliment din închisoare, şi au fost perioade, ca între 20 decembrie 1950 şi 5 ianuarie 1951, când ni s-a dat tot timpul la prânz şi cină. Cina consta într-o ciorbă de orz, în realitate un soi de apă lături. [...] La o jumătate de oră după ce termini prânzul, îţi este din nou foame; această senzaţie devine din ce în ce mai intensă şi ajunge la apogeu pe la cinci şi jumătate seara, când, de obicei, sună clopotul pentru cină. După ciorba apoasă de seara, nici măcar nu mai ai răgazul de o jumătate de oră de la prânz; eşti flămând chiar din momentul când termini de mâncat[6].

Experienţa lui Giurescu a fost asemănătoare cu aceea a deţinuţilor din alte puşcării ale României – ca, de exemplu, la Aiud (vezi anexa 6), unde erau concentraţi foştii membri ai Gărzii de Fier[7], la Galaţi, unde au fost trimişi membrii PNŢ, la Gherla, unde au ajuns mulţi profesori şi avocaţi, sau la Făgăraş, închisoarea aleasă pentru foştii poliţişti[8].

Degradarea deliberată şi extremă a fost practicată în puşcăria de la Piteşti, situată la 120 km nord-vest de Bucureşti şi care a devenit foarte cunoscută datorită unui experiment de o originalitate grotescă, declanşat acolo la 6 decembrie 1949. Denumit „reeducare", experimentul a folosit tehnici de abuz psihic menite nu doar să inducă teroarea printre adversarii regimului, ci şi să distrugă personalitatea individului. Detalii despre natura şi enormitatea acestui experiment, realizat de către ofiţerii închisorii sub conducerea lui Alexandru Nicolski de la Securitate, sunt încă în mare măsură necunoscute în Occident. Experimentul „reeducării" a durat până în august 1952 şi s-a desfăşurat şi în alte puşcării, inclusiv la Gherla, deşi la o scară mai mică, însă procesul a devenit sinonim cu Piteştiul[9].

În timpul anchetelor, Securitatea apela în mod obişnuit la tortura fizică atât în centrele proprii, cât şi în închisori, dar în procesul de „reeducare", după interogatoriu, deţinutul era pus în celulă cu torţionarul său, şi el deţinut, iar tortura continua. Programul a fost pus în practică de Alexandru Nicolski, director adjunct al Securităţii, având atribuţii speciale în anchetarea deţinuţilor şi al cărui principal instrument a fost Eugen Ţurcanu. Ţurcanu însuşi era deţinut la Piteşti şi fusese instruit de Nicolski, în toamna anului 1949, cu scopul de a forma o echipă de torţionari selectaţi dintre ceilalţi deţinuţi[10]. Cei mai mulţi dintre ei erau studenţi din centrele universitare Bucureşti, Iaşi şi Cluj, dintre care

1.000 fuseseră adunaţi în 1948, sub acuzaţia de apartenenţă la Garda de Fier, PNŢ sau mişcarea sionistă.

Piteştiul a fost ales pentru experiment datorită amplasamentului său. Penitenciarul era unul de maximă securitate, construit la începutul secolului. Aflat în afara oraşului, departe de orice aşezare umană, locul era propice pentru aplicarea tehnicilor de tortură, deoarece nimeni nu putea auzi ţipetele de dincolo de ziduri. În acest centru ideal pentru experimente au fost adunaţi toţi studenţii arestaţi până în 1948, circa 1.000. Şi au fost împărţiţi în patru grupuri. Primul era alcătuit din cei întemniţaţi fără judecată, ceea ce nu i-a scutit să stea închişi şase sau şapte ani. Al doilea grup îi cuprindea pe cei condamnaţi pentru infracţiuni minore, cum ar fi susţinerea adversarilor politici ai regimului, cu pedepse de la trei la cinci ani. Al treilea grup, şi cel mai numeros, era alcătuit din cei acuzaţi de „complot împotriva ordinii sociale", cu sentinţe de la opt la cincisprezece ani. Ultimul grup îi includea pe cei condamnaţi de la zece la 25 de ani de muncă silnică, aceştia fiind liderii asociaţiilor studenţeşti. Din cadrul celui din urmă grup, considerat cel mai recalcitrant, la mijlocul lui noiembrie 1949, un număr de 15 studenţi, conduşi de Sandu Angelescu, au fost mutaţi în salonul nr. 4 de la infirmeria închisorii, unde i-au găsit pe membrii grupului lui Ţurcanu, ce număra tot 15 deţinuţi, deja instalaţi. Împrietenindu-se, ei şi-au mărturisit gândurile unii altora, până la 6 decembrie, când unul dintre gardieni i-a ordonat lui Angelescu să-i dea puloverul. Angelescu, lăsat doar în cămaşă în frigul din miez de iarnă, în salonul neîncălzit, l-a înjurat pe gardian de îndată ce acesta a plecat. Imediat, cel mai bun prieten al său din celulă, Ţurcanu, a început să-l lovească pe neaşteptate în faţă şi să-l mustre pentru că l-a înjurat pe gardian. Ca la un semnal, ceilalţi membri ai grupului lui Ţurcanu s-au năpustit peste „prietenii" lor, declanşându-se o bătaie generală, întreruptă de intrarea gardienilor, a directorului puşcăriei, căpitanul Dumitrescu, şi a ofiţerului politic, locotenentul Marina. Angelescu a explicat ce se întâmplase, iar Dumitrescu, prefăcându-se furios pe Ţurcanu, i-a cerut explicaţie. Acesta din urmă a spus că el era şeful ODCC, Organizaţia Deţinuţilor cu Convingeri Comuniste, şi că încercările lor de a-i convinge pe membrii grupului Angelescu să li se alăture i-au făcut pe aceştia să-i atace.

Evident, lucrurile fuseseră aranjate. Angelescu a fost acuzat că se opune „reeducării" şi li s-a ordonat, lui şi prietenilor săi, să se dezbrace în piele goală şi să se întindă pe podeaua de ciment. Apoi au fost bătuţi o jumătate de oră de către gardienii înarmaţi cu bare de oţel şi bâte, fiind apoi lăsaţi cu Ţurcanu şi colegii acestuia. Timp de câteva zile după aceea, bătăile s-au repetat, de această dată fiind administrate de Ţurcanu şi acoliţii lui. Între bătăi, Ţurcanu aplica programul de „reeducare", cuprinzând patru faze. Prima era denumită „demascarea externă", prin care deţinutul trebuia să-şi exprime loialitatea faţă de ODCC prin dezvăluirea a tot ceea ce ascunsese de anchetatorii Securităţii. Rezultatele erau notate de Ţurcanu, semnate de către deţinut şi înaintate Ministerului de Interne. În faza a doua, numită „demascarea internă", studentul torturat trebuia să dezvăluie numele celor care se comportaseră mai blând sau mai îngăduitor faţă de el în închisoare, fie că era vorba de un alt deţinut, fie de un membru al personalului de pază. A treia şi a patra fază aveau alt scop : distrugerea personalităţii şi a moralului deţinutului. Astfel, cea de-a treia fază, „demascarea morală publică", cerea ca studentul să acuze tot ce-i era mai drag, familia, credinţa, prietenii şi, în cele din urmă, pe sine însuşi. Numai atunci când lui Ţurcanu i se părea că prăbuşirea morală a victimei este deplină şi devenea astfel demn de a fi admis în ODCC, studentul putea intra în faza finală, care garanta

ireversibilitatea procesului: persoana reeducată era obligată să conducă procesul de reeducare a celui mai bun prieten, torturându-l cu propriile sale mâini şi devenind, în acest fel, unul dintre discipolii lui Ţurcanu.

Mărturisirile erau întrerupte în mod regulat prin violenţă fizică. De-a lungul mai multor săptămâni, studentul era supus unui program de muncă epuizant. Uneori era pus să cureţe podeaua unei celule cu o cârpă ţinută între dinţi, îmboldit fiind de unul dintre studenţii reeducaţi, aşezat călare pe el. Noaptea, studenţii dormeau pe nişte paturi de scânduri. Ceilalţi, care trecuseră deja prin experiment, stăteau la capătul fiecărui pat, iar când studentul adormea profund, cel de la capul patului trebuia să-l lovească cu putere peste tălpile desculţe cu un furtun de cauciuc. Fiecare noapte devenea astfel un chin, iar studentul încerca să *nu* adoarmă. Epuizat şi înfricoşat în permanenţă de durere, studentul atingea în scurt timp starea de neajutorare şi de disperare[11].

În această primă etapă de spălare a creierului, tratamentul presupunea ca victimele să simtă durere intensă atunci când mâncau şi beau. Studenţii erau puşi să stea în genunchi pe podea, cu mâinile legate la spate, şi trebuiau să lipăie mâncarea clocotită din castroane cât puteau de repede. Uneori, excrementele le erau puse în castroane şi erau obligaţi să le mănânce. Acest fel de a mânca a devenit o sursă de umilinţă, de durere, iar simţurile gustului, mirosului şi pipăitului au fost în mod repetat asociate cu durerea. Ţurcanu era şi mai dur cu studenţii de la teologie. Unii erau „botezaţi" dimineaţa, scufundându-li-se capul într-o găleată cu urină, în timp ce alţii cântau slujba de botez. Un student a fost torturat în acest fel atât de des, încât ajunsese să se „boteze" singur, automat, în fiecare dimineaţă. În dimineaţa de Paşti din 1950, un student a fost pus să joace rolul unui preot. A fost îmbrăcat cu un cearşaf murdar de excremente şi i s-a dat o cutie de DTT în formă de falus pe care colegii săi trebuiau să o sărute. Fără îndoială, mulţi s-au gândit să scape de calvar sinucigându-se, dar nu existau mijloacele necesare. Tacâmuri nu primeau decât cei reeducaţi, iar studenţii erau supravegheaţi în permanenţă. Unul a reuşit: Şerban Gheorghe s-a aruncat pe casa scărilor de la etajul cinci al închisorii.

O victimă specială a lui Ţurcanu a fost Alexandru Bogdanovici, un prieten pe care îl considera responsabil de arestarea sa. În martie 1950, l-a supus timp de trei zile la o tortură neîntreruptă, sărind pe stomacul şi pieptul acestuia până când i-a strivit organele interne. Bogdanovici a intrat în comă şi a murit în Joia Mare[12]. În timpul anchetării sale la Piteşti, la 4 aprilie 1953, Ţurcanu a susţinut că îl ucisese pe Bogdanovici pentru că făcuse parte din SSI (Serviciul Secret de Informaţii) în perioada războiului împotriva Uniunii Sovietice[13]. Cel puţin alţi 14 deţinuţi au murit la Piteşti în timpul procesului de reeducare[14].

În cele din urmă, „torturat, înfometat, nedormit, îngrozit, prins în capcană, singur, în pragul morţii, dar fără să i se îngăduie să moară, studentul ajungea în punctul în care el însuşi cerea să prezinte dovezi incriminatoare împotriva sa"[15]. În acel moment, după şase săptămâni de chin, începea „demascarea". Ea lua forma unei mărturisiri scrise a „crimelor" sale. Era obligat să dezvăluie fiecare greşeală pe care o făcuse înaintea arestării, chiar şi lucrurile pe care doar intenţionase să le facă. Ţurcanu şi asistenţii săi căutau să distrugă sistematic tot ceea ce susţinea personalitatea deţinutului, astfel încât să-l poată dirija după cum doreau. Fiecare student care era creştin activ trebuia să-şi nege credinţa, hulind împărtăşania şi cântând cântece religioase în care fuseseră incluse cuvinte obscene. Trecutul fiecărui membru al familiei era răstălmăcit şi transformat în mod aberant. Un tată, de exemplu, trebuia să apară ca un escroc. Mulţi studenţi de la ţară

sau care aveau taţi preoţi erau forţaţi să descrie întâmplări erotice atribuite acestora din urmă, iar mamele erau prezentate ca nişte prostituate.

În continuare, studentul trebuia determinat să-şi nege propria identitate (masca sa), scriind o falsă autobiografie în care să-şi prezinte perversiunile sexuale. Aceasta avea drept scop inducerea decăderii morale şi distrugerea propriului sistem de valori. Prin tortură, minciunile se transformau în adevăr, iar adevărul în minciuni. Studentul, aşa cum scrie Bacu, „va vedea lumea ca un Dumnezeu cu două feţe; prima, pe care el o crezuse reală, devenise acum ireală; cea de-a doua, fantastică şi urâtă mai mult decât orice şi-ar fi putut închipui înainte, devenise acum reală. [...] Minciuna era acceptată ca o necesitate biologică pentru supravieţuire"[16].

Rupt de vechea sa personalitate, studentul era acum dependent de minciunile lui Ţurcanu şi devenea sclavul lui. Înnebunit de frică şi redus la o stare infantilă de supunere, studentul devenea marioneta lui Ţurcanu, gata de a fi pusă în mişcare. Ca o acţiune finală de autodistrugere, i se ordona să-şi dovedească loialitatea faţă de noul său stăpân aplicând următorului grup de studenţi acelaşi tratament pe care el însuşi îl suportase. Dacă era considerat prea blând în bătăile pe care le administra sau nu îndeajuns de zelos în privarea de somn a victimelor sale, se considera că procesul eşuase şi era supus a doua oară „demascării". Când studenţii erau obligaţi să-i tortureze pe alţii sau pur şi simplu să fie martori la asemenea acţiuni, imaginaţia lor exacerba durerea pe care o simţeau respectivii; iar acest lucru avea un atât de puternic efect psihologic, de parcă ar fi fost loviţi ei înşişi. Un student i-a descris ceva asemănător lui Bacu:

> Privind cum erau torturaţi alţii, aveam impresia că fusesem legat şi pus pe un butoi cu praf de puşcă şi că un nebun se învârtea în jurul butoiului cu o lumânare aprinsă. Mă aşteptam ca flacăra să atingă praful de puşcă în orice moment, iar butoiul cu mine deasupra să explodeze. Asta s-ar fi putut întâmpla în orice clipă; cu alte cuvinte, dacă unui reeducat i se năzărea că eu primisem o pedeapsă prea uşoară pentru presupusa mea vină, mă putea transforma din „spectator" în „cel care suferă" – echivalentul aprinderii prafului de puşcă de la lumânare[17].

Obţinerea încrederii celor ce urmau să fie supuşi procesului era o precondiţie a spălării creierului. Cei proaspăt reeducaţi se împrieteneau sau reînnoiau vechile prietenii cu victimele lor. Apoi, la semnal, îşi scoteau bâtele ascunse şi îi băteau sălbatic. Se poate imagina prăbuşirea psihică provocată astfel victimei. Pe măsură ce programul era aplicat la Piteşti, pe parcursul anilor 1950-1951, echipe de studenţi reeducaţi erau trimise în alte închisori, în principal la Gherla şi la un lagăr de muncă de la Canalul Dunăre - Marea Neagră, la colonia peninsulară. În colonie, studenţii răspundeau de îndeplinirea normei de muncă zilnice, mânându-i pe deţinuţi atât de aprig, încât mulţi au murit de epuizare. Reeducarea a fost aplicată în barăcile 13 şi 14, grupul din prima fiind condus de un student la Medicină din Cluj, Bogdănescu, iar cel din a doua de Enăchescu, student la Medicină din Bucureşti. Cei mai renumiţi torţionari din cele două grupuri erau Laitin, fraţii Grama, Cojocaru, Climescu, Stoicescu, Lupaşcu şi Morărescu.

Asasinarea de către Bogdănescu a unui eminent doctor, profesorul Simionescu, în timpul procesului de reeducare din baraca 13, a fost elementul care a precipitat finalizarea programului la Canal. Bătăile primite de Simionescu de la Bogdănescu l-au determinat pe profesor să se arunce în gardul de sârmă ghimpată, unde a fost împuşcat de gardienii

lagărului. Veştile despre moartea doctorului au ajuns la soţia sa, care a protestat la Ministerul de Interne, precum şi la staţiile de radio din străinătate care emiteau în limba română – Vocea Americii, Europa Liberă şi BBC. Rapoartele lor au declanşat o anchetă a Ministerului de Interne la lagărul peninsular. Iată un exemplu perfect al samavolniciei mecanismului de represiune al regimului comunist: văzând că detaliile nu mai puteau fi ţinute ascunse, chiar organismul care, prin Nicolski, a pus în practică programul a declanşat o anchetă pentru a-şi deroga răspunderea. Ca urmare a anchetei, zece „reeducatori" au fost transferaţi de la lagărul de la Canal, iar directorul Georgescu a fost înlocuit cu un anume Lazăr. Condiţiile din lagăr s-au îmbunătăţit; deţinuţii au primit mâncare mai bună, iar nivelul de igienă a crescut. Acestea au fost circumstanţele în care programul a fost stopat la Canal[18].

Selecţia studenţilor trimişi în lagărele de la Canal fusese făcută la Piteşti, de colonelul Zeller, un ofiţer din Direcţia Penitenciare a Ministerului de Interne. În iarna anului 1951, el a mai detaşat un grup de 30-40 de „reeducatori", condus de Ţurcanu, incluzându-i pe fraţii Livinski şi pe Ion Popescu, la Gherla, pentru a testa programul pe victime mai în vârstă. Un alt grup a fost trimis la închisoarea Ocnele Mari, lângă Râmnicu-Vâlcea, iar al treilea la penitenciarul-sanatoriu destinat tuberculoşilor, de la Târgu-Ocna, în Moldova, unde programul a fost condus de Nuţi Pătrăşcanu. În aceste ultime două locuri, programul a întâmpinat dificultăţi. În sanatoriu, pacienţii, fiind bolnavi, nu puteau fi supuşi cu totul brutalităţilor. Unul dintre pacienţi, studentul Virgil Ionescu, a încercat să se sinucidă, iar alţii au declarat greva foamei. Într-o duminică, în timpul unui meci de fotbal ce se desfăşura pe un teren de lângă sanatoriu, pacienţii au strigat, cerând ajutor, şi s-a vorbit în oraş despre acest lucru. Şeful Securităţii locale, căpitanul Bălan, a ordonat să se facă o anchetă. Nici unul dintre reeducatori nu a fost pedepsit, dar programul a fost oprit[19]. La Ocnele Mari, regimul de detenţie era mai puţin sever decât la Piteşti, deoarece acolo se aflau şi infractori de drept comun, iar deţinuţilor le era mai uşor să comunice între ei. Unii erau foşti miniştri şi profesori universitari, care au ameninţat că se sinucid în masă atunci când s-au făcut încercări de aplicare a programului. Teama că se va afla despre program a dus la suspendarea acestuia.

Ameninţările cu dezvăluirea programului nu au funcţionat întotdeauna. Bacu relatează despre o vizită la Gherla făcută, se pare, de Nicolski în timpul procesului de reeducare ce se desfăşura în închisoare şi menţionează plângerile înaintate de un deţinut directorului adjunct al Securităţii. Comandantul puşcăriei, Gheorghiu, a negat că ar şti ceva despre program. Ulterior, deţinutul a fost torturat de Ţurcanu, care i-a smuls cu un cleşte unghiile de la picioare. Foşti deţinuţi de la Gherla i-au declarat lui Bacu că la procesul de reeducare au participat nemijlocit directorul închisorii, ofiţerul politic Avădanei, şi doctorul instituţiei, Bărbosu. Aristide Ionescu, fost deţinut la Gherla şi unul dintre puţinii care au rezistat cu succes reeducării, îşi aduce aminte numele unor asistenţi ai lui Ţurcanu: fraţii Livinski, Mărtinuş şi Popa Ţanu[20], care nu trecuseră prin program. Alţi torţionari de la Gherla, care „absolviseră" reeducarea, au fost Paul Caravia, mai târziu arhivist la Facultatea de Arhitectură a Universităţii din Bucureşti, Aristotel Popescu, Cornel Pop, Danil Dumitreasa, Morărescu şi Măgirescu. Un alt torţionar de la Gherla numit de Bacu a fost Ludovic Rek, maghiar din Transilvania, care l-a omorât în 1953 pe Ion Fluieraş, un membru de frunte al Partidului Social Democrat, bătându-l cu un sac de nisip.

Se pare că Gherla a fost ultimul bastion al programului de reeducare. Acolo au acţionat reeducatorii veterani până în vara anului 1952, când li s-a spus să-şi strângă lucrurile. Ţurcanu, Popa Ţanu, Livinski şi alţii au fost mutaţi la Bucureşti, iar deţinuţii de la Gherla au putut respira uşuraţi. Nu există documente publicate cu privire la ceea ce s-a întâmplat în continuare cu Ţurcanu şi colegii săi; mărturii verbale arată că li s-a ordonat să scrie pentru Securitate un raport despre program, metodele şi eficienţa sa. Când l-au terminat, li s-a cerut să declare că programul fusese aplicat fără autorizare din partea partidului şi nici măcar din partea conducerilor puşcăriilor. Au înţeles că li se întindea o cursă şi au refuzat. A fost atunci rândul lor să fie torturaţi.

Experimentul reeducării a fost încheiat în 1952. Sfârşitul său a fost legat de înlăturarea Anei Pauker, a lui Luca şi Georgescu, şi se poate să fi făcut parte din strategia lui Dej, pentru a demonstra adevărul afirmaţiei sale cum că a pus capăt regimului de teroare iniţiat de „treimea" care fusese înlăturată. Faptul că Zeller, colonel în cadrul Direcţiei Penitenciare a Ministerului de Interne, implicat direct în program şi prieten cu Ana Pauker, s-a împuşcat la scurt timp după demiterea ei susţine această explicaţie. Însă, aşa cum prietenia Anei Pauker cu Stalin şi Molotov a scutit-o de proces, tot aşa şi legăturile lui Nicolski cu NKVD-ul i-au asigurat acestuia imunitatea. Marin Jianu, ministru adjunct de Interne în timpul lui Georgescu, a specificat în timpul anchetării sale, la puţin timp după arestarea lui Georgescu, pe 18 februarie 1953, implicarea directă a lui Nicolski în programul de reeducare derulat la Gherla[21]. Pregătirile pentru procesul lui Ţurcanu şi al complicilor săi au durat doi ani, doar Gheorghe Calciu şi Măgirescu rezistând şi refuzând să facă declaraţiile ce le erau solicitate; şi ei au fost, într-adevăr, judecaţi separat. Pentru a absolvi regimul de orice responsabilitate în programul de reeducare, reeducatorii au fost descrişi drept agenţi ai lui Horia Sima, fostul lider legionar. Scenariul a presupus ca toţi torţionarii care nu avuseseră vreo legătură cu Garda de Fier să fie judecaţi separat (adică Titus Leonida, Fuchs, Steiner, Bogdănescu, Dan Diaca şi Cori Gherman). Astfel, numai foştii legionari Ţurcanu, Popa Alexandru (Ţanu), Nuţi Pătrăşcanu, Livinski şi alţi 18 au fost judecaţi împreună.

La procesul secret al lui Ţurcanu şi al asociaţilor săi, deschis la 20 septembrie 1954, s-a pretins că Horia Sima, din Spania, unde era în exil, i-a dat ordine lui Ţurcanu, în 1949, să pună în practică un program de tortură la Piteşti, cu scopul de a compromite regimul comunist[22]. Actul de acuzare susţinea că 22 de deţinuţi, conduşi de Ţurcanu, erau trimişi în judecată „pentru uciderea a peste 30 de deţinuţi, precum şi torturarea şi abuzurile comise asupra a peste 780 de deţinuţi, dintre care 100 au rămas cu răni grave. Unii dintre ei se sinuciseseră pentru a evita tortura, în timp ce alţii înnebuniseră din cauza presiunilor psihice şi fizice la care fuseseră supuşi"[23]. Nu s-a spus nimic despre amestecul sovieticilor şi al lui Nicolski, dar a fost recunoscută implicarea în acţiunile grupului lui Ţurcanu a unor membri din conducerea puşcăriilor. Potrivit actului de acuzare: „La închisoarea Suceava legionarul Eugen Ţurcanu a colaborat la reeducarea deţinuţilor cu directorul Tiron şi cu sublocotenentul Marici, iar ulterior a aranjat cu acesta din urmă transferul său la închisoarea din Bucureşti, pentru a organiza aşa-numita reeducare şi acolo. Şi inspectorul general al închisorilor Farcaş, şi consilierul său politic Stanga ştiau de acest transfer". În cazul închisorii Piteşti, actul de trimitere în judecată îi acuza de susţinerea lui Ţurcanu pe directorul Alexandru Dumitrescu, consilierul politic Marina, inspectorul general Iosif Nemeş şi locotenenţii Mihai Mircea şi Nicolae[24].

Cel mai important personaj din Ministerul de Interne care a fost implicat în experiment, potrivit declaraţiilor unor acuzaţi în timpul anchetei, a fost Marin Jianu, ministrul adjunct de Interne. Gheorghe Popescu a susţinut că acesta le spusese oficialilor închisorii de la Piteşti „să folosească bătăile în scop de intimidare..., iar apoi a ales cinci dintre noi şi ne-a spus că vom primi mâncare în plus dacă vom bate şi noi"[25]. Ţapi ispăşitori au fost însă nişte „peşti mai mici" din Ministerul de Interne. Colonelul Tudor Sepeanu de la Direcţia Penitenciare din Ministerul de Interne, Alexandru Dumitrescu, directorul închisorii Piteşti, şi trei ofiţeri care lucraseră la Gherla, Gheorghe Sucigan, Constantin Avadanei şi Viorel Bărbosu, au fost judecaţi, în aprilie 1957, pentru „încurajarea actelor criminale de teroare" care au avut loc, ceea ce desemna, mascat, contribuţia lor la programul de reeducare de la Piteşti şi Gherla. Au fost condamnaţi la pedepse cu închisoarea de la cinci la opt ani, calculate din momentul arestării lor pentru anchetă, în primăvara anului 1953[26].

La procesul prezidat de colonelul Alexandru Petrescu – acelaşi din procesul lui Iuliu Maniu, în 1947 – nu s-a făcut nici o distincţie între cele două categorii de acuzaţi: cei care nu fuseseră supuşi programului (Ţurcanu, Popa, Nuţi Pătrăşcanu şi Livinski) şi cei care deveniseră torţionari pentru că trecuseră prin program (Gheorghe Popescu, Cornel Pop, Dan Dumitrescu şi Octavian Voinea). La 10 noiembrie 1954, Tribunalul Militar Bucureşti i-a găsit vinovaţi pe cei acuzaţi şi i-a condamnat pe toţi la moarte. Cei 22 erau Eugen Ţurcanu, Alexandru Popa (Ţanu), Nuţi Pătrăşcanu, Mihai Livinski, Gheorghe Popescu, Cornel Pop, Dan Dumitrescu, Octavian Voinea, Vasile Puşcaşu, Vasile Păvăloaie, Ion Stoian, Grigore Romanescu, Aristotel Popescu, Maximilian Sobolevschi, Constantin Juberian, Cornel Popovici, Ion Voiu, Ion Cerbeu, Cristian Paul Şerbănescu, Constantin Ionescu, Octavian Zbranca şi Nicolae Colibaş. Cel mai tânăr avea 25 de ani, iar cel mai în vârstă 34 (Ţurcanu avea 29 de ani). Şase dintre condamnaţi, Alexandru Popa, Nuţi Pătrăşcanu, Dan Dumitrescu, Octavian Voinea, Vasile Puşcaşu şi Aristotel Popescu, au scăpat de execuţie, pentru că urmau să fie judecaţi şi pentru alte acuzaţii legate de programul de reeducare. Ei au beneficiat în 1955 de o amnistie, prin care condamnările la moarte au fost comutate în muncă silnică pe viaţă. Ţurcanu şi ceilalţi 15 au fost executaţi prin împuşcare, la 17 decembrie 1954, la Jilava[27].

Nimic nu ilustrează mai pregnant natura coercitivă a politicilor centralizatoare urmate de regimul comunist decât folosirea muncii silnice. Aşa cum Ministerul Securităţii Statului din Uniunea Sovietică era, la moartea lui Stalin în 1953, cel de-al doilea utilizator de forţă de muncă din Uniunea Sovietică, şi în România, Ministerul de Interne a fost efectiv însărcinat să gestioneze o parte a economiei naţionale. Ascunsă în spatele eufemismului „serviciu de muncă temporară", munca silnică a fost folosită ca metodă de pedepsire a mii de oameni acuzaţi de „sabotaj economic" şi „absenteism". În această categorie intrau zecile de mii de ţărani care se opuseseră colectivizării forţate a agriculturii. Lista celor pasibili de a fi internaţi în lagăre era extrem de diversificată: cei care răspândeau „zvonuri alarmiste, tendenţioase şi ostile"; care defăimau Partidul Muncitoresc Român, conducătorii săi, guvernul sovietic şi conducătorii acestuia, celelalte democraţii populare; cetăţenii români care merseseră pe la ambasade „imperialiste" sau care avuseseră contacte cu diplomaţi ori cu familii din astfel de ambasade; cei care chemau la rezistenţă împotriva măsurilor guvernamentale; „elementele cu un bine cunoscut trecut reacţionar", membrii activi ai fostelor partide democratice de opoziţie sau ai Gărzii de Fier; membrii fostului SSI, ai Siguranţei şi ai fostei poliţii; cei

condamnaţi pentru tentativa de trecere clandestină a frontierei, după 1945; sabotorii şi speculanţii condamnaţi, taţii şi fiii adulţi ai celor care părăsiseră ţara după 1945 şi ai legionarilor care plecaseră înainte de 1944.

Munca silnică a fost introdusă oficial în Codul Muncii din 8 iunie 1950, deşi era folosită de peste un an la construcţia Canalului Dunăre – Marea Neagră. Chiar lagărele de muncă, cunoscute iniţial ca „unităţi de muncă", au fost legalizate retrospectiv în acelaşi fel la 13 ianuarie 1950, printr-un decret al Marii Adunări Naţionale, ele fiind în fapt înfiinţate în mai 1949 ca parte din proiectul Canalului. Decretul stipula înfiinţarea unităţilor de „reeducare prin muncă a elementelor ostile faţă de RPR"[28]. Conducerea lagărelor era pusă sub autoritatea Consiliului de Miniştri; apoi, printr-un decret din 10 martie 1950, autoritatea a fost transferată Ministerului de Interne. Persoanele pasibile de a fi internate în lagăre erau definite într-un ordin al lui Gheorghe Pintilie, şeful Securităţii, emis la 3 aprilie 1950[29].

La 22 august 1952, Consiliul de Miniştri a adoptat rezoluţia 1554, prin care lagărele erau botezate „colonii de muncă". Documentul a fost semnat de Dej, în calitate de preşedinte al consiliului. Faţă de ordinul din aprilie 1950, au fost adăugate zece noi categorii de persoane pasibile de internare în lagăre. De asemenea, rezoluţia introducea pedeapsa domiciliului forţat, sau exilul intern, pentru cei care nu fuseseră „reeducaţi" în închisoare ori în lagărele de muncă şi care erau consideraţi totuşi o ameninţare pentru securitatea statului. Erau incluşi aici foşti moşieri, bancheri şi comercianţi angrosişti, rudele apropiate de sex feminin ale celor care părăsiseră ţara înainte de 1944 (legionarii) şi ale celor care plecaseră după 1945 şi acţionau în exil împotriva regimului. Erau excluşi de la aceste prevederi – dacă nu erau rude ale legionarilor – artiştii, sculptorii, compozitorii şi academicienii „care lucrează cinstit şi sunt utili societăţii"[30].

Identificarea celor care urmau să fie trimişi în lagăre de muncă – şi, ulterior, în exil intern – a fost pusă în sarcina unei comisii a Ministerului de Interne, înfiinţată la 25 august 1952 de către Drăghici şi condusă de adjunctul său, Gheorghe Pintilie, care era şi şeful Securităţii[31]. Numărul deţinuţilor era sporit de victimele deportărilor în masă din principalele oraşe ale ţării, deportări efectuate de Miliţie. Acestea începuseră în 1952, în scopul de a le face loc muncitorilor recrutaţi pentru a asigura mâna de lucru în noile fabrici din mediul urban, create în cadrul procesului de industrializare. În conformitate cu un decret din 16 februarie 1952, câteva categorii de persoane urmau să fie alungate din Bucureşti. Familiile criminalilor de război, ale persoanelor întemniţate, ale celor care părăsiseră ţara, ale ofiţerilor excluşi din armată, ale foştilor judecători, ale avocaţilor, ale industriaşilor şi ale celor care deţinuseră mai mult de 10 ha de pământ urmau să fie deportate, după o notificare trimisă cu 12-24 de ore înainte, având permisiunea să ia doar 50 kg de bagaj. În realitate, mulţi au fost duşi în lagăre de muncă.

Cea mai mare concentrare de lagăre de muncă – 14 în total – era destinată să realizeze proiectul Canalului Dunăre – Marea Neagră. Au fost adunaţi acolo deţinuţi proveniţi din toate sectoarele societăţii: membri ai diverselor categorii profesionale munceau cot la cot cu ţărani deposedaţi de pământ, preoţi uniţi şi ortodocşi cu lideri sionişti, iugoslavi din Banat cu saşi din Transilvania, toţi victime ale negării complete a drepturilor omului, care a însoţit programul regimului comunist din România, de revoluţie politică şi economică. Construcţia Canalului a fost declanşată din iniţiativa CAER şi aprobată de Biroul Politic al partidului la 25 mai 1949. Scopul său oficial, potrivit decretului nr. 75 din 23 martie 1950 al Marii Adunări Naţionale, era de a se realiza cea mai ieftină

şi mai directă cale de transport pe apă până la Marea Neagră, prin construirea unui canal care să scurteze drumul Dunării până la mare cu 260 km. De asemenea, construcţia canalului urma să contribuie la industrializarea colţului sud-estic al ţării, să îmbunătăţească irigarea provinciei Dobrogea, sporind în felul acesta suprafaţa de teren arabil, şi să ofere celor implicaţi în realizarea proiectului familiarizarea cu noi tehnici inginereşti[32].

Probabil că proiectul Canalului a avut însă un scop economic mai larg şi o semnificaţie militară. În privinţa primului, el ar fi funcţionat ca o componentă a unui proiect sovietic mai larg de creare a unui „Ruhr răsăritean" spre care minereul de fier sovietic urma să fie transportat printr-un canal dublu : Marea Neagră – Dunăre şi Dunăre – Oder – Rin ; semnificaţia militară consta în posibilitatea oferită lui Stalin de a trimite mai multe vase sovietice de tonaj redus pe Dunăre, în cazul deteriorării relaţiilor cu Iugoslavia. Argumente în favoarea ambelor scenarii există în decizia sovieticilor de a sprijini financiar proiectul, ceea ce nu avea să se întâmple cu alte planuri economice româneşti.

Lucrul la Canal a început la sfârşitul verii anului 1949, pe baza unor planuri de construcţie concepute în luna mai de o comisie specială româno-sovietică. Planurile au fost aprobate de Consiliul de Miniştri la 22 iunie, prin rezoluţia 613, iar pentru conducerea proiectului a fost înfiinţată Direcţia Generală a Lucrărilor Canalului Dunăre – Marea Neagră. În septembrie, Gheorghe Hossu a fost numit director, iar Mayer Grunberg – prim-director adjunct şi inginer-şef[33]. Înainte de a începe săpăturile propriu-zise, a fost nevoie de serioase eforturi preliminare, presupunând construirea barăcilor din lemn, pentru cazarea muncitorilor, şi a cantinelor ; construirea drumurilor de acces la şantiere ; modificarea traseelor căilor ferate ; instalarea centralelor electrice ; şi, de o importanţă specială, măsurile de eliminare a ţânţarilor care infestau zona. Asistenţa medicală urma să fie oferită de un doctor, un infirmier şi două surori medicale la fiecare 1.500 de muncitori.

Forţa de muncă urma să provină din trei surse : muncă voluntară plătită, muncă silnică şi militari în termen. La 29 iunie 1949, Direcţia Canalului (DGC) a solicitat tuturor ministerelor să ordone fiecărei întreprinderi aflate sub autoritatea lor să recruteze forţă de muncă pentru canal. Era nevoie urgentă de topografi, ingineri mecanici şi constructori şi tehnicieni. Era necesar şi personal administrativ – directori şi contabili, precum şi personal auxiliar – de exemplu, dactilografi. Dintre muncitorii calificaţi erau necesari sudori, fierari, tâmplari, lăcătuşi, instalatori, mecanici auto şi zidari. S-au înfiinţat birouri de recrutare la Bucureşti şi în principalele oraşe ale ţării. S-a raportat că până în septembrie 1949 fuseseră recrutate 8.960 de persoane[34].

Şi proiectarea, şi executarea Canalului erau controlate de consilieri sovietici. Tonul supus al unor cereri trimise de Gheorghe Hossu, directorul general al canalului, lui Şaposnikov, şeful comisiei sovietice de proiectare a Canalului, arată că relaţiile dintre cele două părţi erau departe de a fi paşnice – iar dacă judecăm după stenograma discuţiei din mai 1952 dintre Hossu şi un specialist sovietic, Vorobiov, cu privire la plata primelor, acesta din urmă se considera mai degrabă stăpân decât partener[35].

A fost tipărit un ziar special, numit *Canalul Dunăre – Marea Neagră*, pentru a insufla entuziasm muncitorilor. La început era un săptămânal de opt pagini, dar ulterior a apărut de două sau trei ori pe săptămână. În primul număr, din 3 septembrie 1949, a fost reprodus un discurs al Anei Pauker, rostit în ajunul zilei de 23 august, sărbătoarea naţională, în care ea saluta planul de construire a Canalului, pe care „noi îl vom construi fără burghezie şi împotriva ei". Acest slogan a fost chiar atârnat de un catarg, în faţa

cantinei de la şantierul Cernavodă. Tonul ameninţător al Anei Pauker contrasta cu caracterul idilic, exaltat al restului articolelor din acel număr, dintre care unul consemna predarea către muncitorii de la şantierele Poarta Albă şi Canara a unei biblioteci şi a unui radio. Biblioteca, se spunea, număra aproape o mie de volume, „din care multe erau opere ale literaturii sovietice". Momentul a fost încununat de cântarea *Internaţionalei* şi proiectarea unui film sovietic.

Un alt articol stabilea sarcinile „agitatorului", care trebuia să citească cu voce tare ziarul de partid *Scânteia* seara, în dormitor, să conducă lucrătorii în grup, să asculte radioul, să conceapă sloganuri potrivite pentru a-i inspira pe muncitori, să încurajeze muncitorii din satele învecinate să-i ajute pe lucrătorii de la Canal şi, în fine, dar probabil nu ultima ca importanţă, să demaşte sabotorii. Acuzaţia de „sabotaj" împotriva unor nefericiţi ţapi ispăşitori a ajuns să fie folosită cu o frecvenţă crescândă, în încercarea de a acoperi planificarea defectuoasă, care devenea mult prea evidentă în cele mai multe zone.

Majoritatea angajaţilor sistemului de detenţie nu aveau multă ştiinţă de carte. Colaborarea cu unii deţinuţi era avantajoasă. Fără spioni, informatori şi oportunişti, lagărele de muncă ar fi devenit imposibil de condus. Teroarea făcea ca gloata deţinuţilor să fie supusă; micile avantaje – sau teama de a le pierde – îi îmboldeau pe temniceri.

Dosarele Canalului sunt revelatoare: insuficienţa spaţiilor de cazare de pe şantiere făcea ca mulţi muncitori să fie obligaţi să doarmă fie în, fie sub căruţe; drumurile neasfaltate produceau mari probleme anvelopelor de camioane, care se spărgeau tot timpul, lipsind şi materialele pentru vulcanizare; asistenţa medicală se realiza prin casele ţăranilor, neexistând nici un fel de spitale. Hrănirea masei imense de muncitori voluntari nu numai că se lovea de probleme logistice, dar secătuia resursele Dobrogei. Într-un raport al Ministerului Industriei, datat 26 septembrie 1949, se exprima nemulţumirea că erau sacrificate zilnic între 600 şi 800 de oi, pentru a putea fi hrăniţi muncitorii de la Canal. Acele oi erau renumite pentru lâna lor, iar Ministerul recomanda ca în locul lor să fie sacrificate oi din alte regiuni ale ţării, care aveau lână de calitate inferioară[36].

În prezent se pot furniza date mai exacte cu privire la numărul de deţinuţi politici exploataţi în cadrul acestui proiect, deoarece s-a permis cercetarea a circa 2.400 de dosare aferente schemei respective, aflate la Arhivele Statului din Constanţa[37]. Aceşti deţinuţi erau denumiţi eufemistic „forţe MAI" (forţă de muncă din Ministerul Afacerilor Interne) şi erau ţinuţi în 14 lagăre. Până în primăvara anului 1952, numărul lor ajunsese la 19.000. Suplimentar, erau folosiţi 20.000 de muncitori civili voluntari, precum şi 18.000 de militari în termen[38]. O dată ajunşi la canal, deţinuţii politici erau supuşi procesului de „reeducare prin muncă". Metodele folosite au fost descrise într-un raport intern al Procuraturii Militare, redactat pentru Ministerul de Interne la 27 februarie 1954:

> Mulţi deţinuţi au fost bătuţi cu bare de fier, lopeţi, hârleţe şi bice. Mulţi au murit ca urmare a loviturilor primite, iar alţii au rămas infirmi pentru restul vieţii. Câţiva deţinuţi au fost împuşcaţi, altora li s-a refuzat tratamentul medical când au fost bolnavi şi au fost siliţi să muncească în pofida sfatului medicului şi, ca urmare, au murit. Deţinuţii erau ţinuţi dezbrăcaţi sau îmbrăcaţi sumar în carcere, în toiul iernii. Deţinuţii erau pedepsiţi fiind puşi să stea până la prânz în apă îngheţată. Vara, deţinuţii erau legaţi de mâini şi lăsaţi în pielea goală, ca să-i ciupească ţânţarii[39].

Ofiţerii din lagăre menţionaţi cel mai frecvent de către deţinuţi ca fiind autorii unor astfel de abuzuri au fost Ioan Pavel, comandantul lagărului Salcia, şi colegii săi ofiţeri Ion Popa, Petre Manciulea şi Tudor Ilinca, precum şi Liviu Borcea de la lagărul Capul Midia. La ordinele lui Drăghici, decesele deţinuţilor erau ascunse, nefiind trecute în registrele locale. De aceea, este imposibil de calculat cu precizie câţi deţinuţi au murit în lagăre. O investigaţie a Securităţii din 1967 în privinţa morţilor din lagărele de muncă dezvăluia că „nu s-au întocmit nici un fel de acte pentru 1.304 deţinuţi care au murit în lagăre, şi decesele nu au fost notate în registrele consiliilor locale"[40].

Literatura memorialistică a lagărelor de muncă oferă multe detalii despre condiţiile în care au trăit deţinuţii politici. Elocvente în acest sens sunt părerile lui Gheorghe Cristescu, însuşi secretarul general al Partidului Comunist din România în perioada 1921-1924, care a stat de mai multe ori în închisoare în perioada interbelică, în calitate de membru al unei organizaţii ilegale. În 1949 a fost arestat din nou, pentru „deviaţionism de dreapta". Întrebat de un alt deţinut din colonia de la Capul Midia (unul dintre cele 14 lagăre de muncă implicate în lucrările de la Canalul Dunăre – Marea Neagră) dacă poate compara regimul de detenţie din timpul regelui Carol al II-lea cu cel din timpul comuniştilor, Cristescu a răspuns că tratamentul la care a fost supus de către Siguranţa „burgheză" şi în închisorile din acea vreme era „lux" în comparaţie cu cel aplicat de tovarăşii săi[41].

Deţinutul amintit mai sus era Şerban Papacostea. În primăvara anului 1950, în campania de rupere a relaţiilor cu Occidentul, regimul a început să-i înhaţe pe românii care frecventau institutele şi bibliotecile occidentale. Mulţi studenţi au fost arestaţi, printre ei aflându-se şi Papacostea, reţinut pentru că frecventa biblioteca franceză din Bucureşti. După ce a fost dus la sediul Securităţii de pe strada Rahova, a fost mutat la închisoarea Jilava, apoi la centrul de selecţie din Ghencea, la periferia Bucureştiului, de unde a fost transportat cu trenul la lagărul de muncă de la Capul Midia. La sosire, deţinuţii au fost aliniaţi înaintea comandantului lagărului, care le-a strigat numele şi le-a atribuit sarcinile. Papacostea a remarcat că exista câte un dosar pentru fiecare deţinut şi că o dungă diagonală colorată indica regimul ce trebuia aplicat fiecăruia. Deşi suferea de incapacitate musculară, lui Papacostea i s-a dat sarcina să sape 4 m^3 de pământ pe zi şi să-l care cu roaba până la o movilă din apropiere. Nefiind în stare să-şi îndeplinească norma, se aştepta la pedepse severe, dar în realitate a fost acoperit de unul dintre gardieni, locotenentul Filip, care îi ajuta adesea pe deţinuţi[42]. Alţi deţinuţi au fost mai puţin norocoşi; mulţi au ajuns la epuizare, în încercarea de a îndeplini norma zilnică de săpat, şi au murit de tuberculoză sau de inimă. Potrivit datelor Securităţii, numai în ianuarie 1953, la canal au murit 133 de deţinuţi[43].

La colonia penitenciară Capul Midia, în care Papacostea estima că se aflau circa 4.000 de deţinuţi – 20 de barăci, fiecare adăpostind circa 200 de oameni –, nu exista decât o mică baracă denumită „centru medical". Nu existau medicamente, iar singurii medici disponibili erau cei din rândul deţinuţilor. Perioadele de detenţie pentru cei închişi variau de la şase luni la doi ani. Prizonierii nu primeau haine noi şi, cum nu li se permitea să primească pachete cu mâncare sau haine de acasă, purtau hainele cu care fuseseră arestaţi, care în scurt timp ajungeau roase şi zdrenţe. Erau treziţi la 5 dimineaţa, se spălau de mântuială la cişmea şi primeau o cană cu ceai de cicoare şi o bucată de pâine sau mămăligă, după care erau adunaţi pentru apelul dinainte de plecarea la şantier. Numărarea câtorva mii de deţinuţi dura mai bine de o oră. Prizonierilor li se ordona să

mărşăluiască spre şi dinspre şantier cântând câte un cântec comunist, ca să nu arate abătuţi. Pauza de prânz era la ora 13.00, pe şantier. Masa consta dintr-o cană cu apă şi terci de fasole. Apoi munca se relua, până la căderea serii. După întoarcerea în colonia penitenciară, erau din nou număraţi, şi numai după încheierea apelului li se permitea să se spele şi să-şi ia cina, care consta de obicei într-o ciorbă de cartofi.

Condiţiile de muncă i-au determinat chiar şi pe militari să protesteze. Moralul lor scăzut a constituit subiectul unui raport al Securităţii din 1 octombrie 1949. Se plângeau că nu li se dădeau lenjerie intimă, bocanci sau pantaloni, ceea ce a dus la răspândirea lozincii „Armata democrată, desculţă şi dezbrăcată". Starea deplorabilă în care se găseau era accentuată şi de mâncarea insuficientă, spaţiul redus al cantinelor, cazărmile neterminate, lipsa spălătoarelor şi a săpunului. De aceea, se spălau în Dunăre[44]. Un raport din ziua următoare înregistra nemulţumirea muncitorilor pentru faptul că nu-şi primiseră salariile. Alte rapoarte semnalau plângerile soldaţilor cu privire la ofiţerii lor, care îi loveau atunci când criticau condiţiile de muncă.

Adevăratele motive pentru abandonarea proiectului de construire a Canalului nu au fost făcute niciodată publice, însă documentele din arhivele din Constanţa dezvăluie faptul că un motiv capital a fost proiectarea deficitară. Lucrul a început cu mult înainte ca planurile să fie finalizate, iar când ele au fost primite, în cele din urmă, s-a descoperit că estimările iniţiale cu privire la mărimea şi costurile construcţiei fuseseră la jumătate din cele reale. Studiile geologice realizate de specialişti sovietici au fost necorespunzătoare, iar utilajele importate din Uniunea Sovietică fie erau în stare proastă, fie nu funcţionau deloc, deoarece cele mai multe proveneau de pe şantierele de construcţii de la Canalul Volga – Don şi de la cel care leagă Marea Albă de Marea Caspică. Trebuind să facă faţă unor pierderi imense şi ratând o uriaşă victorie propagandistică, Dej a căutat ţapi ispăşitori, iar Securităţii i s-a ordonat să organizeze procese publice ale muncitorilor acuzaţi de sabotaj.

În vara anului 1952, colonelul Mişu Dulgheru, şeful Direcţiei de Cercetări Penale a Securităţii, a fost convocat la o şedinţă la Ministerul de Interne. Principalele persoane prezente au fost ministrul Alexandru Drăghici, Iosif Chişinevski, membru în Biroul Politic, generalii de securitate Gheorghe Pintilie, Alexandru Nicolski şi Vladimir Mazuru, oficialul sovietic Agop Garabedian şi consilierii pentru securitate sovietici Aleksandr Saharovski, Tiganov şi Maximov. Chişinevski i-a ordonat lui Dulgheru să organizeze un proces public al sabotorilor de la Canal şi i-a spus că „tovarăşul Gheorghiu-Dej doreşte ca acest proces să se încheie în cel mai scurt timp"[45].

Primul dintre procesele puse la cale a început la 29 august 1952 la clubul muncitoresc de la Poarta Albă, la circa 20 km vest de Constanţa. Opt ingineri şi doi mecanici au fost acuzaţi de acţiuni premeditate de sabotare a construcţiei Canalului. Una dintre acuzaţii era aceea că neglijaseră întreţinerea utilajelor, inclusiv a locomotivelor, care, în consecinţă, se defectaseră. Acuzaţii, după multe ore de anchetă, şi-au recunoscut „crimele". Acuzarea a adus 31 de martori, iar apărarea nici unul. La 1 septembrie, procurorul militar, maiorul Ovidiu Teodorescu, a citit actul de acuzare. Lucrările procesului, a susţinut el, „au îndepărtat masca de pe faţa hidoasă a criminalilor aflaţi pe banca acuzaţilor; o mână de indivizi buni de nimic, scursura societăţii, ajutaţi de englezi şi americani, acei cavaleri ai crimei şi armelor, acei propagatori ai morţii şi distrugerii, şi-au arătat aici adevărata lor faţă"[46].

După ce acuzaţii şi-au exprimat în faţa instanţei regretul pentru „crimele" lor, sentinţa a fost pronunţată imediat: cinci au fost condamnaţi la moarte, iar ceilalţi cinci la muncă silnică pe diverse perioade, de la 20 de ani la închisoare pe viaţă. Ziarul partidului a relatat faptul că „oamenii muncii au salutat prin aplauze furtunoase sentinţa dreaptă". S-a făcut apel, iar două dintre pedepsele la moarte au fost comutate în muncă silnică pe viaţă; celelalte trei au fost menţinute. La 14 octombrie 1952, Nicolae Vasilescu, Aurel Rozei-Rozenberg şi Dumitru Nichita au fost ucişi de plutonul de execuţie, pe undeva prin Dobrogea.

Într-o mişcare aparent legată de decizia Biroului Politic din 14 martie 1954 de a-i judeca pe Lucreţiu Pătrăşcanu şi acoliţii săi, Consiliul de Miniştri a ordonat verificarea tuturor celor internaţi în lagărele de muncă[47]. Toţi foştii legionari, membrii de frunte ai partidelor de opoziţie şi ofiţerii SSI-ului şi Siguranţei dinainte de preluarea puterii de către comunişti urmau să fie interogaţi, probabil într-o încercare de a obţine noi dovezi împotriva grupului Pătrăşcanu. Prin aceeaşi rezoluţie a Consiliului de Miniştri, s-a ordonat eliberarea majorităţii celorlalţi deţinuţi, adică a acelora care se înscriau în categoriile stipulate în rezoluţia 1554 din august 1952.

Folosirea militarilor în termen la construirea Canalului constituia o altă dimensiune a muncii silnice. În realitate, soldatul român a fost folosit ca salahor în marile proiecte de construcţii în toată perioada comunistă, iar condiţiile de muncă erau adeseori doar puţin mai bune în cazul acestuia decât cele în care lucrau deţinuţii politici. În anumite situaţii, pe şantierele cu un grad ridicat de periculozitate existau riscuri majore pentru sănătate, de exemplu la minele de uraniu din Munţii Apuseni. La mina de la Băiţa-Plai, la circa 20 km est de oraşul Ştei, câteva mii de soldaţi – o sursă aminteşte cifra de 10.000 – lucrau sub comanda ofiţerilor sovietici la extragerea minereului de uraniu. Minereul era apoi spart, iar bucăţile erau puse în butoaie de 50 kg, care erau trimise la Harkov, în URSS. Ofiţerii sovietici şi familiile lor locuiau în blocuri construite special, în timp ce soldaţii erau încartiruiţi în barăci din lemn. Multora dintre soldaţii care lucrau în subteran sau în minele de la suprafaţă a început să le cadă părul, din cauza nivelului înalt de radioactivitate, şi se pare că în 1956 mina a fost închisă, iar ruşii s-au retras de pe şantier[48].

În conformitate cu o rezoluţie a Consiliului de Miniştri din februarie 1958, condiţiile în care se folosea munca silnică în chip de pedeapsă au fost extinse şi asupra celor care „pun în pericol ordinea publică, chiar dacă nu comit vreo infracţiune". Oamenii au fost trimişi la muncă silnică până în 1963; documentele Securităţii arată că după 1950 au primit această pedeapsă 25.735 de persoane[49]. Cifra se referă doar la cei consideraţi „deţinuţi politici", deoarece infractorii de drept comun trimişi în lagărele de muncă erau înregistraţi separat în documentele Miliţiei. Chiar şi aşa, cifra trebuie privită cu precauţie, deoarece ancheta partidului din 1968 a arătat că zeci de mii de persoane au fost trimise în lagărele de muncă fără judecată şi fără să se facă vreo înregistrare a detenţiei lor.

Iată ce a avut de spus despre acest subiect, la 16 martie 1968, Ilie Bădică, fost director adjunct al Direcţiei lagărelor de muncă din cadrul Securităţii:

> Autorităţile lagărului nu aveau cum să ştie ce făcuse fiecare deţinut, deoarece ei nu aveau mandate de arestare. [...] Foarte mulţi dintre deţinuţi nu cunoşteau motivul arestării lor, iar unii erau eliberaţi după un an sau doi fără să fi aflat pentru ce

fuseseră arestaţi. [...] La Canal erau multe persoane reţinute la ordinele Ministerului de Interne, încălcându-se Constituţia şi legea[50].

În realitate, arestările se făceau după alte criterii, aşa cum a recunoscut Bădică:

Aceşti deţinuţi fuseseră arestaţi pentru a se completa numărul de muncitori necesar construcţiei Canalului Dunăre - Marea Neagră. Dacă era nevoie de 5.000 de oameni la Canal, tovarăşul Hossu, directorul general de acolo, îi telefona tovarăşului Teohari [Georgescu], şi apoi intra în acţiune mecanismul colonelului Dulgheru, de la Direcţia de cercetări penale [a Securităţii], care stabilea câţi oameni trebuia să fie adunaţi din fiecare judeţ.

Această practică a Securităţii de a aresta oameni după bunul-plac al Ministerului de Interne a fost confirmată de Pavel Ştefan, el însuşi ministru de Interne din 1952 până în 1957[51], într-o declaraţie dată tot în martie 1968:

Era un avocat numit Calotă care ne-a ajutat foarte mult în 1945. A fost arestat pentru că era membru al Partidului Naţional Ţărănesc şi i s-a luat casa. L-am întrebat de ce fusese arestat, poate că spusese ceva. El mi-a răspuns că nu. Atunci l-am sunat pe Pintilie şi l-am întrebat pe el, pentru că îl ştia bine pe Calotă. Pintilie a răspuns: „Câţi n-or fi cei pe care i-am arestat numai pentru că am avut nevoie de casele lor!"[52].

Acţiunile lui Pintilie erau tipice pentru încălcarea de către regim a drepturilor omului. Aceasta a stârnit în 1949 proteste viguroase din partea guvernelor occidentale şi a Naţiunilor Unite. La 3 noiembrie 1950, Adunarea Generală a ONU a adoptat o rezoluţie prin care România, Ungaria şi Bulgaria erau condamnate pentru desconsiderarea de către guvernele lor a drepturilor şi libertăţilor persoanelor aflate sub jurisdicţia lor. Efectul a fost nul. Totuşi, în 1954, Uniunea Sovietică a încercat să obţină acceptarea de către comunitatea internaţională a sateliţilor săi est-europeni, propunând primirea lor în Organizaţia Naţiunilor Unite. La 25 septembrie 1954, guvernul român a înaintat Adunării Generale o cerere pentru obţinerea statutului de membru ONU. Dej, conştient de nemulţumirea pe care o manifestau Statele Unite şi Anglia faţă de situaţia drepturilor omului din România, în vara anului următor a dat ordin să fie eliberaţi mii de deţinuţi politici, inclusiv mulţi dintre foştii miniştri închişi fără judecată la Sighet. În acelaşi timp, pentru a arăta că nu-i întorcea spatele subalternului său credincios, la 20 august 1955, Dej l-a promovat pe Drăghici la gradul de general-colonel. Exact după o lună, toţi cei care primiseră sentinţe de până la zece ani închisoare au fost graţiaţi. Graţierea nu-i includea pe cei care fuseseră miniştri în guvernele „fasciste" din perioada 6 septembrie 1940 - 23 august 1944.

Prin acordul global din 14 decembrie 1955, România, Ungaria şi Bulgaria au fost printre cele 16 state admise în Organizaţia Naţiunilor Unite. Italia, Spania şi Finlanda au fost cele mai semnificative admiteri pe care le-a obţinut în schimb Occidentul. Respectarea principiilor Cartei Naţiunilor Unite cerea statelor comuniste satelite să-i elibereze pe toţi deţinuţii politici, iar Dej a făcut concesii suplimentare în acest sens, emiţând o serie de graţieri pentru aşa-numiţii „sionişti", „titoişti", „sabotori" şi „deviaţionişti" în

1956-1957. Printre cei eliberaţi la 26 mai 1956 s-a aflat şi Elena Pătrăşcanu, soţia celei mai cunoscute victime a lui Dej.

Această ameliorare a imaginii regimului a dus, de asemenea, la arestarea câtorva dintre ofiţerii din lagăre. La 10 iunie 1955, un tribunal militar a condamnat 32 de persoane – 21 de ofiţeri din Ministerul de Interne şi 11 deţinuţi însărcinaţi cu supravegherea muncii – la diverse termene de detenţie, de la cinci ani la muncă silnică pe viaţă. Însă, la intervenţia lui Drăghici, în perioada august-noiembrie 1957 au fost emise decrete prin care erau graţiaţi peste 50 de torţionari condamnaţi, printre aceştia aflându-se şi comandanţii de lagăre. Ca o încununare a seriei de măsuri luate, Pintilie, adjunctul lui Drăghici, i-a trimis pe aceştia vreme de o lună de zile în casele de vacanţă ale Ministerului, după care le-a încredinţat alte însărcinări în cadrul aceluiaşi Minister. Un exemplu edificator pentru cinismul lui Drăghici a fost cazul lui Liviu Borcea, un comandant de lagăr de la Canalul Dunăre – Marea Neagră, arestat la 1 decembrie 1954 şi condamnat la 25 de ani de muncă silnică. Drăghici l-a eliberat după 18 luni şi i-a încredinţat postul de comandant adjunct al închisorii Cluj.

Documentele indică faptul că cei condamnaţi erau doar subordonaţi care îndepliniseră ordinele partidului şi ale Ministerului de Interne. Tratându-i în acest fel, Drăghici şi Pintilie le-au cumpărat tăcerea, însă nu pentru mult timp. Ancheta partidului din 1967 şi 1968 privind abuzurile împotriva foştilor activişti a dezvăluit responsabilitatea lor şi a dus, în 1968, la înlăturarea definitivă a lui Drăghici din toate posturile de răspundere.

Note

1. Dosarele Securităţii arată că în deceniul 1948-1958 au fost arestate mai mult de 70.000 de persoane (*Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, p. 45). Această cifră trebuie privită cu precauţie, deoarece, aşa cum a recunoscut Dej însuşi în 1961, numai dintre ţărani au fost arestaţi 80.000 în timpul procesului de colectivizare. Mai mult decât atât, numai în 1951, în coloniile de muncă de la Canalul Dunăre – Marea Neagră se aflau peste 20.000 de deţinuţi. Mulţi dintre aceştia nu fuseseră „arestaţi", ci doar „adunaţi", ei nefigurând în datele Securităţii. Alexandru Drăghici a fost transferat de la Ministerul de Interne la 20 septembrie 1952, pentru a conduce noul minister. Ministerul Securităţii Statului a fost reîncorporat în Ministerul de Interne la 7 septembrie 1953. Drăghici şi-a menţinut statutul de cel mai important membru de partid direct responsabil pentru securitatea statului, până ce a fost numit vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, la 20 august 1954. Şi-a reluat fostul post de ministru de Interne la 20 martie 1957. Între septembrie 1952 şi martie 1957, ministru de Interne a fost Pavel Ştefan.
2. În anii '80, manuscrisul a fost încredinţat de fiul lui Giurescu, Dinu, lui Paul Michelson, un profesor de istorie american, iar după ce lui Dinu i s-a permis să emigreze în Statele Unite în 1988, Michelson i-a trimis o fotocopie a manuscrisului, publicată în România în 1994: Constantin Giurescu, *Cinci ani şi două luni în penitenciarul de la Sighet*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1994. În acelaşi an a apărut şi o ediţie în limba engleză: *Five Years and Two Months in the Sighet Penitenciary*, East European Monographs, Boulder, Colorado.
3. Constantin Giurescu, *Five Years and Two Months in the Sighet Penitenciary*, ed.cit., pp. XIII-XIV.
4. Amănunte relatate de soacra mea, nora lui Dumitru Caracostea.
5. *Ibidem*, p. XV.
6. *Idem*, *Cinci ani şi două luni în penitenciarul de la Sighet*, ed.cit., p. II. Puşcăria a fost în cele din urmă închisă în 1974 („Memoria şi istoria", în *România liberă*, 22-23 mai 1993).
7. Comandanţii ei au fost locotenent-colonelul Mihai Dorobanţu (1950-1951), locotenentul Ludovic Czegledi (1952-1953), colonelul Ştefan Koller (1954-1958) şi colonelul Gheorghe Crăciun (1958-1964) (*Ministerul Justiţiei. Direcţia Generală a Penitenciarelor*, doc. nr. 35.372, datat 19 februarie 1992). Potrivit dosarului de partid, Crăciun s-a născut la 24 iulie 1913 în Transilvania, în comuna Mintiu Gherlii din judeţul Someş. A lucrat la întreţinerea căilor ferate şi a intrat în Partidul Comunist în 1945, când a fost recrutat în Ministerul de Interne. Până în primăvara anului 1948, ajunsese la gradul de inspector în cadrul Siguranţei de la Sibiu (*Cartea Albă a Securităţii*, vol. I, doc. 166, p. 336).
8. Comandanţii de la Galaţi au fost locotenentul-major Tiberiu Lazăr (1948-1951), locotenent-colonelul Nicolae Moromete (1952-1953), căpitanul Ioan Stănescu (1954-1956), colonelul Dumitru Vodă (1957-1959) şi colonelul Marian Petrescu (1960-1965); cei de la Făgăraş au fost maiorul Iosif Maraviov (1954) şi locotenent-colonelul Aron Trâmbiţaş (1955-1959).
9. Am descris regimul de detenţie de la Piteşti în lucrarea mea *Ceauşescu and the Securitate. Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, Hurst, Londra, 1995, pp. 29-42. M-am bazat pe cărţile lui D. Bacu, *The Anti-Humans*, TLC, Monticello, Illinois, 1977, şi Virgil Ierunca, *Piteşti*, Limite, Paris, 1981. Efectele extinderii programului de reeducare la închisoarea de la Gherla, din Transilvania, în toamna anului 1951, sunt descrise de Aristide Ionescu, care a fost deţinut acolo, în memoriile sale publicate recent, *Dacă vine ora H pe cine putem conta*, Piteşti, 1992, pp. 46-55.
10. Procesul-verbal al anchetării lui Ţurcanu şi extrase din documentele procesului intentat acestuia şi asociaţilor săi, care a început la 20 septembrie 1954, sunt reproduse în *Memorialul Ororii*.

Documente ale procesului reeducării din închisorile Piteşti, Gherla, Editura Vremea, Bucureşti, 1995. În pofida bogăţiei documentare, acestui volum îi lipsesc o introducere şi un aparat critic. Materialul reprezintă versiunea Securităţii despre experimentul reeducării, aşa încât nu este deloc surprinzător faptul că nu există nici o menţiune despre rolul lui Alexandru Nicolski. Volumul nu face referire nici la cărţile lui Bacu şi Ierunca.

11. A. Raţiu şi W. Virtue, *Stolen Church: Martyrdom in Communist Romania*, Our Sunday Visitor, Huntington, Indiana, 1978, p. 101.
12. Virgil Ierunca, *op.cit.*, p. 46.
13. C. Aioanei, C. Troncotă, „Arhipelagul Ororii (II)", in *Magazin istoric*, vol. 27, nr. 4, aprilie 1993, p. 11, nota 1.
14. La proces, acuzarea a identificat următoarele victime, menţionând că au fost şi alţii: Alexandru Bogdanovici, Corneliu Niţă, Eugen Gavrilescu, Gheorghe Şerban şi Gheorghe Vatajoiu (*Memorialul Ororii...*, ed.cit., p. 644).
15. A. Raţiu şi W. Virtue, *op.cit.*, p. 101.
16. *Ibidem*, p. 104.
17. *Ibidem*, p. 106.
18. Virgil Ierunca, *op.cit.*, pp. 70-71.
19. *Ibidem*, p. 59.
20. Aristide Ionescu, *op.cit.*, p. 46.
21. ASRI, dosar 40009, vol. 21, p. 111. Fragmentul relevant din procesul-verbal al interogatoriului lui Jianu este următorul:

    Întrebare: Cum şi în ce circumstanţe deţinuţii din închisori au făcut un număr de autodenunţuri?

    Răspuns: Ştiu de la colonelul Teodor Sepeanu, colonelul Dulgheru şi generalul Nicolski că în închisori, ca rezultat pozitiv al activităţii departamentului proaspăt înfiinţat de inspecţii, legionarii din detenţie au început să facă autodenunţuri din proprie iniţiativă, făcând noi dezvăluiri, care nu apăruseră în timpul anchetării lor dinaintea proceselor. L-am întrebat pe colonelul Sepeanu cum s-au realizat aceste rezultate. Mi-a răspuns că, folosindu-se „metodele de iluminare" utilizate de ofiţerii acestui departament şi informaţiile pe care ei le-au obţinut, au reuşit să-i convingă pe legionarii întemniţaţi să se autodenunţe. Nu mi s-a spus că s-ar fi folosit în acest sens şi alte metode sau presiuni fizice.

    (Declaraţia lui Marin Jianu, ASRI, *Dosarul de anchetă al lotului de la Interne*, Ministerul de Interne, dosar 40009, vol. 26, f. 141).
22. Virgil Ierunca, *op.cit.*, p. 80.
23. C. Aioanei, C. Troncotă, art.cit., p. 16.
24. *Ibidem*.
25. *Ibidem*.
26. *Memorialul Ororii...*, ed.cit., pp. 781-782.
27. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, doc. 219, pp. 487-488.
28. *Organizarea şi funcţionarea Organelor Ministerului de Interne de la înfiinţare până în prezent*, Ministerul de Interne, Bucureşti, 1978 (litografiat), p. 112. Articolul 1 din decretul din 13 ianuarie 1950 spunea: „Urmează să fie înfiinţate lagăre de muncă pentru reeducarea elementelor ostile faţă de Republica Populară Română şi pentru pregătirea şi integrarea acestor elemente în viaţa socială a unei democraţii populare în plină construcţie a socialismului". Persoanele pasibile de a fi trimise în lagăre erau definite în articolul 2, după cum urmează: „(a) cei care, prin acţiunile sau atitudinile lor, direct sau indirect, ameninţă sau încearcă să ameninţe democraţia populară, care împiedică sau încearcă să împiedice construirea socialismului în RPR, ca şi cei care defăimează statul şi organismele sale, [chiar] dacă aceste fapte nu constituie, sau nu pot constitui prin analogie, infracţiuni; şi

(b) cei condamnaţi pentru infracţiuni împotriva securităţii RPR care, la expirarea sentinţei lor, se dovedesc a nu fi fost reeducaţi".
Perioada reeducării era stabilită de la şase luni la doi ani, dar acelaşi articol 4 stipula posibilitatea prelungirii termenului până la cinci ani. Oricine părăsea lagărul fără autorizaţie scrisă era pasibil de întemniţare pentru o perioadă de la şase luni la cinci ani.

29. Erau incluşi „toţi cei care lansează sau răspândesc zvonuri alarmiste, tendenţioase sau ostile, sau ascultă sau răspândesc propaganda neruşinată a posturilor de radio imperialiste; toţi cei care defăimează Partidul Muncitoresc Român sau pe conducătorii săi, sau Uniunea Sovietică şi conducătorii ei; toţi acei cetăţeni români care au frecventat sau frecventează bibliotecile şi ambasadele puterilor capitaliste în România", şi cei care au instigat la rezistenţă faţă de colectivizare sau au desfăşurat prozelitism religios (vezi Cristian Troncotă, „Colonia de muncă", in *Arhivele Totalitarismului*, vol. 1, nr. 1, 1993, p. 170).
30. Rezoluţia 1554 din 22 august 1952 a Consiliului de Miniştri. Condiţiile în care urma să se desfăşoare exilul intern au fost revizuite în martie 1954, când a fost fixată perioada de detenţie între şase luni şi cinci ani. Anumite localităţi din Câmpia Bărăganului de la vest de Bucureşti au fost desemnate pentru deportare (Rezoluţia 337 din 11 martie 1954 a Consiliului de Miniştri). Satele sau comunele desemnate erau: Drepia, Pelican, Ezerul, Olaru, Măzăreni, Zagna, Rubla, Schei, Bumbăcari, Brateş, Salcîmi, Valea Viilor, Răchitoasa, Movila Goidoului, Lădeşti, Fundata, Viişoara, Dolga Nouă.
31. Ceilalţi şase membri erau generalul-maior Alexandru Nicolski, colonelul Aurel Corin, locotenent-colonelul Iosif Erdei şi maiorii Francisc Butica, Marin Vintilă şi Wilhelm Einhorn.
32. Doina Jela, *Cazul Nichita Dumitru. Încercare de reconstituire a unui proces comunist*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 28.
33. *Ibidem*, p. 26.
34. La 9 august 1949, DGC a trimis o cerere la Ministerul Comerţului şi Alimentaţiei pentru 28.500 kg de şuncă sărată pentru forţa de muncă. În acelaşi timp, s-a comandat un mare număr de basculante Ziss de la Comitetul de Stat al Planificării.
35. *Ibidem*, p. 31.
36. *Ibidem*, p. 38.
37. Acestea au fost studiate de către Doina Jela, iar rezultatele cercetării ei au fost publicate în studiul citat mai sus.
38. *Ibidem*, pp. 21, 148.
39. Cristian Troncotă, art.cit., p. 174.
40. *Ibidem*, p. 176. Nu toţi comandanţii de lagăr au închis ochii la excese. La 23 august 1950, un deţinut din lagărul Poarta Albă de la canal a fost împuşcat de un gardian în momentul când încerca să evadeze. Căpitanul Domşa, comandantul, fiul unui preot din Banat, a ordonat arestarea gardianului. Acesta din urmă a fost judecat şi condamnat la cinci ani de detenţie în acelaşi lagăr, fiind bătut cu regularitate de către deţinuţi (Comunicarea lui Alexandru Salca, AFDP, Braşov, 30 martie 1997).
41. Comunicare de la dr. Şerban Papacostea, 5 martie 1995.
42. Interviu cu dr. Şerban Papacostea, 24 aprilie 1996. Mâncarea la Capul Midia era, după părerea lui Papacostea, mai bună decât la Jilava, unde micul dejun consta într-o cană cu ceai de cicoare, prânzul era reprezentat de o bucată de pâine şi varză sau fasole, iar masa de seară era o ciorbă aproape transparentă. La sfârşitul lui iulie 1950, Papacostea şi alţi studenţi deţinuţi pentru aceeaşi acuzaţie au fost eliberaţi şi duşi cu trenul la Bucureşti.
43. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, anexă, doc. 22. Acest număr ne determină să punem sub semnul întrebării corectitudinea unui document al Ministerului de Interne, în care se afirma că numărul *total* de decese în *toate* lagărele de muncă între 1945 şi 1964 a fost de 656.
44. *Ibidem*, doc. 6, p. 13.

45. *Ibidem*, doc. 31, p. 96.
46. Doina Jela, *op.cit.*, p. 193.
47. H. Nestorescu-Bălceşti, „Structura conducerii superioare a Partidului Comunist Român", în *Arhivele Totalitarismului*, vol. 2, nr. 1-2, 1994, p. 363. Rezoluţia Consiliului a fost datată 11 martie.
48. Vezi interviul acordat de Constantin Andrieş, detaşat la mină în 1955, lui Vasile Iancu, sub titlul „Un fost ofiţer aduce mărturii revelatoare", în *România liberă*, 23 aprilie 1996, p. 4. Potrivit lui Andrieş, mai exista o mină de uraniu aflată sub comandă sovietică, la Ciudanoviţa, la 20 km nord de Oraviţa, în Banat.
49. Cristian Troncotă, art.cit., p. 172.
50. *Ibidem*.
51. Ştefan a fost numit ministru după ce responsabilitatea în problema securităţii a fost atribuită nou-creatului Minister al Securităţii Statului în septembrie 1952.
52. *Ibidem*, p. 173.

Capitolul 10

Rezistența armată

În timpul lui Dej, acțiunile împotriva regimului comunist au fost rare și nici una nu a amenințat să-l răstoarne ; din acest motiv însă, românii au fost acuzați pe nedrept de „slăbiciune" sau „timorare". Acuzațiile se bazau pe faptul că *părea* să lipsească orice urmă de opoziție față de regimul comunist din România, în comparație cu revoltele din Polonia și RDG, la începutul anilor '50, și cu cea din Ungaria, din 1956. Acceptarea generală a acestor acuzații reprezintă, indiscutabil, semnul succesului Securității în împiedicarea scurgerii de informații despre rezistența față de regim. Practic, în Occident nu s-a știut nimic despre lupta curajoasă din Munții Carpați a micilor grupuri de partizani conduse de Gheorghe Arsenescu, Toma Arnăuțoiu și Ion Gavrilă-Ogoranu.

Opoziția armată față de rolul comuniștilor în guvernare s-a arătat în iarna anului 1944, iar în vara anului 1945 a fost coordonată de generalul Aurel Aldea (ministru de Interne în primul guvern Sănătescu)[1]. Această așa-numită „Mișcare Națională de Rezistență" nu a reprezentat o amenințare prea mare pentru guvernul Groza, activitatea sa principală fiind distribuirea unor materiale rudimentare de propagandă anticomunistă. După arestarea lui Aldea, în mai 1946, această opoziție s-a fărâmițat, dar atacurile pe care le lansase în iarna anului 1944 împotriva maghiarilor, ca represalii pentru uciderea unor români de către polițiștii unguri în timpul dominației maghiare asupra nord-estului Transilvaniei, făcuseră să apară spectrul conflictului civil în Transilvania, în spatele frontului sovietic, și arătaseră că exista un nucleu potențial de rezistență armată față de regimul comunist.

Câțiva dintre susținătorii lui Aldea au scăpat de arestare luând drumul munților. Ei erau aproape întotdeauna în defensivă, apărându-se de încercările permanente ale forțelor de securitate de a-i captura. Într-o scrisoare, datată 1 mai 1949, de la J.E. Hartley, funcționar al Consulatului britanic din Cluj, către Legația britanică de la București, erau redate câteva povestiri auzite de el despre victoriile și înfrângerile partizanilor din Carpați. Deși considera că multe dintre ele sunt distorsionate și exagerate, era convins că partizanii formau acolo un grup bine definit. Conducătorul lor era generalul Dragalina. Erau toți români, un element pe care Hartley îl considera în favoarea lor în eventualitatea în care chestiunea Transilvaniei s-ar mai fi pus în discuție vreodată. Partizanii erau simpatizați de țărani și păreau să aibă suficiente arme ușoare și muniție pentru acțiunile lor defensive. Nu duceau nici lipsă de bani. El continua :

> Mi s-a spus, totuși, că hainele și medicamentele sunt puține, și acest lucru este probabil adevărat, deoarece, după exproprierea pământului, la 1 martie, numărul lor a crescut cu o mulțime de femei și copii. Mi s-a dat cifra de cel puțin 20.000 de

oameni care li s-au alăturat după expropriere. [...] Creşterea numărului de femei şi copii va crea probleme de supravieţuire în iarna următoare. [...] Mi s-a vorbit de mai multe ori despre camioane cu material militar care ajung la partizani, uneori fiind capturate, iar alteori prin dezertare, însă nu pot spune în ce măsură se întâmplă într-adevăr acest lucru[2].

Atât de numeroase erau poveştile de acest gen aflate în circulaţie, încât legaţia de la Bucureşti a afirmat că „este convinsă că există în munţi un număr tot mai mare de oameni aflaţi în ilegalitate şi într-o opoziţie armată faţă de autorităţile actuale din România". Legaţia avea grijă să nu acorde o importanţă prea mare rezistenţei: „Ne îndoim că ar fi corect să-i descriem pe aceşti disidenţi ca fiind altceva decât nişte proscrişi. Nu par să poată influenţa cursul evenimentelor în vreun mod previzibil"[3].

Mişcarea partizanilor era destul de importantă pentru ca CIA să încerce să o exploateze. La începutul anului 1949, Oficiul de Coordonare Politică (OPC) condus de Frank Wisner a început să recruteze români din lagărele de refugiaţi din sudul Germaniei, Austria şi Iugoslavia. Erau preferaţi tinerii care cunoşteau regiunile unde se raportase activitatea partizanilor. Gordon Mason, şeful bazei CIA de la Bucureşti în perioada 1949-1951, a dezvăluit faptul că aceşti agenţi erau instruiţi să contacteze grupurile de rezistenţă şi să le livreze arme uşoare, muniţii, emiţătoare radio şi medicamente. Agenţilor le-au fost stabilite trei obiective. În primul rând, să încurajeze partizanii să saboteze căile ferate şi fabricile; aceste acte reprezentau şi nişte dovezi ale existenţei şi activităţii lor. În al doilea rând, agenţii urmau să spioneze mişcările trupelor, în special pe cele care ar fi putut indica pregătirea unui atac asupra Iugoslaviei sau a Europei de Vest. În sfârşit, în cazul izbucnirii unui război, aveau misiunea să-i încurajeze pe partizani să hărţuiască trupele sovietice[4].

OPC-ul a înfiinţat şcoli de pregătire în Franţa, Italia şi Grecia. Recruţii erau instruiţi să sară cu paraşuta şi să utilizeze radio-emiţătoarele. Gratien Yatsevich, care conducea în acel moment operaţiunile secrete din zona Balcanilor, a dezvăluit faptul că, din punctul de vedere al resurselor alocate şi agenţilor recrutaţi, operaţiunile din România se aflau pe locul al doilea, după cele din Albania. Printre românii recrutaţi la începutul anului 1951 s-au aflat Constantin Săplăcan, Wilhelm Spindler, Gheorghe Bârsan, Matias Bohm şi Ilie Puiu. Din anchetarea lor de către Securitate, după ce au fost capturaţi, a reieşit că fuseseră recrutaţi în Italia de un fost pilot român şi prezentaţi unor agenţi americani ale căror nume de cod erau Charles şi Gunter. Fuseseră pregătiţi pentru codificarea mesajelor la o mănăstire franciscană din Roma, de unde au fost duşi mai întâi în Olanda şi apoi la Frankfurt, la o bază americană, unde s-au antrenat pentru sărituri cu paraşuta. După ce au încheiat acest stagiu, au fost duşi la Atena, de unde au plecat spre România. Au fost paraşutaţi pe Muntele Negoiu, în Făgăraş, în noaptea de 18-19 octombrie 1951, într-o zonă stabilită anterior. Au încercat să realizeze contactul radio, dar aparatele n-au funcţionat, iar după o lună au fost capturaţi. Bârsan s-a sinucis în momentul arestării, iar colegii săi au fost executaţi în 1952[5]. Guvernul român a înaintat americanilor o notă de protest, pe baza mărturisirii a doi dintre ei că au fost „trimişi să îndeplinească acte de terorism şi spionaj împotriva armatei române". Guvernul american a negat orice legătură cu Spindler şi Săplăcan, dar foşti ofiţeri CIA au recunoscut ulterior că grupul respectiv era format din agenţi americani[6].

După căderea lui Ceauşescu, au apărut informaţii despre câteva mici grupuri de „partizani", cum îşi ziceau ei, care au luat drumul Munţilor Carpaţi şi s-au opus autorităţilor[7]. Ultimul membru al grupului care a supravieţuit cel mai mult timp a fost capturat abia în 1960. Această „rezistenţă armată anticomunistă", cum a fost denumită, era un fenomen spontan şi nu au existat legături între grupuri, chiar dacă aveau acelaşi ţel, şi anume să nu accepte consecinţele comunizării ţării lor. Grupurile erau alcătuite dintr-un număr variat de persoane, în medie între 20 şi 40. Şi totuşi, câtă vreme au fost în libertate, ei au contrazis afirmaţia regimului, potrivit căreia ar avea control deplin asupra ţării.

Grupurile se formaseră în satele de la poalele munţilor şi erau alcătuite din ţărani, foşti ofiţeri de armată, avocaţi, doctori şi studenţi. Modest echipaţi, partizanii se bazau pe o gamă diversă de puşti, revolvere şi pistoale-mitralieră rămase din război, iar problema acută a lipsei muniţiei era veşnic prezentă. Erau ajutaţi de săteni, care le aduceau mâncare şi haine şi, adeseori, îi adăposteau. Propaganda comunistă din perioada respectivă îi numea pe aceşti partizani anticomunişti „legionari", adică membri ai Gărzii de Fier, şi câţiva dintre ei aparţinuseră într-adevăr acestei organizaţii politice. Totuşi, partizanii nu erau în nici un caz exclusiv „legionari", aşa cum arată chiar statisticile Securităţii. Un raport al Direcţiei Generale a Securităţii Poporului din 1951 dovedeşte că afilierea politică a celor 804 persoane arestate pentru că făceau parte din 17 „bande din munţi" sau pentru că le ajutaseră era următoarea: 88 - foşti membri ai Partidului Naţional Ţărănesc al lui Iuliu Maniu, 79 - membri ai Frontului Plugarilor, 73 - foşti legionari, 42 - foşti membri ai Partidului Comunist, 15 - membri ai Partidului Naţional Liberal şi alţii[8]. Potrivit unui alt raport al Securităţii, datat septembrie 1949, existau „bande teroriste" active în regiunile Craiova, Braşov, Sibiu, Ploieşti, Suceava, Galaţi, Oradea, Cluj, Timişoara şi Constanţa. Nici unul dintre aceste grupuri nu avea mai mult de 25 de persoane, iar majoritatea numărau mai puţin de 10 membri[9].

Grupul care a rezistat cel mai mult a fost „Haiducii Muscelului". Elisabeta Rizea, singura supravieţuitoare, ne-a povestit despre primele lor luni de activitate, dar arestarea ei, după puţin timp, a făcut ca pentru restul poveştii să nu ne putem baza decât pe versiuni indirecte, ale rudelor membrilor grupului. Numeroase date şi evenimente sunt confirmate de dosarele Securităţii, însă, deloc surprinzător de altfel, li se dă o interpretare diferită. De exemplu, aceste dosare pretind că civili nevinovaţi au fost ucişi de către „partizani", care ar fi tot timpul insultaţi, fiind numiţi „terorişti fascişti". Ce reiese cu claritate din relatările ambelor tabere este că grupul, care a numărat constant doar 30-40 de persoane, a fost organizat de doi foşti ofiţeri de armată, Gheorghe Arsenescu (1907-1962) şi Toma Arnăuţoiu (1921-1959), în judeţul lor de baştină, Muscel, la poalele Carpaţilor. Potrivit dosarelor Securităţii, Arsenescu adunase arme într-o ascunzătoare din satul Cetăţeni, în vara lui 1947, iar în primăvara anului următor a organizat un „grup terorist" alcătuit din Gheorghe Hachenzelner, Petre Cojocaru, Longhin Predoiu, Ion Mica, Ion şi Gheorghe Purnichescu. Arsenescu şi-a petrecut toamna şi iarna lui 1948 la Bucureşti, unde, spre sfârşitul anului, a fost contactat de Toma Arnăuţoiu, care i-a propus crearea unui grup de rezistenţă în regiunea din jurul localităţii Nucşoara. Potrivit unor relatări recente ale contemporanilor, se pare că Arsenescu îşi pusese speranţe într-o insurecţie armată generalizată, care urma să fie condusă de alţi foşti ofiţeri de armată din vestul ţării, dar acest vis nu s-a împlinit. Arsenescu a acceptat să-i ofere lui Arnăuţoiu arme uşoare, iar acesta s-a întors la Nucşoara împreună cu Nicolae Niţu, unde i-a

recrutat pe fratele său, Petre Arnăuţoiu, pe Ion Chirca şi pe preotul satului, Ion Drăgoi. În martie 1949, Arsenescu a venit la Nucşoara pentru a se alătura grupului, care în lunile următoare s-a extins incluzând alţi câţiva săteni.

Ministerul de Interne a fost vădit îngrijorat de faptul că simbolul rezistenţei reprezentat de grupul respectiv se putea dovedi contagios aşa încât a invadat zona cu trupe şi ofiţeri de securitate. Având avantajul cunoaşterii terenului montan dificil şi bucurându-se de sprijinul câtorva familii din comuna Nucşoara, în principal Gheorghe şi Elisabeta Rizea, Ion Săndoiu şi Ion Sorescu, grupul şi-a asigurat provizii şi nu a fost prins. În noaptea de 18 iunie 1949, membrii grupului au fost surprinşi într-o ambuscadă, pe când veneau să-şi ia provizii, iar în schimbul de focuri au fost ucişi doi ofiţeri de securitate, Constantin Apavaloaiei şi Florea Lungu. Grupul de partizani s-a strecurat, fiind ajutat de întuneric, prin cordonul de securitate cu care fusese înconjurată zona ; a urmat o amplă operaţiune de căutare, realizată de două batalioane de armată şi unităţi ale trupelor de securitate, încheiată cu arestarea familiilor bănuite că îi ajutau pe partizani[10].

Printre cei arestaţi s-a aflat şi Elisabeta Rizea. Ea a povestit cum a fost dusă în biroul primarului din Nucşoara, unde a fost bătută cu o bâtă de către locotenentul-major Constantinescu de la Securitate[11]. A fost apoi ţinută în beciul unei case ţărăneşti vreme de două zile, după care a fost dusă la închisoarea din Piteşti. Au trecut 18 luni înainte de a fi judecată. În acest timp a fost bătută de câteva ori de ofiţerii gardieni Zamfirescu şi Mecu. În cele din urmă a fost judecată, în decembrie 1950, primind şapte ani de închisoare pentru sprijinirea grupului de partizani[12].

După ambuscada din 18-19 iunie 1949, Arsenescu a decis să-şi împartă oamenii în două grupuri : unul sub comanda sa, iar celălalt sub conducerea lui Arnăuţoiu. Primul grup, care-i cuprindea pe Ion Chirca, Titi Mămăligă, Benone Milea, Constantin Popescu şi Nae Ciolan, s-a stabilit pe valea Râului Doamnei, iar grupul lui Arnăuţoiu, alcătuit din fratele său Petre, Titu, Maria şi Constantin Jubleanu şi Maria Plop, a ales valea Vâlsanului. Grupul lui Arsenescu nu a supravieţuit mult timp. Milea a fost capturat la 1 noiembrie 1949, iar Popescu şi Ciolan au suferit aceeaşi soartă trei zile mai târziu. Chirca a dispărut fără urmă. Arsenescu şi Mămăligă au fost prinşi într-o capcană de către trupele de securitate ; Mămăligă a fost rănit în schimbul de focuri, iar Arsenescu a părăsit zona, ducând apoi, timp de zece ani, o viaţă de sihastru prin munţi, până când a fost prins, în cele din urmă, în 1960. Mămăligă a izbutit să ajungă la grupul lui Arnăuţoiu.

La scurtă vreme după aceea, în primăvara lui 1950, şi cel de-al doilea grup a fost obligat să se împartă pentru a nu fi descoperit. O ceată, formată din soţii Titu şi Maria Jubleanu, fiul lor Tică şi tânărul doctor Ion Marinescu, a fost descoperită, Maria fiind ucisă în schimbul de focuri. Titu Jubleanu a fost arestat, dar ceilalţi doi tineri au izbutit să scape, alăturându-se celeilalte cete, compusă din fraţii Toma şi Petre Arnăuţoiu, Maria Plop şi Mămăligă. Marinescu şi Mămăligă au fost ucişi în 1952 în ciocnirile cu forţele de securitate, iar cei patru rămaşi au stat ascunşi vreme de câţiva ani într-o văgăună de lângă satul Poenărei. La 20 mai 1958, fraţii Arnăuţoiu au fost ademeniţi de un localnic să bea alcool amestecat cu medicamente, iar după ce au intrat în comă au fost arestaţi. Maria Plop, care, cu doi ani înainte, născuse o fetiţă al cărei tată era Toma Arnăuţoiu, s-a predat împreună cu copilul, dar Tică Jubleanu s-a sinucis[13]. S-a făcut o descindere în satele din vecinătate, multe familii fiind reţinute pentru că i-au ajutat pe fraţii Arnăuţoiu. Cei doi fraţi şi Maria Plop au fost duşi la închisoarea de la Piteşti.

Acolo, împreună cu alte persoane reţinute sub acuzaţia că au ajutat grupul de partizani, au fost interogaţi timp de 12 luni[14].

Procesul celor doi fraţi a avut loc în anul următor. Toma şi Petre Arnăuţoiu au fost condamnaţi la moarte şi executaţi prin împuşcare, la închisoarea Jilava, la 18 octombrie 1959, aşa cum s-a întâmplat şi cu următoarele persoane acuzate că le-au oferit ajutor: Nicolae Andreescu şi Ion Constantinescu, preoţi ortodocşi din Poenărei, Ion Drăgoi, preot ortodox din Nucşoara, Nicolae Băşoiu, Titu Jubleanu, Constantin Popescu, Ion Săndoiu, Nicolae Sorescu şi Gheorghe Tomeci, toţi ţărani, precum şi profesorii Alexandru Moldoveanu, Nicolae Niţu şi Gheorghe Popescu. Benone Milea a fost şi el condamnat la moarte şi executat, dar Maria Plop a primit condamnare pe viaţă şi a murit în puşcărie, în 1962[15]. Celelalte persoane judecate împreună cu acest grup au fost, potrivit datelor Securităţii, Ilie Dragomirescu şi Ion Grigore, arestaţi la 22 iunie 1958, Nicolae Vasilescu, arestat la 4 iulie 1958, şi Ion Dumitrescu, arestat la 6 februarie 1959. Toţi au primit pedepse cu închisoarea pe termen lung[16]. Procesul lui Arsenescu a avut loc în februarie 1962, la doi ani după capturarea sa. A fost condamnat la moarte şi executat la Jilava la 29 mai 1962. Soţia sa, Maria, şi tatăl său, Gheorghe, au fost şi ei judecaţi pentru că l-au ajutat, primind pedepse de 10, respectiv 15 ani de închisoare[17].

Al doilea grup de rezistenţă important a fost cel condus de Ion Gavrilă-Ogoranu, în Munţii Făgăraş. Gavrilă-Ogoranu, un student de 25 de ani de la Universitatea din Cluj, a format în 1948 un grup de 11 persoane dintre colegii săi de la universitate. Timp de şapte ani au ţinut în şah câteva companii de trupe de securitate, până ce au fost capturaţi şi condamnaţi la moarte, în 1957. Gavrilă-Ogoranu a izbutit să scape şi, cu ajutorul unor prieteni, a stat ascuns până în iunie 1976, când a fost arestat, în cele din urmă, la Cluj[18].

Spre deosebire de Arnăuţoiu şi Arsenescu, Gavrilă-Ogoranu a scăpat de pedeapsa cu moartea şi a supravieţuit epocii comuniste, oferindu-ne, în autobiografia sa, un punct de vedere personal inestimabil despre reacţia populaţiei faţă de micul său grup de „partizani":

> Când am luat calea munţilor, ştiam destule despre acea parte ascunsă a istoriei româneşti. Nu ne-am făcut niciodată iluzii. Nu ne-am bazat că ni se vor alătura şi vom fi înţeleşi de toată suflarea din Ţara Făgăraşului. Când am spus că în 1949-1950 s-ar fi ridicat satele la munte sau că eram primiţi şi ajutaţi de oamenii din partea locului, nu m-am referit niciodată la cine ştie ce mulţime de oameni. [...] Or fi fost o sută, două, o mie? Dar restul locuitorilor? Unii n-au venit de frică. Şi ei trebuie înţeleşi. Pe alţii nu-i interesează decât propriul lor interes. Orice pas fac în viaţă, îl fac numai din calcul. Regimurile se schimbă, profitorii rămân. Pleacă ai noştri, vin ai noştri. N-au avut niciodată principii şi mustrări de conştiinţă. Nu se pot schimba regimurile şi ideologiile, pe cât îs în stare ei să se schimbe de repede. [...] Rămâne apoi marea masă a trudnicilor, a căror viaţă se reduce la muncă şi la hrană, într-un ciclu etern, şi ale căror conştiinţe nu se ridică mai sus de blidul cu mâncare de dinaintea nasului. Sunt atât de apăsaţi şi dresaţi în apăsarea spre pământ, că nu pot, nu gândesc şi nu vor să privească mai departe. Li-s ochii atrofiaţi ca ai sobolilor de sub pământ. Urăsc pe oricine vrea să-i scoată din existenţa lor de sclavi. Cu ei face orice stăpânire ce vrea. În primul rând să gândească în locul lor[19].

Această apreciere, venind de la personajul venerabil din rezistenţa împotriva regimului comunist care a fost Gavrilă-Ogoranu, este mai convingătoare în privinţa atitudinii celei mai mari părţi a populaţiei locale faţă de grupurile de rezistenţă decât tendinţa spre hiperbolizare ce caracterizează unele dintre scrierile despre „rezistenţa armată" apărute după Revoluţie. E ca şi cum unii autori se simt jenaţi că autoritatea comunistă din România lui Gheorghiu-Dej nu a avut de înfruntat o opoziţie atât de largă sau de puternică, aşa cum se întâmplă în alte state-satelit ale soveticilor, şi caută să compenseze prin exagerarea mişcării de rezistenţă din România. Publicarea literaturii memorialistice şi deschiderea dosarelor Securităţii au înlăturat impresia generalizată că nu a existat nici o opoziţie faţă de dominaţia comunistă - însă, în acelaşi timp, au dezvăluit adevărata dimensiune a rezistenţei. Mişcarea nu era larg răspândită, după cum a subliniat şi Gavrilă-Ogoranu, şi niciodată nu a ameninţat să răstoarne regimul comunist. În consecinţă, activitatea celor din rezistenţă, aşa cum au fost Arnăuţoiu, Arsenescu şi alţii, apare cu atât mai curajoasă şi mai emoţionantă.

Note

1. Vezi capitolul 5.
2. Public Record Office (PRO), FO 371/78603 15584.
3. *Ibidem.*
4. E.W. Hazard, *Cold War Crucible : United States Foreign Policy and the Conflict in Romania, 1943-1953*, East European Monographs, Boulder, Colorado, 1996, p. 207.
5. ASRI, Fond D, dosar 10716. Îi sunt recunoscător lui Marius Oprea pentru această referinţă.
6. E. Hazard, „Războiul Rece a început în România", în *Magazin istoric*, vol. 30, nr. 8, august 1996, pp. 58-59.
7. Pentru o sinteză utilă a activităţii acestor grupuri de partizani, ca şi pentru bibliografie, vezi Ştefan Andreescu, „A Little-Known Issue in the History of Romania: The Armed Anti--Communist Resistance", în *Revue Roumaine d'Histoire*, vol. 33, nr. 1-2, 1994, pp. 191-197. Acest articol poate fi completat cu mărturiile directe ale supravieţuitorilor acestor grupuri, care au apărut în revista *Memoria*, editată din 1990 de Fundaţia Culturală „Memoria". Vezi şi *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, *passim*. Pentru o relatare despre grupul de partizani condus de pădurarul Nicolae Pop, din Munţii Ţibleş, în Maramureş, vezi Ştefan Bellu, *Pădurea răzvrătită*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1993.
8. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, p. 82. Mulţi dintre membrii grupului de partizani din Munţii Apuseni, condus de maiorul Nicolae Dabija între 1947 şi 1949, erau ţărani, şi nu, aşa cum susţineau autorităţile comuniste, chiaburi sau moşieri. 32 de persoane au fost judecate la sfârşitul lui septembrie 1949, la Sibiu, ca membri sau simpatizanţi ai acestui grup, dintre care şapte au fost condamnate la moarte, fiind executate la 28 octombrie. Mormintele lor fără nume au fost identificate în cimitirul local din Sibiu în ianuarie 1994 (vezi Ştefan Andreescu, art.cit., p. 191 ; vezi şi *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, doc. 55, pp. 180-182, şi doc. 65, p. 190). Memoriile unui fost legionar arată că nu trebuie să se aplice grupurilor de rezistenţă eticheta de „gardişti" într-un mod nediscriminat. Filon Verca recunoaşte că unul dintre cele două grupuri principale de partizani din Munţii Banatului, în 1948, era condus de Spiru Blănaru, fost legionar, dar subliniază că unul din comandanţii celui de-al doilea grup era colonelul Ioan Uţă, fost prefect în judeţul Lugoj, care în 1939 acţionase împotriva legionarilor (Filon Verca, *Paraşutaţi în România vândută. Mişcarea de rezistenţă 1944-1948*, Editura Gordian, Timişoara, 1993). Blănaru şi grosul micului său grup au fost prinşi şi executaţi lângă Timişoara, la 16 iulie 1949. Grupul de 30 de partizani al lui Uţă a respins la 22 februarie 1949, lângă satul Teregova, atacul unei companii a trupelor de securitate, dar a fost capturat la 8 martie în urma unei înfruntări în care Uţă a murit. Vezi şi *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, doc. 58, pp. 184-185.
9. *Ibidem*, doc. 75, pp. 198-204.
10. A. Marinescu, „Pagini din rezistenţa armată anticomunistă", în *Memoria*, nr. 7/1992, pp. 47-51.
11. Am avut privilegiul să discut cu doamna Rizea despre isprăvile ei pline de curaj, la ea acasă, la 9 februarie 1992.
12. *Povestea Elisabetei Rizea din Nucşoara*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, pp. 118-125.
13. Ioana-Raluca, fiica lui Toma Arnăuţoiu şi a Mariei Plop, a fost luată şi dusă la orfelinatul din Câmpulung. N-a putut afla nimic despre mama ei decât după căderea lui Ceauşescu.
14. O relatare amănunţită a anchetei şi procesului lui Arnăuţoiu a fost publicată de fiica sa, Ioana-Raluca, în vol. *Luptătorii din munţi. Toma Arnăuţoiu. Grupul de la Nucşoara. Documente ale anchetei, procesului, detenţiei*, Editura Vremea, Bucureşti, 1997. Toma

Arnăuţoiu a fost interogat de 42 de ori ; 21 de şedinţe de anchetă au durat între trei şi şase ore, 11 între şase şi zece ore, iar una de la 10 la 15 ore (cinci procese-verbale ale anchetei nu indică durata interogatoriilor). Fratele său, Petre, a suportat 37 de interogatorii, dintre care 11 au durat între 10 şi 15 ore. Îi sunt recunoscător Ioanei-Raluca Voicu-Arnăuţoiu pentru că mi-a oferit aceste date obţinute din dosarele Ministerului de Justiţie.

15. A. Marinescu, art.cit., pp. 57-58.
16. ASRI, Fond D, Dosar 9585, UM 0336 Piteşti, pp. 44-66.
17. M. Arsenescu-Buduluca, „Sunt soţia «teroristului» Gheorghe Arsenescu", in *Memoria*, nr. 8, 1993, p. 59. Refuzul autorităţilor româneşti de după 1989 de a recunoaşte faptul că oponenţii regimului comunist au fost victime ale asasinatelor politice este ilustrat de cazul următor. În decembrie 1951, Traian Murariu, un ţăran din comuna Pădureni, judeţul Timiş, a fost condamnat la moarte pentru că i-a adăpostit pe Nicolae Mazilu şi Ion Mogoş, doi membri ai grupului anticomunist din Munţii Făgăraş. A fost executat doi ani mai târziu, la închisoarea Jilava, pentru „complot împotriva ordinii sociale". În 1992, fiica sa a făcut apel la Tribunalul Suprem pentru revocarea sentinţei. După trei ani, Curtea a informat-o că sentinţa a fost „întemeiată şi legală" (*Ziua*, 18 iulie 1995).
18. Ion Gavrilă-Ogoranu, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc*, vol. 2, Editura Marineasa, Timişoara, 1995, p. 264. Arestarea lui Gavrilă-Ogoranu la Cluj a fost prezentată succint într-o notă a Securităţii din 30 iunie 1976 (*Cartea Albă a Securităţii*, vol. IV, doc. 136, p. 372). Gavrilă-Ogoranu aminteşte un episod din 1952, care pune în evidenţă motivaţia grupului de rezistenţă. Pentru a se ascunde de forţele Securităţii, care-l urmăreau, Gavrilă-Ogoranu a intrat cu o parte din grupul său într-o cabană turistică de lângă Lacul Bâlea. După ce i-a dat pe turişti afară din cabană, Gavrilă-Ogoranu li s-a adresat astfel : „Spuneţi, vă rog, oamenilor din ţară că mai există un colţ din Regatul României care nu şi-a plecat capul înaintea comuniştilor. Şi, atâta timp cât ne vor sta capetele pe umeri, acest colţ de ţară va fi liber. Spuneţi-le să-şi păstreze încrederea că într-o zi toată România va fi liberă. Rugaţi-vă să vă ajute şi să ne ajute Dumnezeu !" (Gavrilă-Ogoranu, *op.cit.*, vol. 1, p. 304).
19. *Ibidem*, pp. 267-268.

Capitolul 11

Dej își impune supremația, 1952-1956

Dacă, după impunerea dominației comuniste în România, Dej și-a jucat rolul în limitele scenariilor furnizate de Stalin, din 1952 i s-a oferit ocazia să regizeze el însuși. Acest fapt a fost pe deplin ilustrat în momentul în care Stalin a ordonat ca persoanele etichetate „sioniști" să fie eliminate. În afară de impactul politic, epurarea a avut și altă semnificație, aceea că a continuat modelul luptelor crâncene care au caracterizat evoluția PCR-ului; procedând astfel, s-a consolidat cultura violenței și a spaimei ce se infiltrase în societatea românească.

În acel moment, Dej avea doi mari rivali la conducere – Ana Pauker și Vasile Luca –, însă nici chiar el nu putea să-i înlăture pur și simplu. Trebuia să existe niște rațiuni doctrinare evidente. Până în 1950, „sionismul" înlocuise „titoismul" ca erezie la modă, și astfel Ana Pauker a intrat în categoria suspecților. În mai 1951, la cea de-a treizecea aniversare a PCR-ului, Dej a recunoscut că Ana Pauker și Luca erau cei mai vechi membri activi ai conducerii partidului, iar cei doi l-au recunoscut pe Dej ca unicul conducător. După numai patru luni, Dej se afla la Moscova, însoțit de doi colegi din Biroul Politic, Iosif Chișinevski și Miron Constantinescu, încercând să obțină aprobarea lui Stalin pentru eliminarea Anei Pauker, a lui Vasile Luca și a lui Teohari Georgescu. Unul dintre motivele nerăbdării lui Dej era faptul că Ana Pauker și Georgescu se opuneau judecării lui Pătrășcanu, care era arestat de șase ani. Cercetări recente au dovedit că Ana Pauker și protejatul ei, Georgescu, s-au opus încercărilor de a-l condamna pe Pătrășcanu pe baza unor acuzații false și că protecția lor a fost un factor important în amânarea procesului. Această obstrucție a contribuit la acuzația de „deviaționism de dreapta", lansată împotriva amândurora în mai 1952[1].

Începutul căderii Anei Pauker se află în rezultatele „verificării" înscrierilor în partid. Această „verificare" se baza pe o decizie a Comitetului Central, din noiembrie 1948, vizând eliminarea elementelor „carieriste și oportuniste", iar cercetările au durat până în mai 1950. Ca urmare, au fost înlăturate din partid 192.000 de „elemente exploatatoare și ostile", persoane primite în rândurile partidului în urma pactului oficial din august 1945, încheiat între Teohari Georgescu, în numele Anei Pauker, și liderul Gărzii de Fier. Din această cauză, Andrei Vîșinski, ministrul adjunct de Externe sovietic, era foarte nemulțumit de Ana Pauker, fiind primul care i-a sugerat lui Dej, în ianuarie 1946, să o înlăture[2]. La 23 iunie 1950, a apărut în jurnalul Cominformului, *For a Lasting Peace, for a People's Democracy*, articolul lui Dej în care condamna această politică de recrutare de cadre care dusese la primirea în partid a unor „carieriști... fasciști, naționaliști burghezi, exploatatori etc."[3]. Aceste categorii cuprinzătoare o puteau include și pe Ana Pauker.

În septembrie 1951, campania a fost accelerată, iar la Moscova, în *Pravda*, a apărut un articol al lui Dej care relua tema procesului lui Pătrăşcanu, organizat la sugestia sovieticilor:

> În primăvara lui 1948, când Pătrăşcanu şi complicii săi au fost demascaţi, s-a dovedit că ei reprezentau o grupare secretă duşmănoasă din conducerea partidului nostru. Pătrunderea agenţilor inamici în conducerea partidului nostru se explică prin faptul că în timpul războiului şi imediat după aceea vigilenţa noastră era slabă. [...][4].

Arestarea, la 24 noiembrie 1951, a lui Rudolf Slánský, secretarul general al Partidului Comunist Cehoslovac, ca membru al unei „conspiraţii" sioniste i-a semnalat din nou Anei Pauker că, în ciuda relaţiilor sale strânse cu Stalin şi Molotov, nu este imună, fiind şi pentru Dej un semn că nu este intangibilă. Dej a înţeles că poate să-şi înlăture singurii rivali importanţi din lupta pentru putere. La plenara Comitetului Central, care a avut loc în 29 februarie – 1 martie 1952, au fost lansate atacuri împotriva lui Luca şi, implicit, a Anei Pauker şi a lui Teohari Georgescu, prefigurând inevitabila lor eliminare.

Au fost prezentate câteva interpretări în privinţa epurării, aşa încât se impune o explicaţie. În primul rând, epurarea nu a fost *pur şi simplu* o manifestare a luptei dintre facţiunea „băştinaşă" a lui Dej şi cea „moscovită" a Anei Pauker. Teohari Georgescu, etnic român, care în anii războiului fusese alături de Dej, a fost inclus printre cei acuzaţi de „deviaţie de dreapta". Probabil că motivul era teama lui Dej că Stalin l-ar fi putut folosi împotriva sa, de vreme ce Cominternul sugerase, în 1940, ca Georgescu să fie secretarul general al partidului, poziţie pe care acesta din urmă, se spune, a refuzat-o[5].

În al doilea rând, atacul împotriva Anei Pauker nu trebuie văzut în sine ca o dovadă de antisemitism. Când a venit ordinul lui Stalin ca pretinşii sionişti să fie eliminaţi din cadrul blocului sovietic, faptul că Ana Pauker era evreică a fost o coincidenţă fericită pentru Dej, care s-a folosit de această ocazie pentru a scăpa nu numai de ea, ci şi de Luca, maghiar ardelean. Mai mult decât atât, doi dintre asociaţii lui Dej în această acţiune, în care el profita de fantasmele paranoide ale lui Stalin cu privire la „conspiraţia" sionistă, erau ei înşişi evrei – şi anume Iosif Chişinevski, devenit un personaj de frunte în secretariatul partidului, şi Leonte Răutu, şeful departamentului de propagandă al partidului[6].

În al treilea rând, epurarea nu trebuie interpretată drept un embrion al politicii autonomiste a lui Dej de la începutul anilor '60. Dej se dovedise la fel de stalinist ca Ana Pauker şi Luca. El îndeplinise misiunea dată de Stalin, de a-l acuza pe Tito la conferinţa Cominformului din iulie 1949, de la Bucureşti, iar în anul următor tot el a ordonat deportarea minorităţii sârbe de la graniţa cu Iugoslavia într-o zonă din răsăritul Bucureştiului[7]. Cu toate că semnalul pentru epurare a venit de la Stalin, identitatea victimelor se impunea de la sine – iar Dej şi-a urmat interesul, sfătuit de consilierii sovietici. Acuzaţiile împotriva „deviaţioniştilor" Ana Pauker, Luca şi Georgescu au fost concepute şi finisate de Constantinescu, Chişinevski şi Alexandru Moghioroş, sub stricta supraveghere a consilierilor sovietici, dintre care cel mai important a fost Aleksandr Mihailovici Saharovski, consilierul sovietic în probleme de securitate de pe lângă Ministerul de Interne. Un alt consilier despre care se spune că a fost consultat a fost Mark Borisovici Mitin, membru al Comitetului Central al PCUS şi redactor-şef la publicaţia *For a Lasting Peace, for a People's Democracy*[8].

Luca era vulnerabil. Cu câteva luni mai devreme, în septembrie 1951, Securitatea începuse să raporteze o intensificare a criticilor violente împotriva guvernului şi a ruşilor, ca urmare a zvonurilor persistente privitoare la o reformă monetară. Aceste zvonuri privind ceea ce urma să fie, practic, cea de-a doua confiscare a economiilor populaţiei – după reforma monetară din august 1947 – fuseseră întărite prin emiterea de către Ministerul de Finanţe şi Banca Naţională a unor instrucţiuni de urgentare a plăţii impozitelor. Nemulţumirea oamenilor faţă de reformă a persistat şi după introducerea acesteia, iar Dej l-a ales ţap ispăşitor pe Luca, ministrul de Finanţe, chiar dacă reforma fusese concepută cu aprobarea Biroului Politic, la insistenţele consilierilor sovietici de resort. În calculele lui Dej, Luca trebuia să plece, pentru a se crea o breşă în grupul Anei Pauker. Având tot mai des accese de furie – suferea de astm cronic, laringită cronică şi avea probleme cu ficatul, care-l obligau să urmeze o dietă specială –, Luca era ţinta cea mai la îndemână. În plus, comportamentul lui îi îndepărtase pe câţiva dintre prietenii din Biroul Politic, devenind astfel mai uşor de înlăturat.

Atacul a fost pus în scenă la plenara Comitetului Central din 29 februarie – 1 martie 1952. Luca a fost criticat pentru faptul că a permis comiterea de greşeli „grave" şi „fraude" la Ministerul de Finanţe şi Banca Naţională atunci când s-a aplicat reforma monetară din 28 ianuarie. Într-o şedinţă a Biroului Politic dinainte de plenară, Ana Pauker şi Georgescu săriseră în ajutorul lui Luca, însă fără succes. Aveau să plătească pentru aceasta. Adoptând o „linie conciliatoristă" şi apărându-l pe Luca, puteau fi implicaţi în aceste erori[9]. La 9 martie, comisia de partid înfiinţată de Comitetul Central pentru a-l verifica pe Luca şi pentru a cerceta „deviaţia de dreapta" a dezvăluit activitatea „unui mare număr de elemente contrarevoluţionare, ostile, grupate în jurul tovarăşului V. Luca şi care au subminat pe scară largă regimul democraţiei populare". Raportul recomanda demiterea lui Luca din postul de ministru de Finanţe, ceea ce *Scânteia* a anunţat în aceeaşi zi. Acuzaţiile au fost prezentate oficial Comitetului Central într-o şedinţă desfăşurată la 13 martie. Ele constau în sprijinirea „elementelor capitaliste de la sate şi oraşe" prin măsuri fiscale şi preţuri crescute la produsele agricole, subminarea progresului industrializării prin „frânarea investiţiilor" şi trădarea secretelor partidului cu privire la reforma monetară[10].

Raportul din martie al comisiei de partid ajunsese la concluzia că Luca trebuia cercetat de Comisia de Control a partidului pentru sabotarea reformei monetare şi subminarea dezvoltării cooperativelor agricole[11]. În plus, se cerea „mobilizarea întregului partid în lupta împotriva oportunismului şi împăciuitorismului şi demascarea îndărătniciei lui Vasile Luca şi Teohari Georgescu"[12]. Termenul „împăciuitorism" avea să fie în scurt timp înlocuit în acuzaţiile partidului aduse ambelor persoane cu unul mai temut, „deviere".

La plenara următoare, din 26-27 mai, a urmat excluderea lui Luca din partid. Ana Pauker a fost aspru criticată la aceeaşi plenară, pentru că „a ajutat şi a încurajat devierile de dreapta ale lui Luca şi Georgescu", şi nu a fost realeasă în Biroul Politic – însă, cum îşi „recunoscuse unele dintre erori", i s-a permis să-şi păstreze postul de ministru de Externe[13]. În ziua următoare, *Scânteia* a anunţat că Georgescu, ministru de Interne din noiembrie 1944, căruia Dej nu-i putea ierta faptul că încercase să-l apere pe Luca, fusese înlocuit de Alexandru Drăghici[14].

Dominaţia lui Dej asupra partidului a fost pecetluită prin numirea sa, la 2 iunie 1952, ca preşedinte al Consiliului de Miniştri (prim-ministru), post care îl completa pe cel de secretar general al partidului, deţinut din octombrie 1945. Imediat, Dej a intensificat

atacul împotriva Anei Pauker, a lui Luca şi Georgescu. Într-un discurs, pe 29 iunie, l-a acuzat pe Luca de „întârzierea dezvoltării industriei grele", de protejarea a mii de chiaburi prin etichetarea lor drept ţărani mijlocaşi şi de încurajarea capitalismului şi a goanei după profit. Ana Pauker a fost înfierată pentru obstrucţionarea organizării cooperativelor agricole, iar Georgescu – pentru că a îngăduit abuzurile comise de Luca şi Ana Pauker[15].

Luca a fost arestat la 16 august 1952 şi anchetat. Aceasta a durat până în toamna anului 1954, când a fost judecat. Împreună cu el fuseseră arestate 28 de persoane. Anchetarea lui Luca şi a asociaţilor săi a fost coordonată de consilierii sovietici de la Ministerul de Interne. Colonelul Francisc Butyka, însărcinat cu conducerea interogării lui Luca, şi-a amintit ulterior: „În acel moment noi aveam consilieri sovietici, care au luat iniţiativa chiar de la început. Şi, ca de obicei, ca în alte cazuri, nu se făcea nimic fără ei. Întreaga strategie a anchetei, inclusiv întrebările, a fost tradusă în limba rusă şi a fost controlată de consilieri"[16]. Contactul lui Butyka cu respectivul consilier sovietic, Tiganov, se făcea prin intermediul generalului Vladimir Mazuru, unul dintre adjuncţii lui Gheorghe Pintilie, şeful Securităţii. S-a recurs şi la violenţă, inclusiv bătăile cu vergeaua de fier, după cum a recunoscut chiar unul dintre anchetatori, în cadrul anchetei partidului din martie 1968. Alexandru Iacob, ministrul adjunct de Finanţe, unul dintre arestaţi, i-a spus anchetatorului său: „Dacă sunt bătut rău cu o vergea, aşa cum am fost ameninţat, voi încerca să spun adevărul, dar dacă n-am să pot suporta bătăile, am să mint"[17]. Ion Craiu, alt deţinut din grupul Luca, a declarat că a fost „bătut şi ţinut 40 de zile şi nopţi fără somn, fiind silit în felul acesta să semnez declaraţii care nu conţineau ceea ce declarasem"[18].

Folosind aceste metode, Securitatea, sub control sovietic, a obţinut de la cei 29 de deţinuţi o serie de minciuni care au alcătuit acuzaţiile aduse împotriva a trei dintre ei, trimişi în judecată împreună cu Luca; 24 au fost eliberaţi, iar unul a murit în timpul detenţiei. Ceilalţi trei cărora li s-a intentat proces au fost Alexandru Iacob şi doi funcţionari superiori din Comerţ şi Finanţe, Ivan Solymos şi Dumitru Cernicica. Iacob a fost condamnat la 20 de ani muncă silnică, Solymos la 15, iar Cernicica la trei. Dacă acest grup trebuia sau nu să fie pus în legătură cu procesul Pătrăşcanu rămâne o chestiune de speculaţie, însă probabil că orice astfel de planuri au fost îngropate o dată cu moartea lui Stalin[19].

Ana Pauker şi Georgescu au scăpat iniţial de arestare, dar asasinarea politică a Anei Pauker s-a desfăşurat cu rapiditate. Securitatea a lansat zvonurile că ea avusese contacte cu agenţiile de informaţii occidentale, prin intermediul fratelui ei care trăia în Israel, şi că avea bani depuşi într-un cont personal, într-o bancă din Elveţia. La 5 iulie 1952 a fost demisă din postul de ministru de Externe, dar a fost menţinută în postul de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri până la 24 noiembrie, când a fost înlăturată şi de aici. Asocierea ei cu Stalin şi Molotov ar putea explica eliminarea ei treptată din viaţa publică, în comparaţie cu arestarea bruscă a lui Luca. Modul în care a ieşit din arena politică, precum şi faptul că a fost urmată în postul de ministru de Externe de Simion Bughici, la rândul lui evreu, demonstrează că înlăturarea ei avea prea puţin de-a face cu tendinţa antisemită care era pe atunci la apogeu în restul Europei de Est.

Ana Pauker a fost arestată la 20 februarie 1953. Ca şi Luca, a negat acuzaţiile de „deviere de dreapta". A fost anchetată cu privire la activitatea ei de la Moscova din timpul războiului şi despre contactele cu Cominternul, dar a fost scutită de calvarul lui Luca şi Georgescu. Moartea lui Stalin s-a dovedit a fi salvarea ei. În urma câtorva

telefoane pe care Dej le-a primit de la Molotov, a fost eliberată la exact două luni de la arestare (20 aprilie). Era efectiv un cadavru politic şi a dus o existenţă singuratică în Bucureşti până la moarte, survenită la 3 iunie 1960.

O dată cu înlăturarea Anei Pauker, Dej scăpa de cel mai periculos rival politic. Rivalitatea lor fusese alimentată de aversiunea reciprocă intensă pe care, ulterior, Dej a încercat să o ascundă prin accesele periodice de nostalgie de la şedinţele Biroului Politic, când amintea cu duioşie de „prietenia" lui cu „Ana noastră". Ceea ce-i lipsea Anei Pauker în materie de atribute proletare era mult depăşit de experienţa ei din cadrul Cominternului şi de contactele de la Moscova. Pentru Dej, lucrurile stăteau exact invers. Fiecare şi-a folosit atuurile în lupta pentru obţinerea favorurilor lui Stalin, şi învingător a fost Dej[20].

Georgescu şi adjunctul său de la Ministerul de Interne, Marin Jianu, fuseseră arestaţi cu două zile înaintea Anei Pauker[21]. Ancheta privind activitatea lui Georgescu a durat doi ani şi jumătate şi a avut două obiective principale : în primul rând, „verificarea în detaliu a întregii activităţi a lui Teohari Georgescu până la 23 august 1944", iar în al doilea rând, „stabilirea naturii activităţii contrarevoluţionare a lui Teohari Georgescu în timpul în care a fost ministru de Interne şi a activităţii sale ostile şi antistatale alături de Vasile Luca şi Ana Pauker"[22].

În privinţa primului aspect, anchetatorii Securităţii nu au putut găsi dovezi concludente că Georgescu ar fi adus vreun prejudiciu partidului şi au ajuns la concluzia că „nu dispunem de nici o probă precisă că Teohari Georgescu a fost informator al Siguranţei, aşa cum au sugerat unele dovezi indirecte"[23]. Urmând cea de-a doua linie a anchetei, ei au descoperit că „în perioada în care Teohari Georgescu a fost ministru de Interne, el a acţionat împotriva intereselor partidului şi statului. Pierzându-şi sentimentul de clasă, a întreţinut relaţii cu elemente corupte şi ostile". Era vorba despre foşti legionari, cărora se spune că Georgescu, sub influenţa Anei Pauker, le-ar fi facilitat între 1945 şi 1947 contactele cu membrii opoziţiei democratice, în scopul sabotării regimului. De asemenea, s-a descoperit faptul că pe o perioadă îndelungată, Georgescu a avut relaţii extraconjugale cu un număr considerabil de femei – 41, potrivit propriei mărturii –, dintre care multe erau „elemente dubioase" aparţinând „clasei burgheze". Aceste relaţii erau în mare parte favoruri sexuale solicitate de Georgescu de la soţiile şi fiicele deţinuţilor politici, în schimbul eliberării acestora. De asemenea, s-a descoperit că a acceptat mari sume de bani şi bijuterii de la oameni de afaceri care aveau nevoie de paşaport pentru a emigra[24]. Jianu a fost acuzat că a vândut un paşaport pe un set de tacâmuri !

În pofida dovezilor adunate împotriva lor, nici Georgescu, şi nici Jianu nu au fost judecaţi. Spre deosebire de mii de alţi oameni, ei au scăpat din mâinile Securităţii zguduiţi, însă relativ nevătămaţi. După eliberarea sa, în 1956, Georgescu a fost trimis să lucreze pe post de corector la editura 13 Decembrie (fostă Cartea Românească) şi, într-un gest rar, de aparentă mărinimie din partea lui Dej, a fost numit director la aceeaşi tipografie unde obţinuse primul său post, în 1923, ca zeţar[25].

Moartea lui Stalin, la 5 martie 1953, precum şi judecarea şi executarea lui Beria, în luna decembrie a aceluiaşi an, au declanşat la Kremlin o luptă pentru putere ; de asemenea, l-au eliberat pe Dej de obligaţia de a pune în scenă un proces public major. Lupta pentru putere de la Moscova a stârnit confuzie în conducerile partidelor din ţările-satelit, însă nu a afectat decisiv relaţia stăpân – supus. În politica internă şi externă, România, aidoma celorlalte state est-europene, a continuat să imite Uniunea

Sovietică. În acelaşi timp, Dej s-a dovedit a fi ingenios şi precaut în folosirea repercusiunilor succesiunii politice sovietice. Continuând pe linia proceselor cu „spioni" şi „terorişti", se putea înarma împotriva unor posibile critici cu privire la slăbirea „vigilenţei" împotriva duşmanilor „imperialişti" şi putea câştiga timp pentru a vedea din ce parte bate vântul la Moscova. Atunci când Hruşciov a devenit prim-secretar al PCUS, în septembrie 1953, iar Gheorghi Malenkov a primit funcţia de prim-ministru, a devenit clar că pe ordinea de zi era împărţirea puterii. Însă chiar această separare a puterii din Uniunea Sovietică i-a oferit lui Dej mai mult spaţiu de manevră şi intrigi, şi până în aprilie 1954 a rezistat presiunii sovietice de a separa funcţia de secretar general al partidului de aceea de premier şi de a introduce conducerea colectivă.

Înainte de a proceda astfel, el a luat probabil cea mai cinică decizie dintr-o carieră plină de acte josnice. Pentru a-l elimina pe cel mai important rival la putere, temându-se că acesta ar putea fi sprijinit de conducerea sovietică „reformistă", a ordonat ca Lucreţiu Pătrăşcanu, care fusese ţinut în detenţie din 1948, să fie judecat. Procesul a fost pus în scenă nu din iniţiativa sovieticilor, ci mai degrabă ca o manevră a lui Dej de a se menţine la putere în ciuda destalinizării. Absenţa oricărei dovezi a „vinovăţiei" acuzatului a arătat că Dej doar se folosea de acoperirea legalităţii pentru a-şi înlătura cel mai serios rival. Era nevoie de o reevaluare a celor şase ani care trecuseră, în conformitate cu categoriile teoriei sociale comuniste.

Acuzaţiile împotriva lui Pătrăşcanu fuseseră prezentate pentru prima oară la 22 februarie 1948, la primul congres al Partidului Muncitoresc Român. Teohari Georgescu, ministrul de Interne, îl acuzase pe Pătrăşcanu că este „un exponent al ideologiei burgheze", care „supraapreciase forţele duşmanului, adică ale duşmanului de clasă, probabil ajutat de puterile imperialiste occidentale"[26]. Aceste acuzaţii fuseseră dezvoltate în rezoluţia plenarei Comitetului Central din 10-11 iunie:

> Cu câteva săptămâni înainte de luna martie 1945, Pătrăşcanu, în totală contradicţie faţă de linia partidului, a resuscitat sloganul colaborării cu întreaga burghezie sau cu o parte importantă a ei. În 1946, a susţinut teza unei alianţe cu întreaga ţărănime, inclusiv cu elementele exploatatoare ostile ţărănimii muncitoare. [...] În activitatea sa practică a urmat o politică de concesii faţă de exponenţii reacţiunii burghezo-moşiereşti, în vreme ce partidul era deplin angajat în lupta împotriva reacţiunii. El a urmat linia unei politici naţionalist-şovine[27].

Decizia lui Dej de a i se deschide un proces lui Pătrăşcanu a fost influenţată de dorinţa lui Malenkov ca primul să introducă o conducere colectivă; cât timp Pătrăşcanu era în viaţă, Dej nu voia să facă acest pas. În noiembrie 1967, când procesul şi execuţia lui Pătrăşcanu au fost anchetate de o comisie de partid, Dumitru Petrescu, veteran comunist, a evocat vizita la Moscova, în ianuarie 1954, a delegaţiei guvernamentale alcătuite din Dej, Miron Constantinescu, Alexandru Bârlădeanu şi el însuşi. În timpul vizitei, Constantinescu i-a destăinuit lui Petrescu că îi ducea lui Malenkov un dosar de 50 de pagini în limba rusă, conţinând acuzaţiile împotriva lui Pătrăşcanu şi cererea de a-l condamna la moarte. Întrebat de Constantinescu ce părere are, Petrescu a refuzat să dea un răspuns; când Constantinescu s-a întors de la întâlnirea cu Malenkov, a declarat Petrescu, „mi-a spus că rezolvase problema. În ce sens, nu mi-a spus, însă eu am înţeles că «rezolvarea» însemna că sovieticii îşi dăduseră acordul pentru executarea lui Pătrăşcanu"[28].

La 14 martie 1954, s-a anunţat că Biroul Politic al PMR hotărâse „să înceapă procesul grupului de spioni condus de Pătrăşcanu"[29]. S-a derulat *in camera* între 6 şi 13 aprilie 1954. Nu fusese publicat nici un cuvânt despre arestarea sau anchetarea lui Pătrăşcanu, tot aşa cum nu s-a prezentat nimic despre desfăşurarea procesului. Singurele informaţii dezvăluite priveau acuzaţiile – care au fost rezumate sub titlurile lor juridice, ca articole ale Codului Penal, dar nu au fost precizate –, concluziile Tribunalului Militar şi executarea lui Pătrăşcanu şi Remus Koffler, informaţii apărute într-un comunicat publicat în *Scânteia* din 18 aprilie. Abia după căderea lui Ceauşescu, în 1989, toate detaliile calvarului lui Pătrăşcanu au fost făcute publice.

Pătrăşcanu a fost judecat împreună cu alţi zece inculpaţi: Remus Koffler, Herbert (Belu) Zilber, Ion Mocsonyi-Stârcea, Alexandru Ştefănescu, Jack Berman, Emil Calmanovici, Victoria Sârbu, Harry Brauner, Lena Constante şi Herant Torossian. Lista pretinselor lor delicte avea 35 de pagini. Pătrăşcanu însuşi era acuzat din următoarele motive principale: (a) „crimă împotriva păcii, prin aceea că a servit ca agent al poliţiei «fasciste şi burghezo-moşiereşti» şi al Serviciului Secret englez, încercând să distrugă Partidul Comunist din interior şi să-i paralizeze acţiunile în lupta împotriva fascismului şi războiului imperialist, şi l-a sprijinit pe Antonescu şi războiul împotriva Uniunii Sovietice"; (b) „crimă de înaltă trădare, pentru că în calitate de ministru de Justiţie a condus un grup de conspiratori care, cu ajutorul imperialiştilor anglo-americani şi al agenturilor lor de informaţii, a acţionat pentru răsturnarea violentă a regimului democratic instalat la 6 martie 1945, cu scopul de a distruge independenţa statului român"; şi (c) „crimă de înaltă trădare, pentru că după 23 august 1944 a furnizat agenturilor engleze şi americane informaţii secrete cu privire la securitatea statului român".

Aceleaşi trei acuzaţii au fost enunţate şi împotriva lui Zilber şi Ştefănescu, în timp ce împotriva lui Koffler, Berman şi Calmanovici au fost aduse acuzaţiile (a) şi (c). Numai câte o acuzaţie a fost emisă împotriva lui Sârbu (a) şi Mocsonyi-Stârcea (b). Lena Constante a fost acuzată de (a) „înaltă trădare, datorită faptului că a furnizat informaţii secrete Serviciului Secret Britanic cu privire la securitatea statului român" şi (b) „complicitate în acţiunile lui Pătrăşcanu destinate să distrugă independenţa României". Lui Brauner şi Torossian le-au fost aduse aceleaşi acuzaţii, cu excepţia faptului că despre ultimul s-a pretins că oferise informaţii CIA-ului[30]. Potrivit relatării unui martor ocular, publicată la Atena, în mai 1958, câţiva comunişti au fost aduşi să susţină acuzarea, printre ei numărându-se Ecaterina Borilă, soţia lui Petre Borilă, un apropiat al lui Dej, care a declarat că Pătrăşcanu plănuia să preia puterea, şi Ana Toma, soţia şefului DGSS Gheorghe Pintilie (Bodnarenko). Ilka Wassermann, directoarea editurii de limbă rusă Cartea Rusă, a afirmat că Pătrăşcanu avea legături cu agenţi occidentali, era naţionalist şi antisemit şi colaborase cu Siguranţa. Nu s-a adus nici o probă în sprijinul acestor afirmaţii. Dacă Pătrăşcanu a ascultat cu dezgust născocirile foştilor săi tovarăşi comunişti, el n-a mai putut răbda citarea lui Gheorghe Tătărescu, fost prim-ministru şi marionetă a comuniştilor, ca martor al acuzării. Ridicându-se de pe scaun, a protestat:

> Iată ce scursuri ale istoriei sunt aduse la proces ca martori împotriva mea, care sunt comunist. Dacă un astfel de individ vine să arate că eu nu sunt comunist, aceasta este doar dovada nivelului redus al Partidului Comunist Român, care are nevoie de asemenea elemente, ca şi a lipsei totale de probe în acest proces odios, încât a trebuit să se apeleze la aşa martor[31].

Nici Ecaterina Borilă, nici Ana Toma sau Ilka Wassermann nu figurau pe lista cu cei 87 de martori citaţi, care a fost anexată actului de acuzare redactat de colonelul Rudolf Rosman, adjunctul procurorului-şef militar, la 30 martie 1954[32].

Natura acuzaţiilor împotriva lui Pătrăşcanu – „crime împotriva păcii", „l-a sprijinit pe Antonescu şi războiul împotriva Uniunii Sovietice" şi activitatea de „agent al spionajului englez" – a făcut ca, în conformitate cu legislaţia românească, procesul să cadă în competenţa unui tribunal militar[33]. De aceea, s-a desfăşurat în faţa unui complet militar, alcătuit din colonelul Ilie Moisescu, preşedinte, colonelul Alexandru Demeter şi colonelul Ion Ciulei. Echipa acuzării era formată din colonelul Aurel Ardeleanu, colonelul Grigore Râpeanu, colonelul Rudolf Rosman şi maiorul Ioan Pohonţiu[34]. Moisescu a dat detalii despre desfăşurarea procesului, în faţa unei comisii de partid, în aprilie 1967. Ordinea martorilor şi aceea a examinării acuzaţilor au fost stabilite de Iosif Chişinevski, membru al secretariatului Comitetului Central, Ion Şoltuţiu, anchetatorul-şef, şi Moisescu însuşi. Nici inculpaţilor, nici avocaţilor lor, care au fost numiţi de Curte, nu li s-a dat ocazia să pună întrebări martorilor, iar declaraţiile inculpaţilor, cu excepţia celor ale lui Pătrăşcanu şi Ştefănescu, despre care s-a spus că nu au nimic de zis în apărarea lor, au fost toate autoacuzatoare[35]. Într-o discuţie cu Moisescu înainte de proces, Pătrăşcanu şi-a exprimat îndoiala că acesta şi colegii săi ar fi fost pregătiţi să slujească interesele justiţiei şi a declarat că procesul este o „înscenare". El considera că acuzaţiile împotriva lui nu sunt de competenţa tribunalului, putând fi judecate doar de conducerea partidului. Moisescu l-a informat pe Chişinevski despre atitudinea lui Pătrăşcanu, însă Şoltuţiu a „garantat" că Pătrăşcanu va vorbi la proces. Anchetatorul a greşit. Pătrăşcanu a refuzat să recunoască tribunalul şi a tăcut tot timpul. În timpul procesului, Moisescu era chemat foarte frecvent la telefon de către Chişinevski, care îl instruia cum să procedeze; într-un caz, lui Moisescu i s-a spus să reducă la minimum întrebările puse acuzaţilor. Chiar şi sentinţele au fost stabilite dinainte, de conducerea partidului, şi i-au fost dictate lui Moisescu de către Chişinevski, iar Dej a urmărit evoluţia acestei puneri în scenă ascultând desfăşurarea lucrărilor la un magnetofon[36].

Concluzia Curţii, publicată în *Scânteia*, a fost că între 1940 şi 1944, „acuzaţii Pătrăşcanu, Koffler şi complicii lor, împreună cu spionul Alexandru Ştefănescu şi agenţii provocatori şi spioni Ştefan Foriş, H. Zilber, E. Calmanovici şi J. Berman, au căutat să slăbească lupta forţelor democratice împotriva fascismului...". Anchetele arătaseră că după 1940, Pătrăşcanu fusese în contact cu şeful legionar al Siguranţei, Alexandru Ghica, şi că fusese unul dintre agenţii cei mai lipsiţi de scrupule ai acestuia. În 1943, a susţinut Curtea, Pătrăşcanu a aranjat cu Piki Vasiliu, subsecretarul de stat de la Ministerul de Interne, să fie internat pentru câteva luni în lagărul de la Târgu-Jiu, pentru a nu fi bănuit de legături cu Siguranţa. După 23 august 1944, s-a susţinut că Pătrăşcanu a primit instrucţiuni de la „unele puteri imperialiste" să-şi menţină funcţia cu orice preţ, astfel încât să poată lucra împotriva intereselor României. Curtea a susţinut că el organizase un complot împotriva statului şi că, în jurul datei de 24 februarie 1945, îi transmisese lui Rădescu, prin intermediul spionului american L. Madison, acordul său pentru organizarea unei lovituri de stat[37].

Cu ajutorul „spionilor" americani Thomas Hall şi William Hamilton, Pătrăşcanu şi grupul său au luat legătura cu grupul „conspirativ" al lui Iuliu Maniu, Victor Rădulescu-Pogoneanu, Grigore Niculescu-Buzeşti, Constantin Vişoianu şi Ion Mocsonyi-Stârcea, pentru a organiza o lovitură împotriva „statului popular". Omul de legătură dintre cele

două grupuri era Zilber. Lui Pătrăşcanu i-a fost atribuită conducerea loviturii de stat şi, în februarie 1947, a luat legătura în exterior cu Vişoianu şi Niculescu-Buzeşti, care părăsiseră ţara (Pătrăşcanu a mers la Paris în acel moment pentru semnarea tratatului de pace). În eventualitatea eşuării loviturii de stat, Pătrăşcanu urma să fie scos din ţară de către Hall şi Hamilton; dar cei doi agenţi americani au fost siliţi să plece pe neaşteptate, astfel încât Pătrăşcanu a fost obligat să-şi facă propriile aranjamente pentru a fugi din ţară[38].

Dezgustul şi dispreţul lui Pătrăşcanu faţă de desfăşurarea procesului şi de comportamentul vechiului său prieten, Zilber, au răbufnit în instanţă. În timpul declaraţiei finale a celui din urmă, Pătrăşcanu l-a întrerupt în permanenţă, acuzându-l că este „un mizerabil", care îi pângărea numele când îl rostea. A mai afirmat că procesul e o ruşine. Când a fost invitat de judecător să facă declaraţia finală, Pătrăşcanu a răspuns că nu are nimic de spus, „decât să scuipe pe acuzaţiile ce i-au fost aduse"[39].

În dimineaţa zilei de 14 aprilie, după ce condamnarea la moarte a lui Pătrăşcanu şi Koffler fusese hotărâtă *în Biroul Politic, cu unanimitate de voturi*, a fost pronunţat verdictul Tribunalului[40]. Pătrăşcanu şi Koffler au fost condamnaţi la moarte; Zilber, Ştefănescu şi Calmanovici au primit muncă silnică pe viaţă; Mocsonyi-Stârcea şi Torossian au fost condamnaţi la câte 15 ani de muncă silnică, H. Brauner şi L. Constante la câte 12 ani de muncă silnică, J. Berman la 10 ani, iar V. Sârbu la 8 ani[41]. Pătrăşcanu a refuzat să solicite clemenţă, aşa cum a făcut Koffler, căruia, de altfel, i-a fost refuzată. Execuţia a avut loc la închisoarea Jilava, la 17 aprilie 1954, la orele 3.00 a.m., prin împuşcare, la mai bine de şase ani de la arestarea lui Pătrăşcanu[42]. Iosif Moldoveanu, ofiţer în cadrul Direcţiei de Cercetări Penale, care-l interogase, a mărturisit într-o scrisoare lăsată înainte de a se sinucide, după reabilitarea din 1968, că, la ordinele lui Dej, îl împuşcase pe Pătrăşcanu în ceafă, la Jilava, în noaptea zilei de 16 aprilie 1954. S-a spus că Dej se temea că rivalul său va divulga în timpul execuţiei participarea celui dintâi la înlăturarea lui. Aceste detalii au fost prezentate de Ion Pacepa, fost director adjunct al Serviciului de Informaţii din România, după ce a fugit în Occident, în 1978; din păcate însă, nu avem dovezi care să le confirme[43]. Potrivit documentelor Ministerului de Interne, Koffler a fost executat la 17 aprilie[44]. Amintind la o plenară a Comitetului Central din 1961 măsurile adoptate împotriva lui Pătrăşcanu, se spune că Dej ar fi declarat: „L-am tratat aşa cum merita!".

La aceeaşi şedinţă a Biroului Politic care a hotărât soarta lui Pătrăşcanu, Dej şi-a demonstrat alinierea la noul model sovietic, introducând conducerea colectivă. În aceeaşi zi în care *Scânteia* a publicat comunicatul despre proces – 18 aprilie –, s-a anunţat că plenara Comitetului Central decisese desfiinţarea postului de secretar general şi înlocuirea lui cu un secretariat condus de un prim-secretar. Dej a demisionat din funcţia de secretar general al partidului, dar a rămas preşedinte al Consiliului de Miniştri. Prietenul său, Gheorghe Apostol, a fost ales prim-secretar al PMR, iar ceilalţi trei secretari erau toţi noi: Nicolae Ceauşescu, Mihai Dalea şi János Fazekas. Ceauşescu şi Drăghici au fost numiţi în acelaşi timp membri supleanţi ai Biroului Politic, semn că ambii erau în ascensiune în ierarhia partidului şi că impunerea dominaţiei unuia presupunea înlăturarea celuilalt. Momentul promovării lui Ceauşescu, venită după procesul şi executarea lui Pătrăşcanu, operaţiune în cadrul căreia Drăghici, în calitate de ministru de Interne, a fost profund implicat, s-a dovedit extrem de convenabil 15 ani mai târziu, când Ceauşescu a putut susţine că nu cunoştea cazul, subliniind în acelaşi timp vinovăţia lui Drăghici.

Executându-l pe Pătrăşcanu, Dej a putut preveni orice încercare a ruşilor de a impune restructurarea poststalinistă a partidului. Spre deosebire de Polonia şi Ungaria, unde victimele terorii staliniste, precum Gomułka şi Nagy, au fost aduse la conducerea partidului, România nu avea un martir în viaţă. Mai mult decât atât, Dej putea susţine că staliniştii au fost deja eliminaţi din partid, punând accentul pe înlăturarea Anei Pauker şi a lui Vasile Luca. Pentru a sublinia acest aspect, a ordonat ca procesul lui Luca să aibă loc în octombrie 1954. Spre deosebire de procesul lui Pătrăşcanu, acum au fost admişi corespondenţii presei străine, însă de această dată răspunsurile inculpatului au fost citite de preşedintele Tribunalului, pentru a se evita jena provocată la procesul lui Pătrăşcanu de izbucnirile acuzatului[45]. Procesul lui Luca a durat patru zile, fiind găsit vinovat de acuzaţiile de sabotaj al economiei şi de conspiraţie şi fiind condamnat la moarte, la 10 octombrie. După ce a solicitat clemenţă, sentinţa i-a fost comutată în muncă silnică pe viaţă[46].

Nu era exclus nici procesul Anei Pauker. Se pare că, în octombrie, discuţiile despre soarta ei au provocat amânarea, pentru a doua oară, a Congresului partidului. Acest lucru a fost anunţat cu doar două zile înainte de deschiderea lui, urmând unei perioade de mai mult de două luni de propagandă intensă pentru Congres. Anunţul preciza că Congresul urma să se desfăşoare „după încheierea necesarei munci agricole de toamnă", dar, aşa cum a raportat ambasadorul britanic de la Bucureşti, era îndoielnic că ar fi izbucnit brusc o criză economică de o asemenea gravitate încât să fi fost necesară o amânare de ultim moment, după o asemenea publicitate premergătoare. Ministrul a sugerat un motiv (mai plauzibil) propus de colegii săi iugoslavi: că, în realitate, era vorba de o chestiune politică, referitoare la „soarta Anei Pauker, care nu fusese încă judecată"; şi că existau două facţiuni, una condusă de Dej şi cealaltă de Bodnăraş, ultima susţinând reabilitarea Anei Pauker. Această teorie a fost într-o anumită măsură confirmată prin faptul că Bodnăraş nu a apărut vreme de trei luni la nici o manifestare oficială, începând din primele zile ale lui noiembrie. Cu toate acestea, felul în care ambasadorul sovietic a toastat în onoarea lui Dej la banchetul din noiembrie, cu ocazia aniversării Revoluţiei bolşevice, arăta că el se bucura în continuare de încrederea Kremlinului[47].

De fapt, Dej rămăsese un stalinist convins. Moartea lui Stalin influenţase prea puţin situaţia internă a României: nu a avut loc nici o schimbare majoră în conducerea partidului, nu s-a produs descentralizarea economiei şi nu s-a sistat procesul de colectivizare a agriculturii. Totuşi, s-a dat o amnistie de scurtă durată pentru deţinuţii politici, în 1955, şi s-a realizat o uşoară deschidere a politicii culturale. Doar asupra relaţiilor dintre România şi Uniunea Sovietică a avut moartea lui Stalin o influenţă mai mare, care, dacă privim înapoi, s-a dovedit emblematică. Activitatea la Canalul Dunăre – Marea Neagră a fost abandonată când s-a văzut că Hruşciov nu împărtăşea interesul lui Stalin faţă de acest proiect; guvernul sovietic a desfiinţat sovromurile, companiile mixte înfiinţate la sfârşitul anilor '40 pentru exploatarea resurselor naturale ale României, vânzând acţiunile sale românilor, în vara lui 1954. Singurele companii care au supravieţuit, în domeniul extragerii şi exploatării petrolului şi uraniului, au fost vândute în 1955 şi 1956.

Un semn clar că nu se făcuse nici o concesie faţă de partidul cosmetizat al lui Hruşciov a fost reluarea de către Dej a poziţiei de prim-secretar, în decembrie 1955, şi realegerea în Biroul Politic a aceloraşi persoane care fuseseră alese în mai 1952, când au fost înlăturaţi Ana Pauker şi Vasile Luca[48]. S-au adăugat doi noi membri, Ceauşescu şi

Drăghici, confirmându-se astfel ascensiunea în paralel a celor doi spre vârful ierarhiei de partid. În orice caz, nu a trecut mult timp până ce Dej a fost obligat să facă faţă implicaţiilor unei alte reconsiderări a moştenirii staliniste, venită din partea noii conduceri sovietice.

Până în februarie 1956, a fi „stalinist" era cea mai mare mândrie în Uniunea Sovietică şi în statele ei satelit. Toţi conducătorii lor ajunseseră la putere şi fuseseră confirmaţi datorită loialităţii declarate faţă de Stalin[49]. Apoi, în noaptea de 25 februarie 1956, Nikita Hruşciov a inversat sensul acestei axiome. În discursul său, într-o sesiune secretă a Congresului al XX-lea al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică, Hruşciov l-a acuzat pe Stalin de încălcarea repetată a tuturor normelor de moralitate şi a legilor sovietice, de arestarea şi deportarea în masă a membrilor de partid, de execuţiile fără judecată şi fără ancheta cuvenită şi de instaurarea groazei şi disperării. Deşi Hruşciov nu menţiona în discursul său ţările-satelit, el a creat o problemă pentru oamenii lui Stalin, care obţinuseră funcţii la ordinul sau prin bunăvoinţa lui.

Discursul l-a descumpănit complet pe Dej, şi i-a trebuit o lună întreagă ca să-şi revină. Dej condusese delegaţia română de la congres – ceilalţi membri au fost Iosif Chişinevski, Miron Constantinescu şi Petre Borilă –, dar abia la 23 martie a apărut primul lui comentariu despre concluziile congresului, într-un raport al delegaţiei române în faţa unei plenare lărgite a Comitetului Central al PMR, al cărui rezumat a fost publicat şi în *Scânteia*, după şase zile. Dej a afirmat doar că Stalin îşi pătase reputaţia punând bazele cultului personalităţii şi permiţând forţelor de securitate să aplice teroarea; a adăugat că „îndepărtarea lui Stalin de conceptul marxist-leninist privitor la rolul personalităţii" a avut o „influenţă negativă". Nu s-a amintit nimic de discursul „secret" al lui Hruşciov[50].

În raportul său, Dej a încercat să anticipeze şi să deturneze criticile referitoare la apartenenţa sa la stalinism, arătând că Ana Pauker, Luca şi Georgescu au fost adevăraţii stalinişti din cadrul partidului, fără să-i numească însă. După îndepărtarea acestor tovarăşi, a spus el, partidul făcuse paşi decisivi în direcţia democratizării, indicând Congresul al II-lea al partidului din decembrie 1955 ca început al unei noi faze, în care fuseseră reintroduse conducerea colectivă şi democraţia internă. Într-o aluzie la folosirea terorii de către Securitate, a recunoscut că, deşi trupele de securitate obţinuseră mari succese, în special în demascarea spionilor occidentali, uneori se depăşise cadrul legal în perioada – sugera el – în care la conducerea lor se afla Georgescu. Singura cale de a contracara acest lucru era consolidarea controlului partidului asupra Securităţii. Drăghici a scăpat neatins, dar, ca o ironie, argumentele aduse de Ceauşescu, după 21 de ani, pentru a-l acuza şi pentru a cere revenirea la legalitate a Ministerului de Interne au fost uimitor de apropiate de cele prezentate de către Dej la această plenară.

Vulnerabilitatea lui Dej pe fondul incriminării lui Stalin a fost pusă în evidenţă de atacul lansat împotriva sa, în timpul plenarei, de alţi doi membri ai delegaţiei ce fusese la Moscova, Constantinescu şi Chişinevski, care l-au acuzat că a urmat principiile staliniste şi a folosit metode staliniste. Opoziţia faţă de Dej îi unea pe cei doi, îmboldiţi fiind de oportunism şi încercând să exploateze schimbările de la Moscova pentru a-i lua locul lui Dej. Chişinevski era profund implicat în afacerea Pătrăşcanu, ca şi Constantinescu, potrivit declaraţiei lui Dumitru Petrescu, citată mai sus. Constantinescu a văzut în discursul lui Hruşciov un prilej pentru a aduce în discuţie nevoia de liberalizare în partid şi în ţară, precum şi un mijloc pentru a-l îndepărta pe Dej[51]. Pentru acesta din

urmă, pe de altă parte, demolarea cultului personalităţii lui Stalin constituia o mare ameninţare, având în vedere supunerea lui faţă de dictatorul sovietic, şi, în consecinţă, a făcut tot ce a putut pentru a o minimaliza, transformând-o – aşa cum a remarcat o sursă din Statele Unite – într-un „subiect pentru uneltirile din cadrul partidului, şi nu pentru dezbatare publică"[52].

Prudenţa lui Dej în această privinţă este ilustrată de convocarea unei şedinţe secrete, în Sala sporturilor Florească, la sfârşitul lui martie 1956, după doar câteva zile de la plenara Comitetului Central. Audienţa, formată din 3.000 de persoane, reprezenta elita partidului. Şedinţa a fost prezidată de Dej şi s-a anunţat că era interzisă luarea de notiţe. Dej a citit o versiune prescurtată a discursului lui Hruşciov de la Congresul al XX-lea, precizând că discursul nu avea nici o relevanţă pentru Partidul Muncitoresc Român, deoarece, „mulţumită solidei politici marxist-leniniste a Comitetului Central", excesele cultului personalităţii fuseseră eliminate în 1952. Gheorghe Apostol a rostit un discurs docil în favoarea lui Dej, iar dintre discursurile următoare, toate venite din partea unor personaje minore din cadrul partidului, doar unul a făcut notă discordantă, prin cererea de a se evalua acţiunile conducătorilor partidului în lumina criticilor aduse de Hruşciov. Discursul lui Dej a stabilit linia partidului pentru următorii trei ani, plasând PMR-ul printre cele mai inflexibile formaţiuni din lagărul comunist. Şedinţa în sine a avut o semnificaţie deosebită, deoarece a fost singura din România în cadrul căreia s-a prezentat textul discursului lui Hruşciov, chiar dacă în faţa unui public restrâns ; a arătat împotrivirea conducerii partidului la procesul de destalinizare ; şi, în cele din urmă, a demonstrat slăbiciunea opoziţiei faţă de Dej în interiorul partidului[53].

Absenţa de la această şedinţă a personalităţilor de prim rang ale partidului, cu excepţia lui Apostol, reflectă disensiunile din Biroul Politic provocate de refuzul lui Dej de a adopta destalinizarea. Constantinescu şi Chişinevski l-au atacat din nou pe acesta în şedinţele Biroului Politic din zilele de 3, 4, 6 şi 12 aprilie. Procesele-verbale ale şedinţelor amintite îl prezintă pe Dej în defensivă, pus în faţa criticilor lui Constantinescu şi Chişinevski cu privire la abuzurile Securităţii, pentru care era considerat în ultimă instanţă responsabil, precum şi la represiunea din deceniul precedent. Constantinescu a continuat să sublinieze necesitatea unei dezbateri pe scară largă referitoare la consecinţele cultului personalităţii din jurul lui Dej, care dusese la slăbirea rolului partidului. Aceste opinii au declanşat furia celui incriminat, furie pe care s-a mulţumit însă să o exprime doar în adnotările proceselor-verbale, dovedindu-şi aici aversiunea făţişă faţă de Constantinescu, pe care îl bănuia că încearcă să-i ia locul, şi faţă de Chişinevski, pe care îl acuza de trădare.

Constantinescu l-a atacat pe Dej chiar de la începutul şedinţei din 3 aprilie, susţinând că, în ciuda îmbunătăţirii climatului din partid ca urmare a înlăturării Anei Pauker, a lui Vasile Luca şi Teohari Georgescu, în 1952, apăruseră câteva motive de nelinişte. Erau extrem de îngrijorătoare „anormalităţile" din activitatea Ministerului de Interne. Dintre acestea, el a subliniat prezenţa ofiţerilor de securitate în diverse ministere şi instituţii, fără ştirea miniştrilor, în special când respectivii miniştri sau şefi de instituţii erau membri ai Biroului Politic. A enumerat câteva situaţii în care unii cetăţeni fuseseră bătuţi şi şantajaţi pentru a deveni informatori, iar anumite cazuri îi fuseseră raportate lui Dej :

> Nu vreau să afirm că conducerea Ministerului Afacerilor Interne încurajează actele abuzive, dar ea le-a permis, ea le-a tolerat. Ministerul Afacerilor Interne nu lucrează

de la sine însă; conducerea Ministerului Afacerilor Interne a avut o legătură, pe tov. Gheorghiu-Dej. Mă întreb: cum a fost posibil că tov. Gheorghiu-Dej nu a luat măsuri, sesizat fiind de aceste abuzuri? Tov. Gheorghiu-Dej nu a atras colectivul Biroului Politic în controlul activităţii Ministerului Afacerilor Interne. [...] Cred că este necesar ca activitatea Ministerului Afacerilor Interne şi a Securităţii să fie trecută efectiv sub controlul Biroului Politic. Poate chiar Securitatea să fie despărţită de Ministerul Afacerilor Interne şi să fie trecută sub conducerea unui comitet.

Cred că tov. Drăghici poate ajuta Biroul Politic mai bine, întrucât el cunoaşte mai multe cazuri de abuzuri. Nu are nici un rost să ascundem lucrurile, pentru că cu timpul ele tot apar. [...] Cred că asupra tov. Gheorghiu-Dej, Ministerul Afacerilor Interne a avut o influenţă negativă. Ore întregi era pus să citească notele M.A.I. Tov. Gheorghiu-Dej avea obiceiul să adnoteze şi să dea indicaţii scrise pe aproape toate notele pe care le primea. [...] Se va spune poate de către unii că ridic lucruri nepotrivite cu privire la persoana tov. Gheorghiu-Dej. Nimeni însă nu este infailibil în partidul nostru şi chiar dacă numai o parte din ce spun este adevărat, tot însemnează un ajutor. [...] Meritele tov. Gheorghiu-Dej ne sunt cunoscute. Eu însă vreau să scot în evidenţă părţile sale negative.

Tov. Gheorghiu-Dej este unul din conducătorii de frunte ai partidului, dar nu singurul, pentru că mai sunt şi alţii. Tov. Gheorghiu-Dej deseori desconsideră persoana membrilor Biroului Politic şi merge uneori chiar la batjocorirea părerii lor. [...] Tov. Gheorghiu-Dej nu acordă atenţie felului cum se comportă. În ianuarie 1956 în drum spre Moscova, la o consfătuire economică, tov. Gheorghiu-Dej, în prezenţa unui tovarăş din aparatul C.C. al partidului, discutând în legătură cu reforma bănească, a vorbit tot timpul numai despre sine. Astfel dispărea complet partidul, Comitetul Central şi Biroul Politic. [...] Propun în încheiere să dezbatem lucrurile deschis şi apoi să ne fixăm asupra atribuţiilor Biroului Politic, ale Secretariatului, asupra metodelor de muncă în Biroul Politic, să se întărească rolul comisiei de control[54].

Drăghici a fost primul care a răspuns. El i-a pus câteva întrebări lui Constantinescu: Ştia de existenţa lagărelor de detenţie? Nu făcuse el presiuni asupra Ministerului de Interne, în 1952, ca să evacueze unii cetăţeni din Valea Jiului pentru a face loc blocurilor pentru mineri? Constantinescu a dat replici neconvingătoare, susţinând că nu ştia de existenţa lagărelor de detenţie, doar de lagărele de muncă, şi că nu făcuse presiuni asupra lui Drăghici pentru a evacua oameni, ci doar „a propus" ca evacuarea să aibă loc. Alţi membri ai Biroului Politic au sărit în apărarea lui Dej. Gheorghe Apostol, Chivu Stoica şi Alexandru Moghioroş au contestat afirmaţiile lui Constantinescu. Stoica l-a întrebat pe Constantinescu de ce a ales acel moment pentru a-şi lansa atacul împotriva lui Dej, amintindu-i că şi el contribuise la cultul personalităţii. Apostol a fost cel lăsat să tragă concluziile şedinţei:

La începutul şedinţei Biroului Politic, Miron Constantinescu l-a acuzat pe tovarăşul Gheorghiu-Dej pentru că nu a luat măsuri ca raportul delegaţiei la Congresul al XX-lea să fie redactat în colectiv, s-a referit la lipsa de colegialitate din activitatea Biroului Politic şi a criticat metoda de adoptare a deciziilor fără consultarea tuturor membrilor. De ce tovarăşul Miron a văzut şi vede numai erori în activitatea noastră? Cred că este necesar să observăm greşelile, dar haideţi să vedem, în primul rând, rezultatele bune.

Se poate spune într-adevăr că activitatea Biroului Politic a fost slabă în comparaţie cu perioada dinainte de îndepărtarea deviaţioniştilor [Pauker, Luca şi Georgescu]? Eu nu cred. Dimpotrivă[55].

Refuzând, cu sprijinul cadrelor de partid, să adopte destalinizarea, Dej a reuşit să-şi consolideze controlul asupra partidului şi să-l lege mai strâns de persoana sa. Rezistenţa la încercările de a „liberaliza" partidul s-a dovedit, culmea, a fi în folosul lui Hruşciov în a doua parte a anului, în toiul marilor mişcări anticomuniste din Polonia şi Ungaria.

Cele mai importante implicaţii ale destalinizării priveau Polonia. Acolo, partidul comunist fusese lichidat în 1938, la ordinul lui Stalin, fiind considerat o agenţie a spionajului german. Destalinizarea a presupus reabilitarea victimelor lui Stalin, declarându-se oficial - la 19 februarie 1956, în timpul celui de-al XX-lea Congres - că dovezile pe baza cărora fuseseră executate erau false. Câteva zile mai târziu, conducătorul partidului, Boleslaw Bierut, stalinist convins şi şef al delegaţiei partidului său la Congres, s-a îmbolnăvit şi a murit la Moscova. Funeraliile sale de la Varşovia au provocat o demonstraţie antisovietică. La 20 martie, Hruşciov a mers la Varşovia pentru a sprijini alegerea lui Edward Ochab, care a început să pună în aplicare o politică de liberalizare moderată. Multe dintre victimele lui Stalin au fost eliberate din închisori, printre ele aflându-se şi veteranul comunist Władisław Gomułka. Intelectualitatea poloneză dorea o schimbare mai radicală, chiar dacă rămânea în cadrul socialismului. În iunie, muncitorii polonezi şi-au făcut auzită vocea. La Poznań, zvonul că o delegaţie a metalurgiştilor a fost arestată la Varşovia a provocat un marş de protest al colegilor lor. Protestul s-a transformat într-o revoltă, înăbuşită de forţele de securitate cu preţul a 44 de morţi şi 300 de răniţi. Ziarul Partidului Comunist Polonez i-a acuzat pentru revoltă pe „agenţii inamici", aşa cum a procedat şi conducerea sovietică, pentru care evenimentul a fost un mare şoc. Hruşciov l-a considerat începutul contrarevoluţiei pe care Occidentul, condus de Statele Unite, o organizase pentru a desprinde Polonia şi alte state-satelit din blocul sovietic.

Interesul poporului român faţă de evenimentele din Polonia era, potrivit unui raport al Legaţiei britanice, „intens", dar România s-a putut izola de ceea ce se întâmpla în Polonia; a fost însă mai greu să facă la fel şi când a fost vorba despre Ungaria. Era stat vecin, maghiarii formau cea mai numeroasă minoritate din România, iar muncitorii, studenţii şi intelectualii români aveau aceleaşi probleme ca şi cei maghiari. Şi în România, în vara anului 1956, nemulţumirea era în creştere. Acelaşi raport britanic anunţa:

> În august era deja evident că recolta va fi proastă; penuria de alimente, însoţită de o implicită creştere a preţurilor, a început să se manifeste cu mult înainte de recoltat şi a crescut în toamnă. Nu era nici un semn de ameliorare semnificativă în problema locuinţelor şi, chiar dacă creşterea treptată a stocului de haine şi de echipament casnic pe care a observat-o dl Macdermot (un oficial al Legaţiei britanice) continua, preţurile erau mari, iar majoritatea muncitorilor aveau salarii prea mici ca să poată cumpăra multe. Alimentele şi locuinţele continuau să fie cei mai importanţi indici ai nivelului de trai, despre care se poate spune, în consecinţă, că era în scădere, cel puţin temporar. Evident că nemulţumirea creştea, iar informaţiile despre tulburările de la Poznań au încurajat-o; instalarea regimului lui Gomułka în Polonia şi revolta din Ungaria au întărit-o şi mai mult[56].

Dacă Dej nu s-a grăbit să rezolve nemulţumirile iscate de problemele de ordin economic, aşa cum s-a sugerat în acest raport, reacţia sa la manifestările politice a fost rapidă şi fermă. Revolta maghiară i-a permis lui Dej să-şi demonstreze din plin fidelitatea faţă de Uniunea Sovietică. Repercusiunile revoltei – care a început cu o mare demonstraţie populară la Budapesta, la 23 octombrie 1956, în timpul căreia a fost distrus monumentul lui Stalin, steagul naţional fiind arborat fără emblema Republicii Populare – au fost resimţite curând şi în România.

În momentul izbucnirii revoltei, Dej se afla în Iugoslavia, ca răspuns la vizita pe care Tito o făcuse în România în timpul verii. Nu s-a întors imediat, dar a rămas în legătură prin telefon cu Bucureştiul, de unde îi răspundea Nicolae Ceauşescu. Biroul Politic al PMR s-a reunit la 24 octombrie. S-a decis să se cenzureze foarte strict ştirile de la Budapesta, să se întărească paza la punctele de frontieră cu Ungaria, să se evite măsurile ce ar fi putut nemulţumi minorităţile maghiară şi germană şi să se „manifeste tact şi judecată politică în privinţa arestărilor, astfel încât să nu se învrăjbească populaţia fără rost"[57]. Reacţia publică iniţială a regimului de la Bucureşti a fost aceea de a minimaliza demonstraţiile de la Budapesta. Legaţia britanică a raportat, la 27 octombrie:

> Primele ştiri scurte despre mişcările de la Budapesta au fost prezentate de Radio România abia în seara de 24 octombrie, iar în dimineaţa următoare au apărut şi în ziare, care s-au epuizat rapid. Presa a pus tulburările din Ungaria pe seama organizaţiilor reacţionare subversive, incitate de reacţiunea din afară, a arătat că guvernul maghiar a cerut ajutorul Uniunii Sovietice şi a pretins că muncitorii maghiari, care continuau să susţină Partidul Comunist şi prietenia cu URSS, erau ostili revoltei. [...] Toţi cei care nu au la dispoziţie decât presa şi radioul din România nu au cum să înţeleagă natura naţionalistă şi antisovietică a mişcării din Ungaria[58].

La 26 octombrie, tot în absenţa lui Dej, Biroul Politic s-a întâlnit din nou. Conştienţi de faptul că lipsa alimentelor îi putea scoate pe oameni în stradă, conducătorii partidului au aprobat o serie de măsuri destinate îmbunătăţirii furnizării de alimente şi creşterii salariilor. Totuşi, aceste măsuri au venit prea târziu. În ziua următoare, au avut loc demonstraţii ale muncitorilor şi studenţilor la Bucureşti, Cluj, Iaşi şi Timişoara. Protestele studenţeşti au pus accentul pe abolirea predării limbii ruse în şcoli şi universităţi. La Politehnica din Timişoara, un grup de studenţi, printre care Caius Muţiu, Teodor Stanca, Aurel Baghiu şi Ladislau Nagy, susţinuţi de lectorul Gheorghe Pop, au ţinut o şedinţă secretă la 28 octombrie 1956, în care au hotărât să organizeze un miting general al studenţilor din toate instituţiile de învăţământ din Timişoara, pentru a discuta despre hrana proastă din cantinele studenţeşti şi disfuncţionalităţile din învăţământ. Mitingul a fost organizat fără acordul conducerii Institutului Politehnic şi al organizaţiei de partid, şi a avut loc la Facultatea de Mecanică, la 30 octombrie. Au participat mai mult de 1.000 de studenţi. Potrivit unui raport redactat atunci de Comitetul Regional de partid, reprezentanţii partidului, conduşi de Petre Lupu şi Ilie Verdeţ, au fost insultaţi şi obligaţi să părăsească sala, moment în care au fost chemate unităţi militare, ce au înconjurat complexul universitar şi au operat arestări[59]. În orice caz, protestele şi-au atins scopul. La 5 noiembrie, Miron Constantinescu s-a adresat studenţilor prezenţi la un miting la Cluj şi a promis că se va renunţa la orele obligatorii de rusă din universităţi şi se vor îmbunătăţi condiţiile de trai. Două săptămâni mai târziu, Constantinescu a fost numit

ministru al Educaţiei. Numirea unuia dintre cei mai duri oameni ai partidului – şi numărul şapte în Biroul Politic – într-un post ocupat până atunci de un fost profesor care nu se distinsese prin nimic a fost un semn clar că Dej nu era mulţumit de influenţa regimului său asupra tineretului ţării şi era decis ca aceasta să fie întărită.

Alte potenţiale surse de nemulţumire au fost eliminate. Mihai Beniuc, secretarul Uniunii Scriitorilor, a condamnat „actele banditeşti ale elementelor fasciste contrarevoluţionare de la Budapesta", iar scriitorii din Regiunea Autonomă Maghiară au adresat Comitetului Central o scrisoare în care acuzau „forţele sălbatice horthysto-fasciste din Ungaria".

Între timp, la 28 octombrie, Dej revenise în ţară. Fără îndoială, discutase cu Tito despre criza maghiară, o Ungarie necomunistă nefiind pe placul nici unuia dintre ei. Arhivele nu au oferit până acum amănunte despre aceste discuţii, însă imediat după întoarcerea lui Dej, Aurel Mălnăşan, ministrul adjunct de Externe, şi Valter Roman, membru de conducere din PMR – şi care, la începutul anilor '40, pe când lucra la Moscova, la un post de radio românesc finanţat de sovietici, îl cunoscuse pe Imre Nagy, proaspăt numitul premier din Ungaria –, au fost trimişi la Budapesta, pentru a furniza lui Dej şi conducerii sovietice informaţii de la faţa locului[60]. La 29 octombrie, ceferiştii de la Atelierele Griviţa din Bucureşti au organizat un miting de protest, cerând condiţii mai bune de muncă, iar la Iaşi s-au desfăşurat demonstraţii pentru îmbunătăţirea aprovizionării cu alimente. În oraşele unde au avut loc proteste s-au făcut sute de arestări, în special dintre studenţii participanţi la mitingurile de la Cluj şi Timişoara. Una dintre cele mai mari demonstraţii a avut loc la Bucureşti. Impunându-se o atitudine mai severă, unele dintre persoanele amnistiate în 1955 au fost arestate din nou. Hruşciov însuşi a făcut aluzie la aceste demonstraţii, într-o adresă către Comsomolul din Moscova, la 8 noiembrie 1956, când a spus că au existat „unele atitudini nesănătoase" printre studenţii din „una dintre instituţiile de învăţământ din România" şi a felicitat PMR-ul pentru că a rezolvat aceste probleme rapid şi eficient[61]. La 30 octombrie, regiunile Timişoara, Oradea şi Iaşi au fost puse sub control militar, deoarece trupele sovietice din România erau concentrate la frontiera cu Ungaria. Pentru a-i bloca pe muncitori, guvernul a anunţat, la 29 octombrie, creşterea salariului minim, iar ceferiştii s-au bucurat de avantaje speciale sub forma călătoriilor gratuite. La 2 noiembrie, Gheorghe Apostol a luat cuvântul la un miting al ceferiştilor şi a promis ajutor. Dej, el însuşi fost ceferist, a rămas rezervat[62].

Convergenţa de interese cu Uniunea Sovietică, şi nu doar supunerea deplină, a determinat poziţia adoptată de Dej şi tovarăşii săi. Ei aveau două preocupări principale: o revoltă împotriva conducerii comuniste încununată de succes la Budapesta se putea răspândi în cadrul comunităţii maghiare de două milioane de oameni din Transilvania, declanşând astfel o revoltă anticomunistă în România; şi o Ungarie necomunistă putea emite pretenţii la anumite părţi din Transilvania. Temerile lor fuseseră alimentate de participarea muncitorilor şi studenţilor maghiari la demonstraţiile de la Cluj, Timişoara şi din Regiunea Autonomă Maghiară. La 30 octombrie, guvernul român a înfiinţat un „Comandament General" de urgenţă, care a primit ordinul „să ia toate măsurile necesare pentru a garanta ordinea publică pe întreg teritoriul Republicii Populare Române". Printre atribuţiile Comandamentului se aflau şi „coordonarea şi extinderea culegerii de informaţii, în scopul de a identifica activităţile subversive", „de a asigura securitatea tuturor clădirilor partidului şi statului, a centrelor de comunicaţii şi a tuturor drumurilor, căilor ferate şi liniilor aeriene şi navale" şi „de a elimina orice acţiune care ameninţă

controlul statului". Armata şi Ministerul de Interne au fost puse sub autoritatea acestui nou organism, condus de Emil Bodnăraş. Ceilalţi membri ai Comandamentului erau Nicolae Ceauşescu, Alexandru Drăghici şi Leontin Sălăjan, acesta din urmă fiind ministrul Forţelor Armate[63].

Între timp, Hruşciov a organizat o serie de întruniri de urgenţă cu conducătorii comunişti, inclusiv cu o delegaţie din China, în care le-a comunicat că Moscova va utiliza forţa, dacă era necesar, pentru a rezolva criza. N-au existat obiecţii, nici chiar din partea lui Tito şi Gomulka[64]. La 1 noiembrie, Hruşciov s-a întâlnit cu Dej şi Bodnăraş. Românii au insistat pentru o intervenţie militară fermă împotriva guvernului lui Imre Nagy şi, într-adevăr, trupele sovietice din România au fost printre primele care au traversat frontiera maghiară, la 26 octombrie, pentru a întări forţele sovietice. Bodnăraş a fost personajul-cheie în ceea ce priveşte sprijinirea de către PMR a intervenţiei sovietice în Ungaria. În timpul revoltei, el a fost numit ministrul Transporturilor şi Comunicaţiilor, dispunând în această calitate lărgirea drumurilor de importanţă strategică pentru tranzitul trupelor sovietice prin România.

Dej era la fel de dornic ca şi Hruşciov să-i aducă pe maghiari înapoi în tabăra socialistă; cei doi conducători au convenit ca o delegaţie română, condusă de Dej, să meargă la Budapesta, la 3 noiembrie, pentru a discuta cu Imre Nagy. Acesta din urmă a încercat să conceapă un plan, în cadrul căruia Dej urma să-i solicite lui Hruşciov o reuniune sovieto-maghiară. Chiar în acea zi însă, conducerea sovietică participa la o întâlnire de o natură foarte diferită cu János Kádár, pentru a coordona răsturnarea violentă a guvernului Nagy[65]. În zorii zilei de 4 noiembrie, trupele sovietice s-au grupat în jurul Budapestei şi au început înaintarea. Tancurile Armatei Roşii au deschis focul asupra baricadelor ridicate de răsculaţi. Cu câteva ore mai înainte fuseseră arestaţi reprezentanţii autorizaţi ai guvernului Nagy, generalii Maleter şi Kovács, invitaţi la cartierul general sovietic pentru a continua negocierile începute la 1 noiembrie. Intervenţia sovietică a înfrânt cu uşurinţă rezistenţa rebelilor.

Pentru a înlătura guvernul Nagy, Hruşciov a invocat Tratatul de la Varşovia, care, aşa cum a subliniat delegatul sovietic la Consiliul de Securitate al ONU, împuternicea Uniunea Sovietică „să protejeze Ungaria împotriva subversiunii". Sovieticii au primit un apel din partea lui Kádár, care, în dimineaţa zilei de 4 noiembrie, a anunţat la radio disocierea de Nagy şi formarea unui „guvern revoluţionar al muncitorilor şi ţăranilor".

Instalarea guvernului Kádár i-a permis lui Dej să continue apropierea de Tito, prin definirea poziţiei sale faţă de noua conducere maghiară. La 4 noiembrie, Comitetul Central al PMR a trimis un mesaj de salut şi felicitare Guvernului Revoluţionar Muncitoresc-Ţărănesc. A urmat o vizită la Budapesta, între 21 şi 25 noiembrie, a unei delegaţii româneşti la cel mai înalt nivel, condusă de Dej şi Bodnăraş. Principalul obiectiv al vizitei era să se demonstreze, aşa cum făcuseră guvernele cehoslovac şi est-german puţin mai devreme, sprijinirea regimului Kádár. Mai exista însă un alt scop important: sovieticii nu ştiau cum să procedeze în privinţa lui Nagy.

Nagy se refugiase la ambasada iugoslavă din Budapesta, la 4 noiembrie, împreună cu câţiva dintre colegii săi din guvern. Iugoslavii îi oferiseră azil politic, iar el a acceptat. Ca urmare a negocierilor dintre guvernele iugoslav şi maghiar, s-a semnat o convenţie prin care ambele părţi conveneau ca Nagy, colegii săi şi familiile acestora să poată părăsi ambasada iugoslavă în calitate de persoane libere şi să se întoarcă la casele lor, guvernul maghiar garantându-le securitatea personală.

La 22 noiembrie, orele 18.00, aşa cum se stabilise, a sosit la ambasada iugoslavă un autobuz, pentru a-i duce acasă pe Nagy şi colegii lui. Însă pe ataşatul militar iugoslav l-a indignat descoperirea că şoferul autobuzului era rus şi că mai erau câţiva „pasageri" ruşi. Nagy l-a rugat pe ambasadorul iugoslav să intervină, iar acesta le-a ordonat primului secretar al ambasadei şi ataşatului militar să-l însoţească pe Nagy în autobuz până la domiciliul său. În momentul când autobuzul a plecat, au apărut două maşini blindate sovietice, care au încadrat autobuzul şi l-au escortat până la Statul-Major sovietic. Acolo, cei doi iugoslavi au fost alungaţi, iar Nagy şi colegii săi au fost puşi sub pază sovietică. Autobuzul şi-a continuat drumul până la o şcoală militară, unde Nagy şi ceilalţi s-au găsit practic prizonieri. Au fost puşi în camere separate şi li s-a interzis să vorbească între ei.

În aceeaşi seară, la 22.30, lui Nagy i s-a transmis mesajul că Valter Roman dorea să-i vorbească. Discuţia a durat aproape două ore, iar Roman a declarat că este însărcinat de către Dej şi Kádár să-i transmită cererea lor comună ca Nagy să meargă în România, unde va fi tratat cât se poate de bine, până când situaţia politică din Ungaria revenea la normal. Se presupunea că în două-trei luni Nagy ar fi putut să se întoarcă în Ungaria şi să ia parte la viaţa politică. Deplasarea lui în România era recomandabilă, deoarece viaţa îi era în pericol dacă rămânea în Ungaria. Roman i-a sugerat lui Nagy să-şi pună pe hârtie intenţiile, pentru a calma opinia publică.

Nagy a replicat că, „în calitate de prizonier al securităţii sovietice, nu sunt pregătit să declar nimic, deoarece nu sunt în măsură să acţionez liber. Ca cetăţean maghiar, aflat în posesia deplină a libertăţii mele de acţiune, sunt fericit să discut anumite lucruri cu tovarăşii mei". A continuat: „I-am subliniat lui Valter Roman hotărârea mea de a nu părăsi Ungaria de bunăvoie. Am spus că ei mă pot îndepărta din Ungaria prin forţă, pentru că au suficientă putere, dar eu nu voi accepta niciodată acest lucru". Roman i-a răspuns că nu va fi îndepărtat împotriva voinţei sale, după care a plecat[66].

În după-amiaza următoare, Nagy şi colegii săi au fost înghesuiţi în două autobuze militare fără geamuri. Li s-au alăturat György Lukács, Zoltan Szanto şi Zoltan Vas, împreună cu soţiile lor. Acest din urmă grup părăsise ambasada iugoslavă cu trei zile înaintea lui Nagy şi a asociaţilor săi, având promisiunea lui Kádár că sunt liberi să se întoarcă la casele lor. Autobuzele i-au dus la un aeroport, unde au fost urcaţi în două avioane sovietice, dintre care unul îi dusese pe Dej şi delegaţia sa la Bucureşti. Piloţii erau ruşi, iar paza era asigurată de soldaţi ruşi şi ofiţeri KGB. Au ajuns la Bucureşti, după un zbor de două ore, şi au fost primiţi de Alexandru Moghioroş, membru al Biroului Politic al PMR. Abia când l-a văzut pe Moghioroş, Nagy a înţeles că se afla în capitala României.

Pentru a da o aparenţă de legalitate răpirii lui Nagy, Dej şi Kádár au semnat un memorandum cu titlul „Înţelegere prin intermediul unui schimb de scrisori între guvernul Republicii Populare Române şi guvernul Republicii Populare Ungare cu privire la asistenţa acordată lui Imre Nagy şi persoanelor din grupul său pe teritoriul Republicii Populare Române". Deşi înţelegerea părea să fie un simplu aranjament între Dej şi Kádár, ea a fost controlată de Kremlin, mai exact, de o „echipă de criză" alcătuită din Malenkov, Suslov şi Aristov, care a recunoscut, într-un raport redactat la 23 noiembrie, că Roman i-a ţinut la curent cu eforturile sale de a-l convinge pe Nagy să vină în România de bunăvoie. Suslov i-a instruit pe Kádár şi Dej cu privire la formulările din memorandumul lor[67].

Nagy a fost ţinut, împreună cu alţi membri ai guvernului său, într-un imobil al Securităţii dintr-o localitate de la nord de Bucureşti, unde anchetarea lor a fost coordonată de Boris Şumilin, consilier-şef al KGB „în probleme contrarevoluţionare"[68]. N-au fost permise vizitele unor oficiali ai ONU, promise de Grigore Preoteasa, ministrul român de Externe, pentru a se putea dovedi că Nagy nu era încarcerat[69].

În timpul vizitei sale la Budapesta împreună cu Dej, la sfârşitul lui noiembrie, Bodnăraş a oferit ajutor şi la reorganizarea Serviciului maghiar de Securitate, AVH, care fusese decimat în timpul revoltei, sute de ofiţeri fiind împuşcaţi de către demonstranţi. Câteva sute de agenţi ai Securităţii, maghiari transilvăneni, au fost trimişi la Budapesta, iar prezenţa prelungită a lui Bodnăraş în capitala Ungariei demonstrează că era profund implicat în operaţiune. Un alt agent sovietic care l-a asistat pe Bodnăraş a fost Wilhelm Einhorn, un maghiar transilvănean recrutat de NKVD, voluntar în Brigăzile Internaţionale în timpul războiului civil din Spania şi numit în toamna anului 1948 director al secretariatului Securităţii, cu gradul de maior. În calitate de director adjunct al Direcţiei I de Informaţii Externe a Securităţii, Einhorn a fost trimis la Budapesta sub acoperirea de consilier al ambasadei României, devenind şeful nou-createi agenţii româneşti de informaţii externe de acolo[70].

România a reprezentat aliatul cel mai activ al Uniunii Sovietice în timpul crizei maghiare. Sprijinul României a depăşit arena politică, trecând în sectorul asistenţei practice şi încurajării deschise. Dej şi Bodnăraş au fost printre primii conducători străini care au vizitat Budapesta după invazia sovietică, iar în comunicatul lor oficial şi-au exprimat convingerea că intervenţia sovietică „era necesară şi corectă"[71]. Delegaţia română l-a felicitat pe Kádár pentru măsurile de înăbuşire a revoltei şi pentru folosirea trupelor sovietice în acest scop. Linguşirile lui Dej erau determinate, fără îndoială, de satisfacţia că fusese readus la putere un regim represiv, în locul unui guvern hotărât să introducă măsuri liberale, care ar fi putut cataliza nemulţumirile şi pretenţiile la un tratament similar ale minorităţii maghiare din Transilvania, dacă nu chiar la nivelul întregii Românii.

Note

1. R. Levy, „Did Ana Pauker Prevent a «Rajk Trial» in Romania?", in *East European Politics and Economics*, vol. 9, nr. 1 (iarna 1995), pp. 143-178.
2. *Ibidem*, p. 165.
3. Vezi capitolul 7, nota 50, şi G. Ionescu, *Communism in Rumania, 1944-1962*, Oxford University Press, Londra, 1964, p. 209.
4. *Ibidem*. O epigramă populară care circula în acea vreme în partid ilustra ubicuitatea legionarilor în cadrul partidului:
   Ţine minte trei cuvinte,
   Camarade: „Nu fi trist!".
   Garda merge înainte
   Prin Partidul Comunist.
5. Vezi Vladimir Tismăneanu, „The Tragicomedy of Romanian Communism", p. 361.
6. Se poate ca Ana Pauker să fi contribuit la propria cădere printr-o pretinsă susţinere a evreilor din România. Această teorie este avansată de Ion Calafeteanu, „Schimbări în aparatul diplomatic românesc după 6 martie 1945", în *6 Martie 1945. Începuturile comunizării României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995, p. 168.
7. G. Hodoş, *Show Trials: Stalinist Purges in Eastern Europe, 1948-1954*, Praeger, New York, 1987, p. 101.
8. Vladimir Tismăneanu, art.cit., p. 382.
9. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 210.
10. ASRI, Fond P, dosar 40009, vol. 32, pp. 308-309.
11. Un ofiţer superior din cadrul Securităţii a pretins că Luca a fost acuzat de către Dej şi de faptul că nu a onorat înţelegerea cu Uniunea Sovietică privitoare la reparaţii, nereuşind să predea suficient material confiscat de la germani (informaţie privată). Proprietăţile confiscate erau administrate de un organism numit Casa Bunurilor Inamice.
12. ASRI, Fond P, dosar 40009, vol. 32, p. 312. Informaţie furnizată de Marius Oprea.
13. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 211.
14. Drăghici fusese adjunctul lui Pintilie la Secţia Politică şi Administrativă a Comitetului Central. Printre îndatoririle secţiei se afla şi supravegherea pe linie de contraspionaj a membrilor CC, iar când Pintilie a preluat conducerea DGSP în august 1948, l-a înlocuit Drăghici. La 30 decembrie 1950, Drăghici a fost numit prim-adjunct al lui Teohari Georgescu şi şef al Direcţiei Generale Politice din Ministerul de Interne, în locul lui Mihail Burcă. I s-a acordat gradul de general-maior. La 20 septembrie 1952, DGSP, acum redenumită DGSS, a fost separată de Ministerul de Interne şi încorporată într-un nou organism distinct, Ministerul Securităţii Statului, al cărui şef a fost numit Drăghici. La 2 octombrie, Drăghici a primit gradul de general-locotenent. Structura DGSS a rămas neschimbată, cu excepţia înfiinţării unui inspectorat general şi a secţiei K, de contrainformaţii în Miliţie şi Serviciul Penitenciare. Această reorganizare a fost de scurtă durată; poate că ciocnirea cu Beria şi arestarea acestuia, în iunie 1953, a atras atenţia noii conduceri sovietice a lui Hruşciov asupra pericolului de a lăsa frâu prea larg serviciilor de securitate, motiv pentru care s-a ordonat consilierilor sovietici de la Bucureşti să recomande fuziunea MSS cu Ministerul de Interne. La 7 septembrie 1953, a fost decretată reunirea celor două instituţii (*Organizarea şi funcţionarea Organelor Ministerului de Interne de la înfiinţare până în prezent*, Ministerul de Interne, Bucureşti, 1978, p. 113).
15. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 213.

16. Arhiva Comitetului Executiv al Comitetului Central, 264, vol. 19, pp. 90-95. Documentele mi-au fost arătate de Marius Oprea.
17. *Ibidem*, p. 74.
18. *Ibidem*.
19. G. Hodoş, *op.cit.*, p. 105.
20. Părerile Anei Pauker despre Dej sunt reflectate în discuţia ei din august 1947 cu emisarul sovietic Lesakov (vezi anexa 2); ea a încercat adesea să-l pună în inferioritate pe Dej, subliniindu-şi loialitatea faţă de Moscova şi sugerând în acelaşi timp că Dej era înclinat să privească spre Occident. Aceste argumente s-au dovedit însă neconvingătoare. Vîşinski o considera responsabilă pentru primirea în PCR a mii de legionari şi, în ultimă instanţă, această acuzaţie a fost cea care i-a oferit lui Dej pretextul convenabil pentru înlăturarea ei.
21. ASRI, Fond P, dosar 40009, vol. 21, p. 112.
22. *Ibidem*. Raportul lui Dej la plenara Comitetului Central, desfăşurată de la 28 noiembrie la 5 decembrie 1961, a reprezentat „evanghelia" lui Dej în privinţa istoriei partidului. Dej a căutat să atribuie altora responsabilitatea pentru stalinismul din România, în principal Anei Pauker şi lui Vasile Luca, „emigraţii de la Moscova". Dej a pretins că alianţa Pauker - Luca a fost cea care a condus de fapt partidul până la înlăturarea lor, în 1952. Potrivit ordinelor date de Ana Pauker, „organele Ministerului de Interne, care nu se aflau sub controlul conducerii de partid, au început să pună sub supraveghere cadrele de partid şi de stat, să înregistreze convorbirile telefonice, măsuri de la care nici măcar secretarul general al partidului nu a fost exceptat" (G. Ionescu, *op.cit.*, p. 334). Dej a susţinut că Ana Pauker şi Luca i-au terorizat pe membrii de frunte ai partidului, mai ales pe cei care luptaseră cu Brigăzile Internaţionale în Spania şi în Rezistenţa franceză, în timpul celui de-al doilea război mondial, iar în 1950, aceste acuzaţii fuseseră făcute de mai mulţi dintre ei, inclusiv de către Petre Borilă şi Valter Roman, şeful Direcţiei Politice a Armatei, respectiv ministrul Poştei şi Telecomunicaţiilor. Insistând asupra delictelor comise de Pătrăşcanu, cei doi au afirmat că, fără intervenţia lui Dej, şi ei ar fi fost arestaţi şi judecaţi şi că îi sunt recunoscători lui Dej pentru că i-a protejat şi le-a salvat vieţile (*ibidem*, p. 53, nota 36). În contextul scenariului de la plenara din 1961, apare un semn de întrebare în privinţa veridicităţii declaraţiilor lor, mult prea favorabile lui Dej. Este adevărat că Stalin vedea un „potenţial Rajk" în toţi foştii voluntari din Spania, dar, potrivit unui veteran din mişcarea comunistă românească, Stalin se gândea mai ales la cei care, la ordinele sale, după încheierea războiului civil spaniol, trecuseră în Franţa şi acţionaseră în cadrul Rezistenţei franceze (interviu cu Eduard Mezincescu, 7 aprilie 1993).
23. *Ibidem*, p. 137.
24. După arestarea lui Georgescu, soţia sa a aruncat aurul în lacul Snagov şi a ars valuta pe care el o primise (*ibidem*, pp. 138-141, 153).
25. A murit în 1976.
26. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 152.
27. *Ibidem*.
28. C. Popişteanu, „Un epilog neaşteptat: Malenkov aprobă lichidarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu", în *Magazin istoric*, nr. 3, martie 1992, p. 39.
29. H. Nestorescu-Bălceşti, „Structura conducerii superioare a Partidului Comunist Român", în *Arhivele Totalitarismului*, vol. 2, nr. 1-2, 1994, p. 363.
30. C. Popişteanu, „«Cazul» grupului Lucreţiu Pătrăşcanu", în *Magazin istoric*, nr. 7, iulie 1991, pp. 64-66. Printre declaraţiile smulse de la Koffler în timpul anchetei s-a aflat una care preciza identitatea celor care au oferit sprijin financiar PCR-ului după desfiinţarea Cominternului, în 1943. Principalii sponsori erau chiar cei inculpaţi alături de Koffler: Calmanovici (8,4 milioane de lei în 1943 şi 12 milioane până la 23 august 1944), Berman (7 milioane de lei în 1943 şi 3,4 milioane şi 1.000 de lire sterline până în august 1944) şi Ştefănescu (2 milioane de lei în

1943 şi 6,1 milioane până în august 1944). Industriaşul Max Auschnit a donat 7,5 milioane de lei în perioada ianuarie-august 1944 (L. Betea, „«Recunoştinţa» partidului pentru cei care l-au subvenţionat", în *Magazin istoric*, nr. 7, iulie 1997, p. 25).

31. *Apud* G. Ionescu, *op.cit.*, p. 156, nota 17.
32. C. Popişteanu, art.cit., p. 66.
33. *Principiul Bumerangului. Documente ale procesului Lucreţiu Pătrăşcanu*, Editura Vremea, Bucureşti, 1996, pp. 12, 846.
34. C. Popişteanu, „Finalul cazului Pătrăşcanu", în *Magazin istoric*, nr. 2, februarie 1992, p. 23.
35. *Idem*, „«Cazul» grupului Pătrăşcanu", în *ibidem*, nr. 1, ianuarie 1992, p. 89.
36. *Idem*, „Finalul cazului Pătrăşcanu", loc.cit., p. 23, şi „Un epilog neaşteptat...", loc.cit., p. 39.
37. *Scânteia*, 18 aprilie 1954.
38. *Ibidem*.
39. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, doc. 202-203, pp. 459-460.
40. În calitate de membru al Biroului Politic, Emil Bodnăraş şi-a ridicat mâna dreaptă votând executarea lui Pătrăşcanu. Cu aceeaşi mână a scris un articol în 1968, în momentul reabilitării lui Pătrăşcanu, în care a deplâns pierderea unei mari personalităţi şi a unui bun prieten. Chiar ar fi putut să o decoreze pe soţia lui Pătrăşcanu, în 1971, cu ocazia aniversării a 50 de ani de la înfiinţarea PCR, dacă doamna Pătrăşcanu n-ar fi părăsit dezgustată sala în care erau înmânate medaliile. La aceeaşi ceremonie, generalul Pintilie a fost decorat de către Nicolae Ceauşescu, în ciuda faptului că o comisie de anchetă a partidului îl indicase, în 1968, drept unul dintre cei răspunzători de asasinarea lui Foriş (T. Chiper, „De la ideal la idol. Convorbire cu o fostă ilegalistă", în *Dilema*, an II, nr. 72, 27 mai – 2 iunie 1994, p. 16).
41. Calmanovici a murit în urma unui infarct la închisoarea Aiud, la 12 martie 1956, potrivit certificatului său de deces (Sfatul Popular, Aiud, nr. 39/1956). Prietenii de familie spun că moartea sa a avut loc după ce intrase în greva foamei pentru a-şi clama nevinovăţia.
42. C. Popişteanu, „Finalul cazului Pătrăşcanu", loc.cit., p. 26.
43. Ion Pacepa, *Moştenirea Kremlinului*, Editura Venus, Bucureşti, 1993, pp. 125-126.
44. Dosarul său are numărul 40002 la „Serviciul C" al fostei Direcţii Generale a Securităţii Statului.
45. Vezi depoziţia lui Vasile Varga, judecător adjunct la procesul lui Luca, datată 23 martie 1968 şi înmânată comisiei de anchetă a partidului, care a fost înfiinţată pentru a cerceta acuzaţiile împotriva lui Pătrăşcanu (o copie se află în posesia autorului).
46. Potrivit prevederilor Decretului nr. 3/1963, sentinţa a fost modificată în 25 de ani muncă silnică. Luca a fost mai întâi închis la Râmnicu Sărat, unde, printr-o ironie a sorţii, se aflau şi Ion Mihalache şi Corneliu Coposu, două dintre personalităţile marcante ale PNŢ-ului, pe care chiar partidul lui Luca le întemniţase în noiembrie 1947. (Mihalache a murit în închisoare, la 5 octombrie 1963.) Ulterior, a fost transferat la Aiud, unde a murit de inimă, la 23 iulie 1963 (*Documentar referitor la procesul privind pe Vasile Luca*, Arhiva Comitetului Executiv al Comitetului Central al PCR, nr. 264/19. 18.02.1972, p. 2).
47. PRO. FO 371/116579. Raportul anual pe 1954.
48. Mary Ellen Fischer, *A Study in Political Leadership*, Lynne Rienner, Boulder, Colorado, Londra, 1989, p. 51.
49. Am preluat această frază dintr-o lucrare a lui Maurice Pearton, aflată într-un volum de eseuri scrise de el şi Dennis Deletant, intitulat *Romania Observed: Studies in Contemporary Romanian History*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998, p. 217.
50. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 259.
51. *Ibidem*, p. 261; vezi şi Vladimir Tismăneanu, „Miron Constantinescu or the Impossible Heresy", în *Survey*, vol. 28, iarna 1984, p. 182.

52. S. Verona, *Military Occupation and Diplomacy : Soviet Troops in Romania, 1944-1958*, Duke University Press, Durham, North Carolina, 1992, p. 88.
53. G. Haupt, „La Genèse du Conflit Soviéto-Roumain", in *Revue Française de Science Politique*, vol. 18, nr. 4, august 1968, p. 676.
54. V. Tismăneanu, „Arhivele secrete şi istoria comunismului românesc", in *Sfera Politicii*, nr. 25, februarie 1995, pp. 16-18.
55. *Ibidem*, nr. 26, martie 1995, pp. 12-13.
56. *Roumania : Annual Review for 1956*, PRO. FO 371/128892.
57. Mihai Retegan, „Actul decizional în timpul revoluţiei ungare", in *Dosarele Istoriei*, nr. 3 (8), 1997. p. 45.
58. PRO. FO 371/122699.
59. *Nu*, nr. 108, 6-13 mai 1993, p. 9.
60. Un proces-verbal al relatării lor despre cele petrecute la Budapesta, făcută în faţa conducerii de partid la 2 noiembrie 1956, a fost publicat în *Sfera Politicii*, nr. 42, pp. 29-31 şi nr. 43, pp. 32-34. Valter Roman (numele real Ernest Neulander) era un vorbitor de maghiară din Oradea ce luptase în Brigăzile Internaţionale din Spania şi despre care Nagy şi unele persoane importante din PMR credeau că este ofiţer NKVD ; vezi notele personale ale lui Nagy despre discuţia cu Bodnăraş şi Roman, la 26 noiembrie 1956, pe când se afla în detenţie în România (*Dosarele Istoriei*, nr. 1, 1996, p. 40).
61. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 272.
62. *Ibidem*, p. 269.
63. *Sfera Politicii*, nr. 42, p. 33.
64. Csaba Békés, „The 1956 Revolution and World Politics", in *Hungarian Quarterly*, vol. 36, vara 1995, p. 112. Se spune că Hruşciov şi Malenkov au făcut o vizită secretă la Bucureşti, la 1 noiembrie 1956, pentru a discuta despre criza maghiară cu liderii români, bulgari şi cehoslovaci şi, potrivit unui raport, Hruşciov a solicitat ca trupele româneşti să fie folosite pentru a înăbuşi revolta de la Budapesta. Se pare că Dej şi Bodnăraş au răspuns că, din cauza numărului mare de etnici maghiari din armata română şi a simpatiei generale pentru Ungaria, nu se puteau baza pe armată pentru această operaţiune (Richard Lowenthal, *The Observer*, 25 noiembrie 1956, *apud* S. Verona, *op.cit.*, p. 103). În memoriile lui Hruşciov se afirmă, dimpotrivă, că s-au primit oferte de asistenţă militară din partea conducătorilor români şi bulgari (*ibidem*).
65. Csaba Békés, *op.cit.*, p. 112.
66. Am preluat această relatare din notele lui Nagy, publicate în traducere românească cu o introducere de Florica Dobre în *Dosarele Istoriei*, nr. 1, 1996, pp. 37-40.
67. M. Retegan, art.cit., p. 46.
68. Cristopher Andrew şi Oleg Gordievsky, *KGB : the Inside Story of Its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, Sceptre, Londra, 1991, p. 435.
69. Judit Ember, *Menedekjog – 1956*, Budapest, Szabad Ter Kiado, 1989, pp. 146-148.
70. Ion Pacepa, *Red Horizons*, Heinemann, Londra, 1988, p. 359. Securitatea a participat şi înainte de revoltă la operaţiuni de securitate şi de spionaj desfăşurate în Ungaria, supervizate de sovietici, şi folosise şi atunci ofiţeri maghiari din Transilvania. Mulţi dintre cei din Direcţia I erau trimişi ca turişti în Ungaria, prin Occident, cu paşapoarte false austriece, vest-germane, franceze şi italiene, cu scopul de a identifica „contrarevoluţionari" maghiari, iar informaţiile obţinute erau transmise la Bucureşti. Această campanie specială a fost coordonată de Ceauşescu, cu ajutorul unui consilier KGB (*ibidem*).
71. S. Verona, *op.cit.*, p. 103.

Capitolul 12

De la supunerea faţă de Uniunea Sovietică la autonomie, 1957-1965

Evenimentele din Ungaria, din octombrie şi noiembrie 1956, au avut un impact deosebit asupra României, datorită numeroasei minorităţi maghiare. Dar acest impact nu s-a limitat la cetăţenii români de origine maghiară, resimţindu-l şi muncitorii, studenţii şi intelectualii români. Revolta din Ungaria şi reacţia apărută în România i-au amintit lui Dej, dar şi ruşilor, cât de dependent era el de folosirea forţei şi de Uniunea Sovietică, sursa puterii sale. În consecinţă, ruşii nu erau dispuşi să-i facă lui Dej vreo concesie. Acest fapt a devenit clar în scurt timp, la 24 noiembrie 1956, când o delegaţie română, condusă de Chivu Stoica, a mers la Moscova.

În ceea ce-i priveşte, conducătorii sovietici se bazau pe două argumente principale în abordarea crizelor din Polonia şi Ungaria. În primul rând, ciocnirile de la Poznań şi revolta de la Budapesta erau opera Occidentului, în frunte cu Statele Unite, şi reprezentau încercarea de a rupe Polonia şi Ungaria din blocul socialist. În al doilea rând, acţiunile lui Nagy ameninţau cuceririle sovietice din timpul celui de-al doilea război mondial, obţinute de Armata Roşie cu un preţ enorm. Era esenţial, a tras concluzia Hruşciov, să se adopte măsuri preventive suplimentare pentru a întări blocul sovietic; de aceea, trebuia să se semneze cu aliaţii noi înţelegeri privind staţionarea de trupe pe teritoriile lor. Un asemenea acord a fost semnat cu România, în aprilie 1957, dar bazele lui fuseseră stabilite în timpul vizitei lui Stoica la Moscova, în decembrie 1956. Prezenţa trupelor sovietice pe teritoriul românesc fusese stabilită prin Acordul de Armistiţiu româno-sovietic din septembrie 1944. Tratatul de pace cu România, din februarie 1947, le dădea ruşilor dreptul de a menţine trupe pe teritoriul românesc, pentru a asigura căile de comunicaţie cu forţele sovietice din estul Austriei. Un raport al Serviciului de Informaţii militare al Statelor Unite din ianuarie 1950 estima prezenţa sovietică în România la două divizii, în total 30.000 de oameni, plus o forţă de securitate alcătuită din 2.000 de persoane[1].

Într-o declaraţie comună, publicată de Agenţia Tass la 3 decembrie 1956, cele două guverne considerau că staţionarea forţelor NATO în vecinătatea ţărilor socialiste reprezintă o ameninţare la securitatea acestora din urmă. În condiţiile date, „staţionarea vremelnică a unităţilor militare sovietice pe teritoriul Republicii Populare Române" era considerată de ambele părţi necesară şi „conformă cu Tratatul de la Varşovia"[2].

Pentru partea română, înţelegerea era nesatisfăcătoare din mai multe puncte de vedere. Nu se stipulase nici o limită de timp pentru staţionarea trupelor sovietice, nu exista nici o prevedere prin care s-ar fi putut rupe acordul din dorinţa uneia dintre părţi,

iar înţelegerea putea fi amendată doar cu acceptul ambelor părţi. Însemna că, practic, guvernul sovietic putea să-şi menţină trupele în România cât timp dorea. În plus, o prevedere care scotea forţele sovietice de sub jurisdicţia românească le permitea acestora să ignore legislaţia din România. Publicarea acordului, lucru ieşit din comun, demonstra că trupele sovietice se aflau în România legal, cu consimţământul guvernului român, contracarându-se astfel afirmaţiile contrare venite din partea Occidentului.

De asemenea, delegaţia română a discutat la Moscova despre cooperarea economică dintre cele două ţări. Comparând însă acordul sovieto-polon, semnat cu doar câteva zile înainte de vizita lui Stoica, cu înţelegerea româno-sovietică, este evident că românii erau trataţi cu mai puţină generozitate. Polonezii obţinuseră concesia ca toate „datoriile" poloneze provenite din creditele acordate în perioada 1946-1953 să fie anulate, în timp ce, în cazul românilor, Uniunea Sovietică accepta doar amânarea cu patru ani a rambursării creditelor acordate între 1949 şi 1955. Potrivit unui ziar britanic, comunicatul româno-sovietic lăsa „impresia că fusese semnat de doi parteneri egali, însă din prevederile sale reiese limpede că românii sunt mai puţin egali decât polonezii"[3].

Lecţia învăţată de Dej din revolta maghiară – că poziţia comuniştilor din România continua să fie dependentă de reprimarea oricărei opoziţii – s-a concretizat în noi măsuri. A fost sporit personalul Securităţii: în august 1956, ea număra 13.155 de militari şi 5.649 de civili, iar în martie 1957, au fost angajaţi alţi 2.059 de ofiţeri şi 429 de soldaţi[4]. În schimb, nu s-au operat imediat arestări pe scară largă; numărul celor arestaţi a crescut doar de la 2.357 în 1956 la 3.257 în anul următor[5].

În acelaşi timp, Dej s-a folosit de creditul politic pe care îl câştigase manifestându-şi fidelitatea faţă de Moscova în timpul revoltei maghiare pentru a-şi consolida controlul personal asupra partidului şi a lua măsuri împotriva rivalilor rămaşi. Acuzaţia îndreptată împotriva lor a fost cea de „stalinism". Era vorba despre „staliniştii" Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevski, cei care, în martie 1956, lansaseră împotriva lui Dej aceeaşi acuzaţie de „stalinism" în dezbaterea despre Congresul al XX-lea al PCUS. La 4 iulie 1957, s-a anunţat în *Scânteia* că la plenara Comitetului Central din 28 iunie – 3 iulie 1957, Chişinevski şi Constantinescu fuseseră înlăturaţi din posturile lor. Rezoluţia plenarei, publicată cinci zile mai târziu, afirma că ambii „membri ai Biroului Politic al PMR sunt responsabili pentru exprimarea unor grave opinii antipartinice îndreptate împotriva unităţii partidului şi a conducerii sale". Poziţia pe care cei doi s-au situat în dezbaterea despre al XX-lea Congres sovietic „ar fi produs confuzie în rândurile partidului... şi ar fi subminat politica partidului şi statului". În acţiunile lor era o lecţie învăţată din Ungaria: „Evenimentele din Ungaria sunt foarte instructive în acest sens". Pentru a susţine acuzaţia de trădare, s-a făcut legătura dintre Constantinescu şi Chişinevski, pe de o parte, şi „grupul fracţionist antipartinic al lui Luca şi al Anei Pauker", pe de altă parte.

Nu se prea poate vedea o coincidenţă în epurarea din România şi anunţarea în aceeaşi zi, 4 iulie, la Moscova, a faptului că plenara Comitetului Central Sovietic din 22-29 iunie înlăturase membrii grupului „antipartinic" al lui Malenkov, Kaganovici, Molotov şi Şepilov din toate funcţiile deţinute. Totuşi, Dej putea să acţioneze în acest fel numai dacă ar fi fost prevenit de apariţia respectivului anunţ din *Pravda*. În căutarea unei explicaţii pentru acest paralelism strâns, nu trebuie să trecem cu vederea plecarea la Moscova a ambasadorului sovietic din România, la 26 iunie, şi revenirea sa la Bucureşti, la 1 iulie. Este foarte posibil ca acţiunile sovietice şi româneşti să fi fost corelate, în ciuda

diferenţelor de abordare dintre Hruşciov şi Dej. Acuzaţiile cu privire la lipsa de loialitate faţă de partid au fost similare, dar motivele care stăteau în spatele lor erau exact opuse. Malenkov se opusese destalinizării, în timp ce Constantinescu o susţinuse.

Concluzia lui Ian Dudley, ambasadorul britanic la Bucureşti, a fost că, „deşi este foarte probabil ca încălcarea unităţii partidului... să fie motivul esenţial pentru înlăturarea lui Constantinescu şi Chişinevski, decizia de a-i îndepărta din acest motiv a fost adoptată mai curând la Moscova decât aici"[6]. Maurice Pearton a subliniat:

> Deşi se aliaseră din raţiuni tactice, cei doi oameni [Constantinescu şi Chişinevski] aveau puţine lucruri în comun. După cum a dovedit rechizitoriul, Chişinevski era un activist veteran, ale cărui gândire şi experienţă gravitau în jurul doctrinei şi tacticii. Dl Dudley l-a caracterizat drept „o nevăstuică inteligentă şi răutăcioasă". Constantinescu a discutat însă cu ministrul britanic despre „importanţa relativă a culturii şi economiei". Constantinescu era un intelectual adevărat, într-un partid a cărui conducere era deficitară din acest punct de vedere, şi, evident, a făcut apel la toţi acei membri nemulţumiţi de prejudecata antiintelectualistă din viaţa partidului. [...] Cât de departe mergea entuziasmul său faţă de destalinizare a fost şi rămâne o chestiune problematică – i-a spus lui Togliatti că el consideră explicaţiile lui Hruşciov despre comportamentul lui Stalin ca fiind un „cult al personalităţii" hipersimplificat –, dar, în cadrul conducerii comuniste româneşti, el a oferit o alternativă la Gheorghiu-Dej[7].

În situaţia neclară de la Moscova, Dej nu putea fi sigur că el însuşi va fi considerat indispensabil. În plus, ca şi Pătrăşcanu înaintea lui, Constantinescu reprezenta o categorie de membri de partid cu care Dej nu s-a simţit niciodată în largul lui.

Indiferent de modalitatea prin care se adoptase decizia şi de posibila implicare a lui Hruşciov, Dej înlăturase încă doi potenţiali rivali la conducere. Din acel moment, avea să acţioneze nestingherit, cu partidul ferm unit în spatele său, în direcţia distanţării României de Uniunea Sovietică. Un indiciu în acest sens a apărut în discursul lui Emil Bodnăraş la cea de-a 40-a aniversare a Revoluţiei bolşevice, discurs în care a subliniat rolul jucat de PCR în răsturnarea mareşalului Antonescu, umbrind astfel contribuţia Armatei Roşii, căreia până în acel moment i se acordase preeminenţa în relatările oficiale despre lovitura de stat din 23 august 1944. Bodnăraş a revizuit cu curaj linia oficială: „Partidul a fost organizatorul şi conducătorul insurecţiei armate de la 23 august 1944, care, în condiţiile favorabile create de victoriile Uniunii Sovietice..., a răsturnat dictatura fascistă şi a dus la trecerea României de partea coaliţiei antihitleriste conduse de URSS"[8].

Un impuls pentru distanţarea vizibilă a României de Uniunea Sovietică a venit din partea neaşteptatului anunţ din 24 mai 1958, la o reuniune a Tratatului de la Varşovia desfăşurată la Moscova, potrivit căruia Uniunea Sovietică îşi va retrage trupele din România. Decizia a fost aplicată cu o rapiditate remarcabilă, iar până la 25 iulie, ultimul din cei 35.000 de militari sovietici a trecut graniţa[9]. Ce a determinat această uimitoare schimbare de situaţie?

Potrivit memoriilor lui Hruşciov, Bodnăraş a fost cel care, în calitate de ministru de Război, a pus pentru prima dată problema retragerii trupelor sovietice din România, în timpul vizitei lui Hruşciov în România în august 1955[10]. Ideea retragerii îi aparţinea lui Dej, care se temea că Hruşciov ar putea încerca să-l înlăture, considerându-l stalinist. De aceea, retragerea era o chestiune de supravieţuire pentru Dej şi a fost susţinută din

considerente personale, nu din perspectivă ideologică[11]. Dej şi-a ales momentul influenţat fiind de semnarea tratatului austriac, la 15 mai 1955, care stabilea neutralitatea Austriei şi prin care Uniunea Sovietică accepta să-şi retragă trupele din acea ţară. Întrucât nu mai erau necesare linii de comunicaţie cu trupele din Austria, Uniunea Sovietică îşi pierduse justificarea menţinerii trupelor pe teritoriul românesc, ca să nu mai vorbim despre cel maghiar.

Dovedindu-se, ca de obicei, prudent şi viclean, Dej l-a desemnat pe Bodnăraş să deschidă discuţia pe această temă, datorită atuurilor sale imbatabile: serviciile pe care le făcuse în trecut Uniunii Sovietice; încrederea şi respectul de care se bucura printre conducătorii sovietici, fapt recunoscut şi de Hruşciov; poziţia sa de frunte - era unul dintre cei trei viceprim-miniştri. Hruşciov relatează că Bodnăraş l-a întrebat ce părere ar avea despre ideea retragerii trupelor sovietice din România. Conducătorul sovietic s-a înfuriat, iar Bodnăraş s-a justificat, subliniind că acest lucru nu ar ameninţa interesele securităţii sovietice, pentru că România este înconjurată de alte ţări socialiste şi „nu exista nimeni dincolo de Marea Neagră, cu excepţia turcilor"[12]. Văzând că nu reuşeşte să-l convingă, Bodnăraş a continuat:

> Bine, dacă aşa consideraţi dumneavoastră, ne retragem întrebarea. Pur şi simplu nu dorim să credeţi că ne situăm ferm pe o poziţie socialistă numai pentru că trupele dumneavoastră sunt pe teritoriul nostru. Vrem doar să ştiţi că noi credem sincer în construcţia socialismului şi în aplicarea politicilor marxist-leniniste, iar poporul ne recunoaşte drept conducătorii săi şi ne sprijină în întregime[13].

Aceste comentarii nu l-au convins pe Hruşciov, care i-a ţinut lui Bodnăraş o lecţie despre subestimarea forţei şi hotărârii Occidentului. La rândul său, Dej şi-a arătat supărarea faţă de Hruşciov şi nu s-a dus la aeroport pentru a-şi lua rămas-bun de la conducătorul sovietic[14]. Chiar dacă Hruşciov considera ideea prematură în contextul internaţional din 1955, nu a abandonat-o, intenţionând să o pună în aplicare într-un moment mai potrivit.

Respectivele intenţii trebuie analizate în primul rând în contextul unui scenariu mai cuprinzător, conceput de Hruşciov în 1958, pentru noua sa politică de deschidere faţă de Occident, iar în al doilea rând, din perspectiva capacităţii comuniştilor români de a asigura securitatea internă. Elementul-cheie în materie de politică externă îl constituia acţiunea unilaterală sovietică de a retrage un număr redus de trupe din Europa de Est, o măsură care, spera Hruşciov, ar fi putut determina un răspuns similar din partea NATO. Pentru a atrage cât mai mult atenţia şi a demonstra intenţiile paşnice ale Moscovei, anunţul retragerii a fost dat la 24 mai, pentru a coincide cu anunţarea de către membrii Tratatului de la Varşovia a unei reduceri cu 119.000 de oameni a forţelor armate, pe lângă decizia sovietică, din anul 1958, de a renunţa la 300.000 dintre soldaţii şi ofiţerii Armatei Roşii[15]. Poziţia strategică a României, flancată de alte state ale Pactului de la Varşovia, făcea ca propunerea de retragere a trupelor să nu afecteze securitatea Uniunii Sovietice, şi orice urmă de neîncredere faţă de România ca stat aliat fusese ştearsă de acţiunile ei din timpul revoltei maghiare. În plus, măsurile preventive de menţinere a unui mare număr de trupe sovietice în Ungaria după revoltă i-au permis lui Hruşciov să contrabalanseze parţial reducerea generală a trupelor sovietice din regiune.

În cazul României, cel mai semnificativ impact pe care l-a avut retragerea trupelor sovietice asupra conducerii de la Bucureşti a fost cel psihologic. Deşi România era în continuare bine integrată în blocul sovietic – diviziile sovietice din sudul Ucrainei şi de peste Prut, din Republica Moldovenească, puteau înainta imediat, în caz de urgenţă –, Dej putea prezenta retragerea ca o concesie smulsă de la sovietici. Mai mult decât atât, plecarea trupelor sovietice a scăpat România de o povară economică şi a înlăturat o sursă de iritare. Încrezător în forţele proprii, Dej putea începe să promoveze, chiar dacă prudent, liniile politice care au plasat interesele româneşti mai presus de cele sovietice.

Un indiciu cu privire la ceea ce Dej considera prioritate imediată a apărut în discursul său din 25 iulie, în faţa generalilor sovietici, cu prilejul plecării trupelor ruseşti. După ce a lăudat „curajoasele armate sovietice care, dând lovituri mortale hoardelor fasciste, au eliberat România de jugul imperialismului hitlerist", slăvind memoria militarilor sovietici care au căzut în acele lupte şi evocând „atmosfera de caldă prietenie care a însoţit plecarea trupelor sovietice din ţara noastră", Dej şi-a îndreptat atenţia spre situaţia internă:

> Totodată nu trebuie să uităm că există în ţara noastră epave jalnice ale vechilor clase exploatatoare, rămăşiţe ale fostelor grupări reacţionare şi fasciste, care se leagănă şi acum în speranţa că mersul istoriei ar putea fi întors şi că România ar putea să fie readusă în starea ei de robie şi înapoiere pe care a cunoscut-o în vremea regimului burghezo-moşieresc. Să fie siguri toţi aceşti strigoi jalnici ai trecutului, toţi cei pe care poporul nostru i-a aruncat în lada de gunoi a istoriei, că visurile lor vor rămâne şi pe viitor deşarte şi că mâna poporului muncitor şi a statului său democrat-popular nu va şovăi nici pe viitor, lovind fără cruţare în toţi cei ce atentează împotriva cuceririlor revoluţionare ale poporului[16].

Violenţa limbajului lui Dej anticipa violenţa folosită împotriva duşmanilor imaginari ai regimului. Pentru a compensa retragerea trupelor sovietice şi a atenua temerile sovieticilor că acest lucru ar putea zgudui temelia regimului comunist din România, Dej a aprobat introducerea imediată a unor măsuri interne de securitate, cu scopul de a menţine controlul partidului[17]. S-au adus amendamente la Codul Penal, chiar mai draconice decât prevederile privind pedeapsa cu moartea instituite în 1949. Decretul 318 din 21 iulie 1958 definea noi infracţiuni pentru care se primea pedeapsa capitală. Prin articolul 9 se stabilea condamnarea la moarte pentru cetăţenii români care contactau persoane străine în scopul de a comite un act „ce poate face ca statul român să fie implicat într-o declaraţie de neutralitate sau într-o declaraţie de război". Acest articol era în mod clar conceput pentru a-i descuraja pe cei ce puteau urma exemplul lui Imre Nagy, care, în timpul revoltei din 1956, a proclamat neutralitatea ţării sale, şi astfel, implicit, retragerea din Tratatul de la Varşovia. Definirea „sabotajului economic" din Codul Penal a fost extinsă, incluzând hoţia şi mita, ca şi aşa-numitele infracţiuni „huliganice", comise de adolescenţi. În toamna anului 1958 au fost aplicate primele pedepse capitale pentru noile infracţiuni[18].

Vrând să-i ofere Moscovei o garanţie că urmează întru totul principiile marxist-leniniste, Dej a lansat o campanie de „vigilenţă revoluţionară", menită să-i elimine din partid şi să-i pedepsească pe toţi cei despre care se credea că s-au abătut de la linia partidului. Aceste excluderi au fost însoţite de arestarea, iar în anumite cazuri de

reîntemnițarea personalităților politice și culturale din perioada precomunistă care erau oficial considerate periculoase pentru stabilitatea regimului lui Dej. Valul de arestări a început în iulie 1958. Cifrele din dosarele Securității arată că între 1 iulie și 8 august au fost reținute 1.103 persoane, cele mai multe sub acuzațiile de „agitație cu caracter dușmănos" sau „apartenență la o organizație contrarevoluționară"[19]. Arestările au continuat în lunile următoare, ajungând la un total de 6.362 pe parcursul întregului an[20].

Printre victimele din acea perioadă s-au aflat două grupuri de scriitori și savanți, ai căror membri au fost arestați în decurs de 12 luni, începând din decembrie 1958, și au fost judecați împreună la 24 februarie 1960, sub acuzația de „conspirație împotriva ordinii sociale". Printre ei s-au numărat filosofii Constantin Noica, Nicu Steinhardt și Alexandru Paleologu, celebrul epigramist Alexandru „Păstorel" Teodoreanu și criticul literar Constantin Pillat. Au fost acuzați pentru că primiseră lucrări scrise de Emil Cioran și Mircea Eliade, ambii aflați în Occident, și le discutaseră în grup, în secret. Cioran și Eliade erau etichetați de autorități drept legionari. S-a afirmat că Noica scrisese lucrări ostile față de regimul comunist – scrisese un studiu, nepublicat, despre Hegel – și organizase împreună cu ceilalți inculpați întâlniri în cadrul cărora „au pregătit răsturnarea violentă a regimului de democrație populară din Republica Populară Română". În declarațiile smulse de anchetatorii Securității prin bătăi și amenințări, unii acuzați „au mărturisit" crimele, însă Noica a fost de neclintit. În depoziția de la proces, a negat că le-ar fi dat anchetatorilor declarații în care a folosit termenii „ostil", „ilegal" și „interzis". Noica a fost condamnat la 25 de ani de muncă silnică, la fel cu Pillat, Paleologu a primit 14 ani, iar Teodoreanu 7[21].

Valul de condamnați care primiseră pedepse de muncă silnică în conformitate cu noile dispoziții a fost canalizat spre coloniile penitenciare înființate în zonele mlăștinoase din Delta Dunării, în special la Periprava, unde deținuții tăiau stuf în condiții de temperatură extremă, iarna și vara, pentru fabricile de celuloză construite recent la Maliuc-Mahmudia și la Chișcani, lângă Brăila, finanțate în comun de România, Polonia, Cehoslovacia și RDG[22]. S-a estimat că era nevoie de o forță de muncă de circa 25.000 de persoane la tăiat stuf, iar acest număr s-a obținut prin transferarea deținuților politici și de drept comun alături de noii condamnați. Un articol din *Scânteia*, din 5 februarie 1959, lăuda realizările lucrătorilor din Deltă, fără a menționa însă statutul lor sau condițiile înspăimântătoare în care trăiau și trudeau. Deși mulți intelectuali și țărani au trecut prin aceste lagăre, majoritatea muncitorilor erau tineri adversari ai regimului, între 16 și 25 de ani, dintre care mulți au murit de malarie și tuberculoză. În realitate, producția obținută prin folosirea muncii deținuților era atât de slabă, încât regimul a fost obligat să recruteze muncitori „voluntari", ale căror condiții de muncă erau mult mai bune decât cele ale deținuților și care primeau salarii.

Un fost deținut a descris condițiile din aceste colonii penitenciare într-un periodic din diaspora, la începutul anilor '60. Lagărele erau amplasate în patru zone din Deltă: Balta Brăilei, la nord de Hârșova, unde erau circa zece lagăre; lângă orașul Feteşti, unde se aflau câteva lagăre mai mici; în preajma satului Periprava, unde erau cele mai multe lagăre; și în jurul lacului Dranov. În cele mai mari lagăre, de exemplu în cel de la Salcia, din Balta Brăilei, erau până la 6.000 de deținuți și s-a estimat că totalul lor în Deltă era de 60.000. Condamnații erau siliți să lucreze exclusiv manual, stând în apă până la brâu și tăind stuful cu o coasă. După strângerea stufului în snopi de aproximativ 50 kg, erau obligați să-i care în spate circa un kilometru fără ca stuful să atingă pământul. Câini

special dresaţi îi muşcau de călcâie dacă se clătinau. Norma zilnică pentru fiecare condamnat era de 15 snopi, iar celor care nu reuşeau să o îndeplinească li se reduceau raţiile alimentare, aplicându-se uneori şi bătăile cu bastoane la tălpi. Pentru deţinuţii însemnaţi pe dosul mâinii cu literele CR, de la „contrarevoluţionar", tratamentul era şi mai aspru. Mâncarea consta în câteva felii de pâine cu gem şi o cană de surogat de cafea dimineaţa, iar la prânz şi seara câte o bucată de mămăligă rece şi ciorbă.

Zonele de pe care se făcea recoltarea erau împrejmuite cu sârmă ghimpată şi garduri electrificate şi erau păzite de gardieni călare şi de echipe de paznici cu câini. În zona gardului erau instalate mitraliere şi reflectoare. După o zi de muncă în apă, condamnaţii se întorceau în barăcile din lemn, neîncălzite şi neizolate, şi nu este surprinzător faptul că se îmbolnăveau, mai ales de malarie. Asistenţa medicală era practic inexistentă, iar în unele lagăre nu era nici urmă de medicamente şi bandaje. Rata mortalităţii era foarte mare, ridicându-se întrebarea dacă nu cumva autorităţile au căutat în mod deliberat să-i lichideze pe deţinuţi, ceea ce contrazice totuşi nevoia de îndeplinire a sarcinilor de producţie. Condiţiile de lagăr erau mai degrabă mărturia mentalităţii că deţinuţii nu sunt altceva decât sclavi care pot fi înlocuiţi, cărora trebuia să li se ofere doar condiţiile minime ca să poată munci, dar nu aveau dreptul la nici un fel de îngrijire care să le sporească sau măcar să le păstreze capacitatea de muncă.

Populaţia coloniilor penitenciare din Deltă a sporit la începutul anului 1959, şi luăm ca exemplu lagărul de la Stoeneşti, din Balta Brăilei. Circa 2.000 de studenţi „condamnaţi" au fost aduşi în februarie 1959 în acest lagăr, în care mai erau aproximativ 1.400 de ţărani care se opuseseră colectivizării. Mulţi studenţi fuseseră prinşi în timp ce încercau să părăsească ţara clandestin. Au fost cazaţi în trei staule pentru oi, lungi de 80 m şi late de 6 m, cu garduri înalte doar de 1 m. Îmbrăcaţi sărăcăcios în toiul gerurilor, fără apă curentă, în lipsa igienei elementare, mulţi studenţi s-au îmbolnăvit de dizenterie şi febră tifoidă. În pofida acestui lucru, au fost forţaţi să construiască un dig, la temperaturi sub 0°C. După trei săptămâni, mai mult de 400 au trebuit mutaţi la Galaţi pentru tratament, 40 dintre ei murind pe drum. A fost trimisă în lagăr o comisie medicală, care a descoperit că peste 1.500 de deţinuţi aveau nevoie de spitalizare – dar, în loc să fie trimişi la Galaţi, autorităţile, Direcţia Generală a Penitenciarelor, i-au transferat în colonia de la Periprava, unde mulţi au murit după câteva zile[23]. Au fost înlocuiţi cu cei peste 1.000 de deţinuţi transferaţi de la închisoarea Gherla la începutul lui aprilie 1960. Aceştia au fost urcaţi în vagoane de marfă, ca vitele, în noaptea de 2 spre 3 aprilie, şi au stat patru zile şi patru nopţi fără hrană, lipsiţi de orice condiţii de igienă, până când au ajuns la Periprava. Unii nu au supravieţuit călătoriei.

Un nou decret din 1958 a dat semnalul unui alt val de eliminări din guvern, fiind vizaţi foştii ofiţeri din Armata Regală, foştii moşieri, persoanele care aveau cazier pentru infracţiuni „politice" şi copiii tuturor acestora. Se ajunsese ca infracţiuni mărunte, cum ar fi divulgarea sediilor arhivelor din România, să atragă pedeapsa capitală[24]. Numai la Gherla, documentele închisorii arată cum 30 de persoane acuzate de apartenenţa la un grup de partizani anticomunişti au fost executate, în 1958[25]. Disciplina din puşcării a devenit şi mai drastică. Annie Samuelli, care a stat în închisoare timp de aproape 12 ani, între 1949 şi 1961, şi-a amintit cum s-a înăsprit peste noapte comportamentul gardienilor. „Dintr-o dată au avut mână liberă să aplice strict regulamentele, şi aceasta includea o nouă serie de pedepse, administrate cu răutate"[26].

Efectele înăspririi bruşte a atitudinii autorităţilor au fost simţite şi de misiunile diplomatice occidentale. Cele care lucrau cu personal român şi-au văzut unii angajaţi arestaţi, iar supravegherea poliţiei asupra întregului personal s-a accentuat. În septembrie 1958, autorităţile au insistat ca toţi etnicii britanici fie să-şi ia cetăţenia română, fie să părăsească ţara ; şi altor cetăţeni occidentali li s-a cerut acest lucru. În raportul său anual din 1958, şeful Misiunii Britanice a remarcat că noile măsuri represive, asociate cu acordarea de permise de ieşire din ţară pentru mulţi evrei, „toate păreau să aibă acelaşi obiectiv, eliminarea influenţelor străine şi burgheze"[27].

Nu doar severitatea extremă a acestor noi măsuri a fost un semnal clar pentru poporul român că regimul de teroare nu urma să se atenueze ; nepublicarea măsurilor în presă şi neanunţarea lor la radio (prevederile au fost tipărite doar în *Monitorul Oficial*) au generat incertitudine cu privire la legislaţie şi au amplificat astfel frica indusă populaţiei. Aplicarea aparent fortuită a legislaţiei de către instrumentele statului poliţienesc servea perfect întăririi controlului regimului prin teroare, în momentul în care cel mai vizibil dintre simbolurile sovietice ale puterii, Armata Roşie, fusese retras.

Dej făcea distincţie între modelul sovietic şi Uniunea Sovietică. Optând pentru primul, şi-a condus partidul şi ţara pe un nou drum, de autonomizare faţă de stăpânul sovietic. Raţiunile lui Dej au fost în prima fază de natură economică şi s-au manifestat prin refuzul de a accepta pentru România, în cadrul CAER, rolul de „grânar" al statelor industrializate, ca RDG şi Cehoslovacia. Aici era şi un paradox : devotamentul lui Dej faţă de valorile marxist-leniniste ale industrializării l-au transformat într-un „comunist naţional"[28].

Ruptura de Moscova s-a făcut treptat, fiind alimentată de antipatia reciprocă dintre Hruşciov şi Dej, care a atins punctul culminant în 1957. Chiar şi după revolta maghiară, Dej a continuat să se teamă că Hruşciov va încerca să-l îndepărteze, ca relicvă a stalinismului. Neîncrederea şi aversiunea faţă de conducătorul sovietic au fost amplificate de izbucnirile imprevizibile şi adesea violente ale acestuia din urmă. În timpul vizitei în România din 1957, Hruşciov i-a reproşat lui Dej, la cina din ziua sosirii, o pretinsă procedură de sacrificare a porcilor la atingerea greutăţii de 25 kg. „Poate vă gândiţi la purcei de lapte", a răspuns Dej. „Nu", a izbucnit Hruşciov. Dej i-a explicat că procedura românească era de a tăia porcii la 100 kg. Încercând să aibă ultimul cuvânt pe această temă, Hruşciov i-a telefonat lui Dej în aceeaşi seară, recunoscând că cifra de 25 kg era incorectă, dar pretinzând că greutatea adevărată era de 50 kg. În timpul călătoriei de trei ore cu trenul până la Constanţa, cei doi nu au schimbat nici un cuvânt, iar când au ajuns în port s-au certat cu privire la metoda de însămânţare a porumbului. La mitingul de la finalul vizitei sale, Hruşciov a strecurat în discursul ţinut în faţa unui stadion plin de oameni remarca neaşteptată că românii nu ştiu să însămânţeze porumbul ![29]

Răceala dintre Dej şi Hruşciov este confirmată de memoriile lui Arkadi Şevcenko, fost secretar general adjunct al ONU din partea URSS, care s-a refugiat în Statele Unite în aprilie 1978. Hruşciov a mers cu vaporul la New York pentru a participa la o sesiune a ONU, însoţit fiind de Dej şi conducătorii maghiar şi bulgar, János Kádár şi Todor Jivkov. Descriind atmosfera din timpul călătoriei, Şevcenko a scris :

> Românii... s-au ţinut deoparte şi a existat o răceală evidentă între ei şi delegaţia sovietică. La masa lui din salon, de obicei Gheorghiu-Dej tăcea. Hruşciov era nemulţumit, însă nu şi-a manifestat public sentimentele faţă de români, cu o singură

excepţie, când şi-a pierdut stăpânirea, în faţa unui grup mic de sovietici, şi a declarat că Gheorghiu-Dej nu era un rău comunist, în general, dar ca lider nu avea nici o forţă; era prea pasiv. A adăugat că în România, şi chiar în rândurile Partidului Comunist, se dezvoltau atitudini periculoase, naţionaliste şi antisovietice, pe care trebuia să le taie de la rădăcină. „Este nevoie de o mână fermă pentru asta", a declarat el. „Mămăligarii (*mamalijniki*) [poreclă rusească batjocoritoare pentru români] nu sunt o naţiune, ci o curvă." Hruşciov s-a întrerupt brusc, dându-şi seama că mersese prea departe. „Mă refer", a adăugat el şovăitor, încercând să iasă cu faţa curată, „la România dinainte de revoluţie"[30].

Campania de stabilire a noii direcţii a României a fost deopotrivă activă şi reactivă. Nu era vorba numai de urmărirea ţelului lui Dej de distanţare a României de Uniunea Sovietică, motiv pentru care a obţinut o mai mare popularitate în cadrul partidului, ci şi de o reacţie la două evenimente extrem de importante, care reprezentau o ameninţare la adresa noii politici a României. În primul rând, era planul lui Hruşciov, prezentat membrilor CAER la Moscova la 3-5 august 1961, de a da acestui organism supranaţional un rol de planificare, ceea ce, dacă România accepta, ar fi obligat-o să rămână furnizoare de materii prime şi să-şi abandoneze programul de industrializare rapidă, riscând astfel declanşarea unui haos economic intern. Aceasta ar fi intensificat exploatarea economică a României de către Uniunea Sovietică, adică exact ceea ce Dej încerca să evite, prin adoptarea politicii de industrializare.

Un alt eveniment de primă importanţă îl reprezenta ruptura dintre chinezi şi ruşi, care a apărut la cel de-al treilea congres al Partidului Muncitoresc Român, în iunie 1960. Dej a adoptat expresia folosită de chinezi privind egalitatea tuturor statelor comuniste pentru a justifica politica de autonomie faţă de Uniunea Sovietică, fiind susţinut de chinezi în respingerea planului de reorganizare a CAER[31]. Conflictul dintre chinezi şi ruşi era esenţial pentru ca Dej să-l poată înfrunta pe Hruşciov[32], însă conducătorul român avea grijă să-şi păstreze neutralitatea în acea dispută. Într-un efort de mediere a conflictului, o delegaţie românească condusă de Ion Gheorghe Maurer a mers la Beijing în perioada 2-10 martie 1964, dar s-a întors cu mâna goală, ceea ce nu a avut alt rezultat decât întărirea presiunii exercitate de Hruşciov pentru a-i aduce pe români înapoi „pe linie". O sursă afirmă că Hruşciov, în timpul popasului delegaţiei româneşti la Moscova, la întoarcerea din China, a pus oficial, nu însă şi public, problema revizuirii teritoriale în Transilvania, şi chiar şi-a exprimat disponibilitatea de a organiza un plebiscit în Basarabia, ca şi în Transilvania[33]. Această corelare a problemei Transilvaniei cu disputa cu chinezii i-a speriat pe români, iar presiunea Moscovei a sporit şi mai mult în aceeaşi lună, când în capitala sovietică s-a lansat planul de creare a unei regiuni economice cuprinzând o mare parte din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, o jumătate din România şi o parte din Bulgaria. Cunoscut sub numele de planul Valev, după numele autorului, profesor de economie la Universitatea din Moscova, proiectul s-a confruntat cu o replică ostilă din partea guvernului român, care l-a condamnat public, în presa românească[34].

Aceste semnale venite din partea lui Hruşciov, în asociere cu înţelegerea faptului că nu se puteau baza pe ajutor economic din partea chinezilor, i-au determinat pe români să facă o declaraţie publică de autonomie, care, în afara preîntâmpinării unei eventuale acţiuni a Kremlinului, însemna şi o cerere de sprijin economic şi politic din partea Occidentului împotriva Moscovei. Politica românească a căpătat legitimitate formală

prin „Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale", publicată în *Scânteia* la 23 aprilie*. În același timp, ca răspuns deliberat la amenințările sovietice, Comitetul Central al PMR a autorizat publicarea unui manuscris al lui Karl Marx despre problema Basarabiei, extrem de critic la adresa Rusiei.

Înlăturarea lui Hrușciov de la conducerea PCUS, la 14 octombrie 1964, i-a oferit lui Dej o nouă șansă de a consolida ruperea de Moscova. Exploatând schimbarea conducerii, l-a convocat pe ambasadorul sovietic, la 21 octombrie, și i-a cerut să retragă consilierii KGB din România. Moscova a reacționat rapid și furibund. În ziua următoare, șeful KGB, Vladimir Efremovici Semiceastnîi, i-a trimis o telegramă lui Drăghici, reamintindu-i că România trăia „sub umbrela protectoare sovietică" și că va regreta acțiunea lui Dej. O telegramă similară de la generalul Aleksandr Saharovski, șeful Direcției Principale I și fost consilier MGB la București, a ajuns pe biroul generalului Nicolae Doicaru, șeful Direcției de Informații Externe a Securității. În noiembrie, Saharovski a sosit pe neașteptate la București, urmat apoi de Semiceastnîi[35].

Iritarea provocată de prezența consilierilor KGB în Ministerul de Interne al României a ieșit la suprafață în primăvara anului 1963, când această chestiune a fost ridicată la o ședință a Biroului Politic, desfășurată în luna mai și condusă de Dej, care și-a informat colegii că „tovarășul Jegalin fusese să-l vadă și ridicase problema consilierilor" (Jegalin era unul dintre ei). Dej i-a repetat lui Jegalin părerea lui Drăghici, că „era inutil ca acești consilieri să se învârtă pe acolo, nefăcând altceva decât să citească ziarele", și nu avea nici un rost să mai rămână, de vreme ce existau legături strânse între Ministerele de Interne român și sovietic. Drăghici însuși a comunicat Biroului Politic că Jegalin îi adusese o scrisoare de la șeful KGB, Vladimir Efremovici Semiceastnîi, propunându-i retragerea consilierilor, în cazul în care Drăghici continua să se îndoiască de utilitatea lor. Drăghici i-a spus lui Jegalin că părerea lui era aceeași, iar acesta din urmă l-a întrebat când putea să plece. I s-a răspuns că putea pleca chiar a doua zi, la care Jegalin a replicat că va părăsi România dacă guvernul său își va da acordul – de fapt, ultimul consilier sovietic nu a plecat decât la sfârșitul anului următor. Drăghici s-a plâns Biroului Politic că fuseseră momente când consilierii sovietici au încercat să determine Securitatea să lucreze pentru ei și că pierduseră agenți din această cauză. A ironizat eficiența cooperării dintre serviciile român și sovietic, plângându-se că sovieticii i-au trimis informații care, în anumite cazuri, erau vechi de șapte ani!

> Orice le-ai spune, ei tot ce știu aia fac. În prezent nu există nici un fel de consilieri, cu consilierii s-a terminat din 1956. De anul trecut nu mai duc nici un fel de activitate, stau în birou și citesc ziarul, mai prinde pe câte unul și mai află câte ceva de la el. Când era Pintilie, stăteau tot timpul la ei în birou și, bineînțeles, Pintilie îi și informa[36].

Se spune că discuțiile dintre Dej și Brejnev în legătură cu retragerea consilierilor sovietici din București au continuat până la sfârșitul lunii noiembrie, fiind implicat și Aleksandr Șelepin, care până în decembrie 1961 fusese șeful KGB-ului și fusese transferat la conducerea Comitetului de Control al partidului și statului, care supraveghea activitatea

* Data reală a publicării declarației în *Scânteia* este 26 aprilie (n.t.).

KGB-ului. Saharovski a fost în mod special afectat de situaţie, deoarece el pusese pe picioare Securitatea, în 1948; însă, până la urmă, conducerea sovietică a renunţat – şi, în decembrie 1964, consilierii au fost retraşi, permiţându-li-se să ia cu ei tot ce adunaseră în apartamentele rechiziţionate. Astfel, serviciile de securitate şi de informaţii româneşti au fost primele asemenea instituţii dintr-o ţară membră a Pactului de la Varşovia care au scăpat de consilierii sovietici şi, în ceea ce priveşte Direcţia de Informaţii Externe (DGIE), aceasta a fost singura agenţie de informaţii externe din blocul răsăritean care s-a bucurat de acest privilegiu, până la prăbuşirea comunismului, în 1989. Ceea ce nu a însemnat că a încetat să colaboreze cu KGB-ul.

Una dintre condiţiile retragerii consilierilor sovietici a fost ca DGIE să respecte în continuare obligaţiile asumate de România prin Tratatul de la Varşovia, adică să-şi joace rolul în activităţile de spionaj coordonate de Uniunea Sovietică. Moscova a stabilit că domeniul apărării constituia prioritatea absolută a serviciilor de informaţii în anii '60, punându-se accentul pe spionajul ştiinţific şi tehnic. Atât Direcţia Principală I a KGB, însărcinată cu informaţiile externe, cât şi GRU, serviciul de informaţii al armatei, au stabilit sarcinile organismelor similare din statele Tratatului de la Varşovia, în cazul României fiind vorba despre DGIE şi Departamentul de Informaţii al Armatei (DIA)[37]. Activitatea sovietică de spionaj ştiinţific şi tehnic era coordonată de Comisia Militară Industrială (VPK), iar Statele Unite, Germania Federală, Franţa şi Anglia au fost desemnate ţinte principale.

Colaborarea dintre KGB şi DGIE, pe de o parte, şi GRU şi DIA, pe de altă parte, avea pentru sovietici o dublă utilitate: pe lângă informaţiile culese în interesul ruşilor, ofiţerilor români implicaţi nu li se cerea, în activităţile lor din anii '60, să facă vreo distincţie între loialitatea faţă de România şi cea faţă de Uniunea Sovietică, deoarece necesităţile celor două ţări în materie de informaţii coincideau. Mai mult decât atât, faptul că sovieticii i-au pregătit pe cei mai mulţi dintre ofiţerii români de securitate şi de informaţii a reprezentat o legătură suplimentară cu suveranul sovietic. În aceste condiţii, a apărut o oarecare ambiguitate în relaţiile româno-sovietice. Deşi măsurile antiruseşti ale lui Dej din 1963 – închiderea Institutului Rus din Bucureşti, eliminarea limbii ruse ca materie obligatorie în şcoli şi înlocuirea denumirilor ruseşti ale străzilor şi clădirilor publice cu unele româneşti – indicau o răcire a relaţiilor cu Moscova, ruptura nu era atât de profundă încât să blocheze colaborarea româno-sovietică în probleme de securitate sau de informaţii.

Într-adevăr, la începutul anilor '60, DGIE a înregistrat o serie de succese remarcabile în beneficiul KGB-ului. În 1962, Mihai Caraman, ofiţer DGIE la Paris, l-a recrutat pe François Rousilhe, un francez care lucra la biblioteca din sediul NATO şi care i-a pus la dispoziţie sute de documente secrete. KGB considera reuşita lui Caraman într-atât de importantă, încât ruşii au hotărât să-l plătească pe francez cu monede de aur pe care Caraman le primea de la Moscova. În anul următor, Caraman a reluat legătura cu un colonel turc, Nahit Imre, care fusese recrutat de către DGIE la Ankara şi transferat la Paris, la directorul financiar adjunct al NATO. Pentru a exploata la maximum aceste două contacte, Caraman a fost convocat de câteva ori la Moscova. În 1965, KGB a fost atât de impresionat de numărul de documente NATO obţinute prin intermediul lui Caraman, încât şi-a trimis un ofiţer, Vladimir Arhipov, să lucreze cu Caraman. Toate lucrurile au mers bine până în 1969, când colonelul Ion Iacobescu, adjunctul lui Caraman la Paris,

a cerut azil politic în Statele Unite. La scurt timp după aceea, Rousilhe şi Imre au fost arestaţi, iar Caraman a fost retras.

Îndepărtarea lui Dej de Moscova i-a atras o anumită simpatie, deoarece atingea coarda profundului sentiment antirusesc al majorităţii românilor. Făcând apel la acest sentiment, Dej avea la dispoziţie o modalitate simplă de creştere a popularităţii regimului, îndepărtându-se, în acelaşi timp, de stăpânul sovietic[38]. O dată cu aceste schimbări în relaţiile României cu Uniunea Sovietică s-a produs şi o modificare evidentă în atitudinea severă a conducerii politice.

Numărul persoanelor condamnate la închisoare pentru infracţiuni „împotriva securităţii statului" (adică împotriva statului cu partid unic) era în ianuarie 1960 de 17.613. Prima scădere vizibilă s-a produs între ianuarie şi decembrie 1963, când numărul s-a micşorat de la 16.327 la 13.017, mulţi foşti legionari fiind eliberaţi. În următoarele douăsprezece luni, ca urmare a amnistiilor decretate de Gheorghiu-Dej în 1963 (nr. 5 şi 767), numărul a scăzut la 9.333, iar în 1964 (nr. 176 din aprilie şi nr. 411 din iulie) mulţi dintre cei rămaşi au fost puşi în libertate[39]. Amnistia a marcat sfârşitul unei epoci de teroare politică, însemnând un preţ de zeci de mii de vieţi omeneşti pentru români, în principal din rândurile elitei politice, economice şi culturale din perioada precomunistă, însă instrumentul acelei terori, Securitatea, a rămas intact, nereformat şi omniprezent. Securitatea, cu puternicul şi ambiţiosul ei şef, ministrul de Interne Alexandru Drăghici, numit pentru prima oară în acest post în mai 1952, a rămas o permanentă amintire a trecutului şi o ameninţare pentru viitor.

Note

1. Donald R. Falls, „Soviet Decision-Making and the Withdrawal of Soviet Troops from Romania", in *East European Quarterly*, vol. XXVII, nr. 4, iarna 1993, p. 490.
2. Ioan Scurtu (ed.), *România. Retragerea trupelor sovietice, 1958*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1996, p. 240 (o colecţie de documente oficiale sovietice şi româneşti despre încheierea acordului de retragere a trupelor sovietice din 1958 şi despre punerea lui în practică).
3. *Manchester Guardian*, 4 decembrie 1956. *Apud* G. Ionescu, *Communism in Rumania, 1944-1962*, Oxford University Press, Londra, 1964, pp. 274-275.
4. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. II, p. 21.
5. *Ibidem*, vol. III, p. 159.
6. Citat dintr-un articol al lui Maurice Pearton intitulat „The Romanian Leadership and Its Problems, 1956-1957-1958", in Maurice Pearton şi Dennis Deletant, *Romania Observed: Studies in Contemporary Romanian History*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998, p. 257.
7. *Ibidem*, p. 255.
8. *Ibidem*, p. 261.
9. Donald R. Falls, art.cit., p. 491.
10. S. Verona, *Military Occupation and Diplomacy: Soviet Troops in Romania, 1944-1958*, Duke University Press, Durham, North Carolina, 1992, p. 83.
11. Interviul autorului cu Alexandru Bârlădeanu, la 8 august 1996.
12. N.S. Khrushchev, *Khrushchev Remembers - The Last Testament*, trad. engl. Strobe Talbott, Boston, Little, Brown and Co., 1974, p. 228, şi S. Verona, *op.cit.*, p. 83.
13. *Apud* Donald R. Falls, art.cit., p. 491.
14. Interviul autorului cu Alexandru Bârlădeanu, la 8 august 1996.
15. Donald. R. Falls, art.cit., p. 497. Comunicatul despre reuniune a fost publicat în *Scânteia* din 27 mai şi reeditat în Ioan Scurtu, *op.cit.*, pp. 280-283.
16. Ioan Scurtu, *op.cit.*, p. 359.
17. Diplomaţi străini au remarcat o sporire a tensiunii interne pe parcursul anului 1957, iar în ultimele luni ale anului, şeful misiunii britanice şi-a exprimat opinia că „guvernul se arată extrem de nervos, ceea ce eu cred că înseamnă că a avut motive serioase să se aştepte la necazuri" (PRO. FO 371/143326.XC15773). Aceste impresii s-au dovedit justificate la mijlocul lui ianuarie 1958, când au izbucnit mişcări ţărăneşti serioase în sudul Moldovei, înăbuşite de autorităţi prin vărsare de sânge. Încetarea rapidă a revoltelor s-a datorat nu numai asprimii cu care au fost înăbuşite, ci şi unui strat de zăpadă de un metru, care a acoperit regiunea în momentul culminant al răzmeriţei.
18. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 290.
19. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. III, p. 132.
20. *Ibidem*, p. 159.
21. Documentele anchetelor şi ale procesului sunt publicate în *Prigoana. Documente ale Procesului C. Noica, C. Pillat, N. Steinhardt, Al. Paleologu, S. Al-George, Al.O. Teodoreanu etc.*, Editura Vremea, Bucureşti, 1996. Toţi acuzaţii au fost eliberaţi în 1963 şi 1964. Noica a fost eliberat în 1964 şi a murit în 1987.
22. Vezi descrierea uneia dintre colonii în Petru Dumitriu, *Incognito*, Collins, Londra, 1964, pp. 384-390.

23. „Les Camps de la Mort du Delta du Danube", in *La Nation Roumaine*, nr. 215, noiembrie 1962 – ianuarie 1963, p. 6.
24. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 290.
25. Informaţie oferită de dl dr. Ioan Ciupea, şeful Departamentului de istorie contemporană din cadrul Muzeului de Istorie Naţională din Transilvania. Un monument ridicat în 1995 la cimitirul din Gherla de către Asociaţia Foştilor Deţinuţi Politici din România cinsteşte memoria a 47 de persoane executate în regiunea Cluj între 1948 şi 1958. Printre ei se află şi fratele lui Gavril Dejeu, ministru de Interne în guvernul Ciorbea.
26. A. Samuelli, *The Wall Between*, Robert B. Luce, Washington, DC, 1967, p. 187.
27. Public Record Office, Kew. FO 371/143326. CX15773.
28. Aşa cum a subliniat Michael Shafir, *Romania: Politics, Economics and Society*, Pinter, Londra, 1985, p. 48.
29. Interviul autorului cu Alexandru Bârlădeanu, 8 august 1996.
30. Arcady N. Shevchenko, *Breaking with Moscow*, Alfred Knopf, New York, 1985, p. 97.
31. R.R. King, „Rumania and the Sino-Soviet Conflict", in *Studies in Comparative Communism*, nr. 4, 1972, p. 375.
32. Stephen Fischer-Galaţi, *The New Rumania: From People's Democracy to Socialist Republic*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1967, pp. 78-103.
33. *Ibidem*, p. 101.
34. I. Alexandrescu, „Obsesia protecţionismului", in *Dosarele Istoriei*, nr. 3, 1997, p. 38.
35. Ion Pacepa, *Moştenirea Kremlinului*, Editura Venus, Bucureşti, 1993, p. 253.
36. Ioan Scurtu (ed.), *op.cit.*, pp. 391-392.
37. DIA era succesoarea Secţiei a II-a de pe lângă Marele Stat-Major, care avea drept sarcină adunarea de informaţii militare. Până la 1 iulie 1945, toţi ataşaţii militari români au fost retraşi din ţările străine, iar mulţi dintre ofiţerii Secţiei a II-a au fost înlăturaţi sau arestaţi, la ordinele sovieticilor. În 1948 s-a produs prima numire postbelică a unui ataşat militar de către Ministerul Apărării Naţionale, controlat de sovietici, la ambasada română de la Moscova. La 15 februarie 1951, Secţia a II-a a fost transformată în Direcţia de Informaţii a Marelui Stat-Major (DIMSM) şi, în acelaşi timp, activitatea de contraspionaj a fost transferată la DGSP. Activitatea DIMSM, subordonată Ministerului Apărării Naţionale, era supervizată de consilieri GRU, care pregăteau tineri ofiţeri români. După retragerea trupelor sovietice, în 1958, consilierii sovietici au fost retraşi din DIMSM. S-au întărit contactele cu alte armate, dar dorinţa lui Alexandru Drăghici, în calitate de ministru de Interne, de a-şi extinde puterea prin alăturarea informaţiilor militare la contraspionajul militar, pe care el îl controla deja, a dus la subordonarea DIMSM faţă de Ministerul de Interne, printr-un ordin semnat de Drăghici şi de ministrul Apărării Naţionale, la 22 octombrie 1962. Supravegherea de către Ministerul de Interne a fost sistată la 18 octombrie 1968.
38. La începutul anilor '60, un nou val de tineri diplomaţi, toţi cu studii universitare şi cu stagii postuniversitare în domeniul relaţiilor internaţionale, a readus profesionalismul în rândurile corpului diplomatic românesc.
39. *Cartea Albă a Securităţii*, vol. III, p. 33. Potrivit datelor oficiale, în 1965, doar 258 de persoane au fost arestate de Securitate pentru „acţiuni ostile faţă de stat"; în anul următor au fost arestate 294 de persoane, iar în 1967, 312 (*ibidem*, p. 95).

Capitolul 13

Concluzii

La sfârşitul lui ianuarie 1965, Dej a început să dea semne că este grav bolnav. Un chirurg de la Londra venise la Bucureşti, în vara anului 1964, pentru a-l opera de prostată şi vezică, dar acum era tratat pentru cancer la plămâni. Cu toate acestea, Dej şi-a continuat activitatea. La sfatul lui Maurer, s-a deplasat în Polonia pentru a participa la o şedinţă a Tratatului de la Varşovia, deoarece Maurer nu dorea să se întâlnească singur cu conducătorul sovietic, Leonid Brejnev, însă delegaţia românească a plecat imediat după încheierea lucrărilor. Cancerul i-a cuprins rapid şi ficatul, astfel încât au fost chemaţi doctori din străinătate, printre aceştia aflându-se dr. Geraint Evans, un specialist pneumolog de pe Harley Street, şi soţia sa, specialistă în boli de ficat, care au venit la Bucureşti pe 6 martie. Când s-a întors la Londra, dr. Evans a comunicat Ministerului de Externe englez că Dej este pe moarte şi că „are impresia că ştirile vor fi făcute publice în circa o lună şi că pentru acel moment se pregăteşte alegerea succesorului lui Dej ca şef de stat şi prim-secretar al partidului"[1].

Însă românii avuseseră deja ocazia să vadă că Dej este bolnav. La 5 martie, el a înregistrat pentru radio şi televiziune discursul care avea să se dovedească şi ultimul, rostit cu două zile înaintea alegerilor pentru Marea Adunare Naţională. Pe Paul Niculescu-Mizil, membru în conducerea partidului, care supraveghea înregistrarea, în vila de lângă Lacul Herăstrău, l-a alarmat vocea tremurătoare a lui Dej şi a fost silit să-l roage să recitească textul. În comparaţie cu discursurile lui obişnuite, concizia acestui mesaj nu putea să nu atragă atenţia observatorilor străini, în special a celor de la Radio Europa Liberă, care au remarcat că discursul lui Dej „oferă cel mai recent şi mai alarmant indiciu asupra stării sănătăţii sale"[2].

Dej a apărut ultima dată în public în seara zilei alegerilor, pe 7 martie, la o secţie de votare. *Scânteia* din ziua următoare a publicat două fotografii, prima arătându-l cum punea, zâmbind, votul în urnă, iar cea de-a doua în compania lui Maurer, Ceauşescu şi a altor tovarăşi. Abia la 18 martie s-a risipit misterul din jurul bolii lui Dej. Un buletin medical, semnat de ministrul Sănătăţii şi şapte medici români, anunţa că Dej suferă de o boală de plămâni, cu complicaţii la ficat. Veştile au determinat apariţia unor dovezi publice ale îngrijorării întregului partid. Comitetul Central i-a trimis lui Dej o scrisoare deschisă în care îşi exprima afecţiunea şi devotamentul. În ziua următoare a fost publicat al doilea buletin medical, în care se spunea că starea lui Dej este neschimbată, alături de o telegramă cu urări de bine din partea lui Mao Zedong şi mesaje din toate colţurile ţării. Sfârşitul a venit însă cu repeziciune. În aceeaşi zi, 19 martie 1965, la ora 16 şi câteva minute, secretarul partidului a intrat în comă, iar după două ore a murit. O oră mai târziu s-a anunţat vestea la radio[3]. După trei zile, la 22 martie 1965, Nicolae Ceauşescu a fost „ales" prim-secretar al Partidului Comunist Român[4].

Mari mulţimi de oameni au participat la funeraliile lui Dej, la 24 martie. Au fost ascultate în tăcere panegiricele prezentate de patru dintre membrii Biroului Politic. „Frazeologia" care l-a însoţit în cea mai mare parte a vieţii a fost prezentă şi în moarte. Aceasta era apoteoza ei. Chivu Stoica, ales în aceeaşi zi de către Marea Adunare Naţională preşedinte al Consiliului de Stat, a vorbit primul, urmat de Gheorghe Apostol, Ion Gheorghe Maurer şi Ceauşescu. Toţi au subliniat devotamentul lui Dej faţă de marxism-leninism şi rolul lui decisiv în triumful comunismului în România, dar, în acelaşi timp, au pus un mare accent pe contribuţia lui Dej la „fericirea poporului". Ceauşescu l-a descris drept „conducătorul mult iubit al partidului şi statului" şi a lăudat faptul că Dej şi-a dedicat „întreaga sa viaţă fericirii poporului", ceea ce „v-a adus înalta consideraţie, încrederea şi dragostea celor mai apropiaţi colegi, ale Comitetului Central, ale partidului şi ale întregului popor"[5].

Apologeţii aveau dreptate: rolul lui Dej în „triumful comunismului" *a fost* decisiv. Dar Ion Gheorghe Maurer a fost cel care s-a apropiat cel mai mult de adevăr, în cuvintele de încheiere din discursul său. După ce l-a lăudat pe Dej pentru „calităţile morale măreţe" şi pentru „osmoza permanentă dintre gândurile şi faptele sale... şi cele ale poporului", a concluzionat:

> Aşa cum noi urmăm cu neabătută dârzenie învăţătura şi îndemnul său, având pururi în faţa noastră, în minţile şi în inimile noastre exemplul măreţ al dedicării sale cauzei fericirii poporului... noi şi cei care vin după noi vom simţi întotdeauna, păşind spre viitor, prezenţa lângă noi a omului care a fost şi va rămâne în istoria noastră constructorul României socialiste: Gheorghe Gheorghiu-Dej[6].

Maurer nici nu ştia ce adevăr spune. Prezenţa lui Dej a fost reprezentată cel mai durabil prin teroarea care a marcat vieţile românilor vreme de o generaţie după moartea sa şi de ale cărei efecte Ceauşescu s-a putut folosi atât de bine. Abia astăzi amprenta sa începe să se estompeze.

Corpul lui Dej a fost depus într-un mausoleu hidos construit în Parcul Libertăţii, în partea de sud a capitalei. În 1968, la doar trei ani de la discursul funerar în care îl numise pe Dej „tovarăş drag", a cărui amintire va „rămâne în mintea şi în inima sa", Gheorghe Apostol a oferit o imagine foarte diferită a lui Dej şi a conducerii sale. În calitate de tovarăş ceferist, care s-a alăturat Partidului Comunist la vârsta de 18 ani, care a fost închis împreună cu Dej la Târgu-Jiu, care a fost prim-secretar al partidului între aprilie 1954 şi octombrie 1955, şi în calitate de prieten apropiat, Apostol era cea mai potrivită persoană care să judece epoca lui Dej. La 30 aprilie 1968, la doar câteva zile după plenara Comitetului Central ce i-a reabilitat pe Pătrăşcanu şi Foriş şi l-a îndepărtat pe Alexandru Drăghici din toate funcţiile guvernamentale şi de partid, Apostol a trimis un articol la ziarul partidului, *Scânteia*. Nota însoţitoare spunea:

> Vă trimit acest articol cu cererea ca dumneavoastră să-l publicaţi în *Scânteia*, după, evident, anumite ajustări stilistice. „Dumneavoastră" nu înseamnă „dumneavoastră" ca grup, ci este o formulă de politeţe, deoarece îmi închipui că tovarăşul cenzor nu cunoaşte diferenţa. Dacă libertatea presei există cu adevărat, să vedem dacă puteţi publica articole care exprimă păreri personale.

Încotro ne îndreptăm ?

Suntem martorii unei dărâmări de idoli, care ar fi trebuit să aibă loc de mult. Gheorghiu-Dej şi alţi conducători mult iubiţi pot fi aşezaţi fără şovăială în categoria asasinilor. Însă toată vina a căzut asupra tovarăşului Drăghici. Părerea noastră este că Drăghici a fost cel mai nevinovat, deoarece tot ce a făcut el a fost să aplice linia partidului, iar unde există o linie nu este de glumă. În realitate, acest lucru poate fi văzut din faptul că discursul său [la plenara din aprilie 1968] nu a fost publicat. Aşa cum se întâmplă în ţările civilizate, nu numai acuzarea, ci şi apărarea ar fi trebuit să fie ascultată. Însă probabil ar fi tras în jos împreună cu el o grămadă de oameni, iar acest lucru nu este încă de dorit. Aş da mult să văd răspunsul său tipărit, şi chiar mai mult să-l văd în manuscris. Anumite măsuri trebuie luate totuşi, deoarece nu este vorba doar de Foriş şi Pătrăşcanu, ci de sute şi mii de persoane necunoscute care, ca şi ei, au sfârşit-o cu un glonţ în ceafă.

Să cercetăm motivul pentru aceste acţiuni revoltătoare. Se pare că lupta pentru putere dintre diferite grupuri explică situaţia lui Foriş. Dar explicaţia pentru cazul Pătrăşcanu e diferită. Aici motivul este ideologia comunismului în sine, care îi consideră pe intelectuali mici-burghezi. Asta s-a întâmplat chiar în timpul revoluţiei ruse, şi a prins şi în ţara noastră. Totuşi, este clar pentru oricine faptul că un stat modern nu poate fi condus de ciobani şi ceferişti. Este nevoie de o viziune amplă şi de credinţe largi pe care le poate oferi doar educaţia superioară, cel puţin în materie de drept şi istorie. Dar ce educaţie aveau Gheorghiu-Dej şi Chivu Stoica când au pus mâna pe putere? De unde ştiau ei cum se conduce o ţară? Şi de unde ştiu chiar şi conducătorii de acum? De fapt, acest lucru se arată în măsurile şi legile care se schimbă de la o zi la alta. Părerea noastră este că adevăraţii responsabili pentru asasinarea lui Foriş şi Pătrăşcanu au fost tovarăşii sovietici. Trebuie să fie pe undeva un document care arată acest lucru mai clar, cu toate că există informaţii despre asta în hârtiile plenarei. Mulţi români, ale căror nume le-am aflat acum, au fost ucişi în acelaşi fel în Rusia, fără judecată. Să nu uităm că armata rusă s-a retras din România în 1957 [*sic* !], dar Pătrăşcanu a fost lichidat în 1954. Singura greşeală a bietului tovarăş a fost că era mai patriot decât alţii, mai cultivat şi mai inteligent. Politica de tăiere a capetelor care gândesc a fost aplicată cu succes de Uniunea Sovietică în statele baltice, în Polonia şi în Moldova, aşa că, probabil, vina lui Dej şi a lui Drăghici nu este atât de mare. În realitate, aluziile la furturi de documente şi la fuga în străinătate [împotriva lui Pătrăşcanu] confirmă faptul că mai sunt lucruri neclare în legătură cu toate acestea.

Să vedem acum ce garanţii există că astfel de fapte n-or să se mai petreacă. Trebuie s-o spunem cu regret că nu există nici una. A fost de-ajuns să citim discursul tovarăşului Ceauşescu, din 27 aprilie 1968, pentru a înţelege asta ; să vedem ce multe greşeli conţine, deoarece a fost scris în mare grabă, şi câte erori sunt proclamate cu tărie şi claritate. Este evident că legea este una pentru membrii partidului şi alta pentru cei care nu sunt membri. Atâta timp cât aceasta este situaţia, este limpede că bunul-plac va domni nestingherit. Un membru de frunte al partidului va putea să calce în picioare un nemembru, însă legea nu va fi folosită împotriva lui până când nu o vor permite tovarăşii lui.

Altă problemă este faptul că o rezoluţie a partidului are putere de lege. În aceste condiţii, noi trebuie să acţionăm în funcţie de ce spun ziarele, şi nu potrivit constituţiei şi codurilor de legi etc. Legea este ceea ce apare în *Monitorul Oficial*, după ce a fost adoptată de Marea Adunare Naţională. O rezoluţie de partid este o instrucţiune pentru conceperea unei legi, însă ea nu poate lua locul legii şi nici nu o poate anticipa.

Însă rolul partidului este amestecat cu acela al statului. Partidul nu este statul şi nu trebuie să fie omniprezent. Din acest motiv, Securitatea are datoria de a supraveghea fiecare persoană din ţară şi de a raporta primului-ministru, nu primului-secretar. Puterile legislativă, executivă şi judecătorească alcătuiesc un amalgam perfect împreună cu partidul. Ele ar trebui să fie complet separate una de cealaltă, pentru a se evita orice influenţă reciprocă. Aşa cum stau lucrurile, dacă preşedintele Consiliului de Stat se ceartă cu cineva, el dă o lege specială împotriva acestuia şi, în calitatea sa de prim-secretar, ordonă tribunalelor să desfăşoare procesul într-un anume fel, astfel încât persoana găsită vinovată poate fi îngropată de vie.

Au existat, şi încă există, multe încălcări evidente ale legii, conducătorii noştri crezând că numai cei de jos sunt obligaţi să o respecte. N-are rost să le mai pomenim aici. Ne mulţumim să arătăm că doi oameni acuzaţi [Foriş şi Pătrăşcanu] au fost alungaţi ca nişte slugi, fără cel mai mic respect faţă de formalităţile legale. Cel puţin în cazul lui Drăghici aceste formalităţi au fost respectate.

Ne întrebăm cu amărăciune ce să mai credem şi faţă de cine am putea exprima o părere pozitivă, dacă am avea vreuna. Nimeni nu ne dă nici o atenţie, pentru că nici o părere nu are valoare dacă nu este linguşeală. Dezbaterea publică este o farsă, tot ce se publică este ceea ce permite cenzura şi nu apare nimic împotriva liniei impuse de doi sau trei imbecili.

Domnilor, înfiinţaţi o presă fără cenzură, şi veţi vedea rezultatul imediat. Credeţi că ne face plăcere să vă vedem certându-vă între voi pentru posturi bune, când nu faceţi nimic pentru ţară? Se cheltuiesc sume enorme pentru beneficii extraordinar de mici. Motivul? Pentru că nu există o presă liberă care să-i denunţe pe cei vinovaţi[7].

Cât timp cea mai mare nulitate, un om care crede că părerea sa este infailibilă, se află acolo, în frunte, câtă vreme deputaţii din adunare sunt roboţi care ridică mâinile şi aplaudă, nu vom face nimic cu plăcere, iar ceea ce vom face va fi cu dezgust şi prefăcătorie. Vom fi întotdeauna în urma tuturor celorlalte state din lume. Nimic nu se poate face doar prin decrete şi măsuri arbitrare, şi fără libertate.

Gh. Apostol
30 aprilie 1968

Articolul nu a fost publicat[8].

Deoarece Stalin fusese singura persoană care îi putea cere socoteală lui Dej, acesta din urmă a făcut ce a vrut, cu acordul lui Stalin. Cât timp a trăit Stalin, Dej s-a comportat în conformitate cu interesele sovietice, considerându-le ale sale proprii; dar după ce succesorii lui Stalin s-au îndepărtat de stalinism, el nu a mai gândit la fel.

O dată cu impunerea dominaţiei comuniste, România a fost obligată să întoarcă spatele Occidentului şi să privească spre Răsărit. Cea mai evidentă trăsătură a acestei noi poziţii a fost adoptarea practicii staliniste a arestărilor în masă şi a întemniţării fără judecată. Aplicarea modelului sovietic în sistemul juridic românesc a impus acele procese publice celebre care au permis regimului să scape de adversarii săi sub acoperirea unei legalităţi falsificate. Era într-un contrast evident faţă de sistemul juridic interbelic, care, în ciuda numeroaselor sale imperfecţiuni, nu reprezenta instrumentul unui singur partid politic. Guvernele româneşti dinainte de război nu au încercat să elimine o întreagă clasă politică şi nici nu s-au bazat pe principiul vinovăţiei prin asociere.

Metodele folosite de Dej împotriva poporului român au fost folosite şi împotriva membrilor de partid – cei mai proeminenţi fiind Pătrăşcanu, Ana Pauker, Luca şi Georgescu –, pentru a-i împiedica să se abată de la linie. Acest lucru a presupus încălcarea statutului partidului. Interesul lui Dej faţă de procesul înscenat lui Pătrăşcanu, dovedit prin ascultarea benzilor cu lucrările procesului, aminteşte de prezenţa lui Stalin la balcon, supraveghind procesele publice de la Moscova, în 1937. Ambii conducători comunişti au întruchipat intruziunea statului poliţienesc, surprinsă de formula lui George Orwell din *1984*: „Big-brother is watching you!" (Fratele cel mare veghează!).

În anii '60, s-a produs o reîntoarcere parţială spre Occident. Creditele acordate de guvernele occidentale au permis României să-şi dezvolte noi industrii şi să-şi redirecţioneze o parte a comerţului în afara blocului comunist, în acelaşi timp destalinizându-se politicile culturale româneşti. Într-un anumit sens, aceste schimbări pot fi interpretate ca un triumf al culturii atitudinii româneşti asupra culturii comunismului. Nu li s-a permis însă să devină o ameninţare pentru dominaţia comunistă din România şi şi-au găsit locul printre principiile marxism-leninismului.

Dej a fost cel care a creat condiţiile pentru apariţia şi continuitatea „celei mai mari nulităţi", Ceauşescu, în rolul de conducător al României. Înlăturarea de către Dej a tuturor adversarilor săi a sărăcit peisajul politic şi a pervertit societatea românească. Soţii întemniţaţi au divorţat de soţiile lor – şi invers –, astfel încât partenerii de viaţă şi copiii să nu poarte stigmatul deţinutului politic, care era un obstacol pentru accesul în învăţământul superior şi pentru obţinerea de slujbe, putând duce şi la pierderea slujbei. Copiilor deţinuţilor politici li s-a interzis accesul la facultate până în 1963. Exact aceşti copii au fost cei care au părăsit România cu prima ocazie, în anii '60 şi '70, cu consecinţe teribile pentru apariţia opoziţiei faţă de Ceauşescu.

Note

1. Notă a lui H.F.T. Smith, 12 martie 1965, Public Record Office, FO 371 182734.
2. *Apud* Pierre du Bois, „Ultimele zile ale lui Gheorghiu-Dej", în *Dosarele Istoriei*, nr. 3, 1997, p. 49.
3. *Ibidem*.
4. Pe hârtie, Ceauşescu era doar unul dintre oficialii superiori ai partidului care puteau candida pentru conducere. Însă doar el, Alexandru Drăghici, Chivu Stoica şi Gheorghe Apostol rămâneau în cursa pentru post, datorită originii lor etnice, ceilalţi membri ai Biroului Politic fiind de origine bulgară (Coliu), ucraineană (Bodnăraş) sau germană (Maurer). Manevrele care i-au permis lui Ceauşescu să devină prim-secretar nu au fost dezvăluite, şi abia după 1989 unele dintre ele au început să iasă la lumină. Deşi se pare că Dej l-a desemnat ca succesor pe Apostol, Ion Gheorghe Maurer, care tocmai fusese ales preşedinte al Consiliului de Miniştri (prim-ministru), la 12 martie, l-a propus pe Ceauşescu pentru funcţia de prim-secretar. Maurer şi-a explicat opţiunea în câteva interviuri date după căderea lui Ceauşescu, motivul principal fiind acela că, după părerea lui, Ceauşescu avea curajul să-i înfrunte pe ruşi; în acelaşi timp, Maurer a lăsat să se înţeleagă că a regretat ceea ce a făcut (vezi interviurile cu Apostol, Maurer şi Alexandru Bârlădeanu în „Cum a venit la putere Nicolae Ceauşescu", în *Magazin istoric*, vol. 29, nr. 7, iulie 1995, pp. 3-7). Drăghici, de atâta vreme ministrul Afacerilor Interne, era temut de toată lumea, Stoica nu era considerat potrivit pentru post, iar Apostol era socotit prea încăpăţânat. Potrivit unei surse din interior, Maurer a făcut un târg cu Ceauşescu: acesta din urmă trebuia să sprijine numirea lui Maurer ca prim-ministru (ceea ce a şi făcut, la 12 martie) şi, în schimb, după moartea lui Dej, Maurer urma să-l propună pe Ceauşescu ca secretar al partidului (E. Mezincescu, „Din nou despre fantoma lui Dej", în *România literară*, nr. 41, 16-22 decembrie 1992, p. 14). În acest fel l-a păcălit Maurer pe Apostol. Stoica a fost mituit cu postul de preşedinte al Consiliului de Stat.
5. *Scânteia*, 25 martie 1965, p. 3.
6. *Ibidem*.
7. Propoziţia care urmează este incorectă gramatical şi ininteligibilă: „Noi nu avem fizică nucleară şi electronică. Însă avem o comisie. Ce mare descoperire a fost făcută de secretarul nostru de partid, că până acum nişte măturători răspundeau de aceste lucruri, şi nu «partidul» şi miniştrii".
8. Apostol a fost principalul rival al lui Ceauşescu şi era înveninat de faptul că nu a fost susţinut de tovarăşii săi din Biroul Politic pentru a deveni succesorul lui Dej. Articolul a fost găsit în arhiva SRI-ului şi mi-a fost oferit de un prieten, care a dorit să-şi păstreze anonimatul. Sarcasmul lui Apostol privind lipsa de educaţie a lui Dej şi Chivu Stoica e ca în zicala cu „bârna din ochiul tău" şi „paiul din ochiul altuia", aşa cum reiese din stilul agramat al acestui articol. Am păstrat structura originală, pentru autenticitate.

ANEXE

Anexa 1

Relatarea lui Emil Bodnăraş despre acţiunile sale în perioada noiembrie 1942 – aprilie 1944

Prin expirarea pedepsei eu trebuia să mă eliberez la 2 noiembrie 1942, în urma graţierii care a fost dată de Antonescu, când a luat el conducerea.

Cu puţine zile înainte de eliberare am fost chemat de tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Chivu Stoica şi s-a discutat ce am de făcut după ce mă eliberez şi acolo tovarăşii mi-au arătat să socotesc necesar ca eu ieşit afară, încât aveam o situaţie care promitea eventual, să scap de internarea în lagăr, eram singur în proces, eram pentru Siguranţa română şi Marele Stat Major un obiectiv interesant în a descifra anumite legături ale mele. Ei au stabilit că eu în Uniunea Sovietică am deţinut anumite funcţii care le dădeau certitudinea că legenda cu care m-am prezentat în faţa cercetării la reîntoarcerea în ţară este o invenţie, dar n-au putut preciza un şir de lucruri, care continuau să rămână interesante pentru ei, îndeosebi când în 1936 mi s-a acordat cetăţenia sovietică, ca urmare a pierderii cetăţeniei române. Acest lucru a rezultat din comunicarea oficială care s-a făcut când am revendicat anumite drepturi materiale între data arestării şi data condamnării. Mi-au spus că dumneata nu mai poţi revendica drepturile de ofiţer întrucât ai deţinut funcţii în URSS.

Pe baza aceasta, la sugestia legaţiei sovietice cu care aveam legătură prin Manole şi prin mama mea, am cerut cetăţenia sovietică şi la câteva săptămâni a venit comunicarea printr-un secretar care s-a prezentat la închisoarea din Braşov, că mi s-a acordat cetăţenia sovietică şi la terminarea pedepsei urmează să mă prezint.

Aceasta i-a făcut pe ei să socotească că au de-a face cu un om care are anumite relaţii care îi interesau şi de aici am descifrat că eventual vor merge la o combinaţie să mă lase câtva timp liber. Şi într-adevăr lucrul a mers, ajutat şi de câteva susţineri băneşti.

Atunci tovarăşii mi-au arătat că socotesc că trebuie să fac tot posibilul pentru a fi liber, a scăpa de Siguranţă şi pentru acest sens iată consideraţiunile cutare: că mi se pun la dispoziţie mijloace materiale şi s-au pregătit 50.000 lei, care urmează să-mi fie trimişi prin nişte bagaje la fratele meu la Brăila, 10.000 lei asupra mea la eliberare şi că sarcina mea afară este de a organiza eliberarea din închisoare a câtorva tovarăşi şi anume: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Teohari Georgescu. Pentru aceasta s-au stabilit o serie de legături pe care le pot folosi: gen. Precup, Iuliu Orban şi vreo câteva legături pe care le-a dat Teohari Georgescu. Pentru legătura cu închisoarea, nevasta fostului director al închisorii de la Caranşebeş – Irimescu – care a lucrat foarte bine. Că aceasta este misiunea mea, că pentru executarea acestei misiuni sub nici o formă nu trebuie să mă leg cu partidul, să evit partidul. Nu mi s-a explicat însă de ce trebuie să evit partidul şi conducerea.

Eu am atribuit această insistenţă de a evita partidul şi de a acţiona pe cont propriu, poate mai degrabă, pentru a nu-l îngreuna cu o sarcină în plus şi mi se părea că se poate organiza şi fără o forţă cum este partidul. Stăruinţa însă de a nu mă lăsa cu partidul s-a rezumat la această recomandare, fără explicaţii, ci mai mult legat de faptul de a nu antrena prea multe elemente, lucru pe care îl atribuia şi faptului de a nu se deconspira (Era Stalingradul în toi în noiembrie 1942).

Ajuns la Siguranţă, i-am găsit într-adevăr foarte interesaţi să-mi cunoască părerile şi preocupările mele şi foarte preocupaţi ei înşişi cum o să se termine războiul. Aceasta mi-a înlesnit că în 5-6 zile am avut 3 contacte cu Rânzescu, subdirectorul general. Am stat de vorbă cu un şef de secţie, care a primit sarcina după a doua discuţie a mea cu Rânzescu, în care am arătat că părerea mea este că războiul nu poate fi câştigat. M-a întrebat ce părere am eu, dacă nu vreau să rămân în Bucureşti. Am spus că vreau să mă retrag la Brăila la fratele meu. Atunci mi-am dat seama că sunt interesaţi, poate să se pună şi bine.

Şeful de secţie care a primit însărcinarea să-mi facă referatul mă cheamă după câteva ore: ştiţi, domnule locotenent, un lucru aveţi în dosarul dvs. - aveţi cetăţenie străină, e a unei ţări cu care suntem în război şi atunci am făcut cu el discuţie: dar fără treaba asta nu se poate face referatul? Documentul acesta noi am reuşit să-l distrugem, dar în dosarul Siguranţei a rămas o copie după menţiunea închisorii de la Brăila şi pentru 8.000 lei, care îmi rămăsese, el a făcut referatul fără această menţiune şi am fost eliberat.

Ajuns la Brăila, după o şedere de câteva săptămâni, am început să tatonez relaţiile şi legăturile. Fratele meu era concentrat la Craiova şi am început să înjghebăm legături proprii, până când în februarie 1943 am ajuns la Bucureşti. Am început să plec din Brăila după ce am văzut că ei încep să se liniştească. În februarie 1943 am fost la Bucureşti şi am reuşit să mă leg cu Precup şi cu Orban. Precup era indicat ca un om care poate mobiliza mijloace materiale, numai că Precup avea şi o legătură spre partid. Eu i-am atras atenţia într-una din şedinţele pe care le-am avut şi în care l-am pregătit să ajute şi să nu vorbească altor persoane de acest ajutor pe care mi-l acordă. Precup a înţeles că altor persoane în afara partidului, dar cum în partid să nu comunice el şi într-una din legături cu organizaţia de care era legată şi care ducea spre capitală, şi secretarul Capitalei era Apetri Nicolae, pe numele conspirativ Sorin, Precup a comunicat.

Marius a aflat că eu m-am eliberat din închisoare, în lagăr nu sunt, nu ştia unde sunt şi era surprins că eu nu caut nici o legătură cu partidul. Apetri i-a raportat lui Marius şi Marius a dat indicaţia să fiu chemat. Cam prin martie Precup îmi transmite că mă cheamă şi i-am reproşat de ce a divulgat. El n-a prea înţeles reproşurile pe care i le făceam şi poate aceste reproşuri au uşurat argumentarea lui Sorin în a-l întări pe Precup în stăruinţa de a mă invita să mă duc totuşi la legătură, altfel trebuie să fiu considerat ca un element suspect. Asta l-a influenţat pe Precup. Eu iar mă întorceam la Brăila, iar mai veneam la Bucureşti, eram un fel de reprezentant al unei firme de la Brăila. Precup a venit odată foarte alarmat şi mi-a spus: dragă Emile sunt nevoit să întrerup orice legătură, trebuie să te duci la legătură, nu se poate, este partid. La aceasta a mai adăugat şi preocuparea în capul meu, dar de ce să nu mă leg cu partidul, pentru că nu este uşor să organizezi o evadare.

Am fost între timp la Caransebeş şi am avut legături cu tovarăşii în organizarea practică a evadării şi s-a dovedit că în Caransebeş este destul de greu, pentru că se luase măsura ca să nu mai iasă deţinuţii la muncă. Acolo m-a adăpostit Irimeasca. Nu era uşor

să organizezi o evadare. Cum nu fusesem informat care este adevărata consideraţiune de a nu mă lega cu partidul, văzând şi atitudinea lui Precup şi la a treia stăruinţă care a venit, m-am decis să mă duc. Asta a fost cam prin iunie 1943.

M-am dus la legătură cu Apetri. El m-a primit fireşte cu reproşuri şi m-a şi reţinut pentru a mă duce la Marius. În casa conspirativă am rămas până seara şi noaptea m-a dus la Marius, într-o casă din Ferentari. A venit chiar el cu mine. Atunci am văzut că între el şi Marius este o relaţie foarte strânsă la Marius am găsit-o pe Mira, pe Sârbuleasa, care era şi ea atrasă de Marius în conducere şi juca un rol de membră, cu un şir de probleme.

Marius m-a primit cu reproşuri, însă reproşuri blânde, pe care mai târziu am putut să le descifrez din preocuparea lui de a anihila o activitate, care necontrolată de el, poate să fie periculoasă. Şi la Marius preocuparea să descifrez rolul meu. Pentru că Marius avea cunoştinţă de ceilalţi deţinuţi, ce-i cu ei şi de unde li se trage una sau alta. De mine Marius însă cunoştea foarte puţin şi nu cunoştea legăturile mele şi poate aceasta explica atitudinea lui oarecum brlândă în reproşurile pe care mi le făcea. M-a reţinut ca peste noapte să rămân la el şi am rămas în casă două zile, prelucrându-mă că este război, şi este nevoie de militari comunişti şi cum este posibil să nu acţionez.

Eu văzându-mă în faţa secretarului general al partidului, i-am spus lui Marius: ascultă, eu trebuie să-ţi explic de ce n-am luat legătură, pentru că am primit sarcină să mă ocup de evadarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.

El mi-a spus: ai să te ocupi în continuare de evadarea lui Gheorghiu-Dej, noi suntem de acord cu aceasta, decât că va trebui să lucrezi în aparatul militar al partidului, care şchioapătă, îl conduce tov. Mihail, adică Rangheţ. Eu îmi imaginam că aparatul militar trebuie să fie ceva. Mi-a descris el sumar aparatul militar, că are greutăţi, sunt acte de sabotaj, că trebuie construit, organizat şi a şi stabilit legătura cu Rangheţ, pare-mi-se l-a şi adus pe Rangheţ şi împreună să elaborăm un plan.

Eu bucuros că în sfârşit am dat de o legătură serioasă, secretarul general al partidului, fac raport lui Gheorghiu-Dej, uzez de mijloacele mele de legătură cu el şi îi scriu. El era acum în lagărul de la Târgu-Jiu.

Am încercat şi când a trecut prin Bucureşti, m-am apropiat de el, dar n-am reuşit nici în Gara de Nord să facem ceva.

Îi scriu treaba asta că în sfârşit am ajuns la o legătură cu Marius şi îi descriu tot ce i-am spus. Ce primesc de acolo înapoi este un dezastru. Pe scurt: Regretăm foarte mult că nu ai respectat indicaţia primită. Te rog să încetezi orice fel de preocupare în legătură cu planul de care ţi-am vorbit, să-ţi vezi de treburi. Noi încetăm orice fel de legături. Tovarăşii sunt foarte surprinşi, deci este serios.

Asta m-a pus pe gânduri. Nu-i lucru simplu să ţi se comunice dintr-o dată ca să întrerupi orice legătură. Eu pe Marius îl cunosc de o săptămână, dar pe Gheorghiu-Dej îl cunosc din 1935-1936. Dar odată să te pomeneşti că am terminat cu orice legătură şi atunci am cerut stăruitor să mă explic. Am trimis o scrisoare, n-am reuşit să obţin nici un răspuns. Tovarăşii erau rezervaţi, le era teamă, pentru că ei cunoşteau, ce cunoşteau, eu însă nu cunoşteam nimic.

Marius ca să mă aibă aproape să mă poată mai bine controla şi în acelaşi timp să mă prelucreze, mă chema destul de des la el. La două săptămâni mă chema şi mă ţinea câte o zi la el. Avea obiceiul să te ţină toată noaptea, să te culci în aceeaşi cameră cu el, el făcea cafele, fuma şi tot povestea.

Ce m-a surprins la Marius? Că repede a încercat să mi-l discrediteze pe Rangheţ, să-mi vorbească urât de el. Cam de fiecare om vorbea urât, nu avea păreri bune decât despre el. Şi a început ca încet-încet să se apropie de persoana lui Gheorghiu-Dej, crezând că m-a prelucrat în suficientă măsură ca să-mi destăinuiască opinia lui intimă despre Gheorghiu-Dej.

Eu nu i-am mai comunicat răspunsul care l-am primit pentru că eram lămurit ce determină un asemenea răspuns. Tovarăşii îmi reproşează şi într-o formă tare, rupând brusc orice legătură. Pentru ca într-o noapte Marius să atace problema Gheorghiu-Dej şi să-mi destăinuiască că el a pregătit un document, asta era forma în care recurgea la compromitere, că Gheorghiu-Dej desfăşoară o activitate fracţionistă în lagăr, că a izolat închisorile şi lagărul de partid.

Era foarte periculos ce urmărea Marius: să i se dea listă de oamenii care au căzut şi cu funcţiile care le-au deţinut.

Marius în noaptea aceea – asta era acum prin iulie – atacă problema Gheorghiu-Dej, prin prizma acestei preocupări de a emite un document de partid în care să-l califice pe Gheorghiu-Dej cel puţin fracţionist.

Eu atunci mi-am dat seama că am de-a face cu un om cel puţin necinstit, mai cu seamă că la aceasta s-a adăugat constatarea gravă că această conducere de partid este ruptă de partid, că nu există legături cu partidul. Sorin, secretarul Capitalei, nu avea altă treabă decât de fiecare dată să vină să aducă cafea, un pacheţel de halva, mărfuri de contrabandă. Mira, această femeie care trăia cu el, pe care o atrăsese până la calitatea de membră în Comitetul Central, era o femeie de o răutate imposibilă de admis la un om care nu are răspundere, dar la un om care este la conducerea unei organizaţii care poartă sarcini istorice în condiţiile unui război.

Mai era lipsa totală a legăturii partidului cu exteriorul, pe linia Cominternului. Pălăvrăgeala, vorbărie multă, lui Marius îi plăcea să se audă pe el, fraze, multe fraze, scria ceasuri întregi; multă confuzie, vedea organizarea militară a partidului ca un element din care trebuie exclusă orice preocupare ce va fi după ce vom ieşi din război, şi mai mult, ca ceva fără partid complet. Dimpotrivă, el o vedea, după cum rezulta din scrisoare, ca o organizaţie care să stea lângă alte organizaţii militare pe care să le creeze şi care s-o impună ca un punct de vedere care să caracterizeze conduita militară a partidului.

Deci un şir de elemente mi-au dat sentimentul că am de-a face cu un om necinstit, cel puţin, şi să înţeleg prudenţa tovarăşului Gheorghiu-Dej şi a celorlalţi tovarăşi care au mers până la a rupe orice legătură cu mine prin faptul că am luat eu legătura cu Marius şi atunci am stăruit mai mult ca să mă explic. I-am explicat cu cine lucrez, cu Mihai, şi ei au descifrat cine este Mihai, care era un om cinstit. Numai lui Ana Pauker nu-i plăcea de Rangheţ, nu-i plăcea de ce n-a căzut în timpul războiului.

Tovarăşul Gheorghiu a zis: s-a încălzit destul de bine ca să putem discuta. Au hotărât să mă cheme la Târgu-Jiu şi tovarăşul Gheorghiu a organizat această întâlnire reuşind să se interneze la spital şi convenind cu mine să pătrund în spital.

Am plecat la Târgu-Jiu în chip de negustor, m-a luat o criză de apendicită pe la orele 14.00, în plină zi, la spital nu rămăsese decât o infirmieră, o fată Maria, care într-adevăr după program m-a introdus ca bolnav. Mi-a pus ghiaţă, halat, jandarmii au fost mobilizaţi şi ei. Nu se găsea nici un loc numai în camera unde era Gheorghiu-Dej şi unde mai erau două paturi neocupate. Gheorghiu-Dej protestează că nu are nevoie de negustori şi

burghezi ; jandarmii sunt plătiţi şi până la urmă inima lui Gheorghiu-Dej se înduplecă să primească pe acest negustor şi spre seară sunt introdus în camera lui. Asta era în august. Şi acolo aflu eu, după ce am arătat îndoielile mele, ce este cu Marius şi de ce mi s-a recomandat să nu iau legătura. Dar tot acolo se întrezăreşte soluţia că sunt în posesia unui aparat şi acolo până dimineaţa pe la vreo 5, când am părăsit pe la morgă spitalul, s-a cristalizat tot planul de acţiune în trăsăturile lui fundamentale.

Adică momentul numărul 1 : înlăturarea lui Marius şi toată conducerea lui burgheză. Să las evadarea, acuma nu evadarea ne interesează. Principalul este clarificarea în conducere. Între timp avuseseră şi alte acte din care rezulta conduita burgheză a conducerii.

A doua, unitatea de acţiune a clasei muncitoare ; FUM ; găsirea soluţiei cu social democraţii ; frontul partidelor democrate, ce denumire îi vom da ; acţiunea de ieşire a României din război ; crearea de forţe armate, de formaţii de luptă proprii ; sabotajul maşinii de război ; infiltrarea în armată ; câştigarea armatei, a patrioţilor. Ca până la urmă, ieşirea din război nu va putea să aibă loc decât prin luptă, pentru că avem de-a face iată cu ce situaţie, ce trădători. Deci, acolo s-au cristalizat în această discuţie cu tov. Gheorghiu-Dej cele două planuri de acţiune : pentru 4 aprilie şi pentru ceea ce urma să vină - 23 august. Ceea ce s-a stabilit acolo a fost pe urmă desfăşurat în detalii prin corespondenţa care a urmat, din care o parte există la arhivă şi restul trebuie căutată. A fost dată lui Pintilie şi de văzut ce a făcut cu ea. Poate la tovarăşul Pârvulescu trebuie căutată.

Acolo s-a stabilit şi cum să ajungem la înlăturarea lui Foriş. S-a hotărât ca să se discute cu Mihai, prudent, dacă vor rezulta elemente că i se poate acorda încredere, să se sondeze părerea lui asupra lui Foriş. Să mai caut oameni. Să caut pe Pârvulescu, că el fusese izolat de Foriş. De constituit un grup de câţiva oameni şi de mers la înlăturarea lui Foriş, până la aplicarea de mijloace violente dacă acesta se va opune.

Deci aceste detalii trebuie cunoscute înainte de a analiza alte documente care sunt. Pentru că tot ce a urmat a fost dominat de adâncirea acestor obiective.

De aceea în răspunsul meu, fără a renunţa a apăra principialitatea lucrurilor, unde nu s-a putut renunţa la ea, se găsesc unele acceptări numai pentru a nu-l determina pe Foriş să întocmească un document şi împotriva mea, cum avea el obiceiul şi cum simţeam că pregăteşte pentru Rangheţ, însă l-a plasat pe Pârvulescu întâi.

Cu tovarăşul Rangheţ a colaborat în continuare pe linia aparatului militar până s-a cristalizat acest prim document din noiembrie, pe care l-am prezentat lui Foriş, ca un proiect care a fost amendat de el în scrisoarea critică şi în care au apărut câteva preocupări ale sale foarte caracteristice care sunt acolo şi care vorbesc de Vasile (?).

[...] Cu Rangheţ am putut ataca problema Foriş abia în noiembrie-decembrie. Cred mai degrabă în decembrie, după scrisoarea lui Foriş, pentru că ea a format obiectul discuţiei cu Rangheţ şi răspunsurile au fost corelate cu el. Părerile lui Rangheţ asupra lui Foriş, într-o şedinţă care am avut-o în casa mea conspirativă din Vatra Luminoasă, au coincis şi atunci într-o altă şedinţă i-am vorbit lui Rangheţ şi de şedinţa care am avut-o cu tovarăşul Gheorghiu-Dej.

După ce l-am informat pe tovarăşul Gheorghiu-Dej că am discutat cu Rangheţ, era de părere : puteţi merge mai departe. Şi atunci am discutat deschis. La 1 ianuarie 1944 noi eram bine lămuriţi şi anul nou 1944 ne-a găsit împreună. Foriş nu mai avea control. Eu deţinând atâtea legături, aveam maşină, cu Rangheţ ne puteam mişca fără controlul lui Foriş.

De la sfârşitul lui ianuarie noi îl căutam pe Pârvulescu; Rangheţ ne informase că ar fi bine să-l găsim. Foriş încerca să-mi vorbească de îndepărtarea lui Rangheţ. Poate chiar mai devreme, poate chiar în ianuarie. În orice caz eu cu Rangheţ eram lămuriţi. Foriş vorbea mereu că Rangheţ nu corespunde, că are atitudini şovăitoare.

Într-adevăr Rangheţ era foarte prudent şi nu era uşor să joci teatru în faţa lui Foriş şi Foriş propunea să găsim pe altcineva. Eu să iau conducerea efectiv. Până atunci o avea Rangheţ, eu eram ajutorul lui. Eu să rămân în conducerea întregului aparat şi să-mi iau un alt om, ce aş zice de Pârvulescu?

La început am crezut că este o provocare. M-am făcut să mă gândesc la Rangheţ; nu cumva a făcut vreo scăpare? Mai greu, dar m-am lăsat convins şi Mira mi-a făcut legătura cu Pârvulescu. Îl cunoşteam din închisoare şi chiar în prima noapte când am rămas singuri i-am vorbit. Tovarăşul Pârvulescu a fost imediat de acord şi cu aprecierea dată lui Foriş şi cu părerea tovarăşilor din lagăr de a ne pune pe treabă, decât sigur eram preocupaţi cum reuşim să amânăm vreo soluţie deşi avantajoasă cu tovarăşul Rangheţ care era în primejdie să fie înlăturat.

Nu ştiu dacă documentul acesta nu cumva este rezultat după ce mi-a vorbit de Rangheţ deja. Nu. Adică mi-a dat să-i fac acest proiect după ce hotărâse să-l scoată pe Rangheţ. Mi-am pus întrebarea pentru că de aici înainte se succed destul de repede problemele.

L-am primit pe tovarăşul Pârvulescu, an început să-l iniţiez şi am continuat să ne organizăm şedinţe independente. Rangheţ a rămas legat de aparatul nostru, însă cu indicaţia de a-l degaja şi se face februarie-martie. Noi am elaborat şi am pus la punct cu tovarăşul Gheorghiu-Dej planul de eliberare a lui Foriş. Sunt scrisorile acelea cu tanti Varvara, cu internarea în spital şi dacă nu merge altfel operarea. Am discutat şi cu Filipescu pe care l-am găsit, şi mi-am confirmat părerea că avem de-a face cu un trădător. Filipescu, pe nume Chioreanu. Acest Chioreanu este un tovarăş care în timpul războiului a fost paraşutat împreună cu soţia din Uniunea Sovietică, pentru a reface legătura cu partidul, pentru că legăturile fuseseră rupte. El a fost paraşutat greşit, în loc de Bucureşti tocmai în Basarabia; a reuşit să capete legătură şi în loc să fie folosit a fost pus pe linie moartă. Mai târziu a dat Rangheţ peste el. L-a găsit tâmplar şi Rangheţ mi l-a predat mie. L-am trimis să-şi caute aparatul de radio emisie, însă nu l-a mai găsit, pentru că se dărâmase căsuţa în câmp unde l-a adăpostit; şi atitudinea lui faţă de Foriş mi-a confirmat că Foriş nu este interesat în legăturile cu organele superioare de mişcare.

Răspunsul pe care l-am dat lui Foriş cred că a influenţat într-o bună măsură şi atitudinea lui faţă de mine şi a devenit atent la omul care îl contrazice în câteva lucruri esenţiale. Mai cu seamă că în problema utilizării tactice a formaţiunilor noastre şi a grupelor de sabotaj, între mine şi Foriş era o divergenţă principială.

Noi am reuşit să înjghebăm câteva grupe şi care nu lucrau prost. Am stabilit legătura cu câteva grupe de partizani paraşutaţi şi socoteam necesar ca să utilizăm aceste grupe în spatele adânc al frontului, nu în spatele imediat al frontului, pentru că acolo sunt ele tari. În spatele adânc este mai uşor de lucrat pentru a sabota maşina de război şi am expus acest punct de vedere. Marius a fost în categorică opoziţie. El simţea nevoia, consecvent cu linia sa trădătoare, de a dezorganiza cât mai repede ceea ce fusese organizat, pentru că este caracteristic ultimelor căderi, pentru că ele se succedau matematic.

Mie mi-a făcut impresia că Foriş urmăreşte aceeaşi tactică, întrucât din acele informaţii care eram obligat să i le dau, căutam multe lucruri să le disimulez, aflase că aparatul acesta există şi el a pretins să-l aranjăm în spatele imediat al frontului. I-am arătat că aceasta va duce repede la distrugerea acelor câteva formaţii pe care noi am reuşit în grele condiţii să le înjghebăm şi pe această problemă divergenţe de păreri care l-au nemulţumit. El suporta foarte greu altă părere şi mai cu seamă el suporta greu când erau spuse de faţă cu alţii şi cum în această chestiune noi am avut o divergenţă serioasă de faţă cu Pârvulescu şi Mira şi Apetri, care fuseseră chemaţi în ziua de 30 martie la o şedinţă într-o casă din cele pe care el le folosea. El folosea vreo trei case conspirative.

La această şedinţă la care asista Pârvulescu, Rangheţ, Mira, Sorin şi Marius, fără multă introducere, Foriş pune problema lui Spătaru, adică a mea. Că Spătaru este în divergenţă cu linia politică, că Spătaru nu este de acord cu ea în ceea ce priveşte acţiunea de război a partidului şi că deci Spătaru – el a întocmit un document – urmează să fie schimbat. Cam aşa era teza care a expus-o. Acest moment a venit pe neaşteptate. Este interesant când a venit însă.

Noi în cadrul planului de înlăturare a lui Foriş ne-am gândit la diferite ipoteze cum să-l înlăturăm şi după ce fusese combătută ipoteza naivă care tov. Rangheţ o pusese şi pe care eu la un moment dat am acceptat-o şi am comunicat-o la Târgu-Jiu şi anume de a vorbi deschis cu Foriş : uite tu nu te pricepi, faci greşeli şi anume dă-te la o parte, facem o nouă conducere şi mergem înainte. Am luat în considerare o altă ipoteză, aceea a înlăturării lui fără prevenire şi în această ipoteză am contat pe un element pe care îl socoteam că în relaţiile noastre cu Foriş va fi luat neapărat în seamă şi anume, am constatat în împrejurarea că Foriş nu cunoaşte legăturile şi relaţiile mele din perioada când eu am activat în Uniunea Sovietică şi din Uniunea Sovietică pe teritoriul României. El în legătură cu mine încercase de vreo două ori să atingă subiectul activităţii mele şi n-a stăruit ceea ce era iarăşi caracteristic pentru un trădător văzând că eu evit, el n-a stăruit, a aşteptat că poate va descoperi aceste relaţii ale mele.

În planul înlăturării lui, problema necunoaşterii relaţiilor mele conta. În ce consta planul ? El consta în a crea la un moment dat legenda că o legătură a mea superioară care fusese stabilită încă la data venirii mele în ţară şi care a apărut şi cere să merg la întâlnire. Legătura superioară nu putea fi decât pe linia Uniunii Sovietice şi nu din ţară, pentru că Foriş ştia că nu un organ din ţară m-a însărcinat cu o misiune. Noi contam că Foriş aflând că această legătură superioară caută contactul cu mine, va fi interesat să afle ce şi cum şi noi să-i venim cu o comunicare care să cuprindă o hotărâre ca şi când ar fi fost luată mai sus, de a schimba conducerea.

Aşa am început şi socoteam că autoritatea acestei comunicări neputând fi controlată de Foriş, care însă ştia că eu am avut legături, mai cu seamă că în condiţiile din 1936 mi s-a acordat cetăţenia sovietică, putea să-l determine pe Foriş să creadă că probabil legăturile acestea ale mele sunt şi leagă relaţii importante. Deci pe această ipoteză construisem planul [...] lui Foriş la una din şedinţe, aşa între altele, că am primit o comunicare din care rezultă că mă caută o legătură. El a spus, mă rog ai să vezi, însă părea a nu fi prea interesat, pentru că în capul lui se formase ideea : eu pe ăsta îl trec într-un document şi socotea şi mă joc cu el altfel.

La 30 martie ne pomenim cu această şedinţă. Ce este de făcut ? În intervalul acesta operaţiunile continuau, frontul era front, acolo bătălia mergea. Foriş devenea tot mai nervos şi la 30 martie ne pomenim cu această şedinţă. După ce Foriş anunţă tematica

şedinţei, că este vorba de Spătaru, de a discuta dezacordul lui Spătaru cu ceea ce proclamă linia partidului şi Mira şi Sorin dă aprobator din cap şi încolo eram numai noi trei: Pârvulescu, Rangheţ şi eu; după ce anunţă şi enunţarea a durat vreo oră şi ceva, se face o pauză. El ne-a chemat în casă în ajun, deci în 29, în 30 a deschis şedinţa, a pus chestiunea şi pe la vreo 10 a făcut o pauză şi a ieşit din cameră.

Noi repede ne-am sfătuit, Pârvulescu şi Rangheţ, ce este de făcut. Ne era teamă că va trece, nu ca la Rangheţ, la o desprindere lentă, ci la o tăiere bruscă, ceea ce periclita tot planul şi atunci ne-am hotărât că eu să-i comunic că mi-a venit legătura şi că cere să mă duc la întâlnire peste câteva zile şi anume în ziua de 3 aprilie.

Mă duc şi îl caut pe Foriş. El bea o cafea. Zic: tovarăşe Marius trebuie să fac o comunicare. El pe noi ne-a adus seara în casă, el a venit în cursul nopţii, noi nu l-am văzut, deci faptul că nu i-am comunicat seara era justificat. Trebuie să-şi fac o comunicare. Scurt, că n-am avut timp să ţi-o fac, dar nu mi-ai dat timp, ai intrat imediat cu tema Spătaru: mi-a venit legătura. Serios? ! Zic: da, şi în 3 aprilie mi-a cerut să vin la întâlnire. După indiciile pe care le am este o chestiune serioasă şi vreau să-ţi cer părerea ce fac. Cum? Te duci la legătură. [...] Ai să raportezi şi o să vedem ce faci. Zic bine şi când să viu. Imediat a doua zi. Şi o cheamă pe Mira: ce avem noi, avem ceva programat? Pe 4 aprilie seara, la ora 10, să fiu la el.

Se termină cafeaua, se reia şedinţa. Tovarăşi, ca şi când nici n-ar fi discutat vreodată că există o problemă Spătaru, fără să se simtă măcar obligat moralmente să dea o explicaţie: tovarăşi, am pus o problemă, o amânăm, nu este suficient studiată atâta era acest satrap de sfidător faţă de orice îndatorire elementară, încât să spună acuma luăm alt punct din ordinea de zi. Tovarăşi, redeschidem şedinţa; tov. Sorin va face o informare cu lucruri fără nici o importanţă şi pe tema asta vădit preocupat şi nervos a discutat el câteva ceasuri, cum merge Capitala cu intelectualitatea, s-a lansat într-un şir de consideraţiuni fără valoare asupra poziţiei faţă de război. S-a făcut prânzul; după amiaza am citit nişte materiale. Seara am plecat din casă şi nici n-a pomenit de cazul Spătaru că este scos de pe ordinea de zi.

În seara de 4 aprilie a avut loc întâlnirea, numai că între timp a venit bombardamentul. Marius avea certitudinea că este o legătură între ceea ce i-am comunicat eu şi acest bombardament. L-am găsit livid, mai ales că acolo căzuseră bombe pe aproape. La 4 aprilie ne-a favorizat bombardamentul foarte mult. În primul rând că tehnicianul lui care a venit să mă ducă la Marius, pe nume Romeo, este funcţionar la U.C.F.S. şi trebuie întrebat, cunoaşte multe lucruri –, ne-a înlesnit un lucru esenţial. Afară de legenda de care am vorbit, contam că vom reuşi cu o maşină şi anume una din maşinile aparatului militar, care o foloseam – şi şoferul fusese pregătit că are loc o acţiune –, să urmărim maşina lui Romeo. La Marius nu ajungeai decât prin intermediul tehnicianului lui de bază, care venea la întâlnire cu un taxi şi de acolo te transborda în maşina lui.

Noi am putut preciza cam care pot fi casele în care mă poate primi. Problema urmăririi maşinii tehnicianului fusese soluţionată prin faptul că n-a putut veni la întâlnire cu maşina lui. Maşina mea a scăpat de rechiziţie, pentru că şoferul a plătit la poliţie suma de 1.000 lei, care se plătea lunar. Astfel că numai eu am avut maşină la întâlnire. Când am ajuns la Marius am văzut şi găurile de bombe care căzuseră pe aproape, l-am găsit turtit şi în casă era Koffler. Asta am aflat după jumătate de oră. Marius l-a adus în casă din ajun ca să-l aibă acolo. Şi lucrurile s-au putut executa după plan. Mai puţin intervenţia

lui Rangheţ cu grup înarmată care n-a putut funcţiona datorită desfăşurării în casă altfel a lucrurilor decât ne-am imaginat.

Noi ne-am imaginat că după intrarea în casă, Marius îmi va cere să fac o informare asupra întâlnirii cu legătura mea şi am fixat în scris sub formă de 3 puncte – o hotărâre: 1. conducerea actuală încetează să funcţioneze pe data comunicării; 2. Se constituie o nouă conducere formată dintr-un grup de tovarăşi desemnaţi şi 3. Toate legăturile urmează să fie predate, inclusiv cifrul conspirativ tovarăşului Spătaru şi vechea conducere se pune la dispoziţia conducerii desemnate.

Marius ca să-şi acopere emoţiile care îl stăpâneau, întâi bombardamentul trăit, şi al doilea, că este o comunicare şi încă nu ştie ce fel de comunicare şi pentru că şi-a dezvăluit o carte cu Spătaru la 30 martie şi nu ştie ce poate rezulta, mai bine era ca Spătaru să nu fi cunoscut intenţiile lui, deci pentru a-şi acoperi starea de nervi, în loc să-mi ceară mie să vorbesc, în prezenţa mea a început să lucreze cu tehnicianul pe care nu-l văzusem de vreo două zile şi care adunase corespondenţa de la legături. Or, planul era construit ca după vreo 20 de minute şoferul Matei să-l găsească pe Rangheţ, care era într-un punct foarte aproape de cartierul Filantropiei, în str. Carol Knappe, unde era grupul înarmat, avea şi el maşină, aşteptând comunicare de la şoferul meu: se găseşte în casa cutare.

În timp ce Marius lucrează cu tehnicianul, apare uruit de maşină afară, dar eu nu reuşisem să spun încă nimic. Să mă duc să deschid uşa este greu, pentru că la gazda unde ne găseam, era trei uşi de la camera mea unde mă primise p-nă la intrare şi mai era tinda. Până să mă mişc aud nişte plânsete, gazda credea că este Siguranţa. Rangheţ s-a dat jos, s-a apropiat de uşă, văzând că uşa este încuiată, casa în întuneric, a spus nu-i Spătaru aici, poate este la casa cealaltă.

Marius devenea mai nervos, dar văd eu că se stăpâneşte şi continuă să lucreze cu Romeo, pentru ca după vreo 15 minute să se întoarcă maşina. Gazda care era alarmată de primul incident a izbucnit într-un acces de isterie. Era o biată femeie, avea 5 copii, bărbatul ei lucra la poştă. Aici Marius devine atent. Eu nu mă pot mişca, pun mâna pe pistol şi îl liniştesc. Linişteşte-te, este maşina noastră. Ce înseamnă asta? Ai să vezi imediat. Dar în clipa asta maşina pleacă. Îl scot pe Romeo din cameră. Zic, a venit legătura şi comunicarea este următoarea. Probabil am fost emoţionat, am vorbit pe un ton mai aspru, am scos hârtia, am pus-o pe masă şi am pus şi pistolul. El citeşte, s-a făcut alb, spune: eu mă supun. Atunci am avut convingerea că am de-a face cu un trădător. Mira a fost mai deşteaptă ca el. Când a fost chemată mai târziu să-mi predea arhiva, ea a pus problema: tovarăşe, dar totuşi să convocăm o şedinţă. Nici o convocare, este prea târziu.

I-am cerut lui Marius să cheme tehnicianul şi să-i transmită că conducerea s-a schimbat şi că legătura este Spătaru. L-am chemat pe Romeo, ăsta când a auzit a făcut nişte ochi mari. L-am chemat de o parte, după ce Marius a făcut comunicarea şi i-am spus dacă nu execuţi e de rău. A spus: execut. Atunci treci şi scrie-mi acuma. Şi atunci am aflat, îmi spune Marius tremurând, dar ştii este şi Koffler aici. De ce l-ai adus aici? Păi, a rămas de aseară. L-am reţinut şi pe Koffler, a fost chemată Mira ca să-mi predea toată arhiva. Pe la orele 12.30 noaptea – a durat vreo două ore operaţiunea –, am terminat, toate hârtiile, toată corespondenţa am verificat-o. Era totul în servietă. Ce este de făcut, eu sunt singur. A venit şi Koffler, i-a comunicat şi lui foarte emoţionat.

Am luat servieta şi l-am lăsat pe Romeo şi i-am spus: tu răspunzi, tu răspunzi cu capul ca aceştia să nu iasă din casă. El a spus: voi face tot ce pot. Casa asta în care el m-a primit a fost în piaţa Domenii.

M-am dus la Filipescu, l-am găsit cu nevasta şi cu Nae Mutulescu. Când m-a văzut Filipescu şi ceilalţi au rămas foarte surprinşi, socoteau că n-am reuşit. Mai ales că a fost de două ori Rangheţ pe acolo. Tov. Rangheţ pe ceilalţi i-a trimis la locurile lor şi el a plecat. L-am înarmat pe Filipescu, am lăsat materialul la nevastă-sa şi la Mutulescu şi cu Filipescu, m-am întors la Marius. Când l-a văzut pe Filipescu atunci şi-a dat seama că el este care a fost paraşutat. Cu Romeo am stabilit că-l mutăm în altă casă. L-am mutat într-o casă vecină. L-am trimis pe Romeo, i-a trezit, erau nişte oameni cumsecade şi pe jos i-am mutat pe la orele 2-3 noaptea. Operaţiunea se putea face foarte bine, pentru că viaţa în cartierul acela era total dezorganizată, lumea circula pe străzi, unii îşi căutau răniţii, alţii îşi duceau lucrurile, era o zăpăceală totală.

I-am mutat şi i-am lăsat lui Filipescu indicaţia categorică, nu părăseşte nimeni casa. Filipescu s-a executat prompt de treaba asta, deşi două zile nu l-am putut schimba. După asta m-am întors în Carol Knappe, am luat servieta, l-am luat pe Nae Mutulescu şi am plecat pe jos spre Vatra Luminoasă. Aproape de Mihai Bravu l-am lăsat pe Mutulescu şi am intrat eu singur în cartierul Vatra Luminoasă şi acum o coincidenţă interesantă: într-o stradelă – asta era dimineaţa spre 3.30 – o femeie ieşind dintr-o curte: domnule, pentru Dumnezeu, ajutaţi-mă, nasc. Mă gândesc ce provocare o fi şi asta. Văd pe stradă o umbră. Într-un colţ în apropiere ştiam că este un post de gardian. Mă gândeam te pomeneşti că asta se agaţă de mine şi atunci strig: gardian, uite aici o femeie care naşte, la primul post dă-i o mână de ajutor, ţine 100 de lei. Şi mă gândeam atunci simbolic: iată se naşte un copil, s-a născut şi o conducere nouă.

Ajung acasă. Acasă la mine rămăsese Pârvulescu, cu Anuţa Toma care era tehniciană la el, cu Florica. Rangheţ venise înapoi n-a auzit nimic şi a plecat din casă. A doua zi urma să plece şi Pârvulescu din casă. I-am găsit pe toţi foarte emoţionaţi pentru că se mai întâmplase ceva. După ce vine Rangheţ şi comunică că nu m-a găsit şi oamenii se pregătesc de rău, pe la vreo două noaptea începe să sune soneria în casă şi sună la nesfârşit. Ei erau acolo şi cu arhiva noastră şi cu sticla de gaz lângă sobă, gata să le dea foc şi nu se îndurau. Gazda s-a speriat, era un om fricos, n-a ieşit şi atunci s-a hotărât Florica, a lăsat pe Anuţa la arhivă, s-a dus jos şi a constatat că este un scurt circuit. Cum s-a produs nu s-a putut stabili. Ei erau emoţionaţi de asta şi pe la 4 dimineaţa am apărut etc.

A doua zi dimineaţa am trimis după tov. Rangheţ. Am avut prima şedinţă şi a venit comunicarea care există la arhivă. Aşa s-a desfăşurat la 4 aprilie[1].

* * *

[Procesul lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi al lui Remus Koffler, adjunctul lui Foriş, din aprilie 1954, a oferit mai multe informaţii despre raţiunile îndepărtării lui Foriş, deşi

1. Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR, dosar 1404, fond XIII, Documente şi memorii privind alăturarea României la Coaliţia Antihitleristă (1943-1947), vol. 1, pp. 402-421. Documentele din acest volum au fost pregătite în 1968 doar pentru membrii Comitetului Central şi cei ai institutului menţionat, fiind clasificate drept „strict secrete".

trebuie să ţinem cont de faptul că multe dintre dovezile prezentate de acuzare fuseseră smulse de la inculpaţi prin tortură. Acuzarea a prezentat la proces o declaraţie dată de Nicolae Petrea (Apetri), în care declara:

> Instigarea de către Foriş a conflictului cu Petre Gheorghe şi acţiunile sale personale ostile împotriva acestuia din urmă s-au manifestat cu claritate abia în vara lui 1943, când Foriş a conceput un document de partid, pe care l-a distribuit activiştilor şi membrilor, în care se referea la Petre Gheorghe. A mers atât de departe încât l-a numit pe Gheorghe „fascist", în ciuda faptului că el fusese arestat cu câtva timp în urmă şi se comportase eroic în mâinile celor de la Siguranţă şi în faţa plutonului de execuţie, apărând cu viaţa sa cauza partidului, căruia i-a fost devotat până la sfârşit.][2]

2. La 7 februarie 1950, pe când era anchetată, după ce fusese arestată, la 15 decembrie 1949, în calitate de asociată a lui Lucreţiu Pătrăşcanu, Victoria Sârbu a relatat: „În seara de 4 aprilie 1944, tovarăşul Bodnăraş a venit cu un ordin bătut la maşină, în care se preciza că tovarăşul Foriş şi cu mine trebuia să predăm toate legăturile şi documentele şi că trebuia să alegem o casă unde să stăm şi să aşteptăm noi instrucţiuni, deoarece se punea problema unei inspecţii care urma să dureze cel mult câteva zile. Tovarăşul Bodnăraş a spus că acest ordin venea din Uniunea Sovietică". Vezi R. Levy, „Power Struggles in the Romanian Communist Party Leadership During the Period of the Formation of the Groza Regime", în *6 martie 1945. Începuturile comunizării României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995, p. 79, nota 3; Lavinia Betea, „Testamentul lui Foriş", în *Magazin istoric*, vol. 31, nr. 4, aprilie 1997, p. 44.

Anexa 2

Raportul lui V. Lesakov

Disensiunile din conducerea Partidului Comunist Român au fost prezentate într-un raport detaliat despre situaţia politică din România, redactat de un funcţionar superior al Secţiei de Relaţii Internaţionale a Partidului Comunist Sovietic, V. Lesakov. Lesakov a fost în România în perioada 7-20 august 1947, iar la şase zile după întoarcerea la Moscova i-a prezentat şefului său, L.S. Baranov, rezultatele misiunii.

Strict Secret

Anexa nr. 6
Pentru tovarăşul L.S. Baranov

În perioada şederii mele la Bucureşti, între 7 şi 20 august, m-am întâlnit cu activiştii de frunte din Comitetul Central al PCR, inclusiv secretarii Gheorghiu-Dej, Ana Pauker şi Vasile Luca, precum şi cu adjunctul şefului Comisiei Aliate de Control, tovarăşul Susaikov. Pe lângă faptul că m-au ajutat să rezolv problemele legate de misiunea mea (adunarea materialelor pentru articole şi informaţii despre partid), Susaikov, Ana Pauker şi Luca au ridicat în cursul discuţiilor cu mine problema gravelor diferenţe de opinii dintre secretarii Comitetului Central, mai exact dintre Dej, pe de o parte, şi Ana Pauker şi Luca, pe de altă parte. În acest sens, consider că este necesar să vă raportez conţinutul acelor discuţii.

În discuţia pe care am purtat-o la 8 august, tovarăşul Susaikov mi-a vorbit despre existenţa a două grupuri în conducerea Comitetului Central al partidului; un grup este alcătuit din Dej şi „oamenii lui": Maurer, ministrul adjunct al Industriei, Zeiger, secretarul personal al lui Dej, şi Gaston [Marin]; celălalt grup este format din Vasile Luca şi Ana Pauker, deşi ea a avut mai puţine dispute cu Gheorghiu-Dej decât Luca. Cauza principală a acestor divergenţe este, după părerea lui Susaikov, refuzul lui Dej de a discuta problemele majore în Biroul Politic, luând hotărârile de unul singur. Gheorghiu-Dej practic ignoră partidul şi este foarte susceptibil faţă de propunerile făcute de Ana Pauker şi Luca, deoarece se teme că autoritatea lor în partid ar putea creşte.

Tovarăşul Susaikov consideră că Gheorghiu-Dej luptă să-i înlăture pe Ana Pauker şi Luca din conducerea partidului. Un exemplu este momentul în care Dej, în timpul campaniei electorale parlamentare, a propus ca Ana Pauker şi Luca să nu fie incluşi pe lista candidaţilor, pe motiv că nu sunt români şi veniseră din Uniunea Sovietică. Atunci când a fost înfiinţată Federaţia Internaţională a Femeilor, Dej a propus ca Ana Pauker să fie aleasă în conducerea Federaţiei şi să fie trimisă la sediul de la Paris.

Tovarăşul Susaikov a remarcat că acţiunile independente, care nu sunt discutate în Biroul Politic, au ca rezultat greşeli politice majore. Astfel, de exemplu, Dej a redactat două legi financiare, care erau în esenţă corecte, dar nu a spus nimănui despre ele, şi le-a prezentat ministrului de Finanţe, liberalul Alexandrini, care le-a înaintat Comisiei pentru buget. La Comisie, Luca şi alţi membri care-i susţineau pe comunişti s-au pronunţat împotriva legilor, în special din cauză că fuseseră propuse de Alexandrini. Acesta din urmă a declarat că el însuşi era împotriva acelor legi, dar că ele fuseseră propuse de comunişti. Doar atitudinea înţeleaptă a Anei Pauker a permis să se încheie cu bine acest episod.

În iulie şi august s-au desfăşurat alegerile sindicale. Ana Pauker i-a sugerat lui Dej la telefon să se întâlnească şi să discute o serie de măsuri legate de această problemă, însă Dej a răspuns că nu are timp şi că în acel moment se întâlneşte cu social-democraţii Voitec şi Rădăceanu, pentru a discuta despre alegeri. La sugestia Anei Pauker ca Luca să fie invitat la această şedinţă, fiind bine informat în privinţa alegerilor – Luca era secretarul Comitetului Central care se ocupa de sindicate –, Dej a răspuns că se va întâlni doar cu social-democraţii.

Tovarăşul Susaikov consideră că toate aceste acţiuni ale lui Dej pot fi atribuite, în mare măsură, influenţei lui Maurer şi Zeiger, care sunt nişte membri de partid prevăzători. Ana Pauker şi Luca încearcă să reducă influenţa lui Maurer asupra lui Dej. În acest scop, ei au propus ca Miron Constantinescu, membru al Biroului Politic, să fie numit secretar general al Înaltului Consiliu Economic, în locul lui Maurer, dar Dej nu a acceptat acest lucru câtva timp. Biroul Politic a luat decizia de a-l numi pe Constantinescu în acest post la o şedinţă care a avut loc pe când Dej se afla la Moscova. Maurer, care participa la şedinţă, nu a îndrăznit să voteze împotrivă. Când Luca i-a telefonat lui Dej la Moscova, comunicându-i hotărârea luată, Dej a spus: „Dacă Maurer este de acord, atunci sunt şi eu de acord".

La 15 august m-am întâlnit cu Vasile Luca. În privinţa situaţiei din conducerea partidului, Luca a declarat că ei (referindu-se la el şi la Ana Pauker) doresc ca partidul să conducă ţara şi ministerele – unde există miniştri comunişti –, şi nu ca ministerele să conducă partidul, aşa cum se întâmplă în prezent. El a repetat ceea ce îmi spusese şi tovarăşul Susaikov. Luca crede că Ana Pauker şi Teohari Georgescu sunt în mare măsură de acord cu el, deşi cel din urmă încearcă să nu se amestece în aceste dispute.

Luca a spus că, atunci când s-au repartizat sarcinile secretarilor Comitetului Central, Dej a încercat să-i înlăture pe el şi pe Ana Pauker din conducerea partidului. Gheorghiu-Dej a propus ca Ana Pauker să conducă secţiunea administrativă şi pe cea a femeilor, iar Luca sindicatele; secţiunile de organizare şi propagandă Dej şi le-a rezervat pentru el, adică, aşa cum a spus Luca, „pentru oamenii lui".

Luca a spus că există mulţi economişti burghezi în Ministerul Industriei, care, lucrând cu Maurer, influenţează activitatea ministerului. De asemenea, există în Ministerul Justiţiei (ministru este comunistul Pătrăşcanu) o grămadă de vulpoi bătrâni, care sabotează activitatea ministerului. „Oamenii cinstiţi pot fi daţi afară din acest minister mai repede decât fasciştii", a spus Luca. Ministerul tărăgănează cercetarea cazurilor diverşilor criminali, sau chiar îi sprijină. Chiar dacă este conştient de această situaţie din Ministerul de Justiţie, Gheorghiu-Dej nu a luat nici o măsură împotriva lui Pătrăşcanu.

Potrivit lui Luca, Maurer este cel care în prezent îşi propune să stabilească legături economice cu Occidentul. La insistenţele sale, cei mai mari capitalişti români, Auschnit

şi Malaxa, au fost trimişi anul trecut să stabilească legături economice cu Statele Unite; ei se află acolo în acest moment şi fac propagandă reacţionară. Maurer se consultă în activitatea sa cu Uniunea Generală a Industriaşilor Români, în loc să se bazeze pe sindicate şi să se consulte cu ele. Luca este de părere că Maurer se străduieşte să compromită comerţul cu Uniunea Sovietică, luând măsuri ca utilajele achiziţionate din Uniunea Sovietică să fie vândute în România sub preţul real. După părerea lui Luca, Dej se lasă influenţat de oameni ca Maurer şi face greşeli politice, deoarece nu are suficientă pregătire politică şi nu se pricepe la problemele economice.

Luca consideră că, fără implicarea Comitetului Central a Partidului Comunist Sovietic, el şi Ana Pauker nu pot obţine rezultate pozitive, deoarece nu au autoritate în ochii lui Dej, şi el acţionează de unul singur. În acelaşi timp, Luca declară că aceste neînţelegeri nu sunt cunoscute de nimeni din afara Biroului Politic şi că nu se reflectă în activitatea partidului. Luca spune că toţi membrii Biroului Politic încearcă în discursurile lor să sprijine şi să întărească autoritatea lui Dej ca secretar general al partidului. El arată că nimeni nu aspiră la această poziţie şi că nu există alţi candidaţi în partid pentru acest post, însă ei [Luca şi Ana Pauker] doresc ca partidul, şi nu ministerele, să rezolve toate problemele importante.

În concluzie, Luca a cerut să fie informat despre aceste diferenţe de opinii Comitetul Central al Partidului Comunist Sovietic şi a cerut ajutor pentru înlăturarea lor.

La 19 august m-am întâlnit a doua oară cu Ana Pauker. La prima întâlnire, pe 8 august, nu ridicase problema diferenţelor de opinii din cadrul conducerii partidului. La a doua întâlnire, ea şi-a exprimat punctul de vedere, care, în esenţă, era similar cu ale tovarăşilor Susaikov şi Luca.

Cu privire la trimiterea lui Auschnit şi Malaxa în Statele Unite, ea a declarat că Dej a aprobat iniţiativa lui Maurer deoarece ei, „comuniştii naţionali", trebuiau să se preocupe de economia ţării, în timp ce „grupul moscovit" se gândea mai mult la Uniunea Sovietică.

Ana Pauker a spus că atunci când s-au fixat preţurile, după reforma monetară din 16 august, Dej i-a ordonat lui Apostol, conducătorul sindicatelor şi membru în Biroul Politic, precum şi conducătorilor organizaţiei de partid Bucureşti, să organizeze grupuri de muncitori şi să-i „linşeze" pe toţi cei care aveau de gând să crească preţurile produselor. Această decizie a lui Dej a fost adoptată la şedinţa Biroului Politic din 18 august.

Ca urmare a unei propuneri a lui Tătărescu, Dej a fost de acord să ţină şedinţe săptămânale cu Groza, Rădăceanu şi Tătărescu, pentru a discuta principalele probleme curente. După părerea Anei Pauker, comuniştii, care sunt în majoritate în guvern, pentru a nu mai vorbi de Parlament, unde au majoritate absolută, n-ar trebui să participe la aceste şedinţe. Cu toate acestea, Dej a dat curs propunerii lui Tătărescu.

Ana Pauker consideră că toate erorile lui Gheorghiu-Dej pot fi atribuite lipsei sale de pregătire politică şi generală. El nu se ocupă în mod corespunzător de problemele pe care trebuie să le rezolve în prezent. Este foarte preocupat de problemele sale din minister, şi abia dacă se mai ocupă cu problemele de partid. La fel, nu face nimic pentru a-şi îmbunătăţi nivelul ideologic şi politic.

În seara de 19 august am avut o discuţie cu Gheorghiu-Dej. La cererea mea, el s-a referit la problemele politice cu care se confruntă ţara în prezent. În privinţa rolului partidului, a subliniat că principala problemă este slaba pregătire politică a membrilor de

partid şi, în acest sens, a conducerii sale. Dej crede că, drept urmare, se fac multe greşeli, dar, în acelaşi timp, linia politică fundamentală este corectă.

El nu s-a referit la problema diferenţelor de opinie din conducerea partidului, însă, când a vorbit despre lupta cu social-democraţii şi despre divergenţele dintre ei, a remarcat că „şi noi avem diferenţele noastre în cadrul partidului, şi sărim câteodată unul la gâtul celuilalt".

V. Lesakov, 29 august 1947

Anexa 3

Declaraţia lui Gheorghe Pintilie, fostul şef al Securităţii, datată 15 mai 1967 şi prezentată Comisiei de partid însărcinate cu investigarea morţii lui Ştefan Foriş

Subsemnatul Pintilie Gheorghe, fiind întrebat la CC al PCR de către tov. Vasile Patilineţ despre ceea ce cunosc eu în legătură cu Foriş Ştefan şi părerea mea în legătură cu acest caz, relatez următoarele:

Personal, n-am văzut nici un document, nici un material al regimului burghezo-moşieresc din care să reiasă măcar o urmă de legătură a lui Foriş cu Siguranţa burgheză şi de asemenea nu am cunoştinţă că ar exista asemenea materiale.

Noi am anchetat ani de-a rândul pe foştii poliţişti şi agenţi de Siguranţă burghezo-moşiereşti, dar nu s-a putut da nici pe această cale de nici o urmă de legătură a lui Foriş cu Siguranţa.

În legătură cu evoluţia cazului Foriş, eu cunosc următoarele:

Prin 1941, începuse să se formeze părerea la unii dintre tovarăşii aflaţi în închisoare, printre care şi la mine, că ceva nu e în regulă sus la partid.

Era ceva foarte vag. Ne îngrijorau multe căderi ce aveau loc în mişcare atunci. Prin 1941-1942, s-a trimis din partea partidului (a conducerii), la închisoare o haină scurtă de piele pentru a fi dată lui Gheorghiu-Dej personal. Haina era însoţită de o notiţă (scrisoare) din partea conducerii, în care se spunea printre altele, adresându-se lui Gheorghiu-Dej: „...tu ca viitor comisar".

Haina am primit-o eu şi am mers cu ea s-o dau lui Gheorghiu-Dej. Acesta însă, aflând că ea vine de la conducerea partidului, a refuzat s-o primească, exprimându-se: „...mama lui, vrea să mă cumpere. Poţi să faci ce vrei cu ea, s-o rupi, s-o arunci, ce vrei».

Ulterior, cu alte ocazii, Gheorghiu-Dej a pronunţat faţă de mine numele lui Foriş, ca fiind cel în care nu are încredere sau despre care era nemulţumit. Mi-a atras în acelaşi timp atenţia: „să taci din gură şi să nu discuţi cu nimeni asta".

Şi, într-adevăr, mi-am dat seama că această atitudine a lui nu era cunoscută de nimeni altcineva dintre deţinuţii comunişti. Toate acestea se întâmplau în închisoarea Caransebeş. În închisoare, era cunoscut că în rândul partidului apăruseră fenomene de fracţionism. Fracţionismul de afară s-a repercutat şi la închisoare. Prin 1942, fracţionismul a luat amploare şi fiecare grup căuta să stabilească legătura cu cei închişi şi să-i convingă că el are dreptate. Gheorghiu-Dej a dat dispoziţie pentru cei închişi, din toate închisorile, să nu ia legătura cu nici un grup, motivând că nu ştim ce e afară şi cine are dreptate. Atrăgând atenţia că nu trebuie luat legătura cu nici un grup din partid, Gheorghiu-Dej a precizat că mai ales cu Foriş nu trebuie avut legătură în nici un caz.

S-a atras atenţia ca, la nici un material, nimănui să nu i se răspundă. Materialele veneau totuşi de la CC către cei închişi, însă nu se răspundea.

În această atmosferă, a sosit la închisoare din partea Comitetului Central un document prin care se cerea să înaintăm o situaţie cu numele tuturor comuniştilor care făceau parte din organizaţia de partid din închisoare. Gheorghiu-Dej, predându-mi spre păstrare acest document, a spus: „poftim... dovada!!".

Părerea mea în legătură cu această cerere trimisă din partea Comitetului Central era că dacă aceasta nu e o acţiune de trădare, atunci, în orice caz, e o gravă greşeală, o gravă lipsă de vigilenţă.

Tocmai în această perioadă, căderile din mişcare au fost mai dese.

De acum a început să se discute despre Foriş că este trădător şi cu alţi comunişti care făceau parte din conducerea organizaţiei de partid din închisoare, printre care Teohari, Vinţe, Chişinevschi. De asemenea, a început să se spună şi la secretarii grupelor de partid că ceva nu e în regulă în conducerea partidului. Dar lor nu li se spunea nimic concret şi nu se dădeau nume. În această perioadă, Gheorghiu-Dej manifesta preocupare unde ar putea fi găsit Costică Pârvulescu, deoarece a fost căutat în mai multe locuri pentru a lua legătura cu el şi n-a fost găsit. Cu atmosfera aceasta, s-a început din închisoare pregătirea unor tovarăşi pentru a se lua măsura de rezolvare a celor aflaţi în conducerea partidului, în frunte cu Foriş.

După 23 august 1944, eu am primit sarcina de a-l ţine sub pază pe Foriş. După ce, la începutul anului 1945, Foriş a fost pus în libertate, tot eu am primit indicaţia, în iunie 1945, să-l ridic din nou şi să-l ţin sub pază.

Indicaţia mi-a fost dată de către Gheorghiu-Dej. Este posibil să fi fost de faţă şi Ana Pauker, atunci când mi s-a dat indicaţia în iunie 1945 pentru a-l reţine din nou pe Foriş.

L-a ţinut sub pază succesiv, în următoarele locuri: într-o încăpere de la sediul Comitetului Central al partidului, într-o cameră de subsol din clădirea unde locuiam eu şi într-o casă de pe strada Popa Şapcă.

Pentru paza lui Foriş, am folosit 2-3 tovarăşi, însă ei nu ştiau cine este omul pe care îl păzeau. Tot timpul cât a fost reţinut la partid sub pază, Foriş a fost foarte ascultător şi disciplinat, respectând întocmai ceea ce i se cerea. Astfel, i s-a cerut să nu se apropie de fereastră, pentru a nu fi văzut de afară, să nu încerce să strige sau să vorbească cu cineva, să nu spună cine este etc., şi el a respectat toate acestea.

Aproape zilnic, dar uneori o dată la două zile eram chemat de către Gheorghiu-Dej şi întrebat ce face Foriş, cum se manifestă, ce atitudine are etc. În timpul cât l-am ţinut pe Foriş sub pază, Gheorghiu-Dej a mers de multe ori la acesta şi a discutat cu el. Ce au discutat, nu ştiu. Nu am văzut niciodată să fi ieşit de acolo cu ceva scris. Uneori, discuţiile între Gheorghiu-Dej şi Foriş erau foarte agitate, strigând unul la altul.

Uneori, Gheorghiu-Dej mergea să discute cu Foriş fiind însoţit şi de câte un tovarăş din conducerea partidului. Printre cei care au mers uneori la Foriş, mi-i amintesc pe Ana Pauker şi Teohari Georgescu. Nimeni, însă, nu a luat legătura cu Foriş, fără să fie Gheorghiu-Dej de faţă. Prin vara anului 1946, am primit indicaţia de la Gheorghiu-Dej şi, separat, de la Teohari Georgescu să iau măsuri pentru lichidarea lui Foriş.

Când Gheorghiu-Dej mi-a transmis această indicaţie, eu am întrebat cum trebuie să procedez, el mi-a răspuns: „Ce, tu nu ai cap? Descurcă-te!" În zilele următoare am fost continuu întrebat de către Gheorghiu-Dej dacă am terminat cu Foriş şi până la urmă la unul din repetatele mele răspunsuri: «nu încă», el mi-a replicat: „...ce te tot fereşti

atâta cu el ca un... într-o căldare?" Când i-am adus la cunoştinţă că Foriş a fost lichidat, Gheorghiu-Dej a spus: „bine că am terminat şi cu jigodia asta".

La lichidarea lui Foriş am fost ajutat de către Bulgaru şi fostul meu şofer de atunci, care ulterior a plecat în URSS. Tot ei au ajutat şi la lichidarea lui Pârgariu, care a fost îngropat în acelaşi loc cu Foriş. Dintre noi însă numai eu ştiam care sunt persoanele lichidate.

Foriş şi Pârgariu au fost îngropaţi într-o casă de pe Aleea Alexandru, casă pe care am arătat-o la faţa locului.

15 mai 1967
Pintilie Gh.

(Cristian Troncotă, „Ghiţă ordonă, Pantiuşa execută",
in *Dosarele Istoriei*, nr. 3, 1997, pp. 33-34)

Notă

Execuţia a fost săvârşită de Gh. Pintilie, ajutat de şoferul său Neciu Dumitru, prin lovituri aplicate cu o rangă de fier. Cadavrul a fost aruncat într-o groapă dinainte făcută în clădirea unde a fost ucis. La câteva zile după omorârea lui Foriş Ştefan, au fost ucise în acelaşi loc şi în acelaşi mod alte două persoane, dintre care a fost identificat numai Pîrgariu N. Toţi trei au fost aruncaţi în aceeaşi groapă şi acoperiţi cu pământ şi moloz (stenograma relatării lui Gh. Pintilie făcută în faţa comisiei).

Cu privire la dispariţia mamei lui Ştefan Foriş, s-a stabilit că, întrucât venise în repetate rânduri la sediul CC, plângând şi cerând din stradă să i se redea fiul, a fost ridicată în vara anului 1946 şi trimisă la Oradea, în supravegherea Comitetului de partid local. După cum declară Zoltan Eidlitz, fost secretar cu probleme de cadre la Comitetul PCR Bihor, şi Adolf Vogel, în casa căruia a fost instalată mama lui Foriş, rezultă că, la începutul anului 1947, aceasta ar fi decedat. Întrucât fusese adusă la Oradea în condiţii deosebite – după cum declară cei de mai sus – era necesar ca şi dispariţia ei să se producă la fel; pentru a şterge orice urmă, cadavrul ei a fost aruncat în râul Crişul Repede, cu un pietroi legat de gât (declaraţiile lui Laurenţiu Cziko, Zoltan Eidlitz, Dumitru Cernicică, fost secretar al comitetului judeţean PCR Bihor, şi Adolf Vogel, *ibidem*, p. 35).

Pintilie a făcut o relatare asemănătoare generalului-locotenent Grigore Răduică, cadru de conducere din Securitate, căruia Nicolae Ceauşescu îi ordonase în 1967 să cerceteze cazul Foriş (P. Ştefănescu, *Istoria Serviciilor Secrete Româneşti*, Divers Press, Bucureşti, 1994, p. 251). Necrologul de partid al lui Foriş datează arestarea sa la 9 iunie 1945, iar asasinarea sa în vara lui 1946 (N.I. Florea, „Ştefan Foriş", în *Analele de istorie*, vol. 18, 1972, nr. 3, p. 153). Această cronologie este confirmată de George Fotino, secretar personal al ministrului de Interne, Teohari Georgescu. Georgescu însuşi a relatat, pe când era anchetat, în mai 1953, cum s-a luat decizia de a scăpa de Foriş: „În primăvara lui 1946, generalul Nicolski a venit la mine şi m-a întrebat: «Ce facem cu Foriş? E arestat de multă vreme». I-am spus că voi face cercetări şi îi voi comunica. Câteva zile mai târziu m-am dus la secretarul general al partidului şi l-am întrebat: «Ce facem cu Foriş? îl ţinem de mult timp, să scăpăm de el?». Tovarăşul Gheorghiu mi-a spus că este de acord cu propunerea mea. După aceea i-am căutat pe Vasile Luca şi Ana Pauker. I-am găsit împreună, într-una din camerele Anei Pauker de la etajul întâi. I-am întrebat: «Ce ne facem cu Foriş?», în sensul că trebuie să scăpăm de el. Amândoi au fost

de acord" (ASRI, Fond P, dosar 40009, vol. 1, pp. 230-240. Marius Oprea a avut amabilitatea să-mi arate acest document). Fotino şi-a amintit că mama lui Foriş a încercat să obţină o audienţă la Georgescu, la începutul verii lui 1945, pentru a afla ce s-a întâmplat cu fiul ei. Când Fotino, care nu auzise niciodată de Foriş, a intrat în biroul ministrului să-l anunţe că o anume „doamnă Foriş" se află în anticameră şi vrea să-l vadă, Georgescu s-a înroşit şi i-a spus să-i comunice că fusese chemat la o şedinţă, dându-i lui Fotino instrucţiuni ca „femeii să nu i se mai permită să intre în minister" (interviul autorului cu G. Fotino, 9 aprilie 1994). Pintilie a fost cooptat membru al Comitetului Central al PCR la plenara din 10-11 iunie 1948 (*Scânteia*, 13 iunie 1948, p. 1). Deşi a fost acuzat la plenara Comitetului Central din aprilie 1968 de asasinarea lui Foriş, Pintilie a fost decorat de Ceauşescu în mai 1971, la a cincizecea aniversare a partidului. Şoferul lui Pintilie, Dimitrie Necin (Dumitru Mitea), făcuse parte din grupul de trei agenţi NKVD care a fost paraşutat în mai 1944, în zona Predeal, cu un emiţător radio, pentru a comunica Armatei Roşii informaţii despre activitatea militară germană (Marius Mircu, *Dosar Ana Pauker*, Editura Gutenberg, Bucureşti, 1991, p. 130, nota 21). Pintilie a negat în permanenţă în discuţiile cu Eduard Mezincescu faptul că ar fi pus mâna pe rangă, afirmând că şoferul Mitea a dat loviturile mortale (interviul lui Eduard Mezincescu cu autorul, 16 iunie 1994), însă impulsurile sale sadice reies dintr-o mărturisire pe care, beat fiind, i-a făcut-o la o petrecere Tatianei Brătescu, fiica Anei Pauker, pe la începutul anilor '50. A afirmat că, pe când era membru al Comsomolului din Ucraina, descoperise un preot care ţinea o slujbă la marginea satului său, într-o poiană. A chemat câţiva tineri şi, împreună, l-au răstignit pe preot şi l-au îngropat de viu, îngrămădind pământ deasupra lui cu tractoarele (interviu cu T. Brătescu, 30 iulie 1994).

Anexa 4

Formarea guvernului Groza

Dej a confirmat la o şedinţă a Biroului Politic al PMR din 29 noiembrie 1961 că ideea de a o înlătura pe Ana Pauker îi fusese dată în ianuarie 1946 de Vîşinski; vezi „Stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PMR din ziua de 29 noiembrie 1961", pp. 12-13, reprodusă în *Sfera Politicii*, nr. 48, 1997, p. 36. La Conferinţa de la Moscova, din decembrie 1945, Statele Unite au propus ca guvernul Groza să includă reprezentanţi ai partidelor de opoziţie, pentru a fi recunoscut. Stalin a făcut o concesie limitată în acest sens, în înţelegerea semnată la 26 decembrie, în cadrul căreia cei trei Aliaţi au recomandat ca guvernul Groza să includă câte un membru din Partidul Naţional Ţărănesc şi Partidul Naţional Liberal. Vîşinski, Harriman şi Clark-Kerr au venit de la Moscova la Bucureşti la 31 decembrie, pentru a supraveghea punerea în practică a acordului. Partidele de opoziţie îi nominalizaseră pe Ion Mihalache şi Dinu Brătianu. Guvernul Groza a respins aceste nominalizări şi, în cele din urmă, în cabinet au fost incluşi Emil Haţieganu şi Mihail Romniceanu, care-i reprezentau pe ţărănişti şi, respectiv, pe liberali. Următorul pasaj din stenograma şedinţei Biroului Politic este relevant:

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Vîşinski a venit în numele Uniunii Sovietice, Harriman pentru americani şi Clark pentru britanici. Vîşinski a intrat în legătură cu noi, ne-a explicat întreaga chestie şi noi ne-am consultat cu Groza şi Tătărescu şi cei responsabili de aceste chestiuni. Am fost de acord să acceptăm câte un reprezentant de la fiecare din aceste partide, ca şi data propusă de ei pentru alegeri. Am convenit între noi să nu acceptăm figurile centrale din cele două partide, ci doar oameni de rangul al doilea. Ne-am oprit atunci, dacă vă amintiţi, la Romniceanu şi Haţeganu. Atunci Groza, care discuta cu Vîşinski mereu, i-a comunicat lui Vîşinski părerea noastră. [...] Seara ne-am dus la teatru. A fost şi Groza, şi eu, şi Ana; am fost mulţi. A fost şi Vîşinski, dacă nu mă înşel.

Tov. E. Bodnăraş: Nu, el nu a fost.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Spre sfârşit se ridică Ana şi mă cheamă. Ea continua să joace rolul de conducător, deşi eu eram secretar general. Ea avea încă în mână toate iţele şi mă cheamă şi îmi spune: Dragă Ghiţă, uite aşa o chestiune. Trebuie să mergi la Groza neapărat, să-i aduci la cunoştinţă că este necesar să schimbăm pe Romniceanu cu Bebe Brătianu. Am spus: de ce să schimbăm? Atunci ea a dat explicaţia aceasta parcă: O să fie mai uşor, o să se înţeleagă mai uşor. Parcă propunerea aceasta ar fi trebuit să-l ajute pe Vîşinski. Din felul cum mi-a vorbit ea, am înţeles că este o sugestie. Că ea întotdeauna opera cu chestiunea aceasta,

că aceste lucruri vin de undeva. Nu spunea precis, dar rezulta că vine din cercurile conducătoare sovietice.

Tov. E. Bodnăraş: Cu atât mai mult cu cât noi ştiam că Susaikov înclină pentru Bebe Brătianu.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Nu ştiam atunci asta. După aceea am aflat. Atuncea m-am dus la Groza, după teatru, şi i-am spus: uite aşa este chestiunea. Îţi aminteşti că noi ne-am oprit asupra lui Romniceanu şi Haţeganu, dar este o propunere să-l schimbăm pe Romniceanu cu Bebe Brătianu. El a făcut ochii mari la mine. Atunci am spus şi eu aceeaşi poveste, că vor avea loc discuţii foarte aprinse, că trebuie să găsească o înţelegere, să-i dăm lui Vîşinski un ajutor. Când a auzit lucrul acesta a spus: bine, bine.

A doua zi Groza i-a comunicat lui Vîşinski treaba asta aşa cum i s-a transmis lui; Vîşinski a sărit în sus când a auzit. La Groza acasă s-a dus Vîşinski, Susaikov şi cu traducătorul. Când a auzit Vîşinski chestiunea asta s-a supărat foarte tare. Spunea Groza că după aceea aproape striga: Ce înseamnă asta, dar de ce am venit eu aici, guvernul meu m-a trimis aici ca să am o treabă uşoară, dar ce eu fug de greutăţi? Nu vă înţeleg. În sfârşit, o discuţie destul de ascuţită. Cum de s-a întâmplat că aţi schimbat în ultimul moment? Groza n-a spus de la început că a venit la el Dej. Pe urmă a povestit cum a venit Dej la dânsul şi ce i-am spus eu.

Atunci mă caută pe mine Vîşinski şi mă duc eu la Groza acasă. Văd că era o atmosferă de gheaţă. Eram eu, Groza, Vîşinski, Susaikov şi cel care traducea. Atunci m-a întrebat Vîşinski: tovarăşe Dej, dumneata ai venit aseară. Uite ce spune dl Groza. Ei şi cum? Ce s-a întâmplat? De ce? Iar s-a ridicat temperatura. Am spus uite tovarăşe Vîşinski aseară la teatru a venit Ana şi s-a referit în concret, că parcă era o sugestie din partea sovietică, pentru a uşura tratativele, discuţiile cu cei doi reprezentanţi ai Angliei şi Americii. Şi atunci am venit şi i-am adus la cunoştinţă lui Groza lucrul acesta, exact aşa cum mi-a comunicat mie Ana.

S-a potolit Vîşinski, dar a venit rândul lui Susaikov. Mai târziu mi-am dat seama. Eu m-am întrebat de ce Ana a pus chestiunea schimbării lui Romniceanu cu Bebe Brătianu. Atunci a pus Susaikov problema: dar cine este secretar general? Cu alte cuvinte el pune problema: ce tot îmi vii aici cu povestea asta cu Ana, dar tu eşti secretar general. Şi atunci i-am spus: într-adevăr cine este secretar general? Eu ştiam că între el şi Ana sunt relaţii strânse, se vizitau, discutau. Cu mine mai rar.

Susaikov a tăcut şi mă ia deoparte Vîşinski şi zice: Tovarăşe Dej – poate au auzit şi ceilalţi, că n-a spus încet, a spus destul de tare –, cum te ajută pe dumneata Ana Pauker? Am spus, vedeţi şi dvs. cum mă ajută şi dacă ar fi numai asta. Atunci se gândeşte puţin şi spune: n-ar fi mai bine poate să fie scoasă Ana de aici? Putea să fie înţeles în sensul să fie scoasă din conducere şi putea să fie înţeles să fie scoasă din România.

Şi atunci i-am spus: tovarăşe Vîşinski nici prin minte nu mi-ar trece o asemenea idee, dar am să mă gândesc, mai reflect asupra celor spuse de dumneata. Şi cu asta s-a terminat.

A urmat după aceea când Vîşinski a criticat-o foarte vehement pe ea şi pe Teohari Georgescu pe chestiunea legionarilor.

Anexa 5

Ministerul Român de Externe

La 23 august 1944 [...] în Ministerul Afacerilor Străine al României [...] lucrau 279 de diplomaţi şi consuli (dintr-un total de 957 salariaţi). Exista în perioada anilor 1940-1944, cum va exista şi în următorii trei ani, un anumit grad de instabilitate în cadrul aparatului diplomatic românesc, dar ceea ce considerăm a fi o caracteristică a acestuia este permanentizarea unui segment majoritar de profesionişti de valoare, formaţi şi afirmaţi după primul război mondial, care au străbătut toate schimbările de regim politic cunoscute de România după 1937. [...] Profesionalismul [...] şi patriotismul lor s-au demonstrat în împrejurările grele prin care a trecut ţara după 23 august 1944 şi, în special, după instaurarea la conducerea ţării, cu ajutor sovietic, a guvernului dr. Petru Groza, la 6 martie 1945. [...] Pentru a face faţă necesităţilor izvorând din creşterea numărului de sate cu care România a stabilit legături diplomatice, în martie 1946 a fost adoptată o nouă lege de organizare a Ministerului Afacerilor Străine, conform căreia numărul personalului diplomatic creştea cu circa 100 de persoane. La 30 aprilie 1946 erau încă libere în MAS 91 de posturi diplomatice : 15 de ministru plenipotenţiar şi şef de misiune, 31 de consilier, 7 de secretar I, 8 de secretar II, 10 de secretar III şi 20 de ataşat. Partidele care susţineau guvernul dr. Petru Groza s-au grăbit să folosească această situaţie, precum şi drepturile acordate de noua lege, pentru a-şi implanta cât mai mulţi membri sau partizani politici în posturi diplomatice sau consulare. Din 45 de persoane angajate într-o primă etapă în MAS pe posturi diplomatice şi consulare pe baza noii legi, principalul beneficiar (24 de angajaţi) a fost Partidul Liberal, al cărui preşedinte, Gh. Tătărescu, era şi titularul Departamentului. Comuniştii se situau pe locul al doilea, cu 11 angajaţi urmaţi de Frontul Plugarilor cu 10. [...] Până în ianuarie 1947 a avut loc o permanentă creştere a numărului aparatului diplomatic şi consular (în total au fost angajaţi în MAS 64 diplomaţi şi 7 consuli), după care au început licenţierile pentru economii bugetare : la 1 iunie 1947 au fost scoşi din Minister 9 diplomaţi şi 6 consuli, iar la 1 septembrie al aceluiaşi an numărul personalului diplomatic şi consular a fost din nou redus cu 16 şi, respectiv, 20 de posturi. [...] Însă nici un membru al Partidului Comunist din România nu a fost scos din MAS.

Adevărata „comunizare" a aparatului diplomatic şi consular român s-a produs numai după înlăturarea grupării liberale din guvern şi preluarea conducerii Departamentului Externelor de către Ana Pauker, la începutul lunii noiembrie 1947. [...] După această dată, Ministerul Afacerilor Străine a fost literalmente ocupat de comunişti. Afirmaţia trebuie înţeleasă în sensul ei cel mai concret, şi nu ca o figură de stil : în dimineaţa unei zile de la începutul lunii noiembrie, celei mai mari părţi a salariaţilor MAS (diplomaţi, consuli, aparat tehnico-administrativ şi de serviciu), care nu erau membri ai Partidului

Comunist din România, nu i s-a mai permis, pur şi simplu, accesul în clădirea ministerului. Când, în zilele următoare, comuniştii şi-au dat seama de imensitatea necunoscutului în faţa căruia se aflau şi de extrema sensibilitate a problemelor pe care le aveau de soluţionat au apelat la ajutorul unora dintre vechii diplomaţi. Foarte curând vor ajunge însă la concluzia că au învăţat totul şi vor renunţa la aceste „elemente burgheze, duşmane ale poporului", începând cu 20 noiembrie 1947. [...] Concomitent, în MAS s-au făcut angajări masive, pe criterii de origine socială şi de ataşament faţă de noul regim. În perioada noiembrie 1947-martie 1948 au fost angajate la MAS 268 de persoane. [...]

Un indiciu cu privire la modul în care Ana Pauker a condus Ministerul Afacerilor Străine este cel referitor la susţinerea pe care i-a acordat-o Anei Toma. La 1 decembrie 1947 Toma a fost numită în MAS, cu gradul de prim-consilier de legaţie, ea devenind la 8 mai 1948, printr-un decret semnat de Preşedintele Prezidiului RPR, acad. C.I. Parhon, şi contrasemnat de Ana Pauker, secretar general al MAS. Dar, încă înainte de această dată, Ana Toma primise de la Ana Pauker împuterniciri în cadrul MAS cu totul excepţionale, greu de imaginat chiar şi pentru acele timpuri. Pentru a exemplifica cele afirmate este suficientă recurgerea la Decizia nr. 150386 din 29 ianuarie 1948, semnată de Ana Pauker, prin care se stabilea că „Doamna Ana Toma, prim-consilier de legaţie în Ministerul Afacerilor Străine, este autorizată de noi a aproba cheltuieli de la fondul pentru interese superioare de stat, în limitele prevederilor bugetare şi ale creditelor deschise de Ministerul Finanţelor – în orice sume, când cheltuielile se sprijină pe acte şi până la cel mult 20% din totalul fondului când e vorba de plăţi în interes general, care nu pot sau nu trebuie să fie sprijinite pe acte. În aceste din urmă cazuri, ordinul scris al doamnei Toma, specificând că plata se va face fără acte, constituie, singurul act justificativ pentru gestionar". [...] Nu se va şti, poate, niciodată, la cât s-au ridicat sumele de care Ana Toma a dispus cum a vrut ca urmare a acestei decizii. Şi, cu atât mai mult, nu vom cunoaşte scopul sau scopurile în care au fost folosite. Fondurile se puteau îndrepta, credem noi, spre acţiuni de spionaj sau de propagandă externă în sprijinul regimului [...]. Aşa cum [...] nu poate fi exclusă nici ipoteza cu privire la sprijinirea de către Ana Toma a mişcării sioniste şi a emigrării populaţiei evreieşti din România, argument ce ar fi contribuit decisiv la discreditarea Anei Pauker în faţa lui Stalin şi la câştigarea luptei pentru putere de către Gheorghe Gheorghiu-Dej.

[...] La începutul lunii noiembrie 1947, Ministerul Afacerilor Străine a fost literalmente ocupat de comunişti. Afirmaţia trebuie înţeleasă în sensul ei cel mai concret şi nu ca o figură de stil : în dimineaţa unei zile de la începutul lunii noiembrie, celei mai mari părţi a salariaţilor M.A.S. (diplomaţi, consuli, aparat tehnico-administrativ şi de serviciu), care nu erau membri ai Partidului Comunist din România, nu li s-a mai permis, pur şi simplu, accesul în clădirea ministerului. Când, în zilele următoare, comuniştii şi-au dat seama de imensitatea necunoscutului în faţa căruia se aflau şi de extrema sensibilitate a problemelor pe care le aveau de soluţionat au apelat la ajutorul unora dintre vechii diplomaţi. Foarte curând vor ajunge însă la concluzia că au învăţat totul şi vor renunţa la aceste „elemente burgheze, duşmane ale poporului". Se păstrează o listă cu numele acestor ultimi salariaţi din vechiul aparat al Ministerului Afacerilor Străine care au fost scoşi („comprimaţi") din M.A.S. începând cu 20 noiembrie 1947. [...] În general, până în martie 1948 au fost scoşi din M.A.S. ultimii 211 salariaţi (din care 110 diplomaţi şi consuli) venind din „vechiul regim". [...]

Concomitent, în M.A.S. s-au făcut angajări masive, pe criterii de origine socială şi de ataşament faţă de noul regim.

(Ion Calafeteanu, „Schimbări în aparatul diplomatic românesc după 6 martie 1945", în *6 Martie 1945. Începuturile comunizării României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995, pp. 164-171).

Anexa 6

Condiţiile din Penitenciarul Central Aiud[*]

Penitenciarul Central Aiud are următorul personal:

Director: Alexandru Gutan, comunist din Cetatea Albă.

Director adjunct: Mareş, fost deţinut al închisorii, nu ştiu dacă infractor de drept comun sau politic.

Gardieni: Aceştia au în grijă celulele închisorii unde sunt închişi doar deţinuţi politici.

(a) *Gardian-şef*: I. Urdărianu
(b) *Gardian*: Furda
(c) *Gardian*: Filimon
(d) *Gardian*: Onica

Celulele cuprind (30 martie 1947) circa 400 de deţinuţi politici. Am fost informat acum că membrii grupului „Sumanele Negre" au fost şi ei aduşi aici.

Tipuri de deţinuţi

- criminali de război (români şi maghiari)
- membri ai Partidului Naţional Ţărănesc
- membri ai Gărzii de Fier

Condiţii de detenţie

Prizonierii sunt ţinuţi în celule de 4 metri pe 2, fiecare având câte un pat de fier. Fiecare trebuie să-şi aducă lenjerie de acasă. În afară de pat, deţinuţii au dreptul să-şi ţină în celulă câte o valiză. Toate celulele, fără excepţie, sunt ticsite de ploşniţe. Încălzirea centrală este aproape inexistentă - circa 6 metri de conducte, fără calorifere, prin care, în timpul ultimei ierni, au circulat mici cantităţi de apă caldă timp de două sau trei ore zilnic.

La intrarea în închisoare, fiecare deţinut este supus unei percheziţii. Voi relata aici ce li s-a întâmplat foştilor miniştri din cabinetul Antonescu, eu fiind unul dintre ei.

Am ajuns la 6 martie 1947 şi am fost duşi sub escortă la închisoare. Am fost puşi câte şase într-o celulă, fără să fi fost percheziţionaţi, cu toate bagajele noastre. Celulele erau complet goale şi nu aveau paturi. Pe la orele 19.00 a venit directorul, cerându-ne să ne spunem fiecare numele, şi a plecat, comportându-se foarte civilizat.

Pe la orele 0.30 am fost treziţi de bătăi în uşă şi înjurături. Pentru că nu aveam loc de dormit, ne pusesem bagajele lângă uşă. Ne-am sculat, am dat la o parte bagajele, şi

---

[*] Scrisă în limba engleză în 1947 de un fost membru neidentificat din cabinetul Antonescu.

au năvălit pe uşă directorul adjunct Mareş şi un legionar, al cărui nume nu îl cunosc. Doi dintre noi (generalul Sichiţiu, om de 70 de ani, şi colonelul Cristea Manea) n-au putut să se ridice. Amândoi veniseră bolnavi, în special colonelul Manea, care avea o fistulă perianală cu 12 cavităţi, care tocmai formaseră un abces.

Ei au fost loviţi de Mareş pentru că nu s-au mişcat, generalul Sichiţiu primind o lovitură în ochiul drept şi câteva în spate. Şi colonelul Manea a fost lovit cu brutalitate. După ce s-au ridicat, au fost loviţi din nou de directorul adjunct cu patul pistolului Schmeisser semiautomat cu care era înarmat. După ce ne-a întrebat cum ne cheamă, Mareş a plecat.

În a doua seară am fost supuşi unei percheziţii, sub supravegherea lui Mareş. [...] Hainele ne-au fost smulse, obiectele personale adunate, iar medicamentele împrăştiate. Au furat tot ce au găsit pe placul lor. Pot da un exemplu: generalului Arbore i s-a furat stiloul de aur. La 27 martie el i-a spus acest lucru soţiei sale la vorbitor, în prezenţa gardianului-şef, Urdărianu. Acesta i-a raportat imediat directorului adjunct, iar la 12 aprilie, exact înainte de Paşti, generalului nu i s-a permis să primească pachete cu alimente. [...]

Condiţiile de trai

Mâncarea de dimineaţă şi cina constau dintr-un cocoloş de circa 300 grame de mămăligă şi o apă tulbure numită ciorbă sau cinci felii de cartofi necurăţaţi într-o apă perfect limpede. De cele mai multe ori, deţinuţii nu mănâncă decât cartofii, iar apa o păstrează pentru a-şi spăla părţile intime, pentru că aceasta este singura apă caldă pe care o primesc. Cei care ţin regim primesc ciorbă la discreţie. [...]

Toţi deţinuţii, cu excepţia celor condamnaţi la muncă silnică, au dreptul să primească de acasă pachete de 3 kg cu alimente. De Crăciun, s-au aprobat câte 5 sau 6 kg de fiecare, însă imediat după Crăciun directorul adjunct a făcut o percheziţie la miezul nopţii, confiscând toată mâncarea rămasă.

Închisoarea are o cantină de la care deţinuţii politici n-au voie să cumpere nimic, cu excepţia celor bolnavi, care primesc un mic carneţel unde responsabilul cantinei scrie cantităţile şi sumele, iar casierul puşcăriei plăteşte din banii trimişi deţinuţilor de familiile lor. [...] Apa este distribuită în mod normal printr-un sistem de pompe, care o ridică până la ultimul etaj şi apoi o repartizează în chiuvetele corespunzătoare. Pompele s-au defectat în toamna lui 1946 şi nu au fost reparate. Astăzi apa este distribuită deţinuţilor cu găleata, circa doi litri zilnic, pentru că, în afară de o farfurie, o lingură şi o sticlă de apă, toate celelalte recipiente au fost confiscate din celule. Această apă trebuie să ajungă pentru spălarea corpului şi a hainelor şi pentru băut.

W.C.-ul este o adevărată nenorocire. Fiecare etaj are 90 de celule. La unele etaje sunt doi sau chiar trei deţinuţi politici în fiecare celulă. Toţi aceştia au la dispoziţie şase găuri fără apă, care se umplu după trei folosiri. Ele sunt curăţate doar o dată la 24 de ore. Puzderie de şobolani mişună prin sistemul de canalizare al închisorii.

Deţinuţii sunt scoşi din celulele lor 5-10 minute dimineaţa şi seara, ca să se facă curat, şi câte o jumătate de oră dimineaţa şi după-amiaza ca să facă mişcare prin curte. Restul timpului rămân în celulele lor. [...]

Deţinuţii de la Aiud au trăit şi probabil încă trăiesc zile şi nopţi de adevărată teroare. Directorul adjunct Mareş obişnuia să percheziţioneze celulele cinci nopţi pe săptămână. Tehnica era următoarea:

Se deschidea uşa şi intra Mareş, însoţit de unul sau doi legionari, dintre care unul era de obicei Boian-Moisescu, fostul şef al poliţiei legionare. Ne dezbrăcau la piele şi începeau să scotocească. Tăiau salteaua, aruncându-i conţinutul pe podea, apoi aruncau deasupra sarea, mâncarea, medicamentele, hainele etc. Confiscau tot ce le plăcea, iar legionarii tăiau cu un cuţit valizele, pantofii sau cizmele, dacă li se păreau dubioase. Vai de capul celui care protesta.

Vă citez acum două cazuri, al lui Romulus Daianu şi al lui Reinhardt.

Primul era ziarist, iar cel de-al doilea ofiţer de poliţie, care lucrase la Prefectura Poliţiei din Bucureşti. Daianu a trudit două zile ca să-şi pună în ordine celula după o astfel de vizită, iar Reinhardt a stat în lanţuri de 15 kg timp de nouă zile pentru că ascunsese o iconiţă pe care era scrisă o propoziţie dintr-o predică ţinută în închisoare şi cenzurată de către administraţie – icoanele erau complet interzise, ca şi fotografiile de familie. [...]

Vizitele familiei erau permise la vorbitor doar de două ori pe lună, în zilele de 12 şi 27. Familiile erau întâmpinate la gară de poliţie, apoi escortate la secţia de poliţie, la hotel şi la închisoare, şi imediat după aceea scoase din oraş. Le era interzis să ia legătura cu cineva din Aiud, chiar dacă aveau rude sau prieteni acolo. [...]

Anexa 7

Organizarea Serviciului de Securitate românesc, 1948-1965

Toate informaţiile prezentate mai jos despre organizarea Serviciilor româneşti de Securitate înainte de 1965 sunt preluate din lucrarea *Organizarea şi funcţionarea organelor Ministerului de Interne, de la înfiinţare până în prezent* (Ministerul de Interne, Bucureşti, 1978, 144 pp.). Îmi exprim recunoştinţa faţă de autorităţile competente din România pentru că mi-au permis să consult acest document.

1. Organizarea DGSP (Direcţia Generală a Securităţii Poporului), aşa cum a fost stabilită prin decretul din 30 august 1948 :

Direcţia I	Informaţii interne
Direcţia II	Contrasabotaj
Direcţia III	Contraspionaj în închisori şi poliţie
Direcţia IV	Contraspionaj în cadrul forţelor armate
Direcţia V	Anchete penale
Direcţia VI	Protecţia ministerelor
Direcţia VII	Tehnică
Direcţia VIII	Cadre
Direcţia IX	Politică (responsabilă de puritatea partidului)
Direcţia X	Administraţie

Departamente auxiliare se ocupau cu interceptarea corespondenţei, cu supravegherea şi cu ascultarea convorbirilor telefonice, plus o secţie de cifru şi un secretariat.

Au fost înfiinţate 13 direcţii regionale, inclusiv cea pentru oraşul Bucureşti.

2. La 30 martie 1951, prin Decretul nr. 50, DGSP-ului i s-a dat noul nume de DGSS (Direcţia Generală a Securităţii Statului), structurată după cum urmează :

Direcţia A	Informaţii externe
Direcţia B	Contraspionaj
Direcţia C	Contrasabotaj
Direcţia D	Transporturi
Direcţia E	Contraspionaj în cadrul Miliţiei
Direcţia F	Supraveghere
Direcţia G	Anchete penale
Direcţia H	Contraspionaj în cadrul forţelor armate
Direcţia I	Protecţia conducerii Partidului
Direcţia J	Cadre şi şcoli

Direcţia K Administraţie
Direcţia L Politică

Existau, de asemenea, departamente pentru rapoarte, înregistrări, interceptarea corespondenţei, transportul documentelor secrete şi un secretariat. Pentru a reflecta reorganizarea administrativă locală din septembrie 1950, când judeţele au fost unite, alcătuind 28 de regiuni, numărul direcţiilor regionale a crescut şi el corespunzător.

3. Ministerul Securităţii Statului a fost înfiinţat ca organism distinct de Ministerul de Interne la 20 septembrie 1952. Cuprindea DGSS-ul.

4. La 7 septembrie 1953 Ministerul Securităţii Statului a fost reunit cu Ministerul de Interne.

5. Ministerul de Interne a fost reorganizat la 11 iulie 1956 şi împărţit în două departamente : Departamentul Securităţii şi Departamentul Internelor. Acesta din urmă era responsabil de Miliţie şi închisori, în timp ce primul a moştenit structura DGSS-ului cu următoarele modificări :

Direcţia I Informaţii externe
Direcţia II Contraspionaj
Direcţia III Informaţii interne
Direcţia IV Contrasabotaj
Direcţia V Contraspionaj în cadrul forţelor armate
Direcţia VI Transporturi
Direcţia VII Supraveghere
Direcţia VIII Anchete penale
Direcţia IX Protecţia conducerii Partidului
Direcţia de Cadre şi şcoli
Direcţia de administraţie şi secretariat
Departamentul B Contrainformaţii radio
Departamentul C Înregistrări
Departamentul D Transportul deţinuţilor
Departamentul F Interceptarea corespondenţei
Departamentul H Cifru
Departamentul K Contraspionaj în închisori şi miliţie
Departamentul T Tehnic

O şcoală de pregătire a ofiţerilor şi una de predare a limbilor străine au fost de asemenea plasate sub controlul DS, ca şi trupele de securitate şi cele de frontieră.

6. La 30 mai 1963, controlul asupra trupelor de securitate a fost retras DS-ului şi dat unui departament separat din Ministerul de Interne. Prin acelaşi decret, Direcţia I (Informaţii externe) din DS devenea UM 0123/1, cu numele *Direcţia Generală de Informaţii Externe* (DGIE).

Anexa 8

Arestarea şi anchetarea lui Herbert (Belu) Zilber

Trebuie să-i mulţumim lui Herbert Zilber pentru lămurirea unor aspecte privind modul în care arestarea şi anchetarea lui au fost folosite pentru a-l acuza pe Pătrăşcanu că a fost agent al Siguranţei. La începutul anilor '70, Zilber a scris un text autobiografic, dar l-a publicat abia în 1991, sub pseudonimul Andrei Şerbulescu (*Monarhia de drept dialectic*, Editura Humanitas, Bucureşti). Zilber a participat alături de Pătrăşcanu la discuţiile purtate în 1944 cu partidele de opoziţie, privind întoarcerea armelor de către România, însă în mai 1947 a fost exclus din Partidul Comunist pentru că nu a urmat „linia partidului", fiind bănuit că este „spion anglo-american". Excluderea sa ar fi trebuit să fie un semnal de alarmă pentru Pătrăşcanu, care îşi atrăsese duşmănia lui Dej. Faptul că prietenii săi îi întorceau spatele l-a determinat pe Zilber să-i scrie Anei Pauker, cerându-i să i se stabilească nevinovăţia printr-o cercetare completă a activităţilor sale (*ibidem*, p. 46). Într-o scrisoare către Ceauşescu, datată 6 septembrie 1966, Zilber a descris calvarul care a urmat:

> ...am fost arestat din ordinul C.C. la 6 februarie 1948. O lungă şi minuţioasă anchetă dusă de organele M.A.I. (februarie 1948-decembrie 1951) din iniţiativa şi sub controlul Partidului a dovedit în chip neîndoielnic totala mea nevinovăţie penală. Această concluzie mi-a fost comunicată oficial atât în timpul anchetei, cât şi după terminarea cercetărilor (*ibidem*, p. 182).

Anchetarea lui Zilber a început la 2 aprilie 1948, fiind efectuată de Marin Jianu, secretar general în Ministerul de Interne, şi Alexandru Nicolski, anchetatorul-şef al Ministerului de Interne, care au încercat să obţină de la el declaraţia că fusese agent al Siguranţei. O „mărturisire" a lui Ziber ar fi fost suficientă pentru a-l implica pe prietenul său Pătrăşcanu. Seara era adus în faţa lui Rangheţ şi Drăghici, care răspundeau de ancheta partidului. Interogarea lui Zilber a încetat în decembrie 1951, când el a crezut că s-ar putea să fie eliberat, dar a fost reluată, în septembrie 1952, de o nouă echipă de anchetatori

> ...dintre care nu cunosc decât numele tovarăşilor ministru Alexandru Drăghici, col. Şoltuţ, cpt. Moraru şi cpt. David. În seara zilei de 17/18 sept. 1952 am fost bătut o primă dată, iar în noaptea de 24/25 sept. 1952 am fost bătut de trei ori la tălpi. Tov. col. Şoltuţ mi-a spus (reproduc textual): „Apărătorii d-voastră nu mai sunt. Partidul este acum în mâini tari. Trebuie să declari toate crimele făcute de Pătrăşcanu şi alţii". Cum nu ştiam nici care crime comisesem şi nici cine sunt acei „alţii", am

întrebat în aceeaşi noapte pe tânărul ofiţer politic care supraveghea bătaia în beciul de la Malmezon, smulgându-mi părul din cap. Acesta m-a lămurit (reproduc textual): „Să declari toate crimele pe care le-ai făcut cu Lucreţiu Pătrăşcanu, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Ion Gheorghe Maurer, Ştefan Voitec, Aurel Vijoli, Petre Năvodaru, Mihnea Gheorghiu, Ilie Zaharia, Carol Neuman şi alţii. Este ordinul Secretariatului [partidului]. „[...] Ulterior, la această listă tov. col. Şoltuţ a adăugat pe Emil Calmanovici, Jack Berman, Remus Koffler, Alexandru Ştefănescu, Luiza Năvodaru, Vera Călin, Petea Petrescu (Gancev) şi alţii. Am înţeles că se organiza un proces după modelul celor de la Moscova, Sofia, Budapesta, Praga şi Varşovia, în care eu trebuia să joc rolul spionului criminal. Cu picioarele umflate, am reflectat asupra alternativei care mi se punea în faţă şi am ajuns la concluzia că orice rezistenţă este inutilă: trebuia să declar toate crimele „uzuale" în asemenea anchete. [...] Am declarat că am fost agent de siguranţă, spion anglo-american, complotist, asasin şi trădător. N-am pregetat să declar că am vrut să răspândesc ciuma în cartierele muncitoreşti, că am organizat inflaţia şi am sabotat stabilizarea, că am cedat Banatul Iugoslaviei printr-un acord cu Moşa Pjade ş.a.m.d. Toate, bineînţeles, în complicitate cu Lucreţiu Pătrăşcanu, Aurel Vijoli, Ion Gheorghe Maurer, Ştefan Voitec şi toţi complicii sugeraţi de anchetatori. Ultimul complot l-am declarat la cererea imperativă din 5 mai 1953 a tovarăşului ministru Alexandru Drăghici, cerere pe care mi-a făcut-o în cabinetul D-sale, în prezenţa tov. colonel Şoltuţ. Este vorba de un „complot" imaginat de Radu Buzeşti (condamnat în procesul Maniu), personagiu de care nici nu auzisem vreodată şi pe care l-am văzut pentru prima oară în viaţa mea la o aşa-zisă confruntare, din iulie 1953. Bineînţeles că acest Radu Buzeşti a declarat nu numai că mă cunoaşte, dar a debitat şi întreaga mea biografie, aşa cum o scrisesem eu [pentru anchetatorii mei]! Menţionez în mod special acest „complot" fiindcă pe baza acestui roman criminal Pătrăşcanu a fost condamnat la moarte şi executat, iar eu şi alţii am făcut mulţi ani de grea temniţă.

Bibliografie

Izvoare inedite

Arhiva Serviciului Român de Informaţii, Bucureşti
Public Record Office, Foreign Office Records
FO 371 : Political Correspondence of the Foreign Office

Documente şi memorii publicate, periodice de specialitate şi lucrări speciale

Andreescu, Ştefan, „A Little-Known Issue in the History of Romania : The Armed Anti--Communist Resistance", in *Revue Roumaine d'Histoire*, vol. 33, nr. 1-2, 1994, pp. 191-197.

Andrew, Christopher ; Gordievsky, Oleg, *KGB : The Inside Story of Its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, Spectre, Londra, 1991.

Bacon, Walter M., Jr., „Romanian Secret Police", in J.R. Adelman (ed.), *Terror and Communist Politics : The Role of the Secret Police in Communist States*, Westview Press, Boulder, Colorado, 1984.

Bacu, D., *The Anti-Humans*, TLC, Monticello, Illinois, 1977.

Baier, Hannelore (ed.), *Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică*, Forumul Democrat al Germanilor din România, Sibiu, 1994.

Barker, Elisabeth, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, Macmillan, Londra, 1976.

Beeson, Trevor, *Discretion and Valour : Relegious Conditions in Russia and Eastern Europe*, Fontana, Londra, 1974.

Bellu, Ştefan, *Pădurea răzvrătită*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1993.

Betea, Lavinia, *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Fundaţia Ioan Slavici, Arad, 1995.

Biddiscombe, Perry, „Prodding the Russian Bear : Pro-German Resistance in Romania, 1944-1945", in *Eastern European Quarterly*, vol. 23, nr. 2, aprilie 1993, pp. 205-212.

Bishop, R. ; Crayfield, E.S., *Russia astride the Balkans*, Evans, Londra, 1949.

Borsody, S. (ed.), *The Hungarians : A Divided Nation*, Yale Center for International and Area Studies, New Haven, Connecticut, 1988.

Bossy, Raoul, „Religious Persecutions in Captive Romania", in *Journal of Central European Affairs*, vol. 15, nr. 2, iulie 1955, pp. 161-181.

Braham, Randolph L. (ed.), *Genocide and Retributions : The Holocaust in Hungarian-ruled Transylvania*, Nijhoff, Haga, 1983.

Brătescu, Gheorghe (ed.), *Lichidarea lui Marcel Pauker*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995.

Broun, Janice, „The Latin-Rite Roman Catholic Church of Romania", in *Religion in Communist Lands*, vol. 12, nr. 2, vara 1984, pp. 168-184.

Brucan Silviu, *The Wasted Generation*, Westview Press, Boulder, Colorado, 1993, p. 181.

Brucan, Silviu, *Generaţia irosită*, Editurile Universul şi Calistrat Hogaş, Bucureşti, 1992.

Buzatu, G., *România cu şi fără Antonescu*, Editura Moldova, Iaşi, 1991.
Campbell, J.; Sherrard, P., *Modern Greece*, Praeger, New York, 1973.
Carp, M., *Cartea Neagră. Suferinţele evreilor din România, 1940-1944*, Editura Socec, Bucureşti, 1946.
Chiper, Ioan; Constantiniu, Florin; Pop, Adrian (ed.), *Sovietizarea României. Percepţii anglo-americane*, Editura Iconica, Bucureşti, 1993.
Cipăianu, George, „Une Eglise «réduite au silence». Les gréco-catholiques roumains et le communisme", in *Transylvanian Revue*, vol. 6, nr. 1, 1997, pp. 71-82.
Constante, E., *The Silent Escape*, University of California Press, Berkeley, 1995.
Constantiniu, F.; Duţu, A.; Retegan, M., *România în război, 1941-1945*, Editura Militară, Bucureşti, 1995.
Coposu, Corneliu, *Dialoguri cu Vartan Arachelian*, Editura Anastasia, Bucureşti, 1992.
Cretzianu, A., *The Lost Opportunity*, Cape, Londra, 1957, p. 47.
Deletant, Denis, „New Light on Gheorghiu-Dej's Struggle for Dominance in the Romanian Communist Party", in *The Slavonic and East European Review*, vol. 73, nr. 4, octombrie 1995, pp. 659-690.
Deletant, Denis, „The Securitate and the Police State in Romania, 1964-1989", in *Intelligence and National Security*, vol. 9, nr. 1, ianuarie 1994, pp. 22-49.
Deletant, Denis, *Ceauşescu and the Securitate. Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, Hurst, Londra, 1995.
Deletant, Dennis, „The Securitate and the Police State in Romania, 1948-1964", in *Intelligence and National Security*, vol. 9, nr. 4, octombrie 1993, pp. 1-25.
Dumitriu, Petru, *Incognito*, Collins, Londra, 1964.
Dura, Ioan, *Monahismul românesc în anii 1948-1989*, Editura Harisma, Bucureşti, 1994.
Ember, Judit, *Menedekjog-1956*, Szabad Ter Kiado, Budapesta, 1989.
Falls, Donald D., „Soviet Decision-Making and the Withdrawal of Soviet Troops from Romania", in *East European Quarterly*, vol. 27, nr. 4, iarna 1993.
Fildermann, Willy; Manuilă, Sabin, „Regional Development of the Jewish Population in Romania", in *Europa şi Neamul Românesc*, nr. 247, ianuarie 1993, pp. 21-33.
Fischer-Galaţi, Stephen, *Twentieth Century Rumania*, Columbia University Press, New York (ediţia a doua), 1991.
Fischer-Galaţi, Stephen, *The New Rumania: From People's Democracy to Socialist Republic*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1967.
Fisher, J.S., *Transnistria: The Forgotten Cemetery*, Thomas Yoseloff, New York, 1969.
Fisher, Mary Ellen, *Nicolae Ceauşescu: A Study in Political Leadership*, Lynne Rienner, Boulder, Colorado, 1989.
Floyd, David, *Rumania: Russia's Dissident Ally*, Pall Mall Press, Londra, 1965.
Franck, N., *O înfrângere în victorie*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.
Fuiorea, N., *Divizia stalinistă „Tudor Vladimirescu" în umbra Steagului Roşu*, Editura Pan-Arcadia, Bucureşti, 1992.
Gafencu, Grigore, *Prelude to the Russian Campaign*, Frederick Muller, Londra, 1945.
Galloway, George; Wylie, Bob, *Downfall: The Ceauşescus and the Romanian Revolution*, Futura, Londra, 1991, p. 73.
Gavrilă-Ogoranu, Ion, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc*, vol. I, Editura Marineasa, Timişoara, 1993 (vol. II, 1995).
Georgescu, Vlad, *The Romanians: A History*, Ohio State University Press, Columbus, 1991.
Gheorghiu-Dej, Gheorghe, *Articole şi cuvântări*, Editura Politică, Bucureşti, 1963.
Gheorghiu-Dej, Gheorghe, *Articole şi cuvântări*, Editura pentru literatură politică, Bucureşti, 1952.
Giurescu, Constantin C., *Five Years and Two Months in the Sighet Penitenciary (May 7, 1950-July 5, 1955)*, East European Monographs, Boulder, Colorado, 1994.

Giurescu, Dinu, *Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government*, East European Monographs, Boulder, Colorado, 1994.

Golopenţia, A.; Georgescu, D., „Populaţia Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948", în R. Mănescu (ed.), *Probleme economice*, Bucureşti, 1948, pp. 28-35.

Haupt, G., „La Genèse du Conflit Soviéto-Roumain", în *Revue Française de Science Politique*, vol. 18, 1968, nr. 4 (august), pp. 669-684.

Hazard, Elizabeth W., *Cold War Crucible: United States Foreign Policy and the Conflict in Romania, 1943-1953*, East European Monographs, Boulder, Colorado, 1996.

Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die Deutsch-Rumänischen Beziehungen, 1938-1944*, Franz Steiner, Wiesbaden, 1965.

Hitchins, Keith, „The Romanian Orthodox Church and the State", în B.R. Bociurkiw, J.W. Strong (ed.), *Religion and Atheism in the USSR and Eastern Europe*, London, Macmillan, University of Toronto Press, 1975, pp. 314-327.

Hitchins, Keith, *Rumania, 1966-1947*, Clarendon Press, Oxford, 1994.

Hodoş, G., *Show Trials: Stalinist Purges in Eastern Europe, 1948-1954*, Praeger, New York, 1987.

Illyes, E., *National Minorities in Romania: Change in Transylvania*, East European Monographs, Boulder, Colorado, 1982.

Ioanid, Ion, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, 5 vol., Editura Albatros, Bucureşti, 1991-1997.

Ionescu, Alexandru, *Dacă vine ora H pe cine putem conta*, Piteşti, 1992.

Ionescu, Ghiţă, *Communism in Rumania, 1944-1962*, Oxford University Press, Londra, 1964.

Janos, Anrew C., „Modernization and Decay in Historical Perspective: The Case of Romania", în Kenneth Jowitt (ed.), *Social Change in Romania, 1860-1940*, Institute of International Studies, University of California, Berkeley, California, 1978, pp. 72-116.

Jela, Doina, *Cazul Nichita Dumitru. Încercare de reconstituire a unui proces comunist, 29 august-1 septembrie 1952*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1995.

Jowitt, Kenneth, *Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania, 1944-1965*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles, 1971.

Khrushchev, N.S., *Khrushchev Remembers – The Last Testament*, trad. engl. Strobe Talbott, Little, Brown and Co., Boston, 1974.

King, Robert R., „The Escaladation of Rumanian-Soviet Historical Polemics over Bessarabia", în *RFE Research. Romania Background Report*, nr. 28, 12 februarie 1976.

King, Robert R., *History of the Romanian Communist Party*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 1980.

King, Robert R., *Minorities under Communism: Nationalities as a Source of Tension among Balkan Communist States*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1973.

Kirschen, Leonard, *Prisoner of Red Justice*, Arthur Barker, Londra, 1963.

Kopeczi, Bela (ed.), *Erdely Tortenete*, 3 vol., Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1986.

Lampe, John R.; Jackson, Marvin R., *Balkan Economic History, 1550-1950*, Indiana University Press, Bloomington, 1982.

Lee, A.G., *Crown against Sickle*, Hutchinson, Londra, 1950.

Levy, Robert, „Did Ana Pauker Prevent a «Rajk Trial» in Romania?", în *East European Politics and Societies*, vol. 9, nr. 1, iarna 1995, pp. 143-178.

Litani, Dora, *Transnistria*, Tel Aviv, 1981 (apărută în limba română).

Lungu, Dov, *Romania and the Great Powers, 1933-1940*, Duke University Press, Durham, North Carolina, 1989, pp. 149-150.

Lupu, M.; Nicoară, C.; Onişoru, G. (eds), *Cu unanimitate de voturi*, Fundaţia Academis Civică, Bucureşti, 1997.

Marineasa, Viorel; Vighi, Daniel, *Rusalii '51. Fragmente din deportarea în Bărăgan*, Editura Marineasa, Timişoara, 1994.

Marineasa, Viorel; Vighi, Daniel; Sămânţă, Valentin, *Deportarea în Bărăgan*, Timişoara, 1996.

Marinescu, A., „Pagini din rezistența armată anticomunistă", in *Memoria*, nr. 7, 1992, pp. 47-51.
Markham, Reuben H., *Rumania under the Soviet Yoke*, Meador, Boston, 1949.
Matichescu, Olimpiu, *Doftana. Simbol al eroismului revoluționar*, Editura Politică, București, 1979.
Mezincescu, Eduard, „Din nou despre fantoma lui Dej", in *România literară*, nr. 41, 16-22 decembrie 1992, p. 14.
Michelson, Paul, „Myth and Reality in Rumanian National Development", in *International Journal of Rumanian Studies*, vol. 5, 1987, nr. 2, pp. 13-14.
Mihalache, V.; Suciu, I.P., *Jandarmeria Română. Pagini dintr-o istorie nescrisă, 1850-1949*, Ministerul de Interne, București, 1993.
Mircu, Marius, *Dosar Ana Pauker*, Editura Gutenberg, București, 1991.
Montias, John Michael, „Background and Origins of the Rumanian Dispute with Comecon", in *Soviet Studies*, vol. 16, octombrie 1974, pp. 125-152.
Mușat, Mircea; Ardeleanu, Ion, *Viața politică în România, 1918-1921*, Editura Politică, București, 1976.
Oldson, William, *A Providential Anti-Semitism: Nationalism and Polity in Nineteenth Century Romania*, American Philosophical Society, Philadelphia, Pennsylvania, 1991.
Pacepa, Ion, *Moștenirea Kremlinului*, Editura Venus, București, 1993.
Pacepa, Ion, *Red Horizons*, Heinemann, Londra, 1988.
Pascu, Ștefan, *A History of Transylvania*, Wayne State University Press, Detroit, Michigan, 1982, p. 53.
Pătrășcanu, Lucrețiu, *Sub trei dictaturi*, Editura Politică, București, 1970 (ediția a doua).
Pearton, Maurice, Deletant, Dennis, *Romania Observed. Studies in Contemporary Romanian History*, București, Editura Enciclopedică, 1998.
Pearton, Maurice, *Oil and the Romanian State*, Oxford University Press, Londra, 1971.
Pearton, Maurice; Deletant, Dennis, „The Soviet Takeover in Romania, 1944-1948", in Gill Bennett (ed.), *The End of the War in Europe 1945*, HMSO, Londra, 1996, pp. 204-220.
Peter, Laszlo (ed.), *Historians and the History of Transylvania*, East European Manographs, Boulder, Colorado, 1992.
Porter, Ivor, *Operation Autonomus: With SOE in Wartime Romania*, Chatto and Windus, Londra, 1989.
Prunduș, S.A.; Plaianu, C., *Cardinalul Alexandru Todea*, Ordinul Sfântul Vasile cel Mare, Cluj-Napoca, 1992.
Quinlan, Paul D., *Clash over Romania: British and American Policies towards Romania: 1938-1947*, American Romanian Academy, Los Angeles, 1977.
Rațiu, A.; Virtue, W., *Stolen Church: Martyrdom in Communist Romania*, Our Sunday Visitor, Huntington, Indiana, 1978.
Rizea, Elisabeta, *Povestea Elisabetei Rizea din Nucșoara*, Editura Humanitas, București, 1993.
Roberts, Henry L., *Rumania: Political Problems of an Agrarian State*, Yale University Press, New Haven, Connecticut, 1951.
Rusan, Romulus (ed.), *Memoria ca formă de justiție*, Fundația Academia Civică, București, 1994.
Rusan, Romulus, (ed.), *Anul 1946 – Începutul sfârșitului*, Fundația Academia Civică, București, 1996.
Rusan, Romulus, (ed.), *Instaurarea comunismului – între rezistență și represiune*, Fundația Academia Civică, București, 1995.
Samuelli, Annie, *The Wall Between*, Robert B. Luce, Washington, DC, 1967.
Scurtu, Ioan (ed.), *Viața politică în documente*, Arhivele Statului, București, 1994.
Scurtu, Ioan, *România. Retragerea trupelor sovietice, 1958*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1997.
Șerbulescu, A. [Belu Zilber], *Monarhia de drept dialectic*, Editura Humanitas, București, 1991.
Seton-Watson, Hugh, *The East European Revolution* (ediția a treia), Methuen, Londra, 1956.

Seton-Watson, Robert William, *A History of the Roumanians*, Cambridge University Press, 1934.
Shafir, Michael, *Romania: Politics, Economics and Society*, Pinter, Londra, 1985.
Simon, T., *Pacepa: Quo Vadis ?*, Editura Odeon, Bucureşti, 1992.
Stănescu, Marin C., *Moscova, Cominternul, filiera comunistă balcanică şi România (1919-1944)*, Editura Silex, Bucureşti, 1994.
Ştefănescu, P., *Istoria serviciilor secrete româneşti*, Divers Press, Bucureşti, 1994.
Stehle, Hansjakob, *Eastern Politics of the Vatican, 1917-1979*, trad. engl. Sandra Smith, Ohio University Press, Athens, Ohio, 1981.
Tismăneanu, Vladimir, „The Tragicomedy of Romanian Communism", in *East European Politics and Societies*, vol. 3, nr. 2, primăvara 1989, pp. 329-376.
Tismăneanu, Vladimir, *Arheologia terorii*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1992.
Tismăneanu, Vladimir, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, Editura Univers, Bucureşti, 1995.
Tismăneanu, Vladimir, „Miron Constantinescu or the Impossible Heresy", in *Survey*, vol. 28, nr. 4, iarna 1984, pp. 175-187.
Tökes, Laszlo, *With God, For the People, as told to David Porter*, Hodder and Stoughton, Londra, 1990.
Tomaziu, G., *Jurnalul unui figurant*, Editura Univers, Bucureşti, 1995.
Tupper-Carey, Fiona, „Romania", in *Religion in Communist Lands*, vol. 18, nr. 2, vara 1990, pp. 181-182.
Turnock, David, *An Economic Geography of Romania*, G. Bell, Londra, 1974.
Urwich-Ferry, J., *Fără paşaport prin URSS*, Iskra, München, 1977.
Verca, Filon, *Paraşutaţi în România vândută. Mişcarea de rezistenţă 1944-1948*, Editura Gordian, Timişoara, 1993.
Verdery, Katherine, *National Ideology Under Socialism*, University of California Press, Berkeley, 1991.
Verona, Sergiu, *Military Occupation and Diplomacy: Soviet Troops in Romania 1944-1958*, Duke University Press, Durham, North Carolina, 1992.
Watts, Larry, *Romanian Cassandra. Ion Antonescu and the Struggle for Reform, 1916-1941*, East European Monographs, Boulder, Colorado, 1993.
Weber, Eugen, „Romania", in Hans Rogger şi Eugen Weber (eds), *The European Right*, University of California Press, Berkeley, 1966, pp. 501-574.
Weiner, Robert, *Romanian Foreign Policy and the United Nations*, Praeger, New York, 1984.
Woolf, Robert Lee, *The Balkans in Our Time*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1956.
Wurmbrand, Richard, *In God's Underground*, W.H. Allen, Londra, 1968.
*** *6 Martie 1945. Începuturile comunizării României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995.
*** *La Population Juive de la Transylvanie*, Secţia română a Congresului mondial al Evreilor, Bucureşti, 1945.
*** *Persecuţia Bisericii din România sub dictatura comunistă*, Freiburg, Coresi, 1983.
*** *The Perversion of Education in Rumania*, Rumanian National Commitee, Washington, DC, 1950.
*** „Les Camps de la Mort du Delta du Danube", articol nesemnat, in *La Nation Roumaine*, nr. 215, noiembrie 1962-ianuarie 1963, p. 6.
*** *Arhivele Totalitarismului*, revistă editată de INST, Bucureşti (vol. I, nr. 1, 1993)
*** *Captive Rumania. A Decade of Soviet Rule*, Atlantic Press, Londra, 1956.
*** *Cartea Albă a Securităţii*, 6 vol., SRI, Bucureşti, 1994-1995.
*** *Congresul Partidului Muncitoresc Român. Bucureşti, 21-23 februarie 1948*, Editura PMR, Bucureşti, 1948.
*** *Documents on the Expulsion of the Germans from Eastern-Central-Europe*, vol. III: *The fate of the Germans in Rumania*, Federal Ministry for Expellees, Refugees and War Victims, Bonn, 1961.
*** *Istoria militară a poporului român*, vol. I, Editura Militară, Bucureşti, 1984.

*** *Istoria României*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1960.
*** *Istoria RPR. Manual pentru învăţământul mediu*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1956.
*** *Les Roumains dans la Résistance française*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1971.
*** *Memorialul Ororii. Documente ale procesului reeducării din închisorile Piteşti, Gherla*, Editura Vremea, Bucureşti, 1995.
*** *Organizarea şi funcţionarea organelor Ministerului de Interne de la înfiinţare până în prezent*, Ministerul de Interne, Bucureşti, 1978.
*** *Partidul Muncitoresc Român. Congresul al III-lea al PMR, 20-25 iunie 1960*, Editura Politică, Bucureşti, 1960.
*** *Partidul Muncitoresc Român. Congresul al II-lea al PMR, 23-28 decembrie 1955*, Editura Politică, Bucureşti, 1956.
*** *Prigoana. Documente ale Procesului C. Noica, C. Pillat, N. Steinhardt, Al. Paleologu, A. Acterian, S. Al-George, Al.O. Teodoreanu*, Editura Vremea, Bucureşti, 1996.
*** *Principiul Bumerangului. Documente ale Procesului Lucreţiu Pătrăşcanu*, Editura Vremea, Bucureşti, 1996.
*** *Prison Conditions in Rumania: Conditions for Political Prisoners, 1955-1964*, Amnesty International, Londra, 1965.
*** *România în anii celui de-al doilea război mondial*, vol. I, Editura Militară, Bucureşti, 1989.
*** *Suppression of Human Rights in Romania*, Romanian National Committee, Washington, DC, 1949.
*** *The Soviet-Yugoslav Dispute*, Royal Institute of International Affairs, Londra, 1948.
*** *Trial of the Group of Spies and Traitors in the Service of the Espionage of Tito's Fascist Clique*, Bucureşti, 1950.

Interviuri (discuţii)

Gheorghe Apostol, 7 mai 1990.
Alexandru Bârlădeanu, 8 august 1996.
Gheorghe Brătescu, 30 iulie 1994.
Tatiana Brătescu (născută Pauker), 30 iulie 1994.
George Fotino, 6 aprilie 1994.
Părintele Tertullian Langa, 31 mai 1993.
Eduard Mezincescu, 30 decembrie 1992, 7 aprilie 1993, 16 iunie 1994.

Indice

A

Aftenie, episcopul Vasile 82, 84-85
Agiu, Constantin 29, 32
Agricultură 15, 24, 74-76, 84, 88, 102, 106-109, 163, 186-187, 193
Aiud, regimul de detenţie din închisoarea 91, 253-255
Ajutorul Roşu 18, 38
Aldea, generalul Aurel 45, 48, 70, 91, 176
- arestarea lui 70, 176
- ministru de Interne 45-46, 70, 176
Alexandrescu, Anton 61
Antonescu, mareşalul Ion 31, 37-40, 42-47, 51-52, 55-56, 64, 91, 96, 100, 105, 116, 119, 122, 129, 131-132, 138, 190-191, 209, 229, 253
- dorind să prevină ocupaţia sovietică a României 40, 43
- şi evenimentele de la 23 august 1944 39-40, 44-47, 129, 209
Antonescu, Mihai 39, 44, 45, 51
Apostol, Gheorghe 25, 33, 37, 42, 59, 122, 124, 192, 195-196, 199, 222, 224, 226, 242, 266
Armata Roşie 36, 38, 40, 43, 44, 47, 54, 59, 60, 63, 71, 131, 134, 136, 200, 207, 209-210, 214, 247
- Divizia „Horea, Cloşca şi Crişan" 33, 36, 92
- Divizia „Tudor Vladimirescu" 29, 36
Armistiţiu 39-40, 42-45, 47, 51, 53-58, 60, 63, 123, 127, 130, 132, 152, 207
- negocierile de la Cairo 39, 43
- şi ca mecanism al ocupaţiei sovietice 40-41, 44, 47, 53, 54
Arnăuţoiu, Petre 179-180
Arnăuţoiu, Toma 176, 178-181
Arsenescu, Gheorghe 176, 178-181
Avramescu, generalul Gheorghe 66-67

B

Basarabia 15-17, 19, 21, 23, 27-29, 33, 35, 37, 62, 97-100, 112, 216, 234
- anexarea ~ de către Uniunea Sovietică 15, 17, 28-29, 34-35, 41, 54, 99
- dispute asupra suveranităţii 16, 23
Bălănescu, Mircea 33
Bălan, episcopul Ioan 82, 84-86
Bârlădeanu, Alexandru 29, 35, 38, 102, 189, 219-220, 226
Becescu, Florin 50
Biserica Greco-Catolică, *vezi* Biserica Unită
Biserica Ortodoxă 76-78, 80, 82-83, 87-89, 114
- dependentă de stat 78
- epurarea ~ 77
- fuziunea cu Biserica Unită 82-85, 88
Biserica Romano-Catolică 78-79, 81, 88-89, 106, 156
Biserica Unită 76, 78, 82, 84, 86-87, 89
Blocul Muncitoresc Ţărănesc 19
Blocul Naţional Democrat (BND) 40-44, 46-47, 49, 119, 122
Bodnăraş, Emil (Inginerul Ceauşu) 24, 30-31, 42, 46-47, 55, 58, 61, 72, 96-97, 119-120, 123-126, 193, 200, 202, 209-210, 229, 248-249
- agent NKVD 30, 42, 62, 126
- ministru de Război 72, 209
- rolul lui în cadrul loviturii de stat 31, 42, 46-47, 209
- secretar general al primului-ministru 61-62
- şi înlăturarea lui Foriş 19, 30-31, 120
- şi înlăturarea lui Pătrăşcanu 123-124
Borilă, Petre 25, 27, 36, 190, 194, 204
Brătianu, Constantin 41, 44-47, 61, 70, 156, 248-249
Brătianu, Gheorghe 44-45
Brainer, Bela 18, 27-28
Brejnev, Leonid 216, 221
Brucan, Silviu 10, 125, 132, 134, 261
Bucicov, Valerian (Vasile Bucikov) 25, 112, 141-142, 149
Bucovina de Nord 17, 28-29, 34-35, 41, 54
Bulgaria 23, 43, 50, 133, 137, 139-141, 144, 170, 215
Burcă, Mihai 27, 36, 110, 117, 155, 203

C

CAER 164, 214, 215
Caracostea, Dumitru 106, 156, 172
Caransebeş, închisoarea 27, 29, 33, 34, 37, 42, 50, 96, 97, 112, 155, 230, 244
Casablanca, Conferinţa de la 39
Ceauşescu, Nicolae 9-11, 25, 30, 97, 102, 109, 114, 120-121, 178, 190, 192, 194, 198, 200, 221-223, 225, 246-247, 258
- interceptarea convorbirilor telefonice 102
- prim-secretar al PCR 221

Chişinevski, Iosif (Roitman) 18, 25, 42, 102, 136-137, 140, 144-145, 168, 184-185, 191, 194, 245
- „activist de cursă lungă" 209
- îl atacă pe Dej 195, 208
Chişinevski, Liuba 27, 102
Cluj, închisoarea 26, 171
Codreanu, Corneliu Zelea 18
Colectivizare 71, 74, 76, 102-103, 106-109, 116-117, 163, 172, 174, 213
Coliu, Dumitru (Dimităr Kolev) 18, 36, 226
Cominform 109, 140, 144, 151, 184, 185
Comintern 15-22, 25, 27-30, 34, 35, 49, 119, 122, 124, 130, 132-133, 153, 185, 187-188, 204, 232
- şcoală de pregătire 25-26, 124
- şi PSD 16
- şi PCR 15-18, 20-22, 26-30, 34-35, 122, 124, 130, 133, 153, 185, 187, 188, 204
Constante, Lena 142-143, 150, 152-153, 190, 192, 262
Constantinescu, Alecu 15
Constantinescu, Miron 37, 102, 112, 129, 137, 184, 189, 194, 209, 241
- atacul împotriva lui Dej 194-196, 208
- ca alternativă la Dej 209
Coordonează rezistenţa 176
Coposu, Corneliu 11, 26, 33, 35, 48, 116, 132, 205, 262
Corbu, Gustav 29, 37
Corpul Detectivilor 61, 63, 67-68, 100
Cristescu, Eugen 51-52, 63
Cristescu, Gheorghe 16-17, 63, 167
Crosneff, Gheorghe 18

D

Dej (Gheorghe Gheorghiu-Dej)
- acuzat de stalinism 10, 193, 208
- cererea comună a lui ~ şi Kádár 201
- denunţat de muncitori 65
- disensiunile dintre ~ şi Hruşciov 193, 200, 206, 209, 214-215
- interceptarea convorbirilor telefonice 104
- istoria partidului potrivit lui ~ 40
- îmbolnăvirea şi moartea lui ~ 221-222
- îndepărtează România de Uniunea Sovietică 126, 215, 218
- îşi acuză adversarii de stalinism 194
- la închisoarea Doftana 25-26, 51
- lansează campania de „vigilenţă revoluţionară" 145, 189, 211
- măsuri antiruseşti 214, 217
- ministru al Comunicaţiilor 57, 125, 127
- ministru al Economiei Naţionale 127
- mitul privitor la rolul lui ~ în cadrul loviturii de stat de la 23 august 1944 25, 40, 119
- panegirice 222
- secretar general al partidului 73, 121, 125, 128
- se teme de acuzaţia de stalinism 194
- solicită retragerea consilierilor sovietici 216-217
- şi ruptura de Moscova 216
- şi Uniunea Sovietică 67, 118, 127, 214
- şi Stalin 65, 118-119, 125, 128, 131, 134-135, 146, 184-185, 224
- şi înlăturarea lui Foriş 30-31, 38, 119-121, 130
- şi patriarhul Iustinian 77, 85, 131
- şi colectivizarea 76, 102, 106-109
- şi evadarea din închisoare 38, 131, 231
- şi Pătrăşcanu 118, 121-123, 136-137, 139, 141-145, 155, 185, 189, 192, 225, 241
- şi Ana Pauker 57, 65, 108, 117-118, 124-125, 127, 135, 184-185, 188, 193, 204, 225, 240-241
- şi Vasile Luca 125-127, 135, 184, 186, 193, 204, 225, 240-241
- şi criza maghiară 198-199, 207-v208
- vizitează Iugoslavia 198
Deportări 11, 29, 37, 64, 84, 103, 106, 109-110, 117, 164, 174, 185, 194
DGIE (Direcţia Generală de Informaţii Interne) 217, 257
DGSP, *vezi* Securitate
DIA (Departamentul de Informaţii al Armatei) 217, 220
Didenko, Vania 67, 119, 120, 132, 147, 151
Dimitrov, Gheorghi 20, 27-28, 34, 124, 133, 139
Dobrogeanu-Gherea, Alexandru 15, 17-18, 21, 27
Doftana, închisoarea 25, 32, 33, 37-38, 50, 96, 112, 126, 155
Doncea, Constantin 25, 27, 32, 102
DPS (Direcţia Poliţiei de Siguranţă), *vezi* Siguranţa
Drăghici, Alexandru 25, 27, 89, 102, 104-105, 111, 141, 145, 153, 155-156, 164, 167-168, 170-171, 186, 192, 194, 196, 200, 216, 218, 222-224, 258, 259
Dulgheru, Mişu 104, 116, 145, 151-153, 168, 170, 173
Dunăre - Marea Neagră, proiectul canalului 104, 108, 160, 164-165
- numărul deţinuţilor politici la ~ 172
- procesele publice ale sabotorilor ~ 104

F

Fabian, David 27, 33
Fascişti 28, 53, 55-56, 59-62, 98, 109, 126, 136, 142, 170, 178, 184, 190-191, 199, 209, 211, 241
- definiţi de PCR 55-57, 62, 71
Florescu, Mihail 27, 33
FLP (Formaţiunile de Luptă Patriotice), *vezi* Gărzile patriotice
Foriş, Ştefan 18, 28, 30, 31, 99, 118, 119, 120, 121, 140, 141, 144, 191, 222-223, 234-236, 238-239, 244-246

- arestarea şi uciderea lui ~ 18, 31, 99, 118, 120-121, 223, 244, 246
- înlăturarea lui ~ din funcţia de secretar general al PCR 30-31, 119, 120-121, 233, 235, 238
Frenţiu, episcopul Valeriu Traian 82, 84-85
Frontul Naţional Democrat (FND) 55-61, 64-65, 67

G

Garda de Fier 18, 24, 61, 89, 101, 105, 126, 155, 157-158, 162-163, 178, 184, 253
Gavrilă-Ogoranu, Ion 11, 176, 180-181, 183, 262
Gărzile patriotice 46-47, 55, 57-58, 64, 96, 112, 147
- creşterea numărului ~ 55
Georgescu, Teohari 28, 34-35, 37, 42, 57-58, 65, 67, 73, 102, 112, 121, 123-124, 126-127, 135, 140, 143, 144, 151, 155, 162, 170, 184, 187-188, 194, 195, 203, 225, 229, 245, 246, 249, 259
- acuzaţii împotriva lui ~ 58, 145, 185
- arestat 29, 34, 142, 162, 188, 204
- eliberat 229
- în secretariatul PMR 73
- ministru adjunct de Interne 56
- ministru de Interne 61, 128, 138-139, 141, 146, 186, 189, 246
- şi Ana Pauker 184-187, 241, 245
Germania 26, 36, 40, 43, 57, 62, 66, 100-101, 177, 217
Gheorghe, Petre 30-31, 239
Gherla, regimul de detenţie din închisoarea 86, 163, 213
Giurescu, Constantin 156-157, 172, 262
- în închisoarea Sighet 156-157
Goncearuc, Piotr (Petea Goncearuk) 25, 97, 104, 119, 141-143, 150-151
- anchetarea lui Pătrăşcanu 141-143, 150-151
Graiul Nou 59, 134
Groza, Petru 49, 58, 60-62, 68-73, 77, 86, 92, 96-98, 123, 126, 136, 138, 144, 176, 242, 250
- formarea guvernului ~ 60-61, 248, 249
- prim-ministru impus de sovietici 60, 98, 100, 104, 115, 250
- şi uniţii 86
- viceprim-ministru 58

H

Haţieganu, Emil 70, 248
Holostenko, Vitali 17
Hossu, episcopul Iuliu 82-86, 94
Hruşciov, Nikita 89, 144, 189, 193-195, 197, 199-200, 207, 209, 214-216
- îi face reproşuri lui Dej 214
- în timpul crizei maghiare 214
- şi retragerea trupelor sovietice din România 209-210, 215

I

Industrializare 19, 74, 122, 164-165, 186, 214-215
Ionniţiu, Mircea 44-46, 51
Irineu, mitropolitul Moldovei 77
Iugoslavia 17, 101, 109-110, 137, 139, 151, 165, 177, 185, 198, 259
Iustinian, patriarhul

K

Kádár, János 200-202, 214
KGB 13, 49, 98, 201-202, 206, 216-217
Köblös, Elek (Bădulescu) 17-18, 27
Koffler, Remus 18, 29, 31, 38, 104, 130-131, 140-141, 143, 145, 153, 190-192, 204, 236-238, 259
- execuţia 190, 192
- torturarea şi „mărturisirea" 141-142
Kollontai, Alexandra 43-44, 48, 51
Kőrösi-Krizsán, Sándor (Georgescu) 17

L

Lagăre de muncă 11, 67, 87, 103, 105-106, 111, 156, 158, 164, 166-170, 173, 174, 196
- condiţiile din Delta Dunării 212-213
- literatura memorialistică 150, 167, 172, 181
- regimul de la Capul Midia 167-168, 174
- *Vezi şi* Canalul Dunăre-Marea Neagră
Luca, Vasile (László Luká) 17, 29, 35-36, 56-57, 59, 61, 67, 102, 112, 118-119, 121, 123, 125-127, 135-138, 184-188, 193-194, 205, 208, 225, 240-242, 247, 259
- epurat 112, 127, 135, 162, 184, 186-187, 193, 195, 197, 203-204
- Ministru de Finanţe 72, 127, 186
- Secretariatul PMR 73, 128
Lucian, episcop al Romanului 77

M

Macici, generalul Nicolae 69, 91, 133, 144, 151
Malenkov, Gheorghi 189, 201, 206, 208-209
Malinovski, mareşalul Rodion 43, 47, 60, 63, 66-67
Maniu, Iuliu 26, 39, 41-49, 55, 57, 61, 70, 72, 91, 116, 137, 147, 156, 163, 178, 191, 259
Maurer, Ion Gheorghe 27, 33, 38, 49, 102, 119, 121, 131, 215, 221-222, 226, 240-242, 259
Mazuru, Vladimir 98, 101, 113-114, 168, 187
Mezincescu, Eduard 33-38, 97, 112-113, 120, 129, 139, 131-132, 134, 141, 148-150, 204, 226, 247, 263, 266
MGB 13, 98, 113, 140, 142, 146, 148, 216
Mişcarea Naţională de Rezistenţă 70, 176
Mihai, Regele României 40-47, 51-52, 56, 58, 65, 66, 70-73, 119, 122, 134, 149, 152
- abdicarea 72-73
- cere demisia lui Groza 70, 123, 137
- se supune sovieticilor 59, 60, 123
- şi evenimentele de la 23 august 1944 40-41, 43-46, 48, 63

Mihalache, Ion 72, 92, 205, 248
Miliţia (Direcţia Generală a Miliţiei) 57, 76, 103, 107, 109-111, 164, 169, 256-257
Ministerul Cultelor 77-80, 82-83, 89-90
Ministerul de Interne 9, 54-56, 58, 61, 63, 66-67, 71, 74, 81, 86, 97-98, 100-106, 111-116, 119, 140, 150, 155-156, 158, 161-164, 166, 170-171, 174, 179, 185, 187, 192, 194-196, 200, 203-204, 216, 220, 256-258
Minoritatea evreiască 23-24, 29, 30, 34, 37, 91, 96, 101, 114, 123, 138, 203, 251
- acordarea de permise de ieşire din ţară 214
- evrei ucişi la Odessa 91
- în Partidul Comunist 18, 21-22, 29, 30
- proprietăţi ale ~ 138
Mocsony-Stârcea, Ion 44, 123, 129, 142, 149, 190-192
Moghioroş, Alexandru 25, 27, 37, 108, 122, 134-135, 185, 196, 201
Moghioroş, Stela (Estera Radoşevţki) 27
Molotov, Viaceslav, ministrul sovietic de Externe 28, 53, 63, 113, 123, 125-127, 133-134, 144, 162, 185, 187-188, 208
MOPR (*Mejdunarodnaia organizaţiia pomorşci borţam revoliuţii*) 18, 38, 130

N

Nagy, Imre 193, 199-202, 206-207, 211
Nagy, Ladislau 198
Nanu, Frederic 41, 43, 44, 51
Nicolski, Alexandru 61, 67-68, 97, 99-104, 114-115, 121, 151, 157, 161-162, 168, 173-174, 246, 258
- conduce programul de reeducare 157, 161-162, 173-174
Niculescu-Buzeşti, Grigore 41, 44-45, 48, 55, 123, 191-192
Nikonov, Serghei (Serghei Nicolau) 26, 50, 96-97, 112, 119, 130, 142, 147, 150-151
NKGB 13, 55, 58-59, 96-97, 112-113, 133, 148
NKVD 13, 19, 31, 33, 34, 38, 41-42, 50, 61-62, 72, 96, 98-99, 104, 112-113, 119-121, 126, 133, 142, 147-148, 151, 162, 202, 206, 247
Novokov, Nikolai

O

O'Hara, nunţiul papal 80-81, 83-84
ODCC (Organizaţia Deţinuţilor cu Convingeri Comuniste)

P

Pactul Ribbentrop-Molotov 28
Partidul Comunist Român (PCR) 9-10, 15-16, 23-24, 26, 34-36, 39, 47, 51, 53, 58, 64, 96, 98, 118, 126, 136, 250-251
- anii de început ai ~ 15-22
- „Biroul de la Moscova" 29
- campanie de epurare a ~ 74
- conducerea colectivă a ~ 125, 127, 189, 192, 194
- congrese ale ~ 16-18, 20, 26, 73, 128, 138-139, 141, 189, 193-194, 215
- date despre numărul de membri ai ~ 16, 18-19, 21, 28, 34, 73
- „grupul din închisori" 29-30, 155, 158
- facţionalism în ~ 17, 47, 148, 185, 193
- felicită guvernul Kádár din Ungaria 200, 202
- fuziunea cu PSD 55, 73
- interzicerea ~ 15-18, 24, 26, 141
- istoriografia distorsionată despre lovitura de stat de la 23 august 1944 40-41
- în guvernul Groza 60
- lupta pentru conducerea ~ 118
- organizaţii de faţadă ale ~ 16, 19
- politica ~ faţă de Bisericile Romano-Catolică şi Greco-Catolică 76-78
- relaţia ~ cu Uniunea Sovietică 118-119, 242
- rolul minorităţilor în ~ 15, 17, 19, 100
Partidul Muncitoresc Român (PMR), *vezi* Partidul Comunist Român
Partidul Naţional Ţărănesc 15, 26, 35, 46, 56, 57, 70-71, 91, 136
- arestări în ~ 26-27, 69, 72, 157, 158, 205
- desfiinţarea ~ 73
Partidul Naţional Liberal 41-42, 123, 147, 248
- arestări în ~ 156, 178
- desfiinţarea ~ 64, 73
Partidul Social Democrat (PSD) 15-16, 20, 26-27, 41, 49, 70, 92
- apartenenţa ~ la Comintern 16
- excluderea „centriştilor" din ~ 16
- fuziunea cu PCR 42, 55, 73, 74, 128, 148, 161
- şi alegerile din 1946 70-71, 91-92
- şi facţiunile maximalistă şi minimalistă 15-16
Partizani 85, 101, 103, 107, 176-180, 182, 213, 234
- şi CIA 177
Pătrăşcanu, Lucreţiu 19, 27, 29, 30, 46
- are susţinerea sovietică 124
- căderea lui ~ 136-154
- epurează sistemul juridic 75
- intelectual 24, 122, 123
- împuşcarea lui ~ 118, 132, 189-190, 192-193
- încercări de sinucidere ale ~ 143
- ministru al Justiţiei 57, 69, 138, 241
- procesul lui ~ 31, 38, 104, 118, 140-146, 169, 184-187, 189-190, 192-193, 238
- relatarea lui ~ despre lovitura de stat de la 23 august 1944 40-41
- rolul jucat de ~ în lovitura de stat 46-47, 119
Pârvulescu, Constantin 25, 29-30, 37, 98, 119, 121, 124-125, 131, 134-135, 233-236, 238, 245
Pârvulescu, generalul Nicolae 35
Pauker, Ana 18, 21, 47, 50, 56, 102, 124-125, 127

- activitatea de recrutare pentru Armata Roşie 29, 36
- epurată în 1952 118, 135, 162, 184, 186-188
- în secretariatul partidului 73, 123, 128
- ministru de Externe 72, 112, 135
- opinia lui Stalin despre ~ 123, 125
- originea şi activitatea de început a ~ 26-27
- raţiunile căderii ~ 184-188, 248, 251
- se întoarce din Uniunea Sovietică 57
- şi colectivizarea 106-108, 112, 117-118
- şi cultul lui Stalin 19
- şi Foriş 120, 131
- şi Pătrăşcanu 130, 137, 144
Pauker, Marcel (Luximin) 15, 17-18, 20-21, 26
Pavlov, Anatoli 60, 59
Penescu, Nicolae 56, 64
Petrescu, Constantin Titel 16, 41-42, 44,-46, 49, 73, 92
Petrescu, Dumitru 25, 32, 37, 123, 133, 189, 194
Pintilie, Gheorghe (Pantelimon Bodnarenko) 25, 72, 96-100, 102, 111, 113-114, 119, 121, 123, 131, 140-141, 143-145, 147-148, 151-153, 164, 168, 170-171, 187, 190, 203, 216, 233, 244-246
- director al Securităţii 98-99
- filosofia lui ~ 99
- rolul lui ~ în asasinarea lui Foriş 121, 131, 140-144, 244-247
- şi interceptarea convorbirilor telefonice 102, 151
Pintilie, Ilie 25
Piteşti, experimentul de la 157-163, 172
- extins la Gherla 157, 160-163, 172
Polonia 17, 40, 50, 80, 98, 137, 176, 193, 197, 207, 212, 221, 223
Popescu, Eremia 110
Posteucă, Vasile (Mişa Postanski) 26, 67, 147, 119

R

Rabinsohn, Ana, *vezi* Ana Pauker
Rajk, László 137, 140, 142, 144, 145, 204
Rangheţ, Iosif 29-30, 119, 131, 137, 141, 152, 231-238, 258
Rădăceanu, Lothar 57, 73, 241, 242
Rădescu, generalul Nicolae 54-60, 69, 191
- guvernul ~ 57-59, 125
- înlăturarea din funcţie a lui ~ 59
Războiul civil spaniol 27, 34, 117, 142, 202, 204, 206
- luptătorii români în 27, 33, 117, 204, 206
Reforma agrară 24, 57-59, 89, 103, 106-108, 122. *Vezi şi* colectivizarea
Roman, Valter (Ernst Neulander) 18, 27, 29, 31, 33, 37, 102, 199, 201, 204, 206
- şi Imre Nagy 201
România liberă, Radio 29, 35
Romniceanu, Mihail 248, 249
Rusu, episcopul Alexandru 82, 84-86, 94

S

Saharovski, Aleksandr Mihailovici 98, 140, 142, 144-146, 150, 153, 168, 185, 216-217
Sănătescu, generalul Constantin 41, 44, 45, 46, 54, 56
- guvernul 54, 55-56, 70, 122, 127, 176
- prim-ministru 54
Sârbu, Victoria 120, 142, 190, 239
Scânteia 56, 58-59, 62, 78, 92-93, 121-122, 125, 127-128, 131-132, 138, 147-148, 151, 166, 186, 190-192, 194, 205, 208, 212, 216, 219, 221-222, 226, 247
Schubert, episcopul Joseph 80-82, 93
Schuyler, comandant de brigadă 60, 66, 147
Securitate (DGSP, Direcţia Generală a Securităţii Poporului)
- activitatea de contraspionaj a ~ 177-178
- anchetarea lui Pătrăşcanu 140, 144, 147, 150-151
- ascultarea telefoanelor de către ~ 97, 102, 113, 151, 204, 256
- cadrul legal şi Procuratura 102-104
- componenţă socială 100-101, 113
- deportările din Banat 110
- formarea şi baza juridică a ~ 98-100
- funcţia antisubversivă a ~ 168
- informatori ai ~ 86, 99, 101-103
- investigarea deceselor din lagărele de muncă 167
- numărul persoanelor arestate 102, 105, 116, 172, 208, 212, 220
- organizarea ~ 113-114, 203, 256-257
- rapoartele ~ despre Biserica Ortodoxă 89-90
- rolul ~ în cadrul colectivizării 76, 106-107, 109
- rolul jucat de ~ în criza maghiară 202, 206
- şi Ziua de 1 Mai 110, 111
- şi rezistenţa armată anticomunistă 178-181
- tortura în timpul anchetelor 104-105, 157, 212
Siguranţa (poliţia de siguranţă) 15, 26, 30-31, 34, 38, 51, 54, 63, 70, 72, 74, 96-98, 100, 112-113, 122, 130, 142, 152, 163, 167, 169, 188, 190-191, 229-230, 237, 239, 244, 258
- reorganizarea ~ 61, 63, 98
- subordonată PCR 96
Socialismul 26
SSI (Serviciul Special de Informaţii) 49-51, 54, 62, 64, 74, 85, 96, 113, 126, 137, 140-143, 145, 150, 152, 159, 163, 169
- organizarea şi atribuţiile ~ 49, 96-97
Stalin, Iosif Visarionovici 19, 21, 26-28, 34, 36, 38, 40, 47, 53-54, 65, 67, 76, 98, 109, 112, 118-119, 121, 123-126, 128, 131, 133-135, 139-141, 144, 146-147, 151, 156, 162-163, 165, 184-185, 187-188, 193-195, 197-198, 204, 209, 224-225, 248, 251
- epurări ordonate de ~ 27, 109, 118, 134, 184-185, 197
- îl susţine pe Dej ca lider al PCR 125, 128, 184
- îl ţine pe Dej sub control 118, 184-185

– şi campania de înlăturare a partidelor de opoziţie din România 72
Steel, Christopher 42
Stoica, Chivu 25, 30, 32, 119, 122, 196, 207-208, 222-223, 226, 229
– conduce delegaţia la Moscova 207
Stoica, Gheorghe 25, 27, 36
Suciu, episcopul Ion 82-85
Susaikov, generalul-colonel Ivan 60-61, 66, 70, 124, 126-127, 135, 240, 242, 249

Ş

Şoltuţiu, Ioan 104, 143, 145, 152, 153, 191, 258, 259
– şi anchetarea lui Pătrăşcanu 104, 143, 145, 152-153, 191, 259
Şraier, Iosif 33, 49
Ştefanov, Boris (I. Draganov) 15, 17-18, 20-21, 27-28, 35
Ştefanski, Alexandru (Gorun) 17-18
Ştefiea, Ilie 39

T

Tătărescu, Gheorghe 57, 61, 67, 71-72, 156, 190, 242, 248, 250
Târgu-Jiu, lagărul de internare 29-31, 37-v38, 42, 49, 51, 112, 119, 121-122, 129-132, 151, 153, 155, 191, 222, 231
Tito, I.B. 25, 137, 139, 141-142, 144-145, 185, 198-200
Toma, Ana 37, 98, 112, 190-191, 238, 251
Transilvania 15, 17, 18-19, 23, 26, 28, 34-36, 41, 43, 46, 54, 58, 66, 70, 76-77, 79, 81, 83-86, 92, 99, 136-138, 147, 156, 161, 164, 172, 176, 199, 202, 206, 215, 220
Tratatul de la Varşovia 200, 207, 209-211, 217, 221

Ţ

Ţurcanu, Eugen 157, 158-163, 172
Ţurcanu, Nicolae 41, 48

U

Ungaria 23, 28, 36, 43, 54, 66, 86, 114, 120, 136-137, 140-142, 144, 170, 176, 193, 197-202, 206-208, 210
Uniunea Sovietică 9, 30-31, 36, 39, 43, 54, 56, 78, 104, 188-189, 207, 209, 217-218, 242, 248
– agenţii ~ în cadrul PCR 9, 112, 118, 130
– armistiţiul cu România 47
– intervenţia ~ în Ungaria 198-200
– în al doilea război mondial 15
– modelul totalitar al ~ 69-95
– România, aliatul cel mai activ al ~ 202
– România atacă ~ alături de Germania 29-31, 151
– ruptura sino-sovietică 215
– solicită reducerea forţelor armate şi de poliţie din România 54
– ca sursă a puterii lui Dej 118, 189, 198-199, 210, 214-215
– şi acordul de la Moscova 70
– şi prezenţa militară în România 209, 210
– şi tratatul de prietenie, cooperare şi asistenţă mutuală 73

V

Vişoianu, Constantin 42, 44, 49, 63, 66, 123, 137, 147-148, 191-192
Vîşinski, Andrei 56-57, 59-62, 66-67, 69, 72, 103-104, 113, 126-127, 135, 144, 161, 184, 204, 248-249
Voitec, Ştefan 73, 241, 251, 259

Z

Zilber, Belu 104, 124, 133, 142, 148, 153, 154, 190-192, 258-259, 264
Zlătescu, colonel, comandantul lagărului de la Târgu-Jiu 29, 37